

De Oude tijd

DE OUDE TIJD.

DE OUDE TIJD.

GESCHIEDENIS — MAATSCHAPPELIJK EN HUISELIJK LEVEN — MONUMENTEN — VOLKSEIGENAARDIGHEDEN — OVERLEVERINGEN — KUNST — NIJVERHEID — GEBRUIKEN — KLEEDING — VOLKSVERHALEN — SPREEKWOORDEN — LIEDJES

UIT

NOORD- EN ZUID-NEDERLAND.

ONDER LEIDING VAN

DAVID VAN DER KELLEN Jr.

MET MEDEWERKING VAN

NOORD- EN ZUID-NEDERLANDSCHE GESCHIED- EN OUDHEIDKUNDIGEN EN KUNSTENAARS.

1870.

HAARLEM,
A. C. KRUSEMAN.

Gedrukt bij Gebr. van Asperen van der Velde, te Haarlem.

Een Heidenkamp. Zie bladz. 16.

NIEUWEJAAR.

Het is een oud gebruik, elkaar geluk te wenschen bij de eerste gelegenheid, dat men elkaar ontmoet, na een nieuwen jaarkring ingetreden te zijn.

Wellicht verwacht gij zulks ook van de Redaktie van "De Oude Tijd." In die verwachting zal zij u dan ook niet teleurstellen, en daarom, geëerde lezers, wenscht zij u toe, dat gij ook dit ingetreden jaar haar werk wilt en kunt blijven volgen met een gezond lichaam, een gezond hoofd en een gezond hart. Dat gij u opgewekt moogt voelen om mede te werken tot geheele vernietiging van het verkeerde, wat de vroegere tijden nog aan den onze als erfenis overlieten, en tot herwinning van het goede, wat zij boven den tegenwoordige vóór hadden. Ziet daar, wat u de Redaktie van harte toewenscht. Gewoonlijk wordt zulk een wensch beloond met eenig geschenk, maar gij begrijpt, lezers, dáárom is het de Redaktie niet te doen; neen dat in 't geheel niet.

Spijt u zulks? Zijt gij er dan zóó bijzonder op gesteld geschenken te maken, welnu, denkt dan nog eens aan het Museum van Oudheden en aan de inschrijvingsbiljetten, die gij in de 11e aflevering zult gevonden hebben. Waarschijnlijk was door de vele bemoeiingen en door al de feestdagen op 't einde van 't jaar die zaak u door 't hoofd gegaan.

Maar laat ons daarover verder zwijgen en 't alleen als een kleine herinnering beschouwen.

Van oudsher dan, was het geven van geschenken op den Nieuwjaarsdag een vast gebruik. Klein en groot, ieder deed daaraan mede. Gevangenen kregen dikwijls tot nieuwjaars-cadeau gratie of vermindering van straf. Kloosters, gasthuizen en verschil-

Gedrukt bij Gebr. van Asperen van de

Een Heidenkamp. Zie bladz. 16.

NIEUWEJAAR.

Het is een oud gebruik, elkaar geluk te wenschen bij de eerste gelegenheid, dat men elkaar ontmoet, na een nieuwen jaarkring ingetreden te zijn.

Wellicht verwacht gij zulks ook van de Redaktie van "De Oude Tijd." In die verwachting zal zij u dan ook niet teleurstellen, en daarom, geëerde lezers, wenscht zij u toe, dat gij ook dit ingetreden jaar haar werk wilt en kunt blijven volgen met een gezond lichaam, een gezond hoofd en een gezond hart. Dat gij u opgewekt moogt voelen om m[illegible] te werken [illegible] heele vernietiging [illegible] oegere [illegible] over- [illegible] wat [illegible] dde[illegible] te [illegible] grijpt, lezers, dáárom is het de Redaktie niet te doen; neen dat in 't geheel niet.

Spijt u zulks? Zijt gij er dan zóó bijzonder op gesteld geschenken te maken, welnu, denkt dan nog eens aan het Museum van Oudheden en aan de inschrijvingsbiljetten, die gij in de [illegible] aflevering zult gevonden hebben. W[illegible] was door de vele bemoeiingen [illegible] de feestdagen [illegible] einde [illegible] aak u door [illegible] gegaa[illegible]

M[illegible] arover [illegible] er [illegible] kleine [illegible]

[illegible], was het [illegible] Nieuwjaar[illegible] [illegible] en gro[illegible] [illegible] vangenen [illegible] [illegible] leau gra[illegible] [illegible] loosters, [illegible]

lende liefdadigheidsgestichten deelden op dien dag brood en geld aan de armen uit. In Belgie zond men elkaar vergulde koeken (waarschijnlijk als onze Sint-Niklaas koek) die uit Henegouwen kwamen, "cruitkoeken" "Lovensche koeken" en "specie" (gedroogde en geconfijte vruchten). In Brussel werden op dien dag voor de huizen der rijken aanrechttafels geplaatst, waarop tusschen allerlei ververschingen ten dienste der voorbijgangers, een tal van waskaarsen schitterde.

Hoe zelfs vorsten geen nieuwjaarsgiften versmaadden blijkt uit den inventaris van de kleinodiën van Philips den Goede, 1421, waarin we vinden een gouden beker met deksel, dien de hertog van zijne gemalin tot een Nieuwjaarsgeschenk had gekregen. — Zoo bood in 1503 de stad Mechelen aan den jongen aartshertog Karel (later keizer Karel V) een zilveren obliekorf voor zijn nieuwjaar aan. Dat waren andere cadeaux als de nieuwjaarsprenten, die we van aschkarman of torenwachter krijgen! En toch zou het zeer belangrijk zijn, als wij al de leelijke prenten, die door de verschillende ondergeschikte ambtenaren van verschillende steden en in verschillende tijden zijn uitgegeven, bij elkaar hadden.

Een andere gewoonte was het *schieten* in den nacht van het oude- op het nieuwejaar, wat tegenwoordig ook al minder wordt. Vroeger was een meisje daarop zeer gesteld, want uit het meer of minder groot aantal schoten, door haar minnaar aan haar venster gelost, werd haar de graad van liefde, die hij haar toedroeg, duidelijk. Ook hield men er veel van, zich alsdan in vreemde pakken te steken, of in beeste-, vooral in hertenvellen, en zoo zingende en dansende langs de straten te loopen, wat door de kerk streng veroordeeld werd, zoodat de Antwerpsche overheid in 1566 op den 31 December door den stads-omroeper liet uitroepen, "dat niemand 't s' avents off s' nachts en soude gaen mommen off d' nieuwe jaar singhen noch met eenich spel spelen, op arbitrare correctie." Of daarbij ook het zingen en het blazen van den torenwachter verboden werd, weten wij niet. In troepen gingen gedurende dien tijd kinderen en grooteren Nieuwjaarsliedjes zingende langs de huizen, om eenig geldelijk geschenk op te halen, wat in pretmakerij verteerd werd. We laten hier eenige van die liedjes volgen, ofschoon ze weinig om 't lijf hebben:

1.

Dag vrouw, dag man, dat al te gaer,
Ik kom u wenschen een nieuw jaer.
Deur dik, deur din, ik kom loopen,
Heb ge niet een wafertjen of twee,
Ik en gaen ze niet verkoopen.

't Is een goed vrouwtjen die me dat geeft;
't Is te wenschen, dat ze nog 't naeste jaer leeft.
Goed vrouwtjen, goed vrouwtjen,
Heb ge niet een wafertjen of twee,
Ik steken ze al in myn mouwtjen.

2.

Nieuwejaerken ik sta hier buiten
Ik heb een korfken en 't wil niet sluiten,
Ik heb een mesken en 't wil niet snyden,
Ik heb boter en 't wil niet braijen,
Ik zie een koekjen en ik kan 't niet koopen,
Geef my een stuiver en laet my loopen.

3.

Op nieuwjaers avond
De bakker sloeg zyn wyf,
Al met de heete palen,
Zoo deerlyck op haer lyf,
Het wyf kroop in den oven,
De bakker achterna,
Zij waren zoodanig bestoven:
Ik wensch u een zalige niewejaer.

4.

Nieuwejaerken zoete,
Het verken heeft vier voeten;
Vier voeten en eenen steert,
't Is nog wel een waffelken weerd.

terwijl de jongens er dan bij voegden:

Vier voeten en een kloon
Ik ben .... N 's zoon.

de meisjes:

Vier voeten en een fleschken
Ik ben ..... N 's mesken.

Verder waren de Nieuwjaarsliederen grootendeels Kers-, ook wel Driekoningen-liederen, zooals b.v.

1.

Met desen niewen jare
So wert ons openbare,
Hoe dat ene maecht vruchtbare
Die werelt al verblijt.
Gheloeft moet sijn dat kindekijn,
Gheeert moet sijn dat maechdekijn,
Nu ende ewelijc tot alre tijt.

Hoe wel was haer te moede,
Doe si in vleise ende bloede,
Aensach haers harten hoede,
Den Heer der werelt wijt.
Gheloeft moet sijn dat kindekijn, enz.

Si baerden sonder pine
Ende si bleef maghet fine,
Des sondaers medecine,
Des hebben die joden spijt.
Gheloeft moet sijn dat kindekijn, enz.

Die enghelen songhen scone
Glorie in den trone,
Ter eren ende ten love
Den kinde, seker sijt.
Gheloeft moet sijn dat kindekijn, enz.

Doen achte daghen waren leden,
So wert Jesus besneden,
Al naer den joetscer seden,
Dwelc ons van sonden vrijt.
Gheloeft moet sijn dat kindekijn, enz.

Dat de waarzeggers en het volksbijgeloof aan de omstandigheden van weer en wind, waaronder een nieuw jaar ingetreden werd, groot gewicht hechtten, zal wel geen verwondering baren.

Een goed jaar b.v. zal het geven, wanneer de lucht klaar en het weer stil is, zonder regen of wind.

Mocht het waaien, zoo heeft men toe te zien, van waar de wind komt. Waait hij uit het oosten, zoo heeft men ziekte onder 't vee te wachten, — komt hij uit het westen, rekent er dan op, dat er vele vorsten zullen sterven, — zuidenwind brengt besmettende ziekten onder de menschen aan, — noordenwind geeft een vruchtbaar jaar.

Waait het erg, dan volgt pest.

Is de hemel 's morgens rood, stellig kan men zich op veel slecht weer voorbereiden.

Bij mooi weer en een helderen zonneschijn op 1 Januari, mogen de visschers zich verheugen; zij kunnen zeker zijn een goed vischjaar te zullen hebben.

Smeult het vuur van den laatsten avond des ouden jaars nog op den morgen van het nieuwe onder de asch, dat is een goed teeken. (Zeker een voorteeken uit den tijd toen er nog weinig turf gebruikt werd; 't zou anders op die wijze niet moeielijk zijn, een goed jaar te bespreken).

En lieve jonge dame, wilt gij weten, hoe de voornaam is van uw aanstaande? Vraag het aan de Luiksche meisjes, — zij zullen u zeggen, dat ge slechts te letten hebt op het eerste kind, natuurlijk liefst een jongentje, wat op Nieuwejaar uw huis inkomt. Uw toekomstig minnaar heeft stellig denzelfden voornaam dien dat kindje draagt.

Nu, lezers, volgens de bovengenoemde wetten moeten wij u veel Noordenwind toewenschen, maar, overtuigd dat gij niet op dien wind gesteld zijt, en volgens onze hierboven opgedane overtuiging geen der andere windstreken aan iemand toe te wenschen is, zullen wij best doen, hier onze verdere wenschen maar voor ons te houden.

OUDE RECHTSSPRAAK,

DOOR

Mr. A. H. VERSTER.

De hedendaagsche rechtspleging huldigt het beginsel: "beter dat tien schuldigen vrij zijn, dan dat een onschuldige gestraft worde," en in de toepassing der straffen beoogt men slechts de misdadigers onschadelijk te maken, zoo veel mogelijk zorgende dat zij niet voor de maatschappij verloren gaan, terwijl de policie moet trachten misdrijven te voorko-

men. Vergelijkt men dezen toestand, ook in zijn uitkomst, met hetgeen vroeger gebeurde, dan kan men den tegenwoordigen tijd niet genoeg prijzen.

Vroeger was het eenige beginsel, zoo er van beginsel sprake was (wij hebben het oog op 15de en 16de eeuw) misdadigers te straffen, en zoo hard te straffen als maar mogelijk was, om door afschrikkende voorbeelden het kwade te keeren. Dit werkte daarenboven zeer verkeerd, doordien aan de rechterlijke personen of heeren premiën werden toegekend of het gestolen goed in eigendom overgelaten, zoodat er veel misbruiken ontstonden. Het edict crimineel van 1570 spreekt van deze misbruiken: "In eenige plaatsen," zegt art 61, "den officier oft den heere neemt 't hemwaerts al 't geen de ghevangen heeft *al waert ghestolen goed of kerck roof.* — Alle de gouden specien door den geëxecuteerden achter te laten, de schulden betaeld, zijn voor den schouteth, het zilveren geld word onder de dienaers die hem hebben aengehouden verdeeld." Antwerpen tit. 13. art. 13.

Een vrachtvoerder op zondag koopmans goederen vervoerd hebbende werd veroordeeld *in de boete na uytwijzen het verbod;* maar werd van den verderen eisch des bailjuws ontslagen, *salvo dat hij den Bailliu eene reijse in de duijnen doen sal met zijn beste peerden* (1544).

De straffen waren ordinaire en extraordinaire; de ordinaire zijn, zooals Damhouder zegt: "degene die 't regt gesteld heeft, oft die den prince gheordonneert oft gestatueert heeft, oft die ghebrogt zijn bij costumen ende usantien elck in 't sijne; de extraordinaire sijn degene die den juge stelt 't synder discretie om groote merckelijke en urgente cause, bij dat noch recht, noch den prince, noch de costume, noch usantie daaraf ghestatueert hebben" (cap. 55.).

En verder van buitengewone en snoode euveldaden handelende, zegt hij: "deze worden extraordinairelijk en *singulierlijk*, ter discretie van den juge, gepuniert, en in dat stuk is er geen special regel te geven om de enormiteyt van den sticke.... Wilde nogtans de juge *iets meer doen*, hij soude dit mogen doen, om de enormiteyt ende leelykheijt van den sticke...."

Nu behoeft het geen betoog dat de heeren juges destijds weinig discreet waren, en dat *iets meer doen* tot veel fraais aanleiding gaf op het veld van pijnigingen, waarop reeds zooveel gedaan was en waar men artistes aantreft als een Tristan l' Hermite, den grooten hofrechter van Lodewijk XI (1483.).

In den regel jaagt die rechtspleging reeds bij de vermelding der feiten een rilling door de leden, maar soms geeft zij stof tot verwondering over de schending der geringste begrippen van gezond verstand.

Onder de eersten behooren die van het verdrinken in een pijp (ton) met water, zooals zekere Neelke (Cornelia) Aalders overkwam, wegens Kindermoord, den 12 Februari 1631.

Verscheidene Costuymen van Vlaanderen houden in: de straf tot den put voor herhaaldelijk overspelige Vrouwen, dat is, die ongelukkigen werden levend in een put begraven. Een oud werk vermeldt zulk een executie van den 19 Juli 1597, aldus:

"Maria Barbier toen zij in het graf nederlegde, begeerde sy eenen snuytdoek op haer aengesicht te hebben, 't welck gedaen werd. Doe wird haer lichaem ende aengesicht met aerde bedeckt *ende de scherpregter sprank op de selve ende stampte met de voeten soo seere op haren buyck, dat sy terstond haren geest gaf.*"

Het jus talionis, oog om oog en tand om tand, gaf aanleiding tot afschuwelyke wreedheden in rechterlijken vorm, welk recht in bijna alle oude costuymen is omschreven, b. v.: "soo wie eenen anderen beneemt ooghe, hant, voet, oor ofte neuse, verbeurt gelijck lidt, achtervolgens de previligien" (Cost: van 's Hertoghen-Bosch cap 3, art. 16, 1609.).

Akeligheden zijn evenwel uit de strafpleging dier tijden genoeg bekend, zoodat het doelmatiger is eenige zonderlinge gevallen op te geven waaruit men den geest dier tijden kan opmaken: ex ungue leonem.

Vele *mesgrepen* en *mesusen*, zoo als de Costuymen zeggen, werden gestraft met het afhouwen der vuist, zooals beleedigingen te-

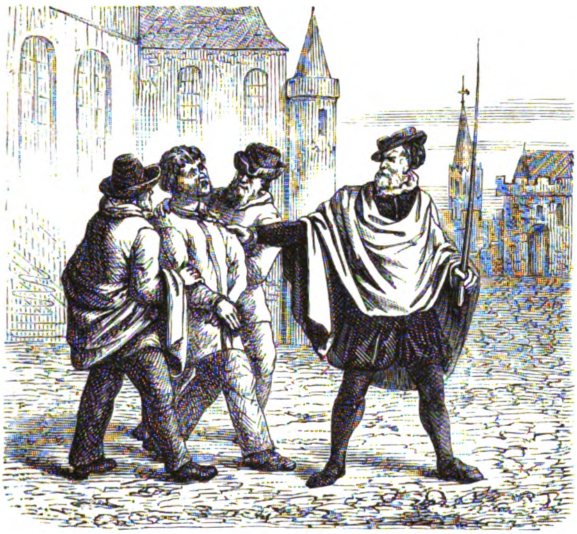
gen de overheid, het verbreken der roede van de Justitie, het doorsteken der dijken, het uitrukken van grenspalen enz, hoewel op andere plaatsen hiervoor bedevaarten of geldboeten werden opgelegd.

Soms evenwel werd de vuist niet afgeslagen, maar vergenoegde men zich den delinquent ootmoedig vergiffenis te doen vragen in de kerk, waar hij met een brandende kaars moest verschijnen, aan welke kaars een *metaele vuist met sijnen naem daerop* moest hangen; "Zal voorts tot syne coste binnen ses weken doen gieten een metaele vuist met een bylken daarin, doende daerop sculperen syn naem ende doen hanghen hier in den vierscharen, openbaerlick ten aensien van een yegelycken tot een eeuwige memorie" (Zeeuwsche oudheden).

In vele gerechtszalen zag men zulke metalen vuisten met hun opschriften hangen. In de groote vierschaar van het Brugsche Vrije, vond men koperen hoofden hangen waarvan de tongen met een ijzer doorboord waren. In 1794 zijn de meesten dier gedenkstukken geroofd en vernietigd.

In 1396 had zekere dame, Yolante van Cortericke, vrouwe van Melle, den baljuw van Letterhoutem, toen hij bij haar in qualiteit aan huis kwam, grovelijk beleedigd en met een stok mishandeld; daarvoor werd deze zachtzinnige vrouw veroordeeld de rechterhand te doen afhouwen, hetwelk veranderd werd in de hier boven vermelde straf van de offerande eener zilveren vuist, welke plechtigheid in de abdij van St. Pieter te Gent plaats had; zij moest daarenboven haar portret en haar wapen naast dat vuistje aanbieden, welke voorwerpen in de kerk werden opgehangen.

Veeltijds werden er ook bedevaarten als straf opgelegd, meestal voor het uiten van scheldwoorden. Elke plaats had haar eigen begunstigde bedevaartsoorden. Leuven stuurde haar pelgrims naar Sint Joos; de baanderij van Grimberghen naar het H. Bloed te Wilsemaken; Mechelen naar St. Martin te Tours, en naar St. Jacob in Gallicie. Het graafschap Limburg naar Reuchemont; Diest naar Rome en naar Ferrare, Straatsburg enz, en de pelgrims moesten het bewijs mede brengen dat zij er geweest waren.

Arrestatie op een gewijde plaats.

Art. 20 van de Luyksche costuymen houdt in:

"Qui coupe le poing à un autre, eschet en quinze voyage de St. Jaque en argent envers la partie, et en la moitié envers l'officier; et pour un oeil eschet en pareille peine que pour le poing.

Geld was ook vroeger de ziel der negotie, en die reizen werden dikwijls voor klinkende specie afgemaakt ten profijte van den baljuw; en dat werd ten laatste zóó de gewoonte, dat vele Costuymen, zoo als die van Diest en Luik, een vast tarief aannamen.

"Item deghene die ghewezen wort ter saken van eenighe fourfeyten in eenen wegh in Cypres, mach lossen met dertich realen.

"Item die wèch tot Sint-Jacobs in Galissen, die mach lossen met twintig realen.

"Item die wech tot Roomen, die mach lossen met tien realen.

"Den wech tot Ferraren staet der redemptie met vijf carels.

"Den wech naer Straesburch staet ter redemptie met dry carels.

"Den wech tot Milanen staet ter redemptie met vijf carels." cap. 6. art. 22.

"Les voyages accoustumez et les compositions d'y ceux sont tels:

"Le voyage d'outremer de	20	florins. d'or
"Le voyage de S' Jaques	10	,, ,,
"Le voyage de Rochemadoux	5	,, ,,
"Le voyage de Vendosme	2	et demi
"Le voyage de Walcourt	1	florin ¾".

Voor slagen, stooten en diergelijke werden enkel geldboeten opgelegd en, daar de costuymen de verschillende artikelen nauwkeurig omschreven met vermelding daarachter van den prijs even als een behoorlijke spijskaart, zoo wist een burger destijds juist hoeveel hij voor een klap kwijt was.

Zoo leest men in de costuymen van Dewene art. 450: "Soo wie in fellen oft grammen moede op yemanden wapen treckt om hem te evelen (nocère) aen lyf oft aen lith ende hem niet en raeckt, noch bloedt en laet, verbeurt twee guldens; Ende indien hy denselven bloedt reysde sonder verminckt, verbeurt dry guldens; Ende indien hy denselven verminckt sonder oogen, neuse, handen oft voeten te benemen, verbeurt boven de voors. breuck noch ses guldens; Ende indien hy eenighe van dien bename, verbeurt boven de voorschreven breucken noch 24 guldens, ende den beschadigden syne schade."

's Hertogenbosch Cap. 3.— "Van eenen vuysten slach, eenen stuyver drie oort — van messe oft andere gheslepen wapenen te trecken om eenen anderen te invaderen, vyfthien stuyvers dry oort, — eenen anderen te slaen sonder quetsen met eene gheswaerder handt, te wetene met steen ofte houdt, oft diergelijke oft yemanden daer mede te werpen, vijfthien stuyvers dry oort; — eenen anderen met gelycke gheswaerder handt te quetsen, een en twintich stuyvers; — eene bloedige oft lendige wonde dry carolus guldens ende thien stuyvers."

Daar wij toch aan de rekeningen courant der heilige Hermandad zijn, behoort hier ter plaatse:

"Reglement voor den scherprechter te Brugge en wat hij voor iedere executie hebben moet."

"1. Voor 't vier oft als iemand levende verbrandt of geworght wort ontfanght desen scherpregter dertich vlaemsche stuyvers.

2. Voor 't sweert oft als iemand onthoofd wordt dertich stuyvers.

3. Voor begravinghe in d' aerde, 't welk noghtans bijna (alleen) aen de vrouwen geschiet, dertich stuyvers.

4. Voor frytinghe oft verziedinghe in d' olieketel: dertigh stuyvers.

5. Voor ontledinghe: dertigh stuyvers.

6. Voor het rat: dertigh stuyvers.

7. Voor het strop oft de baste, 't welck woelinghe gheseyt wordt: dertigh stuyvers.

8. Voor de galghe ontfanght hy diesgelyckx dertigh stuyvers.

9. Voor *verscheuringhe met peerden* ontfanght hij thien stuyvers.

10. Voor stroppelkoorden: thien stuyvers.

11. Voor nypinghen, vierighe en onvierighe, ontfanght hy thien stuyvers.

12. Voor afkappinghe van vuyst, vingher, duym, voet oft ander litmaet, ontvanght hy thien stuyvers.

13. Voor gestomptheydt (mutilatus) ontfanght hy thien stuyvers.

14. Voor doorstekinghe der tonghe thien stuyvers.

15. Voor *uyt-treckinghe* der tonghe, thien stuyvers.

16. Voor 't brandt-mercken op de kake oft op de rugghe, ontfanght hy thien stuyvers.

17. Voor gheeselinghe, ontfanght hy thien stuyvers.

18. Voor vertooninghe oft te tooghen te stellen eenig persoon op 't schavot van justitie ende de gheeselinghe daer uyt namaels volgende, ontfanght hy diesgelyckx thien stuyvers.

Nota: Dat het officie van hondenslaeger te Brugge, aan het beulschap is verbonden."

Het baantje van beul was te Brugge al even weinig winstgevend als tegenwoordig de rijksbetrekkingen in den regel zijn; er is een opmerkelijke eentoonigheid in dat tarief van dertigh en thien stuyvers. Voor verscheuringhe met peerden kreeg de man slechts thien stuyvers, even als voor de uyt-treckinghe der tonghe; — neen, het is al heel min gesteld, of misschien had de ambtenaar het druk, en dan leverde het een bestaantje op. Gent was vrij wat milder; die stad kende in haar reglement van 17 Januari 1676 gansch andere sommen aan dien titularis toe:

b. v. "VII Item voor het raeybraecken met woelen, of afsnijden van den hals ende met het transporteren ende exposeren van het dood lichaem ter plaetse patibulaire 't samen 24 guldens" enz.

Ook Amsterdam, blijkens een rekening van den scherprechter wegens executien door hem in het jaar 1712 gedaan:

"1 Onthalst	*f*	6—0—0
Voor 't zwaart en den doek	"	6—0—0
Voor 't kisten	"	3—0—0
1 Gewurgt	"	6—0—0
Voor 't kisten	"	3—0—0
1 Gerabraakt 9 slagen à *f* 3—0—0 yder slag	"	27—0—0
Voor 't wurgen	"	6—0—0
Afgenomen en buyten gebragt	"	9—0—0
2 gehangen, een mes boven 't hoofd	"	19—0—0
Een daarvan buyten gebragt	"	9—0—0
De andere gekist	"	3—0—0
2 met brieven te pronk	"	12—0—0
3 onder de galg à *f* 6—0—0	"	18—0—0
24 Gegeeselt à *f* 3—0—0	"	72—0—0
5 daarvan met 't mes boven 't hoofd	"	15—0—0
1 met een coevoet boven 't hoofd.	"	3—0—0
1 het dubbeld swaart	"	6—0—0
1 Gebrandmerkt	"	6—0—0
Touwe en garde gelt	"	12—0—0
Voor reysgeldt	"	12—0—0
Voor assistentie	"	12—0—0
Samen	*f*	265—0—0

Niet elke plaats kon zich de weelde veroorloven er een eigen beul op na te houden, maar dan werd het volk geprest om beulswerk te doen, en soms moesten de veroordeelden elkander helpen. Zoo werden twee jongelieden veroordeeld "malkander in besloten camere wel strengelijk te geesselen tot discretie van schepenen."

Er kwamen gevallen voor, dat de scherprechter met deskundigen consult moest houden, zooals bij het onderzoek naar het tooverteeken of stigma diabolicum, dat sommigen in den rechter kuit hadden, maar anderen onder den rechter schouder verborgen hadden; bij welk onderzoek de heeren consulenten in den regel overhoop lagen, zoodat het hof van Vlaanderen, bij ordonnantie van 31 Juli 1660, beval: "dat voortaen tot bezigtinghe van hetzelve teecken ofte charactere, niet en sullen gheadmitteerd worden eenighe scherpregters, maar wel neutrale en insuspecte docteurs."

Maar niet alle toovenaars hadden dat stigma diabolicum, en dan werden ze aan de vuur- of waterproef onderworpen of ze werden, zooals te Oudewater, gewogen. Hadden ze hun gewicht, dan waren zij bevrijd van alle verdenking en kregen getuigschriften of passeavants, die hen overal elders veilig maakten.

Het *bewijs* der misdrijven werd in den regel uitsluitend geleverd door de bekentenis der steeds gepijnigde beklaagden; getuigenbewijs kwam nauwelijks in aanmerking. Men rekende het den poorters als een privilegie aan dat geen vreemden tegen hen mochten getuigen, maar dan trad toch de pijnbank daarvoor in de plaats.

In civiele processen moest het lot meermalen beslissen, zooals o. a. blijkt uit een vonnis te Melle (Frankrijk), gewezen den 24 Sept. 1644.

Zeker presbijter Prudhomeau vorderde van de vrouw Brune de teruggave van een gouden pistool, welke zij beweerde te hebben teruggegeven.

Elk der beide partijen had reeds verscheidene eeden gedaan, zoodat de rechter even wijs bleef als in den beginne, maar hij bepaalde dat het lot hem uit de verlegenheid zou helpen. "Officie-wege" voorzag hij zich

van twee strootjes of stokjes. Om te weten wie het eerst moest trekken wierp hij een stuk geld op. Een gerechtsdienaar moest voor den eischer kruis of munt raden. Deze raadde munt, en het was kruis; zoodat de gedaagde moest trekken aan een der strootjes, welke de rechter zoodanig met den voorsten vinger en den duim hield, dat er niets dan de bovenste gedeelten te zien waren. Vrouw Brune trok het langste, en de rechter "de beoordeeling dezer duistere zaak aan de Goddelijke voorzienigheid overlatende," stelde de gedaagde buiten proces en kosten, zooals omstandig staat te lezen in het vonnis van Petrus Saturnus Houlijer, raadsheer des konings, presidents-rechter, ordinaris, civiel en crimineel assesseur van Z. M.

Maar ook in criminali werd soms het lot ingeroepen, en, hetgeen nog vreemder is, om te weten wie van twee gelijkelijk van schuldplichtigheid overtuigde deserteurs moest sterven en daardoor zijn medeplichtige vrijmaken.

"Soo ist dat wy Octavio Schuis, raet 's koninckx ende auditeur van het krygsvolck van Oost-Vlaenderen, naer praealable consulte daerop gehouden aan den heere Superintendent van de justitie militaire, recht doende nl: hebben ghecondemneert ende condemneren u mits desen te worpen met dry scherpe teerlinghen, ende den gonnen in dry worpen sal hebben de minste pointen ofte oogen gestraft te worden met de doot ende publicquelyck ghearquebuseert te worden; u voorder condemnerende in de costen en de misen van justitie, Actum in audientie dezen 12 Ougtse 1641.

Ten slotte zij het mij vergund nog eenige merkwaardige processen aan te stippen.

Om te beginnen, een heksenproces.

Sententie verleent tot laste van Joosyne Labyns f'. Pieters tooveresse den 1 Augusti 1664."

"Omme dieswille dat gy Joosyne Labyns f. Pieters, huysvrouwe van Joos Meynfroet, out omtrent 50 jaren, geboren en woonachtigh binnen deze parochie Heestert (by Kortryk), u soo verre hebt vergeten van nu geleden de 19 jaeren, te maeken een compact met den duyvel der helle," alzoo gaat het vonnis voort en verhaalt daarin zeer omstandig hoe of die heer duivel in het zwart en met pluimen was uitgemonsterd en hoe hij bij haar kwam aan den "borreput", waar zij water haalde; daar onderteekende zij een contract met "Hancxken" (zoo heette de duivel), waar zij God, Schepper en Zaligmaker, het doopsel, de H. Maagd en alle "lieve Heylighen" afzwoer en "Hancxken" voor haar God nam. Die onderteekening geschiedde door haar met een "haecxken", omdat zij niet schrijven kon. Er wordt vermeld hoe de duivel haar drie maanden te voren reeds verzocht had in de gedaante van een zwarten priester, toen zij in den schaapsstal van zekeren Arent van den Cruycen stond te "dubben" (tobben) over de dure tijden; daar had vriend Hancxken haar, de getrouwde vrouw, zeer leelijke dingen voorgesteld, die onverholen worden medegedeeld als door een oor- of ooggetuige. Zij kreeg soms zelfs geld, namelijk "vijf schelen parasyse," en niet alleen geld, maar ook een "roodt ende geluwe poeder, daer mede" zij menschen betooverde en deed sterven. Zóó nauwkeurig was alles bekend, dat er in het vonnis te lezen staat wat Hancxken beloofde te betalen, namelijk: "Voor elcken man die gij soudt betooveren 10 schelen parasyse,

"Voor elcke vrouwe vijf schelen.

"Voor elck kindt dry schelen.

"Voor elck peert veerthien schelen.

"Voor elcke koe ses schelen.

"En voorts al naer advenante, soo gy oock by uwe eyghen confessie hebt beleden."

Die confessie was waarschijnlijk door pijniging verkregen. Merkwaardig zijn de cijfers: voor een paard 14 schellingen, dan volgt in prijs de man, dan de koe, daarop de vrouw.

Dat poeder had zij gekregen "t' elckens als sy ten dansen vloog", en dat gebeurde "by het soeten vrauwken van Eecken op den cnock Michel Algoets, op den cnock bij Jan Libberechts gheseyt Leenman, op de papenstraete voor het hofgat Arent van Houtte, mitsgaeders binnen den nieuwen bosch bij Corterycke, op de solders 't Ooteghem en elders." Dat ten dansen vliegen was het Sabbath vieren; daarvoor kreeg zij vet om zich te smeeren. In het "Traité des sorciers et de sorcellerie, livre très utile et nécessaire aux juges etc. Paris 1613, wordt dat

vliegen zeer omstandig omschreven: hoe zij gesmeerd en zonder eenig kleedingstuk op haar bezemsteel of bok de lucht door vlogen met den duivel achterop, "comme un rude fouetteur."

Nu volgt de lijst der menschen en dieren, die door haar *fatalen* poeder het hachje er bij hebben ingeschoten. Zij scheen het bijzonder te hebben tegen zekere familie Gaermijn, waarvan zij vader, twee zoons en een dochter liet sterven aan booze zweeren. François Gaeremijn was er het ergste aan toe: die werd lam, en "uyt syn elleboghe croop een beeste ghelijck een roode slecke met twee oorens, welck oorens afghesneden synde, de selve beeste wederom in den arm en elleboghe croop." "Eindelijk stierf Mijnheer François seer ellendigh en miserabel uytgedrooght ghelijck eenen koolstock."

Zij betooverde paarden en koeien, ook kinderen; sommige menschen betooverde zij half, door ze vriendelijk op den schouder te kloppen, o. a. de vrouw van zekeren Arent Gaermijn, die, zooals wordt medegedeeld, is gestorven, ook "uytghedroogt gelijck een koolstock, seer miserabel."

Wat onderscheid er is tusschen half en heel betooveren, blijkt niet; men schijnt toch van beiden op die miserabele wijze te sterven. Zij vergreep zich onophoudelijk aan kalveren.

"Omme alle welcke abominabele en execrabele faiten en delicten" Jufvrouw Joosyne Labyns werd veroordeeld "gheworgt te worden aen een staeck patibulaire, ende het lichaem verbrandt te worden al in asschen."

Niet onbelangrijk is ook de sententie van Anna Maria Eeltjens van "Tielbourg geapprehendeerde en beklaegde". Deze vrome zuster had aan het lichtgeloovig volk wijsgemaakt dat zij nooit voedsel nam; in één woord een tweede Besje van Meurs. Daardoor had zij voor heilig willen doorgaan ten haren bate, maar zij had het scherpe oog der heilige justitie niet kunnen misleiden, die haar tot boetedoening veroordeelde "in een wit hembde" benevens tot een gevangenisstraf en in de kosten.

Tortuur.

Hieruit blijkt dat de bekentenis (door de pijnbank) alles afdeed. In het vorige geval zal een hoogst onschuldige geboet hebben voor de excessen van de famille Gaermijn of dier vaderen, en voor een veeziekte, terwijl in het tweede geval een bedriegster aan de kaak werd gesteld.

Het is dus niet te verwonderen, dat er lieden ten onrechte ter dood veroordeeld werden; maar dan maakte men maar weer een

vonnis, waarbij het vorige vernietigd werd, en dan was alles weer in orde, zooals een sententie waarbij zekere Hans van de Velde ter dood veroordeeld was, twee jaar na de executie vernietigd werd.

De rechtsspraak strekte zich over alles en allen uit, over levenden, ook over dooden. Zoo werd er vonnis in 1747 geveld over "het doodt ligchaem van Johannes van Overbeke, sigh in de gevangenisse hebbende verhanghen", daar zelfmoord strafbaar was.

"'t Hof recht doende, condemneert het doodt lichaem van den voorss. Joannes van Overbeke door den scherprechter ghesleept te worden van uyt de plaetse van vangenisse tot buijten de deur, ende aldaer geleijt te worden op een hurde met het aensicht naer de aerde, om voorder gesleept te worden naer de ordinaire plaetse patibulaire ende aldaer ghehanghen in eene micke."

Kinderen werden eveneens gevonnisd, nu eens streng, dan weder zóó dat het zonde was er zoo veel deftigheid om te vermorsen. Zeker knaapje Lambrechts Hendricx had te Vere in 1655 met een dieventroep medegedaan, had goederen helpen helen en werd daarvoor met de meest mogelijke formaliteit veroordeeld: "den broeck afgestreken ende wel strengelijck op de bloote billen met roeden te worden gegeesselt."

Bij een ander vonnis werd een jongen van elf jaar veroordeeld om "ghesleept ende ghehanghen te worden", daar hij een meisje zoodanig met een steen op het hoofd had geslagen dat zij er aan gestorven was, en zulks daar het kind hem zijn "caproen" had afgetrokken.

De procedures tegen dieren zijn zeer vermakelijk wegens den onverstoorbaren ernst waarmede zij behandeld werden. Van 1522 tot 1530 waren de ratten te Autun zoodanig vermenigvuldigd dat men voor hongersnood vreesde. Er werd een eisch van verbanning tegen die dieren ingesteld en van excommunicatie. Opdat alle vormen in acht genomen zouden worden, kregen zij den advokaat Mr. Chassanée, een groot rechtsgeleerde, tot verdediger, die dan ook alle exceptien opwierp van nietige dagvaarding enz., waardoor hij de zaak op de lange baan schoof.

Evenzoo werd er in 1531 een vervolging ingesteld tegen de meikevers. Aan denzelfden advokaat werd in dezen advies gevraagd. Hij onderzocht eerst, of de bewoners der plaats wel recht hadden. Vóór alles moesten de kevers gedagvaard worden. Er is niet vermeld of de ratten en kevers na de eerste dagvaarding getracht hebben te transigéren.

Pieter de Vos, onderbaljuw van Belle in Vlaanderen, deed in 1486 door den beul van Yperen aan een varken op het schavot het leven benemen, en dit dewijl het beest het kind van zekeren Matthijs Cicx gebeten en gedeeltelijk genuttigd had. Van al hetwelk een acte is opgemaakt den 12den September van dat jaar.

Voorbeelden van dergelijke strafplegingen vindt men in menigte, en vooral waren het de varkens, die veel met het gerecht te maken hadden. De opvatting dat dieren misdrijven konden begaan en daarvoor strafbaar waren, werd door nagenoeg alle rechtsgeleerden der vijftiende en zelfs in de zestiende eeuw gehuldigd; zij steunde op de Mozaische leer, uitgedrukt in Exodus XXI vs. 28. 29., waar de straf van steeniging wordt uitgesproken tegen ossen die stooten, maar tevens bepaald dat de eigenaar van den os aansprakelijk voor diens euveldaden is, zoo hij van te voren de kwaadaardige neigingen van het dier gekend, maar geen voorzorgen genomen heeft. Van deze onderscheiding maken de vonnissen, waarvan hier sprake is geen melding.

De beide hierbij gegeven plaatjes zijn genomen uit Damhouder's Practycke in criminele Saecken. Druk van Rotterd. 1628.

Op het eerste zien wij, hoe een misdadiger uit een kerk gehaald wordt, waar hij zich zeker rekende. "Maar", zegt Damhouder, "Heylighe oft ghewijde plaetsen en bevrijen geen"; en vult dit aan door een tal misdaden, te veel om hier te noemen.

Het tweede is uit zijn 37ste artikel over het "pijnen", wat de Juge "eerst soetelijck moet beginnen en daernaer noch stranghelijcker." Hier ligt de patient gebonden op een smalle plank; de hangman legt een natten doek over zijne oogen of houdt hem

den neus dicht. Een tweede stelt hem, nadat hij geheel met koud water begoten is, "een breydelken binnen zijnen mont, ende giet met eenen waterpot oft canneken coudt water in zijnen mondt ende lichaem, tot dat het lichaem gheswollen is, alsoo dickmael ende langhe alst de Juge ende zijnen Raet schijnt dat 't lichaem verdraghen mach sonder groot dangier en peryckel," enz. Hoe onmenschelijk, al wordt zulk pijnen nog zoo "soetelyck" toegepast!

DE RED.

BESCHOUWINGEN EN OPMERKINGEN NAAR AANLEIDING VAN EEN ZONDERLING BOEK.

DOOR

D. F. VAN HEYST.

De aan iedereen bekende uitspraak van het Bijbelboek, *de Prediker:* "Hetgeen er geweest is, hetzelve zal er zijn, en hetgeen er gedaan is, hetzelve zal er gedaan worden, zoodat er niets nieuws is onder de zon," komt ons niet zelden in de gedachten, wanneer wij den tijd, dien wij beleven, met vroegere dagen vergelijken. Hoe menigmaal hooren wij niet den een of anderen onzer bejaarde kennissen uitroepen: "Wel, zie eens, die mode is er in *mijn* tijd ook al geweest!" of wel: "Denkt ge dat die uitvinding nieuw is? Och, kom. Veertig jaar geleden heb ik die dingen ook al gezien!" Wanneer wij ons voor de groote spiegelruiten van een prachtigen galanterie- of meubelwinkel te Amsterdam of 's Gravenhage bevinden, dan worden wij bij het beschouwen der sierlijke vazen, tafels en fauteuils menigmaal gefrappeerd door de vele antieke vormen, die zich aan ons oog vertoonen, waardoor al de glans der nieuwheid noodig is om ons te overtuigen, dat die voorwerpen eerst kort geleden de fabriek hebben verlaten. Het woord *renaissance* duidt dan ook reeds genoegzaam aan, dat men in de kunst gaarne de oude tijden wil laten herleven. En de kunst doet daar wél aan, want wat degelijkheid en bevalligheid betreft kan menig hedendaagsch kunstenaar nog met vrucht bij onze voorvaderen ter schole gaan. Maar ook dáár, waar men geene navolging of opwekking van het oude bedoelt, maar werkelijk pretendeert iets *nieuws* te leveren, dáár is het soms of een oud heertje met steek en staartpruikje, korte broek en zilveren gespen spotachtig fluistert: "Neen, mannetje, bluf maar niet te hard op uwe nieuwe inventie! Als er in *mijn* tijd tentoonstellingen geweest waren, dan zou *ik* met uw zoogenaamd nieuw idée al eene medaille verdiend hebben!"

Ja, het is waarlijk om wanhopig te worden! Hoe zal men op het gebied van kunst of literatuur nog iets nieuws bedenken? Maak een vers, en dadelijk roept een recensent u toe: "Datzelfde onderwerp is wel reeds twintigmaal, en veel beter dan door u, behandeld." Die jonge dichter in een van de Blijspelen van Scribe wist het wel, toen hij begreep dat de wereld reeds overvoerd was met romancen en balladen, met vroolijke feest- en minneliederen, en hij gaf daarom, in tegenoverstelling van alle andere jonge dichters, als zijn eersten bundel eene verzameling van lijkzangen in het licht, onder den naam van "de Katafalk." Het sterven was wel niets nieuws, maar als onderwerp van een *eersten* dichtbundel, had het idée toch nog iets origineels. Alle mogelijke onderwerpen zijn ontelbare malen in poëzy of proza behandeld: *Zon*, *maan*, *sterren*, — *liefde* van allerlei soort, verboden en gepermitteerd, — zoowel als mindere verheven zaken, bijv. *vlooien*, *pruiken*, *brandnetels*, *ezels*, *ganzen* en dergelijke. Wilt gij wonderlijke titels verzinnen, dan moet gij al zeer vindingrijk zijn om het onze oude lui te verbeteren. Denken wij maar eens aan: "Vier stukgesneden galgestroppen, benevens

even zoovele toegeworpen liefdekoorden" (1680), of aan "Schoenen met hooge hielen voor dwergen in heiligheid" (uit den tijd van Cromwell); of aan "Den Grooten en Witten Duyvel; dat is een klaer vertoon en aenwijsinge dat den Koninck van Vranckryck niet door gewelt van wapenen, maer door de malitieuse directie van *Jan de Wit*, Pensionaris en syne *Groote* complicen, onder 't Canon van goude Lowysen soo veel steden en sterckten onses lieve Vaderlants onder sijn gehoorzaemheydt heeft bekomen;" of aan "D' oprechte Oranje oogensalf, opgeveylt door een Hollantse Quaksalver, aen alle Oranjeliefhebbers. Gedrukt in d' Oranje Druckerij" (1672). Maar vooral aan: "De geestelijke mosterdpot om de ziel stichtelijk te doen niezen" (uit den tijd van Cromwell). Dit lijstje zou nog met een aantal andere namen vermeerderd kunnen worden, en dus komt ook geen rare boektitel ons meer nieuw voor.

Op het gebied van kleeding en opschik, waar de mode met tyrannieke hand regeert, is wel het allerminst iets nieuws te vinden. De *crinoline*, die tot zoovele geestigheden aanleiding gaf, was immers slechts een gewijzigde vorm van de *verdegale* der 16e eeuw, of nog meer van de enorme hoepelrok of *panier* der 18e. De korte nauwsluitende japonnen der laatste dagen herinneren aan de kleeding van het begin dezer eeuw, terwijl sommige dames, om zich van achteren meer voorkomen te geven, de *culs de crin*, zijnde kussens van wol of paardenhaar, weer schijnen ingevoerd te hebben. Ja, in den vorm der rokken vinden wij de 16e, 17e en 18e eeuwen telkens terug.

Met de kapsels is het waarlijk niet anders. Lacht ge nu om de massa haar, die de dames aan haar hoofd bevestigen, en die een soort van toren vormt, waarop een klein hoedje, bij wijze van schild, de punt der neus raakt, zoodat het lieve en edele voorhoofd geheel onzichtbaar wordt, — o, in het grijs verleden was het nog wel anders! *Toen* bouwden de dames nog wel kunstiger torens op haar hoofd. Lees maar eens "Een nacht in een armstoel" van mevr. Bosboom-Toussaint. Dáár vindt ge het voorbeeld van eene dame, die, bij gelegenheid van een aanstaand feest, een ganschen nacht op een stoel moest blijven zitten, om haar prachtig kapsel, waaraan een coiffeur naar de mode uren lang had gearbeid, niet in de war te brengen.

Ook het Tijdschrift "De Oude Tijd" heeft reeds meer dan eens de bewijzen geleverd voor de waarheid van Salomo's bewering: dat er niets nieuws onder de zon is.

Hebben wij op onze schouwburgen nog kort geleden de bekwame schaatsenrijders Leopoldine Adacker en Horatio Syr bewonderd, in ons Tijdschrift leest gij op blz. 62, dat het rijden op rolletjes reeds in 1792 bij ons werd uitgeoefend.

Toch zou het wat kras zijn, om nu na al die opmerkingen de nieuwheid van al wat ons voorkomt te ontkennen, en bij elke nieuwe uitvinding te zeggen: "O, dat is er zeker vroeger ook wel geweest, al weten wij het thans niet meer!" Ongetwijfeld hebben kunst en wetenschap bij de verschillende volken der oudheid op veel hooger trap gestaan, dan wij zelfs maar kunnen vermoeden. Er moet eene beschaving en ontwikkeling zijn geweest, waarvan wij ons nauwelijks een denkbeeld kunnen maken. De overblijfsels van oude kunstgewrochten, die nog tot ons zijn gekomen, bewijzen dat. Duizende nuttige en schoone zaken, die ons met verbazing zouden vervullen, moeten verdwenen zijn met die onmetelijke en machtige rijken, van welker bestaan slechts enkele steenklompen getuigen. Van vele uitvindingen, die tot de nieuwere tijden behooren, weten mij met genoegzame zekerheid, dat reeds een vroeger tijd er aanspraak op mag maken. Arabieren en Chinezen mogen daaromtrent een woordje meêpraten. Zoowel het kompas, als het buskruid, en het papier uit lompen vervaardigd, waren volgens Sismondi bij de Mooren in Spanje niet onbekend. Maar toch zouden wij veel te ver gaan, wanneer wij meenden, dat alle merkwaardige ontdekkingen reeds vroeger gedaan, en alleen in den loop der tijden vergeten zijn, zoodat er bijv. (zooals ik eens ergens gelezen heb) een bliksemafleider op den tempel te Jeruzalem zou gestaan hebben. Al

mogen daarbij sommige natuurkrachten ook al eeuwen geleden ontdekt zijn, dan bleef het toch voor latere dagen bewaard om die zóó toe te passen, dat de menschheid er werkelijk groot nut van had. Leert de Historie ons, dat de kracht van den *stoom* reeds in de 17^e^ eeuw bekend was, en verhaalt de dichterlijke traditie ons zelfs het treurig lot van den uitvinder, Samuel de Caus, — welk belang heeft die uitvinding toen gehad, wanneer het nog twee eeuwen duren moest vóórdat de stoomkracht op verschillende wijzen werd toegepast? Een Napoleon I wees zelfs nog den man af, die hem stoomschepen wilde bezorgen. Waarlijk, nu door de werking van den stoom de gedaante der maatschappij bijna geheel veranderd is, nu mogen wij ook aan onze eeuw de nieuwheid der uitvinding niet betwisten.

Maar hoe dit zij, zeker is het, dat het woord van den Prediker nooit zóóveel waarheid bevat, dan wanneer er van de dwaasheden en gebreken der menschen sprake is. Dan zien wij dat de mensch nog even zwak, even inhalig, even ijdel, even trotsch is als een duizend jaar geleden. Dan geven wij Mephistopheles uit Goethe's Faust gelijk, als hij zegt:

> "Der kleine Gott der Welt bleibt stets von glei-
> (chem Schlag,
> Und ist so wunderlich als wie am ersten Tag."

Klagen wij over de onzedelijkheid onzer dagen; jammeren wij over de toenemende weelderigheid en ontucht der hoogere standen, zoowel bij ons als in het buitenland, — lezen wij dan eens wat oude schrijvers ons verhalen omtrent de wellust en verfijnde zinnelijkheid van vroegere eeuwen, en al gelooven wij dáár zelfs maar een klein gedeelte van, dan zullen wij volmondig verklaren: "de mensch blijft zich zelven altijd gelijk, er is niets nieuws onder de zon." Immers, Dr. van Deventer getuigt zelfs in zijne voorrede voor de Blijspelen van Terentius, dat, indien men de Grieksche namen in die stukken in hedendaagsche veranderde, voor de *slaven* vertrouwde vrienden en voor de *hetaeren* "lorettes" nam, niemand meenen zou, menschen voor zich te zien van voor ruim twee duizend jaren.

Neen, hoe meer men het verledene bestudeert, hoe meer men het goede van onzen tijd zal erkennen en hoe minder men het voorgeslacht zal verheffen ten koste van het tegenwoordige.

Menige bladzijde in dit Tijdschrift heeft in dat opzicht reeds heilzame lessen gegeven. Denken wij maar aan de bijzonderheden der lijfstraffelijke rechtspleging en de gruwelijke vonnissen van honderd of twee honderd jaar geleden.

Klaagt gij over het tijdverbeuzelen in deftige vergaderingen, over eindelooze redevoeringen in 's lands raadzalen, dan leert u blz. 146 dat dit 80 jaren geleden niet beter was, zoo gij al het oude versje niet kendet:

> "Zij dronken een glas,
> . . . .
> En lieten de zaak zooals zij was."

Neem verder het artikel: *dienstboden!*... O wee, wat heb ik daar gezegd! Nu komen de tongen van oude en jonge huismoeders los. Ieder heeft wat omtrent oneerlijkheid, lichtzinnigheid, zucht tot opschik, luiheid, enz. enz. in het midden te brengen. Zooals het tegenwoordig wordt, is het vroeger nooit geweest! Alle ondeugden vindt gij vertegenwoordigd! Het is of een booze geest in de dienstboden gevaren is!... O, Mevrouw! zwijg toch, roep geene booze geesten op, bid ik u, want daar lees ik juist in den Catalogus van eene voorname Bibliotheek, dat reeds in het jaar 1682 te Amsterdam een boek is uitgekomen, getiteld: "Seven Duyvelen, regeerende en vervoerende de hedensdaegsche Dienst-maegden." Och, het was toen ook al zooveel beter niet dan nu, en de dienstmeisjes schijnen zich voor een groot deel aan dezelfde euvelen te hebben schuldig gemaakt. "Ja, maar zóó erg als *nu* is het toch zeker vroeger niet geweest! Keetje, mijn keukenmeid, draagt een hoed, die er zoo op het oog bijna evenals de mijne uitziet. Men heeft haar verleden aan de deur zelfs voor *mij* aangezien." — "Zoo, Mevrouw, dat is zeker heel erg, maar — de dichter Paffenrode heeft in de 17^e^ eeuw toch ook reeds gezegd:

"Zie maer eens hoe dat zich een deel van de
kameniertjes weet op te tooijen.
Ze zijn bestrikt en bequickt, spijt de juffrouw
zoo zijn er lokjes gekruld,
Zoodat je dik niet weet of je se voor de meit
of de juffer houden sult."

Nog eens: "Er is niets nieuws onder de zon." Die woorden herhalen wij ook, als wij eens nagaan welke boeken of tooneelvertooningen tegenwoordig het meest in den smaak van het publiek vallen, en vervolgens onderzoeken hoe het daarmede in oude tijden gesteld was. De mensch blijft ook daarin zichzelven gelijk. Sterk gekruide kost werd ook toen het gretigst verslonden. Al wat op de verbeelding werkte, wat opwekte en amuseerde of het oog verrukte, was ook toen het meest welkom. Over de dramas à grand spectacle van onze dagen is algemeen het anathema uitgesproken. Wij ergeren ons als wij den schouwburg zoo druk bezocht zien, wanneer men stukken opvoert als "De zoon van den nacht" of "De ridders van den nevel." Maar vergeten wij niet, dat Jan de Marre's "Eeuwgetijde van den Amsterdamschen Schouwburg" in 1738 niet minder dan 16 keeren met grooten bijval werd opgevoerd, terwijl men in dat stuk eene duidelijke voorstelling zag van de hel met al hare verschrikkingen, van Apollo's zonnehof, enz. Menig voorbeeld zou men van vroegeren tooneeltoestel kunnen vinden. Zoo daalde in de "Faëton" van Vondel de Nacht op een wolkenwagen neder, omringd van vleermuizen en nachtgedrochten. De Amsterdamsche Schouwburg was goed voorzien van valluiken en "konst- en vliegwerk." De zucht voor prachtige en geruchtmakende vertooningen is den mensch als ingeschapen. Ieder weet hoe de oude Mysteriën en de Rederijkersoptochten van heinde en ver eene verbaasde en ongeduldige menigte deed toestroomen. Ja, reeds Horatius ergerde zich dat zijne medeburgers het meest behagen vonden in groote legerbenden, optochten of schepen.

Door alle eeuwen heen wilde men geschokt, medegesleept of tot luidruchtige vroolijkheid gebracht worden. Vandaar dat de meest onkiesche kluchtspelen van vroegere dagen, vol platte en dubbelzinnige aardigheden, het onstuimigst werden toegejuicht.

Zien wij aldus hoe de smaak van het publiek zich gelden laat bij de tooneelvertooningen van voorheen en thans, ook de voortbrengselen der pers geven daaromtrent een niet minder sprekend getuigenis. Hoogst merkwaardig zou het zijn om eens opzettelijk te onderzoeken, welke soort van lectuur in verschillende tijdperken het meest in den smaak viel en hoe lang de ingenomenheid met een of ander werk duurde. De geschiedenis onzer Letterkunde, zooals die door verschillende auteurs is beschreven, geeft daaromtrent wel belangrijke inlichtingen, maar toch moeten de opgaven onvolledig blijven. Zulk eene geschiedenis moet zich uit den aard der zaak tot die dicht- of prozawerken bepalen, die de meeste waarde hebben; maar het zijn waarlijk niet altijd de beste boeken geweest, die het meest in den smaak vielen. Het oprakelen van menig lang vergeten prul zou nu zeker geen aangenaam werk zijn, maar toch zou een dergelijke wijze van beschouwen misschien menigmaal een verrassend licht werpen over den maatschappelijken toestand onzer voorvaderen.

Uit onzen eigen leeftijd herinneren wij ons, dat er telkens werken zijn geweest, die de algemeene aandacht trokken en een poos bezig hielden. Wie herinnert zich niet de koortsachtige drift waarmede Sue's "Mystères" en "Juif errant" werden verslonden? Toen nam die algemeene opmerkzaamheid op den invloed der Jezuiten een aanvang, die nog in onze dagen door boeken als "Le Maudit" enz. wordt gaande gehouden. Later maakte Mevr. Beecher-Stowe's "Negerhut" zich van het terrein meester en hield het treurig lot der slaven hoofden en harten bezig. Aller oog werd naar Amerika gericht, en de Amerikaansche literatuur, door romans als "De Lantarenopsteker" en door Longfellow's Dichtwerken vertegenwoordigd, verkreeg een blijvend burgerrecht in Europa. Weer later was het Multatuli's "Max Havelaar" en al wat Indië betrof, dat het lezend publiek bezig hield. De Indische questie werd het wachtwoord, en is het grootendeels ook nu nog. — De meer en meer veld win-

nende zucht voor het bespreken van godsdienstige vraagpunten, voor het theologiseeren onder allerlei standen, gaat samen met boeken als: Limburg Brouwer's "Leesgezelschap van Diepenbeek" en dergelijke, en kenteekent zich in den bijval dien deze romans vonden. En zóó zou men nog andere tijdperken en andere voorbeelden kunnen aanhalen, en ook nog veel meer in bijzonderheden kunnen treden. Want menig boek, al wordt het later vergeten of verworpen, ja zelfs enkele passages van een of ander boek, zijn soms als een merkwaardig teeken des tijds te beschouwen.

Maar ook reeds de oppervlakkigste blik op den volkssmaak door alle eeuwen heen, bewijst ons dat wonderbaarlijke verhalen, vreemde avonturen en lachverwerkende grappen altijd de meeste aantrekkelijkheid hebben gehad. En hoe minder een volk nog ontwikkeld is, hoe meer dat in het oog valt; het is daarin dan gelijk aan de kinderen, die met open mond staan te luisteren naar de vertellingen omtrent toovenaars en schoone princessen. Wordt het kind ouder en wijzer, dan vindt het die sprookjes flauw en onbeduidend; is het publiek meer ontwikkeld, dan eischt het ook van een Romanschrijver iets meer, dan eene opeenstapeling van sterk gekleurde gebeurtenissen.

Deze en dergelijke denkbeelden rezen bij mij op, toen ik een oud historisch werk doorbladerde, waarover ik in de volgende aflevering hoop te spreken.

(*Wordt vervolgd.*)

SWOB'S LAAUWE.

FRIESCH SPREEKWOORD.

Hoort men in Friesland van "Swob's Laauwe" spreken, zoo heeft men daaraan de beteekenis te hechten van "valsche, bedriegelijke trouw."

Zij, door wie dat gezegde in de wereld is gekomen, heette Swob Sjaardima, weduwe van Jarich van Hottinga.

In haar tijd zuchtte Friesland onder den druk van de gevloekte burgertwisten tusschen de Vetkoopers en Schieringers. Swob en hare bloedverwanten waren de laatste partij toegedaan; haar huis — Hottinga-huis te Nieuwland — was door haar broeder versterkt, en van daar uit werden zoo vele voor de tegenpartij nadeelige tochten ondernomen, dat de Vetkoopers eindelijk het beleg voor 't kasteel sloegen, en het met de "groote Sneker Busse" [1] fel beschoten.

Om afleiding te bezorgen, overrompelde Swob's broeder Sikko de stad Bolsward, in de hoop, dat de Bolswarders, die vóór 't kasteel lagen, nu spoedig zouden aftrekken, maar weldra werd hij genoodzaakt de stad weder te ontruimen. Dapper hielden zich de belegerden, zoodat de belegeraars besloten ze door den honger te dwingen en tevens beproefden door verdrag of door list meester van het slot te worden. Een van de hoofden der Vetkoopers, Wybe Groustins, verzocht daarom een onderhoud met Swob, wat toegestaan werd. Maar de slimme Swob was op hare hoede en betaalde list met wederlist. Zij hield zich alsof ze ziek en zwak was, en niet voort kon zonder hulp van een paar mannen, op wie ze leunde. Zij wenkte Wybe tot haar te komen. Op zijn vraag: "Swob, is 't lauwa? (in trouwe, eerlijk, zonder bedrog), kreeg hij een bevestigend antwoord; maar op de Valbrug en onder haar bereik gekomen, werd hij door de beide begeleiders van de op eens gezond geworden vrouw aangegrepen en naar binnen gesleept. Dit was dus de eerlijkheid en trouw van Swob, "Swob's Lauwa." —

Zulk een daad verwekte bij de om hunne trouw en eerlijkheid bekende Friezen zulk een afkeuring, dat sinds 1480, het jaar, waarin dit voorval plaats greep, deze spreekwijze bij hen in gebruik gekomen is om iets laags en oneerlijks uit te drukken.

[1] De groote bus van Sneek. Zie over de bussen 1e jaarg. bladz. 22 van dit tijdschrift.

DE HEIDENEN, INZONDERHEID MET BETREKKING TOT HUNNE BEHANDELING IN ONS VADERLAND GEDURENDE VROEGERE EEUWEN,

DOOR

Mr. J. W. STAATS EVERS.

Het is nog niet langen tijd geleden, dat eenige troepen Zigeuners door hunne verschijning in enkele oorden van ons vaderland op nieuw de aandacht van velen tot zich trokken. Ofschoon er reeds meer dan vier eeuwen verloopen zijn sedert deze lieden voor het eerst onzen vaderlandschen bodem betraden, ontnam de stroom des tijds echter weinig aan eene geheimzinnigheid, die hun als een Nomaden volk door bijzondere gebruiken, onbekende taal, vreemdsoortige kleeding, gewaande kennis van de toekomst, bijzondere bedrijven enz. voortdurend is bijgebleven en bij herhaling de aandacht van beoefenaren der geschiedenis, dichters, soms ook van tooneelschrijvers op hen bleef gevestigd houden. Vader Cats zeide reeds van hen:

Daer is en seldsaem volck genegen om te dwalen,
Gedurig omgevoert in alle vreemde palen,
Dat, soo het schijnen mag, als in het wilde leeft,
Maer des al niet te min sijn vaste wetten heeft:
Het laet zich overal den naem van Heijdens (geven,
En leyt, al waer het komt, een wonder seldsaem (leven;
Het roemt zich dat het weet uyt yders hant te sien,
Wat iemand voor geluck of onheyl sal geschiên.

Heidenen, naar Rembrandt.

Wij zullen thans eenige geschiedkundige bijzonderheden aangaande deze heidenen mededeelen en daarbij tevens beschrijven hoe onze voorouders over deze lieden dachten en hoe zij ze behandelden. [1]

Deze Zigeuners, omtrent wier herkomst de gevoelens in verschillende landen uit elkander liepen, waren bij onze voorouders onder den naam van *Heidens* bekend, óf omdat zij zulks met der daad waren, ofschoon zij voorgaven Christenen te zijn, óf omdat men geloofde dat zij uit Egypte kwamen,

[1] Het onderstaande werd, behalve uit eigen aanteekeningen, door ons ontleend aan het werk van Mr. J. Dirks "Geschiedkundige onderzoekingen aangaande het verblijf der Heidens of Egyptiers in de Noordelijke Nederlanden"; en aan de verhandelingen van Mr. Is. An. Nijhoff "De Heidenen in Gelderland", opgenomen in den Volks-Almanak 1853, en "Bijdrage tot de Geschiedenis der Heidenen in Gelderland", van Mr. L. A. J. W. Baron Sloet van den Beele, voorkomende in de Bijdragen voor Vaderl. Gesch. en Oudheidkunde, deel V.

hetgeen destijds als een heidensch land beschouwd werd. Zij heetten van daar oudtijds in officieele stukken "lieden die het habijt der Egyptiers droegen" en werden in Engeland ook "Gipsies" genoemd. In Duitschland gaf men hun echter de benaming van Zigeuners, welke in lateren tijd meer algemeen werd aangenomen; in Frankrijk die van "Bohémiens" op de meening berustende dat zij uit Boheme kwamen, en in Spanje en Portugal werden ze weder "Gitanos" genoemd. Indische dan eene Egyptische afkomst. Men beweert dat zij tot de kaste der Indische Parias of, gelijk zij in Hindostan genoemd worden, Suders behoorden en dat zij, toen Timur Bey Indië in het laatst der 14e eeuw met zijne Mongolen verwoestte, het zwaard diens bloeddorstigen veroveraars ontvloden en westwaarts opgetrokken zijn, hetgeen met hunne eerste verschijning in Moldavie in 1417 goed overeenkomt. Met dat al wist echter niemand volkomen juist van waar zij

Heidenen op weg, naar J. Callot.

Velen, en men houdt dit voor niet onwaarschijnlijk, zijn ook van meening dat deze heidenen eens in het westelijk gedeelte van Indië, aan den vloed Indus, welke in de landtaal Sint heet, hebben gewoond, waarnaar zij zich zelven ook "Sinte" noemden. Van daar worden zij in Wallachije en Moldavie Tschingenes genaamd naar een door Timur Bey uit Indië verdreven volk. Hunne overeenkomst in kleeding, zeden, levenswijze en bedrijven, vooral hunne wigchelarij, verraden dan ook, naar men zegt, veel meer eene kwamen, zoodat hunne herkomst even geheimzinnig bleef als dit hunne personen waren. Het schijnt dat deze heidenen, wáár men hen ook heeft aangetroffen, hetzij in Spanje, Engeland, Rusland, Hongarije, Nederland enz., met geringe uitzonderingen steeds dezelfden gebleven zijn. Als zwervende herdersvolken onbeschaafd, waren zij niet kiesch in hunne spijzen en versmaadden zij soms niet de walgelijkste voorwerpen, als het aas van eene koe of zwijn. Bij de meesten dienden vingers en tanden voor mes.

Hunne gehardheid deed Cats reeds zeggen:

"Wij kunnen noordewind en alle storremvlagen,
"Wij kunnen harde vorst ook zonder hinder dragen,
"Soo dat ons gansche lijf geen koud of hit en kent."

Jonge heidinnen waren over het algemeen schoon, met zeer fraaije zwarte oogen, maar oud geworden waren het de leelijkste draken, dien men kon zien. De meeste kinderen liepen tot hun 10de jaar geheel toiletloos. Even als alle Oostersche volken waren zij vroeg ontwikkeld en gewoonlijk zag men huwelijken tusschen knapen en meisjes van 12 tot 14 jaren. Was er meer dan één vrijer om dezelfde Preciosa, dan besliste een kampgevecht met vuist of zakmes somtijds den strijd, terwijl de overwinnaar de bruid kreeg. Bij hen gold de regtsregel "Consensus facit nuptias". De meisjes waren meer of minder gezocht naar mate zij goed konden waarzeggen en vlug bij de hand waren om geld te verdienen. Onder koningen of andere opperhoofden, als hertogen, graven of barons rondzwervende, was echter, zoo als dit uit den aard der zaak bij nomaden volken voortvloeit, de band tusschen vorst en onderhoorigen zeer zwak. Zich steeds van eene beschaafde wereld isolerende, behielden zij hunne eigen taal en zelfstandigheid.

De heidenen namen al spoedig eenig bedrijf ter hand, dat aan hunne zwervende levenswijze voegde: zij werden rondtrekkende scharenslijpers, ketellappers, hoefsmeden; met hunne gebrekkige werktuigen vervaardigden zij ringen, spijkers, nagels, hoefijzers en messen, lapten daarmede ketels en potten, ook goten zij soms tinnen voorwerpen. In Hongarije waren zij mede paardendocters, beerenleiders of scherpregters, en in Spanje scheerders van muilezels. Ook vermaakten zij het volk met zang en dans en wisten zich vooral bij de plattelandsbewoners in te dringen door hunne gewaande tooverkunsten, duivelsbanning, handkijkerij, waarzeggerij, droomuitlegkunde en diergelijke.

In het jaar 1827 werd er te Southampton eene maatschappij tot verbetering van heidenen opgerigt. Behalve de zwervende heidenen trof men ook enkele *gezetene* aan, als de Gitanerias, die in Spanje afgezonderde deelen der steden bewoonden, toen koning Ferdinand hun in 1499 daarbij vaste woonplaatsen had aangewezen.

Nadat de heidenen zich omstreeks 1417 voor het eerst in Duitschland hadden vertoond, bezochten zij twaalf jaren later het eerst ons vaderland en wel Arnhem. Daar zij het doel hunner togten met godsdienstige verrigtingen in verband bragten, zich als pelgrims en vervolgden om der godsdienstwil voordoende, ontving men hen op Nederlandschen bodem aanvankelijk overal gastvrij en met vereering. Van daar dat de regeering van Arnhem in 1429 hunne eerste bende, onder aanvoering van den graaf van Klein Egypte, ter eere Gods op een half malder weit, een vat bier en 100 haringen onthaalde en daarbij bovendien nog *f* 6 aan geld gaf, voor dien tijd eene rijke en met de toenmalige behoeften overeenkomende gift. Behalve dat ook Zutphen hen gastvrij ontving, vinden wij verder opgeteekend dat Karel van Egmond in 1496 aan eene bende heidens, te weten Martijn en zijn gezelschap, vrijgeleide gaf om met hun vee, goud, zilver en andere voorwerpen door zijn land te trekken: de Geldersche hertog kende Martijn bovendien den grafelijken titel toe. Het duurde echter niet lang of onze heidens begonnen de hun in ons land verleende gastvrijheid te misbruiken en inzonderheid den plattelandsbewoners tot grooten overlast en schrik te verstrekken. Rondreizend voor beroepen, gelijk wij hierboven omschreven, verzuimden zij niet de landhoeven op te nemen, en als hun aanbod of bedelen onbeantwoord bleef, de bevreesde bewoners onder bedreigingen van brandstichting enz., tot het doen van giften te dwingen, of ter sluiks weg te nemen wat voor de hand lag. Ook gebruikten zij wel eens geweld om tot hun doel te geraken, waaruit dan bij verzet van de zijde der aangeranden, hevige vechtpartijen ontstonden. Dit veroorzaakte, vooral in een tijd, waarin eene niet al te goede politie, bij den toenmaligen slechten toestand der communicatie-middelen, dikwerf geen dadelijken bijstand kon verleenen, onder het goede landvolk al spoedig zulk eene paniek, dat dit uit vrees voor wraak, aan de heidenen,

die dikwerf in talrijke benden rondzwierven, niets meer durfde weigeren. Hierbij kwam dat ook veel inlandsch geboefte en afgedankte soldaten, die liever in luiheid gebedeld brood wilden eten, dan door arbeid in een eerlijk onderhoud te voorzien, zich als heidens begonnen te kleeden en aan te stellen, voorgevende de kunst van waarzeggen en duivelsbezweren te verstaan. Het platte land kreeg alzoo den grootsten overlast van eene bestorming door echte en gewaande heidenen, bedelaars, lediggangers, vagebonden, heerelooze knechten enz., die zich soms in talrijke benden in den omtrek der dorpen legerden, om nu eens met de vrees, dan weder met de ligtgeloovigheid der bewoners hun voordeel te doen. Het werd nu noodzakelijk daartegen maatregelen te nemen. Er komen in geen gewest van ons vaderland talrijker en scherper verordeningen tegen de heidenen voor dan in Gelderland. Wij zien met het jaar 1544 aldaar onder Karel V eene reeks van plakkaten tegen hen geopend, die tot 1738 voortdurend vernieuwd en verzwaard werden. Men gelastte hun aanvankelijk binnen drie of vier dagen het land te verlaten, onder bedreiging van, daar weder in komende, voor de eerste maal gegeesseld en gebrandmerkt en voor de tweede maal om zonder eenigen vorm van proces opgehangen te worden. Soms geschiedde dit brandmerken ook dubbel, op den rug en op de muis van de hand. Uit de rekening van Nijmegen blijkt dat reeds in 1551 aan "meister Hans, scherprichter, voor twee heijdensche vrouwen te geijzelen een schild en twee vaten bier gegeven werd." Het stond vrij hen, die zich te weer stelden, straffeloos dood te schieten. Een plakkaat beval den ambtlieden hen met den klokslag te vervolgen, dat is met de weerbare manschap van het ambt gewapend tegen hen op te trekken. Aan herbergiers, kroeghouders en alle ingezetenen in 't gemeen werd streng verboden hun huisvesting te verleenen of hen in schuren, stallen, hooibergen of schaapsschotten te laten vernachten, zelfs hun eten en drinken te geven. In de crimineele sententieboeken van het Geldersche hof staat opgeteekend dat dit collegie 10 December 1725 den scherpregter naar Bommel zond om Arien Snoeck, schoolmeester te Vuren, en zijne huisvrouw Aeltjen Ariense beiden te geesselen en laatstgenoemde, die misschien al te goedhartig was geweest, daarenboven te brandmerken "wegens het logeren van het roof- en moordenaarsgezelschap van de zoogenaamde heidens." Toen de heidens in weerwil van de gestrenge tegen hen uitgevaardigde plakkaten zich met het jaar 1699 bij benden van drie honderd man te gelijk, waarvan sommigen van vuurwapenen voorzien waren, in ons vaderland begonnen te vertoonen, werden meestal jaarlijks algemeene jagten tegen hen verordend. [1] Men riep het volk daarvoor met kolkslag op, om gewapend op te komen, terwijl de militaire magt haren bijstand verleende: eene groote streek werd dan in het ronde afgezet en de heidens, in de engte gedreven, als wild gedierte doodgeschoten. Doorgaans waren zij, die op deze wijze den dood vonden, er wel aan toe; want, zegt Nijhoff teregt, de haren rijzen te berge en het hart krimpt van weedom ineen bij 't verhaal der barbaarsche straffen, die vaak den gevangen heidens werden aangedaan en de folteringen onder welke onze voorouders hen martelden of ter dood lieten brengen. Was het den heidenen soms doenlijk in de digte bosschen der Veluwe aan hunne vervolgers te ontsnappen, onmogelijk konden zij dit in de Nederbetuwe, waar men, inzonderheid in 1725, op verzoek der Staten eene groote jagt op hen hield. Volgens schepenvonnis der stad Zalt-Bommel werden den 21 November van evengemeld jaar van de vijftig op zoodanige jagtpartij aangehouden heidens, twaalf vrouwen gegeesseld en gebrandmerkt en tien eerst half geworgd, daarna van onderen op geradbraakt en hun hoofd vervolgens op palen gezet. Dit is slechts één drama uit velen. Op geesseling volgde steeds bannissement met de bedreiging van de doodstraf bij overtreding hiervan. Ik lees van daar in de acta van het Geldersche hof dd. 17 Nov. 1733: "Also enige Heidens *op*

[1] Ook tegen bedelaars en landloopers vaardigde men sedert in ons vaderland vele *generale jachten* uit, hoedanige 24 November 1808 nog te Arnhem gehouden werden. Zie 1en jaarg. bl. 397.

de dood gebannen voorgewend hadden dat door het gedruis der menschen deese clausule bij het lezen van de sententie niet hadden kunnen verstaan, so is den Landdrost van Veluwe aangeschreven om, ter voorkoming van zulke inconvenienten, de geëxecuteerdens, wanneer van het schavot afgeleid worden, te erinneren dat *op de dood* gebannen zijn."

Ging men vroeger bij ons met gestrengheid tegen deze lieden te werk, ook elders waren zij aan vele vervolgingen blootgesteld. Zoo werd in Schotland ieder heiden, die in het land bleef, met een oor aan een boom genageld, ten toongesteld en bij terugkeer gehangen. Frans I vervolgde de heidenen reeds hevig in 1539; Karel IX beval hun vervolgens in 1560 om Frankrijk binnen twee maanden te verlaten, onder bedreiging van afschering van haar en baard. De Rijksdag te Orleans besloot later, hen te vuur en zwaard te vervolgen, en Richelieu stelde hen in 1635 met "militaire debandés" gelijk, die zonder vorm van proces met de galeijen gestraft werden.

De vervolgingen tegen de heidens komen in ons vaderland nog tot ongeveer in het midden der vorige eeuw voor, waarna de gestrengheid onzer voorouders hen eindelijk voor goed deed verdwijnen.

De beide grootste prentjes zijn genomen naar den uitmuntenden etser J. Callot. Het zijn beiden slechts gedeelten van de oorspronkelijke. Het eerste, op bladz. 1, vertoont ons een Heidenkamp, het tweede een Heidentroep op reis. Ofschoon Callot hierin blijkbaar eenigzins zijne fantasie heeft laten werken, geeft hij ons toch een denkbeeld van het leven dier horden in de 17e eeuw.

Het kleinere prentje is naar Rembrandt gevolgd.

DE NAAIMEISJES IN 1748.

Geen klasse in de maatschappij staat zóó bloot aan plagerijen als die der naaimeisjes of der wel eens zoo genoemde naaimuggen.

't Is eenmaal nu zoo (of liever het *was* zoo, daar de naaiwinkels ook al uit de mode geraken), en toch, in plaats van ze te bespotten, moest men eerder diep medelijden hebben met die arme schepseltjes, die op den jeligsten leeftijd zoo den ganschen dag opgesloten zitten en als een naaimachine niets doen dan een naald op en neer te halen. Is het wel wonder, dat wanneer de dag van vrijheid gekomen is, de dag, waarop ze den pot gaan verteren, ze zich als dol en uitgelaten gedragen? Zulk een dag is voor die kinderen een geluk, waarbij weinig genot in haar verder leven zal kunnen vergeleken worden. Daarvan afstand te doen, moet als een met niets ter wereld te vergelijken opoffering beschouwd worden. Daarom eere aan de naaimeisjes van 1748, die alles, wat ze door wekelijksche bijdragen en uit boeten bij elkaar gekregen hadden, haar pot, ten beste gaven tot verdediging van 't Vaderland!

De Utrechtsche deernen hadden daartoe het voorbeeld gegeven. In statigen optocht allen met oranje linten getooid, togen zij naar het Stadhuis en offerden daar haren pot, die goed voorzien was, wijl er in de twee vorige jaren ook al geen pot verteerd was ten gevolge van de kommerlijke omstandigheden des lands.

Die van Rotterdam volgden het gegeven voorbeeld. De Middelburgsche deden hetzelfde, waarbij door de oudste, "met eene goede gratie" nog een gedicht werd gereciteerd:

> Wel Eedle Heren hier vergaard!
> Een klene Pot, door ons gespaard,
> Brengt U hier onze kinderhand
> Tot 't nut van 't lieve Vaderland.
> De zucht in 't tedere gemoed
> Voor Godsdienst, Vrijheit, Bloed en goed,
> Drijft ons op eigen keur thans heen. enz. enz.

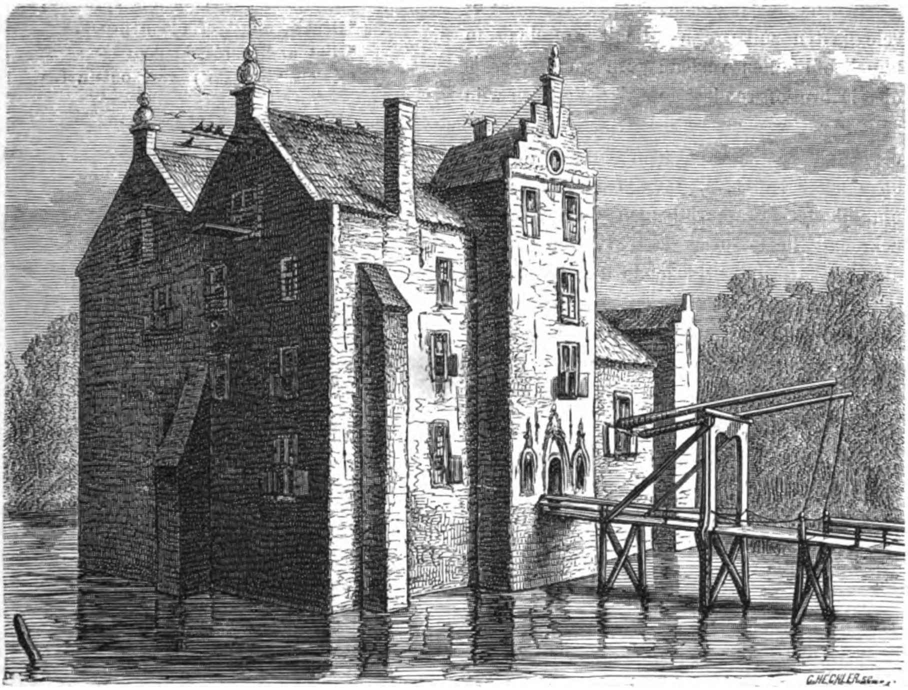
Moet men niet voor zulke naaimeisjes den hoed afnemen?

HET HUIS TE ZUIJLICHEM.

In den onlangs verschenen Gelderschen Almanak vindt men twee afbeeldingen van het huis te Zuijlichem, met verwonderlijke scherpzinnigheid gereconstrueerd naar de teekeningen der bouwvallen, door C. Pronk geteekend.

De schrijver der *Burchten en Kasteelen van Nederland* levert eene voorstelling der ruïne

door J. F. Christ en schrijft, dat er, behalve nog eene teekening door Rademacher, "geene andere" van het huis te Zuijlichem schijnen te bestaan." — Nu heb ik het geluk van in mijne verzameling drie uitvoerige schetsen te bezitten, van het *huis*, den *voorburgt* en een waarschijnlijk van den *eik* met de klok in het dorp. Deze krijtteekeningen, die ons het kasteel doen zien gelijk het was, toen de beroemde dichter, geleerde, staatsman en musicus het bewoonde, zijn te belangrijker, omdat zij vervaardigd

werden door Constantijn Huijgens den jonge zelven, zoon van den grooten Constanter, broeder van Christiaan, dien Newton "Summus Hugenius" noemde. Onder nevensgaande voorstelling, door mij op ¹/₂ der grootte zoo getrouw mogelijk gekopieerd, staat met de hand van Huijgens geschreven: "Aug. 1657 't Huijs te Zuijlichem." — Onder de andere:

De Nestor onzer kunstkenners, de Hr. Kramm, zeide reeds in zijn Nederlandschen kunstkosmos: "de C. is zóó getrokken dat men ze zou kunnen nemen voor eene P." — Daar het penneschrift op mijn teekening zeer duidelijk is, gaf ik deze zuivere décalque der handteekening.

De Voorburgt is op de plaat in den Almanak zeer juist gerestaureerd. Het *Huis* echter had geen trapgevels, was sierlijker aan de voorzijde, en rechts van deze, lager opgetrokken.

Mijne drie teekeningen wil ik volgaarne, als een eerbiedige hulde aan de schim van den dichter der *Korenbloemen*, den tegenwoordigen eigenaar van den alouden burgt aanbieden. Want zij behooren en zijn waardig te berusten bij de overige documenten betreffende

het huis te Zuijlichem.

Nov. 1869. Mr. A. Ver Huell.

HET VRIJEN EN HET TROUWEN.

NA DE BRUILOFT.

't Wordt toch altijd laat bij een bruiloftsfeest, en al zijn wij ook de eersten der gasten geweest, die naar huis keerden, naar *mijn* zin was het toch al weer te laat.

Men is na zulk een nacht nooit recht frisch, men heeft meer gegeten en gedronken dan gewoonlijk en natuurlijk niet de noodige nachtrust gehad. Nu, ik denk dat er vele gasten zullen zijn, die 't van daag in hun hoofd zullen voelen; geen wonder, er is op die bruiloft zoo iets gebruikt. Van den wijn zullen wij maar niet eens spreken, maar die tafel! Ze bezweek haast onder de elkaar opvolgende lasten. 't Was wezenlijk een koninklijk feest, waarbij men zich ook niet bekreund heeft over keuren, ten minste die van 1655, verbiedende "eenige gentiljessen, gegoten of fijne suiker op het tweede gerecht op te zetten"; die is al zwaar overtreden. Misschien ziet men er zoo naauw niet meer op; anders kost dat den oudelui een honderd gulden boete.

Wat was daar een suikerwerk bijeen, tot zelfs een zee-met schepen toe, alles uit suiker gewerkt! Die zee paste juist bij zulk een voornaam reeder. Maar 't moet gezegd worden, de Amsterdamsche suikerwerkers hadden er eer van, en 't verwondert mij niet, dat men ze naar Friesland doet overkomen, zoo er daar eenig feest van belang aan de hand is. Ze weten paleizen, tempels, lusthoven en waranden met dieren, gaanderijen en wie weet wat al uit de suiker te fabriceeren.

Nu moeten we toch nog eens op ons gemak de zilveren huwelijkspenning bekijken, waarvan men de vriendelijkheid had, na het zingen der bruiloftsliederen aan elken gast een exemplaar aan te bieden; wel een bewijs, dat men er dáár niet tegen was, dat etende gasten ook dragende gasten werden. Door al de pret hadden wij niet eens gelegenheid, om goed te zien wat er op staat.

Ha, daar hebt ge het gelukkige paar ten voete uit. Ze geven elkaar de hand en zijn dus verbonden. Maar daar zie ik nog een tweeden band, een slot: zij zijn dus aan elkaar vastgehecht en vastgesloten. Wenschen wij hun toe, dat geen van beiden er ooit aan denke het slot te verbreken. Wat staat daar nu verder rondom de figuren?

"Daer d' een in d' ander hart,
"Door tijdt gesloten wart,
"Siet men veel vreuchde spruiten,
"Druck, angst of lijden groot,
"Niet anders als de doot
"Kan schlut (slot) weer ontsluyten.

Aan de andere zijde lees ik:

"Houwt daer, jonckvrouw,
"Die ick bemin,
"En anders gheen,
"Daer is mijn trouw
"Mijn hert en sin,
"Naest Godt alleen."

De namen van onzen vriend en zijne jonge vrouw staan op den rand.

Ik zal mijn penning opbergen bij die andere twee, die ik daar in dat laadje heb liggen, de een van de bruiloft van een neef, de andere van een nicht. Dat nichtje behoort nog al tot de fijnen; het is de dochter van dien ouden Heer, die gisteren avond dat vrolijk bruiloftslied op de wijze van Psalm ...., begon op te halen, zooals dat in zijn tijd in 't geheel niet vreemd was, maar waardoor de goede man de lachlust van het jongere geslacht gaande maakte. Diezelfde kleur heeft ook zijn dochter's huwelijkspenning; zie slechts, daar staat de Christus, die zelf het paar verbindt, met opschrift:

"Twee handen die oprecht
"In liefde wel vernoegt
"Bestaen haer trouw in echt
"Den Hemel 't samenvoecht."

en aan de keerzijde hebben wij een huwelijk uit het Oude Testament, van wie, dat is moeijelijk te zien.

Neef was van een anderen stempel; hij was meer een vrolijke en galante jongen.

Hier heeft hij zich doen voorstellen als

een minnaar, die aan zijne dame een brandend hart aanbiedt met de woorden:

"Mijn lief, ontvang mijn brandend hert,
"Dat u op trouw gegeven wert."

De goede vent hield veel van kinderen, hoopte altijd er veel te krijgen, maar tot zijne spijt kreeg hij er geen een.

Hij rekende er zóó vast op, dat hij reeds op de keerzijde van zijn huwelijkspenning een kinderkopje in een krans liet zetten met het opschrift:

"De beste vrucht die 't huwelick baert,
"Zijn kinderen vroom en goet van aert."

't Zal mij groot genoegen doen, als ik bij deze ook hun aller koperen, zilveren en gouden bruiloftspenningen nog eens kan bergen; maar ik denk wel, dat ik zelf vóór dien tijd wel opgeborgen zal zijn. 't Zij zoo. Alles heeft zijn tijd, zei Salomo, en ik voeg er bij: *ieder* heeft zijn tijd.

"Ghcluck vereende Menschen,
"Den Hemel wil u staet ghebenedijen;
"Gheelijck als wy u wenschen,
"Om tydelijck en eeuwich te verblijen,
"Met soo veel goets,
"Met so veel soets,
"Met soo veel vrolijckheden,
"Met soo veel eeren,
"Als ghylien kundt begeeren,
"Hier beneden."

"De goddelijcke Minne...

Zoo, zoo, ga voort, vriend; 't schijnt dat de bruiloft u nog in 't hoofd zit, wijl ge Breeroo's oud bruiloftsliedje nog eens gaat ophalen. Dat "Patertje langs de kant" scheen u ook al bijzonder wel te bevallen, je wist niet van ophouden. Maar je moet toch een beetje aan je jaren gaan denken en in 't oog houden, dat er nog heel wat vermoeijenissen voor de deur staan eer de nasleep van de bruiloft achter den rug is.

Apropos, hoeveel raadt gij wel, dat onlangs die bruiloft van Jufvr. Maes gekost heeft?

Die met Sypestein getrouwd is? Hoe kan ik dat weten? Wel heb ik gehoord, dat die van Susanne Huygens ruim *ƒ* 3644 kostte. Zoo, nu de kosten van de andere, met eenige kleederen daaronder begrepen, kwamen zoo wat op 't zelfde neer; ze beliepen ruim *ƒ* 3688.

Ja, ja, het uithuwelijken van zen dochters is een halve ruïne voor de ouders.

Wanneer er bruiloft is,
Dan moet de geldkast open,
En 't goud in regen valt,
Ten kaste uitgedropen.

Ik denk, dat ook bruid en bruigom thans wel zullen opgestaan zijn, en dat hun door de bruidsmeid het waschwater reeds zal zijn aangeboden. Dat is altijd een buitenkansje voor zulk een meid, daar men zulks niet met een kleinigheid durft beloonen.

Zonder twijfel zullen de speelnootjes, die niet al te slaperig zijn, al met verlangen uitzien naar het oogenblik, waarop ze het moois te zien zullen krijgen, wat het jonge vrouwtje van haar man als morgengave heeft gekregen, en de geschenken van de verwanten en vrienden, die nog niets gegeven hadden.

En nu wordt het, dunkt mij, tijd om de jongelui te gaan bezoeken; men mocht ons anders eens aanzien voor menschen, die niet weten te leven. Maar er lang blijven doe ik niet, en evenmin zal ik veel gebruiken van 't geen er gisteren overgebleven is, anders raak ik geheel van stuur. Overmorgen komt weer een dag; dan volgt immers de partij die de speelnooten gezamenlijk aan de jongelui geven. Als eerste bijdrage voor die onkosten wordt het varken geslacht, dat is de spaarpot, waarin de boeten bij pandspelen, raadsels enz. in den loop der feesten opgespaard bewaard worden.

Dan krijgen we nog het Vischmaal, wat de bruigom heeft toegezegd als losprijs voor zijne bruid, zooals wij gehoord en gezien hebben (zie 1e deel bladz. 402). Dat is gewoonlijke en van de dolste partijtjes.

Daarna komen er nog partijen bij oom Piet en bij tante Saar, bij al de broers en de getrouwde zusters, bij neven, nichten, vrienden — och, och, wat beklaag ik de jonggetrouwden, die zoo dag aan dag van

de eene naar de andere partij gejaagd worden! En dat noemt men nog wel "de speelman zit nog op 't dak," terwijl het goed is om de menschen te vermoorden! Weigeren kunnen zij niet, zonder kwade vrienden te maken. En toch, zij wenschen zoo zeer, slechts met hun beiden te zijn!

En dan die flaauwe geestigheden, die het jonge vrouwtje telkens doen blozen!

Men moest het in de mode zien te brengen, om een jong paar meteen na het trouwen op reis te zenden.

Werkelijk schijnen in de tweede helft der 18e eeuw sommigen een afkeer te hebben gekregen van al dien omhaal bij het trouwen; want men vindt bij schrijvers uit dien tijd de afkeuring uitgesproken over het trouwen in stilte, waarbij men, in de gewone kleeding, door de kosters woning de kerk insloop, met weinig getuigen, en zóó alsof men zich schaamde getrouwd te worden. Weer anderen trouwden in de Engelsche of Fransche kerken, zonder een enkel woord Fransch of Engelsch te verstaan, zoodat de koster hun op het vereischte oogenblik het "Oui" of "Yes" moest influisteren en hun beduiden wanneer ze tot het punt van knielen gekomen waren. Of zulks nu was, om weinig opschudding of wel om veel bluf te maken, zullen wij maar onbeslist laten.

De gewoonten in Twente heerschende bij 't vrijen, hebben wij vrij uitvoerig bekeken. Hoe het bij de bruiloft toeging, willen wij voor wij scheiden ook nog even nagaan. Waarschijnlijk heerschen daarbij nog tegenwoordig voor een groot deel dezelfde gebruiken van voorheen.

Niet altijd werd aldaar de bruiloft juist gevierd op den dag waarop 't huwelijk gesloten was, maar gewoonlijk op den dag na 't kistenmaal (zie 1e deel bladz. 395).

Reeds vroeg in den ochtend komen de leden der familje opdagen. Elk huisgezin brengt een krentenbrood van een daalder mede; melk voor de rijstenbrij is al vroeger gezonden, en andere gasten hebben reeds van te voren voor een gerookte ham gezorgd. Jenever met rozijnen en suiker is de drank, waarmede de gasten verwelkomd worden. Daarop volgt krentenbrood met koffij, om weer voor den eerstgenoemden drank plaats te maken, die door bruid en bruidegom uit een versierd tinnen kommetje met een versierden lepel gebruikt wordt, terwijl de bruigom daarbij uit zijn lange met goudpapier omwonden pijp rookt.

De bruid heeft dien dag heel wat te doen met zich te kleeden. Tegen den middag toch ontdoet zij zich van haar gewoon Zondagspak, waarin zij de gasten heeft ontvangen, en trekt, staande voor het geopend kabinet en in 't bijzijn van al de vrienden, haar eigenlijk bruidskleed aan, zwart en wit van kleur. Nieuwe kousen en schoenen zijn niet te vergeten. Na den middag doet zij dezelfde manoeuvre op nieuw, en vertoont zich wederom in een ander Zondagspak; soms, als zij goed in de kleeren zit en een beetje coquet is, herhaalt ze dat kleeden nog wel eens een paar malen.

Onder het vioolgekras van den speelman zet men zich aan den maaltijd, bestaande uit aardappelen met stokvisch en ham, later rijstenbrij met suiker. Om ieder evenveel van zijn spel te laten genieten, loopt de muzikus al spelende rond de tafels, presenteert een tinnen bord aan den bruigom, die het, na er een fooi op gelegd te hebben, verder doet rondgaan.

En nu neemt de dans een aanvang, nadat ook de gasten, niet tot de familje behoorende, zijn aangekomen. De beide noodigers openen dien dans met de buurmeisjes; de bruid wordt door den noodiger van bruigoms kant ten dans geleid, en schenkt dien, al dansende, een zakdoek van wit fijn linnen, waarin zijn naam is gemerkt, en waarvan hij dadelijk gebruik moet maken. Onder zingen en dansen wordt de avond en de nacht gesleten tot aan 't aanbreken van den morgen. Wel wordt de speelman moe, maar geld verzoet den arbeid, en daarom ziet hij niets liever dan een groot getal gasten, want elk, met uitzondering van de bruiloftsnoodigers, moet hem voor elken dans één stuiver geven. Op die wijze loopt zulk een snuiter op één bruiloft wel eens een gulden of vijftien op.

GESCHIEDENIS VAN DE KLEEDING IN DE VROEGERE TIJDEN,

DOOR

D. VAN DER KELLEN Jr.

DE KLEERMAKER.

Een der kenteekenen, waardoor zich de mensch van de andere dieren onderscheidt, bestaat in zijne kleeding.

En geen vermakelijker zaak ter wereld, dan al de zotte vormen na te gaan, die er in verschillende tijden aan die lappen en die kleeding gegeven zijn. — Wij lachen er allen om, en toch zijn we maar recht blijde, al is 't alleen maar om onze lieve dames

De Kleermaker, naar Brekelenkamp. 17e ceuw.

genoegen te doen, als de voor- en najaars-, winter- en zomermodes arriveeren.

De andere schepsels bekommeren er zich niet over, in hun natuurstaat gezien te worden, maar wij, arme menschenkinderen, wij schamen ons daarvoor, dank zij onzen ondeugenden stamvader Adam, die door zijn val en den daaruit volgenden gordel van vijgenbladeren, den grond gelegd heeft voor allerlei kostbare uitgaven aan stukken en lappen zijde, fluweel en dergelijke stoffen, dien wij, in plaats van bladeren in allerlei vormen aan 't lijf hangen.

De mode van Parijs, grooter despoot dan Keizer Napoleon of de Koning van Pruissen ooit geweest zijn, geeft aan onze vrouwen hare bevelen, of die hare schoone tailles zullen laten raden onder een nauwsluitend lijf, of wel ze verbergen onder een wijde blouse of kiel; of ze hare lieve voetjes moeten steken in lompe laarzen, of die moeten zamentrekken en verwringen in een te enge ge-

vangenis; of ze hare fraaie halzen moeten toonen aan elk onbescheiden oog, of ze moeten wegsluiten onder een hoog lijf. En zelfs, al moge ook een of ander lichaamsdeel minder volmaakt zijn, toch zullen zij niet schromen dat aan ieder te laten zien, wanneer de *mode* dit beveelt. Voor de *mode* buigen zij zich als nederige dienaressen en haasten zij zich in de door haar voorgeschreven uniformen op de parade te verschijnen.

De modemaaksters en kleermakers zijn hare officieren, of liever hare controleurs; zij straffen de weerspannigen, door ze bespottelijk te maken. — En wij, mannen, in plaats van onze vrouwen en dochters te verdedigen tegen die oude brutale tante en hare handlangers, wij huldigen haar evenzeer en vinden het zeer prettig, als onze vrouwtjes er recht chique uitzien, ja, wat meer zegt, wij schikken ons zelf ook al naar de nukken van dat malle schepsel, dat hare regeering stellig reeds van den eersten dag der schepping af gevoerd heeft.

Dat laatste gelooven de zedeprekers maar niet, ze willen ons wijs maken, dat onze tijd alléén zoo mal is, en men vroeger één en al eenvoud was. Maar ze hebben 't mis.

Over de vrouwen wil ik niet spreken; die zijn al zoowat op dezelfde hoogte van voorheen; maar dat zal wel beter gaan, naarmate zij meer geëmancipeerd worden. Men beginne dat werk met haar van de voogdijschap der mode los te maken. Wij mannen, we zijn al in dat opzicht heel wat vooruit. Welk man zou zich thans met allerlei kantjes, strikken en lintjes willen behangen zooals in vroeger tijd? Gaan wij niet bijna steeds in doffe, hoogst eenvoudige kleeren gekleed? Hoe geheel anders was dat vroeger, b.v. in den tijd van Karel den Groote, een tijd, die door velen als een barbaarsche tijd wordt beschouwd: dat was in het begin der 9e eeuw. Die goede verstandige Karel had altijd te tobben tegen de weelde en praalzucht van zijne hovelingen. Een der lesjes, die hij hun gaf, kunnen wij hier wel eens mededeelen.

Op een goeden dag, dat hij zijn hofstoet op het prachtigst gekleed om zich vereenigd had, kreeg hij het op eens in zijn hoofd op de jacht te gaan. Hij zag wel, dat er regen en sneeuw aan de lucht hingen, 't geen hem niet bekommerde, daar *hij* slechts een eenvoudig kleed aan had, doch zijne hovelingen keken minder pleizierig naar de zwarte wolken. 'T hielp echter niets, zij moesten volgen en zulk een jachtpartij allerbekoorlijkst vinden. Voort ging het nu door veld en woud, door dik en dun, langs tak en struik. Weldra waren de hovelingen niet meer vertoonbaar, de een had een scheur hier, de andere een gat daar, en om het werk te voltooien barstte eindelijk weer en wind los. Al hun fraaie goed werd door en door nat en totaal bedorven. Hoe verheugd waren zij, toen zij, teruggekeerd, naar huis meenden te kunnen gaan, om andere kleeren aan te doen; maar, ja wel, Karel dacht er anders over en meende hen nog niet genoeg geplaagd te hebben. "Komt, heeren", zei hij, "nu zullen wij ons eens flink warmen en onze natte kleeren wat opdrogen;" en zich voor een groot vuur plaatsende, noodigde hij hen zijn voorbeeld te volgen. Maar, och hemel, door de groote warmte begonnen de kleeren te krimpen en nog verder van elkaar te scheuren. Eindelijk ontsloeg hij hen, zeggende: "Nu, heeren, morgen zullen wij zien of het beter wil gaan, maar rekent er op, wij gaan weder in dezelfde kleederen." Hoe ook met tegenzin, hoe ook door elkeen bespot, moesten zij wel den volgenden dag in die smerige pakken wederom ten hove verschijnen. "Dat komt er nu van, zei Karel, van uwe overdaad. *Mijn* kleed dient alleen tot beschutting; het duurt lang, en is het versleten, dan kost het mij niet veel een nieuw aan te schaffen. De *uwen* daarentegen dienen tot niets, kunnen tegen weer noch wind, en bij 't minste ongeval komen ze u op schatten te staan."

Zoo deed de goede man, om die heeren hunne kinderachtigheid af te leeren, maar ik ben zeker, dat het hem niets heeft geholpen.

De wijze van kleeding is en blijft dus een zaak van groot belang; daarom meen ik niet kwaad te doen, u eens mede te deelen, hoe men vroeger wel gekleed ging. Gij voorziet wellicht reeds, dat ik veel van

uw geduld zal vergen, en inderdaad, in een paar woorden kan ik u eene geschiedenis van zulk een belangrijke zaak niet vertellen; ik hoop het echter zóó te doen, dat gij uwen tijd niet zult beklagen. Ook verzeker ik u, dat, zoo gij er wat van wilt onthouden, gij later menig vervelend oogenblik zult kunnen bekorten. B.v. gij zit in een spoortrein, waar gij u verveelt; wel nu, dan kunt gij doen als ik, en hebt uwe buren slechts in een of ander pak van voorheen te steken. Van een mager fijn gerokt, met een lorgnet gewapend heertje maakt ge een Batavier, — een gewitdasten cathechiseermeester stopt ge in het costuum van een tempelier, — een commis-voyageur verandert ge in een Mercurius en vergeet vooral zijn vleugeltjes niet. Waarlijk, beproeft het en ziet zelf eens, welke zotte karikaturen men op die wijze kan scheppen. En toch, wanneer men er alweer aan gewend was, die menschen in zulk een vreemd pak te zien, men zou er weinig meer om lachen, want immers "de kleeren maken den man" zegt het spreekwoord, en werkelijk er is wel wat van aan, zonder dat het daarom altijd doorgaat. Want zoo een soldaten-pak een goed krijgsman, een mooie rok een fatsoenlijk man, een kiel of boeseroen een geschikt werkman vormden, wij zouden ons niet zoo dikwijls bedrogen en teleurgesteld vinden.

De kleeding heeft ontelbare malen het onderwerp van bespiegelingen uitgemaakt; de een wil uit de keuze der kleeding het karakter van een persoon opmaken, de andere weer meent uit de wijze, waarop de kleeding gedragen wordt, te kunnen raden, hoe de man is, die er in steekt. — Maar niets van dat alles gaat zeker. Velen zijn er, die door een slordige kleeding de aandacht zoeken te trekken, ofschoon slordigheid juist geen karaktertrek van hen is; — anderen weder meenen daardoor te toonen, dat zij zorg voor kleeding als beneden hunne waardigheid beschouwen en zij wel aan andere dingen te denken hebben, — dan weer zijn er, wie men gelukkig maakt, door ze opmerkzaam te maken op een stofje, wat op hun kleed mocht gevlogen zijn; elk verkeerd plooitje, elk weerspannig pluisje, dat alles is van 't grootste belang voor hen. Maar daarom zijn niet alle soortgelijke menschen ook in andere zaken zoo kleingeestig. Alzoo geen regel, — maar verdere bespiegelingen kunnen nu wel achterwege blijven.

Voor we tot de beschrijving der kleeding overgaan, eerst toch nog een woord over hem, die ons kleed vervaardigt, den kleermaker of snijder, zooals hij vroeger meest genoemd werd.

Tegenwoordig is de kleermaker een geheel ander man als voorheen. Thans immers *maakt* hij niet alleen de kleederen, maar bij hem koopt men ook gewoonlijk de stoffen, die voor een kleed benoodigd zijn; de kleermaker is alzoo tevens lakenkooper geworden. Daardoor zal het hem langzamerhand gelukken, zijn vak te zuiveren van de blaam, die er steeds van oudsher aan kleefde.

't Heette immers, dat hij van het laken, wat men hem toevertrouwde, altijd wat door het oog van de schaar haalde, — dat zijne kinderen van de afgevallen lapjes gekleed gingen — en al zulke gruwelijke zaken meer.

Schold men hen niet voor "lappedieven en kromscharen"? Werd er gepreekt over "gij zult niet stelen," gewoonlijk werden daarbij de kleermakers niet vergeten, en nooit als voorbeeld ter navolging gesteld. Heeft het spreekwoord "Daar hangt de schaar uit" niet zijn oorsprong te danken aan de slechte gedachte, die men had van de snijders? Want bij hen hing gewoonlijk als uithangbord een schaar uit; hun wapen, hun banier, alles vertoonde een gouden of zilveren schaar.

Wilt gij eens hooren, hoe men vroeger dien man beschreef; den man, wien wij zooveel dank verschuldigd zijn? Is hij het niet, die ons tegen weer en wind beschermt? Is hij het niet, die de gebreken, die moeder Natuur ons geschonken heeft, voor het oog bedekt? Ondank is 's werelds loon, dat zal de kleermaker ook wel gezegd hebben, toen hij de volgende schets las, die men gaf in 1619 van

De Character
van een kleermaker.

"Dat hij eergierig waar, hij zoude de voor-

plaats willen hebben van alle andere ambachten, ende ook geenen minderen patroon van zijn ambacht nemen als God zelven, omdat hij de eerste kleederen voor Adam en Eva maakten, toen zij verdreeven waren uit het Paradijs.

"Het scheint dat alle menschen geboren zijn om hem van doen te hebben, want hy is den bedekker van een iegelyks schande; en derhalven isser niemand of hy is hem gehouden, maar altoos meer by den dag dan by nacht, opdat men des te beter mag zien ende weeten.

"Hy is een gedurige onderzaat, de controleuringe van curieuse vrouwen, en een verobligeerde Simme van alle nieuwe fatsoenen.

"Geraakt hy aan rykdom, men kan niet zeggen, dat hy daar aan gemakkelijk gekomen is, want hy heeft ze moeten haalen uit de eerste van de zeven dood-zonden.

"Aangaande zyne dapperheid ende vroomigheid, hy gaat alle soldaaten te boven, want hy voert maar een heel kort piecsken ende is maar geharnast op 't eynde van een van zyne vingeren, ende nochtans durft hy niet alleen groote bevelhebberen in den oorlog aan 't lijf tasten, maar de grootste Princen zelver.

"Eenige willen hem laaken, omdat hy de snippelingen van kleederen, die hy maakt, te rugge houd, maar dit doet hij maar om beters willen, want hij weet ze beter te pas te brengen, dan degene, die ze toehooren, laaten zy zoo groot zyn als ze willen.

Op denzelven.

'k Maak wel van worm-gespin, van lamm're wol (wel 't meest,
Van buffels vliezen zelfs, bedekselen der schanden,
'k Help dikmaals 't beest'lyk weer van 't een (aan 't ander beest,
Vleesch zakken (uitgeseit voor voeten, hooft, en handen);
Schoenmaakers, 'k lach u uit, gy snyt in eigen leer,
En ik in anders waar, ruymschaarig, dat wint meer."

Zoo sprak men over die arme kleermakers, en zeer ten onrechte, want eigenlijk geeft hij niets in 't minst om een lapje laken, zoo als mij nog onlangs werd medegedeeld door een vriend, die buiten 's lands zeer fijn laken gekocht hebbende, hieruit een rok liet maken, en toch op zijne rekening dezelfde som voor het maken van dien rok vond, die hij anders voor 't maken en voor de stof te zamen betaalde. Hij sprak daarover, maar zijn kleermaker antwoordde hem: "mijnheer, de snit wordt betaald. Wat geven wij om een lapje laken!"

Bewezen alzoo is 't, dat al dat gepraat kwaadspreken is.

Vroeger kocht ieder zelf de stof voor zijne kleederen; men wist hoeveel men voor elk stuk noodig had volgens de opgaaf van zijn snijder, en bracht het gekochte bij hem.

Gaarne zou ik u een geschiedenis van de kleermakers willen geven, maar dat, vrees ik, zou mij niet gelukken.

Om daarin eenige aanspraak op volledigheid te kunnen maken, zou ik u den eersten snijder en al zijne opvolgers moeten noemen, wat mij, ik beken het, moeielijk, ja onmogelijk en te plaatsroovend zou worden. Ook al bepaalden wij ons ook alleen tot de Nederlandsche kleermakers, of *scheppers*, zooals ze in de middeleeuwen in Vlaanderen ook wel genoemd werden, zouden wij plaats te kort komen. Om de zaak dus slechts in het groot te behandelen, zal ik alleen mededeelen, wat men hier en daar over de snijders-vereenigingen of gilden vindt.

In Amsterdam wordt het gild het eerst genoemd in 1475, toen het met dat van de Droogscheerders of Lakenmakers vereenigd was. Als patroon vereerden zij Sint-Nikolaas.

Later, in 1539, waren ook de Wollenaaisters, met eigene Over- en Proefvrouwen in het gild opgenomen. Of die naaisters ook in andere steden in het gild mochten komen, is mij niet gebleken; wel zou ik daaraan twijfelen, wijl het snijden en maken van vrouwekleederen even goed als van mannengoed tot het snijderswerk behoorde; immers dikwijls behoorde onder de gildeproeven ook het maken van een of ander vrouwenkleed, zooals we later zullen zien. Misschien echter bepaalde zich hun werk alleen bij de vrouwekleederen van zware stof. Op het plaatje, op blz. 29, waar men een snijder uit het midden der 16e eeuw zijn volle aandacht aan het snijden van een kunstwerk ziet wijden, terwijl zijne

knechten of gezellen bezig zijn de stukken aan elkaar te naaien, wat natuurlijk minder tot het hooge gedeelte van 't vak behoort; op dat plaatje dan ziet men ook een vrouwerok hangen, die gereed en uitgespannen schijnt te zijn.

De oude- en nieuwe-kleer-koopers moesten evenens de verschuldigde inkom- of entréegelden aan hetzelfde gild voldoen; en daar dit entréegeld in de 17e en 18e eeuw niet minder dan acht en veertig gulden beliep, kan men verzekerd zijn, dat het geschreeuw van nen of zolders. waar men hen, om ze zooveel mogelijk aan het oog te onttrekken, aan het werk stelde; want ook de werkgever had er belang bij, dat ze niet gezien werden. Immers, zoo men een beunaas betrapte, werd zoowel hij als degeen, die hem in 't werk gesteld had, ieder met zes gulden boete bestraft.

In Arnhem hadden de snijders niet minder last van zulke snuiters, die op hun ambacht reisden en *omgaande neyers* (naaiers) genoemd werden. Daarom beklaagden gardia-

De Snijder, naar J. Ammon. 16e eeuw.

"Ouwskleer" vroeger minder langs Amstels boorden heeft geklonken dan tegenwoordig.

Steeds schijnen de kleermakers veel te tobben gehad te hebben met onderkruipers, die, geen proef afgelegd en geen inkomgeld betaald hebbende en zonder aan de verdere verplichtingen door de gildemeesters vastgesteld te voldoen, bij de burgers aan huis en onder het gewone bepaalde loon gingen werken.

In Amsterdam noemde men dat volkje, volgens Wagenaar, *beunazen*, omdat ze hun aas of onderhoud moesten zoeken op de beunen en gildebroeders zich in 1591 aan de overheden over "dieghene, die hun (zich) tot lappen en diergelycke wercken begeven ende gantz onbequaem waren, om eenige nieuwe wercken te maicken offte te snyden." Maar zij schijnen in hunne eischen ten opzichte van het snijden te ver gegaan te zijn, zoodat de Arnhemsche Regeering naar Nijmegen schreef hoe men dáár er over dacht, en dat wel omdat de Arnhemsche gildekeuren grootendeels gevolgd waren naar die van Nijmegen. Zooals 't wel meer gebeurt, die 't onderste uit de kan wil, dien valt de klep op den neus.

Zoo ging 't ook den snijders. Het antwoord uit Nijmegen klonk: "Belangende het versnyden van laken, mach een yder dat selve vry doen, sonder den snyderen offte desselven Ambachts meisteren daer in yet te kennen, overmits het hier voir komenschap gehalden ende erachtet ys," (daar dat hier als bij den handel behoorend beschouwd wordt). De goede snijders van de stad Grave op hun beurt hadden het vooral te kwaad met de soldaten-snijders. Er was gewoonlijk nog al veel garnizoen in die stad, en daaronder dus ook veel verloopen snijders, die de naald met de spies verruild hadden en, als er tusschenbeiden wat mede te verdienen was, het eerste wapen weêr opvatten, ja, met knechts gingen arbeiden en open winkel opslaan. Ten genoege van het snijdersgilde nam daarom in 1613 de Raad van State, na daarover zelfs ook den Prins gekend te hebben, een resolutie, waarbij het den soldaten verboden werd, voor anderen dan voor soldaten alleen te werken. De Gouverneur en de Krijgsraad van Grave voegden daarbij nog de bepaling van een daalder boete voor elk stuk werk, benevens "arbitralyke" straf, en dat de geweldiger van het garnizoen tegen billijk salaris steeds den Deken van 't gild ten dienste moest staan.

Toch moest in 1640 wederom een verzoek aan Prins Frederik Hendrik gericht worden, die op dezelfde wijze orde op de zaak stelde.

Wanneer wij ons een denkbeeld willen vormen van de inrichting van een kleermakersgilde, kunnen wij dat van Grave als een model daarvan aanemen; daarbij is dat waarschijnlijk ook een der oudsten.

In 1459 had Graaf Arnoud van Gelre de goedheid, aangezien de snijders even goed als andere burgers met wapenen, wachten, enz. de stad bewaarden, en ten einde het Snijdersambt bijeen en in eere te houden, de brieven van voorrechten van het gild, die verbrand en verloren gegaan waren, te hernieuwen, ten gevolge waarvan de broeders wetten en reglementen verkregen, waaruit de belangrijkste hier volgen:

Elk jaar worden twee goede mannen van het gild tot gezworenen gekozen, die, door den Schout beëedigd, het gild gedurende dat jaar regeeren zullen, de keuren doen houden en de overtredingen doen boeten.

Niemand kan lid van 't gild worden, tenzij hij burger der stad zij. Hij moet als gildebroeder zijn harnas en wapenen steeds gereed houden, op straffe van 1 pond. Bij zijne intrede in 't gild geeft hij $10\frac{1}{2}$ pond was, waarvan $\frac{1}{3}$ aan den Heer, $\frac{1}{3}$ aan de stad en $\frac{1}{3}$ aan het gild, voor kaarsen, ter eere van onze Lieve Vrouwe te branden.

De zoons van Meesters hebben alleen voor harnas en wapenen, niet voor was, te zorgen.

De leerlingen zullen als ze in de leer gaan "ten behoefe der keersen omde L. Vrouwe daer mede te eeren eerst 2 pont" was geven.

Wordt een tusschen meester en knecht aangegaan accoord niet nagekomen, zoo betaalt de overtreder 15 schellingen.

Die om schuld de stad heimelijk verlaat, en den burgers het hunne niet betaalt, die verbeurt daarmede zijn "ampt."

Die meester wil worden, moet snijden als proefstukken voor de gezworenen:

1. Een Manstabbert.
2. Een Vrouwetabbert.
3. Een Vrouwe-lange Huyck of Sante.

"Die dat alles doen kan en dat werk tot verbair ende proffyt dergeener gemaakt en gesneden heeft, die dat hebben doen snijden en maken, zoo mag die in mate voorsz. dan Mr. in den Ampte voorsz. werden"; maar "die dat voorz. werk in mate voorsz. bij den voorsz. gezworen niet te regt gesneeden of gemaakt, soo sal die aan elk stuk werk één pont was gebreukt (verbeurd) hebben, en nog een vierendeel jaers daernae syn Ampt waal (wel) leeren en laten hem (zich) dan weer voor den geswooren proeven als voorsz. is."

Die met snijden voor den een of ander de stof, waarvan hij iets moet maken, versnijdt, mag die stof behouden, maar moet de waarde er van aan den eigenaar vergoeden.

Die, zonder gildebroeder te zijn, eenig nieuw stuk snijdt of naait, verbeurt 30 schell.

Noch meester, noch knecht mogen op boete van 30 schell. op Zon- of Heilige dagen werken — evenmin na 8 uur van den avond vóór die dagen, op verbeurte van 15 schell., tenzij het werk ware voor den Heer of zijne Raden. (!)

Zoo een meester arm wordt, zoo zullen wekelijks de gezworenen voor hem bij de andere meesters omgaan en van elk een brabantsche (?) ontvangen, op boete van 5 schell.

Die na 12 of 14 dagen met het bestelde werk niet gereed is, moet het werk, wanneer zulks gevorderd wordt, aan den eigenaar van de stof teruggeven, die het alsdan bij een ander kan brengen.

Mogt het zijn, dat de meesters van het voortz. ambt meer voor hun werk nemen willen, dan de gewoonte is, zoo zullen 's Heeren Ambtenaar, Rentmeester en Schout en Burgemeester en Schepenen daarover oordeelen.

Alle boeten worden in 3 deelen gesplitst, één voor den Heer, één voor de stad en het derde voor het gild.

In 1594 werden op verzoek der dekenen en gildebroeders door Burgemeesters en Schepenen de door eerstgenoemden aangenomen artikelen bekrachtigd, als:

Die op de teerdagen een gast binnenleidt, moet voor dien gast betalen.

Die ongenoegen maakt of den ander "syn Moeder hiete brage of dergelijke lelyke woorden" toevoegt, verbeurt een halve ton bier. Die den ander voor leugenaar uitmaakt, verbeurt telkens 6 stuyvers, zoo ook de gast, die op dergelijke wijze handelt, of liever degeen, die hem heeft ingebracht, betaalt die boete. En worden ze handgemeen, zoo geeft hij, die er aanleiding toe gegeven heeft, drie gulden Brabants.

Die op St. Paulus-Heremietsdag wegblijft, wanneer de teerdag gehouden wordt, zonder wettige oorzaak zooals ziekte in het huisgezin als anderszins, zal slechts de halve onkosten betalen, even als zij, die meester zijn, maar 't vak niet uitoefenen, en niet bij het feest willen komen.

De weduwe van een meester mag een jaar en zes weken na 's mans dood het vak blijven aanhouden.

Een leerling wordt aangenomen voor den tijd van twee jaren, waarvan aan de gezworenen kennis moet worden gegeven op 10 stuivers boete en de mogelijkheid om zijn ambt te verliezen.

De leerjongens zullen betalen 10 stuivers in plaats van de vroeger bepaalde 2 ß. was, waarvoor de meester aansprakelijk is.

Die om eenig verschil of voor een of andere zaak het gild bijeenroept geeft den gezworenen 4 stuivers voor hunne moeite en den gildeknecht voor het bijeenroepen 1½ stuiver. Die ongelijk krijgt, verbeurt één gulden 10 stuivers Brabandts.

Die bij de begrafenis van eenig meester, van diens vrouw of kind wegblijft zonder afdoende oorzaak, verbeurt 2½ stuiver, even als hij, die een half uur te laat op de vergaderingen komt, enz. enz.

Valt het wel te ontkennen, dat in die gildekeuren veel, zeer veel goeds gelegen is?

De gildeproeven van de Gentsche kleermakers, die, zooals ook op meer plaatsen, Sint-Maarten tot patroon hadden, bestonden in een priesters stool en een vrouwesamaar, (een lang onderkleed).

Het gild van Brugge was vereenigd met de Coussescheppers (kousenmakers), de oude Kleerkoopers en de Tauwers (Lappers en die

aan de huizen de oude kleeren gingen vermaken). Zij vereerden Sint-Nikolaas als hun Heilige.

Hun gilde- en godshuis kwam uit tegen den hof van zekeren Heer van Gruuthuize, die, waarschijnlijk liefde voor het gild opgevat hebbende, in 1531 er een fundatie aan maakte, bezet op verschillende landerijen, waarvoor het gild jaarlijks op Allerheiligendag 13 armen nieuw in 't pak moest steken, elk pak ten bedrage van 20 schellingen. Wij zien uit de rekeningen wat een en ander aan stof kostte en wat er voor het maken gerekend werd. Elk kreeg

Een hemd, kostende aan stof. 1 schell.
aan 't maken . . 1 gr. 2½ mijt.
Een wambuis, waarvoor aan laken, kanefas, linnen . . . . 2 sch. 5 gr.
aan 't maken . . 8 groot.
Een paar kousen (dit waren kousen en nauwsluitende broek aan één stuk . . . . 2 sch. 6 gr.
Een hoed. . . . . 9 groot.
Een paar schoenen. . . . . . . 9 groot.
Nestels en paternosters . . . . 1 gr. 9 mijt.
Aan een kerel (lange jas, als een overjas) aan stof . . . . 10 sch. 9 gr.
voor 't maken. . 8 groot.

Zoo in 't nieuw gekleed gingen die armen met den deken en de vinders (dit was te Brugge de titel van de overlieden) naar de kerk om de mis bij te wonen. Voor dien kerkgang en tevens om te offeren kregen de armen elk 2 groot.

Eindelijk werden aan 60 personen giften gemaakt in geld en brood, elk ter waarde van 4 groot.

Met de grootste strengheid waakten de kleermakers voor de rechten van hun gild, zooals trouwens elk gild zorgde voor zijn eigene belangen, die ook de belangen van elk zijner leden waren.

Wat ieder gild werken mocht, was streng afgebakend, wat nog al eens gelegenheid tot twist gaf. Zoo was het leggen van borduursels op de kleederen het werk der borduurders, iets wat lichtelijk door de kleermakers werd vergeten.

Een twist daarover tusschen die twee gilden in Utrecht gevoerd, leidde tot de bepaling, "dat de snyers zich niet mogten bemoeijen als met hetgeen zy op de knijen of uit het raam conden maken" — de borduurders daarentegen mochten "geene veldteekenen of hosebanden maken, noch vendels, borsten en hemdrokken stikken, maar wel bordueren, nadat ze door de snijders gesneden waren, die ze dan, nadat ze geborduerd waren, moesten opmaken."

In 1768 had er te Hoorn met het kleermakersgild een twist van een anderen aard plaats. Toen daar ter stede de eerste rijg- of keurslijfmaker was komen wonen, hadden de kleermakers geeischt, dat hij, evenals zij schaar en naald gebruikende, bij hen in 't Sint Vitus-gild zou komen. Burgemeesters dachten er eveneens over, en de keurslijfmaker kocht het gild, in plaats van proef te doen, wat in dien tijd geoorloofd was, en waardoor hij in dezelfde voorrechten deelde als de snijders.

Zoo deden ook zijne opvolgers.

Maar nu, in 1768, stierf de vrouw van een rijglijfmaker, voor wie reeds in zijn jeugd het gild gekocht was. De gildevoogden weigerden echter het lijk op kosten van 't gild te begraven, aangezien de man geen proef had afgelegd, waarop natuurlijk de rijglijfmakers bij elkaar kwamen en zich recht boos maakten. De Burgemeesters gelastten den Voogden het lijk te begraven; maar toen de dag der begrafenis daar was, bedankten die er toch voor en weigerden zelfs bij Burgemeesters te komen, waarop deze ze lieten halen, voor altijd afzetten, en hun de sleutels der gildekamer afeischten.

Het lijk werd nu als gewoonlijk begraven, waarna nieuwe Voogden aangesteld werden. Onder dezen moest zich voortaan altijd één keurslijfmaker bevinden, die in 't vervolg van alle zijne vakgenooten een proef zou afnemen.

Gemaakte kleederen mochten de kleermakers niet verkoopen; daartegen waakten de comans (kooplieden) in oude en nieuwe kleeren, die echter, zoo als hiervoor reeds gezegd is, ook tot het gild behoorden.

De kleermakers oefenden hun vak, zoo als nu nog, gewoonlijk uit op een tafel.

Dat deden zij reeds in 1488, want de Bode Willem Haegedoorn zegt een brief overgebracht te hebben aan "Gerit Gerits Sartori in synen huse, daer he sat op synen tafell ende neyden." 'T was dus voor Jan van Leyden een groote promotie van de snijders tafel naar den Munsterschen Koningstroon! Jammer voor hem, dat het zoo korten tijd duurde.

Een fraaie schilderij van Brekelenkamp in het Museum van der Hoop te Amsterdam, waarnaar het bijgaand plaatje genomen is, geeft ons een blik in een snijders werkplaats van de 17e eeuw (bladz. 25.). Zomers echter hield de snijder van de luchtigheid buiten, zooals wij er een op het plaatje in de Cats, dat tot onderschrift heeft: "De nayer, die geen knoop en leyt, verliest sijn steeck", buiten zijn huis op een tafel zien zitten, onder de schaduw van zijn luifel, en met zijn uithangbord voor oogen, waarop of een schaar, of zijn patroon geschilderd waren met een of ander regeltje er onder, als:

"Geef d' ermen wat gij huyden draecht,
En cleet u hyer naer 't uw behacgt."

Een goede raad, der armen en des snijders zak ten baat!

Of wel:

"Die goed gekleet wil gaen,
Klopt by Messeur Langaer aen."

Men ziet het, de "meester snijder" wordt al Messeur. En weldra zal men voor zijn winkel lezen

"In den Francoyschen winkel,"

en hij zelf zal den titel voeren van "meester tailleur," — zoodat wij tegenwoordig bijna niet anders dan tailleurs en marchands-tailleurs vinden. — Het ras der kleermakers maakt plaats voor dat der tailleurs.

En thans zullen wij van den kunstenaar-kleermaker (artiste-tailleur) afscheid nemen en ons bezig gaan houden met de verschillende vormen, waarin zijn snijdersgeest zich al geuit heeft.

(Wordt vervolgd.)

DE ABDIJ VAN BERN.

Wanneer wij, Heusden verlatende, een groot kwartier-uurs lang den dijk van Heusden volgen, komen wij aan het punt, waar de weg van Herpt zich met dien dijk vereenigt. Daar betreden wij den Bernschen dijk. We zullen ons niet laten afschrikken door de onzindelijkheid van den weg, die, dank zij de langdurige regens, geheel doorweekt is; evenmin willen wij ons door de drie slagboomen, die wij op onze reis zullen ontmoeten en die ons den weg willen versperren, laten terughouden; ze zijn niet gesloten, en een krachtige duw doet ze wijken.

Hebben wij een klein half uur ver den dijk gehouden, zoo ontwaren we een paar hofsteden naast elkaar, die, half verscholen tusschen welig groen, voor een schilder een schoone groep opleveren. Die plek zal waarschijnlijk het doel van onze reis zijn; wij zullen dus den dijk verlaten. 'T is hier beneden beter uit te houden dan daar in de hoogte; hier kan men weder eens bijkomen, doorwaaid als men is geworden door de al te frissche koelte daarboven.

Zullen wij aan de eerste of aan de tweede boerderij moeten zijn? Laat ons maar eens vragen; daartoe immers heeft men een mond.

Het goede oude moedertje, dat daar in de deur staat, helpt ons spoedig te recht, en wij stappen naar haren buurman, den bewoner der abdij van Bern.

Maar geen monnik zal ons daar ontvangen, neen, van de goedheid van den boer zullen wij verlof moeten bekomen zijn grond, den grond, waar eens de abdij van Bern stond, te betreden. Op heel veel meer kan hij zich niet beroemen, want zijne boerderij moge al gedeeltelijk van zwaren steen gemetseld en de muren op sommige plaatsen buitengewoon dik zijn, toch schijnt ze nooit een deel der abdij uitgemaakt te hebben. Opgravingen zouden daarover meer licht kunnen verspreiden, maar tot onze spijt hebben wij noch tijd noch verlof om aan 't opgraven te beginnen.

De boomgaard is de plaats, waarheen wij

onze schreden moeten richten: dáár zijn nog overblijfselen van eenig belang te vinden. De vriendelijke zoon des bewoners maakt ons, terwijl hij ons begeleidt, opmerkzaam op de betrekkelijk hooge ligging van die plaats, zóó hoog zelfs, dat dáár, zoover het hem en zijn vader heugt, bij overstroomingen en hoog water nooit eenige last daarvan gevoeld is. De stichters der abdij dus hebben hunne plaats goed weten te kiezen, meent gij; neen, ze hebben die opgehoogd, toen ze hunne steenen kerk gingen bouwen.

Wilt gij wellicht iets van dien stichter der abdij weten, lezer?

De lotgevallen van dien ridder Fulco zijn merkwaardig genoeg om hier een plaats te vinden, ofschoon bij 't geen wij er van weten, waarschijnlijk waarheid en logen hand aan hand gaan.

Hij schijnt verwant geweest te zijn met het geslacht der graven van Cleef en daarbij machtig genoeg, zich nu eens met den graaf van Holland, dan met den hertog van Brabant te durven meten. Denkelijk door een huwelijk met een dochter van den heer van Heusden, kwam hij in 't laatst der 11e eeuw in 't bezit van Bern, tusschen de Oude en Nieuwe Maas gelegen, waar hij een kasteel moet hebben doen bouwen. Hoewol zijn huwelijk van korten duur was, meende hij toch zich in het bezit van het hem toegevallene te mogen handhaven, 't geen hem veel onrust bezorgde, ja meer dan eens zijne bezittingen en zijn leven in gevaar bracht. Zoo had eens een zijner bloedverwanten zich door den hertog van Brabant laten omkoopen, om Fulco tot een uitval uit zijn belegerd kasteel aan te zetten en om, zoodra hij buiten zou zijn, de poorten te sluiten en hem dus in handen van zijn vijand te doen vallen. Maar de ander had lont geroken; hij ook vond een uitval wenschelijk, doch alleen door bezoldigden, die hij onder bevel van den verrader stelde, op wiens bijzijn hij niet langer gesteld was, en wien hij de poort achter den rug deed sluiten, hem toeroepende, dat het terugkomen onnoodig was.

Een andermaal had hij het behoud van zijne afwezigheid alleen aan den moed van een zestal van zijne knechten te danken. Het slot toch werd aangevallen door den kastelein van het slot van Heusden, wiens krijgsknechten door een Arnout, een van Fulco's knechten, geslagen waren, wijl zij van zijn akker erwten roofden. Fulco terug ontboden, trok op Heusden aan, waarop een fel gevecht volgde.

Niet lang daarna werd het kasteel wederom door denzelfden heer Herman aangevallen, doch zonder ander gevolg. Door de knechten van den graaf van Holland en den hertog van Brabant versterkt, meende hij het thans door overmacht te zullen krijgen, maar ook Fulco bekwam hulp van zijne vrienden, die langs een niet te vermoeden weg en zonder van de belegeraars gezien te worden, hen eensklaps overvielen en op de vlucht joegen.

Eindelijk echter scheen Fulco ten gevolge van die vijandschap te zullen vallen. Van slechts een klein gevolg vergezeld reed hij eens langs de Maas, niet ver van Nederhemert, waar zijn talrijker vijand hem opwachtte. Moed hielp hier niet tegen de overmacht, 't ontkomen scheen onmogelijk; daar stort Fulco zich met zijn sterk ros in de Maas. Zich met zijn schild tegen de pijlen dekkende, zet hij zijn paard sterk met de sporen aan, en het gelukt hem zoo al zwemmende bij zijn slot den oever weer te bereiken. Zulk een wonder ontzette den vijand zoodanig, dat zij mirakel riepen en zich verbeeldden de Lieve Vrouw tot hulp op zijn paard te hebben zien zitten. De uitgestane angst schijnt weldadig op den krijgshaftigen ridder gewerkt en zijn gemoed wat zachter gestemd te hebben; immers toen hij eenigen tijd later in Utrecht hoorde, hoe diezelfde heer Herman, zijn vijand, door den grooten toevloed van vreemdelingen, aldaar geen onderkomen kon vinden, liet hij hem uitnoodigen, om bij hem zijn intrek te nemen en zijn tafel te deelen, zoodat zij als vrienden huiswaarts keerden.

Maar er was behalve die wonderbare redding nog iets anders, wat den goeden ridder tot nadenken stemde. Hij had in der tijd kennis gemaakt met den heer van Maasmond, Craft geheeten. Die man was op zijn ouden dag getrouwd met de jonge en schoone Bessela van Someren. Een huwelijk van een

oud man en een jonge vrouw is altijd een gekheid, en zoo was het ook bij hem; *hij* was wel dol verliefd, maar zijne jonge vrouw kon natuurlijk die liefde niet beantwoorden. Eens was ze al weggeloopen, maar 't lieve geld had haar weer verleid, en alleen de belofte haar tot erfgenaam van zijn geheele vermogen te maken, had haar kunnen doen besluiten tot haren man terug te keeren. Toen nu de knappe Fulco verscheen, kreeg ze in *zijn* omgang meer genoegen dan in dien van haar man, zoodat de kwade wereld daarvan leelijke dingen vertelde. Gelukkig dat de oude heer de groote reis aanvaardde vóór hij zijne Bessela moeder zag. Die dood, niet aan natuurlijke oorzaken toegeschreven, maakte een huwelijk tusschen Bessela en Fulco mogelijk, waardoor de laatste al de rijkdommen van ridder Craft in bezit kon nemen. Maar zijn geweten begon hem te knagen; geen wonder dus, dat hij zachter van aard werd en naar middelen uitzag, om de straffen die hem in het volgend leven te wachten stonden te ontduiken en af te koopen, wat men in dien tijd meende te kunnen doen alleen door schenkingen aan de kerk. Ook zijne gemalin bracht hij tot berouw, en de echtelingen peinsden op middelen, hoe het best de onrust van hun geweten te stillen.

Gelukkig dat de Hemel zelf, zoo zij meende, hun daartoe den weg wees.

Zoo als het tegenwoordig gaat, zoo ging het ook vroeger: gewoonlijk zijn de ondergeschikten beter op de hoogte van 't geen er bij hunne meesters omgaat, dan deze wel vermoeden. Op Fulco's burcht was het eveneens gesteld; zijne knechten, hare maagden wisten heel goed, dat hunne meester en meesteres niet op hun gemak waren, dat hunne kloppertjes onrustig sloegen. 's Ridders somber uitzicht, zijn onrustige nachten, die hem voor dag en dauw uit zijn leger dreven, dat alles verraadde zijn inwendigen angst, zijn zielelijden. Deelde die onrust zich onwillekeurig aan zijne onderhoorigen mede, of wel was het bedrog, wij weten het niet, maar op een goeden morgen kwamen de wakers van 't kasteel, onthutst en verschrokken, hunnen Heer verslag doen van 't visioen wat ze gehad hadden. Bevende verhaalde een hunner, hoe zij na de ronde gedaan te hebben bij elkaar zittende, eensklaps een verblindend licht aanschouwden. Hun oog daarheen getrokken ontwaarde een in het wit gekleed persoon, die een oogenblik later omringd werd door een tal van eveneens in 't wit gekleede mannen. Onder een hemelsch en liefelijk gezang schaarden die zich tot een processie. — Daarna hadden de wachten een luid kloppen en hameren gehoord, even als bij 't oprichten van een gebouw, terwijl zij gemeend hadden een kerk boven hunne hoofden te zien oprijzen.

Zulk een verschijning was aan onzen Fulco hoogst welkom. *Nu* wist hij, wat hem te doen stond om met den Hemel vrede te kunnen sluiten. Ook zijne vrouw begreep, dat dit gezicht een teeken was, om hun slot en hunne bezittingen tot een geestelijk doel aan te wenden.

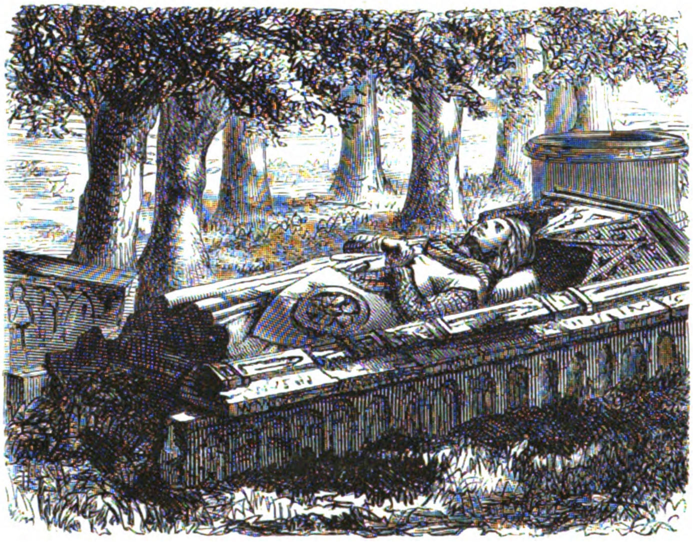
Hun kasteel moest tot een klooster ingericht worden, de bewoners moesten witte kleederen dragen; geen wonder dat Fulco het oog wendde naar de abdij van Rolduc, die eens door een van zijne verwandten gesticht was en waar zich onder de reguliere kanunniken, die den regel van den heiligen Augustinus volgden en die in 't wit gekleed waren, twee van zijne bloedverwanten bevonden. Natuurlijk, dat hij aan den abt van Rolduc het verzoek richtte om van het Bernsche kasteel een klooster te maken. Weldra kwamen eenige mannen uit die abdij in 't wit gekleed bij Fulco aan, en de bekeerde ridder was overgelukkig. — Ja, overgelukkig, maar — 't duurde niet lang; de man was al te spoedig teleurgesteld door het gedrag dier mannen, die in plaats van, zooals hij 't gemeend had, in eenvoud, ontbering en stichtelijke afzondering te leven, meenden op 't slot van al het vette der aarde te mogen genieten. Hieruit volgde groot verschil van gevoelen en twisten.

Fulco zag de zaak anders in dan de andere heeren, zoodat hun opperhoofd eindelijk weer moest vertrekken en door den neef van Fulco vervangen werd, die echter evenmin behaagde. Geen ander van meer ingetogen levenswijze kunnende bekomen, leverde Fulco zijn beklag

in op een kerkvergadering in 1134 te Aken gehouden. Hij werd in 't gelijk gesteld, en Bern onder 't onmiddellijk bestuur van den Bisschop van Utrecht gebracht. Tevens werd ook de orde der Augustijnen vervangen door die der Praemonstreiters, ten gevolge waarvan Fulco op zijn verzoek van den Abt Robertus van Mariënweert eenige kanunniken op zijn kasteel verkreeg. Deze heeren droegen een wit kleed, kapulier en manteltje, en als zij uitgingen een witten hoed en mantel.

Dit waren meer waarlijk vrome mannen, die een beter leven in 't gesticht brachten, zoodat van daar weldra de roep van godscoldus van Bern, een vrij en rijk man, gelijk ook zijne huisvrouw Bessela, door goddelijk ingeven te regt verstaande dat de cederen Libanons nestkens hebben voor de musschen, ter eere Gods en der Moedermaagd Maria aan den abt Robbert van Mariënweerd door onze handen hebben overgeven, Bern met al hetgene tot hetzelve behoort enz. enz."

Niet lang duurde het, of de echtelingen besloten van elkaar te gaan. Fulco trok het monnikskleed aan en werd een nederig en getrouw broeder, zich niet ontziende de geringste diensten te verrichten. Als kanunnik leefde hij zoo nog vijftien jaar en stierf in den reuk van heiligheid.

Graftombe van Arend van der Sluis te Bern.

vrucht en geleerdheid uitging. Fulco en zijne vrouw beschonken het klooster ruimschoots en verkregen kort daarop het recht tot het kiezen van een abt, die alleen van 't bisdom afhankelijk was.

Het diploma, waarbij de stichting goedgekeurd en dat recht werd toegestaan, luidt in den aanhef als volgt:

"In den naam des Heeren. Amen. Andreas door Gods barmhartigheid, bisschop der kerke van Utrecht,

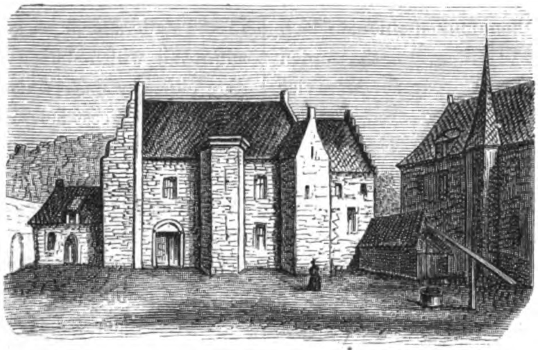
Met hoeveel zorg enz.

"Wij dan dit naar ons vermogen navolgende, verkondigen wij bij dezen, hoe Ful-

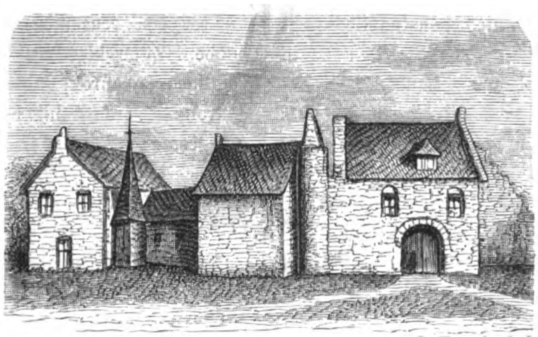
Ook zijne vrouw nam het geestelijk kleed aan en begaf zich in het klooster van Bedburg onder Calcar, dat onder 't bestuur van een kanunnik van Bern stond. Later stichtte zij zelf een vrouwenklooster van dezelfde orde bij Woudrichem, waar zij als priores het bestuur voerde, en wat zoo gezocht werd, dat zij spoedig naar een ruimer gebouw moest uitzien en naar Maasmond, waar zij zooveel herinneringen en aansporing tot boetedoening vond, vertrok. Zij noemde dat gesticht naar dat wat ze verlaten had Monnikenwoert, en weldra klom het getal der geestelijke zusters tot zeventig. Met deze en verschillende

van hare andere stichtingen hebben wij echter thans niet te maken en zullen dus naar de abdij van Bern terugkeeren, waar in 1134 eerst een houten en in 1176 een steenen kerk werd gesticht.

Onder het opvolgend bestuur van 35 abten genoot het klooster steeds meer en meer voorspoed, totdat in 1534 aan den 36sten abt Conradus II, het buitengewoon voorrecht ten deel viel, om, zoowel als zijne opvolgers, den bisschoppelijken staf en mijter te mogen dragen, 't geen hem bij pauselijken bul werd toegestaan. Niet gering was de vreugde daarover onder al de kloosterlingen, niet weinig waren zij en hunne abten trotsch op de verkregen eer: — voortaan voerden 't zegel en 't wapen der abdij steeds die onderscheidingsteekenen, terwijl de grafzerk van dezen Conradus, gestorven in 1549, er nog mede prijkt even als die van zijn opvolger Otto van den Boetselaer, die in 1552 stierf en ook daar begraven ligt. Deze was de laatste der abten, die nog op voorspoed kon roemen, maar met hem ook waren de goede dagen voor de Berner abdij ten einde. Tot nog toe onder het Bisdom van Utrecht gestaan hebbende, kwam zij in 1562 onder dat van 's Hertogenbosch, maar zulks bracht weinig geluk aan, en de kanunniken waren verplicht voor de vrienden van het nieuwe licht te vluchten en de wijk te nemen naar hun huis te Maarsbergen, — van waar zij niet vóór 1579 terugkeerden. In dien tijd bedroegen de jaarlijksche inkomsten des kloosters niet minder dan ƒ 7015, benevens 't geen 102 bunders land aan voortbrengselen er aan opleverden.

Voorpoort van de abdij van Bern van binnen.

Voorpoort van de abdij van Bern van buiten.

Bij de confiscatie van de geestelijke goederen in het land van Heusden in 1579, ontkwam de abdij gelukkig aan die verbeurdverklaring, wijl de abdij nog als een leen van het onzijdig land van Cleef werd beschouwd. In hetzelfde jaar en zeer kort nadat de bewoners er teruggekeerd waren, werden

zij weder door 't krijgsvolk verjaagd en het gesticht uitgeplunderd en in brand gestoken. De nu naar Culemborg gevluchte kloosterlingen verloren in 1584 hun abt Theodoricus Spiering of Spierinck. Deze 38ste kloostervoogd werd bij de anderen te Bern begraven. Nogmaals werd de abdij in 1599 door de soldaten verwoest, en eindelijk richtte men 't geen er nog van over was tot een kruitmolen in.

De abt en de kanunniken hielden zich tot in 1629 te 's Bosch op, doch werden toen uit het Fraterhuis, wat ze daar vier jaren vroeger gekocht hadden, verjaagd; zij zetten zich te Heeswijk neder, waar zij geduld werden. In 1637 kregen zij weder op zekere voorwaarden verlof, hun oude verwoeste abdij te betrekken. Na den Munsterschen vrede in 1648 echter werden ze niet langer geduld, en 't verzoekschrift door Slatius en Spiliardus, predikanten te Heusden en te Gorkum, namens de klassis vân Gorkum ingeleverd, om "den abt met de monniken te doen logeeren naar kwartieren van Brabant of elders, daar ze de kerken van 't vaderland niet konden bedroeven," werd ingewilligd niet alleen, maar ook de goederen der stichting aangeslagen, tot het Domein van Holland gebracht; en niettegenstaande de abt *f* 72000 bood tot afkoop, werden ze in 1651 in het openbaar verpacht. De toenmalige, de 42ste abt, te Vilvoorden een huis aangekocht hebbende, zette zich met zijne monniken aldaar neder.

En hiermede was de abdij geheel ten val gebracht, maar toch is Fulco's stichting nog niet geheel in 't niet verdwenen. Nog altijd leeft zij, ofschoon in stilte, voort en heeft hare abten en kanunniken.

De goederen werden in 1732 eindelijk verkocht aan Mr. Maarten Vlaardingerwoud voor *f* 42170. Waarschijnlijk echter was er toen niet veel meer van over dan wat onze beide plaatjes te zien geven, die de vroegere woning van den abt en de voorpoort van binnen en van buiten vertoonen. Thans echter is van dat alles niets meer te vinden, met uitzondering alleen van den wijden en vrij diepen arduinsteenen waterput. De plaats, waar de kerk stond, is te herkennen, omdat men daar de drie grafzerken vindt van de abten, die het eerst den bisschopsstaf en myter voerden; daarheen maken nog steeds op den tweeden Pinksterdag sommige vromen, al kruipende op de knieën, een bedevaartsgang om hunne gebeden te lezen.

Naar het zich laat aanzien, is het niet te denken, dat de grafkelders lang weerstand zullen bieden aan de zwaarte dier zerken. Een onderzoek of zich nog iets merkwaardigs in die kelders bevindt, zou hoogst wenschelijk zijn. Wij willen hopen, dat de tegenwoordige eigenaar daar eens toe moge besluiten.

Maar het meest belangrijke is de tombe van Ridder Arend van der Sluys, van de familie van de Heusdens, in 1311 in de abdijkerk begraven, zeker niet tot schade van de stichting, die hij met giften voor missen en gebeden tot rust van zijn ziel zal beschonken hebben.

't Is jammer genoeg, dat deze tombe aan het benedeneind geheel vernield is, zoo dat aan het beeld de voeten en een gedeelte der beenen ontbreken. Het is van een buitengewone afmeting en anderhalfmaal zoo groot als een gewoon rijzig mensch; de ridder moge lang en groot geweest zijn, maar zeker niet zóó als zijn afbeelding aangeeft, anders zou hij tot een reuzengeslacht moeten behoord hebben. Zijne kleeding bestaat uit een eenvoudigen wapenrok, dalende tot over de knieën; daaronder draagt hij het ringenhemd met neergeslagen kap. Aan zijn linkerzij hangt zijn schild, waarop het wapen van Heusden. Het hoofd ligt op een kussen, onder een baldakein, wat stellig zeer fraai geweest, maar thans zeer geschonden is. De drie zijden der tombe zijn versierd met nisjes, terwijl op den rand het volgend vers in 't Latijn, (hier voor 't gemak der lezers in 't Hollandsch vertaald) te vinden is:

Arnold, ridder van der Sluis, uit een aanzienlijk Heusdensch geslacht gesproten, die allen aangenaam was, ligt hier begraven. Hij heeft lage bedrijven weten te verachten, valsche van zich verwijderd gehouden. Hij was dapper, schoon, wijs en moedig, rechtvaardig, vredelievend, een gestadig vriend der gerechtigheid. Hij heeft zijn leven, dat door deftigheid van zeden uitblonk, volein-

digd op den 27sten November des jaars 1311. Ieder geloovige bidde, dat hij de hemelsche vreugde geniete! Dit geve de Vader, de Zoon en de H. Geest. Amen.

De steen, die tegen het voeteneinde staat, heeft drie nisjes; het middelste, breeder dan de beide andere, vertoont in half verheven beeldwerk een 39 Ned. duimen hoog, staand vrouwenfiguurtje, de gevouwen handen biddend naar boven gericht. Waarschijnlijk zal dit des ridders *huisvrouw* geweest zijn, ofschoon het anders meer de gewoonte was, het beeld der vrouw *naast* dat des mans te plaatsen. Van de wapens, die in de beide andere nissen staan, vertoont het een een klimmenden leeuw. Het andere?

Meer vinden wij voor 't oogenblik hier niet te zien; dus vóór 't donker wordt op weg naar Herpt, van waar ons rijtuig ons langs een gedeeltelijk zeer fraaien weg spoedig in 's Bosch zal brengen.

HOE EEN PRONKJONKER IN DEN AANVANG DER 18e EEUW ZIJN DAG PASSEERDE.

"Naauwelijks is hij uit zijn bed opgestaan, of hij zet zich voor een grooten spiegel en zoekt onder een half dozijn japonnen, jakken en mutsen den opschik uit, die hem dien morgen het best zal aanrichten. Als hij zijn thee of chocolaad aan een proper tafeltje genuttigd, en zich een uur met het lezen van een roman of ander vermaaklijk boek gediverteerd heeft, wandelt hij naar zijn kleedkamer, en kiest, na lang overleg met zijn lijfknecht, onder de kleêren, die in een dubbele rij hangen, dat pak uit, waarin hij zich dien dag opentlijk wil laten zien, wandelt dan weêr naar den spiegel, laat zich het eene stuk na het andere met veel zorgvuldigheid aantrekken, probeert nu een korte dan een lange paruik, laat de knoopen nu voor- dan achterwaarts slaan, en legt, om zijn verwijfde schoonheid beter te doen uitkomen, eenige zwarte moesjes op zijn troni. Nadat hij zich zoodanig in zijn volkomen sieraad nog een tijd lang met veranderde minen vergenoegd van zin bekeken heeft, zijn mond tot een lagchende vriendelijkheid, en zijn oogen tot een beminnelijk lonken geoeffend, zet hij zich met groote voorzichtigheid in een kostelijke koets, bezoekt eenige dames voor haar kaptafel, en peinst daarna op een vermaaklijk gezelschap, waarmeê hij dien middag zou kunnen eeten. Aan tafel neemt hij zich wel in acht iets te nuttigen dat zijne schoonheid zou kunnen benadeelen. Na geëindigden maaltijd houdt hij een middagslaapje van een uur, en gaat vervolgens in een gezelschap, waar gespeeld wordt, van daar naar de opera, en sluit eindelijk den dag en den halven nacht op een vermaaklijk bal, waar hij de adresse van zijn beenen laat bewonderen. Daarbij is hij altijd vriendelijk, gezellig, minzaam en wacht zich voor alle overdaad, die zijn gezondheid en bevalligheid zou kunnen schaden. Hij verzuimt zelden den openbaren godsdienst en vereert zich zelve, zoo niet met een nieuw, ten minste met een verwisseld kleed. Het H. Avondmaal viert hij alle vierendeel jaars. Eens stelde hij het acht dagen uit, omdat zijn snijder vergeten had, de mouwen aan het zwarte kleed naar de mode te veranderen."

WEEZEN-TUCHT.

Van onze ouders weten wij, hoe nog in hunne jeugd de plak in de scholen, de bullepees en het blok in de weeshuizen een grooten rol speelden. 't Is te denken dat in vroeger eeuwen, toen de zeden zooveel ruwer, de lijfstraffen zooveel menigvuldiger en geweldiger waren, ook de tucht in de opvoedingsgestichten door zeer gestrenge middelen gehandhaafd werd. Wij kunnen daarvan een en ander mededeelen, ontleend aan eene ordonnantie op het weeshuis te Alkmaar, zonder jaartal voorkomende in het oudste ordonnantie-boek der stad, maar ongetwijfeld vallende tusschen de jaren 1560 en 1570. Kastijding met de roede, naarmate der te straffen overtreding opgevoerd tot strenge geeseling, was schering en inslag van dit reglement, dat eerder voor een bagno dan voor een weeshuis schijnt opgesteld te zijn, indien wij het zouden willen beoordeelen naar den maatstaf onzer negentiende-eeuwsche begrippen,

"Op heilige dagen — zoo lezen wij — zal men gelijk ter tafelen gaan eten 's middags, altijd terstond als de hooge mis uit is, en 's avonds in den zomer te 6 uren en in den winter te 5 uren, en zoo wie daar niet is zal men na den maaltijd geen eten geven tot 's avonds, en doet men dikwijls, dat zal wezen op — de roede.

"Niemand zal mogen staan blijven bij de appelenverkoopsters of verkoopers bij de Nieuwe-brug, of elders, noch bij de schepen daar appelen in zijn, noch de appellieden de appelen in helpen dragen of bewaren, — op — de roede.

"Item niemand van de kinderen, hij zij jong of oud, mogen een ander kind binnen-'s weeshuis of daar buiten slaan of stooten in jok of in kwaadheid, of ook kwalijk of "ontijch" toespreken of verwijten, zeggende: "du hoerkint, du dieft, du schurft" of anders; wie dat doet, dat zal wezen op — de roede.

"Item niemand zal mogen een stuks broods of kaas of wat het is uit het weeshuis dragen en daarvan een ander geven of verkoopen, op — gegeeseld te worden.

"Item zoo wie school gaan, die zullen gehouden wezen, zoo "geringe" als zij uit de school komen, van stonden aan t' huis te komen, zoowel op dagen van oorlof als anders, op — correctie van gegeeseld te worden.

"Item wie dat school gaan zal of werken, zal niet mogen wegloopen spelen, hij zij jong of oud, op correctie van dapper — gegeeseld te worden.

"Item niemand zal mogen loopen te landwaarts in eenig dorp, zonder oorlof, op zware correctie, en niemand zal mogen bij nacht uitten huize blijven, op — scherpelijk gegeeseld te worden.

"Item zoo wie besteed is op een ambacht en hij wint geld bij de weken of bij jaar, zal gehouden wezen dat zelve werkgeld geheel in te brengen, 't zij knecht of meid, in handen van de oudste buitenmoeder, of geld dat zij winnen bij haar zal men desgelijks mede leveren in handen als voorz., op poene — van moedernaakt wel gegeeseld te worden, hij zij jong of oud."

Wij erkennen, dat de opgetelde misdrijven van zoodanigen aard zijn, dat zij ernstige bestraffing verdienen, maar zouden ze thans zeker met afzondering of onthouding van speeluren, misschien ook met vermindering van rantsoen, echter niet met geeseling bedreigen.

Als aansporing tot een doorgaand goed gedrag diende het volgende artikel:

"Item het is een manier van de weeskinderen, als zij een deel jaren in 't weeshuis gevoed zijn geweest, alzoo dat zij van de buitenvaders en moeders worden uitgestuurd, zoo geeft men ze een dagelijksch pak om haar werk in te doen en nog een pak om op heilige dagen te dragen, en hiertoe linnen en anders naar haar staat; en zoo wie van de kinderen dit zal begeeren te hebben, die zal moeten gehoorzaam en onderdanig geweest zijn den buitenvaders en de moeders en den binnen "vaar" en de "moer", en onderhouden alle artikelen bij dezelve vaders en moeders alhier geschreven en bevolen, en dit alles zonder wederspannigheid van woorden of werken, op die "pein" van buiten huize gezet te worden met haar dagelijksch pak en twee hemden en niet meer; maar wie dat altijd gehoorzaam en goed is geweest, zal men de oude manieren onderhouden, en dit zal wezen en geschieden in presentie van alle de buiten "moers" en een van de "vaars", als men een of meer uit dat weeshuis zal zetten."

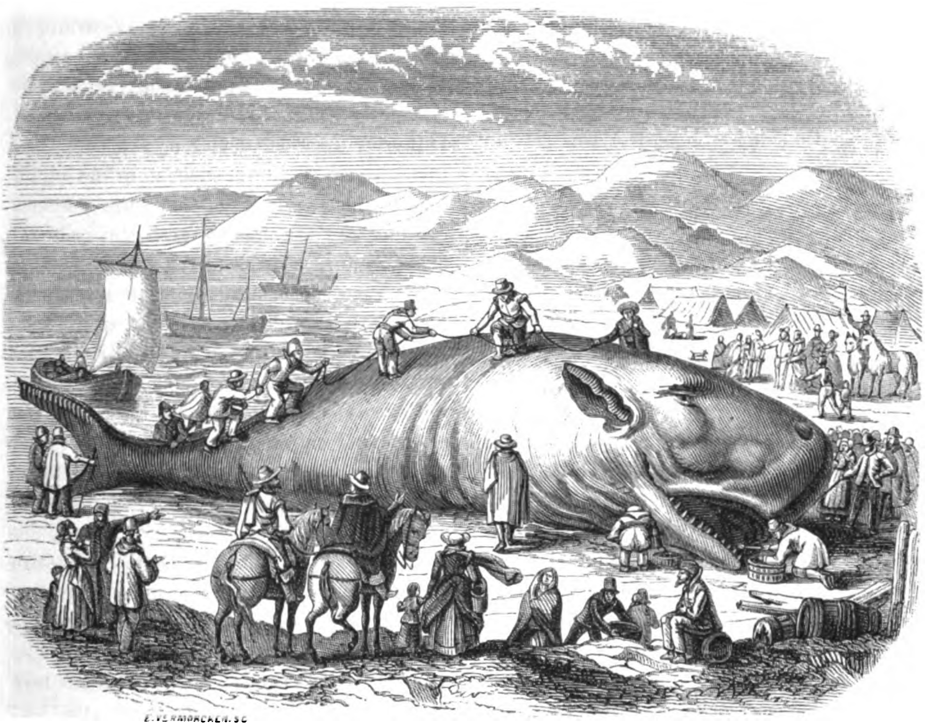
C. W. B.

EEN DRONKEN BRUIGOM.

Den 7 September 1721, zijnde Sondagh is in de kerk des nademiddaghs een bijsonder voorval geschied, van een Bruidegom genaamt: Claas Lucas met zijn bijnaam Kloeke. Deeze komende om te trouwen in de kerk dronken zijnde, belettede den voorsanger met zijn ijdele en dronkene praat in 't voorlezen, zoodat de voorsanger moeste uitscheiden, en beginnen te zingen. Hier naa de Predikant D. van Diest op de Predikstoel getreden zijnde, maakt hij (Bruidegom) een groot geraas, niet alleen met ijdele en dronkene praat, maar ook vloeken en sweeren. En of de kerkeraad alles in 't werk stelde, om

hem tot stilstand te brengen, het was te vergeefs, zoodat de Predikant in de voorreden, en in 't gebedt niet alleen belemmert wierd, maar moeste uitscheiden, komende een geheele opschuddinge onder de Gemeente; zoodat de Predikant van Diest genoodsaakt wierd den Pander te laten halen, om den gemelten Bruidegom uit de kerk te zetten. Dog hij, en de Bruid sulks verstaande gingen uit de kerk, dog de Bruidegom nog met vloeken en tieren, eischende den Predikant van Diest van den Predikstoel voor de Deure. Eindelijk de Booswigt uit de kerk geraakt, en de Gemeente wederom in ruste zijnde, is de Predikant met prediken voortgevaren. Deeze misdaat aan zijn Weledel Geboren Gestrengen Heer Baron A. H. Sloet te Tweenieuwen en Hagesdorp, Landdrost van Vollenhoo etc etc bekent gemaakt zijnde, heeft order gestelt om deezen booswigt te vangen. En hij gegrepen zijnde, is kort daarnaa om deeze misdaat, en dat hij een litmaat van onse kerk op een schelmagtige manier een snee in de tronie gegeeven hadde, te Vollenhoo gegeezelt, met een blank mes boven zijn hoofd, en voor al zijn leven, op swardere straffe, zoo hij wederom in de Provintie quam, uit deselve gebannen.

WALVISCH, IN 1598 OP HET STRAND BIJ KATWIJK GEWORPEN.

In elke niet alledaagsche gebeurtenis, hoe gering ook, ja zelfs in een grooten op het strand geworpen visch, zagen onze bijgeloovige oudjes een bewijs van Gods toorn en de voorbode van strafoefeningen, die het zondige volk te wachten stonden, en niet moeielijk viel het hun, in de een of andere ziekte van mensch, dier of gewas, in een doorbraak van een dijk, in groote droogte, zwaren regen of wat ook, die straf te ontdekken.

Hoe het zij, voorteeken of niet, van tijd tot tijd gebeurde het nog al eens, dat er zulk een visch aanspoelde, 't geen altijd

als een zaak van genoeg belang werd gerekend, om daarvan afbeeldingen in plaat te doen vervaardigen, niet zoo als men dat tegenwoordig doet in steendrukplaten en alzoo zeer onkostbaar, maar in gravuren op koper, die onmogelijk voor een geringen prijs verkrijgbaar te stellen waren.

De heer F. Muller, die ons ook het origineel van de hierbijgaande afbeelding ten gebruike afstond, bezit er in zijn atlas een aantal.

De eerste is die van een 58 voet langen walvisch, die in 1577 in de Schelde gevangen werd. Een tweede plaat vertoont een vrouwelijken walvisch of eigenlijk tonijn, 20 voet lang, die 21 November 1594 te Zandvoort op strand was geworpen. Daaronder staat het volgende versje:

Als men duysent, vijf hondert, heeft gheschreven,
Ende vier en 't négheentich, in de maent
November, eenen t Wintich, aenghedreven
Quam 't Sandtvoort, in Hollandt, dus van ghe-(daent,
Eenen dooden Visch, die men eenen Walvisch (waent,
Maer Tanijn ghenaemt wordt van den zee-luyden,
Menich meent oft yet wonders wil beduyden.
Tweedden Martij ses en tsestich oock strande
Daer eenen sulcken, die met groot misbaer
En gheruysch, noch levende quam te lande,
Dien was manlyck, desen vroulijck end maer
Twintich voeten en den anderen daer
Te vooren, was lanck twee en veertich voeten:
'T best altijdt van Godt wy verhopen moeten.

In 1566 was er daar dus ook al een aangespoeld. Ook Katwijk werd 3 Febr. 1598 met een bezoek van een mannelijken walvisch of cachelot vereerd, die 56 voet lang en 33 voet dik was en verkocht werd voor ƒ 126. Deze is op ons plaatje voorgesteld.

Dezelfde compositie is later, toen wederom op dezelfde plaats een visch van 70 voet lengte op strand was geworpen, op nieuw gebruikt voor een plaat op kleinere schaal, en komt nog twee malen met geringe veranderingen voor bij latere vangsten.

In 1601 op 13 Januari strandde er bij een hevigen storm een walvisch van 60 voet op het strand bij Beverwijk, waarvan ook alweder een plaat verscheen. Op deze zijn zon en maan verduisterd, terwijl een aardbeving en de dood, die door een pijlschot de Amsterdamsche Maagd uit den Hemel doet tuimelen, verschrikkelijke dingen in de toekomst doen vermoeden.

In 1614 viel er te Noordwijk een op het drooge — maar wij hebben reeds genoeg bewijzen, dat destijds zulke vangsten niet zeer zeldzaam waren. Daarom ook is 't nog onbegrijpelijker, hoe men door zulk een voorval toch nog angst voor de wrake Gods kon koesteren.

TWEE STUDENTEN WORDEN UIT HET STATEN-COLLEGIE GEZET.

A° 1645 den 30 Januarij.

Alsoo op den twaelfden dezer maent Joannes Outhusius, student in de H. Theologie int theologische collegie der Grootm. H. H. Staten van Hollant ende West Vrieslant, op de nominatie van de Ridderschap, des avonts na den eeten, droncken zijnde, in 't selve collegie gecomen is, ende aldaer in het auditorio woorden gecregen hebbende met Dominico Winsemio, student in de philosophie aldaer, de sake soo verre gecomen is, dat se malcanderen geslagen ende ter neder geworpen hebben, in welcke porture zijnde, een bloot mes, uyt Outhuijsens dijsack gecomen zijnde, by hem is liggende gevonden, ende van een der gener, die tegenwoordich waren opgeraept: ende gemelte Outhuijsen opgestaen zijnde, een mes van een van de omstanders geeyscht heeft, om, soo hy voorgaf, den buyl, die hem geslagen was, neder te drucken, 't welck hem geweygert wert: daer na iterative van anderen een mes gevordert heeft, ten selve eijnde, soo hy seijde, 't welck vercregen hebbende, is met een groote furie na sijn partye toegetreden, hem met vele scheltwoorden uyteyschende, als nu voor den dagh te comen etc. Waer op alle aenwesende bursalen, niet connende met woorden, hem ten lesten met gewelt gedwonghen hebben het mes af te leggen. Alle welcke dingen, nadien se hem ten vollen zyn overtuycht, zijnde, zoodanich dat, indiense niet gestraft en werden, het collegie voorsz. is geschapen in een bloetbat, ende alsoo in 't uyterste verderf te geraken. Soo ist dat wy onders. Regent

ende Subregent van 't gemelde collegie, ten overstaen ende approbatie D Prorectoris Academiae et SS. Theologiae Professorum, voor recht gekent, ende hem Outhuysen aengedient hebben, dat hy sonder uytstel hem uyt het collegie sal begeven, sonder daer weder in te comen. Gedaen tot Leyden voor die dach als boven.

Jacobus Regius Regens collegii.
Suo et collegae nomine.

Anno 1645 *den* 30 *Januarij.*

Alsoo Dominicus Winsemius, student in de philosophie int theologische collegie der Staten van Hollant ende Westfrieslant, op een extraordinaris beurse van Amsterdam, den twaelfden deser maent, des avonts na den eeten, int auditorio van 't voors. collegie, eerst woorden gecregen hebbende met Johanne Outhusio, student in de theologie aldaer, door dien hy, Winsemius, een van de bursalen, die Outhusio voorsz. een dronck biers wilde brengen, tselve verhinderde, ende hem 't glas uyt de handen stiet, waer doorse hantgemeen geworden zijnde, malcander onder voet geworpen hebben, ende hy, Winsemius, Outhusio met een tinnen can ofte pul na thooft gesmeten heeft, alle welcke dingen hem ten volle overtuycht zijn. Ende gemerct dat Winsemius voorsz. hem te voren etlycke malen insgelyck met vechten ende slaen verlopen hebbende, is aengedient geweest, dat soo haest hy in die faute wederom verviel, hy sonder genade uyt het collegie soude geworpen worden. Soo ist dat wy Regent ende Subregent van 't voors. collegie, ten overstaen Prorectoris Academiae noch de Professorum SS. Theologiae, niet connende soodanige exorbitantien langer ongestraft laten, sonder het collegie in een bloetbat, ende in de uyterste ruine te sien vervallen, twelck God genadelyck verhoeden wil, voor recht erkent ende hem Winsemius aengedient, dat hy, sonder uytstel sal uyt het collegie vertrecken, sonder daer weder in te comen. Datum Leyden, jaer ende dach als boven.

Jacobus Regius Regens collegii.
Suo et collegae nomine.

(Medegedeeld door Dr. SCHOTEL.)

BESCHOUWINGEN EN OPMERKINGEN NAAR AANLEIDING VAN EEN ZONDERLING BOEK.

DOOR

D. F. VAN HEYST.

(Vervolg en slot van blz. 15.)

Het oude historische werk, dat ik, volgens mijne toezegging in de vorige aflevering van dit Tijdschrift, thans uitvoerig wil behandelen, draagt den navolgenden titel, dien ik van den 2[en] druk, welke van het jaar 1574 afkomstig is, woordelijk heb opgeschreven:

Die Historie van Belgis, diemen anders namen mach: den Spieghel der Nederlantscher audtheyt.

Waer inne men zien mach als in eenen clarē spieghel, veel wonderlicke gheschiedenissen, die van alle oude tyden, ouer al die weerelt geschiet zijn: maer bysonder in die Nederlanden, als sijn Vlaendren, Brabant, Hollant, Zeelant, Vrieslant, Gheldre, Gulic, Cleue, Westphalen, Henegouwe, Artoys ende dierghelijcke, ooc van Inghelant, Schot, Vranckerijcke, Duytschlant, en andere Landen en Natien daert te passe cōmen sal: seer lustich, vroemt ende wonderlick om lesen, om der onghehoorder outheyt wille, by gheen Historiographen oft Chronickeurs in lichte ghebrocht. Ghemaeckt deur Marcus van Vaernewijck: *excellent Poët en Historiographe Moderne. Nu tweede mael ghedruct, ende in veel plaetsen ghecorrigiert,*

verbetert, en met noch een schoone en zeer bequame Tafel verciert.

Te Ghendt, bij de Weduwe van Gheeraert van Salenson, in den Bybel, op de Hoochpoort, 1574.

Niet waar, geachte lezer, deze titel belooft heel wat? Wat zou men niet verwachten van een "Excellent Poët en Historiographe Moderne!" Aan deze pedante bijvoeging heeft de schrijver zelf echter geen schuld, want op den 1sten druk, die in 1568 verscheen, komt geen naam voor. De spelling, zoowel van den titel als van het boek zelf, is in de latere edities aanmerkelijk veranderd (zie bijv. den 3en druk van 1619, die mij het eerst in handen is gekomen).

Reeds dadelijk als men den titel omslaat leest men het navolgende vierregelige versje:

"Tot den zwaermoedigen Lesere,
Om te sijn een gheuesere,
Twee Balladen intricaet,
D'half reghels goet, de ghcheele quaet."

Dan volgen twee achtregelige coupletten, die zoowel eene kwade als eene goede beteekenis hebben, naar mate men de regels *geheel* leest of op de helft afbreekt, bijv.:

"Wy wenschen den Prentere [1], -- Ramp inde tassche,
Gheluck en vreucht, — Die desen boeck stelen, enz. enz."

Aan het slot van het werk vindt men:

"Desen Boeck bedanckt met Reuerentie,
Den discreten Leser van zyn patientië."

Men ziet uit dit een en ander, dat schrijver en uitgever wel hun best hebben gedaan, om een gunstigen indruk op het toenmalig publiek te maken en door verschillende middeltjes lezers te lokken. Het geheele boek draagt daar dan ook den stempel van, en de groote Marcus van Vaernewijck heeft aan den smaak zijner tijdgenooten voor ongeloofelijke, hartroerende en miraculeuse verhalen zulke kolossale offers gebracht, dat hij zeker daarin door weinigen wordt geëvenaard.

Hooren wij maar eens wat Mr. S. de Wind in zijn "Bibliotheek der Nederlandsche Geschiedschrijvers" omtrent dit onderwerp zegt:

"Van eenen geheel anderen stempel was *Marcus van Vaernewijck;* de schrijver van het zonderlingste boek, 't welk ooit de pers verlaten heeft. Hij werd in het begin der zestiende eeuw te Gend geboren. Schoon tot het adelijk geslacht van dien naam behoorende, schijnt zijne opvoeding echter verwaarloosd geweest te zijn; althans hij kende geene andere dan de Vlaamsche taal. Hij schijnt nog al veel gereisd te hebben, en men ontwaart uit zijne geschriften, dat hij zich op de godgeleerdheid, dichtkunst, aardrijkskunde en geschiedenis, bijzonder op die van zijn land, had toegelegd. Hij overleed in den jare 1570."

En verder: "Dan laat ons het werk zelve in oogenschouw nemen. Men kan hetzelve in één woord kenschetsen als de ongehoordste opeenstapeling van onzinnigheden, die in eenig boek voorhanden zijn. Het bevat in vier boeken eene soort van algemeene geschiedenis, beginnende met eene beschrijving van God, de Engelen, Duivelen, enz. Zonder eenige regelmaat of evenredigheid verhaalt hij een deel der geschiedenis, of hoe men zijne verwarde droomen noemen wil. Lang duurt het eer hij aan de Belgiers komt, en hier vinden wij Bavo Lupenus, die door tooverij de lucht verdikte, zijne troepen daar op legerde en op die wijze de stad Tongeren beschoot en veroverde. Van dien stempel is verre weg het grootste gedeelte van het boek. Volgens sommige geleerden [1] is hij, tot zijne tijden genaderd zijnde, naauwkeurig en geloofwaardig. Doch welk vertrouwen kan men eenen schrijver geven, die de belagchelijkste zaken, als in *zijnen* tijd, in *zijne* woonplaats, aan *zijne* bekenden overgekomen, met ernst als waarheid durft opdisschen?"

Ook citeert Mr. de Wind de getuigenis van den geschiedschrijver de Bast, die verklaart dat hij zich schamen zou om van Vaernewijck als eene autoriteit aan te halen.

In Scheltema's "Heksenprocessen" vindt men een eenigzins gunstiger oordeel. Aldaar wordt opgemerkt, "dat er een aan-

[1] Drukker of uitgever.

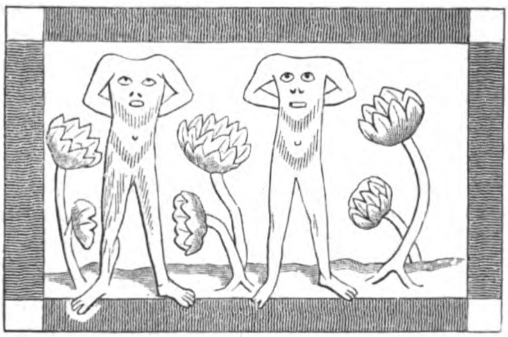
[1] Zooals Kluit en Raepsaet.

merkelijk verschil in den inhoud van het boek bestaat, en dat in hetzelve verscheidene berichten gevonden worden, welke voor den wijsgeerigen beoefenaar der geschiedenis van veel belang zijn, vooral ten opzichte van de rechtspleging, zeden en gewoonten: ook van sporen eener vroegere beschaving van Braband en Vlaanderen. Doch, bij al de blijken der ergste ligtgeloovigheid in sommige deelen, kan men de berigten van andere zaken, welke men gaarne zoude willen gelooven, niet met vertrouwen aannemen."

Ja, het is waar dat zelfs de vluchtigste inzage van Vaernewijck's geschrift ons talrijke bewijzen van die lichtgeloovigheid verschaft. Zoo verhaalt hij, dat op Zondag 24 Juni 1495 een man op de St. Jansbrug te Brugge gedurende een onweder opgenomen en naar Zeeland gevoerd werd. Hij laat er vrij naïf op volgen, dat de man altijd wat licht in zijn hoofd bleef. Geen wonder na zoo'n snelle reis!

Zoo leest men ook folio 12: "In den lande van Indiën zijn menschen met hondtshoofden en spreken al bassende." "In Libia werdē [1] ghegenereert Lemnie, dat zijn lichamen sonder hoofden, ende hebben mont ende ooghen in haer borst, ende sommighe hebben haer ooghen in haer schouderen," enz. enz. Voeg hierbij nog cyclopen of menschen met één oog in het midden van het voorhoofd, en gij hebt zeker reeds genoeg van de monsters en gedrochten, waarmede wij in de eerste hoofdstukken worden bezig gehouden.

De geheele samenstelling van dit boek is allerzonderlingst. Boven het 1e Capittel lezen wij: "Corte beschryuinghe wat God is," boven het tweede: "Vande goede Inghelen ende hare officien ende weldaden." Vervolgens komen Adam en Eva, de Zondvloed, de stichting van Ninive, Nimrod en eene aaneenschakeling van de fabelachtigste verhalen omtrent de oude volken; zooals bijv. de stichting van Trier door een zoon van Ninus, Trebeta genaamd. De verwoesting van Troye, van Carthago, de Sibyllijnsche voorspellingen omtrent Christus, de Pyromantie en de Amazonen — alles gaat u in bonte menigte voorbij, en na op deze wijze zijne "Historie" wel hoog opgehaald te hebben, geeft de goede Vaernewijck u in de laatste Capittels eene beschrijving van de merkwaardigheden der stad Gend en vertelt hij u ook van een bekwaam kousenmaker en kleermaker te Yperen in 1537, Cornelis Boerman geheeten, die "houten mannekens maecte, ende andere dinghen dat hem beroerde als oft gheleeft hadde, als eenen anderen Promotheus." Verschillende kunststukken worden van dezen man opgenoemd: "Hij heeft ghemaeckt van houte een vroukin spinnende, ende ommekijckende naer haer kindt dat in een wieghe lach, ende was ghewiecht van een ander kindt,"

De Lemmie.

[1] Het streepje boven een letter beteekent, dat daar een verkorting plaats heeft. Zoo is hier de n weggelaten. De ouden hebben met deze verkortingen zoo zonder eenigen regel gehandeld, dat daardoor het lezen hunner handschriften zeer bemoeielijkt wordt.

"Hij maeckte oock eenen waghen die alleene voort liep een groot stuck weechs, die eenen man leuende daer op zittende bestierde. Ende alsmen op de zulle [1] van zijn camer tradt, soo hadde hy ghemaeckt, dat die deure van selfs open ghijnck," enz. enz. Uit deze en meer andere kunststukken, ook nog van zekeren Heere van Halewijn, die een schip vervaardigde, dat alleen voer, en terwijl hij op een toren zat zijne spijzen door middel van instrumenten op tafel liet komen, — zien wij dat reeds in vroegere eeuwen de werktuigkunde hoogst bekwame beoefenaars tellen mocht. Wat wij daaromtrent ook elders lezen verbiedt ons immers, om deze verhalen gelijk te stellen met de reeds genoemde sprookjes.

Onder andere kunstenaars lezen wij ook nog van een man in 1512, die "te Ghendt met zoo hooghe schaetsen ghinc dat hy sach bouen in de vensteren inne; zy waren in twee steden (plaatsen) aen zijn beenen ghebonden, onder ende bouen den knyen; hy droech een hallebaerde op sijn schouderen, en hadde een zweert aen 't zyde, zijn handen aen de schaetsen niet stekende," enz. enz.

Hieruit blijkt dat het loopen op stelten (want zoo iets zullen die zoogenaamde schaatsen wel geweest zijn) ook reeds 300 jaren geleden bekend was.

Zeer overvloedig is onze Vaernewijck in het verhalen van wonderlijke misgeboorten. Zoo lezen wij van een kalf met *twee* hoofden te Namen; van een kind *zonder* hoofd, met *zes* vingers aan elke hand en *zes* teenen aan elken voet te Bergen; van een kind met *twee* hoofden, *vier* armen en *vier* voeten te Gend; van een dito met *drie* hoofden, enz.

Men zou bijna zeggen dat kinderen met *twee* of meer hoofden in die dagen menigvuldig voorkwamen, daar Vaernewijck in vollen ernst dè netelige vraag behandelt: op welke wijze men dergelijke kinderen *doopen* moet.

"Van dese ende deserghelijcke menschelijke misboorten, die wy wonderen ofte monstren noemen, pleechtmen in ons Christendom, groote difficulteyt te maecken hoemen se doopen sal, weder [1] eenen mensche, weder twee: want tweewerf eenen te doopen, waer groote misdaet, ieghens onze heylich-Christen gheloove; eenighe argueren, daer twee hoofden sijn, daer sijn twee zielen; andere zegghen daer twee herten sijn, oft daermenze ghevoelt, sijn twee zielen, en niet alleene daer twee hoofden sijn, dwelc beter verwe geeft: want 't herte is de wortel en fonteyne des levës en niet thooft, hoe wel dat de zinnelicke, verstandelicke, redelicke en memoriale crachten int hooft liggen en haer vertooghe als operatien der ziele: nochtans een hooft zeer ghewondt zynde, en scheydt die ziele zoo haest wt den mensche niet, als zy wel doet als het herte des menschen ghewondt is, al en waert maer met een cleen wonde: niet te min ick en derf hier af gheen oordeel strijcken, aenghesien dat icke in dese materie niet ghestudeert en hebbe: maer late dat den wisen en gheleerden, zy sijn Theologienen, Phisicienen, Philosophen oft diergelijcke, de welcke hier af veel argumenten zouden moghen maecke." (Fol. 137).

Nadat wij nu zoo wat met den inhoud van Vaernewijck's werk hebben kennis gemaakt, komt het mij niet onbelangrijk voor om de vraag te doen: Hoe is een boek, dat zóóveel ongerijmdheden bevat, door het toenmalig publiek ontvangen? Waarschijnlijk, zal men zeggen, werd er weinig notitie van genomen en is het spoedig vergeten. Maar neen, — wanneer wij het aantal verschillende uitgaven der "Historie van Belgis" in aanmerking nemen, dan schijnt men er integendeel nogal veel mee opgehad te hebben en zijn de oplagen spoedig uitverkocht.

De 1e uitgave verscheen te *Ghent* bij Gheraert van Salenson, 1568, kl. folio, zonder naam des schrijvers.

De 2e te *Gent* bij de weduwe Gheraert van Salenson, 1574, kl. fol., met den naam des schrijvers.

De 3e te *Antwerpen* bij H. Verdussen, 1619, fol.

[1] Drempel.

[1] Weder:-noch, evenmin.

De 4e te ***Brussel*** bij F. de Hoeijmaker, 1619, fol.

De 5e te ***Antwerpen*** bij R. Sleghers, 1665, 4°. [1].

De 6e te *Gend*, 1784, 2 deelen, 8°.

Hier hebben wij dus *zes* verschillende edities; de twee eerste volgen zelfs zeer spoedig op elkander. De uitgevers schijnen alzoo vrij goede rekening bij het boek gemaakt te hebben. Gedurende de 17e eeuw heeft er, dunkt me, altijd een zeker penchant voor bestaan, want werd het in 1619 bij twee verschillende personen gedrukt, zes-en-veertig jaren later was er alweer eene uitgave noodig. Zelfs in het laatst der vorige eeuw, en dus in een tijd, dat men geen vermaak meer in al die fabeltjes scheppen moest, achtte men een herdruk wenschelijk.

Hieruit valt genoegzaam op te maken, dat het werk bij het groote publiek een vrij gunstig onthaal vond, en gretig gelezen werd. En geen wonder! die vreemde verhalen en legenden boeiden de menschen; men las ze met klimmende nieuwsgierigheid en verbazing, de haren rezen er soms bij te berge, en men greep weer telkens naar het boek, zooals een kind grijpt naar eene verzameling van spookgeschiedenissen, die hem doen huiveren. Daarbij scheen het nuttige met het aangename vermengd, en leerde men de Geschiedenis in den vorm van een romantische en boeiende lectuur.

Mogen schrijvers als de Wind en de Bast met recht groote minachting gevoelen voor iemand, die zooveel sprookjes opeenstapelt, ongetwijfeld zullen de tijdgenooten van van Vaernewijck al die miraculeuze histories wel met een goed geloof hebben aangenomen, want tusschen hun tijd en onze, aan geen enkel wonder meer geloovende eeuw ligt eene wijde klove. Lezen wij *Abraham Palingh's* "Afgerukt Mom-Aansight der Tooverye," dan zien wij eens hoe ver het bijgeloof in die dagen ging. Indien men aan het eene mirakel strooft, dan kan men ook licht aan het andere gaan gelooven. Wanneer men nog in onzen tijd bedevaarten doet naar een wonderdadigen put, of een beeld waar eene genezende kracht van uitgaat, — wanneer men zelfs soms nog in couranten leest, dat hier of daar een mirakel is gebeurd — laten wij het dan ook zoo vreemd niet vinden dat Vaernewijck, meer dan twee honderd vijftig jaar geleden, aan zijne lezers vertelt hoe nog bij zijn heugenis zes mijlen van Gend, te Rosebeeke, een doodgeboren kind, dat reeds 9 dagen begraven was, een klagend geluid deed hooren, opgegraven en gedoopt werd, nog 2 dagen leefde en toen voor goed stierf. Daar hij zelfs de namen der getuigen opgeeft, moeten wij vragen: aan *wie* nu eigenlijk het misleiden der goê gemeente te wijten was. Waarschijnlijk werd alles maar geloofd, omdat niemand den moed had om te twijfelen!

En onze Vaernewijck zou ons zelfs verwonderd aankijken, wanneer wij aan de echtheid der door hem geraadpleegde bronnen durfden twijfelen. Hoor maar wat hij ons bij den aanvang van zijn 2e boek vertelt: "Wy dan op dat wy verantwoorden ter propooste, hebben ons meest ghefondeert op een oudt gheschreven bouexken, uit een oude Librarie, van de welcke Erasmus van Rotterdamme plach lof te segghen."

Ziedaar nu een staaltje van de lectuur onzer voorouders. Natuurlijk had ik wel een boek kunnen kiezen, dat meer algemeen bekend is geraakt, maar ik meende dat het aan de Lezers van dit Tijdschrift misschien niet ongevallig zou zijn om iets uit het inderdaad curieuse boek van den ***Excellenten poët Moderne:*** Marcus van Vaernewijck te vernemen.

Ergeren wij ons tegenwoordig menigmaal over de menigte prullen, die de persen doen zweeten en de uitgevers, die slechts op geld en niet op de eer der letterkunde zien, in de handen doen wrijven van pleizier — laten wij bedenken, dat onze voorvaderen ook niet altijd het gretigst de meesterstukken onzer litteratuur opzochten. Wat ***verbaast***, ***verblindt*** en *amuseert* trekt altijd de groote menigte aan. Wij zien dit in "de Historie van Virgilius — zijn leven en dood en wonderlijke werken, die hij deed, door de konst der nigromantie. Brussel, 1552," hetgeen

[1] Deze editie wordt door den uitgever de 3e genoemd.

een waar volksboek geweest is. Maar vooral zien wij dit in de lotgevallen van Tijl Uilenspieghel, die eene populariteit hebben gekregen en zooveel edities van allerlei soort hebben beleefd, als geen enkel ander werk kan aanwijzen. Vijfhonderd jaren zijn over het hoofd van den dwazen Tijl Uilenspieghel heen gegaan, en er is nog geen vrees dat hij vergeten zal worden!

Met eene waarlijk poëtische passage uit Vaernewijck's boek wil ik mijn stukje besluiten. Het is eene beschrijving van zes metalen kandelaars op het *Stadthuys* of *Schepenhuys* te Gend.

"In dese Camere — — — hebbe ick gemerct aen de muere vaste ghemaeckt zes candelaren van metale, ende onder elcken is een aensichte van eenen mensche, met een Maelslot aen den mont, van der selver stoffe ghemaeckt, dwelcke beteekent: dat alle die Wethouders, die daer frequenteren Pensionarissen, Secretarissen, en andere schuldich zyn te swyghene van datmen daer tracteert, dat oock die Wethouderen, ende die andere, die drecht helpen administreren, behooren blijnckende te zyne van deuchden, als een claer metael, oock soo een metael eenen schoone clanck wtgheeft, alsmen daerop slaet, dat ooc van hunlieden behoort een goet gheruchte ende fame te gane, wanneer men haer fame aenroert met eenighe deuiserijnghe oft spraecke, ende ten derden ghelijck het metael durabel is, niet lichte variërende oft oock roestende, zoo en zal een die een Richter is, niet veranderen, om vrientschap ofte vyantschap van iemant die leeft, soo dat hy 't Recht buyghen oft zelue daeraf wijcken zoude, oock zal hy allen roest van ghiften ende cor: ruptie van hem weeren; ende al dat den Rechte beieghenen mach, dinckende datter een Rechter bouen hem is, diet al ziet ende oordeelen zal, de deucht niet laten ongheloondt, noch het quade onghepuniert," enz.

Leiden, Dec. 1869.

Als een proef van de wonderlijke gedierten, aan wier bestaan men in vroeger tijd geloofde, geven wij hier een paar van de teekeningen voorkomende in een afschrift van een bestiaris, (bladz. 45 en 48) in Hollandsche verzen bewerkt door Jacob van Maerlant, die in 1300 stierf. Dat afschrift, waarschijnlijk in de tweede helft der 14e eeuw vervaardigd, bevindt zich in de koninkl. bibliotheek te 's Hage en is rijk met gekleurde illustratiën versierd, waarvan wij er later nog eenige om hunne zonderlingheid zullen opnemen.

Van Maerlant noemt zijn boek "der natueren bloeme."

RED.

Gedrochten uit "der natueren bloeme."

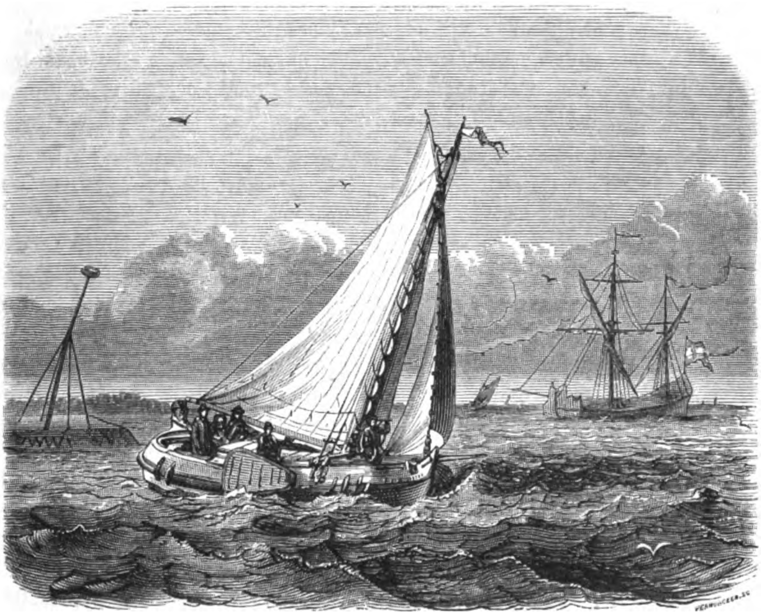
VAN "OVER HET IJ."

DOOR

J. HONIG Jz. Jr.

I.

't Waren mooije zomerdagen, en geen wonder dat ons, poorters, het hart popelde, der meesten, wier bezigheden hun niet veroorloofden om langen tijd van huis en kantoor te blijven, terwijl aan dezulken daarenboven de reisgelegenheden en de middelen

Zaandammer Veerschuit.

van vervoer der 17e—18e eeuw geen verre uitstapjes in een kort tijdsbestek konden aanbieden. Van daar dan ook, dat de om de stad liggende dorpen de uitspanningsplaatsen bij uitnemendheid waren, dat Buiksloot en Sardam onder dezen dikwerf de eer genoten van bezocht te worden — dank zij het watertogtje dat er aan verbonden was. de stad eens te ontwijken, al was die stad dan ook dat

> Amsterdam, zoo breet op zijnen vloet gezeten,
> De grootste zeevorstin, die alle watren bout;
> En kroont haar vlaggen met het keizerlijke gout
> Beschaduwende een trits van zilvre wimpel (kruissen,

om dáár buiten in de vrije natuur wat frissche lucht en verademing te zoeken.

Wij waren de eenigen niet, die dien wensch koesterden, al deelden we ook in het lot

't Was op zekeren morgen dat we onzen weg naar de Haringpakkerij namen en daar, bezijden den toren, den smallen steiger opliepen naar een schuit, die het zeil reeds in top

heeft. We hooren den schipper ons al toeroepen "wat te haasten", en de man had regt tot die aanmaning, want de bengel, die het uur van vertrek aankondigde, liet zich reeds hooren.

We waren dan ook naauwelijks aan boord of het touw werd losgegooid, en de schuit zeilde den boom door, na de deftige verklaring van den schipper, dat hij niets voor den "impost" had. De kommiezen schenen het volste vertrouwen in den man te hebben, en dat hadden *wij* ook. Het goedronde van zijn voorkomen opmerkende, twijfelden we geen oogenblik of met hem zou de groet der ambtenaren: "goede reis, schippertje" ons wel bewaarheid worden. Hij beantwoordde dien groet met een glimlach en een "dag zamen, heeren", om zoodra die woorden er uit waren, het korte pijpje weêr in den mond te nemen en lustig de rookwolkjes weg te blazen.

"Een korte reis niet waar, schipper?" vraagt er een. "Vlak voor 't lapje, sinjeur, en als er maar een beetje meer kou kwam, zoudt ge in een uurtje te Sardam aan wal zijn. Reken er nu nog maar een kwartiertje bij. — Jan! haal de fok wat aan, en vraag dan of de heeren ook een pijp believen."

Wij bedankten, hoe groote liefhebbers we ook van het edele kruid waren, en zeker tot teleurstelling van den knecht, wiens kleine negotie dit Goudsche product was. We gingen op de luiken zitten, daar de smalle trap ons geen gemakkelijken toegang naar het ruim scheen te verleenen en dat ruim zelve door de rookwolken, die er uit opstegen, geene aangename verblijfplaats deed vermoeden. We kenden ze van vroeger die ruimte, waar men niet regtop kon staan en de lage banken juist zóó ingerigt waren, dat de erop zittenden het hoofd niet konden stooten; waar de opeengepakte passagiers van allerlei rang, al rookende en ademende, vooral op een zomerdag, geene welriekende atmosfeer deden heerschen. — Neen, we deinsden voor dien somberen ingang en dat half duister terug en bleven boven. 't Was ook zulk prettig weêr. Een zacht koeltje rimpelde de golfjes van het IJ, en was juist genoeg om de zeilen vol te blazen, daarbij voor stroom — wij konden het niet beter wenschen. —

Wij kwamen gelukkig de "laag" door, dat mastenbosch, 't welk de stad als met een gordel omringde en van wier toppen de vlaggen aller natiën wapperden. — 't Was levendig op stroom. Naar Pampus toe wemelde het van schepen, wier witte zeilen vrolijk in het blaauwe water weerspiegelden. — Dank zij der bedrevenheid van onzen schipper, die ons den doolhof als uitvoerde, kwamen we met geen der vertrekkende of aankomende schepen in aanraking en ontweken de vele ligters, die met goederen naar of van de schepen voeren. — Toen we evenwel buiten den zandhoek waren, kwamen we meer op ons gemak en lieten onze blikken geruster rond gaan. De schipper bemerkte het en zeide: „Ja Sinjeurs! Zoo vóór den wind is 't niets om zonder averij te varen; maar als 't een frissche stoker waait, hebben we soms oogen en handen te kort. Ik ben ook het zeegat uit geweest in mijn jonge jaren, — maar er is maar één Amsterdam, één IJ, dat kan ik u verzekeren."—

Eens op zijn praatstoel was er niet veel toe noodig om den schipper aan den gang te houden, en we vernamen dan ook alras zoóveel uit zijn leven als we maar weten wilden en bemerkten tevens, dat de man zich in zijne tegenwoordige betrekking gelukkig gevoelde. We hoorden van hem, dat de schuit, waarin we ons bevonden, met die van de Zaan als in beurtveer voer en er van vóór 1588 af reeds een veer geweest was. Hij was overman van het gild en moest het dus wel weten, hoewel hij anders weinig lust had om in de oude papieren te lezen. Vóór 1666 voeren er van Amsterdam alleen 36 veerschepen naar Oost- en West-Sardam. In dat jaar werd het tot 24 en later tot 16 verminderd. In 1766 voeren er nog 12 schuiten. Dat kwam, zoo als onze schipper vertelde, doordien vóór 1666 Amsterdam alléén het veer had en na dien tijd de dorpen begonnen waren om mede te dingen, welke concurrentie de stad bewogen had, om een vergelijk te treffen, wat ten gevolge had, dat van wederzijden de uren van vertrek geregeld werden. Vóór dien tijd had Amsterdam, zoowel als Oost- en West-Sardam,

naar hunne eigene verkiezing en willekeur gevaren. Van toen af waren er reglementen en keuren gekomen en de handen gebonden, zeer ten gerieve van het reizend publiek. De vracht was nu het geheele jaar door 3 stuivers de persoon; vroeger was het zomers 2 en 's winters 3 stuivers geweest.

Behalve deze drie veren, welke als 't ware één ligchaam uitmaakten, had nog ieder aan de Zaan gelegen dorp zijn veerschuit op Amsterdam, en, naar onze schipper verzekerde, konden deze op de drie marktdagen tal van passagiers overvoeren, zeer tot hunne schade, daar die reizigers voorheen van *hun* veer gebruik moesten maken. De Amsterdamsche veerschuiten werden naar hare ligplaats "torenschuiten" genoemd, en die van Oost-Zaandam "kerken," omdat zij aldaar in de nabijheid van de kerk aanlagen. De schipper glimlachte toen hij dit verhaalde, en wij, als of we de pikanterie, die er in de bijnamen lag, begrepen, en dat het dorp voor de stad niet onder wilde doen, we vroegen: hoe ze aan de westzijde dan wel hunne schuiten noemden? "Damschuiten", zou 'k meenen", gaf een nevens ons zittend man ten antwoord — "de dam draagt immers kerk en toren — het eene kan immers niet zonder het andere, en even zoo hebben Amsterdam en Sardam elkander noodig, even als hun belang in handel en bedrijf mede één is."

"Wel waar!" sprak de schipper "en we zijn thans ook beste vrinden. Men kan nu elk uur van Amsterdam naar Sardam, heen of terug. Waren nu die andere schuiten er maar niet, scherpe zeilers als 't zijn, en dan die boeijers en jagten der kooplui, die nog wel eens goede vrienden medenemen, we hadden een baantje, waar een scheepskapitein op verlieven zou."

Een blik naar het ruim overtuigde ons dat de Zaansche kooplui, als zij konden, wel gaarne dat verblijf vermijden zouden en in hunne boeijers zich zeker meer op hun gemak bevonden, terwijl die vaartuigen bovendien betere zeilers waren dan de logge zwaar gebouwde veerschuiten, zooals we al dadelijk ontdekken konden, toen er ons een in het begin der Voorzaan voorbij voer, als of wij stil lagen. Onze schipper scheen zulks gewoon; althans geen spoor van wrevel over dat doen gevoelen zijner minderheid kwam op zijn blozend gelaat, en hij ligtte zijn hoed voor den man aan het roer, als of hem eene eer bewezen was.

Wij naderden Sardam.

Sardam, ter rechterhand des ringdijks afgeweken,
Braut vast de kielen, die de kruin ten hemel steken,
Haer armen aen de lucht verheffen, als uit lust
Om Amsterdam, zoo preutsch en heerlijk uitgerust,
Niet meer van verre, maer aen 't voorhoofd zijner paelen,
Te zien, en spelen in den scheepshof van de Waelen [1]
Met voorraad opgepropt van schepen klein en groot
Te zenden op hun tijt, rontom de werelt kloot.

Hoe meer wij naderden, des te meer klonk ons het gehamer op de scheepstimmerwerven tegen, en welhaast voeren wij ook eenige dier werven voorbij. Schip bij schip stond er op stapel, andere waren reeds te water gelaten en werden opgetuigd. Ook hier, in den kom der Voorzaan, de eigentlijke haven van Zaandam, had onze schipper al zijne oplettendheid noodig. Hier lag een houtvlot, daar voeren schuiten met koopmansgoederen af en aan, naar ladende of lossende schepen van allerlei grootte. 't Was een gewoel en een bedrijvigheid, die geene rust schenen te kennen, en die zich ook uitspraken in den ommezwaai der vele molenwieken.

De zeilen werden gestreken en het meerendeel der passagiers was reeds bij ons op het verdek gekomen, om, zoodra de schuit aan wal schoot, gereed te zijn om er uit te springen. 't Was of de roerigheid die overal heerschte, zich als bij ingeving van ieder meester maakte, zoodra hij maar in dien kring kwam.

De torenschuit schokte aan den steiger, en bedaard wachtten wij het af, dat de driftigen het vaartuig verlieten. De losplaats was de westzijder Dam en hier, zoowel als overal elders waar middelen van vervoer hunne aankomst of plaats van vertrek hielden, was het eerste wat we zagen eene herberg — waar men de richting van den steiger volgend

---

[1] "De Waelen zijn te Amsterdam afgezonderde plaatsen daar de schepen leggen."

regt opaan liep. — De drie zwanen op het uithangbord staken hunne lange halzen den reizigers als te gemoet. We gingen een oogenblik naar binnen, even als Czaar Peter, toen hij te Sardam voor het eerst voet aan wal zette, dáár kennis maakte met de hollandsche jenever.

De klok in het voorhuis herinnerde ons, dat wij niet te lang toeven mogten, hoe eenig en afwisselend het gezigt ook was, dat men uit de vensters der herberg genoot.

De vriendelijke kastelein daarenboven trachtte ons ook aan de praat te houden en gewaagde van de heerlijke baarsjes die hij ons kon voorzetten, al roemde hij er niet op zoo als zijn buurman in het Wapen van Amsterdam, in het opschrift boven zijn deur.

En wat zegt die dan? was onze vraag.

Wel, was 't antwoord:

"Zijt gij belaeden met eetenslust
"Hier is alle soort van Vis, en ook daer men (dorst meê blust."

Zoo lokt men hier de lui; en hoor wat een andere herbergier, bij de oostzij' der kerk, op zijn uithangbord heeft:

Wie d'edele Wijnstoks-vogt begeert, koop's hier (bij mijn,
Christus maakte te Cana in Galilea wijn,
En soo hij dat niet had gedaan
Al de gasten waren dromig naar huis gegaan.

"Mooije rijmen, sinjeurs, en dat bij een kerk — Neen, dan houd ik het met mijn zwaantjes, die zijn sprekend genoeg, zou 'k meenen."—

We betaalden ons gelag, onder de opmerking, dat het ook hier was met de luifels en uithangborden als overal elders. en dat als een speculant uitgever al die ontboezemingen van dichterlijke herbergiers, winkeliers enz. verzamelde, het een aardig kijkje zou geven op de eeuw waarin ze leefden, al was het dan niet tot stichting der volgende geslachten. Zeer zeker zou die verzameling hun een glimlach op het gelaat brengen, maar toch eene bijdrage verschaffen om den volksgeest in zijne verschillende uitingen te leeren kennen.

We gingen den Dam over met zijne sluizen en sloegen bij de kerk de Oostzijde in. Daar lazen we dan ook het vermelde opschrift, en nu eens onze aandacht op dergelijke zaken gevallen was, moesten er ons ook meer in het oog vallen. Een uitgestoken stok, met orange, blanje, bleu beschilderd, deed ons alras een chirurgijn en barbier vermoeden, en de man gaf het ook den voorbijgangers op zijn uithangbord te kennen:

Zijt gij in nood of pijn,
Bid God, en soekt de Medicijn.

De man dacht minder hoog over zich zelven als een ander broeder uit zijn gild, boven wiens luifel we lazen:

Hier geneest men na konst en met vlijt
Lamme sijden en kreupelen, metter tijd.

En toch mogt hij het misschien doen, daar zijn stok bewees, dat hij jaren voor scheepsheelmeester gevaren had, en dezulken altijd als menschen van ondervinding beschouwd werden en boven hunne confraters bij velen een schreefje voor hadden.

Voor een gaarkeuken of schofthuis lazen wij:

Aansien doet gedenken,
Niet te eeten doet de maag krenken.

Duidelijk genoeg te begrijpen; maar raadselachtiger was ons de bedoeling van het volgende luifelschrift: we hadden daartoe zeker met de geschiedenis van den bewoner bekend moeten zijn:

Liefde, Waerheit ende Recht
Hebben haar tot slapen gelegt;
Daertegen: Gelt, Gewelt en Gunst
Gebruijken haer magt en vrije kunst.

't Is te hopen, dachten wij, dat de ondervinding van dezen man alleen mag staan onder zijne dorpsgenooten, 't zou anders geene aanmoediging zijn om zich in zulk een oord eene woonplaats te kiezen. Onze zwartgallige mogt een lesje nemen aan zijn buurman, waar de vrijheid in den gevel stond en daarbij:

Die voor de vrijheit strijen
En haer gemoet bevrijen
Voor slaefse slavernijen,
Die door gewetens dwang
Den mensch het maken bang,
Zal zig in 't eind verblijen.

Zoo al voort opmerkende, waren wij, eer wij er om dachten, de Oostzijde een goed eind ingewandeld en oordeelden het tijd de Zaan over te varen. Wij hadden daartoe nauwelijks besloten, of ons oog viel op een bordje, welks opschrift, kort en duidelijk genoeg, ons wees in zijn "hier zet men over de Zaan," dat wij al een der vele gelegenheden gevonden hadden, die bij het druk verkeer tusschen oost- en westzijde, de bewoners steeds dag en nacht ten dienste stonden. Wij stapten in het schuitje en werden in korten tijd overgeroeid.

Wij waren nu op bekend terrein en stonden weldra voor het huis, dat de lezers van "de Oude Tijd," zich, zoo wij hopen, uit den vorigen jaargang nog zullen herinneren. Zouden we er welkom wezen? Zou de uitnoodiging, destijds gedaan, iets meer als eene beleefdheids-formule geweest zijn? Als deze gedachten ons soms voor den geest gekomen waren, hoe schielijk verdwenen zij dan niet, toen de vrouw des huizes, die ons reeds door het opgeschoven gordijntje had zien aankomen, de deur opende en met een: "daar doe je wel aan!" ons begroette, en daardoor tevens de overtuiging gaf, dat de toen gedane uitnoodiging hartelijk gemeend was geweest.

Na de gewone pligtplegingen wederzijds tot een gelukkig einde gebragt te hebben, dribbelde de bezige ons voor door eene zoogenaamde "galerij" of een ter zijde van het eigentlijke huis aangebouwd deel, hetwelk we bespeuren dat op de keuken uitloopt. Wij zien elkander eens aan en glimlagchen, doch onze onderstelling wordt niet bewaarheid, want we worden regts afgeleid naar eene openstaande deur en bevinden ons eensklaps voor den heer des huizes, die zich vertoont in een gewaad, waarin hij zeer zeker ons niet had willen ontmoeten, en zoo als zijne vrouw — we merken het op aan de kleur van haar gelaat — ook gewis niet gedacht had haar echtvriend nog te zullen vinden.

"'t Is later geworden, Guurtje, als ge gewend zijt," is 't antwoord op haren blik en hare verontschuldiging tevens, nadat hij een warmen handdruk en vriendelijk woord met ons gewisseld heeft. "De vrienden zullen 't wel niet kwalijk nemen, dat ik nog niet verkleed ben. Ge begrijpt dat ons bezoek aan de molens nog al eens een stofje mee thuis brengt, en dus een bijzonder kleed daarvoor onze vrouwtjes aangenaam is, even als het ons dan ook gemak geeft. Maar ge hebt me nu reeds in mijn molenpak gezien," vervolgde hij glimlachende, "en daar ge toch in dezen hoek van het huis verzeild zijt, moet ge meteen maar een kijkje nemen van wat we onze schrijfkamer noemen. Ik geloof dat dit het eenige is, waarin ge bij uwen kruistogt door onze woning niet geweest zijt."

Een stedeling had dit vertrek, hoe klein het naar de andere kamers gerekend ook zijn mogt, zeker zijn "comptoir" genoemd, maar onze Zaanlander nam het woord in zijne juiste beteekenis, even als men dit voor meer andere ook gewoon was, ofschoon de steedsche benamingen reeds meer en meer veld wonnen.

Lag het aan ons, dat we in die schrijfkamer het eerst zagen naar de boeken, die in de beide middenvakken van onder tot boven op breede planken en rijen geschaard stonden? Waren we kooplui geweest, onze blik was zeker het eerst gevallen op den bij het raam staanden lessenaar voor twee personen, waaraan een jongeling zat, die zoo ijverig bezig was met schrijven, dat hij te nauwernood onzen groet beantwoordde.

De vader verontschuldigde dit, door te zeggen dat er nog eenige rekeningen en brieven moesten geschreven worden, waarop in de keuken een schipper te wachten zat. 't Was bovendien een drukke ochtend voor verschepen. — Wij namen het den bezige dan ook volstrekt niet kwalijk, ja zagen met genoegen hoe snel zijn pen over het papier vloog. Ware het niet onbescheiden geweest om naar dit papier te zien, we zouden bij die vlugheid gewis nog een compliment te voegen gehad hebben voor het fraaije schrift. Het was toch bekend, welke moeite de schoolmeesters in deze streek zich gaven, om van hunne leerlingen goede schrijvers te maken; en dat zij dit voor het meerendeel werden en goede rekenaars bovendien, bewees het dat die voorbeelden en lessen wel gevat en

in praktijk gebragt werden. Rekenen en schrijven toch waren bij het beroepen van een schoolmeester hoofdvereischten, en een goede stem steeds eene aanbeveling bij de kerkedienst, die altijd aan die betrekking verbonden was.

Vrijer zagen wij nu rond en namen den boekenschat eens op, die als wachter stond om den lessenaar, en dien anderen "schat" in de ijzeren kist verborgen; een kist, die anders, onder een groen kleed verborgen, haar aanwezen niet vermoeden liet, maar die thans openstond, daar de boeken er in bewaard, door den schrijver gebruikt werden.

Wij lazen titel bij titel en ze bewezen ons, dat, hoe ijverige kooplui en fabrikanten die Zaanlanders ook wezen mogten, ze toch niet verzuimden om hunnen geest te beschaven en kennis te verzamelen, dat zij eene veelzijdige lektuur hadden. Wij vinden er Bor en Hooft in gezelschap van menige kronijk, en banden met pamfletten; verder reizen naar Oost en West, het Noorden enz. Wij konden al die werken niet opsommen, maar historie, land- en volken-, natuur- en wiskunde vormden er wel het meerendeel van. Toch ontbraken er noch Vondels, noch Huyghens en Hoofts werken met de poëten van minderen rang, en we ontdekten bovendien tal van kwartijnen, die met hun perkamenten banden een bij uitstek theologisch aanzien hadden, wat de rugtitels dan ook aanwezen. Maar we durven ons onderzoek niet langer rekken, hoe veel we er ook vinden zouden dat in latere dagen de begeerte zou opwekken, en letten nog even op de kaarten aan den wand van de achterzijde der kamer, met de brievendekkers of liasplaten er onder, die door hunne opschriften ons als in eens den uitgebreiden handel wijzen, welke in dit kleine vertrekje zijn vertegenwoordigers heeft. En als we rekenen dat dit tweetal mannen driemalen 's weeks de Amsterdamsche markt bezoekt en op de tusschendagen hunne ochtenden aan de molens of pakhuizen doorbrengt, dan gelooven we onzen koopman op zijn woord, als hij ons verzekert dat de tijd soms krap genoeg omkomt en ze wel eens met de kippen op stok waren, om met het hanengekraai weer aan den arbeid te zijn. Toch had hij zijn werk jaren lang alleen verrigt; maar toen waren de fuiken niet zoo wijd opengezet als nu: men kwam zoo van het een op het ander en mogt immers geen wind door de hekkens laten gaan. Wij hadden trouwens in dit huis alreeds gezien, dat die wind ook goed in de zeilen moest geblazen hebben en het scheepje wel voor stroom gedreven was. Waarom zouden wij er ons met den wakkeren man niet in verheugd hebben?

Wij wilden gaan, maar onze koopman wees ons nog naar de zoldering, en daar zagen we een tafereel afhangen van de walvischvangst in 't klein. Vier sloepen om een walvisch gegroepeerd, de mannen aan de riemen en de harpoeniers voorop, de harpoen in de hand, als of ze gereed stonden het doodelijk wapen in het reusachtig lijf van den koning der wateren te werpen. Onze vriend wees ons, hoe op die sloepen de naamletters van den kommandeur en die van den boekhouder van het schip aangeduid waren. — Wie hier de laatste was, behoefden wij niet te vragen. Verder werden ons nog eene collectie walrustanden, walvischoornen en balein, alsmede de blanke huid van een reusachtigen ijsbeer vertoond, terwijl een paar schilderijen, in 't zwart, op de visscherij betrekking hebbende en een model van een schip nog onze aandacht trokken.

Wij verlieten het verblijf, waar jaarlijks wie weet hoevele duizenden omgezet werden, een der raderen als hier in beweging gebragt was van de groote bedrijvigheid die we allerwege opgemerkt hadden. Wel mogt hij een kleine schakel zijn, zoo als onze man geliefde te zeggen, maar wij mogten er bij denken, van dit deel tot het geheel besluitende, dat menige handelstad de vlag voor deze dorpers zou kunnen strijken!

"En nu zullen de vrienden toch zeker koffie willen drinken?" vroeg de dochter des huizes, toen we het kantoor uittraden ons met een gullen welkomstgroet te gemoet komende. Wie zou uit zulk een mond een verzoek kunnen weigeren, te meer wij, die aan geene beweging zoo vroeg gewoon, wel eenige behoefte gevoelden en hier zeer zeker een beter mokkavocht ter onzer verkwikking te gemoet mogten zien, dan in de herberg

ons was voorgezet. — Wij volgden het meisje de plaats of de erf over naar een, zooals wij nu zagen, door een gang aan de woonkamer verbonden vertrek, het zoogenaamde luchthuis, dat door zijne vele ramen een heerlijk uitzigt op de Zaan verleende. Die aanblik verraste ons, even als de tafel die we bereid vonden; en toen we over dit laatste een beleefd woord wisselden, was 't aanstonds: "Och! dat's geen moeite geweest. 't Is eenvoudig weg, als ge ziet. — 't Is toch ons uurtje, en met een grooter koffiekan waren we geholpen" voegde de lieftallige er glimlachend bij, als of ze aan ons gelaat zag, dat wij wel meenden, dat er om ons meer dan gewoonlijk voor dien koffietijd voorhanden was.

Wij hadden nog niet lang in het koepeltje gezeten, of de heer des huizes voegde zich bij ons, gekleed als we hem te Amsterdam op marktdag zouden ontmoet hebben, iets dat het midden hield tusschen het Zondagsche en het daagsche kleed, welk laatste het "molenpak" verving, een pak dat ook eindelijk de bestemming van het Zondagsgewaad zou worden, wanneer het de andere rangen afgedaald was.

Onder het genot van de geurige koffie, uit het fijne porcelein toegediend, boeide ons te gelijk het gezigt op den stroom, die voor ons heenvloeide en welke een tooneel vol bedrijvigheid en afwisseling voor onze oogen als deed voorbijgaan.

(*Wordt vervolgd.*)

ONKOSTEN AAN DE VERVULLING EENER PREDIKANTSPLAATS VERBONDEN, IN DE TWEEDE HELFT DER 17e EEUW.

DOOR

Dr. R. C. H. RÖMER.

't Is ons, menschenkinderen, moeijelijk naar den zin te maken. Wie die waarlijk niet nieuwe opmerking nog niet gemaakt heeft, kan er bijna bij iederen spoorwegrid toe komen. Dan zit ligt in de coupé een heertje naast hem, die het horloge heeft uitgehaald, en daarop turende, een "verv....t langzaam!" bromt. Langzaam, niettegenstaande wij van de trekschuit tot de diligence en later van de diligence tot den spoortrein gepromoveerd zijn.

Men meene niet, dat het alleen in wereldsche zaken zoo is; in kerkelijke is 't geen zier beter. Als in eene hervormde gemeente door het vertrek enz. van den predikant eene vacature ontstaan is, dan klaagt men niet zelden, dat het zoo lang duurt en zooveel kost, eer zij weder vervuld wordt. Zelfs heeft men somwijlen het woord in den mond: dat is toch bij de katholijken beter; dáár gaat geen pastoor van eene gemeente weg, of er is aanstonds een ander in zijne plaats, en dat zonder kosten. Zóó klaagt, zóó spreekt men, niet kunnende of niet willende zien, dat de schuld van 't lang vacant zijn eener gemeente, in den regel aan haar zelve te wijten is en dat het met de kosten gaat, als met de trekschuit tot den spoortrein. Dat de volgende mededeeling het laatste stave.

De hervormde gemeente te Oudewater had kort, nadat zij de bezwaren van den inval der Franschen tijdens Lodewijk XIV ondervonden had, twee van hare drie predikantsplaatsen onbezet. Ik zal niet verhalen van de moeijelijkheden, die zij te overwinnen had, alvorens beide door nieuwe mannen waren ingenomen, maar aanstonds mededeelen, dat Casparus Wachtendorp en Johannes Rulicius bestemd waren zulks te doen.

De eerste had te Deurne c. a. in 1664 zijne ambtsbediening aanvaard en arbeidde in haar sedert 1671 te Nieuwpoort; de laatste begon in 1669 te Puflijk c. a. zijn werk en zette dat van hetzelfde jaar af te Berkel voort.

Het tijdstip, waarop de roeping der gemeente, door haren kerkeraad uitgebragt en

van den magistraat goedgekeurd, effect ging sorteren, kwam. 't Was October van het jaar 1675. De woningen, die de predikanten zouden opnemen, waren gereinigd.

"Voor 't schoonmaecken van het huys daer d^us^. Wachtendorp in woont bet. *f* 10— 0—0."

"Voor 't schoonmaecken van thuys daer d^us^. Rulicius in woondt als mede voor besemen en boenders te saemen betaelt. . . . . „ 4—16—0."

Men moest naar de klassikale vergaderingen om de approbatie. 't Eerst naar die van Gouda, waaronder Nieuwpoort ressorteerde. Ziehier wat het kostte:

"Den 8 October met de Gecommitteerdens uyt de Kerckenraet geweest naer Gouda op 't Classis om aldaer de approbatie der predikanten Wachtendorp en Rulicius te procureren, voorts des anderen daags naar Nieuwpoort gereijst, tot Schoonhoven des nachts moeten verblijven; voor logis aent Classis, verteeringh tot Gouda, Schoonhoven en Nieuwpoort, als oock eenige comparitien hier ter Steede, vereeringh ende andere oncosten ter sake van de gemelte approbatie en losmakinge van d^us^. Wachtendorp te samen betaelt volgens een lijste en memorie daer van gehouden . . . . *f* 122—12—0."

"Aen Dirck Gerrits voerman die ons naer Gouda ten dage vsz. hadde gereden betaelt . . . . „ 3— 6—0."

"Aen Voerman Job, die ons naer Schoonhoven en Nieuwpoort hadde gereden betaelt . . . . „ 4—10—0."

Nu lag de delftsche vergadering aan de beurt. Zij werd acht dagen later bezocht.

"Den 15 October met de Gecommitteerde uyt de magistraet en kerckenraet naer delft en voorts naer berckel gereijst om de dimissie van d^us^. Rulicius te vervorderen, voor verteeringen tot berckel en onderweegs zoo heen en weder betaelt . . . . *f* 77—12—8."

"Tot delf voor de Classicale maeltyt voor alle de predikanten en de Gecommitteerdens bet. . . . . . „ 86—14—0."

"Aen de predikanten volgens gewoonte haer reyscosten yder van haer plaetse naer 't Classis betaelt . . „ 36— 0—0."

"In de Classikale beurs volgens gewoonte moeten betalen . . . . „ 25— 0—0."

"Aen den Kamerbewaerder van het Classis voor bestellen van eenige brieven en opwachten volgens q^tie^ betaelt . . . . „ 7— 0—0."

"Aen voerman Job doen hy ons ter saecke voorn. naer berckel en delft hadde gereden, voor vracht. . . „ 11—10—0."

Stond aan de komst van beide heeren voorts niets in den weg, zij aanvaardden de reis naar hunne nieuwe standplaats na niet lang tijdsverloop. Dientengevolge werd

"Aen de Rotterdamse Schippers betaelt voor het afhalen van d^us^. Wachtendorp uyt Nieuwpoort met syn familie en huysraet volgens accoort. . . . . . *f* 14— 0—0."

Noch over haer gedaene oncosten. . . . . „ 0— 14—0."

"Voor twee kinneties bier die de beyde schippers, die de predikanten hebben gehaelt meer (meê?) naemen volgens gewoonte . . . . . „ 3—10—0."

"Voor de excyns briefies. „ 0— 4—0."

"Noch betaelt hetgene d^us^. Wachtendorp hadde uytgegeven overdragen en

overschepen, kruyen van syn goet als anders volgens sp' ende quitantie . . . . *f* 17—13—0."

"Aen d^{us}. Rulicius betaelt syn verschot van reysen, vrachten overvaren als anders, herwaers komende gevallen volgens q^{tie} . . . „ 14— 6—0."

"Aan Cornelis breda voor het voeren van d^{us}. Rulicius syn familie en huysraet van berckel herwaerts volgens accoort. . . . . . „ 12—12—0."

"Denselven noch betaelt syn verschot by hem gedaen int overbrengen van 't vs. huysraet aen syn schip „ 9—12—0."

Zij waren welkom, en al was de stedelijke kas zóó slecht voorzien, dat men te Gouda 1300 gld. moest opnemen tegen 6$^{0}/_{0}$ "tot het losmaken en beroepen van nieuwe predikanten", door iets meer dan door woorden wilde men het hun toonen. Van daar dat betaald werd:

"Aen Lubbert bruyser over verteeringen soo voor als naer ter sake vsz. gevallen, bysonder doen burgemeesteren de predikanten verwellecomden op een collation, in presentie van eenige Schepenen en den Secretarius volgens q^{tie}. . *f* 57—17—0."

Tel ik niet mis, dan bedroeg de som van het gememoreerde, met inbegrip van nog *f* 12—15—0, "Aen pieter van dam betaelt voor twee reysen naar berckel en haestrecht geweest te hebben ter sake van de predikanten", *f* 532— 3—8.

En 't geld was schaars en moest wel schaars wezen in het stedeken dat drie jaren te voren, nu naar Goëjanverwellensluis, dan naar Utrecht de gevende hand had moeten rigten, zoodat zijne uitgaven toen niet minder dan *f* 13389—11 bedragen hadden en vermindering van de tractementen der stedelijke ambtenaren enz. onvermijdelijk geworden was. Geen wonder, dat de magistraat, toen in 1680 Wachtendorp te Breda beroepen werd, tegen de redenen tot aannemen van het beroep door hem te berde gebragt, de onkosten, aan een nieuw beroep verbonden, niet weinig gelden deed.

Ik heb aan het bovenstaande alleen toe te voegen, dat de medegedeelde posten voorkomen in eene rekening over het betrokken jaar, gedaan door Lubbert van Oort en Pieter Alkemade.

Deil.

UIT DEN TIJD VAN KAREL V.

DOOR

ENGELBREGT.

Het bezoek der Fransche Keizerin Eugénie, nu onlangs op hare doorreis naar Ægypte te Constantinopel afgelegd, is waarlijk noch voor de gast noch voor den gastheer goedkoop geweest; maar vooral niet voor den Sultan (of moet ik schrijven: voor die arme Turken?) die deze buitengewone eer geenszins voor niemendal heeft genoten. Slechts één enkele kiosk, uitsluitend voor deze gelegenheid opgetrokken, kostte door zijne buitensporige Salomonische weelde al meer dan menig kasteel. Doch wij zijn hier ook reeds zoo half in het land der Duizend en één Nacht, waarin de tooverpaleizen thuis behooren; want, hoe Turkije zich tusschenbeide ook weren moge, wel bezien is het in de hoofdzaken, na reeds zooveel eeuwen, tamelijk onveranderd gebleven. Het is een zeer *statarisch* rijk, volgens de uitdrukking van Hegel.

Vroeger intusschen kwam het er toch ook al op neer, dat dergelijke doorluchte bezoeken schreeuwend veel uitgaven na zich

sleepten, die echter meestal voor een groot deel en meer dan tegenwoordig veroorzaakt werden door de kwistige wijze, waarop men in den regel gewoon was in de mondbehoeften zijner hooge gasten te voorzien; alsof men het er voor hield, dat die geheel uitgehongerd en met het voornemen om zich nu eens recht te goed te zullen doen, moesten aankomen. Zooveel is altijd gewis — want het lust ons niet hierbij in verdere vergelijkingen te treden — dat onze voorvaders in 't algemeen, op het punt van feestelijk eten en drinken, waarbij substantie en hoeveelheid steeds met elkander wedijverden, geweldige matadors waren. Op het platteland, waar de oude zeden en gewoonten tegen de veranderingen, welke iedere nieuwe eeuw aanbrengt, altijd het langst weerstand bieden, ziet men zoo nog wel de tafels zuchten onder den zwaren last van allerlei spijzen, niet slechts bij bruiloften of andere groote feesten, waarin trouwens ook niets bijzonders zou steken, maar zelfs na plechtige begrafenissen, zoodat het juist niet altijd het gemoed alléen is, dat daar vol schiet.

Als eene kleine bijdrage inmiddels voor de kennis der hier aangeroerde gewoonte dier vroegere dagen, deelen wij de volgende opgaaf mede, ontleend aan zeker dagboek getiteld: "*Sommaire des voyages faits par Charles V depuis l'an* 1514—1551, *recueillis et mis par écrit par Jehan de Vandenesse, controleur ayant suivi leur majesté dans tous leurs voyages.*" — De controleur was iemand aan 't hof, die ongeveer dezelfde betrekking bekleedde als de maître-d'hôtel bij bijzondere personen: ook heette hij wel *controleur de la bouche.* Genoemd dagboek is gevonden onder de rijke nalatenschap van den kardinaal de Granvelle te Besançon, eene nalatenschap niet minder tellende dan 84 folio-deelen. Den verdienstelijken von Raumer komt de eer toe, van ook op déze voor de geschiedenis zoo gewichtige bronnen het eerst de aandacht te hebben gevestigd.

En in dat dagboek dan nu lezen wij, dat toen de koningin Eleonore van Frankrijk haren broeder Karel V, in October 1544, te Brussel een bezoek bracht, zij voor haar zelve (*pour sa bouche*) dagelijks ontving, behalve groenten, soepen, pasteien, saladen en dergelijk: 128 pond rundvleesch, twee en een kwart schaap, één kalf, twee zwijnen, twee vette kapoenen, achttien hoenders, vier patrijzen, twee snippen, twee fasanten, twee hazen, vier en twintig kwartels of tortelduiven. Voor haar gevolg (*cuisine du commun*) werd niet minder rijkelijk gezorgd; iederen dag moesten daarvaan worden afgeleverd: twee ossen, achttien schapen, drie kalven, twaalf zwijnen, zestig kapoenen, acht en veertig hoenders en duiven, veertig stuks wild van allerlei soort, en daarenboven nog eene menigte andere zaken als: spek, boter, eieren, suiker, specerijen, pasteien, pens, mergpijpen, soepen enz.; terwijl het ten slotte in de vastendagen nog weer ruimschoots afzonderlijk werd voorzien. Men mag aannemen, dat de koningin tusschenbeide wel eens bij haren keizerlijken broeder zal gegeten hebben, terwijl dan toch, volgens diens voorschrift, hare gewone tafel op genoemde zaken haar recht behield. — Hierbij moeten wij echter niet uit het oog verliezen, dat dergelijke bedeelingen, nu ja, in de eerste plaats moesten strekken voor de tafel van den vreemden bezoeker en zijn gevolg, maar dat die dan tevens toch ook tot bewijs of maatstaf dienden van de meerdere of mindere onderscheiding waarmede men vermeende A te moeten ontvangen tegenover B. Met den eerewijn ging het al even zoo. Immers wij zien wel, dat gezanten op hunne doorreis, daarvan aan een of ander hof een zeker aantal flesschen ontvingen, geëvenredigd alweer aan de betrekkelijke hoogte van hun souverein *qua talis.* Nu moge het voor sommiger gevoel al eens iets stuitend gewerkt hebben, dus vergelijkender wijze getaxeerd te worden op zóóveel hazen en patrijzen, en wat dies meer; doch in materie van etiquette was men destijds wel eens minder positief, zonder daarom minder ongerijmd te zijn: in elk geval profiteerden de armen gewoonlijk nog van dergelijke vrijgevigheid, ofschoon niemand misschien daar beter bij voer dan degene, die met het onderhoud der vorstelijke tafel belast was.

Dat overigens Karel V zijne zuster bij

deze gelegenheid in alles op de luisterrijkste wijze ontving, laat zich duidelijk verklaren. Zij was vijftien maanden ouder dan hij, en hoeveel hij ook van zijne beide jongere zusters hield, Eleonore was wegens haar bijzonder zacht en innemend karakter toch zijne lieveling. Op den voorgrond stond hier intusschen, dat hij nauwelijks eene maand geleden weer vrede had gesloten met haar echtgenoot Frans I, en dat wel voor de vierde maal, en ditmaal grootendeels door hare bemiddeling. Diende reeds daarom alleen de overkomst van Frankrijks koningin niet op de meest onbekrompen wijze te worden gevierd? In weerwil nogtans van dit succes, waartoe ook allerlei gunstige omstandigheden gelukkig waren samengeloopen, was anders de invloed van Eleonore aan het hof van Frankrijk juist zoo groot niet. Gewoonlijk werd zij verwaarloosd, soms zelfs wel mishandeld door haar gemaal, wiens voorbeeld in dezen niet naliet op hare onmiddellijke omgeving eenen nadeeligen invloed uit te oefenen. Haar leven was trouwens reeds vroeger gekenmerkt door tegenspoed. Slechts twee jaren was zij de vrouw geweest van Emmanuel den Gelukkige, die van 1495 tot 1521 over Portugal regeerde, en met wien reeds twee harer tantes gehuwd geweest waren. Emmanuel liet eene dochter bij haar na, het eenige kind dat zij ooit gehad heeft, en 't welk zij ook innig lief had; maar welks liefde tot het einde toe volstrekt niet aan de hare beantwoordde. Vervolgens begeerde de connetabel van Bourbon, die toen weduwnaar was, hare hand van Karel, tot gedeeltelijken prijs van zijn afval van Frankrijk; doch haar broeder bleef nogtans steeds weigerachtig om aan dezen eisch te voldoen. Ten laatste huwde hij haar uit aan Frans (wiens eerste vrouw, Claude de Bretagne, reeds in 1524 gestorven was), bij den vrede van Kamerijk, die in Augustus van het jaar 1529 werd gesloten. Eleonore moest alzoo dienen om dien vrede te bestendigen tusschen de beide mededingers; doch het doel werd gemist, terwijl de nieuwe koningin, bij de onverschilligheid van haar echtgenoot, tevens nog de impopulariteit had te verduren, welke van die Kamerijksche onderhandelingen, voor Frankrijk ook meerendeels zeer nadeelig, het onvermijdelijk gevolg was geweest. Zij overleefde wijders mede haar tweeden gemaal, en stierf kort vóór Karel V, even na een bezoek dat zij hem gebracht had in zijne afzondering te Sint-Just.

Wij vinden in de bovenaangehaalde bron nog de beschrijving van een ander feest, hetwelk weinige jaren na dat hier ter sprake gebrachte bezoek van Eleonore insgelijks te Brussel gegeven werd, en waarbij zij op nieuw luisterrijk figureerde, ofschoon ditmaal haar neef Philips de eigenlijke held van alles was. Op uitdrukkelijk verlangen zijns vaders trok deze in den zomer en nazomer van 1549 overal in de Nederlanden rond om gehuldigd te worden als "toekomende Overste, Heer en natuurlijke Prins." — Ontzettend was de pracht en praal bij die gelegenheid in de voornaamste steden ten toon gespreid, en geen wonder voorwaar, dat de landvoogdes, zijne tante Maria, de koningin-weduwe van Hongarije, hem bovenal in de hofstad schitterend onthaalde, aangezien de Staten der Nederlanden nu toch eenmaal aanzienlijke sommen voor zijne "Blijde inkomst" hadden afgezonderd. Genoeg ook, dat behalve een tal van hooge gasten, waaronder ook Eleonore, thans koningin-weduwe van Portugal én Frankrijk, en de keizer zelf zich voor die inhuldiging te Brussel bevonden. —

En op een nu van die toenmalige feesten was de ruime, rondom met kostbare tapijten omhangen zaal, aan de zoldering bekleed met beschilderd lijnwaad, dat wolken verbeeldde, en waaraan een menigte van lampions waren vastgemaakt, die de sterren moesten voorstellen. In een hoek bevond zich eene rots, waaruit stroomen sprongen van gewoon frisch en ook van welriekend water, alsmede van wijn en hippocras. Weer aan eene andere zijde van de zaal stond een toren, die vuur braakte, en te midden van geurigen rook, bij wijze van hagel, suikerwerk uitwierp. Op een gegeven tijdstip kwam, vergezeld van een zwaar onweder, eene tafel op vier pooten van boven neer, rijkelijk bezet met allerlei gebak, hetwelk spoedig door de talrijke gasten werd verorberd; waarna de tafel in den grond verdween, om weer plaats

te maken voor eene tweede, die onder dezelfde omstandigheden naar beneden kwam, ditmaal beladen met marsepein en andere dingen, en welke tweede tafel daarop wegzonk, evenals de eerste dit gedaan had. Nu volgde weer een donderslag en daarmede wederom eene nieuwe tafel, prijkende met drie laurierboomen, aan wier bladen de wapenen van den keizer en van onderscheidene voorname personen waren vastgemaakt. Bovendien stonden overal nog gouden schalen, beladen met allerhande uitgezochte spijzen. In 't geheel duurden deze hoffeesten negen dagen, waaraan natuurlijk ringrijden, tornooien enz. geenszins ontbraken.

Eene vrij zonderlinge belegeringsvertooning was nog aan die Brusselsche feesten voorafgegaan, bij wijze van voorspel. Niet ver van Dinant ligt nog het vlek Mariënburg, dat dus heette naar de landvoogdes Maria, onder wie het versterkt was, en die daar onder anderen een kasteel met vier torens had laten bouwen: eerst sedert een twintigtal jaren zijn die vestingwerken gesloopt. Maar daarheen binnen de muren dan van dat kasteel, waren verscheidene dames door eenige dolende ridders, op wagens weggevoerd uit Binche, of eenige andere nabijgelegene plaats (de naam is niet duidelijk), waar de feesten een aanvang schijnen genomen te hebben. Philips was met een glanzend gevolg en begeleid door tweehonderd prachtig uitgedoste gewapende ruiters, onder aanvoering van den hertog van Aerschot, hem door zijn vader te gemoet gezonden, uit Milaan, over Munchen, Trente en Heidelberg in de Zuidelijke Nederlanden aangekomen. Vier maanden verliepen vóor hij Brussel bereikte. Bovenaan op het feestprogram nu stond: het beleg van Mariënburg, waarin die voorgenoemde schakers zich met hun buit hadden opgesloten. De graaf van Lalaing kreeg het bevel over de bezetting, die behoorlijk was toegerust met kanonnen en andere krijgsbehoeften. Niet minder nogtans waren dat ook de belegeraars, die zestien stukken geschut vóor het kasteel plaatsten. Van weerszijden werd met groote dapperheid gestreden. Nauwelijks had het gerucht zich verbreid, dat er bres was geschoten, of de keizer kwam met zijne zusters en den ganschen hofstoet naar Mariënburg en nam daar plaats op eene in de nabijheid van 't kasteel opgerichte estrade. De beide koninginnen werden ditmaal niet door edellieden bediend, maar door vier en twintig dames, gekleed als herderinnen, nimfen en godinnen, en zoo kwistig bedekt met paarlen en edelgesteenten, dat men bijna gelooven moest, dat de rijkdommen van de gansche wereld hier waren bijeengevloeid. Toen het slot genomen en de geschaakte schoonen bevrijd waren, keerden keizer, koninginnen, nimfen en godinnen, zegevierend naar de plaats terug vanwaar zij waren gekomen, om daar den dag te eindigen met souper en bal.

Over 't algemeen was door alle kringen heen, het leven in de Nederlanden toenmaals lustiger en vroolijker dan thans. Bange tijden zouden echter spoedig genoeg volgen, en menigeen voorspelde zich nu reeds weinig goeds van dien toekomstigen gebieder, wiens gelaat, te midden van de feesten waarmede men hem zocht te vereeren, steeds even barsch en stug bleef, en zulks in weerwil van alle lessen zijns vaders, die hoewel een sluwe vos en in vele opzichten niet zooveel beter of goediger dan zijn zoon, echter zeer goed de kunst verstond om, waar het te pas kwam, zich bij het volk bemind te maken.

DE EIK TE ZUIJLICHEM.

Bij eene toelichting der afbeeldingen van het Huis te Zuijlichem, meldde ik in een vorig nummer van dit maandschrift, dat ook eene teekening, waarschijnlijk van den eik met de klok, in mijn bezit was, omdat de drie schetsen bijeengevoegd waren. Deze is echter grooter, uitvoeriger, en niet zooals de andere met krijt, maar met de pen geteekend, even met O. I. inkt opgewasschen en waarlijk meesterlijk van behandeling. De hierbij gegeven kopy is meer dan zesmaal verkleind.

Wij zien hier geen *hage-* of *graspreek*, maar een *tonnepreek*. Wel wist ik, dat ongeveer een eeuw voor de dagteekening (1652) die Huijgens hieronder schreef, gepredikt werd [1]

[1] Johan van Pallandt liet reeds in 1556 op zijn Heerlijkheid Keppel in Gelderland prediken.

te Overveen "voor een sparre, gelegd op twee stokken, overeind in den grond gestoken;" of op een wagen, of in een kring van wagens, de predikant staande in 't midden, gelijk in den Haag; of op een "bekwamen stede" 't volk beneden den wind, de vrouwen zittende het digtst bij, de mannen daarachter staande, zooals op de Rietvink bij Amsterdam; of wel van een gestoelte dat den leeraar nagedragen werd; maar de hier afgeschetsen een werk naar het leven genomen.

Of is het een voorstander der vele nieuwe sekten, die hier de gemoederen roert? Niet denkelijk, want gelijk mij bekend werd uit het kundig onderzoek van D^o. de Waldkirch Zieppracht, was Johannes Agricola van 1640 tot zijn vertrek naar Aalst in 1656, Godsdienstleeraar te Zuijlichem.

De eik, dien wij hier in zijn jeugd reeds pieuse diensten zien bewijzen, werd, na lange

De eik van Zuylichem.

beelde predikwijze was mij geheel nieuw.

De kerk werd, volgens den heer Eyck van Zuijlichem, denkelijk in 't midden der 17e eeuw herbouwd. Mogelijk behielp de leeraar zich toen met dezen geïmproviseerden predikstoel, en heeft Huijgens lust gevoeld, het aardig tafereel naar de natuur af te teekenen. Want de naïviteit der houdingen, gebaren, en de ongezochte groepering kenjaren door alle voorbijreizenden en varenden bewonderd te zijn, in zijn ouderdom, toen hij de eerwaardige dikte van meer dan twee el middellijn bereikt had, doorgezaagd, om, als kerktoren, aan nieuwe geslachten van geloovigen, in een nieuwen vorm, wederom voor eeuwen dienstbaar te zijn.

Mr. A. Ver Huell.

BRIEF VAN EENE NON UIT DE BIJLOKE AAN DEN PRELAAT DER ST. PIETERS-ABDIJ, TE GENT,

TER GELEGENHEID VAN ZIJN NAAMFEEST.

MEDEGEDEELD DOOR

F. DE POTTER.

Myn eerweerdich Heere.

Hebbende verstaen, ende ghesertifieert zijnde van den dach van uwer feeste, ende daerby verstaen hebbende de goede begheerte ende devocie van onze E. prelatesse, met al et couvent int generale, die wy hebben van gheestelyck tot uwer feeste te commen, ende oock mede uwe Eheit met gheestelicke gaven te beschincken, zoo en hebbe ick niet connen ghelaten als my selven gheroert vindende met een sonderlinghe begheerte van vermeerderinghe uwer gheestelycker goederen, om die selve ghiften al by een te vergaderen ende met orlof van myn Edighe prelatesse uwe Eheit deselve over te senden, de welcke vooral es doende heure oodtmoedighe en goetjonstighe recommandatie in de goede gratie ende devote ghebeden van uwer Eheit ende sy heeft naer heur vermeughen hertelec voor uwe Eheit ghebeden ende noch bidden zal, ende oock al et convent zonder departiculiere ghifte diese uwe Eheit zijn schinckende al by een vergadert als van eenen lichaem commende, waer elck ledeken zijn devotie toe ghedaen heeft. Eerst zoo hebbe ick vergadert tot XII crusganghen, XXVII hoeikens van Maria, een letanie van den Zoeten name Jhs, een gulden letanie, III veni creators, twee Ave Maris stellaen, ende eenen Magnificat, maer van mynen weghe en hebbe icker niet vele particuliers inne ghelesen, nochtans tghene dat ick uwe Eheit ghejondt hebbe, dat hebbe icker by ghevoucht, ende hebbe tselve begonnen van den dach, dat ick hoorde dat de brieven commen waren, ende dat de feeste van uwe Eheit haest zoude ghecelebreert werden, tot op den beloken Paesdach, ende al te samen besloten in die ghebenendide syde van onsen lieven Heere, ende en zal voort niet laten, met Godts hulpe, uwe Eheit naer myn vermeughen ghedachtich te zijne, biddende dat uwe Eheit zoude believen tselve in dancke te nemen, biddende ons al te samen voor gherecommandeert te hebben in uwe devote ghebeden, midtsgaders oock onze kinders die hier wone ende de ziecken die hier nu ligghen, want ick van die ook al wat vergaert hebben, want van VIII kinders, die hier zijn wonende, hebbe ick vergaert tweemael de XV Bloetstortinghe, IIII hoeikens van Maria, III Salve Regina ende eenen 7 sallem [1]. Ende van de ziecken, die nu better zijn, III hoeikens van Maria, een Doornen Croone, ende XIII pater nosters ende XIII Ave Maria, ter eere van onzen lieven Heere met zijn apostelkens. Noch van een oudt vrouken, dat bij de siecken wondt, VII hoeikens van Maria, met eenen crusganck in de stê, ende van een dochter, die de siecken dient, een hoeiken van Maria, midtsgaders een gheheele weke de siecken voor uwe Eheit te dienen. Dit is uwe Eheit al met goeder herten gheschoncken uyt onzen clooster van de Biloke, zonder noch altghene dat ick hope dat uwe Eheit noch ghenieten zal, van vele goede vriendekens, ja alle die ick kenne, gheestelick ende weerlyck, die ick' daertoe ghemolesteert hebbe, om uwe Eheit gheestelick te beschincken, ende in heurlieder devotie ghedachtig te wesen, biddende den almeughenden heere dat tselve uwe Eheit alsoo vulcommelick zoude moghen te bate commen als ickt uwer Eheit met goeder herten ben jonnende ende dat onsen uppersten heere ende goeden God hem gheweerdighen wille uwer Eheit met den heilighen prophete Eliseus eenen

---

[1] De Zeven Psalmen.

dobbelen gheest in te storten, ende dat ghy zoo den staet des herders, daer ghy toe vercoren syt, te vulcommelicker moght bedienen naer den alderliefsten wille Godts, dwelck uwe E[heit] wille jonnen God den Vader, God den Zone ende God den heilighen Gheest.

Uut onsen clooster van de Biloke, dezen 21 April 1599.

(Get.) Suster Joosyne de Smet.

Uit het archief der St. Pietersabdij.)

Op zulk een wijze kon men iemand nog eens gemakkelijk en zonder geldelijke opofferingen een mooi verjaargeschenk maken, zal de lezer zeggen. Of onze prelaat niet gaarne een ander meer tastbaar geschenk zou gezien hebben blijft echter de vraag.

Medelijden moet men gevoelen voor het goede geloovige nonnetje, dat zich zoo ijverig weerde, om van elk, die onder haar bereik kwam, een hoeiken, een cruisgancken of eenig ander gebedeken af te bedelen ter vermeering der geestelijke schatten van den Prelaat. Of evenwel zijne schatten wichtig genoeg en van de goede gehalte waren, om er dienst van te hebben, laten we aan elks eigen oordeel over. Red.

UITVINDINGEN.

Van tijd tot tijd vindt men bij de ouden melding gemaakt van uitvindingen van werktuigen, die wij niet kennen, en waarvan alleen werktuigkundigen de meer of mindere waarde kunnen beseffen. Men weet, dikwijls wordt er octrooi verleend op uitvindingen die in het hoofd van den octrooivrager nog in lang niet rijp zijn geworden, — soms ook kan de theorie door de praktijk beschaamd en teleurgesteld worden.

Of het eveneens gegaan is met de hiervolgende uitvinding is mij onbekend. Wellicht kan eenig werktuigkundige meer daarvan zeggen.

Het bericht door een tijdgenoot over die zaak gegeven, luidt aldus:

"Het was in 't laatst van December 1725, dat Haar Edele Groot Mog. de Heeren Staten van Holland en West-Friesland een octroy voor 15 Jaaren verleenden aan den Heer Chambrier, Ingenieur en Kapiteyn Luytenant in het Zwitzers Regiment van den Brigadier Chambrier, 't geen te Mastricht in garnizoen legt, om alleen te mogen doen maken 5 nieuwe Water-Machines ofte Pompen, die hy uytgevonden heeft.

De eerste is, om op de scheepen gebruykt te worden. Men kan dezelve in een Schip stellen zonder hindering toe te brengen, en zonder in allen deelen meer plaats te beslaan, als het begrip van 4 à 5 Voeten, te weeten eene spatie van 64 à 125 Cubik Voeten: 4 Perzoonen zullen dezelve gemakkelijk kunnen doen gaan, en veel meer Water doen geven, als de Pompen daar men zich werkelijk van bediend, dewelke men echter onafhankelijk van deze Machine zouw kunnen gebruyken.

De tweede is om de Polders en overstroomde Landen gemakkelijk en in weynig tijd droog te maken.

De derde diend om het Water te trekken uyt de Gragten en de Gronden, op dewelke gearbeid moet worden; men zal ze kunnen stellen, zonder dat eenige onkosten behoeven gemaakt te worden en een enkel persoon zal dezelve ligtelijk kunnen gaande houden.

De vierde is, om het Land, de Velden, de Bleekeryen, en de groote Tuynen te besproeyen; Het is een Wagentje met 2 of 4 wielen, waarop een soort van Koffer gesteld is, dat men met Water vuld, en waar aan de Machine vastgehegt is, die het Water by wyse van Regen op een considerable distantie ter regter en linker zyde uytwerpt, als het Wagentje door Menschen of Dieren voortgetrokken wordt, tgeen ook kan geschieden zonder dat de Machine Water uytwerpt, ten einde dezelve te kunnen brengen op de plaats, die men bevogtigen wil.

De vijfde is om het Water uyt Putten te trekken, en de overstroomde Mynen te droogen, van wat diepte dezelve zoude kunnen zyn.

Alle deze Machines doen haar werking door een ***nieuw Beweegmiddel***, 't geen aan de gang gebragt kan worden door Menschen en door Beesten, door den Wind, door loopend Water en in zeekere gelegentheden door gewigt.

De kragt van dit nieuw Beweegmiddel bestaat in twee verscheyde Vermogens, zonder dat het een van 't ander afhangd, door middel van de welke men duyzenden zal kunnen doen beweegen, met gemakkelijkheid, die tot nu toe niet is gevonden geweest."

DWINGELOO EN WAT HET NOG MEER TE ZIEN GEEFT.

DOOR

Cs. VAN SCHAICK.

Maar, lieve hemel! altijd hebt gij den mond vol van Drenthe en vooral van Dwingeloo. Hoe is 't mogelijk?! — en dat van zoo'n kleine boerengemeente in Drenthe . . . terwijl gij toch zelve Amsterdammer zijt!

Mevrouw! permitteer me, 'k heb Amsterdam als Amsterdammer lief en 'k heb het goed bekeken; mijn lust en vroegere positie als krankenbezoeker en hulpprediker, stelden er mij toe in staat. En — zoo gaat het met Drenthe ook en ten aanzien van Suriname niet minder. Maar dit komt wellicht later aan de beurt.

In dat eenvoudige, vergeten, te lang vergeten en verwaarloosde Drenthe, ben ik zoo wat tot mensch gevormd. 'T verrassende en zeer verschillende en uiteenloopende van wat ik als hulpprediker te Amsterdam aantrof, bracht niet weinig bij, om mijn onderzoeklust en nieuwsgierigheid te prikkelen, en . . . . zoodoende vond ik nog al wat, dat mij stof gaf tot denken, onderzoeken, schrijven. Begonnen bij 't begin! Als gij van de Smilder- of Meppelervaart, over Dieverbrug komt, ziet Dwingeloo er uit zoo als gij 't hier ziet.

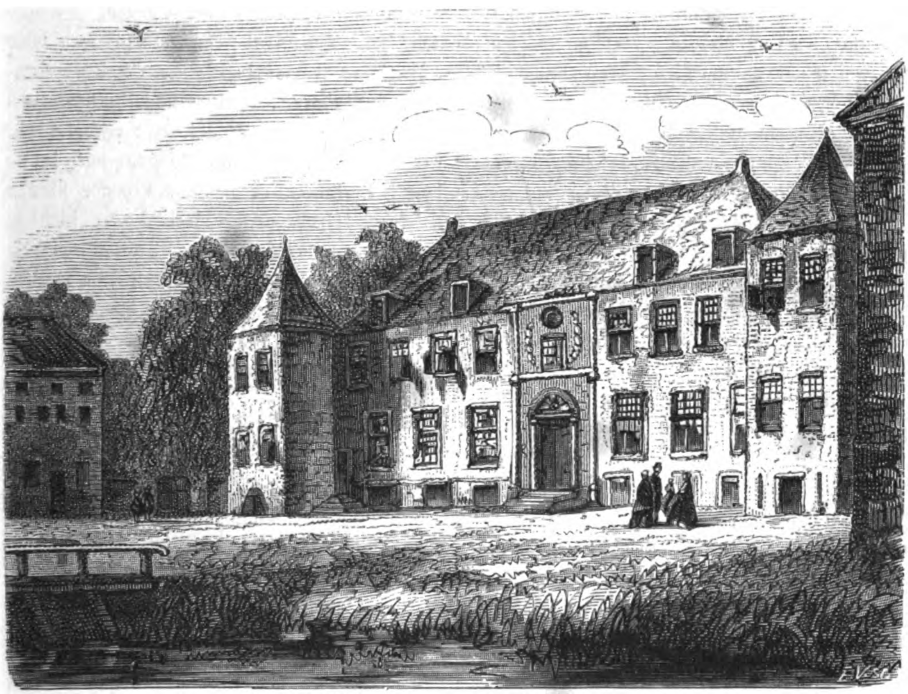

Dwingeloo.

Niet onaardig! niet waar, zeer landelijk en rustig. Was 't vroeger ook zoo? Pardon, Mevrouw! toen was er de Oostermâ of made en al dat wei- en hooiland, ja! die vaart en brug ook niet. 'T was toen alles barre vlakke heide en mul zand, hier en daar door een heuveltje afgewisseld. Welk verschil niet waar? Thans lacht Dwingeloo u aan — toen was 't een Oäse in de zandwoestijnen van Arabië. Zie, Mevrouw! dat hebben God en de menschen gedaan. De laatsten hebben gewerkt, dat hun 't zweet van 't aanzicht droop en, de goede God die 't graag zag dat de menschen zoo hun best deden, zegende dien arbeid dermate, dat het voorgeslacht, als 't uit de graven opstond, Drenthe niet herkennen en er zich vreemd in voelen zou.

Och! zoo is 't gegaan en gaat het nog. 'T zal wel zoo blijven ook. Heil hem, die zijn belang verstaat en, 't oog op God, zijn best doet, vooral als 't landontginning en studiezaken buiten de negotie (handel) betreft. Doch punctum! wij konden wel eens personeel en scherp worden. En.... dat hoeft niet! Vrede best! Heb uwe naasten lief omdat zij, evenzeer als gij, kinderen Gods zijn. Geen gekrakeel! dat dooft het iefdevuur uit en geeft maar ellende en haat. Wij hebben al kruis genoeg te dragen om daad beter zijn dan haar vorige zusters. Bluffen en schelden is niets, maar..... beter doen en toonen dat er licht in ons is, zooals wij 't 's avonds en 's nachts op straat verlangen en branden zien, daar komt het op aan. Die 't vatten kan, vatte het!

Doch ter zake!.. 'k mocht de kluts anders kwijt raken. En zoo iets niet! dat maakt vijanden en men compromitteert er zich door. Er zijn haken en oogen genoeg in de wereld, om onzerzijds 't getal te vermeerderen of te vergrooten. Wat ik wel

Het huis Batinghe.

't niet grooter nog en zwaarder te maken door zulke ballast. Wat ik wel zou willen? dat burgers en boeren, koningen en onderdanen, adelijken en niet adelijken, geestelijken en leeken, wat meer betere en degelijke menschen waren. 'T zou er in de wereld beter uitzien dan nu. 'T is tegenwoordig wel eens... och! och!

Of 't vroeger beter was? Dat is iets anders en in 't geheel de vraag niet. De negentiende eeuw is die der verlichting en beschaving. Zij moest dus ook in woord en wou?.. dat er een weekblad bestond over haken en oogen op 't kerkelijk, staatkundig en huiselijk gebied, met aanwijzing der bronnen en oorzaken, officieël en conscientieus meêgedeeld, om afdoende middelen ter genezing te vinden en waarachtig mensch te worden. Men moest eens een prijsvraag uitschrijven over de koninklijke kunst van leven en sterven, zonder apotheose, en tot prijs stellen, om voor den schrijver, die naar 't oordeel van conscientieuse beoordeelaars de bekrooning verdiend had, indien hij in zijn financieël

niet te ruim gezegend was en voor zijne familie te zullen zorgen. Geen medailles of.....

Och! och! wat is dat Drenthe, wat is dat Dwingeloo veranderd! In trouwe! 't is zoo! Dwingeloo b.v. van 1838, toen wij 't voor 't eerst zagen, en toen wij 't na onze terugkomst uit Suriname, na een tienjarig verblijf in de kolonie in 1863 terug zagen, welk verschil..... en dat in zoo'n kort tijdsverloop. Wat moet het dan zijn, als wij eeuwen terug gaan!

De lange grove pij van donkerbruine stof, met smallen opstaanden kraag en ronde beenen knoopjes, de bonk of buis met kneepen op den rug, en van denzelfden vorm en knoopen, zoo wel als de oudmodische korte broek van donker grijze of zwartachtige stof, hebben plaats gemaakt voor lakensche kleeding zoo als ge die alomme aantreft. De groote ronde flaphoed, van achteren opgetipt, wel eens de bewaarplaats van 't neuswarmertje (kort pijpje), is afgedankt en door pet en ronden hoed vervangen, terwijl des Zondags schoenen en laarzen de klompen en trippen of holzen remplaceeren. Alleen bij den arbeid bedient men er zich nog van.

Wat van den boer geldt, is ook van toepassing op 't toilet der vrouw. Het oudmodisch eigen gereid viefschachten jak met laag uitgesneden lijf is vervangen door mérinos en lustre, ja! wat niet al, naar den tegenwoordigen modernen smaak, en rokken van allerlei fijnere stof. Het smalle zilveren oorijzer met zijn koekopjes werd sedert lang verdrongen door een breeder met groote gouden stiften, als 't maar even lijden kan. Is men wat meer, dan heel en al van goud, soms met naalden en diadeem. De zilveren keten waarmeê 't kerkboek versierd was en aan den arm hing — och! gij ziet het niet meer. De plattelands schoone zou er om lachen. En zoo gaat het met de huizen van binnen en van buiten ook. Zij zijn gemoderniseerd. Gij treft er in menigeen een piano aan. De open boerenwagen moge door den minderen man nog gebruikt worden, maar.... de geest des tijds heeft zich ook hierin duchtig doen gelden. De armzalige stallen van weleer zijn geheel herschapen en lachen u vriendelijk toe. Doch genoeg! stappen wij langs de Fransche huizen naar de Hervormde kerk. Wij willen er even een kijkje nemen. Niet omdat zij zoo prachtig is, och neen! Maar, munt zij in dat opzicht niet uit, haar vreemdsoortige toren trekt al dadelijk de aandacht, behalve de herinneringen aan dat kerkgebouw verbonden. Die toren loopt boven het kerkdak bijna spits toe. Op die spits verheft zich een zeskantige peervormige knop of bol; boven dezen prijkt het kruis, met het eigendommelijk wapen dier gebouwen, — 't symbool van waakzaamheid en der wispelturigheid tevens:. den haan. Toren en spits bereiken eene hoogte van ongeveer honderd acht en twintig voeten en zijn met leien gedekt. In 't jaar 1630, den derden Februarij, stortte hij in, werd onmiddelijk herbouwd en was in 1631 voltooid. Het cijfer A. D. 1631 op een balk op de gaanderij in de kerk, herinnert er u aan. Vroeger hingen er drie, tegenwoordig slechts twee klokken in. De eene onbruikbaar geworden, is verkocht en gesloopt. De grootste der aanwezige heeft een twee-regelig opschrift. De eerste regel luidt: *ane du machst dioc nem X du brachteswonne op eerden X + daerom wil ic di nomen X in marien eerder X*

De tweede regel bevat: *me fecit an° D° M° CCCCXLIIII op Sunte Peters avend ad vincula meester Johanes de wou...*

Op de kleine klok staat: *Jhesus-Maria-Gerhardus-de-Wou-me-fecit-domine- M. C. C. C. C. X. C. IIII.*

Even als de toren is ook de kerk met leien gedekt. Zij getuigt van zeer hoogen ouderdom en is van Gothische bouworde. Oorspronkelijk is zij kruisvormig en geheel met roode baksteenen bevloerd. De zerken van weleer zijn bijna allen verdwenen, even zeer als die boven de torendeur, waarin gebeiteld stond: Rutger van den Boetzelaer Erffcollator ende Fundator deser Parochiale Kercke. Hetzelfde lot trof die ter linkerzijde van de deur, en die met het wapenschild der Boetzelaers prijkte achter een traliewerk van ijzerdraad. Ten dage van vrijheid, gelijkheid en broederschap is alles spoorloos verdwenen. Kortom zerken, wapenborden, gebrande en beschilderde glazen, alles wat grootheid of rang verried is zoek gemaakt,

verloren geraakt of vernield. En dat door onze anders zoo rustige Drentsche boeren... Och! menschen zijn overal menschen. Als hun zoo'n dolle koorts aantast, zijn zij tot alles in staat. Zelfs het opschrift op eèn paneel, waardoor het pijpwerk van 't orgel is afgesloten, mocht niet gespaard blijven. De verfkwast moest er over heen. Gelukkig dat het leesbaar is gebleven. Het stelt ons in staat den gever te leeren kennen, en luidt aldus:

Dit monument ende gedagtenisse heeft ter eere Gods en ter eewige memorie doen en laeten stichten de Hoog WelGeb. Heer Rutger van den Boetzelaer, Heer van Batinghe ende Entinghe, Drossard van Co-v orden ende der Landschap Drenthe.

Wonder nog dat de beide prachtige portretten op de orgeldeuren gespaard bleven. Volgens geruchten van oude ingezetenen had de toenmalige dorpsonderwijzer zich er over ontfermd en ze in zijn woning geborgen. Genoemde portretten stellen den Heer van den Boetzelaer en zijne tweede gade, Vrouwe Battina van Loohn voor, omringd door famen met bazuinen gewapend. Uit een derzelve, boven den Heer v. d. B, klinkt het woord: Aleluia! terwijl onder 's mans naamcijfer R. v. d. B. prijkt. Boven 't portret zijner echtgenoote antwoordt de faam: Amen! — terwijl haar naamcijfer B. v. L. beneden staat uitgedrukt. Boven 't klavier leest men: A. 1665 den 14 Majus. Op de buitenzijde van 't hekwerk staat: Anno Domini 1665, waarschijnlijk het tijdstip der plechtige inwijding.

Behalve dat wordt de gemeente aan den zelfden Heer herinnerd door een zilveren Avondmaalsbeker, waarop men leest:

Den Hoogh Edel gebooren gestrengen Heer Rutger van den Boetzelaer tot Toutenborgh Heere tot Batingen ende Entinge Lant Drossard tot Coevorden ende der Lantschap Drente Capitain van een Compagnie Infanterie tot dienste der Vereenighde Nederlanden, Erffcollator ende fundatur deser prochviale Kercke, Ende Vrouw Battina van Lohn Dochter tot den Herkzevoort ende Boetelaer Lant Dorstinne.

In trouwe! onze goede oudjes wilden ook wel weten wie en wat zij waren. De ijdelheidskoorts heerschte in die dagen niet minder dan nu. Enfin.... brisons la dessus. Wie zal al het kromme recht maken?! Er loopt overal zoo wat van 't Sint Anna's orgeltje onder. Ter zake! het jaartal der schenking ontbreekt. Aan beide zijden prijken de familiewapens dier adelijke familie.

De tweede Avondmaalsbeker van 't zelfde metaal, van gewonen vorm en wegende vier nederlandsche oncen en één lood, afkomstig van de familie Nobel, uit het naburig dorp Ruinen, draagt op de buitenzijde van den bodem het opschrift: Aan de Gereformeerde Gemeente te Dwingeloo. — Zonder meer.

Wij mogen de kerk nog niet verlaten zonder alvorens het psalmboek op den preekstoel in gebruik, nog eens even ingezien te hebben. 'T is een geschenk van Ds. H. J. Folmer, destijds predikant alhier. De dichtregelen op het schutblad, keurig geschreven, zijn, ofschoon door hem vervaardigd, niet van zijne hand, maar van zekeren Hendrik Lubbers, sedert 1774 tot 1781 schoolonderwijzer alhier. Wij gunnen ze hier een plaatsje.

GEDAGTENIS.

Men zong, in Neêrlands Kerk, ruim tweemaal hon- (derd jaren,
Dathenus Psalm gezang; in Hollandsch dicht (gesteld,
Toen maat en rijm en taal in de eerste kindsheid (waren,
En 't Vaderland werd door het Spaansche juk (gekneld.
Pas deedt de blijde vreê weêr Neerlands welvaart (groeien;
Pas was het zuchtend volk verlost van tirannij,
Of wetenschap en kunst vong weder aan te bloeien,
En taal en dichtkunst werd bevrijd van bastaardij.
Toen treurde men met recht, dat Davids Tempel- (zangen
Zo vloeiend, schoon en êel, in duitsch zo kreu- (pel gaan
Men zag deskundigen naar beter rijm verlangen,
En vlijtig zelve aan 't werk bedreven handen slaan,
Om, met geschikter zang, het keurig oor te strelen,
En 't Godgewijd gemoed te voeren voor Gods troon,
Vergeefs! — 't verouderd rijm bleef kundigen ver- (velen,
Dathenus werd geëerd als de oudste en waardste (zoon.

Thands is, voor Neêrlands kerk, een blijde dag (verschenen,
Een dag, waarop zij God, met juister maat en (klank,
Eerbiedig prijst. Triumf! vooroordeel is verdwenen,
Heft vrolijk Psalmen aan, bewijst God plechtig (dank.
Dank gij ook God, Gemeente! en roem 's lands hoge Magten,
Die ons beschonken met deze eed'le schone gift.
En wie zou dit van u, mijn Dwinglo! niet verwachten?
Die dit geschenk zo blij ontvangen hebt, wier drift
Om, op het hoog bevel dit nieuw gezang te zingen,
Zo loflijk elk alom ten voorbeeld is geweest.
Gewis: ik stel dit bij de loffelijke dingen
Die onder u al meê verkwikken mijnen geest;
Die door de hoge gunst der achtbre Drentsche (Staten,
Werd afgezonden, om de Psalmen-keus te doen:
En u op hun bevel, ses maanden moest verlaten;
Terwijl Gods hand u trof, met strenge geesselroên, [1]
Heeft God dit nieuw Gezang thands in uw mond (gegeven;
Hij doe u door Zijn Geest, recht zingen tot Zijn lof,
En onder 't ruim genot van allen zegen leven,
Tot dat voor hoger zang, eens zij een rijker stof!
Dit Psalmboek wordt door mij, aan u thands (opgedragen
Ten teeken, dat mijn ziel aan de uwe in liefde, (kleeft,
Laat het van de eer, door mij genoten, vrij gewagen,
Daar uwe en mijne naam door onze Psalmen leeft.

Henricus Johannes Folmer, predikant te Dwingelo, Medelid van de Maatschappij der Nederlandsche letterkunde te Leiden; —
heeft ter gedachtenis van het mede bekleeden van de commissie ter verbetering der Rijmpsalmen Dit Psalmboek aan de Kerk van Dwingelo, ten gebruike van den predikstoel, geschonken; en de bovenstaande dichtregelen daarin gesteld.
den 8 van Bloeimaand 1776.

Duidelijk genoeg niet waar? Jammer maar, dat de aap hier ook al weêr uit de mouw kijkt. Dominé woû wel weten wie hij was en wat hij gedaan had. Maar 't was toen ook de pruikeneeuw nog!.... 't is nu alles anders en beter! Dit nog in 't voorbijgaan.

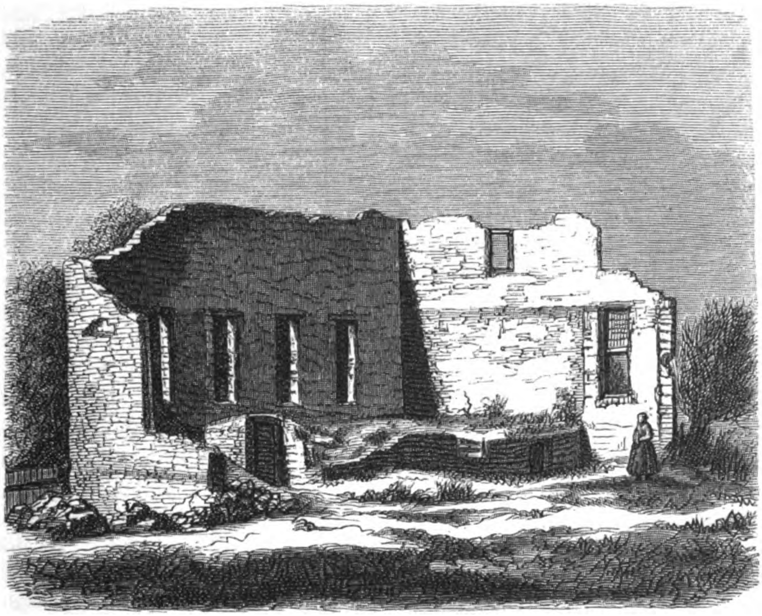
[1] Eene buitengewone sterfte onder menschen en vee. Bij enkelen stierf de veestapel tot driemalen toe uit.

De nieuw berijmde Psalmen zijn te Dwingeloo voor 't eerst gezongen den 11[en] December 1774, bij welke gelegenheid de voor die dagen zeer aanzienlijke som van een en twintig gulden en twee stuivers (10 ct.) voor de armen is gecollecteerd. Aangezien de kerk niets meer bijzonders aanbiedt, zullen wij haar maar voor gezien houden en rechtsaf langs den Heuvelenbrink naar Batinghe wandelen. Intusschen, vergis u niet! verwacht geen prachtige villa of een deftig adelijk kasteel uit de dagen van ouds. Gij krijgt niets te zien, dan een groote weide, waar 't vee in graast, een paar vijvers, een moestuin en een eenvoudige keuterwoning met kleinen stal. Toch zijn wij bij machte u te laten zien hoe 't er uitzag, omstreeks 1830, eer het door den toenmaligen eigenaar gesloopt werd, aan wien Adolf Jacob Hendrik Willem baron van Heeckeren het in 1830 verkocht had, en wiens familie, naar ons verzekerd is, een keurige schilderij dier Havezathe in bezit heeft. (Zie bladz. 65.)

Dit adelijk stift werd, zegt vader Piccardt in zijne Chronyck der Lantschap Drenth, in 't jaar 1315 naer de gelegenheijt en ghewoonte dier tijden gefundeert ende opgebouwt door Coenraad de Vos van Steenwyck. Twee eeuwen later kwam het in handen van Vrijheer Georg Schenck, baron tot Toutenborgh, die het omstreeks 1504 geheel veranderd en verbeterd heeft. Deze Georg Schenck was, volgens genoemden historieschrijver, een nakomeling van 't vermaarde geslacht der Vrijheeren van Toutenborgh in Thuringen en overleed den 5[en] Februarij 1510. Hij diende zijn heer en meester keizer Karel met stipte trouw en bekleedde de ambten van Stadhouder over Friesland, Overijssel, Stad en Lande (Groningen en Ommelanden) en Drenthe. Voorts was hij Drost en Rentmeester der Domeinen in dit landschap en gehuwd met Johanna gravin van Egmond, dochter van graaf Jan van Egmond. Als Landdrost was hij waarnemend of plaatsvervangend heer van de heerlijkheid Coevorden en Kastelein of Slotvoogd van 't kasteel te Coevorden, de plaats waar hij gewoonlijk zijn verblijf hield; voorts krijgsbevelhebber van de gewapende macht die de bezetting van het slot uitmaakte.

Wijders hoofd van het burgerlijk bestuur in de heerlijkheid Coevorden en het landschap Drenthe — mitsgaders hoofd van de rechtspleging in alle burgerlijke, boetstraffelijke en lijfstraffelijke zaken aldaar. Eindelijk ontvanger van de boeten of breuken, welke hij ten deele aan den Bisschop van Utrecht moest verantwoorden en die gedeeltelijk zijn bezoldiging of inkomsten uitmaakten. (Zie Magnin, Besturen in Drenthe.)

Genoemde Georg was een halfbroeder van Frederik Schenck van Toutenborgh, den een en zestigsten Bisschop van Utrecht, die in 1561 optrad en in 1573 Utrecht verliet, ten gevolge van de toenemende kerkelijke hervorming hier te lande, in een klooster te Bouelle ging en aldaar overleed. Na zijn dood verviel Batinghe met al zijn rechten en voorrechten, ap- en dependentiën, aan de familie van den Boetzelaer, volle moeiskinderen van den overleden Bisschop.

Bouwvallen van het huis Bathinghe.

Wij willen eens zien, waarin die rechten en voorrechten zoo al bestaan hebben. Behalve uitgestrekte bosschen en landerijen, waren de ingezetenen verplicht den rijweg over de Brug-esch naar de kerk, uitsluitend ten behoeve van 't huis Batinghe aangelegd, in orde te houden. Tegenwoordig is 't een eenvoudig en smal voetpad. Voorts hadden zij zorg te dragen, dat de brug, die daar op zekere hoogte lag om ter kerke te gaan, vroegtijdig genoeg was neêrgelegd en weggenomen werd, terwijl 't niemand vergund was dien weg te berijden. De ingezetenen moesten alle boerenwerk, dat is: hand- en spandienst, in den omtrek der Havezathe en hare gerechtigheid, beurtelings verrichten. De heer van Batinghe benoemde den predikant, onderwijzer en koster, was permanent lid van 't collegie van kerkvoogden, of stelde een gemachtigde aan, dien hij naar welgevallen ontslaan kon. Alvorens de heer van Batinghe in zijn gestoelte plaats genomen had mocht de kerkklok niet geluid worden, of de godsdienstoefening een aanvang nemen. — Behalve dat alles waren er verschillende pachten aan Batinghe verbonden, waarvan wij er één zullen opnoemen. Op den tienden November (Sint Maarten) werd uit vijf onderscheiden huizen eene pacht opgebracht, die eenig is in hare soort. Zij bestond in een witten haan, die geen enkele gekleurde

veêr had. Hij mocht niet ouder zijn, dan dat hij, opgejaagd, op den muur, die Batinghe oudtijds omgaf, vliegen kon. Niet later dan klokke twaalf, vollen middag, moest de pacht voldaan zijn, op straffe van voortgaande verdubbeling. Er werd met de uiterste gestrengheid op toegezien. Van waar en waarom, is ons bij alle onderzoek niet gebleken. Hoe 't zij, de hanenpacht is, sedert de muren of wallen gesloopt zijn, vervallen en in een geldpacht veranderd. Bedriegen wij ons niet, dan brengen pachtschuldigen zeventig of vijf en zeventig centen op, altijd echter nog met recht van verdubbeling, bij wanbetaling — waarvoor echter wel gezorgd wordt.

Soortgelijke zonderlinge erfpachten treft men in Drenthe meer aan. Zoo zijn de eigenaren van drie woningen te Leggeloo, gemeente Dwingeloo, verplicht op denzelfden dag, ten zelfden ure op 't huis Echten niet vijf centen, maar wel een stuivertje, te brengen... en dat op een afstand, notabéne! van circa vijf uren gaans. Dit geschiedt aldus: Klokkeslag twaalf treedt hij, die de pacht komt betalen, stilzwijgend de keuken binnen, groet niemand en begeeft zich naar den haard. Als nu legt hij zijn pachtstuivertje in 't haal (platte haak) van den schoorsteenketting, oudtijds een soort van half houten half ijzeren schuifmachine om pot of ketel aan op te hangen, — verwijdert zich, sluit de deur en komt een oogenblik later weêr binnen, groet en zegt: "'k heb oe de Sunte Moartes pacht oppebrocht." Na plaats genomen te hebben wordt hij onthaald op stoet, brood, wittebrood, kaas, schinken, rookvleesch en koffie, later een borrel brandewien vooraf.

Soortgelijke pacht moest aan 't zelfde huis opgebracht worden door den schutbaas van 't rookgat op de Hoogeveensche vaart. Klokke twaalf op Sunte Moarten verscheen er iemand van wege 't huis Echten, begaf zich naar 't schut en keek of de pacht op de gewone plaats in een kleine ruimte in de schutdeur of 't valluik neêrgelegd was. Een en ander vermeldt straffe van verdubbeling te ieder uur. Doch keeren wij terug van ons uitstapje.

Omstreeks 't jaar 1600 was Batinghe het eigendom van Rutger baron van den Boetzelaer, Heer tot Toutenborgh in 1643 Landdrost tot Coevorden en der Lantschap Drenthe, eerst gehuwd met Vrouwe Henrica Ripperda, geboren Dochter tot Pathum, overleden in 1632 of 33, later met Battina van Loohn, vroeger vermeld. Na zijn dood, omstreeks 1671 kwam Batinghe, als erfgoed, in handen van Joost Rudolf van den Boetzelaer, die het, bij acte van den 4[en] Augustus 1685, met al deszelfs praerogatieven verkocht aan Elbert Anthoni baron van Pallandt, stichter der Fransche huizen, en diens echtgenoote Vrouwe Walraven baronnesse van Heeckeren. Hij overleed kinderloos en wel plotseling op Zondag den 2[en] Maart 1701 — zoodat, gelijk wij aangeteekend vinden, de namiddaggodsdienst stilstond "ter saeke van het subietelick en droevig overleyden van Gestrengen Godsaligen Heere Drost." Zijn vrouw in 1722 gestorven, maakte bij testamentaire dispositie, onder bezwaar van fidei commis, Batinghe en al deszelfs ap- en dependenten aan haren neef Elbert Anthoni Gerhard baron van Heeckeren, overleden in Maart 1735. Na hem bekwam E. C. C. W. baron van Heeckeren het in eigendom. Na dezen verviel 't aan Adolf Jacob Hendrik Willem baron van Heeckeren, die het in 1830 verkocht aan Jonkheer Aalt Willem van Holthebst Oldengaerden, door wien het in 1832 gesloopt werd. In 1839 zagen wij 't zoo als 't hier voorkomt.

Waarlijk, 't harte brak ons bijna en een traan van ergernis en weemoed tevens welde op in onze oogen. Zoowel om 't gebouw zelve, als om de herinneringen daaraan verbonden, bejammerden wij 't verlies. Niet dat wij den toenmaligen eigenaar hard vallen — och neen! Een gebouw als dat, kostte te veel van onderhoud, dan dat het onverhuurd en ongebruikt kon blijven bestaan. Behalve zijn ruime, keurig aangelegde bloem- en moestuinen en zoo al meer, in 't midden van een prachtigen grooten vijver voorzien, bestond het huis uit drie verdiepingen. De beide onderste bevatten zes en dertig grooter en kleinere kamers. De bovenste verschillende zolders. Beneden vond men ruime uitmuntende, gewelfde kelders. De kolossale zarken stoep, 't balkon met ballustrade, werwaarts men met openslaande glazen deuren op de tweede verdieping naar buiten toegang had; de

posten, vazen en allerlei ornementen van hard of duifsteen hier en daar aangebracht, de beide vooruitspringende vleugels ter zijde aan dit gebouw toegevoegd, voorzien van stallen, schuren, boerenwoningen, keukens en slaapkamers voor dienstboden, beneden groote gewelfde kelders en koelhokken, gaven 't geheel een vorstelijk voorkomen; terwijl de hooge gemetselde muur van een flinke ophaalbrug voorzien, aan een sterkte of goed ingericht kasteel deden denken. — En nu!... Batinghe is verdwenen, gelijk zoo menig voortbrengsel van weleer. De kleine arbeiders- of keuterwoning, die er nu nog staat, schijnt u toe te roepen: alle heerlijkheid is der veldbloem en 't gras gelijk. Aardsche grootheid zwicht voor de vergankelijkheid, die alomme haren scepter zwaait.

Op tweehonderd ellen afstands van Batinghe, oostwaarts af, stond weleer de havezathe Entinghe, schuins over 't zoogenoemde Hulzenboschje. In de eerste helft der vorige eeuw is het gesloopt, en de rechten en privilegiën daaraan verbonden, met toestemming der Ridderschap en Eigen-Erfden, staten der Landschap Drenthe, door den toenmaligen eigenaar Jonkhr. N. H. E. van Echten genaamd van Dongen, in 1725 overgebracht op zijne goederen te Bonnen, onder de gemeente van Gieten. Bij 't scherpzinnigst onderzoek ter zake ingesteld, is 't ons niet gelukt, er meer van te weten te komen.

Slechts Oldengaerde en Westerop [1] zijn overgebleven. Trouwens, daar er geene rechten en privilegiën aan verbonden waren, zoo als aan de eigenlijke Havezathen, gaan wij hen stilzwijgende voorbij. De geest des tijds heeft er te veel invloed op uitgeoefend, dan dat zij herinneren zouden aan de dagen van ouds. Men moet hen rangschikken onder de fraaie buitenplaatsen, die het vriendelijk Dwingeloo tot sieraad verstrekken.

[1] Dit Westerup, Westerop, was eertijds een boerenwoning toebehoorende aan de familie Bloemerts, aangekocht, vertimmerd en tot een buitentje of heerenhuis ingericht door Jonkhr. C. van Dongen. Na 1721 is 't aanmerkelijk verfraaid en onlangs geheel herbouwd en allerliefst geworden. Ofschoon onder de Havezathen genoemd, had het geene Havezathen-rechten of privilegiën. Het was niets meer in den rechten zin dan een bork of buitenplaats.

OPMERKING.

"Wat nyews! er is geen nyews, 't is alles ouds!" Dit woord van een rederijker der 17e eeuw wordt dagelijks bewaarheid. Zoo werden er reeds in den aanvang der 18e eeuw plannen beraamd om "de vrouw meer opperwaerdigheyt te geven," en sprak men van Akademiën voor haar te stichten; alleen wilde men haar tot "doctorinnen in de bakkunst," naaikunst en andere vakken verheffen. Ook komen in dien tijd reeds advertentiën voor van mannen en vrouwen, jongmannen en jonkvrouwen die zich met hunne persoonsbeschrijving ten huwelijk aanbieden, en was toen de klagt algemeen, dat de Couranten allerlei oude en nieuwe anecdoten of curieuse nouvelles, dat de courantiers bij ieder naricht hunne polityke verrekijkers en vergrootglazen in de hand nemen, de verborgenste kabinet-zaken met hunne scherpziende oogen trachten te doorgronden en de gemeenste wissewasjes met aanmerkingen vol geheimen vergezelden.

BLADVULLING.

Neerlant, êel lant,
Hollant, bol lant,
Zeeland, geen lant,
Ick hou my aen den heykant.

Te vinden bij *Joh. van Beverwyck 't Begin van Hollant in Dordrecht.* (*Dordt* 1640.)

Al die haer billen
Gewennen tot pillen
Die mogen wel stillen
Haer malle grillen
Tenzij zij willen
Haer leven spillen.

Te vinden in 't "*Kort Bericht om de Pest te voorkomen, ten dienste van de gemeente der stadt Dordrecht* (*Dordt.* 1630) *door Joh. v. Beverwyck.*

HONDESLAGERS.

DOOR

E. LAURILLARD.

Oudtijds behoorden *hondeslagers* tot de kerkelijke bedienden, en te Alkmaar, te Aardenburg en elders komen ze als zoodanig nog heden voor. Waar men echter den naam *hondeslager* wat plat vindt, bezigt men het, trouwens ook niet fraaie woord *stokman.*

Het eerste artikel in de plichtenlijst dezer lieden was werkelijk het wegjagen van honden uit de kerk. Dat men van die ongeschikte kerkgangers somtijds veel last had, kan onder anderen blijken uit het volgende, — ontleend aan de aanstelling van zekeren Jan du Bom tot hondeslager, door 't Gerecht van Leiden, in 1535: "Alzoe nu ter tijd grote menichte van honden bynnen dezer stede zijn, die grote gerufte bij dage ende bij nachte maicken op ter straeten, *in der kercken* ende andere hoecken van der stede, onder denwelcken veel oude versufte honden zijn ende oick grote quade sorchlicke rekels, die zeer periculoes zijn," enz.

Verder zal ook wel in 't algemeen aan de hondeslagers het weren van alles, wat stoornis geven kon, zijn opgedragen geweest. Maar bij sommige gelegenheden deden zij dingen, die in zonderlingen strijd waren met deze opdracht. In de week, namelijk, na Palmzondag liep de hondeslager, als het kerktijd was, met een grooten ratel langs de straat, om 't volk samen te roepen. (Dit was vóór de invoering der Hervorming.) En dan brachten de scholieren ook elk een ratel meê in de kerk, en begonnen die op een door den hondeslager gegeven teeken in beweging te zetten, zoodat er dan "een rumoer en getier in de kerk ontstondt, dat het scheen, alsof den bijstanders in de kerk 't hooren en zien zoude vergaan; en dit wierdt genoemd *de dommelde Metten speelen.*"

Wat de hoegrootheid van hun loon betreft, in een boek van uitgaven der Oude Kerk te Amsterdam, (laatst der 16de eeuw) zien wij aan "Jan Diericx, den hontslager," toegekend *f* 5,— als *vierendeel jaers tractement.* — Te Oudewater waren zeker minder honden weg te slaan, of men had er over minder fondsen te beschikken; althans, daar kreeg "Louff Claesz. voor gagy van zijnen dienste van swiep, in den jare van 1581, elcke vierdeel jaers, 2 gld." Te Alkmaar werd op 20 Februari 1521 de stadsthesaurier gemachtigd tot de betaling van 4 ellen laken, à 17 stuivers de el, "voor Jacob de graefmaecker, van dat hij de honden uuter kerck slaet." — Maar hierbij is niet opgegeven, gedurende welken tijd hij daarvoor dienst aan de kerk en ondienst aan de honden bewezen had. — Het vaste loon der heeren hondeslagers werd soms door emolumenten verbeterd. Een merkwaardig voorbeeld daarvan vinden we in het bericht, dat, — vóór de Reformatie, — in Amsterdam de hondeslager op Paaschavond met zijn ratel uitging, gevolgd door vele scholieren met ratels. De man stond telkens stil voor elk huis, — inzonderheid voor de huizen der "aansienlijke luyden." Dan riep hij tot de jongens: "Zijt gij al te gader hier?"— "Ja!" riepen de jongens. Daarop de hondeslager weêr: "Moecht gij wel goedt Hamburger bier?" — "Ja!" riepen weder de jongens. Na aldus nog een paar niet al te fraaie vragen en antwoorden gewisseld te hebben, gingen allen aan 't ratelen, en daar werd bij gezongen: "De Dommelde Met, de Vasten is uyt, Kierrie Eleyson! Te Paeschen sullen wy eyeren eten, is de Vasten al vergeten, Kierie Eleyson!" Alsnu kreeg de hondeslager van den bewoner des huizes een fooi in geld, benevens een kan bier. Daar dronk hij uit, en wat er overschoot goot hij "in de mutsen der jongens, die dezelve toehielden en daar uyt dronken." —

Met een dankbaar gevoel, dat wij tegenwoordig, als we fooien moeten geven, toch verschoond blijven van zulke welluidende en smaakvolle voorstellingen vooraf, nemen wij afscheid van den hondeslager. —

JAN PAUWELS CORNELISSEN,

DOOR

J. H. VAN DALE.

Onder hen, die in het midden der zestiende eeuw aan de Schepenen der stad Sluis, naar de gewoonten van dien tijd geroepen om uitspraak te doen in de geschillen, welke er tusschen de bewoners der stad ontstaan mochten, handen vol werks gaven, bekleedt Jan Pauwels Cornelissen eene der eerste plaatsen, zoo niet de eerste plaats. Zijn eigenlijke naam was Jan Pauwels, en onder dezen komt hij nu en dan in de Registers van Schepenen voor. Gewoonlijk echter vindt men hem Jan Pauwels Cornelissen geheeten, dat is Jan Pauwels Corneliszoon, ongetwijfeld naar zijn vader Cornelis Pauwels, dien we eene enkele maal ontmoetten.[1] Dit bijvoegsel was vooral noodig om hem te onderscheiden van twee andere personen, die denzelfden naam droegen en gelijktijdig met hem te Sluis leefden. De eene van deze twee wordt, ongetwijfeld weder om hem van Jan Pauwels Cornelissen te onderscheiden, Jan Pauwels gezeid A r d e v o y s geheeten. Deze, 't zij in 't voorbijgaan gezegd, gaf zijn naamgenoot in menig opzicht niets toe. De derde Jan Pauwels, die slechts zelden optreedt, was (zoo getuigt men van hem 7 Februari 1543) een schamel o u d man, belast met vrouw en kinderen, alleenlijk hebbende een wagen met twee paarden enz. Eindelijk vonden we, ééne enkele maal slechts (3 Maart 1544), eenen vierden Jan Pauwels vermeld, namelijk Jan Pauwels de jonge: we houden hem voor denzelfden als Jan Pauwels Cornelissen. —

Jan Pauwels Cornelissen was geen Sluizenaar van geboorte. Hij was een Vrijlaat, dat is: iemand, geboren in het Vrije, het platteland van Vlaanderen, dat bestuurd werd door het machtige College 's Lands van den Vrije, dat te Brugge zetelde. Hij had zich metterwoon in Sluis gevestigd en verdiende daar, evenals de oude en schamele Vrijlaat Jan Pauwels, zijn brood met het voermanschap, het koopen en verkoopen van paarden, rundvee en schapen, enz. Daarom vinden we hem ook nu en dan Jan Pauwels d e n w a g e n a r e geheeten.

Elk oogenblik ontmoeten we onzen Jan Pauwels voor Schepenen. En al mogen we nu niet beweren, dat hij altijd ongelijk had, toch blijkt uit alles meer dan overvloedig, dat hij een twistziek man was en een vriend van procedeeren. Hoe menigmaal ook gecondemneerd, telkens treedt hij in nieuwe twistzaken op, nu eens als eischer, dan eens als verweerder, nu weer als verongelijkte, dan weer als verongelijker, een enkele maal als schuldeischer, menigmaal als nalatig schuldenaar. Zoo brengt hij zijn leven door: reizende en trekkende, drinkende en twistende, totdat hij zijn dood vindt door de hand van een stadgenoot. Zoo'n leven, zoo'n eind!

Uit alles bleek ons, dat Jan Pauwels, vooral op het laatst van zijn leven, vaak geldgebrek had, waardoor hij niet aan zijne verplichtingen kon voldoen en zich telkens nieuwe gedingen op den hals haalde. Bracht zijn bedrijf het mede, dat hij vaak de ta-

---

[1] Den 23sten Januari 1542 werd Jan Pauwels Cornelissen, als borg voor Cornelis Pauwels, zijnen vader, veroordeeld om Jan Willemsen Gaargoet 20 schellingen grooten te betalen enz. Gaargoet had hem 5 dagen te voren 32 schellingen geëischt voor de volle betaling van 16 kronen, wegens den koop van een paard, terwijl hij 3 kronen daarvan zou laten vallen wegens verschuldigden grashuur, zoodat de rest 20 schell. beliep; benevens de wettelijke kosten. Jan Pauwels had den koop ontkend, doch beleden borg te zijn. Vandaar zijne veroordeeling op den 23sten Januari. Hij zou de eene helft betalen te Paschen, de andere helft en de wettelijke kosten te Sint Jansmis, mits stellende goeden suffisanten zekere en borge enz.

veerne bezocht, we hebben allen grond om te gelooven, dat hij er al te dikwijls kwam, en 't zou ons niet bevreemden, zoo de drank ook hem niet min of meer tot zijn slaaf en daardoor tot een dienaar der zonde gemaakt heeft. We zullen de laatsten zijn om Jan Pauwels daarover hard te vallen. Het bezoeken der herberg geschiedde toen door alle standen zonder onderscheid meer dan oorbaar was. We treffen er den Baljuw zoowel aan als den Burgemeester, de Schepenen zoowel als de minder aanzienlijke poorters, zoodat vechtpartijen er iets zeer gewoons, kwetsuren en "nederlagen" of doodslagen, waarbij de Pruisische opstekers gewoonlijk eene treurige rol spelen, niets zeldzaams waren.

Bij de bierkan en den wijnkroes stelden de Schepenen er niet zelden hunne acten van passeeringen op: acten, die nu voor den Notaris worden verleden: hetgeen niet zelden tot zooveel misbruiken aanleiding gaf, dat nu eens bepaald werd, dat de passeeringen wel in de taverne, maar niet in de gelagkamer mochten geschreven worden; dan weder, dat men in de herbergen hoegenaamd geene acten meer passeeren zoude, en dat op gecorrigeerd te zijn ter discretie van Schepenen, zoowel de Schepenen voor wie de acte gepasseerd werd, als de Schepenklerk, die ze schreef. Dronkenschap — zoo menige bladzijde in de registers van Schepenen is daar om het te bewijzen —, dronkenschap was eene schandvlek van vele poorters der 16ᵉ eeuw.

Jan Pauwels Cornelissen was gehuwd. Of hij gelukkig gehuwd was? Dat zouden we niet durven verzekeren. Catelijntje, zoo heette zijne vrouw, was geen katje om zonder handschoenen aan te pakken, zooals ons weldra blijken zal. Ja, als we zoo wat van het eene tot het andere mogen besluiten, dan zouden we haast gelooven, dat Jan Pauwels en zijne vrouw elkander waard waren.

Wilden we hier slechts den korten inhoud geven van alle gedingen, waarin Jan Pauwels van 1542 tot 1557 gewikkeld was, we zouden er verscheidene bladzijden mee kunnen vullen. Dit zou voor de meesten mijner lezers al eene heel droge lectuur zijn; daarom bepalen we ons tot de hoofdzaak, eene zaak die geene onaardige bijdrage levert tot de kennis der schepenvonnissen van vroeger eeuw.

Den 19en Maart 1548 werd op nieuw door Schepenen uitspraak gedaan in het nadeel van Jan Pauwels Cornelissen, in eene zaak tusschen hem en zekeren Bouden Brouckere, eigenlijk Boudewijn de Broeckere, met wien hij reeds vroeger in twist had gelegen en met wiens sterke vuisten hij zes jaren later op min aangename wijze kennis zoude maken. Aldus lezen we:

Op de kwestie, wezende voor den gemeenen college van Schepenen van de stede van der Sluis, tusschen Bouden Brouckere, eischer ter eener zijde, en Jan Pauwels Cornelissen, verweerder ter andere zijde, spruitende ter cause van de som van negentien schellingen en zeven penningen grooten, Vlaamscher munte, die hij, eischer, zeide de verweerder in hem gehouden zijnde van den koop van acht en dertig fruitboomen, te zes schellingen grooten en zes mijten 't stuk, te betalen de tien schellingen gr. als hij, eischer, de boomen gepoot zoude hebben, en de rest ter Kruisen-ommegange dezer stede van der Sluis, den oogst eerstkomende, en mits dat dezelve verweerder in gebreke geweest is hem, eischer, van dies voorzeid is te voldoen, zoo tendeerde hij, eischer, ten fine van den verweerder in de voorschreven som van negentien schell. en zeven penn. gr. gecondemneerd te hebben en in de kosten. De verweerder tendeerde ten fine van 's eischers finen en conclusiën ontslagen te zijn, mits dat hij, verweerder, zeide, den eischer op hem alsnog niet ontvankelijk zijnde, mits dat de eischer hem, verweerder, beloofd en bevoorwaard had, de boomen een jaar lang te houden groeien, welk jaar alsnog niet geëxspireerd was. De eischer sustineerde ter contrarie, met presentatie van preuve [*aanbod van bewijs*]. De eischer zijn oorkondschap hebbende gedaan beleiden alzoo 't behoorde en de verweerder zich verdragen hebbende [*afgezien hebbende*] van reprochen, elk van de partijen, persisteerende ten finen voorschreven, ver-

zoekt recht. Schepenen der voorz. stede van der Sluis, op alles wel en rijpelijk gelet hebbende, condemneerden voor recht en condemneeren bij dezen den verweerder den eischer te betalen de som van negentien schell. en zeven penn. gr., denzelven verweerder afslag zijnde zulks als hij daarop betoogen zal kunnen betaald te hebben, compenseerende voorts de kosten, uit causen enz.

Dat dit muisje een staartje heeft gehad, zullen we weldra zien. We moeten nu onze aandacht vestigen op het volgende stuk.

Allen dengenen, die deze presente letteren zullen zien of hooren lezen, Burgemeesters en Schepenen van de stad Sluis, salut! Uitedien dat recht wil en reden begeert, dat men oorkonde en certifiëere waarachtige zaken, zonderling [*in het bijzonder*] als men dies verzocht is, zoo is 't dat wij, dies verzocht zijnde van Jan Pauwels Cornelissen, wonende binnen deze stad, doen te weten, certifiëeren en oorkonden mits dezen, dat op den dag van heden, date van deze letteren, voor ons gekomen en gecompareerd zijn in persoon Steven Lievins, oud 34 jaar of daaromtrent, Louis Heyns, oud 24 jaar, beiden inwonenden dezer stede, die wij houden en reputeeren voor lieden van eere, waardig van trouwe en van geloove, welke voornoemde comparanten, en elk zonderling, bij hunlieder eeden, hoogelijk daartoe ten heiligen met uitgerechte vingeren, alzoo 't behoort en men alhier gecostumeerd is van doene, gestaafd, en, gemaand zijnde, gezeid, geattesteerd, geaffirmeerd en verklaard hebben waarachtig zijnde, hoe, geleden is tusschen Kerstmis en Lichtmis laatstleden, onbegrepen van den juisten tijd en was vóór de noene, dat Pieter Scilde [eigenlijk Pieter van den Schilde], cipier van de gevangenis dezer stede, jegens henlieden, ongevraagd wezende, zeggende was, als dat Jan Pauwels Cornelissen bij toedoen van hem achter strate [*langs de straat*] was gaande, en dat, indien hij, Pieter Scilde, wilde, hij zoude denzelven Jan Pauwels doen schavotteeren en hem doen hebben den ban buiten den lande en den graafschepe van Vlaanderen, want hij, Jan Pauwels, zijne kap genomen en "onstycx" [*in stukken*] gesneden had; zeggende bovendien dezelfde Pieter, dat de voornoemde Jan Pauwels hem geboden had twee kronen, indien hij tevreden had willen wezen, neen maar dat, al hadde hij hem willen nóg zooveel geven, dat hij niet tevreden wezen zoude, zeggende: "Geeft mij eenen stuiver, ik zal er u eenen cruussaat [*crusado*] [1] voor geven, indien ik hem niet help buiten den lande van Vlaanderen, onthier [*tusschen dit, tusschen dezen dag*] en Meidag eerstkomende." Van al 't welk wij den voornoemden Jan Pauwels verleend hebben onze letteren van opene certificatie, om zich daarmede te behelpen daar 't van noode wezen zal. In oorkondschepe enz. op den 2^{en} dag van Mei 1548.

Waartoe, zoo vragen wij, konden Jan Pauwels deze opene letteren dienen? In het geding, dat tusschen hem en Pieter Scilde, op des laatsten aanklacht, voor Schepenen der stad aanhangig was gemaakt? Maar ware het, indien hij schuldig was aan 't hem ten laste gelegde feit — en hij wás er aan schuldig —, niet vrij wat voorzichtiger geweest, de zaak zooveel mogelijk gedekt te laten? Nu immers moesten zij hem een certificaat afgeven, die weldra zouden geroepen worden om een vonnis tegen hem uit te spreken? Of wilde hij er mee bewijzen, dat er bij Pieter Scilde boosaardige vreugd en blijkbare kwaadwilligheid in 't spel was? Of meende hij wellicht, dat het hem licht zou vallen, de woorden van den gezworen kolfdrager, cipier en steenwaarder — want deze drievoudige betrekking bekleedde Pieter Scilde — onwaar te maken, daar deze geene getuigen van het feit kon bijbrengen en hij bereids zijnen knecht, Laurens Magerman, geleerd had, wat deze, zoo hij voor Schepenen geroepen werd, getuigen moest? Was de trouwe knecht niet bereid voor zijnen meester een valschen eed te zweren? Daarom zou hij Pieter Scilde trotseeren. De beschuldiging van den kolfdrager zou immers krach-

---

[1] Deze met een kruis geteekende zilveren Portugeesche munt deed *f* 1,57.

teloos gemaakt worden door de verklaring van zijnen knecht? Dat hij hem had willen omkoopen om het feit te verzwijgen, was geheel en al niet te bewijzen. Zonder wettige en overtuigende bewijzen zou men hem immers niet kunnen, niet durven veroordeelen? Maar hij had zich misrekend. Zeven weken later wordt zijn vonnis geveld: het "Schuldig!" over hem uitgesproken.

Actum, den 19en in Wedemaand [*Juni*] 1548, present het geheele college, uitgedaan [*uitgezonderd*] Mackere (één der Schepenen), in Vierschare.

Op den 19en dag van Wedemaand 1548 zoo was, bij vonnis van Schepenen van der stede van der Sluis, ten vervolge van Joris Panten, Hoogbaljuw derzelver stede, Christiaan de Pleckere, Burgemeester van der Courpse, met hem gevoegd, Jan Pauwels Cornelissen gesteld op een schavot zekeren tijd gedurende en alzoo lange als Schepenen redelijk docht, en was bovendien gecondemneerd te doen maken eene ijzeren vertinde vuist, om die gesteld te zijn aan een van de weegen [*wanden*] van het schepenhuis, mitsgaders eene latoenen [koperen] tafel, daarin geschreven bij [*door*] wien en de cause waarom die aldaar gesteld is. En daartenden [*daar ten einde* d. i. *daarna*, *vervolgens*] was dezelve Jan Pauwels gebannen uit den lande en graafschepe van Vlaanderen den termijn van zes jaren lang gedurende, te ruimen de stad en het schependom van Sluis binnen zonneschijn, en binnen den derden dage 't land van Vlaanderen, op zijne vuist, en dat: ter cause en om dies wille, dat dezelve Jan Pauwels hem vervorderd heeft [*het gewaagd heeft*] zekeren tijd daar te voren, omtrent Kerstmis, te smijten [*te slaan*] met vuisten [1] eenen Pieter Scilde, gezworen kolfdrager, uit cause van zijn officie, en bovendien zijne Spaansche kap [1] in veel stukken scheurende was. Actum ten dage en jare als boven.

En dit vonnis is ten uitvoer gelegd. Tot voor een paar jaar was aan een karbeel van een der eeuwenoude balken op de groote voorzaal van het stadhuis te Sluis de latoenen tafel bevestigd, waardoor de daad en de straf van den schuldige der nakomelingschap werden verkondigd, en haar tevens geleerd werd, hoe men in vroeger eeuw zoo al vonniste. [2] Boven de plaat prijkte het ijzeren

[1] De uitdrukking *smijten met vuisten* klinkt nu vreemd. Ze was vroeger zeer gewoon Een paar voorbeelden mogen dit bewijzen:

Op den 20sten dag van September 1557 zoo was, ten verzoeke van Pieter van den Heede, wettelijke vrede geconsenteerd tusschen denzelven Pieter van den Heede en Jakob Stevens, ter cause dat, zoo de voorzeide Pieter vertoogde, de voornoemde Jakob Stevens, op 's heeren strate [eigenlijk: op de heerstrate, op den openbaren weg], zonder cause [*oorzaak*] of reden, den voorzeiden Pieter in zijn aanzicht g e s m e t e n had met zijn vuist.

17 December 1550. Joos du Kehem was als heden gecondemneerd op in Zondage eerstkomende binnen de kerk van Onze Vrouwe te volgen de priesters achter de processie en in zijn lijnwaad [dat is: in zijn hemd], barrebeens [we zeggen nog *barrevoets* voor blootsvoets] en blootshoofds, met eene kaars van een pond barnende [*brandende*] in de hand en tenden [*ten einde*, *na afloop*] van de processie heere [den Baljuw] en de wet [de Schepenen] vergiffenis te bidden en de kaars aldaar te laten ten verlichten van den goddelijken dienst, en bovendien te gaan eene pelgrimage te Onzer Vrouwe van Halle, ter wille en vermane van den Baljuw, nu zijnde of namaals wezende, en dat uit cause, dat hij hem vervorderd [*zich vermeten*] heeft, Antonis de Backere, Hoogbaljuw, in 't executeeren van zijn officie te s m ij t e n met zijne vuist in 't aanzichte.

Ter presentie van Geleyn van Ryckegem en Hendrik van der Meere, Schepenen, was Joos du Kehem ontslagen van vangenis, mits doende causioen [*caution*, borg] in de handen van den Baljuw, te volkomen 't voorzeide gewijsde, op peine [*straffe*] van gebannen te zijn.

Den 9den Febr. 1551 vinden we vermeld, dat Bastiaan van der Scilde gedreigd had den Hoogbaljuw te s m ij t e n en te grieven met een tang.

[1] Deze Spaansche kappen schijnen toen vooral door de gegoeden gedragen te zijn. We vinden 25 Febr. 1551 gesproken van eene Spaansche kappe, met fluweel geboord, en eenen Ierschen rok, met leer geboord, die samen zes ponden grooten, Vlaamsche munt, kostten.

[2] In 1867 werden in de sombere groote voorzaal van het stadhuis te Sluis, dat in het laatste

vertinde vuistje, hetwelk getuigen moest, dat de schuldige de vuist had opgeheven tegen een ambtenaar der stad, een dienaar van het heilige recht, in de uitoefening zijner bediening; dat hij daardoor zijne vuist als 't ware verbeurd had, waarom hij voor zes jaren verbannen was, op verbeurte van die vuist, zoo hij 't wagen dorst zijn ban te breken. Aldus leest men op de geelkoperen plaat:

Up den xix^{en} dach van Wed^{t} xv^{c}xlviij. zoe was bij scepenen des^{r} stede Jan Pauwels Cornelissen onder anderen amende ghecondempneert te doen maken ende alhier doen stellen desen vust vut causen dat hij ghesmeten hadde met vusten eenen oficier ter cause van zijn officie.

"En Laurens Magerman?" zoo vraagt zeker deze of gene aandachtige lezer. Ook deze ontging de welverdiende straffe niet. Op denzelfden dag, waarop het vonnis van zijn meester werd geveld, werd ook het zijne geslagen. 't Luidt aldus:

Lauwereins Magerman, als Knape gezijn hebbende van Jan Pauwels Cornelissen, die was als heden gecondemneerd bij Schepenen: in de gevangenis en in secrete [*in 't geheim*] gegeeseld te zijn op het naakte lijf met scherpe roeden, hetwelk volkomen [*volbracht*] was present Cornelis van der Scilde en Reynier Loys, Schepenen, ter cause van dat hij, bij eede geëxamineerd gezijn [*geweest zijnde*] op 't mesus [*het misdrijf*] van denzelven Jan Pauwels, zijnen meester, hij valschelijk en contrarie de waarheid gedeposeerd [*getuigenis afgelegd*] had, 't welk (hij) zeide gedaan hebbende bij [*door*] instigatie [*aanstoking*] en subornatie [*heimelijke verleiding*, *omkooping*] van denzelven Jan Pauwels, zijnen meester.

Vraagt men nu, bij welke gelegenheid Pieter van den Schilde op zulke ruwe wijze door Jan Pauwels was aangerand, dan moeten wij daarop het antwoord schuldig blijven. Het was, dit zegt ons het vonnis, en het zegt, dunkt ons, daarmede genoeg: ter cause van zijn officie. Was het niet de plicht der kolfdragers de beklaagden voor het Schepengericht te dagen? Moesten zij de wanbetalende drinkebroers niet "vangen van gelage"? Was Pieter Scilde daarenboven geen cipier en steenwaarder, d. i. gevangenbewaarder? Was den 6^{en} December 1547, drie weken dus vóór den noodlottigen Kerstdag, aan den herbergier Pieter Coppens, door Schepenen geene machtiging verleend om Jan Pauwels Cornelissen te doen vangen, ten einde langs dien weg betaling van hem te erlangen van de gelden, welke hij den waard schuldig was? Zóó moest immers wel de kolfdrager meermalen met Jan Pauwels in aanraking komen, en 't zal bij ééne dezer gelegenheden geweest zijn, dat deze zich zoo zwaar aan hem vergreep.

't Schijnt, dat Schepenen van Sluis den 19^{en} dag van Zomermaand 1548 bestemd hadden tot een grooten verzoendag voor het gansche huisgezin van Jan Pauwels Cornelissen. Te gelijk met de rekening van den Man en zijnen Knape werd ook die van de Vrouw opgemaakt en met een vrij schadelijk slot voor haar vereffend.

---

tiental jaren der 14e eeuw herbouwd werd, een drietal nette vertrekken gevormd. Links vindt men nu de zaal van het kantongerecht, rechts de bodekamer en de secretarie. Een breede gang leidt naar de ruime raadzaal. In de zaal van het kantongerecht vond men weleer den karbeel, waaraan de latoenen tafel met het ijzeren vuistje gehecht was. De geelkoperen tafel of plaat is 37,5 centimeter of Nederl. duimen lang en 24 centim. breed. Zij bestaat uit twee aaneengesmede en met ijzeren lasschen innig aaneenverbondene banden. Op den eenen band vindt men aan de achterzijde in Gothische letters XXVII : SOM : ; op den anderen vindt men een gedeelte der afbeelding van een slanken, sierlijken toren. Beide banden zijn, dunkt ons, heel waarschijnlijk afkomstig van de eene of andere grafzerk. 27 *Som.* moet wellicht beteekenen 27 *Somermaent*. Naar de bet. is echter slechts te gissen, en ze heeft voor ons ook weinig of geene waarde. Het opschrift is in de plaat gesneden. Men heeft deze later zwart geverfd. Op dezen zwarten grond komen de witgeverfde letters bijzonder goed uit, zoodat de plaat op eenigen afstand zeer goed leesbaar is.

Catheline — zoo lezen wij —, 't wijf van Jan Pauwels Cornelissen, heeft verkend en verleden [d. i. *bekend en beleden*] buiten alle banden van pijn en van ijzer, hoe onlangs geleden vóór Sinxen [*Pinksteren*], alzoo dat te haren huize gekomen zijn twee Schepenen dezer stede met den Onderbaljuw om, ten verzoeke van eenen Bouden de Brouckere, uit kracht van gewijsde zake, te doen arrest op hare meuble [*roerende*] goedingen, dat, alzoo dezelve Bouden gaan wilde in hare kamer, zij met eenen blooten opstekere [*scheemes*] in de hand hem wederstaan heeft, en hem tot tweemaal oploop gedaan heeft, om hem daarmede te grieven, hetwelk zij gedaan zoude hebben, indien hetzelve bij [*door*] een van de Schepenen niet belet gezijn hadde, niettemin kennende [*bekennende*] dat, indien zij hem bij had kunnen komen, dat ze hem bij den hoofde geschud zoude hebben: 't welk al zaken zijn van zeer kwade consequentie, als gebeurd wezende in 't faas [*in 't aanzicht*] van den juge [*rechter*], hetwelk niet lijdelijk [*duldbaar*] is zonder openbare en crimineele punitie, in exempel van anderen.

Gehoord bij Schepenen van der Sluis 't verlijd [*de belijdenis*] en kennis [*bekentenis*], gedaan bij [*door*] Catheline, 't wijf van Jan Pauwels Cornelissen, en gelet hebbende op de conclusiën, bij den Baljuw en den Burgemeester van der Courpse te haren laste genomen, gemaand wezende van hunnen wettelijken Maner (den Baljuw), meer genegen tot gratie dan tot den uitersten rigeure [*strengheid*] van justitie, wijzen en verklaren over [*voor*] recht, dat de voorzeide Catheline schuldig wordt alhier in de vierschaar, met eene wassen toorts van drie pond ongebrand in de hand, op ééne knie te bidden den Heer en de Wet (d. i. den Baljuw en de Magistraat of Overheid), uit name van de justitie, vergiffenis, en op in Zondage naastkomende met dezelfde toorts al bernende [*brandende*] te gaan en te volgen achter de processie van de Sint-Janskerk, en daarna op beide hare knieën en met dezelfde toorts in de hand te hooren de hoogmis en, die gedaan zijnde, de toorts aldaar te laten ten verlichten van den heiligen Sacramente, haar interdiceerende en verbiedende voorts meer van gelijken te doen, op arbitralijk [*rechterlijk*] gecorrigeerd te zijn, ter discretie van Schepenen.

Uit de bovenstaande bekentenis blijkt, dunkt ons, klaar, dat Jan Pauwels en zijne vrouw in gebreke waren gebleven aan Bouden de Brouckere de negentien schellingen drie penningen gr. te betalen, waartoe de ban neling drie maanden te voren (19 Maart 1548) veroordeeld was geworden; dat de schuldeischer, uit kracht van gewijsde, d. i. daartoe bij rechterlijke uitspraak van het schepencollege gemachtigd, in tegenwoordigheid van Schepenen en den Onderbaljuw beslag had willen leggen op de roerende goederen van het nalatig echtpaar, bij welke gelegenheid de vertoornde vrouw zich zooverre vergat, dat zij Boudewijn de Broekere, met wien haar man meermalen voor den rechter had gestaan, tot tweemaal toe te lijf wilde, hetgeen haar de vernederende straf op den hals haalde, welke den 19en Juni tegen haar werd uitgesproken.

Zoo waren dan Schepenen van Sluis minstens voor zes jaar van den lastigen Vrijlaat ontslagen? Toch niet; want reeds den 29n October 1550 wordt hij door Schepenen van Sluis veroordeeld om aan Jakob Beijnaert negentien schellingen grooten te betalen, welke hij dezen schuldig gebleven was op de koopsom eener merrie. Zou Jan Pauwels het gewaagd hebben, zijn ban te breken? Dat is niet te denken; want daarmede, 't zou ons licht vallen dit met voorbeelden te staven, werd niet gespot, en 't zou onzen Pauwels ongetwijfeld de verbeurde en schuldige vuist gekost hebben. Ongetwijfeld heeft hij den graaf van Vlaanderen, destijds keizer Karel V, of, liever, diens zuster, de landvoogdes Maria, nederig om zijn "inland" verzocht, en heeft deze hem dit, met toestemming van de Sluische magistraat, althans zeker niet zonder deze gehoord te hebben, op zijn dringend smeeken verleend. Had de straf hem wijzer gemaakt? Wij twijfelen er sterk aan. Bij

herhaling ontmoeten we hem weer voor Schepenen, en telkens wordt hij veroordeeld tot betaling van door hem verschuldigde gelden.

We willen onze lezers niet vermoeien met de dorre lijst van die telkens terugkeerende condemnaties. Een paar aanteekeningen slechts willen we nog over hem mededeelen. Den 20^{n} Nov. 1553 consenteeren Schepenen den eischer Pieter Heynondt den verweerder Jan Pauwels Cornelissen te doen letten (*aanhouden*) en vangen, om hem daardoor te dwingen zeker voorgaand appointement (*overeenkomst*) en ordonnantie (*bevel*) na te komen.

Wat we nu van hem zullen hooren, is van ernstiger aard. Er is geen twijfel aan, of de veroordeeling van Catheline, 't wijf van Jan Pauwels, heeft bij den echtgenoot kwaad bloed gezet tegen Boudewijn de Broekere, en er zal slechts eene kleine aanleiding noodig geweest zijn om de vonk der verborgen vijandschap die in zijne borst gloeide, tot eene laaie vlam aan te blazen. 't Verwondert ons dus niet in het minst, wanneer we het volgende lezen:

Actum den vierden in Hooimaand 1554, present het geheele college (van Schepenen), uitgedaan [*uitgezonderd*] de Burgemeester.

Compareerde voor het college van Schepenen van de stad Sluis Jan Grootjanss., als procureur en machtig over Jan Pauwels Corneliss., eischer, ter eener zijde, tegen en in prejuditie van Bouden de Brouckere, verweerder, ter andere zijde. De eischer was hem bekronende [*zich bekreunende*, *beklagende*] en beklagende van dat hij, verweerder, hem vervorderd [*zich vermeten*, *het gewaagd*] heeft hem, eischer, te weten Jan Pauwels, te grieven en te wonden in zulker wijs, dat hij zijn paarden heeft moeten laten ledig staan [men bedenke dat Jan Pauwels wagenaar of voerman was], zonder daarmede zijn brood te mogen [*kunnen*] winnen, concludeerende ten fine van den verweerder gecondemneerd te hebben hem, eischer, op te leggen en te betalen de som van twee schellingen grooten daags van alzooveel dagen als bevonden zal wezen deszelven eischers paarden ledig gezijn hebbende, en bovendien van meestergeld de som van twintig schellingen grooten. De verweerder zeide 't voorstel van den eischer te ontkennen, tendeerende ten fine van absolutie [*vrijspraak*]. De eischer presenteerde preuve [*het bewijs te leveren*], waartoe hij bij Schepenen geadmitteerd is geweest, en dat binnen acht dagen eerstkomende.

We hooren van deze zaak in plaats van acht dagen eerst vier maanden later: Op den 12^{en} dag van November was bij het college van Schepenen de zaak tusschen Jan Pauwels Cornelissen, eischer, en Boudewijn de Broekere, verweerder, gehouden in 't advies. Er verliep nog ruim eene maand eer Schepenen hun advies uitbrachten. Op 17 December lezen we eindelijk:

Gecondemneerd bij het college van Schepenen enz. Boudewijn de Brouckere tegen Jan Pauwels Cornelissen, ten verzoeke van denzelven Jan Pauwels Cornelissen, denzelven Jan Pauwels te betalen en op te leggen de som van acht schellingen zes penningen grooten en dat over 't meestergeld van zekere kwetsure en wonde, den voornoemden Jan Pauwels geslagen en geintereerd [*toegebracht*] bij [*door*] den voorzeiden Boudewijn, mitsgaders andere kosten, bij [*door*] denzelven Jan te dier cause gedoogd [*geleden*] en gesupporteerd [*gedragen*], hierin ook begrepen de wettelijke kosten. Actum enz.

Onmiddellijk op deze uitspraak, en dit is al heel curieus, volgt:

Gecondemneerd bij het college Jan Pauwels Cornelissen, ten vervolge van Cornelis van Brabant, machtig over Jacob de Meulenare, te betalen de som van 2 schellingen grooten, procedeerende [*voortspruitende*] ter cause van koop van eene wagenplank.

En zoo wordt hij telkens opnieuw veroordeeld, nu eens voor de eene dan weder voor de andere schuld, of wegens het niet nakomen zijner verplichtingen, terwijl hij, waar hem dit mogelijk is, zich beroept op zijn vrijlaatschap, ten einde zijnen schuld-

eischer te noodzaken hem te betrekken voor het college 's Lands van den Vrije te Brugge, hetgeen de tegenpartij op vrij wat moeite en kosten te staan kwam en haar zeker dermate afschrikte, dat zij van de vervolging afzag.

Zoo deed hij nog den 7en December 1556, toen David de Rave hem voor Schepenen van Sluis betrok, om betaling te hebben van een half jaar huishuur, en hij deed het met goeden uitslag, want Schepenen verklaarden "den eischer op den verweerder alzoo hij procedeert niet ontvankelijk te zijn."

Maar men zou niet lang meer last hebben van den woeligen man.

Op den 21en dag van Lauwe [*Januari*] 1557 — lezen we — zoo was, ter presentie van Jan Snouc, dezer stede Onderbaljuw, Willem de Clercq, Burgemeester van Schepenen, Joos Matheeussen en Antonis de Backere, Schepenen, bij [*door*] mr. Jan de Cock, dezer stede gezworen chirurgijn, geschouwd en gevisiteerd het doode lichaam van Jan Pauwels den wagenare, en is bevonden gestoken met een..... [het moordtuig wordt niet genoemd] van achter onder 't schouderblad tusschen de eerste en de tweede ribbe, zoodat bij [*door*] denzelven steke geperforeerd [*doorboord*] en doorstoken zijn panniculus, pleura [de huid, het borstvlies] en de long, door welke wonde de voornoemde Jan Pauwels gekomen is van levenden lijve ter dood, en aldaar zoo werd beleid in hetzelve feit Adriaan Cloet, bij de vrienden en naaste bestaanden van den voornoemden Jan Pauwels.

Ten zelfden dage de voornoemde Jan Pauwels ten grave gebracht zijnde, zoo hebben anderwerf ter presentie van Joos Matheeussen en Antonis de Backere, Schepenen, de voornoemde vrienden en magen van denzelven Jan Pauwels beklaagd tegen Adriaan Cloet van nederlage [*doodslag*], gedaan in den persoon van Jan Pauwels, en 't feit hem openbaarlijk en naaktelijk, ten bijwezen en aanhooren van elk, aangezeid.

Hoe, waar en op welke wijze de twist tusschen Adriaan Cloet en den verslagene ontstaan is, weten we niet. We vonden daaromtrent niets opgeteekend. Evenmin weten we of de doodslager voor zijne nederlage geboet heeft, en zoo ja, op welke wijze. Wellicht ook heeft hij zich met de nabestaanden van den verslagene verzoend, hetgeen dan niet geschied zal zijn zonder groote geldelijke opofferingen. Wat Adriaan Cloet betreft, den 9en December 1556 was hij voor Schepenen gedagvaard om in persoon te komen kennen of loochenen zijne cedulle [*schuldbrief*] tegen bovengenoemden mr. Jan de Cocq. Hij compareerde niet, alhoewel behoorlijk gedagvaard, en werd veroordeeld om ter griffie der stad in lijf en goed te namptiëeren [*pand te zetten, borg te stellen voor*] de som van twee pond gr. over de twee eerste paaiementen, in voorzeiden schuldbrief begrepen, enz. Waar deze schuld uit voortsproot, weten we niet. Dat Adriaan Cloet niet in staat was ze te betalen, bleek ons daaruit, dat hij en zijne vrouw Commerkin den 5en Lauwe 1557 mr. Jan de Cock halm [1] en wettelijke gifte gaven, te

---

[1] *Halm geven.* Deze uitdrukking is een overblijfsel uit den tijd, toen men, ten teeken dat men van het eene of andere afstand deed, of deze of gene bezitting aan anderen overdroeg, een stroohalm wegwierp of overgaf. Zoo stond, om dit met een paar voorbeelden te bevestigen, gravin Margareta (7 Dec. 1354), door de overgifte van een stroohalm aan haar zoon Willem V, Holland en Zeeland hem als erfelijk goed af; de weduwe van graaf Willem IV stiet de erfenis van haar gemaal met den voet (21 October 1345) o. a. door het werpen van een stroohalm vóór de baar, en 59 jaar later handelde Margareta van Kleef niet anders, na den dood van haar gemaal Albrecht van Beieren.

Al wie den *Reinaert de Vos* gelezen heeft, een episch fabeldicht van de 12e en 13e eeuw, weet, dat de slimme Reinaard zijnen Vorst, den leeuw, weet te nopen om hem genade te geven en het leven te schenken, dat hij door zijne euveldaden verbeurd had. Ten teeken daarvan reikt de Koning hem een stroo toe. Reinaard reikt eenige oogenblikken later den leeuw op zijne beurt een halm toe, ten teeken, dat hij den Koning der dieren het recht op zijnen schat overdroeg: een schat, zoo groot, dat men er heel Londen voor had kunnen koopen. Hij sprak.

"Here Coninc, nem [*neem*],
Hier geve ic di [*u*] op den scat."
. . . .
Die Coninc ontfinc dat stroo,

zijnen vrijen eigendomme en als over zijn vrij, proper en eigen goed, van 't gerechte twaalfde deel in twee huizen en erven, gelegen aan de zuidzijde van de Meerminnestraat, door hen in gemeenschap bezeten met de moeder van des comparants vrouw, de wede van Pieter Olivier, en hare zusters en broeders enz. Hij zelf woonde op de Hoogstraat in een huis, den 24en Sept. 1554, door hem en zijne vrouw Comerijne gekocht voor 18 ponden grooten Vlaamsch van Antonius de la Fonteine, een Piemontees.

Den 3en Febr. 1557 wordt Lieven van Lijkerke veroordeeld om de vrouw van Adriaan Cloet te leveren een half varken en eene gerookte ham. Dies wordt zij gehouden hem een en ander te betalen te zulken prijze, als zij daaromtrent veraccordeerd zijn, "onthier [tusschen dit, 3 Febr. namelijk] en Paschen eerstkomende." Daarentegen wordt zij den 25en derzelfde maand veroordeeld om aan Rogier van Brabant te betalen de som van 7 schellingen gr., welke schuld sproot uit levering van vleesch, gelijk zij zelve bekende. Uit een en ander blijkt wel, dat de finantiëele omstandigheden van Adriaan Cloet en zijne vrouw niet zeer gunstig waren, hetgeen men ook gerustelijk van Jan Pauwels Cornelissen getuigen mag.

Reeds spoedig na haar mans dood verkocht de wede van Jan Pauwels hare woning.

Wij, Joos Mattheeussen en Antonis de Backere — zoo lezen we 4 Februari 1557, nog geen twaalf dagen na den dood van den wagenaar —, Schepenen van de stad Sluis, kennen, dat voor ons gekomen is, als voor Schepenen, Kathelijne, de wede van Jan Pauwels Corneliszone, en gaf halm en wettelijke gifte Cornelis van der Woude te zijnen vrijen eigendomme en als voor zijn vrij, proper en eigen goed, van eenen woonhuize, schuur, wagenkot en erve, met al dat er op en aan is, aardvast en nagelvast van voren tot bachten [*achter*], staande en liggende binnen der stede en den Schependomme van Sluis, aan de zuidzijde van de Brugstrate, uitkomende aan de westzijde van de Visschersstrate met eene poorte enz. enz.

Niet zonder eenig gevoel van leedwezen scheiden we op deze wijze van de vrouw, die reeds zoo spoedig de woning zou verlaten, waar ze ongetwijfeld in ruime mate 's levens leed gesmaakt heeft. Van hare verdere lotgevallen weten we niets. Ze boezemen ons dan ook minder belangstelling in, nu de hoofdpersoon is verdwenen, om wiens wille wij een tal van registers hebben doorgelezen: een arbeid, die niet zelden verre van uitlokkend was. Tot dien arbeid vonden we ons opgewekt door het ijzeren vertinde vuistje en de latoenen tafel, welke tot heden ten dage bewaard zijn gebleven. Weldra zullen die, hopen wij, een plaatsje vinden aan een der wanden van de nieuwe nette zaal van het kantongerecht, waar ze toch zoo eigenaardig tehuis behooren. Dan prijken ze weer in de onmiddellijke nabijheid der plaats, waar ze meer dan drie eeuwen de gedachtenis bewaard hebben aan het misdrijf en de straf van

JAN PAUWELS CORNELISSEN.

Sluis, 19 October, 1869.

Ende danctc Reinaerde so,
Als quansijs: "Desc maect mi here!"

1 Men zie over dit symbool, den *halm*, in de rechtstaal NOORDEWIER, *Nederduitsche Rechtsoudheden*. Op het van *halm* afgeleide Middelnederlandsche werkwoord *ulmen* (halmen) en het regelmatig daarvan gevormde zelfstandig naamw. *alminge* (halming) maakten wij de taalgeleerden opmerkzaam in den *Taalgids* (IX, 76, 77). — Over het afhouwen der vuist en het stellen van metalen vuisten zie men *de Oude Tijd* (II, 4 en 5) en NOORDEWIER, a. w., bl. 312.

TAMME MARTERS.

In het jaar 1396 zond de abdis van Elteren een marter aan de hertogin van Gelre, en deze den 4den December 1415 een "zedigen" aan hare nicht Maria van Bourgondie, gravin van Kleef. Hij was, — zoo schrijft zij — "te maele tytverdrieflyc." Zij zond hem "daer mit dat ge betyden die tydt soilt verdriven."

Van Spaen, de beroemde geschiedschrijver van Gelderland, bezat den oorspronkelijken brief.

Welke spelletjet de dames wel met die beestjes speelden? Werden ze als schoothondjes beschouwd? Op middeleeuwsche miniaturen ziet men ze wel afgebeeld met kettingjes om den hals.

SL.

NOG IETS OVER BEDELARIJ IN DE XVII EEUW.

DOOR

Dr. JAN TEN BRINK.

De lezers van den vroolijken Bredero zullen zich herinneren, dat in diens Spaenschen Brabander eene allermerkwaardigste plaats over Bedelarij te Amsterdam voorkomt. Breêroô is de allerbeste gids, om Amsterdam van 1590—1618 te leeren kennen. Bedelarij was een gewoon verschijnsel in dat tijdvak, maar vertoonde een geheel ander karakter, hulde zich in een geheel verschillenden vorm dan thans. Aanstonds zal de schertsgrage blijspeldichter ons den weg wijzen. Een drietal leegloopende "ouwe klouwers" en een straatjongen Robbeknol hooren de klok luiden.

Harmen.

Wel, wat hoor ick daer? Wel wat wil dit (wesen?
Het is de Ste-klock wis, men salder wat (of-lesen.

Robbeknol, (*uyt.*)
(*met een heel deel jacht van volck.*)

Het volck loopt na den Dam, wel wat of (dat beduyt?
Daer sal Justicy schien, want de Ste-klock (die luyt:
Daer moet ick me na toe, en siense wat (of-smeeren, [1]
Maer ofmense kastijt, selden sy haer bekeeren.
De kussens raken uyt: [2] daer is men Heer (de Schouwt
Met de Secretaris, siet dat jy de mont (wat houwt.

Also myne E.E. Heeren van den Gherechte der Stede Amstelredam: Aensiende het groot bedroch en toeloop der stercke luye ledichgangeren, vagebonden, onnutte bedelaren en menichte der vreemde Armen, waer onder sich oock verschuylen en behelpen, bespieders, nachtroovers ende dieven, om welcker verraet, diefstal, ende plondering, als oock de Godloosheden van tuysschen, [1] spelen, vechten, droncke drincken en hoerdom te vermyden: mitsgaders de weynich voorraets van kooren, en d'apparency van dien, en de dierte die consequentelijck vallen moet tot groote beswaernisse der Gemeynte, ende tot verkortinghe van onse eyghen rechte behoeftighe: Soo ist dat myne E.E. voornoemde Heeren hebben gheordonneert en gestatueert, als sy ordonneeren en statueren expresselijck by desen, dat nu voortaen geene Bedelaers, Landtloopers, Bayert-boeven, [2] Trogghelsacken, [3] Huyckevaken, [2] 't sy oudt ofte jongh, blint, kreupel, manck, melaets, ofte anders, en sullen mogen ommegaen, omme de aelmoessen te vergaderen, op Marcten, Bruggen, voor Kercken, Poorten, hoecken van straten: maer dadelijk te vertrecken, op pene van openbaerlijck geschavotteert ende strengelijck gegeesselt te werden. Ghebieden oock myne E.E. Heeren dat niemant hem vervordere de Sergianten, Provoosten en Opsienders, die tot sulcken eynde sullen verkooren worden, eenige molesten, gewelt ofte verhinderinghe te doen in 't executeren en 't apprenderen der moetwillighe luye boeven en leechloopers, op pene als boven. Voorts dat alle rechte Armen sullen gehouden wesen haer namen, staet ende woonplaetse aen te geven aen de Vaders daertoe ghestelt, om de waerheydt daer van te vernemen, ende des noodt zijnde bequamelijck inne te versien: Aldus ghe-

[1] Afstraffen.
[2] Steekussens met het wapen, die voor den Schout worden gelegd, uitraken.

[1] Dobbelen.
[2] Landloopers.
[3] Bedelaars.

daen by de Raden deser Stede: Actum den 18 Meert, Presentibus mijn Heer de Schout, ende al de Schepenen.

BREDEROOD.

(*Robbeknol en het volck binnen.*)

Andries.

Wat duncktje daer of Jan? is dat niet wel (bedocht?

Ian Knol.

Daer is in langhen tijdt gheen beter werck (ghewrocht.

Harmen.

Ja hoe wel datmen doet, noch salt yemant (berespen.

Andries.

Ja wien? een deel ghespuys van fielen, (schudden, [1] wespen, [2]
Of ander gorlegoy [3] van onschamel gheboeft?

Harmen.

Neen van eerlijcke lien die d'arremoed bedroeft.

Ian Knol.

Te beter ist voor haer die hier rampsalich (leven,
Indien sy haer gebreck en kommer maer (angheven:
Men salder in versien, 't is goed na mijn (verstandt:
So bantmen voegelijckst de schelmen uyt (het landt.

Andries.

Als men den armen dus sou over al ver- (senden,
Werwaerts so souden sy in 't leste dan be- enden?

Ian Knol.

Daer laet ick heur voor sien, hoe spreeckt (ghy heur soo veur?
Hoe na vreesje dat ghy oock stracks sult (moeten deur?
De luy die worden moe van dus en soo veel ghevens,
Sy verluyen [1] daer op die Jottoon [2] en Krom- (stevens; [3]
Sy zijn de oorsaeck van der rechter armen noot,
Die treurichlijck verkoopt sijn schaemt om (dat drooch broot.
En onder alle die de huyssitten hier spijsen,
En suldy gheen twintich Burgers kinderen (wijsen.
Haer hert is haer te groot. Maer Moffen, (Poep en Knoet [4]
Dat zijn trogghelaers tot bedelen opghevoet;
Dat bewijst de Riet-vinck, [5] en noch de ouwe (Wael uyt:
Maer de Haerlemmer-dijck, o bloedt! die levert ael uyt: [6]
Wat woont daer een gesnor van volck van (wijt en zijt,
Daer is nauwlijcx een dach datmer niet vecht (en smijt.
Wat komter vrydaechs een gerit ter poort (indringen,
Van Revelduitsche [7] en van vreemde hom- melinghen, [8]
Al ghesonde wijven, met besieckte doecken om,
By hiele vaendels vol, doch met een stille trom,
De Nieuwedijck langes, en voort door alle (straten.
Het volck is hier goet gheefs, 't blijckt an (haer karitaten,
Elck werpt sijn aelmoes wech, want is het (niet van 't mal
Datmen lieden gheeft die 't verkaetsen met (de bal,
Sundaechs 's morgens voor de poort, of daer (yewers buyten?
Of verdobb'len met rabauwen [9] en met guyten?
Of ver-evenhoutent, [10] of hutselen met mekaer?
Of in 't kuyltje, of opschieten, of lecht- (seme daer?

---

[1] Schavuiten.
[2] Uitzuigers.
[3] Schorriemorrie.

[1] Lui worden.
[2] Jutlanders, hier, vreemde kinkels.
[3] Lomperds
[4] Scheldnaam voor Denen en Duitschers.
[5] Een stuk gronds niet ver buiten de Haarlemmer poort.
[6] Die levert een hoop gemeen volk op.
[7] Gebroken Nederlandsch spreken.
[8] Indringers.
[9] Schavuiten.
[10] Met evenhouten (?) verspelen.

Wat voordeel doet haer 't gelt? niet, al
(sijnt kop're duyten,
Met sieter bloet-stortingh en doot-slaghen
(uytspruyten,
Jae moort en dievery! En wordense ghevat
Van Schouwten dienders of soldaten van de
(stadt,
En raken sy in 't gat, soo sullen de vis-wijven
Dit eerloose volck noch voorspreken en voor-
(schrijven,
Of 't recht dat wort door 't gelt gheblint-
(doeckt en verdreyt,
Door den yver van haer sotte barmhertigheyt;
En noch en machmen niet op dit misbruyck
eens schempen,
Noch schrollen op die geen die 't ghelt
(onnut verslempen,
En laten wijf en kint in kommer en in rouw,
Daar men het vlijtich voor den noot bewa-
(ren souw.
O kon den Overtoom of de Kathuysers spreken,
Of Sloterdijck: wat souwer een bommel uyt-
(breken.

Duidelijk blijkt het uit dit van leven tintelende tafereel, dat te Amsterdam voornamelijk gebedeld werd door vreemde armen, *botenuons* en duitsche landloopers. Dat er Vrijdags eene buitengewone licentie aan bedelvolk werd verleend en dat de omstreken van de stad buiten de Haarlemmer poort, bij het Karthuizer klooster, voorts langs den Amstelveenschen weg en bij den Overtoom, voornamelijk tot verblijfplaatsen van het zwervend landloopersgespuis dienden. Brederoô doet daarom eene afkondiging van den Schout in zijn Blijspel plaats grijpen, om eene scherpe critiek te oefenen tegen Burgemeesteren en Schepenen, die wat al te gemakkelijk waren in het toelaten van vreemd bedelvolk, als uit de penningen aan hen verleend duidelijk gebleken is.

Bij de meeste kluchtspeldichters vindt men kluchten over den schelmschen aard der zwervende Zigueners — der Comprachicos zoo als Victor Hugo ze schilderde. Slechts een plaat uit Costers *Klucht van Teeuwis de Boer* (1627) moge het bewijzen, waar een persoon uit het spel (Bety) van de landloopers zegt:

"Wel wat moghen dit toch wesen voorghesellen?
't Schynen wel Luycker-Walen, die nou loo-
(pen kokerellen,
Die hier met ien krijdt-ben comen int landt,
En blyven ons voort, al haer leven aen de handt.
Ten is niet wonder, want se sien hier het
(volcks groot erbarmen
Over de behoeftighen, en by namen over
(de vreemde armen,
De miltheyt oock van de Huyszitten, en
(groote giften van de Gemeent
Lockt het landt vol van dit volck, en grift
(in haer ghebeent
De luyheyt, oorsaeck van haer grootste ghe-
(breck."

De eenvoudige straatjongen Robbeknol uit Breêroôs Blijspel, had ook van het bedelen zijn handwerk gemaakt — doch moet na de afkondiging van het Plakkaat tot iets anders zijne toevlucht nemen. Hij zegt:

"Robbert nu is het tijdt, dat ghy middel
(versiert
Gheen beter als mijn ampt, dat ik jongh
(heb gheliert,
Ick wil myn Evenjely gaen halen uyt de
boecken,
En gaen by de buert myn broot met eeren
(soecken."

Later komt hij en leest hij de arme vrouwtjens uit de achterbuurt luide voor uit het Evangelie. Ook deze manier van bedelen, een soort van straatpredikatie, was in Amsterdam niet ongewoon — en vindt zijn echo in de evangelizeerende straatschreeuwers onzer dagen.

Dat echter de haat tegen de vreemde bedelaars groot was, dat de drijfjachten ze met barbaarsche woede in 't nauw joegen, is niet te verwonderen, waar men de afschuwelijke wandaden dezer zingari, het stelen van kinderen dezer *Comprapequenos*, in bizonderheden onderzoekt. Er is veel overdrevens in de schildering van Victor Hugo, waar hij zijnen *Homme qui rit* met eene historische dissertatie over de kinderdieven en kinderverminkers aanvangt; de hoofdzaak, het verminken van gestolen twee- of eenjarige kleinen is volkomen juist.

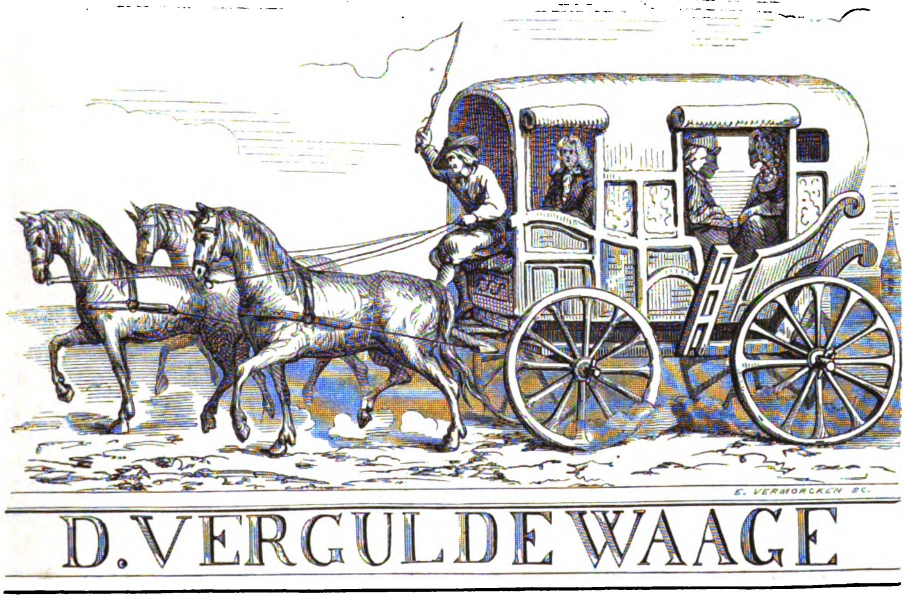
IETS OVER DE EERSTE GELDERSCHE WISSELWAGENS, (DILIGENCES.)

DOOR

Mr. A. VER HUELL.

"Retombons à nos coches."
M. de Montaigne.

Van den wagen af, waarin Jacob uit Judea naar Egypte reisde, tot dien waarin Sterne een zijner geestigste hoofdstukken schreef; en van dezen tot aan de hedendaagsche spoorwegdiligences, heeft dit voertuig al heel wat veranderingen ondergaan, en een Hollandsche Ramée [1] zou er een interessante monographie over kunnen leveren. Als bijdrage tot deze toekomstige geschiedenis van den Reiswagen hier te lande, deel ik den lezers van "de Oude Tijd" al vast de volgende uittreksels der résolutiën van de stad Zutphen mede, die ons bekend maken met den dienst der eerste Geldersche Wisselwagens, nu, omtrent één eeuw geleden, in de goede dagen van het Gilde- en burgerrechts despotismus.

Gevelsteen vroeger op de Reguliersbreestraat te Amsterdam.

Jan Schutte in 't wagenvheer geadmitteert, mits zig volgens het Reglt. van den 17 Febü 1764 voorziende van een goede koets, Phaëton, postwagen en chaise, en nodige paerden, en dezelve aan de Policiemeesters vertonende. In 't karvheer niet toegelaten, als zijnde thans op het bepaalde getal van 18, dog kan zich bij de eerste vacature addresseren. 8 Oct. 1764.

Verhuerders van koetskarren mogen geene vreemde personen dienen, ten zij dezelve uit en weer in de stad brengen, bij poene van 2 gglzs, half voor den Commissaris,

[1] De Ramée, Histoire des Chars, Carrosses, Omnibus et Voitures de tous genres. Paris 1856.

half voor de voerluide van 't vheer. 26 Feb. 1749.

Goederen van een Vreemde, schoon aan een Burger geaddresseert mogen niet, zonder den Commissaris te kennen, worden getransporteert. 9 Oct. 1776.

Het staat aan een ieder, schoon buiten het vheer zijnde, vrij, om aan Burgers en Ingezetenen, paarden, koetskarren en chaisen met Eénspannen, dog geene andere rijtuigen, tot transport van personen dienende, te verhuren, dog geen vreemde daermede te bedienen. 23 Feb. 1779.

De stadswagenlieden moeten zig voortaan in plaats van opene, voorzien van overdekte chaisen, met neerslaande kappen, en worden gelibereert van de chaisen met Éénspannen. 23 Feb. 1779.

De Voerluiden dezer Stad moeten te Harderwijk laden en lossen tusschen de voordeuren der Herbergen, Vrede en de Zwaan. 5 Aug. 1775.

Het 6e. art. der Conventies of 't Wagenvoer dus veranderd: dat de wagenlieden, wanneer er meer als *ses* passagiers zijn, de overige met een koetskar mogen wegbrengen. 7 Maert 1772.

Een wisselwagen tusschen hier en Arnhem aan te leggen, word niet gegouteert. 22 Feb. 1757.

Arnhem heeft orders gesteld op 't overladen der wagens met zware koffers of manden aan de zijde: ook niet meer in te nemen als *ses* passagiers, kleine kinderen daaronder niet begrepen. 9 Mei 1764.

De Magistraat van Deventer te verzoeken, dat deszelfs Voerman 's winters voor 12 ure hier mag zijn, omdat de passagiers dan nog op Arnhem kunnen komen. 1 Junij 1753.

Met het wagenvheer op Deventer gebeneficieert H. S. H. 17 Feb. 1764. Mag boven de jaarlijksche opbranding van 4 paerden, nog 2 paerden gratis laten opbranden. 28 Feb. 1767.

Brief aan Deventer over een Wisselwagen. 16 Feb. 1770. Deventer slaat dit af 28 Maart en 7 April eoden.

Dingsdag en Vrijdag zal er maar een voetganger naar Deventer gaan, en de overige dagen een postwagen rijden. 25 Feb. 1774.

Het Wagenvheer tusschen Zutphen en Utrecht provisioneel gearresteert 21 Junij 1769. Voor 25 jaren met dit vheer gebeneficieert enz. 28 Junij 1769. — dit octroy weder ingetrokken 9 Dec. 1775.

Het Reglt op den Wisselwagen dus veranderd, dat, in cas van *seven* personen, de laatste moet zitten naast de voerman, en daarvoor betalen 2—10 in plaats van 3—10; mag echter, ten zijnen koste, een ander rijtuig nemen: wanneer er meer dan *seven* zijn, moet de Aannemer een tweden wagen, of ander convenabel gedekt rijtuig aanleggen. 15 Apr. 1776.

Over een postwagen op Amersfoort aan de Regering aldaar te schrijven 24 Feb. 1753. Werd afgeschreven 20 Junij Eoden.

J. O. gecondemneerd zijnde, om ses weken uit het vheer te blijven, en dat zijn wagen zo lang aan een keten zal worden gelegd, is op remonstrantie van de overige wagenluiden de sententie in zoverre veranderd, dat hij voor de nog resterende drie weken zal betalen 10 gglzs, een derde voor de Richters, een derde voor de Stadt en een derde voor den armen. Voorts dat hij een jaar lang het vheer in perzoon niet sal mogen bedienen, maar door zijn zoon, of een ander bekwaam perzoon laten waarnemen, waarop de wagenschout zal letten. 23 Julij 1744.

H. W. gecondemneert in ses glzs cum expensis, wegens het wegbrengen, buiten kennis en bestelling van den Commissaris, van vreemden met een Burger Dogter, schoon dé laatste, op haar regt van Burgerschap

of inwoning afgehuert hebbende; zonder met haar te retourneren. 11 Aug. 1751.

De Wagenschout de koets van J. H. H. aan de keten gelegd hebbende, omdat, als de volgende in de tour, een geôrdonneerde reis geweigert had, hebbende A. B., die aan de tour was, geen paarden bij de hand, is zulks gegouteert, terwijl H. had moeten obédiëren, en zig dan over vermeend bezwaar kunnen adresseren. 30 Julij 1769.

A. B. op protest van vorst en sneeuw op zijn tour geweigert hebbende een reis met de koets voor Borculo, gecondemneert in een boete van 2 ducaten, ten behoeve van J. H. H. die zig tot die reis vaardig betoonde. 21 Nov. 1770.

Deze positief practische beschouwing eener zaak, die ons allen min of meer bewogen, geroerd, meegesleept en geschokt heeft, zal een' ieder, vertrouw ik, hoogst welkom wezen.

Hoe er in dien tijd en wat vroeger zulk een postwagen uitzag, kunnen wij hier en daar nog op sommige gevelsteenen te zien krijgen. Het bijgaand prentje vertoont zulk een steen, die vroeger te Amsterdam op de Reguliersbreestraat geplaatst was, en door den eigenaar, den Heer Lambert, aan het Museum van 't Kon. Oudheidk. Genootschap ten geschenke werd gegeven.

DE RED.

DE HONDENSLAGERS IN BELGIE.

Als een vervolg van 't geen Dr. Laurillard hiervoor, op bladz. 72, mededeelde over de hondenslagers in Noord-Nederland, kan het volgende, ons door den Heer Jan Broeckaert toegezonden stukje dienen over de hondenslagers in Zuid-Nederland.

Het is niet sedert gisteren dat men zich over de buitengewone vermenigvuldiging der honden beklaagt. Ten jare 1357 werden in de stad IJperen alleen niet minder dan 1132 honden afgemaakt, en van over onheuglijken tijd zien wij de openbare besturen maatregelen te werk stellen, om het getal afstammelingen van jonker Courtois te verminderen. Wellicht is het de te groote zucht geweest tot het kweeken van honden, die tot de belasting op deze viervoeters heeft aanleiding gegeven. Meest al de oude kerkrekeningen maken gewag van eenen hondenslager, wien voor dit zonderlinge ambt eene vaste bezoldiging toegekend was. Te Dendermonde ontving hij 4 schellingen groote; te Nazareth en te St.-Martens-Leerne 8 schellingen; te Zomergem 1 pond 13 schellingen; te St.-Laureim 3 pond groote.

Ziehier eenige uittreksels uit de kerkrekeningen, waarin die uitgaven vermeld staan:

"Item aen Jan de Hont voor de honden uyt de Kercke te sweepen . . . . VIII s."
(*Nazareth*, 1668.)

"Item betaelt aen P. de Corte de somme van een pondt vier schellinghen gr. over dry jaeren de honden uyt de Kercke te jaeghen. . . . . 1 L. IIII s. gr."
(*St.-Martens-Leerne*, 1720.)

"Item nogh betaelt aen Joos Leersnijder de somme van een pont derthien schellinghen over een jaer dienst bij hem gedaen int weiren van de honden uyt de Kercke . . L. I. 13. s."
(*Zomergem*, 1781.)

"Item aen Jacop van Dorpe drij pond gr. over een jaer pensioen van 't weiren de honden ende andere ghedierten uyt de Kercke. . . . . , . L. 3."
(*St.-Laureius*, 1721.)

Slechts in eene dezer plaatsen, te St.-Martens-Leerne, werd de zweep door de kerk geleverd:

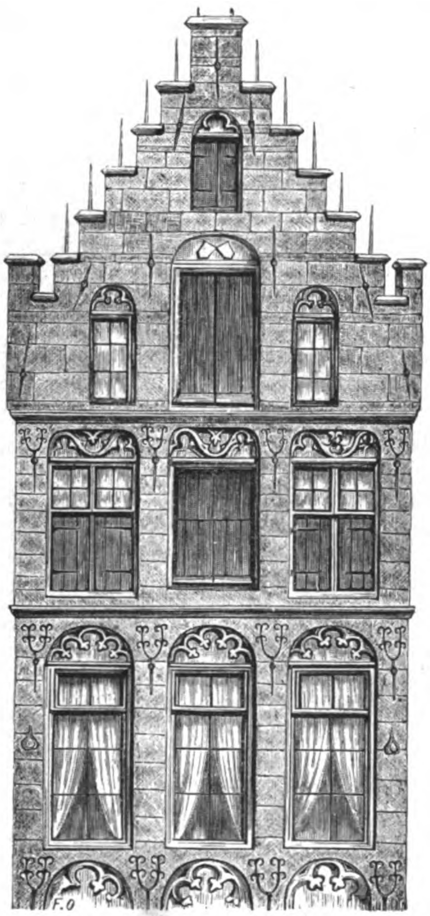
"Item over het verschot van den vendant tot het maecken van eene sweepe om d'honden uyt de Kercke te houden."
(1723.)

Zouden er in Zuid- of Noord-Nederland nog plaatsen zijn waar dit gebruik bestaat?

OUDE GEVELS TE DORDRECHT.

Er is stellig in ons Vaderland geen stad te vinden, die nog zóó rijk is aan overblijfselen van den schoonen Oud-Hollandschen bouwtrant als de stad Dordrecht, zoo fier op haren roem als "oudste stad van Holland."

Daar kan men zich nog eenig denkbeeld vormen, hoe in vroeger tijden een Hollandsche stad er uitzag; doch hoevele schoone gevels er ook nog overbleven, ze zijn meestal eenigzins gemoderniseerd door het inzetten van andere vensters. Zeker hebben ze daardoor gewonnen in de oogen der eigenaars, en werkelijk voldoen ze met hunne groote glasruiten beter aan de behoeften van onzen tijd, maar zonder twijfel kunnen ze het schildersoog minder streelen dan de kleine in 't lood gevatte ruitjes, die zoo geheel te huis behoorden bij het hen omringende.

Huis in de Wijnstraat te Dordrecht.

Ofschoon wij het diep betreuren, dat reeds zooveel verdwenen is, ofschoon wij zoo vurig wenschten nog eens te kunnen ronddwalen door een Dordrecht zooals het zich in de 16e en 17e eeuw vertoonde, toch vinden wij een troost in het album van den bekwamen Heer J. Rutten te Dordrecht, wiens hand in schoone afbeeldingen alles, wat in zijnen tijd aan moker en houweel werd prijsgegeven, bewaarde en daardoor een onschatbare verzameling van gevels heeft bijeengebracht, wier bouwmeesters ons bij de beschouwing als toeroepen: "wat zoekt gij toch naar iets nieuws, bouwt zoo als wij bouwden, wij geven u iets geheel Hollandsch, gooit uwe bepleisteringen aan een kant, neemt als wij den rooden baksteen, dien wij zoo aardig wisten af te wisselen met andere kleuren. Dan zullen uwe straten een frisch vroolijk aanzien hebben, en uwe gevels er niet uitzien als vuile hemden."

Grooten dank zijn wij aan zulk een kundig verzamelaar verschuldigd, en voor elk, die wil laten bouwen wenschte ik, dat hij inzage mocht kunnen nemen van dat album, zoo als 't mij door den welwillenden eigenaar toegestaan werd, die mij tevens verlof gaf, van tijd tot tijd een of ander Dordtsch geveltje in "de Oude Tijd" weer te geven

Gaarne maak ik van die vergunning gebruik, door hier in de eerste plaats mede te deelen een gevel van een huis in de Wijnstraat, waarschijnlijk gebouwd van blauwen Bentheimer steen, schoon thans, ik weet niet waarom, geverfd.

Opmerkelijk zijn hier ook de fraaie ankers, waarvan men destijds zoo veel werk maakte. Het kolossale huis dagteekent uit de 16e eeuw en het geeft zeer duidelijk te zien, als wij het niet reeds wisten, dat Dordrecht een belangrijke koopstad en de eigenaar van het huis zonder twijfel een flink koopman was, die ruime zolders noodig had om zijne waren te bergen.

VAN "OVER HET IJ."

DOOR

J. HONIG Jz. Jr.

(Vervolg van bladz. 55.)

II.

Wel was 't een woelig tafereel, dat zich voor onze oogen ontrolde, toen we daar aan een gezigt op de Binnen-Zaan beproefd hadden. Meer dan één schilderachtig punt toch was er te vinden aan die beide oevers, waartusschen de rivier vloeide; die oevers

Tent- of glazenjagtje.

in het koepeltje nederzaten; een stroomgezigt dat schaars zijne wedergade vinden kon, en beter penseel waardig geweest was dan dat van den schilder, die voor onzen gastheer het boven de deur hangend stukje vervaardigd had. En toch in datzelfde koepeltje hing een zeegezigtje van Jochem de Vries, waarin het water zeer goed van kleur en de schepen correct geteekend waren, benevens een ander van A. Salm, in het grijs met de pen, dat nog meerder kunstwaarde had; zoodat wij het bejammerden, dat deze beide Zaandammers hunne krachten ook niet eens met hunne als aaneengeschakelde rij van woningen, hier en daar in het groen verscholen, afgewisseld door een molen of een scheepstimmerwerf. En volgde men den stroom noordwaarts op, dan mogt ook al de westelijke oever geheel door de dorpen Koog, Zaandijk en Wormerveer als ingenomen zijn, de oostelijke daarentegen droeg in zijne geheele lengte eene afwisselende rij van molens en verleende in de kronkelende bogten, vooral in de zoogenaamde Kuil en Poel, een vergezigt op de weiden, waartusschen nog menig molen lustig de wieken draaide en de torenspitsen

der Waterlandsche dorpen aan den gezigtseinder blonken, even als aan de Westelijke de Kennemerlandsche duinen de horizont begrensden.

Lustig steeg de rook uit onze Gouwenaars op, en al werd het "edel kruijt" ons ook slechts uit een tinnen pot aangeboden, toch deed het ons den smaak van onzen gastheer prijzen. Dat hij onder de liefhebbers geteld mogt worden, bewees ons zijne als dóórrookte pijp. In dat dóórrooken der Goudsche pijpen, wat den steel als ebbenhout deed schijnen en wat de kop aan de hiel een dergelijke krans deed dragen, waren sommigen meesters, en menig arbeider maakte goede zaken, met zijn "stompje" aan de bovenlandsche grasmaaijers te verkoopen.

Anderen weder waren even trotsch op hun dóórrookte pijp, als men het in later dagen op de meerschuimen en oliekoppen was.

De vrouwen toonden dat het "smooken" haar geen hinder was, al werd ons soms de kwispeldoor toegeschoven, wanneer de asch de tafel bedreigde, en lustig bewogen zich hare breinaalden, terwijl ze ijverig deelnamen aan ons discours, wat wel vlotten en levendig blijven moest, daar het oog telkens iets nieuws zag en het gesprek daardoor van het een op het ander gebragt werd.

Zoo dreef daar statig een houtvlot voort en gaf aanleiding, dat de gastheer ons vertelde, hoe dit hout in den regel door de handelaars zelven in Duitschland gekocht, dan den Rijn af tot Dordrecht en van daar in gedeelten naar de Zaan gevoerd werd, waar het, hetzij in publieke veiling gepresenteerd of direct naar de eigen houtzaagmolens gebragt werd. Hij gaf ons daarop eene beschrijving van dat houtkappen en afvoeren langs de Duitsche stroomen, zooals een zijner neven dat in zijn journaal beschreven had, en we vonden het interessant genoeg om copy te verzoeken, als eene bijdrage voor de Oude Tijd. "Op die wijze" ging hij voort, "zijn er al wat schatten langs onze Zaan vervoerd, sinds in 1592 Cornelis Cornelisz. Lootjes van Uitgeest de kunst uitvond om hout met een molen te zagen en die molen naar Sardam overgebragt werd. In dezen tijd kunt ge er wel 180 tellen. En dat hout wordt niet enkel uit Duitschland, maar ook uit Zweden en Noorwegen aangevoerd, en de scheepvaart is daar wel bij gevaren. Dat mag dan ook wel, als gij eens let op al die scheepstimmerwerven, zoo in de Binnen- als Buiten-Zaan. Ongetwijfeld moet gij u verwonderen dat zulke groote schepen als ge daar ginds er een op stapel ziet staan, in het IJ kunnen komen, wijl ge zooeven, met de torenschuit van Amsterdam komende, te regt de opmerking zult gemaakt hebben, dat die sluizen te naauw zijn om die gevaarten te kunnen schutten. Maar voor dit ongerief, dat niet kan weggenomen worden, alleen omdat die sluis ons niet toebehoort, hebben wij een middel, dat eenig in Europa is, naar ik meen.

"En dat middel?" vroegen wij nieuwsgierig.

"Zal ik u thans niet ontdekken," antwoordde hij glimlagchende; "maar als ge onze gasten wilt zijn, kunt gij het van middag zien, want dan zal het juist in het werk gesteld worden. Zoo iets moogt ge buitendien niet verzuimen; 't zou wezen of ge te Rome geweest waart en den Paus niet gezien hadt."

"Maar, waarde vriend!"

"Oh! 't is geene moeite", zoo liet zich nu de vrouw des huizes hooren, "ge hebt vroeger ons huis gezien, thans moet ge de Zaansche kost ook eens proeven."

't Was te gul aangeboden en blijkbaar te welgemeend, dan dat we de uitnoodiging mogten weigeren. We zouden dan maar met de laatste schuit vertrekken; als de wind wat omging, dan konden we nog vóór boomsluiten in Amsterdam zijn.

"Daar doet ge wel aan", sprak nu onze gastheer, "en mogt onze eigen moestuin u niet genoeg kunnen aanbieden, het ontbrekende wordt ons met volle ladingen uit het Noorderkwartier aangebragt. — Zie maar eens die twee vaartuigen, die daar aan komen zeilen; dat is slechts een deel van de schuiten die dagelijks kool, wortelen en wat dies meer zij, langs de Zaan naar de Amsterdamsche markt voeren en eerst hier wat slijten. Daarenboven, wat de grond voor van middag niet geven mogt, dat zal ons het water verschaffen. Zie daar dien botter, die uit de Alkmaarder-Meer komt en ons baars brengt, niet door die van de Haarlemmer-Meer overtrof-

fen; en dat gindsche schuitje daar behoort een visscherman op den zuiddijk, die het IJ zijn heerlijke bot ontneemt. Aan vleesch hebben wij mede geen gebrek, zoo min zomers als winters, ja zelfs een ossenmarkt hebben wij op zen tijd. Dan is er door sommige onzer kooplui aanvoer uit Denemarken. De beesten worden hier 's zomers geweid, om ons 's winters 't vleesch voor de kuip te leveren, want dáár dienen we voor te zorgen, dat de kelders goed voorzien zijn, wijl niet, zoo als in de steden, onze winkeliers dagelijks het noodige kunnen leveren."

"Ja, die winterprovisie en de slagt eischt wat van ons, vrouwen!" hernam nu de gastvrouw, "te meer daar men hier gewend is, niets aan de meiden over te laten, hoe goed en trouw ze ook zijn. Maar ge zult me niet kwalijk nemen, hoe weinig omslag we ook maken zullen, toch dient er gezorgd;" en opstaande ging zij naar de keuken. —

"'t Is in goede handen", knikte de gastheer ons toe, "onze vrouwtjes zijn ijverig in hare keuken, even als wij het zijn in onze molens, om in de behoeften onzer klanten te voorzien. Zie maar eens naar die vletschuiten, hoe ze met allerlei waren geladen zijn, die van de molens of pakhuizen naar de hier en daar liggende vrachtschuiten ter verdere verzending heen gevoerd worden. Daar hebt ge vaten met olie en verf, zakken met gort, riemen en pakken papier, touwwerk, vaatjes stijfsel, snuif enz., en zoo gaat het dag in dag uit; en dan moet ge eens zien, als op de marktdagen de veeren andere schuiten van de dorpen de Zaan afvaren naar Amsterdam; dan is 't levendig genoeg op het water, en als daarbij de wind een fermen stooker blaast, wordt het wijken soms lastig genoeg voor een pleiziervaartuig, zoo als er ginds een aankomt, wanneer er geen bekwaam schipper aan boord is. Gelukkig hebben wij daaraan nog al geen gebrek. Onze knapen zijn bij het water als opgevoed. Hun speelgoed is er reeds naar, even als voor hetgeen waarmeê ze later den kost moeten winnen. Ik herinner me nog levendig, hoe groote feestdag het was, als ik mijn kofscheepje achter het roeischuitje mogt laten drijven, en hoe ik aan mijn molentje de zeilen aan de roeden even vlug behandelen kon als onze knecht."

"En 't is met ons vrouwen niet anders geweest", sprak nu onze gastvrouw weer binnenkomende, en met haar een dienstmaagd, die een blaadje met een glas en een zoogenaamd likeurkeldertje of kistje op tafel nederzette; "ons speelgoed is er ook al op toegelegd om spelende te leeren wat later te pas kan komen. Maar het moet gezegd worden, de jongens hebben meer genot van de vrije lucht dan de meisjes, en men mogt aan de laatsten wel wat meer ligchaamsbeweging veroorloven, dan *nu* soms het geval is. Wij vrouwen zijn bovendien meest aan ons huis gebonden."

"Ja," sprak een onzer, "heeft men elders genot van paard en wagen, hier zijn de wegen daartoe niet geschikt."

"Och, alles gewent", sprak de gastvrouw, "en daarover klagen we ook niet, hoe aangenaam anders een rijtoertje zijn moge. We leven hier in Waterland, en heb ik eens gelezen dat men in Venetië, om uit te gaan, zich van gondels moet bedienen, wij behelpen ons hier even eens met een dergelijk middel. Kijk maar eens wat daar aankomt."

We volgden hare aanwijzing. Door twee mannen voortgeroeid, kwam daar een vaartuigje aan, dat veel op eene groote boot geleek. In het midden was een tentje, aan weerszijde door glasramen en aan de einden door met glas voorziene deuren gesloten, zoodat, wanneer de er vóór hangende gordijntjes weggeschoven waren, de in het vaartuig zittende personen allerwege een vrij gezigt hadden, of bij het openen der raampjes de frissche koelte genieten konden. Dit tent- of glazenjagtje, zooals we 't hoorden noemen, was van onder glad geharpuisd en de boorden zwart geverfd, terwijl de tent zelve groen geschilderd en met witte of vergulde lijsten afgezet was, en er bovendien om die lijsten en den spiegel nog snijwerk, mede verguld, aangebragt was. Zoo als het daar voorbij voer, was 't een lief vaartuig en de vergelijking onzer gastvrouw zoo kwaad niet, al mogt het Hollandsch *solide* er ietwat plomperen vorm aan geven, dan we ons de afbeeldingen der Gondels in Venezia la Bella

herinnerden, en de stoere mannen in hunne bruine wambuizen en wit linnen pelzen zich niet zoo behagelijk voordoen als de gondeliers in hun schilderachtig kostuum.

"Dat nu is *ons* rijtuig", sprak de gastvrouw glimlagchende. "Het voert ons naar onze rondjes of bezoeken, zoo als de steêlui zouden zeggen, en dient verder om ons bij guur of regenachtig weêr naar de kerk te brengen, waar ge dan eene geheele rij kunt vinden liggen. Alsdan wordt van de wegsloot gebruik gemaakt, en daarom worden de bruggen er over op een hoogte gebouwd, dat men er onderdoor kan varen. Ik verzeker u dat het een gemakkelijk en aardig vervoer is. De zitplaatsen in het net geschilderd tentje zijn met zachte kussens voorzien, en onder dezen zijn kastjes voor allerlei berging."

"Daar hebt ge nu het nut en vermaak beiden", zeide onze gastheer glimlagchende, "maar moeder heeft nog twee eigenschappen vergeten. Zoo kan men het jagtje ook voor zeilschip gebruiken, en hoewel het door zijn bouw geen snel zeiler is, zoo vergoedt het toch menigeen het gemis van een boeijer. En dan zou onze Aagje u kunnen vertellen, hoeveel pret ze niet geven om meê naar de kermis te varen! Ja, dan zoudt ge 't eens zien moeten, welk een menigte jagtjes uit de andere dorpen voorbij varen, en hooren, hoe menig lied dan in den stillen avond uit die verlichte tentjes u in de ooren klinkt!"

"Ja! ja!" antwoordde de moeder meesmuilende, en uit het blosje dat de wangen der dochter kleurde, mogten we opmaken, dat achter die toegeschoven gordijntjes het wel wezen zou als in het bosschaadje van Hoofts Dorilea:

Indien dit tentje klappen kon!

En voorzeker waren de mannen aan de riemen dan wel even stilzwijgend, als de gondeliers in Venetië gezegd worden te zijn.

"De regte pret van zeilen is evenwel met de boeijers en jagten," vervolgde onze gastheer. "Er zijn er dan ook van allerlei grootte en soort, en die uitmunten door verguldsel en blinkend koper- en ijzerwerk. 't Is een aangenaam gezigt, als de buurt zich op een zomerdag vereenigt, om, zoo als wij het noemen, "in compagnie" of, zooals gij Amsteldammers zegt, "Admiraal te zeilen," en al die blank geschuurde bodems, de ranke masten als met zeildoek beladen voorbij te zien stevenen. 't Gebeurt ook soms, dat de een of ander kastelein een vlag als prijs uitlooft voor den snelsten zeiler; 'k behoef het u, die de feesten uwer jagthavens kent, niet te zeggen dat er evenveel mededingers en kijkers heenstroomen als elders naar eene harddraverij. En dan hebt ge de marktdagen, waarop ieder koopman, die maar een eigen boeijer heeft, er mede naar stad zeilt. Dan ziet men op het IJ, wie de beste zeiler of de meeste zeemanschap bezit. Ik verzeker u dat er al menig weddingschap gewonnen of verloren is, om het eerst aan de steigers te wezen. Wat zal ik zeggen, bergen of bosschen hebben wij niet, en het water moet dus onze plaats van uitspanning wel zijn."

"Maar des winters?" wilden we vragen, doch het woord kwam niet over de lippen, daar onze aandacht geboeid werd door een vaartuig dat met volle vaart op het luchthuis, waar wij zaten, aanstoof; maar juist toen we dachten dat er gevaar was, vielen de zeilen en draaide de boeijer bij den wal. De jonge man die aan 't roer gestaan had, sprong er uit, en blijkbaar moest hij een goede kennis van de dochter des huizes wezen; want toen hij den koepel binnen trad, viel hem eene welkomst ten deel, die menigeen de zijne zou gewenscht hebben. We bleven dan ook niet lang in het onzekere over zijn persoon, daar hij ons terstond als Aagjes vrijer werd voorgesteld. Het gesprek werd nu meer algemeen, daar de jonge man mede "te gast" genood werd, wat hij, als te denken was, met welgevallen aannam. Ook de zoon had mede zijn kantoorwerk aan kant gedaan, en zoo werd het al pratende tijd om aan tafel te gaan.

(*Wordt vervolgd.*)

VERZOEKSCHRIFT OP RIJM

VAN DEN SCHOUT DER VRIJHEID ETTEN, PIETER NUIJTS [1], OM VERMEERDERING VAN TRACTEMENT, 1693.

Dat men in de 17e eeuw ook de dichtkunst aanwendde om te trachten zijn lot te verbeteren, blijkt uit het onderstaande verzoekschrift van den Schout der Vrijheid Etten, Sprundel en de Leur, door hem in 1693 aan den Magistraat aldaar ingediend. Het strekte om zijn jaarlijksch inkomen te verhoogen, waartoe men niet genegen was, maar wel om hem voor gedane extra-diensten eene schadeloosstelling te verleenen.

Bij eene berijmde apostille van den Raad en Griffier W. van Schuylenburch, werd aan Nuyts, bij Extract uit het Register van de Notulen van die van den Raad en Rekening van Willem den derde kennis gegeven van de som, die men het voornemen had, hem toe te leggen.

Het is ons onbekend of het hierbij gevoegde verzoekschrift in een zijner uitgegeven werken wordt gevonden.

P. A. L.

EED'LE MOOGENDE AGT'BRE HEEREN!

Die soo lang men 's weerelds paân
Door Gods seegen mag begaen,
Men ootmoedelijk sal eeren;
Is den Schout der Vryheyt Etten,
Die sigh met dit kort verhaal
Voor den drempel van uw Saal
Komt eerbiedig needer setten;
En beleeffdelijk vertoonen,
Dat off wel, een tijd geleên,
Het Uwe Eed'le Moogendheên
Om de diensten te beloonen,
Die gestaag 's Lands Amptenaaren
Voor de welstand van het Land
Waakende van alle kant,
Door-gaens drukken en bewaaren,
Heeft behaagt, op goede gronden,
Yder een bepaalde som
Toetevoegen, en alom
Sulx wel billijk is bevonden,
Egter (met verloff geschreven):
Den vertoonder, mits den last,
Welke aan syn bewind is vast,
Veel te weinig is gegeven:
Staande merkelijk te letten,
(:Onder goê verbeetering:)
Dat seer wijd den ommekring
Uytstrekt van 't Vlek van Etten.
Dat te samen in een Bundel
Van de Vrijheid in 't gemeen,
Schoon men Etten noemt alleen,
Syn inbegreepen Leur en Sprundel;
Plaatsen, Oost en West geleegen,
Van den anderen verdeelt:
Dat het ook te veel verscheelt
Eens, off dry — sints, dienst te pleegen:
Dat men die niet kan bewand'len
Sonder rij-tuig, kar, off peerd:
Dat m'int krijt raakt van den weerd
Als men daer iets heeft te handelen:
Dat men spant aldaer twee Banken,
Die men weekelijk moet waernemen, Schoon men veel tijds daar
min ontfangt, als twee paar blanken;
Dat men stadig sorg moet draagen
Voor het noodig onderhoud
Van veel wateren, die men schout;
Weegen, voor de kar en waagen;
Straaten, vol Betuinse Steenen;
Bruggen over vlied en vaard,
Die sig met de Merk vergaart,
Storten t' samen t' seewaerts heenen;
Dak en muuren van dry Kerken,
Met haar Toorens; het geluid,
Dat ses klokken galmen uyt;
Dry stux die 't Slag-uur bewerken;
Twee Regt-huysen voor de Raaden;
Dry voor Leeraers van Godts Woord;
Dry Jeugd-Schoolen daar 't behoort;
Een gevang'nis voor de quaaden;
Gast- en Wees-huys, en voorts Armen,
Van geloovs verscheide slag,
Voetsel, en 't geen men meer plag
Te versorgen met ontfarmen;
Op de Stoel dry Predicanten;
Ook dry Kosters; In de School
Soo veel Meesters; Ik verdool
Schier in Vosters rouwe quanten:

---

[1] Geb. te Breda, overleden Maart 1708. Zie v. d. Aa. Biogr. Woordenb. in Voce.

Hier bij dient men nog te voegen,
Dat dies Vrijheid, boven al
De andere plaatsen, in 't getal
't Meest geevt, schoon met ongenoegen;
't Sy men schooten schaaft, off Beeden,
Op het Hertoglyk bevel
't Geen voorsigtige oudheid wel
Onbenaadeelt eertyds deede;
't Sy men karren moet besorgen
Voor den dienst van Heer off Staat;
Manschap die men werken laat
Tot den avond van den morgen;
't Sy men met onguure Gasten,
Ruyter-benden, off Soldaat,
Die syn Huys-weerd selden baat;
Het Gewest komt te belasten;
't Sy, dat viandelyke schaaren,
Heet op Land-plaag, moord en roov,
Voor gekerm en klagten doov,
Met Brand-Schatting 't Land beswaren:
't Sy men Hooffelyke Givten,
Schuldig aan den Heer of Vrou,
Op hun Ridder-feest off Trouw,
Brengt ter schenk uyt gulle drivten,
Soo dat men sal onder vinden,
Dat deês Vrijheid draagt alom
't Hoogste tal, de Grootste Som,
Soo voor vianden, als vrinden.
Oorzaak, dat men veele saaken
Door-gaans te bestellen heeft,
Die met 't geene daar aenkleeft
Dagelyx veele moeyten maaken,
Om het alles te verrigten.
Na den regel en de maat,
Die door billijkheid bestaat;
Om een yder tot syn pligten
Te bedwingen, en bestieren;
Om aan alle man van pas
(:Soo sulx immer doen'lyk was:)
Bot te korten off te vieren [1],
Om soo veel kroesel-koppen,
Wondre schepselen van kruyn,
't Samen onder een kappruyn
Te vergaad'ren; om te stoppen
Borger-twist en Buur-krakeelen,
Haat, die heymelyk broed en woed,
En een vreedig vroom gemoed
Waarlijk walgen, en verveelen;
Om der onderdanen wetten,
Regt en seên, wel her-gebragt,
Heus en trou, bij dag en nagt
Voor te staan en vast te setten;
Om soo veele weegen veilig
Voor den Land-dief, Bedelaer,
Moorder en Geweldenaar
Te verseekeren; als Heylig.
Saaken, die niet min gevaarlyk
Syn voor 't leven en het lyff,
Als het verdere bedryff
Voor het hooft en brein beswaerlyk.
Eyndeling sy nog geweten,
Dat den Toonder nimmermeer
Aan de Vryheid door geteer
Lastig was in drank off eeten,
Sulx uwe Eed'le Moogendheeden
Met haar wys doorsigtig oog,
't Geen haar nimmermeer bedroog,
Na het voorschrifft van de reeden
Ligt'lyk sullen sien, en merken,
Dat met weinige genot
Van 's Vertoonders soober lot
Soo veel last, en sware werken
Waerelijk niet te vergelden,
Nog en konnen syn beloont.
Reeden, dat hy sig vertoont
Voor uw Raad-Saal, om te melden
Door wel-gegronde klagten,
Daer Astrea sit ten Troon;
Die geduurig is gewoon
Alles wettig te betragten;
Daer vrou Themis in haar Seetel
Streng met swaerd, en op een haar
Billyk, met den Eevenaar
't Goede erkent, en straft 't vermetel.
Biddende dan seer ootmoedig,
Dat uw Eed'le Moogendheên,
Op de by-gebragte reên
Des vertoonders, nu gunst-goedig
Agting nemende, gelieven
Den vertoonder, dog met meer
Jaar-loon, als hij had weleer,
By haar kant-schrift te gerieven;
En soo 't voorbeeld van een ander,
Die gewis sooveel niet doet,
Klem kan geven op 't gemoet
Van een billykheid-voor-stander,
't Gunst-bewijs terug te trekken,
Te verstaan in sulken sin,

---

[1] Scheepsterm.

Dat sal nemen syn begin
(:Om den yver meer te wekken:)
Met een der verloopen jaaren,
Welke uwe Eed'le Moogende
Met 's vertoonders dienst en beê
Best bevinden te eevenaren.
't Welk ik doende, sal ik blyven
En, in onverbastert Duyts,
Staag tot dienst verpligt my schryven
Onderdanigst

PIETER NUIJTS.

Apostille.

Den Raad en Griffier Schuylenborgh
Die wert versogt te draagen sorgh,
Dat by de Ettens overheyt
Den Suppliant wert toegeleyt,
Soo veel het ondersoek haer leert
Wat hij voor extra meriteert.
Actum in den vollen Raad,
Door wiens bevel hier onderstaat:

get. W. V. SCHUIJLENBURCH.

11 Febr. 1693.

Etten Baronie van Breda,
11 Maart 1693.

Extract uyt het register van de Notulen van die van den Rade, ende Rekeninge van Syne Kon. Maj^t. van Groot-Brittagne.

Woensdagh den 11 Maart 1693.

De Heer Raad en Griffier Schuijlenburch refereert, dat hij ingevolge van d'autorisatie van desen Rade, gegeven op de requeste van den Schoutteth. Nuyts in dato 11 Februarij 1693, mette Magistraet van Etten heeft gesproken over den inhout der voorz. requeste, continerende versoeck, dat hem voor extra ordinaire genomene moeytte en vacatien een jaerlyxe augmentatie van Tractement mogt worden toegevoeght, dogh dat de voorn. Magistraet niet en inclineerde tot een jaerlyx augmentatie, maer wel dat hem vyff à seshondert guldens voor syne extra ordinaire besoignes en devoiren voor den gepasseerden tyt wierde toegevoecht, tevreden zynde hem de voorz. recognitie, op approbatie van desen Rade te voldoen.

Den Raad approbeert, dat de Magistraat aan den Schoutteth. Nuyts voor syne extra ordinaire moeyten de voorsz. recognitie van vijff of seshondert guldens sal vermogen goet te doen.

Accordeert met 't voorz. Register.

WAT ER ALZOO IN EEN BURGERHUIS VAN DE 17^e EEUW TE VINDEN WAS.

DOOR

D. VAN DER KELLEN Jr.

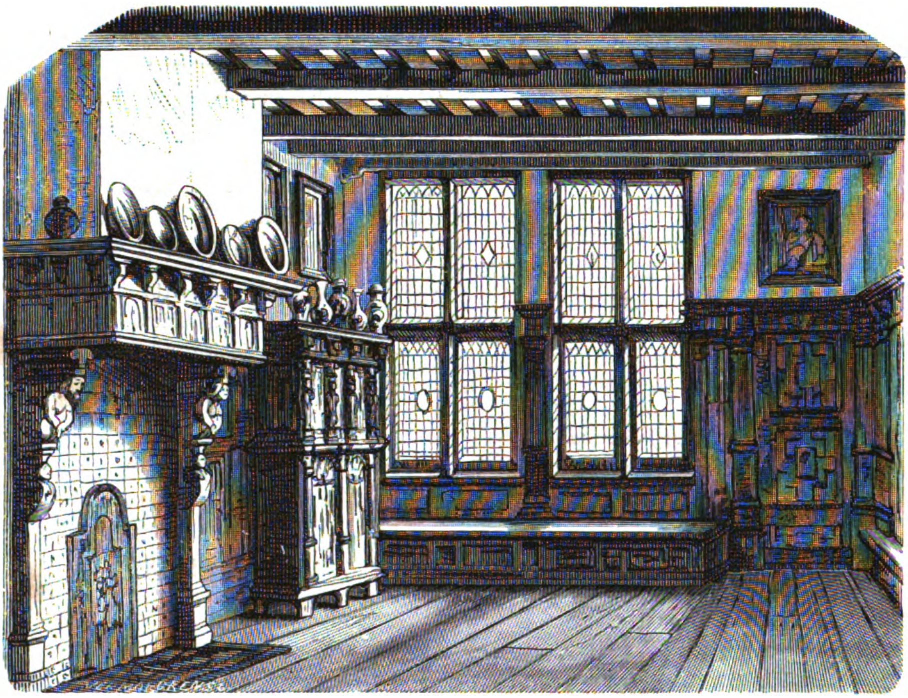
Herinnert gij het u, waarde lezer, hoe gij in 't vorige jaar mij verzeldet op een tochtje, wat tot doel had het in bezit nemen van een erfenis? Herinnert gij 't u nog, hoe wij daarbij een neef van mij, mijn mede-erfgenaam, in ons gezelschap hadden en hoe hij met zijne domme uitvallen ons, en vooral mij, ergerde? Hoe hij schrikte, de onnoozele bloed, toen wij beweging boven in 't oude huis hoorden, weet gij ook nog; en hoe wij, toen 't donker begon te worden, half ziende en half tastende, het huis verlieten en met het sluiten der deur verlegen zaten. Daarop zijn wij ieder zijn weg gegaan. Waar gij heen getogen zijt, weet ik niet, maar wij hebben ons logement opgezocht, waar, nadat we wat gegeten hadden, Neef Hout zich weldra met een paar inwoners van 't stadje in een gesprek en spoedig aan een spel biljard waagde, terwijl ik den avond recht genoegelijk in gesprek met den Heer Herman sleet in kouterij over onze bekende liefhebberij. Eindelijk werd het tijd naar bed te gaan, en de mij ongewone vermoeienissen van den dag voerden mij weldra in de armen van Morfeus, die echter weinig medelijden met

den armen reiziger had en voor hem allerlei zotheden van Batavieren met poeierpruiken en lange pijpen — in één woord allerlei malle zaken, te laf om hier mee te deelen, deed defileeren.

Maar daar word ik op eens gewekt door een gil, en ik zie bij 't invallend maanlicht mijn armen neef met uitgestrekte armen, opengesperde oogen en ten berge gerezen haren in 't midden der kamer staan.

Wat er met de goede ziel voorgevallen leen hij, die ooit door harde koortsen geteisterd is geworden, kan het begrijpen, welke verwarde beelden dan door ons hoofd vliegen.

Zoodra de geneesheer mij toestond over eenige zaken te spreken, vervoegden zich de erfgenamen van neef Hout, mijn medeerfgenaam, bij mij. Hun lachend rouwgewaad wekte schrikkelijke herinneringen in mij op. Zij daarentegen vervulden met moeite voor eenige oogenblikken hun rol als rouwdragers;

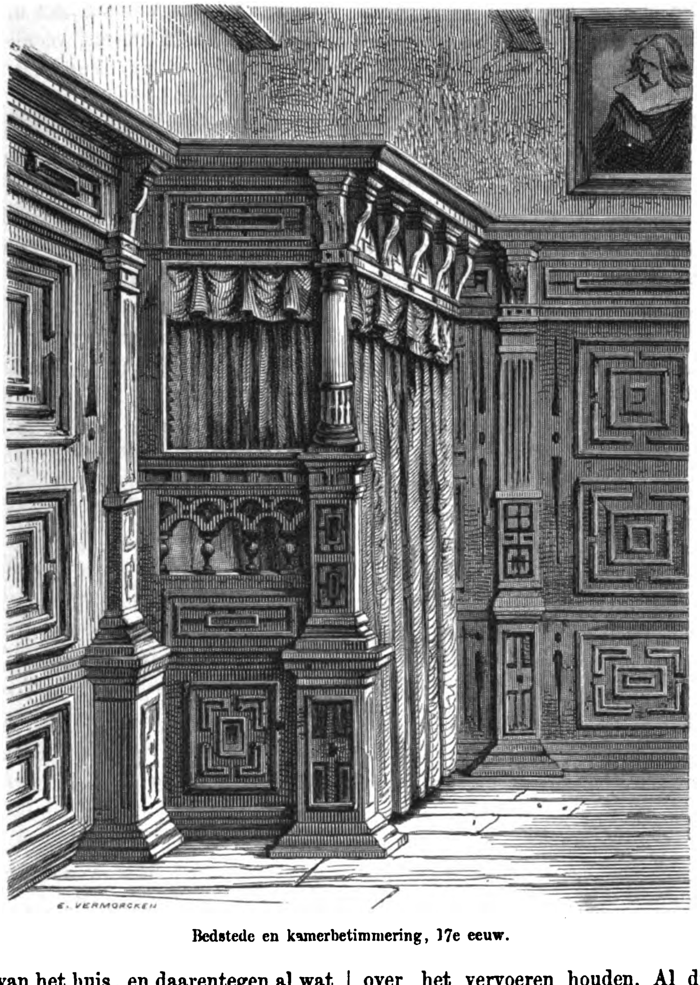
Een kamer uit de 17e eeuw te Dordrecht.

was, welke vreeselijke droom hem in dien toestand had gebracht, hij heeft het mij nooit kunnen vertellen, mij noch iemand anders — twee dagen later was hij een lijk. Met moeite had ik hem zoo goed en kwaad als het gelukte bij zijne familie gebracht, en nauwelijks had ik dien droevigen plicht vervuld, of ik zelf viel in een zware ziekte, die mij op den rand van 't graf bracht. Dagen en weken verliepen op die wijze; eerst uiterst langzaam herstelde ik. Welke gezichten ik toen gezien heb, — al-

zij haakten slechts naar 't oogenblik, waarop zij met hunne inleiding konden beginnen, om neef's gedachten over 't oude huis uit te lokken. Neef echter kwam niet met een voorslag voor den dag; hij verkeerde nog in dat soms heerlijke gevoel van aansterkende zwakheid: hij was nog te dommelig, alles was hem nog te onverschillig, behalve de lieve zon en het heerlijke groen, en zijne dankbaarheid voor Hem, die hem had toegestaan, dat schoone op nieuw te genieten. Zalige tijden, wel opwegende tegen de verschrikkingen van

een zware ziekte, ten minste dan, wanneer niet zorgen voor zijn gezin den zieke in zijn herstel tegenhouden. Daarom was van neef spoedig en zonder veel moeite de toestemming te krijgen, om het huis en wat het bevatte door deskundigen te doen schatten, en een paar dagen later wist men hem tot een minnelijke schikking te bewegen, waarbij ik eigenaar werd van het huis, en daarentegen al wat het inhield aan de verdere familelje kwam. Ik was echter zoo wijs, daaruit te bedingen een kast, die ik vroeger in 't voorbij gaan opgemerkt had, een kast, die alles in 't klein bevatte, tot in de minste bijzonderheden toe, wat men in de 17e eeuw in een huis vond. Ik dacht, lezers, dan kunnen wij toch onze beschouwingen voortzetten, die we anders zouden hebben moeten staken, daar alles uit het huis dadelijk tot geld gemaakt was; daarenboven behoeven wij niet te reizen en kunnen, voor de kast zittende, alles op ons doode gemak opnemen.

En zoo ziet gij mij thans op reis om de kast te gaan halen, want ik wil zelf 't oog over het vervoeren houden. Al die kleinigheden dienen goed ingepakt te worden, want ik wenschte niet gaarne er iets van te verliezen of iets beschadigd te zien.

Bedstede en kamerbetimmering, 17e eeuw.

Zie zoo, daar staan wij dan weer in dezelfde kamer, die wij verlieten, toen ze nog vol, ja overvol met meubelen stond. Daar

staat ook nog de kast, die we toenmaals uitgepakt hebben en die met haar porceleinen stel, op verzoek van den tegenwoordigen eigenaar is blijven staan tot dat hij er een plaats voor gevonden zal hebben. Wat stroomt thans het licht met volle stroomen naar binnen, nu de gordijnen medegenomen zijn! Maar ach, de schoone geschilderde ruitjes hebben de woestelingen in hun plunderzucht grootendeels gebroken. 'k Begrijp het, 't is alles voor gemak maar 't venster uitgegaan; 't kwam er niet op aan of er een ruit meer of minder brak. Maar ik zal mij troosten; toch kan het huis mijn eigendom niet blijven, en een ander houdt het ook niet in zijn tegenwoordigen toestand. Doch laat ons bij gebrek aan stoelen een oogenblik hier op de banken voor 't venster plaats nemen; 't is waarlijk geen onpleizierig zitten, vooral als de thans hier ontbrekende kussens de zitplaats wat zachter maken.

Wat zegt ge van dien schoorsteen met zijn in steen gehouwen cariatiden? Wat zijn de tijden toch veranderd! Vroeger had men in elk huis altijd eenige van zulke zaken, die het werk waren van een klasse van beeldhouwers, die thans uitgestorven schijnt. Zoo gij thans iets van dien aard wilt hebben, wie staat u dan daarvoor ten dienste; een steenhouwer? Ja, als 't alleen een dood ornement is, dan gaat het nog; maar komt er eenig menschelijk of ander dierlijk wezen kijken, dan gaat het er deerlijk uitzien. En bij den beeldhouwer kunstenaar? die bemoeit zich met zulke zaken niet; men is genoodzaakt naar 't buitenland uit te zien, waar de nijverheid meer door de kunst is doordrongen. Zoodoende zingen wij alweêr ons oude deuntje: "laat ons ons best doen, den handwerker aan 't verstand te brengen, welk voordeel hij van de kunst kan trekken."

Het benedengedeelte der kamer is, zooals gij ziet, geheel betimmerd, geboiseerd noemen wij dat; van boven een breede flink uitstekende lijst, die een fraai profiel vormt, van tijd tot tijd door een pilaster geschraagd, en wier tusschenruimten met verstekken gevuld worden. O, het staat zoo goed, zulk een eikenhouten kamer! die kleur van hout geeft een schoonen achtergrond, waartegen de figuren fraai uitkomen. Soms, om mogelijke eentoonigheid te voorkomen, voegt men er een lijstje of knop of ander figuur in van ebbenhout. Waar zulk een kamerbeschutting gemist wordt, die uit den aard der zaak nog al kostbaar is, zoudt gij in die tijden een lijst even als hier gevonden hebben; maar de verdere bekleeding bestond dan uit gordijnen, die tot den grond reikten. Ook begon in die eeuw het goudleer in de burgerhuizen in trek te komen, vooral in 't laatst der eeuw, om op zijn beurt plaats te maken voor de geschilderde behangsels. Waar dit alles te kostbaar werd, op boven- en slaapkamers en voor wien het niet betalen kon, bleef slechts de gewitte muur over, die, als het lijden kon, zoowel tot sieraad als om de kleederen tegen de kalk te vrijwaren, met de bekende witte steentjes werd betegeld, een mode, die, zoover mij bekend is, slechts bij de Hollanders thuis behoort.

Maar, neemt het me niet kwalijk, ik moet aan 't pakken gaan, willen wij niet genoodzaakt worden van nacht hier te blijven. Die ledige bedstede daar zou ons wel herbergen willen, maar het foudraal alleen is niet genoeg om ons een goede slaapplaats te bezorgen. Bed, kussens, dekens, alles is weg. Dus, helpt liever een handje mede om klaar te komen. Dat die bedstede of dat ledikant, hoe zal men 't noemen, uwe oogen trekt, kan ik u echter niet kwalijk nemen. — 't Is waarlijk fraai. Men hield er toenmaals veel van, om die bedsteden in den hoek van de kamer te zetten; dan waren twee der vier zijden goed beschut, en voor den verderen tocht wist men zich wel door de zware greinen, damasten of zijden gordijnen te beschutten. Maar nu, voort maar, voort, anders worden we door 't duister verrast.

(*Wordt vervolgd.*)

De hier gegeven afbeeldingen van een kamer en de zich daarin bevindende bedstede, danken wij aan de welwillendheid van den meergenoemden heer J. Rutten, die ze beiden geteekend had in het vroegere huis van den Pastoor der Bisschoppelijke Klerezij te Dordrecht, dat afgebroken is bij de verbouwingen voor de kerk.

KERKUILEN.

Men weet dat de uilen zich bij voorkeur op de torens onzer kerken schuil houden, er hunne eieren neerleggen en hunne jongen opvoeden. Dat zij er voor het overige geen het minste kwaad aanrichten, alhoewel zij lang een voorwerp van vrees voor de bijgeloovige lieden geweest zijn, ja als schadelijke dieren doorgingen, en als zoodanig met hardnekkigheid vervolgd werden, is eveneens genoegzaam bekend. Wie uwer die buiten woont, heeft niet een dier arme nachtvogels met opene vlerken aan de groote poort eener hoeve vastgenageld gezien, en zijn spijt kunnen onderdrukken bij het overdenken hoe de pleger van zulk eene onnoemelijke handelwijze — gevolg zijner onwetendheid — niet beter zijne belangen verstaat, om niet meer te zeggen! De heer A. de Vlaminck deelde in de ***Gedenkschriften van den oudheidkundigen kring der stad en den voormaligen lande van Dendermonde*** eene nota mede uit de rekeningen der O. L. V.-kerk van genoemde stad, waaruit blijkt dat de kerkbestuurders voor iederen uil, dien men op den toren rooven of vangen kon, eene premie verleenden. Niet alleen te Dendermonde, maar te Westeren en schier overal elders bestond dit gebruik. Een post der kerkrekening van Westeren, over 1648, luidt:

"Idem betaelt aen Jacques Dhondt over het schieten van eenen huyl in de Kercke den XX Augustus 1647 . . XII gr."

JAN BROECKAERT.

DEVIEZEN VAN NARREN.

In den vorigen jaargang van dit tijdschrift wordt op bladz. 268 een rebus gegeven, dat op den armband van de pijpers van 's Hertogenbosch voorkomt.

Vooral de vroolijke Rederijkers hebben veel genoegen gehad om van hunne blazoenen en leuzen raadsels te maken, en hunne sotten of narren hulden gewoonlijk hunne namen en deviezen in een duister en raadselachtig kleed.

Mr. J. Soutendam deelt ons daarvan een paar voorbeelden mede: Op de Tentoonstelling te Delft in 1863 kwam het portret voor van den sot der rederijkerskamer van Leiden, Piero, alias van den Morn. In den laatsten regel van het onderschrift staat:

"'k ben Piero, L. X. N. tijt, God weet mijn levensent."

Dit moet gelezen worden: 'k ben Piero, l. x. n. of elkzen tijt, enz.

In het "Const-Reick Beroep ofte Antwoort op de Kaerte uytgesonden bij de Hollantsche camer binnen Leyden, onder 't woord Liefd 'Es 't Fondament, aen alle nabuerighe Reden-rijcke vrije cameren in Nederlant, tegen den 6 Oct. Anno 1613," enz. (Tot Leyden, by Jacob Jansz. Paets, woonende in de Sonnevelsteegh. Anno 1614. 4°.), komt een "klinck-Dicht voor, dat aldus eindigt:

"'T vreedsaem geslacht, meer prijs verwacht, als die van Leyden,
Wech nijt en haet, eert wort te laet, om wel bereyden,
Dus elck gherieft, en toont dat "Lieft" is 't fondament."

L. X. N. TIJT-PIERO.

"Elck sijn (sen) tyt" was dus "'t *woort*" van den sot der Leidsche rederijkerskamer, Piero.

De nar of gek der Delftsche rederijkerskamer had tot devies: "Onder de rapen geeck ick;" dat is, ik bekleed het officie van "geck" of „sot" bij de kamer, wier devies is: "Wij rapen geneucht."

VOSSENVANGERS.

Even als de honden waren de vossen vroeger in ons land zeer talrijk. Om hunne vernieling te bevorderen stond hertogin Johanna, bij het 29e artikel harer "Blijde Inkomste", toe, "dat elck maer jaghen mocht hasen ende vossen alle Braband deure sonder calengieren." Later loofde het leenhof van den Ouden-Burcht, te Gent, onder andere eene belooning uit voor elk, die een vos doodde, van welken de pooten boven de voorpoort van den Burcht gehangen werden. Een vermakelijk plakkaat werd op hetzelfde onderwerp uitgevaardigd, en nog in het begin dezer eeuw waren er verscheidene gemeenten, onder andere St.-Martens-Laathem, alwaar de klop-

jacht op de vossen noodzakelijk geacht werd. Het archief der gemeente Westeren bevat meer dan één bewijs dat Reintje er in het begin der verledene eeuw aanwezig was. Het volgende is daartoe voldoende:

"Burghemeester ende schepenen der prochie ende heerelijckheid van Westeren ordonneren dheer Jacques frans van der Straeten, hemlieden ontfangher, te betaelen aen Benedictus van Pottelsberghe de somme van vijfthien Schellinghen grooten over ende in voldoeninghe van het schieten van twee vossen, te weten eene moer ende vaervos, aen dese weth in de maent van December 1706 ghetoont, dit alles in voldoeninghe van de placcaeten van Sijne Majesteijt diesaengaende vuytghegeven ende gheemaneert, dese exhiberende met quittantie, sal UE. valideren op uwen ontfanck in uwe aenstaende te doene rekeninge. Actum ter ordonnantie van de weth als griffier desen XXX December 1706. N. J. van Hecke."

Westeren. JAN BROECKAERT.

GESCHIEDENIS VAN DE KLEEDING IN DE VROEGERE TIJDEN,

DOOR

D. VAN DER KELLEN JR.

(Vervolg van bladz. 33.)

Wanneer er in een tijdschrift als "de Oude Tijd" sprake is van eene geschiedenis der kleeding, zoo zal wel niemand zich voorstellen, daar te vinden hoe Grieken, Perzen, Romeinen en Egyptenaars gekleed gingen. Dit ligt dan ook in 't geheel niet in mijn plan. Ook zal ik u niet voeren in een doolhof van gissingen omtrent de kleeding van de eerste bewoners dezer landen, waarvan men toch niets met zekerheid weet; maar, dat alles overstappende, zullen wij beginnen met maar dadelijk een kijkje te gaan nemen bij de Germaansche stammen, en eens zien, zooveel mogelijk als de nevel die nog over die tijden hangt ons zulks toelaat, wat de kleermakers bij de Batavieren en de hen omringende stammen hunne klanten aan 't lijf hingen.

Wel, hoor ik u zeggen, bespaar u die moeite. Wij hebben het immers reeds als kinderen op school geleerd, hoe de Bataven als wildemannen geheel naakt liepen, en slechts een teenen mandje op het hoofd droegen? Alleen des winters voor de koude en om er recht krijgshaftig uit te zien, hingen ze een dierenvel om, wat ze met een gesp en bij gebrek daarvan met een doorn op den schouder vasthechtten.

Ja wel, zoo dacht men er vroeger over, en zoo wordt er nog wel door sommigen overgedacht, maar onze tijd, die alles verwerpt wat tegen het gezond verstand strijdt, denkt ook daar al geheel anders over.

Is ons klimaat en onze grondgesteldheid geschikt voor een mensch, die kleeding noch schoeisel kent? En zoo als het hier thans uitziet is het nog niet te vergelijken met hetgeen het vroeger was. Met eeuwenoude bosschen overdekt, die de zonnestralen niet gunden tot den bodem door te dringen, voortdurend blootgesteld aan overstroomingen der zee en der door geene dijken beteugelde rivieren, wier wateren op de lage plaatsen bleven staan en daar moerassen vormden, waarvan de uitwasemingen stellig ook niet medewerkten om het hier minder koud en vochtig te maken — dit alles bij elkaar genomen, zal men moeten erkennen, dat ons land geen paradijs voor naaktloopers kan geweest zijn. Alleen een bijzonder vreemde liefhebberij zou er iemand toe hebben kunnen brengen om, als hij wollen en linnen stoffen wist te vervaardigen, zooals de Germanen dat konden, toch liever zijn lichaam aan koude, vocht en daaruit volgende ziekten, als koorts en rhumatiek, bloot te stellen.

Of deed men het om zich te harden? Maar daarmede strookt het weer niet, dat die Germanen er van hielden, als ze niet be-

Germaansche vrouwen.

hoefden te jagen of te vechten (hunne voornaamste bezigheden), om zich uren en dagen

Germaan.

Gallier.

in hunne hut te koesteren, naakt voor een vuur liggende, al droomende en drinkende, even als zij er op gesteld waren dagelijks, ten minste des winters, een warm bad te nemen voor ze 's morgens iets gebruikten.

Neen, zoo de natuur ons daarvoor geschikt gemeend had, zou ze ons in deze streken, waar het 't éne oogenblik warm, het andere koud is, even goed als de andere dieren een natuurlijke pels aan 't lijf hebben getrokken. Leeft hier geen dier zon-

der natuurlijke beschutting tegen de koude, de mensch, het fijnst bewerkte, kan het zeker wel evenmin zonder eene kunstmatige bescherming. Dus dat naaktloopen zullen wij maar niet voor waarheid aannemen.

Julius Caesar verhaalt, dat de Germanen bijna geene kleederen droegen; alleen vellen van dieren, maar die zoo klein waren, dat ze een groot deel van 't lichaam bloot lieten. Volgens hem hebben wij ons dus den Germaan te denken zooals het tweede plaatje zulks aangeeft. Het land der Germanen echter strekte zich zeer ver uit; dus daar Caesar nauwelijks over de grenzen van ons land geweest is, behoeft men zijne beschrijving niet juist als ook op de hier wonende stammen geheel toepasselijk te beschouwen. Verderop in Duitschland had men wellicht minder met het vocht te tobben, schoon dat ook wel niet veel beter dan hier gesteld zal zijn geweest; maar hier, hier bij ons, leerde men waarschijnlijk wel van de naburen, en vooral van de Gallen, om ook broeken en schoenen te dragen. Men moet ook niet uit het oog verliezen, dat dit ook veel van den meer of minderen graad van rijkdom zal afgehangen hebben; die een broek kon bekomen zal er een genomen hebben; die dat niet kon, liep met bloote beenen. Maar, zegt Tacitus, allen dragen een mantel, die door een gesp of spang, en bij gebreke van dien door een doorn, op den rechterschouder werd vastgehouden. De onderkleederen, waaronder men geenszins onze hemden of borstrokken moet verstaan, waren altijd nauwsluitend. Dat pelswerk voor een en ander veel gebruikt werd, is vrij natuurlijk. De dieren, waarvan de bosschen vol waren, leverden overvloed van vellen, die men het best tot kleederen kon aanwenden, en die door kunst gekleurd en geverfd werden. Wij voor ons houden het er voor, dat een Batavier nagenoeg eveneens gekleed was als de Gal, die op het derde plaatje is voorgesteld.

De kleeding der vrouwen bestond uit een nauwsluitend kleed evenals dat der mannen, doch langer en zonder mouwen, waarover een mantel. Bij haar waren wit linnen stoffen het meest, meer dan wollen gezocht; de witte kleur werd door purperkleurige strepen opgeluisterd. Zwart was toen ook reeds de kleur van rouw, zoodat ook daaruit bewezen wordt, dat ze hunne stoffen reeds wisten te verven.

Zich zoo fraai mogelijk voor te doen, is een karaktertrek van het menschelijk geslacht. Wij lachen over onze tegenwoordige modegekken en pronkers, maar die leefden er toen zonder twijfel ook al. En de vrouwen! Ook toen deden ze al eveneens haar best, er zoo lief mogelijk uit te zien. Ze hadden ook al hare kleine toiletgeheimen. Om aan de huid een frissche kleur te geven dienden de baden. Ook maakte men daartoe gebruik van het schuim van bier. Zelfs het blanketsel was geenszins onbekend. En welke zorg werd er niet aan het beroemde blonde haar besteed, zoowel door de mannen als door de vrouwen! Om de vereischte kleur te bekomen, hadden ze pommade van geitenvet en beukenasch, — ook kalk en geronnen melk werden als kleurmiddelen aangewend. Deze middelen mogen de gewenschte uitwerking gehad hebben bij blonde menschen, de donkergekleurde Romeinsche dames bereikten daarmede haar doel niet en namen hare toevlucht tot paruiken van blond haar, aan de Germaansche hoofden ontnomen.

(*Wordt vervolgd.*)

PROEVEN VAN GENEESKUNDIGE BEHANDELING.

De maatregelen, die men thans neemt voor eene behoorlijke geneeskundige behandeling, verschillen veel van die, een paar eeuwen geleden daar voor genomen.

Thans waarborgt men die zoo veel mogelijk, door te zorgen dat bekwame geneesheeren worden gevormd en door de handelingen van dezen door bevoegde personen te laten gadeslaan. Maar zie hier wat men toen deed. — Eene aanteekening in de Resolutiën van den Magistraat van Westkapellen (Zeeland) leert daaromtrent het volgende.

"Op den 15den Maart 1674 dan, kwamen voor Burgemeesters en Schepenen, de Bailjuw Cornelis Pancras, tevens chirurgijn te Westkapellen, en Jan de Swart, chirurgijn te Zouteland, en verklaarden dat zekere Jan

Willeboortsen door het schieten met een kanon erg was gewond en zijn linkerhand nimmer kon worden genezen, maar tot behoud van zijn leven behoorde te worden afgezet. De chirurgijns echter durfden die operatie niet uitvoeren, tenzij met magtiging van den Magistraat. Burgemeesters en Schepenen hoorden hierop de naaste vrienden (bloedverwanten) van den patient en "resolveerden met dezelve vrienden", zoo leest men verder, "om in cas van hoogste noodzakelijkheid, en de voornoemde chirurgijns op hun gemoed leggende, het verzoek toe te staan om met mes en zaag, als naar de kunst praktekabel, dezelve hand te extirperen en scheiden van het ligchaam; — gelijk ook ten zelfden dage, na aanroeping van des Heeren naam, is geschied."

Of thans nog velen deze wijze van handelen uit den ouden tijd terug zouden wenschen, valt zeer te betwijfelen.

D. H. M. K.

HET LEDEKANTJE TE EGMOND a. d. HOEF,

DOOR

C. W. BRUINVIS.

De dorpskerk te Egmond aan den Hoef, in 1431 gebouwd, ter plaatse van de reeds in 1244 gestichte kapel, en in 1633 op last der Staten van Holland [1] hersteld, prijkt nog met een marmeren gedenkteeken van den aardrijkskundige, den burgemeester van Amsterdam, Nicolaas Witsen, met geschilderde glasramen, [2] met een regeeringsbank die het wapen van het geslacht van Vladeracken vertoont, met een bijzonder groot, uit de gesloopte Buurkerk van het naburig Egmond-binnen afkomstig wapenbord van Hercules van Foreest, † 1793, bestaande uit eene piramide en 2 naalden op een voetstuk, en de grafzerk van Johan van Loo. [3] Eertijds vond men er ook een zonderling gedenkteeken, dat onder den naam van het ledekantje bekend was. 't Was werkelijk een houten ledekantje, van onder met koper loofwerk versierd, door gordijnen overdekt en tot ligplaats verstrekkende van twee levensgroote koperen beelden, voorstellende Jan, eerste graaf van Egmond, en zijne gemalin Magdalena van Waardenburg, de eerste overleden in 1516, de laatste in 1538. Hij-zelf zou de oprichter geweest zijn van de tombe, waartoe deze beelden vroeger behoord hadden, welke tombe, te gelijk met de kerk, door de soldaten van Sonoy verwoest werd; de beelden en verdere sieraden zijn er toen baldadig afgerukt en in den Sammerpolder geworpen, maar vele jaren later weder opgevischt en alstoen op de beschreven wijze in het kerkkoor tentoongesteld. Ludolf Smid, die in 1676 en nogmaals in 1706 het ledekantje zag, zegt er van: "Bij de vrouw lag een schoothondeke, nevens beide twee bazuinen, een gebroken degen, een wapenschilt, een groote kopere plaat, behelzende hunne doot in het latijn. Beneden rontsom het Ledekantje vernam ik nederduits geschrift

---

[1] Toenmalige eigenaars van de heerlijkheid. Tot 1822 of 23 bleef de kerk eene domeinkerk.

[2] Geplaatst in 1633 en 34, stellen zij voor de wapens van den Prins van Oranje, van Thomas v. Egmond v. d. Neyenburg, van Johan van Foreest, van Holland, van het Noorderkwartier, van de steden van dat gewest en van Haarlem.

[3] Zij draagt dit opschrift:

Den Eel gestrengen held Johan van Loo met namen,
Dien Denemarken, Bohemen, Venetien befamen,
Dien Essen, Willemstad, Glats, Wolfenbutteleerd,
Die hij als gouverneur cornel gegouverneerd,
Die in zijn leven was een schrik zijner vijanden,
Den perl en diamand van de croon der Nederlanden,
Een vat vol dapperheijd, vol wijsheijd en beleijd,
Wiens genereus gemoed vol van rechtvaardigheijd,
Wiens geest te nauwe was Duijdsland, Slavi (?), (Denemarken,
Italia, Neerland, rust onder deze zarken,
Wiens dertienjarig wond zijn leven hem berooft,
Waar over prinsen land en ieder een bedroeft.

Obijt A°. 1634 12 Decembr. Aetatis suae 44.

in een vierkanten lijst, dog bedorven en en bijna wel meest weggenomen." Sedert jaren is van een en ander niets meer te vinden, en het is mij onbekend wanneer het monument verdwenen en het koperwerk versmolten is. Misschien is het laatste in 1799 voor goeden prijs verklaard door de Engelschen en Russen, die ook de kerkeblakertjes niet versmaadden.

Vertaald luidde het latijnsche grafschrift als volgt:

Ter gedachtenis van Jan, Graaf van Egmond, Heer van Baar. Deze, op zijn twintigste jaar van Jerusalem teruggekeerd zijnde, heeft Dordrecht herwonnen, Utrecht beschermd en die van Hoorn beteugeld; door Keizer Maximiliaan is hij tot Stadhouder van Holland aangesteld en in den gravenstand verheven, welk ambt hij 30 jaren heeft bekleed; hij heeft verscheidene kloosters, zoo te Egmond als andere, tot heiliging van het leven, hersteld, de kerken en hare bedienaars, inzonderheid van deze, heeft hij rijkelijk begiftigd. Uit Magdalena van Waardenburg, nicht van Keizer Maximiliaan, 15 kinderen ontvangen hebbende, is hij in den ouderdom van 78 jaren overleden, op den 12en September 1516.

Het ledekantje te Egmond aan den Hoef.

TENTOONSTELLING

VAN ZEEUWSCHE OUD- EN MERKWAARDIGHEDEN TE MIDDELBURG.

Recht gaarne voldoen wij aan den wensch van de Commissie voor bovengenoemde Tentoonstelling in 1870 te Middelburg te houden, om de aandacht van elk, die in het bezit mocht zijn van eenig voor de geschiedenis, de zeden, de gebruiken enz. van Zeeland belangrijk voorwerp, op die tentoonstelling te vestigen. Niet aan een ieder zal de daarop betrekkelijke circulaire onder het oog gekomen zijn: daarom wordt ook door "de Oude Tijd" elk, die iets in te zenden heeft, verzocht zich daarover te wenden aan een der leden van de Commissie van uitvoering voor die tentoonstelling, de Heeren G. N. de Stoppelaar, president, F. Nagtglas of P. Roetert Tak Ez., secretaris, allen te Middelburg.

UIT DEN OUDEN TIJD.

Mededeelingen van Mr. J. DIRKS.

Voor de kennis van ons vaderland in de 16—18[de] eeuwen, zijn de tallooze blaauwboekjes, pamfletten in die tijden in het licht verschenen, de rijkste bron. Onder soms zeer vreemde titels bevatten zij een schat van bijzonderheden, *bagatelles*, om ze zoo eens te noemen, maar geenszins *bagatelles* voor hen die hunne kennis dier dagen willen vermeerderen. Diepe inzigten in het huisselijk leven leveren zij ons op; de staatkundige en godsdienstige denkwijzen onzer voorvaderen leggen zij onbewimpeld bloot; ja ik zou bijna geen onderwerp, toen aan *de orde van den dag*, kunnen noemen, dat zij niet behandelen, soms van alle kanten bekijken, daar het eene geschriftje soms vele andere uitlokt. Wij zullen uit die oude doos van tijd tot tijd proeven, als bewijzen voor ons beweren, mededeelen en beginnen met:

I. *Klagten over weelde en middelen tot beteugeling daarvan en der armoede*, *voorgesteld in het jaar* 1662.

Een onderscheyt Boeckje ofte tractaetje van de fouten en dwalingen der politie, *in ons vaderlant*, *beschreven voor alle Politique en liefhebbers der selfde ende meestendeel gedirigeert*, *tot de Vaders des Vaderlants*, *hare* H(oog) M(ogende) H(eeren) *Staten* door J. van B. J(uris). C(onsul)tus. Tot Amsterdam, bij Gillis Archiganje, in 't Jaer ons Heeren 1662.

Dit boekje (8 bl. bevattende) schijnt zeldzaam te zijn, daar het noch in de *Bibliotheek van Nederl. Pamfletten* van F. Muller, II, 1860, noch in den *Catalogus* van de nu naar Gent verhuisde verzameling van wijlen J. Meulman, II, 1861, vermeld wordt. Welken naam de regtsgeleerde schrijver J. van B. droeg, zal de schrijver van de *Bibliotheek der Nederl. Anonymen en Pseudonymen* welligt kunnen uitmaken. Jacobus van Berck, Griffier van het hof van Utrecht,, komt bij hem in het jaar 1655 voor. Jan van Bergen (Montanus) in 1679. Wie het dan ook zij, de steller van het stukje schijnt niet veel voor de pers geleverd te hebben, daar hij aldus begint: "Gij verwondert u misschien, "gunstige leser, wat mij tot het schrijven "gebragt heeft in desen overvloet van boecken. "Het is het walgen mijner ziel als ick da-"gelijcx so veel ongeregeltheden in ons Va-"derlant sie. Als ick sie hier (in Amsterdam) "een kleermaeckers Vrou in haer Fulp (flu-"weelen kleed) komen aenstrijcken, daer een "schoemaeckers ofte tappers Vrou, alles op "haer prachtigst in haer sijde en fulpe klee-"deren." Ook van de winkeliers en kramers wordt hetzelfde gezegd: "zij gelijken de Bander heeren:" er is geen onderscheid meer tusschen Adel en On-adel, tusschen "Luyden "van Staet en Regeering en tusschen het "gemeene Volckje; die haer selven vergeten, "ende alles meynen dat het haer vrij staet "te dragen, als sy het maer betalen konnen." Men houde hierbij wel in het oog dat toen het kleed nog meer den man maakte dan tegenwoordig, nu de kleeding, bij de mannen althans, zoo veel eenvoudiger is geworden.

Van de menschen gaat de brommende regtsgeleerde over tot de huizen. "Wie kan het "voorwaer lijden, als ghy siet een kleer-"maeker een kamer of een salet hebben "met Goude leer [1] of Tapijten behangen: ofte "hier en daer eenen Kramer ofte Ambachts-"man zijn huys optoyen, gelijck als of het "Edel luy of Burgemeesters Huysen waren."

---

[1] *Goudleer*. In 's Hage had men nog in 1793 de *Goudleerhuysbuurt*. Zie *Mededeelingen van de Vereeniging* ter beoefening der geschiedenis van 's Gravenhage, I, bl. 196 en de buurtpenning van D (e) *Jonge-*, *Gout-*, *Heere- en Molenbuurt* van 1738 in ons *Souvenir de la Haye*. Brux. 1859, p. 22, (n°. 47*) en J. van Lennep. *Iets over een bijzonderen tak van nijverheid in de* 17de *eeuw*. *Volks-almanak*. 1868. bl. 112–117.

Men denke zich hierbij eenen Amsterdamschen Burgemeester van 1662.

Van den optooi springt hij op de onmatigheid van *kalissen* (kale jakhalsen) in wijn en bier, op het schulden maken, en eindigt met een beklag over de lasten door alle imposten en schattingen, waarmede de eerlijke luiden zeer bezwaard zijn, als gevolg van den Engelschen oorlog.

"Eene geschickte en gereguleerde Politie" moet deze "fouten" weg nemen. De zaak is wel moeijelijk, maar de jurist vermeent eenige *middelen* daartegen te kunnen aanwijzen... Voor die fulp en zijde, voor dien wijn gaat het geld uit het land, want de schepen, die ze halen, voeren geene waren uit in ruiling, zoo als voorheen. — En nu de *middelen* om dit te keeren. Vooreerst een reglement of edict. De Adel zal zich mogen kleeden zoo als hij wil en ook de politie (Staatslieden) en regering, "want men kan (n. b.) geene "wetten schrijven voor hen die de wetten "*geven* en ze niet *ontvangen*." Om der statigheid wille raadt J. v. B. echter aan, dat hare Achtbaarheid zich van pluimagie onthoude "als sijnde niet burgerlijck ende niet "accommandaet (passende) maer *te dol* [1] tot "den burgerlijken staet." De deurwaarders, boden, klerken die men dikwijls nu (1662) niet van hunne heeren kan onderscheiden moeten zich van fluweelen en zijden kleeren onthouden. Advocaten en medicinae doctoren stelt hij met den Magistraat gelijk. Als bekijkers van vele vuile waren [2] raadt hij den laatsten echter het dragen van fluweel af. Procureurs en notarissen worden naast de klerken c. s. gesteld, "op dat sy "de luyden minder door minder uitgaven zullen snuyten." De kooplieden, die *f* 50000 of *f* 40000 bezitten, worden met de politieken en de magistraten gelijk gesteld. Alle andere koopers, kramers, en vooral de Fransche kramers, die meest zich selven niet kennen, veelal te zeer den Monsieur spelen en zich zoo wild en weidsch kleeden, als of zij vliegen wilden of comedianten schijnen, deze moeten den Edelman afleggen met hunne zijden en fulpen kleeren.

Ambachtslieden desgelijks. Met de schilders is hij verlegen als zeer verscheiden en ook velen "dol van geest", als sijnde sommigen d i v i n van kunst en verstand, anderen kladschilders. Speelluyden, die ook vrij wat dol zijn, laat hij vrij, daar moet iets van *Sinte Anna* onderloopen. [1]

Later zal hij van de vrouwen, de huishouding en de meubelen spreken, maar het is hem toch een gruwel, dat snijders met behangen kamers pronken, dat schoenmakers met geheel zwarte [2] kasten pralen en dat "haest Hansken Alleman" een Italiaanschen vloer [3] heeft. Alleen wil hij nu maar zeggen, dat de jonge dochters door dien opschik dikwijls tot onkuischheid en oneer vervallen.

Bier, als in ons land gebrouwen, is niet zoo schadelijk als *wijn* te drinken. Op dronkenschap moet een rijksdaalder boete gesteld worden of een halve. Geen tapper zal meer dan drie kannen bier aan één persoon op één voor- of achtermiddag mogen tappen. Wat hij meer tapt, is de drinker ongehouden te betalen. Als iemand zich in een brandewijns kroeg dronken drinkt, krijgt hij restitutie (!) van zijn gelag, en de tapper mag in drie dagen niet tappen. Tot het houden van wijnhuizen behoeft men consent van den magistraat.

---

[1] Men denke om "den dollen hoed", de welbekende herberg achter Logchem, naar een gepluimden hoed, uithangbord, alzoo genoemd.

[2] Men herinnere zich den *Piskijker* van Jan Steen; een onderzoek toen zeer in usantie.

---

[1] Dat is, *de zaak is niet zuiver*. Bij de vele verklaringen van den oorsprong van dit bekende spreekwoord, te vinden in de *Navorscher*, III, bl. 223. IV, 184—185. en bij Harrebommée, II, bl. 266—267 nog deze gissing: *St. Anna* (parochie) een dorp op het Bildt in Friesland, was tusschen *St. Jacobi Parochie* en *Lieve Vrouwen Parochie* in het begin der 16de eeuw te gelijker tijd door de Hollandsche bildtmeijers of kolonisten gesticht. *St. Anna* had dus tot buren *Onze Lieve Vrouw* en den Apostel *Jacobus*, twee heiligen van veel hoogeren rang. De kerk aan haar gewijd was dus minder in aanzien en werd minder bezocht.

[2] *Zwarte kasten*. Van ebbenhout.

[3] *Italiaansche vloer*. De schepen van Livorno komende, bragten veelal marmeren steenen en platen terug; van daar de rijkdom aan marmeren gangen, trappen, in de Amsterdamsche huizen in de 17—18de eeuw gebouwd.

De schrijver gaat nu tot iets anders over. "Tot de ontlastingen der Gemeynte in deze tijden nu het koren soo duur is." Niemand kan het *brood*[1] ontberen. Men neme de belasting van het gemaal weg, en zoeke een aequivalent ergens anders. Hij geeft een model van eene petitie aan de Hoog Mogende Heeren door een ambachtsman in te dienen "werckende om een daghhuyr van 12 of 15 stuivers." — Een ander middel: "Het is een bederf voor ons landt, dat daer soo veel vremt Linnen van buyten ingevoert wort ende dat daer niemendal voor de geringe luyde van ons Land met spinnen te verdienen is." Hooge tollen moesten daarop gezet worden, om die vreemde linnens te weeren. Men pleeg een stuiver vijf of zes daags of meer weleer met spinnen te kunnen verdienen; nu geen droog brood meer; "de arbeyt aen een webbe (weefsel) besteed, wordt niet betaald." De Vlamingen kunnen goedkooper werken: hier maakt men door dien invoer leegloopers. "Luyden van middelen kunnen het betalen, ende die van geringen staet kunnen voor hen selven spinnen ende hun huysgezin bezig houden."

Ook tegen het aanbesteden van werk trekt hij te velde en voert het voorbeeld van Keizer Trajanus aan, die, eene groote menigte arbeiders aan een werk bezigende, van iemand het aanbod ontving om zulks met minder onkosten en menschen, en in korteren tijd te volvoeren. Doch de Keizer antwoordde: Laat mij toe het volk te voeden!"

Men ziet hoe bij den S. goede en dwaalbegrippen als in een chaos nog gemengd zijn. Maar zouden die denkbeelden van beteugeling van weelde en voorts van bescherming, belasten van uitvoer van vee, boter, kaas enz. en van invoer van manufacturen enz., nog wel bij allen geheel verdwenen zijn?

VERZENDING ONZER COURANTEN NAAR ENGELAND IN HET LAATST DER VORIGE EN IN HET BEGIN DEZER EEUW.

Onder de wetenschappen, die in onzen tijd een verbazenden stap zijn vooruit gekomen, behoort vooral de geschiedenis. Hemelsbreed verschilt die bij vorige eeuwen. Het is onze tijd bij uitnemendheid, die de studie der bronnen en het kritisch onderzoek er van op den voorgrond heeft gesteld. Is een gevolg hiervan, dat schrijvers die tot nog toe als bronnen golden, slechts napraters blijken te zijn en dus wegvallen, aan den anderen kant zijn ook de geschiedbronnen thans zeer vermeerderd.

Wij behoeven slechts te wijzen op het stelsel van openbaarheid, dat eerst in onzen leeftijd bij archieven en bibliotheken is aangenomen, en waardoor zooveel wat vroeger onbekend was, thans voor ieder bevoegde toegankelijk is. Wij wijzen op veel dat door de vroegere *historici* bijna geheel over het hoofd gezien, of althans slechts zeer weinig gebruikt is geworden.

Dat zijn o. a. de vlugschriften, pamfletten, enz. der vorige eeuwen die eene volstrekt noodzakelijke en hoogst belangrijke bron voor onze geschiedenis aanbieden, en waarvan eerst wij den grooten rijkdom en hare waarde hebben leeren kennen.

Dat zijn ook de couranten die men vroeger meestal liet verloren gaan, hetgeen zeer te bejammeren is, doordien vele er van thans volstrekt niet meer te krijgen zijn.

Eerst in onzen tijd is men beginnen in te zien, dat de moeite en de arbeid aan de samenstelling er van besteed voor meer dan een enkelen dag zijn, en dat haar inhoud onwaardeerbare bijdragen voor de geschiedenis en het leven eener natie bevat.

Nauwkeurig spoort men thans dan ook alles na, wat op de geschiedenis onzer vroegere journalistiek betrekking heeft, en beijvert men zich om het gevondene mede te deelen, opdat de aanstaande geschiedschrijver onzer periodieke pers er zijn voordeel meê kunne doen. Als eene kleine bijdrage hiertoe neme men dan ook het volgende.

Bekend is het, en ook meermalen besproken, dat in vroegere eeuwen gezanten, consuls of andere personen nieuwstijdingen, vlugmaren, couranten of hoe zij meer heetten van de regeeringen waarbij zij geaccrediteerd waren, aan hunne hoven toezonden.

[1] *Het brood.* Aardappelen waren toen (1662) nog onbekend bij den gemeenen man.

Dat dit gebruik echter nog in het laatst der vorige en in het begin dezer eeuw plaats vond, was mij onbekend, tot ik onlangs onder familie-papieren er een bewijs van aantrof.

In een brief door zekeren D. P. Renard in 1816 uit Leiden geschreven, komt namelijk het volgende voor:

> UEd. weet dat mijn Overleeden Papa een Pensioen had van het Engelsche Goevernement, als ook van de Amiraliteit en Thresaurie, een zeker getal Ponden alle jaaren, voor het zenden der Hollandsche couranten, ook heeft Thresaurie tot op de dag toe uitbetaalt; maar de Amiraliteit weigert zulks, reden om dat mijne Papa de couranten niet had overgezonden, maar hoe was zulks mogelijk? in de Fransche tijt.

Dat nu dit overzenden der Hollandsche couranten naar Engeland door Renard officiëel geschiedde kan hieruit blijken, dat in die familie het consulaat van Engeland en Hannover bij onze Republiek langer dan eene eeuw geweest is. Een Louis en een Daniel Renard b.v., agenten en consuls van Z. M. van Groot-Britannië, woonden in het midden der vorige eeuw te Amsterdam.

L. V. D. S.

MOESJES.

Geen mode heeft langer stand gehouden dan het leggen van moesjes, of zwarte pleistertjes op verschillende plaatsen van het aangezigt, en wel daar

"Waer soms een cleyne vlack of pockel was te (vinden,
"Die men verheelen wou' voor syne welbeminden,
"Of waer de spyeghel sprack, en eenigh aertig (dier
"Sou syn tot goed bejagh of stoocken 't minnevier.

Reeds in den aanvang der 17e eeuw "beplackten de fransche madams, want de moes eene francoyse inventie is, de aangezighten met zwarte vliegekens, die een wonderlijcke aengenaemheyt en stemmigheyt aen 't gelaet schencken." Men vergenoegde zich echter niet met één moesje, maar legde er spoedig meer, soms tien, twaalf, zoo dat het gelaat vaak een krentekoek geleek. Op die moesjes werden allerlei figuren afgebeeld, zoo als beeldjes van Venus en Apollo, Cupido en andere. Welhaast drong deze mode ook tot Holland door en werd spoedig te 's Hage algemeen. Heemskerck gewaagt "van een kleyn swart pleystertje, keurelijck geplaetst niet verre van 't welgemaeckt mondeken, dat, mits syne properheyt, wel mocht gelooft werden daer 't eenigh ander insicht als om yet zeers te genesen, geraeckt te syn." Men droeg deze moesjes in een zilveren doosje, waarin tevens reuk of blanketsel bewaard werd, bij zich. Rotgans schildert eene hollandsche vrouw uit het

Moesjesdoosje.

laatst der 17e eeuw, toen de moesjes reeds door burgerlieden werden gelegd en de Haagsche pronkepinken er haar aangezigten mede bezaaiden.

"Daar komt een jonge vrouw te voorschijn, net (besneden
"Van troni, maar galant, coquet en wulpsch van (zeden,
"Haar wangen glimmen van 't blanketsel, hier (en daer
"Met gloeijent fermiljoen besmeert, terwijl heur (haer
"Zich spiegelt in den glans van hondert diamanten.
"De troni dicht gesmeerd met moesjes kleyn en (groot,
"Gelijkt een krentekoek."

De geestelijkheid ijverde, gelijk tegen elke mode, ook tegen die der moesjes, en Hondius vroeg:

"Sondighen sodanige vrouws-personen niet, die ledematen synde, nochtans hare aengesichten tot cieraet beplacken met allerlei mouches of swarte plaestertjes, even als of haer kinnebacken met vuyle rochelbellen bespoghen waren. Men kan hier op toepassen, Matth. 6, vers 10: "Sy mismaecken hare aengesichten, op dat sy van de menschen mogen gesien worden." In plaets van het aengesicht te vercieren, soo doense niet anders als datse het selve lelyck bekladden. Jae indien se met dierghelycke vlecken in het aengesicht geboren waren, sy souden wel veel gelt willen geven, om deselve, waer het moghelyck, te verdrijven. Dat en komt niet overeen met 2 Corinth. 11: 3, vers 3.

Dr. G. D. J. S.

HET BOERENBEDRIJF IN DE 1e HELFT DER 17e EEUW.

In den vorigen jaargang gaven wij een voorstelling van het turfmaken en de bleekerijen. Hoe het boerenbedrijf in de eerste helft der 17e eeuw gedreven werd, kan men hier thans zien. Het plaatje is genomen uit denzelfden bundel prenten van Nicolaas Visscher, waaruit die voorgenoemde gekozen waren.

Wanneer men, zooals tegenwoordig, in de gure maand Maart zit, kan men zich zoo met genoegen verplaatsen in de warmere maanden. Dan is het dorschen, anders een goed middel om warm te worden, geen al te aangename taak, en wel gelukkig, dat de dorschers in de schuur voor de brandende zonnestralen beschut zijn. Waarom het karnend boerinnetje en de waschvrouw bij hare vermoeiende werkzaamheden ook niet een schuilplaats tegen de hitte opzoeken, begrijpen we niet. Maar "elk zijn meug" zei de boer. En "alles is verkiezing" zei mij eens een horlogiemaker, die mij een gerepareerde oude hangklok terugbracht, waaraan hij de wijzerplaat het onderste boven had gezet. Waarom ik juist de 12 *boven* verlangde kon hij maar niet begrijpen. "De

een wil de 12 boven, de ander wil hem onder, alles is verkiezing op de wereld, mijnheer.” De man had wel eenigszins gelijk. En zoo vinden zeker die twee vrouwtjes het aangenamer in de brandende zon dan er buiten te staan.

Wij voor ons zouden het er meer op hebben, ons een poos in 't malsche gras, aan den oever van den frisschen stroom neer te vleien en uit de welgevulde melkemmers, waarmede het landmeisje huiswaarts keert, een teug onvervalschte melk te verzoeken.

Arme lastdrager, die hijgend het bruggetje opstrompelt, ook gij moogt wel eens een oogenblik rust nemen. U is de warmte zeker minder welkom dan ze ons zou zijn, schoon het loopen in den snijdenden noordewind, door sneeuw en regen, u waarschijnlijk nog minder prettig zal vallen. Moed gehouden, de maand Maart met zijne rhumatiek en verkoudheden loopt haast op een eind, wij zijn reeds de lente ingetreden en midden in de negen zomersche dagen, schoon het schijnt, alsof die het niet weten willen dat ze tot het zomerhalfjaar behooren. Maar geduld, de dag van morgen kan verandering brengen.

EEN BLIK IN DEN ZEDELIJKEN TOESTAND DER MAATSCHAPPIJ VAN VROEGEREN TIJD.

DOOR

S. PICCARDT.

Die goede oude tijd! Zoo hooren wij nog dikwijls spreken. Bij sommigen is wel de overtuiging gevestigd, dat niet alles in vroegere ceuwen zoo fraai was, als men het wil doen voorkomen, maar toch men maakt zich geene regte voorstelling van de gesteldheid dier vroegere maatschappij en is geneigd haar beter te beoordeelen dan zij, naar het getuigenis van den tijdgenoot, was.

Ten bewijze daarvoor deel ik hier een stuk mede, dat in de tweede helft der 17de eeuw, door de classis van Zuid-Beveland werd opgemaakt en aan de staten van Zeeland gezonden; waarin ons eene schets gegeven wordt van dien tijd, die zeker niet vleijend is.

Ik laat eerst het stuk in zijn geheel volgen, om er dan eene enkele opmerking aan toe te voegen.

> Specificatie en Register der hoochgaende sonden in die lande en graeffelickheit van Zeeland, tegens elck gebot van de wet des Heeren: waertegens tot behoorlicke weeringe van deselve bij de kercken derselve provincie den bijstant en behulpelicke hant der Ed. Mog. Heeren staten der voors. graeffelicheyt (als haere souveraine overicheyt zynde) met grooten ernst versocht wert.

Niettegenstaende het dagelycks veelvoudig prediken, onderwijsen, leeren, vermanen en bestraffen uit den woorde Godts, zoo tijdelick als ontijdelick; zoo bevint men nochtans metterdaet, datter nogh vele zonden in die landen van Zeelandt in swange blijven; ende dat door de oude ingewortelde gewoonte, dewelcke zonder de autoriteyt van H. Ed. Mog. (als voetsterheeren ende voorvechters van Gods kercke, en als bewaerders van beyde de tafelen des Heeren) niet wel uyt te roeijen en zijn: derhalve hebben wij nu voorgenomen eenige van die U. Ed. Mog. voor te stellen, als.

Tegen het 1ste gebot; alhoewel de paepsche misse is de allergrouwelycxste afgoderie, die men ergens in de werelt soude kunnen uytvinden; zoo bevint men nochtans metterdaet, dat die hier ende daer (niettegenstaende uwer Ed. Mog. goede ordonnantien ende placcaten daartegen) noch gepleegt wort, waerdoor godes toorn en jaloesie over deze landen en steden verweckt wort. Men bespeurt oock de grouwelicke zonden van bij waerzeggers te gaan, den teerink of sleutel

te draijen, ende andere duyvelsche superstitien te bedrijven, in vele plaetsen sonder achterdencken worden gepleegt, insgelijcx dat d'heidensche hier en daer ongemoeit mogen blijven, waer door vele menschen jammerlicke werden verstrickt ende bedrogen.

Tegen het 2[de] gebot: als dat op kermissen ofte ommegangen, vastenavonden ende andere afgodische avonden, cramen werden opgericht, dewelcke middelen sijn waerdoor de voorsegde superstitieuse feesten noch onderhouden ende geviert worden. Derhalve wij U Ed. Mog. ootmoedelijk bidden ende versoeken, dat U Ed. gelieve het oprigten der cramen op deselve afgodische dagen ende avonden te verbieden, opdat alsoo die toeloop des volcx gesteut ende dese hoogten Baals mochten werden uitgeroeyt. 2. het spelen van Comedien, Tragedien ende andere batementspelen; alsmede ligtveerdige vertooningen, die op kermissen ende publycke marcten geschieden; insgelijcx loterijen ende rijfelarien, openbare retoryck-spelers enz. dewelcke (niet tegenstaende U Ed. vorige placcaten, met name het placcaet daertegens 1646 geemaneert) in vele plaetsen noch stoutelicke werden bedreven, tot groote ergenisse der vromen ende verijdelingh ende verwoestinge soo van oude als jonge luijden.

Tegen het 3[de] gebot. De grouwelicke sonden van meyneedicheyt, vloecken en het onnoodich en lichtveerdich sweeren, het afvorderen ende opleggen van eedt over ende in kleyne zaken ende allerley misbruyck van dien heerlycken ende vreeslycken name des Heeren onses Godes sijn seer hooge (tot onsen grooten leetwesen) geklommen in den lande, dese sonden drucken het lant seer ende ontsteken Gods toorn ten hoochsten daer over. Deut. 28 vs. 58, 59. Levit. 24: 10. Jer. 23: 10. Sach. 5: 12, 13.

Tegen het 4[de] gebot, niettegenstaende dat de ontheyliginge van den dach des Heeren een hoochgaende sonde is, die de Heer altijt swaerlycks heeft gestraft Nehem. 13: 18. Ezech. 22: 8. soo wert men nochtans metterdaet gewaer, dat deselve doorgaens, het eene jaer voor, het andere nae, op veelderley wijse ende manieren seer schendelicke wert geprophaneert. Derhalve U Ed. Mog. mitsdesen ernstelycke werden versocht ende gesmeeckt, dat U Ed. gelieve dese sake eens wederom de novo bij de hant te nemen ende tot dien eynde te procureren, dat alle ergerlycke ontheyliginge des Sabbats, (in de vorige placcaten van U Ed. Mog. verboden) strictelick ter executie werden gestelt, niet alleene onder, maar ook na de predicatien; ende daerbenevens datter oock ordre werden gegeven tegen het mennen, spelerijden ende dooden te begraven, tusschen beyde de predicatien, op dien dach, door welcke dingen en andere meer die dach des Heeren seer geschonden, ende die hittige gramschaps Godts over Israel meer en meergemaeckt wort.

Tegen het 5[de] gebot, quade en ongeregelde huyshoudinge tusschen man en vrouwe, gaet mede in vele plaetsen in swange, soo wanneer deselve malcanderen smijten, slaen, schoppen ende van malcanderen loopen ende gaen woonen, waer door groote swaricheden ende onheylen, tegens de republycque ende kercke werden gecauseert.

Tegen het 6[de] gebot, ons lant is seer beswaert met het bloet der verslagenen, waarvan het niet genoechsaem verlicht en wort door het gerichte des bloets, over den genen die dat vergoten heeft, waeromme de Heere mede met de landen twist heeft.[1] Hos. 2: 4. Derhalve het noodich is, dat U Ed. ordre stellen, dat de dootslagers gestraft werden, mitsgaders die dingen waer door se geschieden, ende dat pardonnen ende hantwinningen niet lichtelycke en werden vergunt; datter oock straffen werden gestelt op 't trecken van 't mes, vechten ende het ombrengen sijns selfs, twelck in vele plaatsen seer inbreeckt.

Tegen het 7[de] gebot, de schrickelicke sonden van overspel ende hoererie overstroomen ende overloopen het lant, soodat het allenthalve vol van onreynicheyt is ende ondert' gewichte derselver waggelt; gelijck een dronckaert, ende henen ende weder beweegt wert gelijck een nachthutte, daer deselve onder de gereformeerde christenen (als sijnde een heylich volck des Heeren) niet en be-

[1] De afschaffers van de doodstraf gelieven hierop acht te slaan. RED.

hoorde genaemt, veel min gedaen te worden; daerom wij U Ed. Mog. ootmoedichlijcke bidden, dat U Ed. gelieven te besorgen, dat de wetten tegens de voorsz. sonden van overspel ende hoererie mochten te wercke gesteld ende die officieren verboden werden, daer over compositie te maken; dat oock meerder insicht genomen worden op koppelerijen ende bordeelhouders, dat mede wechvoeringe ende verkrachtinge van dochteren niet ongestraft en werden door de vingers gesien, maer naer meriten getracteert.

Tegen het 8ste gebot, de sonde van woecker in ons lant schreyet tegens ons; ende het geroep daervan is gekomen tot in de ooren des Heeren Sebaoth; als wanneer daer grooten woecker van gelt genomen wert, ende daer benevens oock pant, jas, ookhetgene daer mede hem een man soude mogen generen; item wanneer men gelt geeft tot grooten interest op de benaude persoonen die haer cooren groen op den acker moeten verpanden; 2. de vuyle banckeroeten, door dewelcke vele weduwen ende weesen werden uytgestreken ende uitgesogen, nemen dagelycks toe, daerom het noodich is datter ordre ende straffe op deselve gestelt worde; 3. het openhouden van herbergen bij nachte, waeruyt quaelderien ofte lichtveerdige coopmanschappen, ende het verderff van alle huysgesinnen, ende andere onheylen ontstaen.

Tegen het 9le gebot, valsche getuygenissen tegens den naesten, scheldinge ende lasteringen gaen seer hooch onder de christenen, ofschoon sulke daden sijn eygen wercken des duyvels, ende oock dat de tonge, die zulcx uytwerpt, is ontsteecken van de helle, als Jacobus spreekt.

2. d'ontrouw van notarissen int' maken van sinistre instrumenten is mede seer groot, derhalve U Ed. gelieve reglement over deselve te stellen.

3. Pasquillen worden in vele plaetsen gestroyt tot onteeringe dicwils van vrome en eerlicke perzoonen.

4. Grouwelicke boeken werden uytgegeven sonder naem sprekende tot nadeel van regeeringe des Lants van de gereformeerde religie ende belijders derselve.

Of het een gevolg van deze klagt der kerkelijken was, dan wel of de overheid zelve door het toenemen der ongeregtigheid getroffen werd, zal ik niet beslissen, maar zeker is het, dat de staten van Zeeland 28 Maart 1666 een Placaet uitvaardigden *wegens de sware ende grouwelycke sonden van ontuchticheyt*, *hoererye en overspel* etc. Uit de vele en velerlei bepalingen in dat placaet kan blijken, dat er heel wat onzedelijkheid in die dagen te bestrijden viel, maar ook, dat men weinig oordeel gebruikte in de keus der straffen, die, of buiten verhouding zwaar waren, of weinig geschikt om van het kwaad af te schrikken. Zoo bijv. moest de gehuwde vrouw, die met *verscheyden persoonen* overspel pleegde, na *publycque schavotteringe* met eeuwig bannissement en confiscatie van een groot gedeelte harer goederen gestraft en haar daarenboven de regterhand afgehouwen worden. Daarentegen, wanneer ongetrouwde personen ongeoorloofden omgang gehad hadden, werden die geconstringeerd om te trouwen, "*doch in ghevalle de partijen te seer inegael van qualiteyt mocht wesen sal de gedefloreerde vrouwspersoon werden gecontenteert met een eerlycke Bruydsschat naer ghelegentheydt van saecken.*

Nemen wij aan, dat de Eerwaarde Heeren van de Classis van Zuid-Beveland eene getrouwe teekening van hunnen tijd gegeven hebben, dan heeft het er toen slecht met de zedelijkheid uitgezien. Al rekenen wij er af, dat de onverdraagzaamheid der kerkelijken van die dagen als misdrijf rekende, wat wij thans als de zeer geoorloofde uiting eener godsdienstige overtuiging beschouwen; er blijft in deze specificatie genoeg over, dat ons reden geeft om te zeggen: de kerk dier dagen vermogt zeer weinig tot bevordering van goede zeden. Wat de classis-broeders aanvoerden, om het zedebederf in de gemeenten te bewijzen, komt ten deele voor hunne rekening. Wel gaven zij het alles afdoend bewijs hunner magteloosheid, waar zij de inmenging der staatsmagt zochten om het kwaad met geweld te keeren, dat men door onderwijs en voorbeeld had moeten

voorkomen. [1] Hadden de vrome heeren hun zin gehad, men zou veel hebben gestraft, dat geen misdaad daarstelde, men zou het kwaaddoen in het geheim bevorderd hebben. 't Is niet door dwang en verbod dat men brave menschen maakt. Maar de heeren der 17de eeuw hadden vreemde begrippen; men lette slechts op het verzoek om zelfmoordenaars te straffen.

Opmerkelijk komt het mij voor, dat bij de zondenlijst, aan het 5de gebod vastgehecht, geen klagt voorkomt omtrent gebrek aan eerbied voor ouders, verzuim in kinderlijke pligten of dergelijken. Men klaagt slechts dat vele ouders geen al te best voorbeeld gaven. Zou de jeugd toen zoo braaf geweest zijn, dat er van haar niets te zeggen viel? Wij willen het hopen, dat zij een lichtpunt geweest is in donkere dagen, gelijk wij voor de jeugd van onzen tijd wenschen, dat ze niet alleen het voorgeslacht, maar ook ons, in al wat edel en goed is moge overtreffen.

Goes.

[1] Karakteristiek is de verklaring in den aanhef, dat al het prediken niet baatte, dat men zich aan de kerkelijke bestraffing weinig scheen te storen.

DE KINDERSTOEL.

De meesten onzer, die zoo nagenoeg een halve eeuw oud zijn, hebben waarschijnlijk een gedeelte van hunne eerste levensjaren gesleten in een der logge onhandelbare gevaarten, die destijds den naam van kinderstoelen droegen. Hunne eenigste verdienste bestond daarin, dat ze niet gemakkelijk konden omvallen. Misschien ook waren ze goed om de kleinen tegen tocht te beschutten; maar verder — o, ja, daar zouden we haast een voordeel vergeten — immers door de groote ruimte, waarover het kind in dien stoel beschikken kon, vond het gelegenheid zijne eerste gymnastische oefeningen te maken. De meesten wisten het zóóver te brengen, dat ze de voetjes op het tafeltje van den stoel werkten, op 't gevaar af van naar beneden te vallen, — of wel zij zakten af in den bak van den stoel, en bleven daar aan den band hangen tot men ze op kwam hijschen.

Een ander soort uit de helft der 17e eeuw geeft de Brune in zijn Zinnewerck ons te zien. Waarom die stoelen zoo laag bij den grond waren? Wel, wijl hij niet spoedig om zou vallen, en in de tweede plaats, wijl de kinderen van jongs afaan konden leeren, zich op hun

plaats, laag bij den grond te houden. *Wij* hebben *hooge* kinderstoelen, en daarom zijn onze kinderen niet gewoon tot volwassenen *op* te zien; immers zij zijn steeds *in* hun stoel op dezelfde hoogte, op één lijn met groote menschen, die *op* een stoel zitten? Waarschijnlijk hebben we daaraan die inbeelding en pedanterie bij het aankomend geslacht te danken, die zoo erg vervelend worden; wij moesten dus maar spoedig weer aan de lage stoeltjes gaan.

't Schijnt het kleintje hierboven niet langer in zijn stoel te bevallen. Eerst is al 't speelgoed weggegooid, en nu wil het kind het terug hebben. Hoe dikwijls gaat het ons menschen ook zoo, hoe dikwijls wenschen wij terug, wat wij eens in baldadigheid wegwierpen!

HET SLUISCHE SINT-KATHELIJNEGILDE EN ZIJN MERKWAARDIGE DRINKHOORN,

DOOR

J. H. VAN DALE.

Onder de arbeidersgilden, welke in vroeger eeuw in Sluis bloeiden, bekleedt het Sint-Kathelijnegilde, de zakkendragers, eene enkele maal ook het Sint-Catharinagilde geheeten, eene voorname plaats. De leden van het gilde worden ook wel de arbeiders van de vischmarkt genoemd. Een tiental hunner was daarenboven, krachtens eene meermalen hernieuwde overeenkomst met den Gouverneur en de Gezworens der Zoutzieders, verplicht tot het verrichten van het zoogenaamde keetwerk. Nevens het Sint-Kathelijnegilde vond men te Sluis het Sint-Jansgilde, de hoppebierdragers; het Sint-Michielsgilde, de Breykens, ook de Nering van de Winnebrooden geheeten, de Vischdragers, het Sint-Adriaansgilde, de arbeiders [1] van den Sint-Jansdam, en het Onze-Vrouwegilde, de korendragers. Op de leden der vier eerstgenoemde

[1] De arbeiders werden oudtijds *piinres*, *piners* geheeten. 't Woord komt van het Middelnederlandsche *pinen*, dat eerst beteekende *moeite doen*, later (*harden*, *moeielijken*, *zwaren*) *arbeid verrichten*. Men had te Sluis reeds in de 14e eeuw verscheidene *steegers*, d. i. trappen, die naar het Zwin leidden, en in wier nabijheid de schepen landden. Elk dezer steegers had hoogstwaarschijnlijk zijne eigene piners of arbeiders. Hierboven vonden we dan ook de arbeiders aan den Sint-Jansdam en de arbeiders van de Vischmarkt, en reeds in de 14e eeuw lezen we van *der piinres ghilde onser vrouwen steegher*.

De bodem van Sluis werd grootendeels uit de wateren van den Zwene gewonnen. Een deel van den dijk, die dezen stroom bepaalde, heette de *pinersdijk*: een naam, die, toen men het oude *piner* niet meer kende, op de gruwelijkste wijze verbasterd werd. Deze dijk werd later, bij voortdurende opslijking van het Zwin, eene der straten van Sluis. 't Is duidelijk en klaar, waaraan de dijk zijn naam ontleende. In de 14e eeuw woonden er verscheidene arbeiders, belast met het lossen der vaartuigen enz., die naar hun beroep met den kenmerkenden naam van *de piner* of *de piinre* vermeld worden.

Het oudste stuk, dat op de oude piners betrekking heeft, verdient hier opgenomen te worden.

Wij Bouden golliacs, Bouden f. Verheylzoeten, Wouter Ratgheer, Jacob f. daens, hughe van buedrewaen en Jan de man, Scepenen inde Sluus, kennen dat vor ons quamen, als vor scepenen, Jan van den brouke van hoedelheem [Oedelem] en marie zijn wijf, en gaven op in wettelike ghiften pieter halse te zinen vrijen Eeghindomme drie sceleghen groter tornoysen siaers Ervelike Renten, ligghende ende beset binder Cuere van der Sluus in een huus ende in al dervachtichede der toebehorende, an doostzide vander kerestrate, op den houc vanden straetkine dat street van voren der strate tote bachten der hofstede, die toebehoort wulfs talemans kinderen of eenzide, ende soeten van Oudennaerde ende Jacomijns haers mans huus alre naest of andrezide, te gheldene dese vors. Ervelike Rente deene heltsceede te meye naest comende ende dandre heltsceede te sinte bavenesmesse daer naest volghende, Ende also vort ten selven terminen in elc jaer Eewelike ende Ervelike gheduerende, Ende ghelovendeze ende weddenze hem tallen daghen te wetten te warandeerne vrij, quite ende onghecalengiert jeghens elken mensce, also men Ervelike Rente sculdich es te warandeerne. In kennessen van desen dinghen hebben wie scepenen vornomt desen charter huuthanghende beseghelt met onsen zeglen. dit was ghedaen int jaer ons heeren alsmenscreef m. ccc. vive ende viertich up den zeventiensten dach van september.

gilden rustte in het bijzonder de verplichting "speciale adsistentie en bijstand te doen, zoowel den Baljuw als den Burgemeester van der Courpse, op privatie van hunlieder vrijheid, boven de correctiën, daartoe staande."

Het oudste stuk, dat wij van het Sint-Kathelijnegilde kennen, is eene uitspraak, door de Regeering van Sluis den zesden Februari 1464 gedaan in eene quaestie, gerezen tusschen dit gilde en dat der korendragers over het recht van koopwaren te dragen, die ter mate toebehoorden, onverschillig of deze gemeten werden of niet. In dit stuk worden de leden van het gild niet alleen zakkendragers, maar ook kruiers geheeten. Het bepaalt de grenzen van de draagrechten, als we 't zoo eens noemen mogen, der beide gilden en is daarom waard in zijn geheel gekend te worden. Aldus luidt het:

Wij, Burgemeesters, Schepenen en Raad van der stede van der Sluis, doen te weten allen dengenen, die deze letteren zullen zien of hooren lezen, dat op den dag van heden voor ons t' onzer kamere van secrete [*geheime* zaken] gekomen zijn in quaestiën Jan de Katere, als Deken, en Laureins van Dijke, Wouter Moens, Mathijs de Zagere en Jan Wijngaard, als Vinders in dezen tijde van het Sint-Kathelijne gilde, 't welke de Kordewagen (kruiders) [1] en Zakkendragers van de voorn. stede houdende zijn in Onze-Vrouwekerke, staande binnen dezelve stede, k l a g e r s aan de eene — en Willem Braemaert, als Deken, en Robrecht f. Pieters [*Robrecht Pieterszoon*], Jakob de . . . . . [2], Geraard Dhond en Wijt f. Boudins [*Wijt Boudenszoon*], als Vinders ten zelfden tijde van Onzer Vrouwengilde der Korendragers, 't welk de Korendragers van dezelfde stede houdende zijn in de voorn. kerke, v e r w e e r d e r s

---

Achter op dit stuk staat:

Dit es pieter als huterste wille: waerd so, dat der p i i n r e s g h i l d e t o n s e r v r o u w e n s t e e g h e r te niete ghinghe, so sal de helighe gheest hebben wp [*up*, op] dit vors. huus ende eerve drie sceleghe grote alle wul [*vol*] gheliic dat dese charter mencioen maket.

Reeds uit deze aanteekening blijkt genoegzaam, dat Pieter Hals de rente, die hem in 1345 geschonken werd, later aan de piners 't Onzer Vrouwen steeger heeft opgedragen; maar bovendien bestaan er nog twee aaneengehechte chartertjes van 27 Februari en 12 April 1434, die dit buiten allen twijfel stellen.

Uit deze leeren we, dat de rente sedert 1417 en '18 niet was betaald, waarom Casin de Lijnmakere, als deken van O n z e r V r o u w e n G i l d e d e r k o r e n d r a g e r s, hetzelfde gilde dus als het Pinersgilde aan den Onze-Vrouwesteeger, de genoemde hofstede, ten behoeve van het gilde, eerst pandde voor twee Schepenen en den Schoutheete en ze later in gebannen vierschare wettelijk deed verbieden op Pieter Hals of op dengene, die ze aan zich trok, en dat wel om de verachterde rente. —

In het privilegie, door Lodewijk, graaf van Vlaanderen, den 13 Juni 1360 aan de Oosterlingen verleend, wordt o. a. bepaald, dat Schepenen keure zullen maken op de p i j n r e s, die den vreemden koopman dienen zullen, en dat, zoo een p i j n r e onredelijk misdeed jegens den koopman, dat deze macht heeft om hem nimmer een' penning meer te laten winnen in zijnen dienst, alvorens hij zijn misdrijf geboet hebbe. (*Bijdragen tot de Oudheidk. en Gesch.* enz. Deel V, bl. 151.) — Bij eene opgave der kleine ambachten te Gend in 1348 worden ook vermeld de P i j n r e s t u s s c h e n b r u g g h e n, en wordt deze naam verklaard door *porteurs au sacq*, zakkendragers.

Ook te Brugge kende men de *breikens*. Daar bestond het werk dezer lieden in het naar huis dragen van visch en vleesch. Het gilde had een altaar in de Sint-Salvatorskerk, gewijd, niet, zooals te Sluis, aan Sint-Michiel, maar aan den H. Daniël, zijn patroon. Ook te Brugge noemde men ze *Winnebrooden*. J. Gailliard, *De ambachten en neringen van Brugge*, bl. 190. In dit werk vindt men ook het wapen van de breikens. Karel Verschelde vermeldt in *De Kathedrale van Sint Salvators*, bl. 241, eenige bijzonderheden omtrent de kapel van deze nering. Nog heden ten dage wordt te Brugge de naam *brei* gegeven aan arme sukkels, die voor eene kleinigheid de visch thuis brengen.

[1] Er staat in het afschrift alleen *kordewagen*. Het tweede lid van het samengestelde woord, waarvoor een plaatsje is opengelaten, was den afschrijver zeker onbekend; wellicht ook was 't onleesbaar geworden. Wij hebben gemeend, dat dit lid niet anders zijn kon dan *kruider*.

[2] Deze naam is niet ingevuld in de kopij, die wij vonden in een register, waarin een aantal stukken van zeer verschillenden aard zijn afgeschreven.

aan de andere zijde, te welken tijde de voorn. klagers overgeven eenen lettere van supplicatiën [*een smeekschrift*], inhoudende onder andere zaken, dat zij henl. beklagende waren van de voorn. verweerders, dat zij dagelijks useerden [*verrichtten*] en deden meer dan zij behoorden te doen in 't dragen van den zoute, grane en andere ware, die ter mate niet en komt en men dagelijks uit den watere van den Zwene hier aan land en binnen de stede opdoet of van het land te waterwaart, en dat dezelve verweerders dat niet meer en behooren te doen; dat zij, de klagers, niets dragen mogen, dat bij de mate gemeten wordt, sustineerende [*beweerende*], dat zij, die klagers waren, en hunlieder gildebroeders, gecostumeerd [*gewoon*] waren zulk goed, als voorzeid is, van ouden tijden te dragen, zonder eenig begrijp [*berisping*, *blaam*] van de voorn. Korendragers, presenteerende hunl. voorstel te proeven [*bewijzen*]; waarop de voorn. verweerders ook eene supplicatie [*smeekschrift*] overgeven in vorm van klachten en van antwoorde, mainteneerende de contrarie [*het tegendeel*] van den voorstelle van de voorzeide eischers, zeggende, dat zijzelven en hunl. medeplegers van ouden en langen tijde, en zonderling [*in het bijzonder*] sichtend [*sedert*] dat zij den last van de Kapel van Onzer-Vrouwengilde [1] voorzeid gehad hebben, gecostumeerd [*gewoon*] hadden gezijn te dragen alle maniere van graan, dat ter mate behoort en men van het land te water doet of uit het water aan land, weder [*hetzij*] het ter mate komt of ne doet [ter mate komen, d. i.: *hetzij het ter mate komt of niet*], uitgedaan [*uitgenomen*] bij speciale [*in het bijzonder*] smedekolen; grofzout, dat de zoutzieders van deze stede opdoen, om zout daaraf [*daarvan*] te zieden, en zonder dat in koopmanschap op te leggen, anders dan voorzeid is, en 't graan, komende in zakken, hetwelk men hier binnen de stad ter markt brengt, om des marktdags daar verkocht te zijn, welke drie punten andere arbeiders dragen mogen, zulke als den koopliedien van dien daartoe gelieft te nemen, presenteerende desgelijks hunlieder voorstel en zonderling de oude costumen van dien te proevene [*bewijzen*], met veel meer redenen, die elk van de voorzeide partijen ten voordeele van zijne quereele [Fr. *querelle*, *klachte*] sustineerde [*bijbracht*], verzoekende aan ons, als jugen [*rechters*], verklaars [*verklaring*] over [*voor*] recht van dies voorschreven staat, te hebben. Uit den welken [*uit welke redenen*, d. i. waarom] dat wij beide de voorzeide partijen te hunnen vermete, informatiën en proeven wijsden [*veroordeelden*], mits dat zij in faite contrarie waren, en daarna recht. Na welken wijsdomme [*vonnis*] de voorn. van Sint-Kathelijne-gilde diverse personen op hunlieder voorstel en costumen deden hooren voor schepenen, onze medegezellen in wette, en dat bij eede, alzoo 't behoorde naar de wetten van deze stad, wanof [*waanof*, waarvan] dat zij de informatie en depositiën [*getuigenissen*] van die, bij geschrifte, besloten en bezegeld met derzelver schepenen zegelen, in onze handen brachten, in vormen van preuven [*bewijzen*]. En de voornoemde verweerders, korendragers, deden ook diverse personen voor schepenen bij eede hooren op de oude costumen, die zij mainteneerden geuseerd hebbende, van dewelke zij de depositiën van dien ook besloten overgaven, en insgelijks een charter van de fondatie van hunne kapel, bezegeld met schepenen zegelen van de voorzeide stede, onze voorzaten, van den jare 1422 [1423], den derden dag van Lauwmaand, en daartoe eene kopij van het salaris van hunnen arbeid, bij [*door*] henl. en hunne gildebroeders gedaan of te doen in het dragen van den voorzeiden grane en wat daaraan kleeft, wijlen [*weleer*] gemaakt bij Burgemeesters en Schepenen, onze voorzaten in wette, ten profijte van den gemeenen oorbore [*nutte*] van de kooplieden derzelve stad, van den jare 1450, welke voorschreven besloten informatiën, charter en kopij bij ons op het lange gelezen en gevisiteerd waren: en rijpelijk op het inhouden en verklaars van dien gelet, alzoo 't behoorde, en na

[1] Het korendragersgilde had, behalve zijn kapel en altaar in de O. V. kerk, eene kleine kapel in de Brugstraat, waarvan echter sedert een drietal eeuwen niets meer te vinden is.

al hetgeen, dat wij bij goeden verklaarse daaraf bevonden hadden, en na al dat voor ons in rechte gekomen was, de voorzeide quaestiën aangaande, zoo was bij ons, als lichaam van wette, in hunl. beider presentie, mits dat elk van henl. verklaars en recht van zijn voorstel begeerde, voor recht verklaard en gewijsd, dat, nadien ons volkomen blijkende was, dat de voornoemde korendragers hunl. voorstel van de oude costumen, die zij voren gesustineerd hebben in hunlieder voorzeiden gilde gehad hebbende, aangaande den voornoemden arbeid, dat zij en hunl. nakomers, vrij zijnde in 't voorzeide gilde van Onzer-Vrouwen de korendragers, schuldig zijn [*het recht hebben*] te dragen al hetgeen dat ter mate behoort, dat men hier binnen der stede op- en af-, uit- en indoen zal, weder [*hetzij*] het gemeten wordt of e n d o e t [*niet*], uitgedaan [*uitgezonderd*] hetgeen dat voren gespecifieerd en verklaard staat, dies blijven zij, die korendragers zijn, altijd gelast en gehouden den koopman te gerieven, te genoegen en te dienen t' allen tijde als hijs [*hij des*] begeerende is, naar dat de zaken haast begeeren, en dat op zulken tax en loon, als in 't jaar 50 laatstl. bij onze voorzaten in wette daarop gemaakt en geordonneerd was, als blijkt bij de voornoemde kopij, die zij ons in vorm van proeven [*bewijzen*] overgegeven hadden, zonder dies te zijn in eenige gebreken. En waar't zoo, dat zij van dien in gebreke waren, of dat zij meer hieschen [*eischten*] dan de voornoemde kopij inhoudt, en dat de koopman of koopmannen daaraf [*daarvan*] klachtig kwamen voor de Burgemeesters van dezer stede, die nu zijn of hier namaals wezen zullen, zoo zullen die Burgemeesters, mits de gebreke van den gereedschepe [*gereedheid*, *spoed*] van het dragen van de voornoemde Korendragers, te dier werf [*voor dat maal*] en van dien goede consent geven den voornoemden kooplieden, andere arbeiders, onvrij zijnde in 't voorzeide gilde, daartoe te nemen of te huren te haren schoonste [*tot hun meeste voordeel*]; en van meer te eischen dan den tax en loon van den voorzeide kopij, henl. telkerwerf op doen leggen en betalen de boeten, die daartoe staan, zonder dies te hebben eenig verdrag [*verschooning*] in eenige manieren. In oorkondschepe [*kennis*] enz. Actum den zesden van Sprokle [*Sprokkelmaand*] in 't jaar onzes Heeren 1463. [1464].

Het stuk, waarop we nu onze aandacht vestigen willen, is van geheel verschillenden aard. Het dagteekent van 6 December 1478. Op dezen dag verschenen voor Pieter Roet f. Michiels [*d. i. Pieter Roet Michielszoon*] en Jan Roesselin, Schepenen in de Sluis, Jacop Lisse en jonkvrouw Baerble [*Barbara*], zijn wijf, die aldaar gezaamderhand in wettelijke gifte opdroegen aan Wouter van Zuudt, Deken, Cornelis f. Pieters, Cornelis Lambrechts, Hendrik van der Groede en Zeger Muul, Vinders van het Sint-Kathelijnegilde, 't welk houdende zijn de arbeiders van de Vischmarkt in de Onze-Vrouwekerk: drie schellingen drie penningen grooten tornooisch en tien mijten Vlaamsche munt erfelijke rente 's jaars, verzekerd en bezet op een aantal huizen, plaatsen van land en erfachtigheden, gestaan en gelegen binnen de stad Sluis, en in den giftbrief alle nauwkeurig aangeduid. Daarenboven gaf Jakob Lisse in gereeden gelde twintig penn. gr. torn., om daarmede te koopen en te bezetten één penn. gr. torn. erfelijke rente 's jaars, goed en vast bezet zijnde omme den penning twintig. Voor deze giften verbond zich het gilde tegenover den Schenker en zijne Vrouw, jaarlijks, eeuwelijk en erfelijk te doen vieren den dienst van de Octave van Sint-Kathelijnendage en te haren outare gefondeerd in de Onze-Vrouwekerk: eene zingende mis met diaken en subdiaken, met het geluid van de orgelen en met het geluid van de klokken, van boven luidende, in zulken maniere als ter jongste Octave van Sint-Kathelijnendage de voorn. mis en dienst met zang en geluid gedaan was, enz.

Het was echter Jakob Lisse niet genoeg, in zijn leven het gilde aldus te gedenken; ook zijn uiterste wil getuigde, dat hij onder deszelfs voornaamste begunstigers mag geteld worden.

Den 21en November 1487 verscheen voor Clais f. Yvonis [Klaas Yvo'szoon] en Jakob van den Pereboome, Schepenen, Jacop Lisse

de Vrijlaat, die, om te volkomen den uitersten wil en de laatste begeerte van bovengenoemden Jakob Lisse — hoogstwaarschijnlijk des comparants vader, in allen gevalle wel aan dezen verwant — in vorm van testament gegeven heeft Cornelis f. Pieters, Deken, Jan de Decker, Pieter Lievens, Jan f. Jans, als Vinders van het Sint-Kathelijnegilde, de nombre van tien gemeten lands, lettel [*luttel*, weinig] meer of min, liggende in Aardenburger-Ambacht, in de prochie van Sint-Baaf enz., waarvoor het gilde gehouden was te doen doen "ter eere van Gode; van Maria, zijne gebenedijde Moeder, en van alle Gods heiligen, voor de ziel van Jakob Lisse en zijne Vrouw Baerble, en voor alle geloovige zielen, door eenen suffisanten priester, alle Zondagen, vóór het altaar van Sint-Kathelijne, eene lezende mis, en te gaan, na de mis, ten grave van den voorzeiden Jakob met het wijwater en aldaar te lezen eenen *de profundis*" [1] voor al de evengenoemde zielen; verder alle Sint-Kathelijnedagen te doen stellen op den disch van den Heiligengeest [*de Armen*] binnen de voorz. kerk, gedekt alzoo 't behoort, vier en twintig proven [*deelbrood*, pain d'aumône], elk waard wezende twee penn. gr. torn. Vlaamsche munt; die te doen deelen den armen, daar 't hun het best aan besteed zal dunken te wezen, en dezen te kennen te geven, dat zij gedenken willen aan degenen, van wie de voorzeide aalmoezen gekomen zijn, enz. [2]

[1] De 130e psalm. *Uit de diepten* enz.

[2] Er schijnen anderen aanspraak gemaakt of eenig recht gehad te hebben op de besproken 10 gemeten. Den 27en November 1528 droeg Phelip Bollaert, Vrijlaat, wonende in Oostkerker Ambacht, voor Burgemeester en Schepenen van Sluis, aan Deken en Vinders van het Sint-Kathelijnegilde al het recht en de actie op, welke hij aan het genoemde land bezat. En dat hij er recht op had, blijkt uit de acte, waarbij Fransoys Markolf en Jaquemijne zijne vrouw er hem, voor Schepenen van het Brugsche Vrije, den 26en October 1509 wettelijke gifte van gaven, enz. Het is ons niet mogen gelukken, dit punt tot klaarheid te brengen.

Dat het Sint-Kathelijnegilde verschillende erfelijke renten bezat, bleek ons op meer dan éene plaats. Wij bepalen ons echter tot de mededeeling van eene enkele, en wel de merkwaardigste onzer aanteekeningen dienaangaande, ontleend aan een der registers van Schepenen der stad Sluis.

Actum den 5en in December 1526.

Pieter van der Meere, Deken, Pieter Poel, Adriaan Lem, Rijckaart de Grijse en Adriaan de Muenic, Vinders van den gilde van Sint-Kathelijne, over henlieden en al hunne nakomers, namaals deken en vinders wezende, zijn overeengekomen met Zuster Lijsbette van der Aleye, vervangende ten dezen 't geheele convent en de gemeene Zusters van den voornoemden convente, als dat de voorn. Zusters, nu zijnde of namaals wezende, ten eeuwigen dage adorneeren [Eng. *to adorn*, opschikken] en versieren zullen het beeld van Sint-Kathelijne binnen de kerk van Onze Vrouwe, ter feeste, dage en solennisatie [*plechtige viering*] van de voorn. Mevrouw Sint-Kathelijne. Dies zoo hebben, in recompense van dien, de voorn. comparanten kwijtgescholden de voorn. Moeder al de achterstellen van 15 penn. gr. rente 's jaars, die het voorn. gilde heeft op het godshuis in de Kapellestraat [het Maria- of der stede gasthuis], mitsgaders ook, dat dezelve Moeder en Zusters, nu zijnde of namaals wezende, de voorzeide 15 penn. niet meer betalen zullen, ten ware, dat het gebrek van de versiering procedeerde [*sprote*] en kwame van de zijde van de Moeder en Zusters, nu zijnde of namaals wezende, wèl verstaande, indien de deken of vinders, namaals wezende, de voorn. Moeder en Zusters obstructie [*belemmering*] en empeschement [*belet*] deden van te doen dies voorzeid is, niet te min zouden liber en exempt [*vrij*] zijn van de voorzeide rente van 15 penn. gr. te betalen.

(*Wordt vervolgd.*)

HET "DAGELIJKSCH BROOD" ONZER ZEELIEDEN, VOOR 50 JAAR.

DOOR

TH. JORISSEN.

Bij het onderzoek, dezer dagen, van een reeks van stukken, die allen behooren tot den arbeid der groote commissie, die in het najaar van 1810 door Keizer Napoleon naar Parijs ontboden werd, viel mij ook de hier volgende opgave in handen. De commissie moest het Fransche gouvernement voorlichten omtrent alles, wat ons land betrof, en mocht tevens, voor zoo ver zij er kans toe zag, de belangen harer landgenooten behartigen. Het besluit om Nederland in te lijven was genomen, en met Jan. 1811 zou het vroegere koningrijk Holland een deel van het Fransche keizerrijk zijn. Wat bij die annexatie den keizer noodig was te weten, moesten de leden der kommissie hem mede deelen. Hoe zij zich van die taak gekweten hebben, welke de denkbeelden waren, die de meerderheid in haar midden omtrent wetgeving, administratie, finantien enz. heeft voorgestaan en aanbevolen, het lot, dat hare voorstellen heeft getroffen, — dit en meer omtrent deze commissie van 1810 hoop ik eerlang elders breedvoerig te vertellen. Tot hoe ver het onderzoek der keizerlijke regeering zich heeft uitgestrekt, tot welke details het is afgedaald, blijkt uit de hier volgende mededeeling nopens de "*Rantzoenen van de scheepsequipagien.*"

De verstrekking per kop is daaglijks als volgt op

Maandag.

$\frac{1}{2}$ ℔ Gort 's morgens.
10 onze groene erwten.
3 onze stokvisch.
$\frac{1}{8}$ Vles Geneever in 2 keeren.
$\frac{1}{4}$ pint azijn.
$\frac{5}{8}$ onze zout.

Dingsdag.

$\frac{1}{2}$ ℔ Gort.
1 „ witte rolerwten.
6 Onze spek.
$\frac{1}{8}$ Vles Geneever.
$\frac{1}{4}$ Pint Azijn.
$\frac{5}{8}$ Onze Zout.

Woensdag.

$\frac{1}{2}$ ℔ Gort.
$\frac{3}{4}$ „ Versch Vlees en in zee 1 ℔ zout Vlees.
Groente voor 1 stuyver per kop.
$\frac{1}{8}$ Vles Geneever.
$\frac{1}{4}$ Pint Azijn.
$\frac{5}{8}$ Onze Zout.

Dönderdag.

$\frac{1}{2}$ ℔ Gort.
1 „ Grauwe Erwten.
6 Onze Spek.
$\frac{1}{8}$ Vles Geneever.
$\frac{1}{4}$ Pint Azijn.
$\frac{5}{8}$ Onze Zout.

Vrijdag.

$\frac{1}{2}$ ℔ Gort.
10 Onze groene Erwten tot Zoep.
3 d° Stokvisch
$\frac{1}{8}$ Vles Geneever.
$\frac{1}{4}$ Pint Azijn.
$\frac{5}{8}$ Onze Zout.

Zaturdag.

$\frac{1}{2}$ ℔ Gort.
10 Onze groene Erwten.
1 ℔ Zout Vlees.
$\frac{1}{8}$ Vles Geneever.
$\frac{1}{4}$ Pint Azijn.
$\frac{5}{8}$ Onze Zout.

Zondag.

$\frac{1}{2}$ ℔ Gort.
1 „ Kaapsche Boone.
6 Onze Spek.
$\frac{1}{8}$ Vles Geneever.
$\frac{1}{4}$ Pint Azijn.
$\frac{5}{8}$ Onze Zout.

Bovendien wordt weeklijks verstrekt per hoofd

$\frac{3}{4}$ ℔ Booter }
$\frac{3}{4}$ „ Kaas } 2 maal uyt te geeven.
6 „ Versch of 4 ℔ hart Roggebrood.

En per 100 koppen in de week:

10 Scheepsgort voor de Zoep.
5 ,, Booter.
2 Kop Mosterdzaad.
½ ℔ Peeper.
4 Pinten Azijn.
4 Ritze Ajuyn of
2 ℔ gedroogde Euyen.

} Voor Doop telkens wanneer het noodig is uyt te geeven.

Dit was de kost onzer zeelieden voor 50 jaar. Wat met de woorden *voor doop* bedoeld werd, zal men niet zoo aanstonds vatten. De Fransche vertaling intusschen wijst de beteekenis aan: die booter, mosterdzaad enz. diende om de saus zamen te stellen, wanneer er stokvisch gegeten werd.

Toen het punt der rantsoenen in de commissie ter sprake kwam, was deze regeling nog niet zeer oud. Zij was pas op den 1en Jan. 1810 door den koning van Holland ingevoerd. Waarschijnlijk is ze onveranderd overgenomen door de Keizerlijke Regeering, ten minste dit was het advies der commissie. Slechts ten aanzien van twee punten had haar rapporteur, die vermoedelijk Verhuell was, bezwaren.

Aangaande de stokvisch en den haring verklaarde hij: "c'est une mauvaise nourriture, mal saine et favorisant le scorbut." Hield hij er niet van? Overigens nam hij de geheele regeling in bescherming: "il ne seroit pas à souhaiter qu'on fit le moindre changement dans le genre de nourriture auquel nos matelots et tous les marins du Nord en general tiennent beaucoup. l'Experience a prouvé qu'une nourriture moins pesante les affaiblit et les fait languir." Een bewijs dat er tusschen de magen van eerzame landrotten en die van kinderen der zee een radicaal verschil bestaat.

A.

GESCHIEDENIS VAN DE KLEEDING IN DE VROEGERE TIJDEN,

DOOR

D. VAN DER KELLEN Jr.

(Vervolg van bladz. 102.)

Even weinig, als we met nauwkeurigheid van de kleeding der eerste hier te lande wonende stammen weten mede te deelen, niettegenstaande de nagelaten schriften der Romeinsche vrienden en overwinnaars, even weinig kunnen wij een juist begrip geven van de veranderingen, die de kleeding aannam tijdens het verblijf, het verval en het terugtrekken der Romeinen uit deze landen.

't Is vrij natuurlijk, dat het goede, nuttige, fraaie, wat de minder beschaafde volken bij meer beschaafde, waarmee ze in aanraking komen, vinden, door hen in meer of mindere mate wordt overgenomen; en zoo kan de omgang met de Romeinen ook op de kleeding van onze voorouders niet geheel zonder invloed gebleven zijn. Ook van de Galliërs, met wie ze veel te doen hadden, nu eens als vrienden en bondgenooten, dan weder als vijanden, meenen wij, zooals wij vroeger zeiden, werd veel overgenomen.

Zijn thans bij het grootste deel der beschaafde volken de eigenaardige volksdrachten geheel verdwenen, zoo is zulks niet het gevolg van een plotseling opgekomen gril, neen, eeuwen zijn daartoe noodig geweest en honderde omstandigheden hebben dit moeten bewerken. Men zou daaruit opmaken, dat de tegenwoordige kleeding dus de vereeniging zou zijn van al het fraaiste, doelmatigste en gemakkelijkste, wat elke nationale dracht kon geven. In hoeverre daarvan iets waar is, kan elk beoordeelen.

Maar, laat ons overstappen naar de tijden, toen de Frankische volkstam zich meer en meer uitbreidde en over een groot deel

der andere Germanen het gezag voerde.
De Frank droeg het haar niet zóó lang

Frankische mannen.

als de overige Germanen. 't Was in den nek veel korter; de baard bepaalde zich tot een

Frankische vrouwen.

snorrebaard. Zulks was niet, wijl ze den baard en het lange haar met minachting of met minder eerbied beschouwden, want hunne naburen deden integendeel, maar bij hen mocht alleen de vorst en zijn geslacht die eer genieten, en weldra was, toen die koningen hoe langer hoe meer zwak en verwijfd werden, juist het lange haar een der weinig

voorrechten, die men hun liet. Het gaf hun ten minste nog den schijn van macht, en werd er al eens een afgezet, zoo was het eerste werk, hem haar en baard af te knippen en hem daardoor als voor den troon ongeschikt te verklaren. De Karolingers, de plaats van de Merovingische koningen ingenomen hebbende, namen echter het voorrecht van 't lange haar niet aan.

De Franken bewaarden het langst den nauw aan het lichaam sluitenden gekleurden linnen kiel, met een versierden zwaardgordel, waarover een veelal rood gekleurde mantel. Eens meester van het rijke Galliën zijnde, waar zij een onbegrijpelijke menigte schatten moeten gevonden hebben, maakte de weelde hen weldra tot hare slaven; van daar de verwijfdheid der koningen, die, soms zelfs bij de vorstinnen, met ongekende barbaarschheid en wreedheid gepaard ging.

Dat die weelde niet behagen kon aan een vorst, als Karel den Groote, kan elk begrijpen. Een staaltje van de lessen, die hij zijnen hovelingen daarover gaf, hebben we op bladz. 26 medegedeeld. Hoe hij gekleed ging, kunnen wij bij zijnen levensbeschrijver Einhard vinden. Hij droeg, namelijk, een linnen hemd, waarover een rok, jas, kiel of tweede hemd ('t woord is moeielijk te vinden) eveneens van linnen, boven en beneden aan de zoomen en aan den voorkant van onder tot boven met zijden repen versierd. De beenen waren goed beschut (was de Keizer ook bang voor rhumatiek?), eerst door linnen (kousen?), en vervolgens door een broek, die met breede gekleurde banden omwonden was. Zijne voeten waren van schoenen voorzien. Zijn toilet werd voltooid door een zeegroenen mantel; terwijl hij steeds een zwaard met gouden of zilveren greep op zijde had.

Uit deze beschrijving blijkt ons hoe een fatsoenlijk Frankisch man gekleed ging..

In den winter droeg de Keizer een tweeden korteren rok van zeehonden- en martervellen over den eerste, waardoor borst en schouders beschut werden; 's morgens ging hij in négligé, dat is in een lang slepend kleed, naar de kerk, en te huis komende hield hij een soort van lever gelijk Lodewijk XIV, waarbij hij niet alleen zijne vrienden toeliet, maar ook rechtszaken afdeed, en zijne bevelen voor den dag uitdeelde.

De kleeding der andere Franken verschilde alleen in de meer of mindere kostbaarheid der stoffen en den rijkdom van metaal en edelgesteenten. Zij droegen schoenen die van buiten met goud versierd en met drie el lange scharlaken riemen of banden om de beenen gebonden waren. Die beenen waren bedekt met een linnen broek van dezelfde kleur, en de lange schoenriemen werden kruislings daar om heen gewonden. Om het bovenlijf droegen ze een rok van glanzend linnen, eene soort van grauwen of blauwen mantel, vierkant dubbeld, en zoo gevormd, dat hij vóór en achter tot op de voeten kwam, maar aan de zijden nauwelijks de knie bedekte. Deze mantels, friesche mantels genoemd, werden in geheel de noordelijke Nederlanden vervaardigd, en waren zoo geacht en beroemd, dat Karel ze niet te gering schatte om tot tegengeschenk te geven voor de schoone fijne Saraceensche weefsels. In het leger met de Galliërs vereenigd, die nog hun kort purperkleurig krijgsmanteltje droegen, kregen de Franken ook weldra zin in die mode, 't geen Karel oogluikend toeliet, omdat hij begreep dat het in den krijg doelmatiger was. De Friezen zochten daarmeê hun voordeel te doen; zij maakten ook kleine manteltjes, maar berekenden ze tegen denzelfden prijs als de grooten. Daarom beval de Koning dat niemand van hen andere mantels dan groote mocht koopen.

Hoe eenvoudig Karel in zijn gewoon leven was, was zulks niet het geval zoodra hij gezanten te ontvangen of andere plechtigheden bij te wonen had.

Dan vertoonde hij zich in al zijn luister te midden van zijn hofstoet en omringd van zijn zonen en dochters, welke laatsten zeker niet het minst schitterend glanspunt van zulk een feest vormden.

Bij die gelegenheid was de oude Germaansche eenvoudigheid geheel verdwenen, even als bij de groote hofjachten, waarbij de dames geen geringe rol speelden. Goud en steenen schitterden aan de schoenen, goude ketenen of ringen, met smaragden en ander edelgesteente bezet, omvatten armen, hoofd en hals, en dergelijke spang of gesp hield evenzeer den mantel bij

elkaar. Gouden boorden met gesteenten omzoomden kleed en mantel, gouden snoeren waren door het haar gestrengeld, een sluier van gouddraad daalde op den hals af, in één woord alles was slechts weelde wat er aan te zien viel.

Om juist de vormen der vrouwenkleêren te bepalen valt moeielijk, daar van de Franken uit dien tijd geen afteekeningen bekend zijn; waarschijnlijk zullen zij echter wel het meest overeenkomst gehad hebben met de Angel-Saksen. Wij gelooven niet ver van de waarheid te zijn, zoo wij de figuren op blz. 121 als type van Frankische vrouwen uit dien tijd geven.

(*Wordt vervolgd*).

HOE MEN IN DEN AANVANG DEZER EEUW NOG TE DOKKUM LEEFDE.

Om van de vroegere levenswijs te Dokkum een denkbeeld te geven, zal ik van den morgen af beginnen. — Wanneer men tusschen zeven en acht uren in den winter, en 's zomers wat vroeger, het oog langs Dokkums straten liet weiden, zag men geen luidkeels schreeuwende koopers en verkoopers van visch, groenten, oude kleêren of andere waren, geene van plaatsen van weelde huiswaarts keerende Bacchanten, geen zwarte schoenenpoetsers, geen kreupele noch half naakte bedelaars, die de nachtschuilplaatsen der barmhartigheid met den morgen verlaten moesten, geen vliegende koetsen of zwaar beladen vracht- en postwagens — van dit alles zaagt gij niets; maar slechts het goedig bierdragers- of een ander afgeleefd slepers-paard, welks afgemeten, langzamen tred men straten ver hooren kon. Hier en daar ontdektet gij een dienstmeisje in een bont gestreepten wollen rok gekleed en met een bont mutsje op het hoofd, deuren en vensters openend, terwijl andere reeds bezig zijn de stoep te stoffen en op te nemen. Ook kijkt de heer des huizes eens over de deur naar de lucht, doorgaans al met een pijp in den mond. Terwijl dit een en ander gewigtig werk gebeurde, kookte het theewater, en men zette zich aan het ontbijt. De diepste stilte heerschte nu op en langs de straten, die vervolgens bij tusschenpoozen door het schel geroep eener melkmeid werden afgebroken. Het ontbijt gedaan zijnde, gingen mannen en vrouwen aan hunne bepaalde bezigheid: de eersten stalden hunne koopwaren uit op de vensters, terwijl anderen, die niets te doen hadden, reeds op de stoep heen en weer drentelden, of er de courant lazen. Ook vertoonden zich hier en daar reeds de vrouwen aan de deur om eens uit te zien, alle echter, van de hoogste tot de laagste (de eigentlijke groote wereld uitgezonderd) zoogenaamd ongekleed: vele bijna zóó als zij uit haar bed en van het ontbijt gekomen waren, zonder andere dan kleine zwarte ondermutsjes op, en in dit onbevallig gewaad liepen zij tot den middag of wel langer. Bij velen diende nu de wasch beredderd (namelijk op Maandag), en het huis, dat sedert Zaturdag geen beurt gehad had, opgefeild.

Nu is het elf uren en komt de koffijpot te voorschijn. In de deftigste huizen staat er de middagpot reeds lang te pruttelen; in andere zit meid of vrouw aan de koffijtafel aardappelen te schillen, terwijl men in sommige nog niet eens weet wat er op den middag opgedischt zal worden; het besluit komt eindelijk aan de koffijtafel neer op: pannekoeken.

Na het middagmaal, dat meest tusschen twaalf en een uur gehouden werd, verrigtten meiden en vrouwen in den regel eerst hare huiselijke bezigheden, gelijk de mannen de hunne. Bezocht men echter de publieke plaatsen, — hier voornamelijk het Bolwerk — dan ontmoette men daar de keur der bevolking: heeren en dames, mannen en vrouwen, dominés met nachtrokken aan en stokken in de hand, burgemeesters, vroedsmannen, of hoe zij toen ook heeten mogten, burgers die niets te doen hadden en met hun tijd volstrekt verlegen waren, winkeliers die hun koetjes op het drooge hadden, sommige gekleed, andere in hunne

japonnen, zoo als zij hunne slaapkamer verlaten hebben.

Drie ure 's namiddags was de theeklok, en was ieder weder t' huis. — Theegezelschappen werden, behalven 's Zondags, zeldzaam gehouden. — Het theedrinken gedaan zijnde, gingen de mannen, die er den tijd toe hadden, weder wandelen of bezochten hunne tuintjes, en hunne koeijen zoo zij vetweiders waren. Jongelieden bezochten de plaatsen van uitspanning en vermaak, kolfbanen en koffijhuizen, waar rijk en arm, jong en oud door elkander wemelde en meest jenever en bier dronk.

Bedaagde mannen bezochten ook elkander, doch zulke bijeenkomsten waren uiterst zeldzaam en hadden meer plaats onder de vrouwen. Tusschen vijf en zes uren verschenen de koffijpotten weêr op de meeste tafels. Nu vooral zijn de vrouwengezelschappen bij elkander, en de koffij is daarbij de hoofdzaak, bij welke groote hoog opgehoopte presenteerbladen met koek, banket, krakelingen, beschuit enz., niet vergeten worden. — Het koffijdrinken gedaan zijnde, werd "een lekker soopke" rondgediend of een glaasje wijn geschonken. Tegen tien uren scheidden die gezelschappen. Intusschen was de avondmaaltijd in de meeste huizen reeds lang gebruikt. Men dronk daarna nog een kopje thee en ging dan naar bed. Des zomers werden de avonduren tusschen zeven en acht, negen en tien, de geheele stad door, onder de luifels op de bankjes der stoep doorgebragt.

Op zulk een wijze bragt men den dag door, met dit onderscheid, dat elken Woensdag morgen het geheele huis van voren tot achteren weder gespoeld en geschrobt werd, en men des avonds naar de kerk ging.

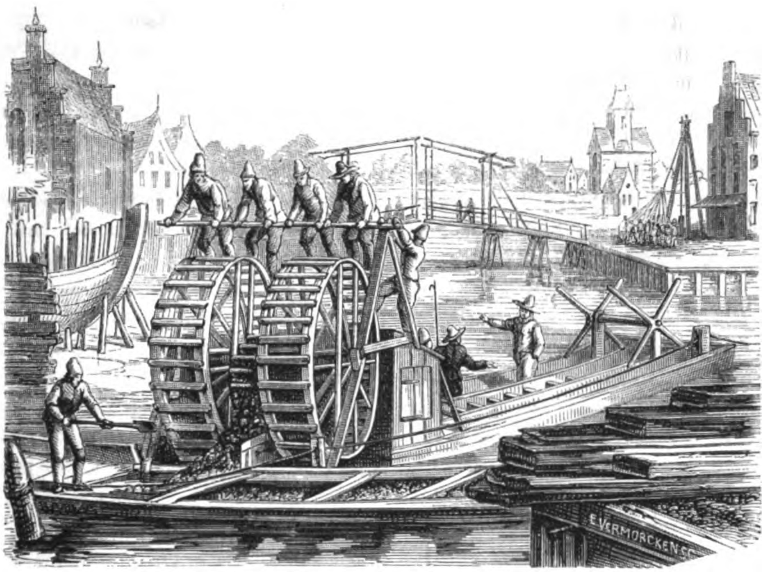
De Donderdag was een dag van algemeene drukte en bezigheid; dan was het marktdag. Kooplieden, bakkers, brouwers, slepers, procureurs, burgers, boeren en boerinnen, alle hadden het dan even druk met koopen of verkoopen, slepen en dragen, geld uitgeven en ontvangen, raadgeven en raadvragen. — Ligt is het te begrijpen, dat bij zulke gewigtige affaires het huis, waarin den vorigen dag geen steen of plank was droog gebleven, weder vreeselijk morsig gemaakt was! Zoodra derhalve de bezigheden waren afgeloopen en het buitenvolk vertrokken was, kwamen meiden en vrouwen, en soms beide te gelijk, met haar gereedschap op de stoep, en nu ging het op een schrobben, spoelen, glazen en luifels wasschen, alsof het huis in geen vijf en twintig jaren was schoon gemaakt. En dat was nog maar de voorbereiding van den gewigtigen arbeid van den volgenden dag, die geheel, van den vroegen morgen tot den laten avond, in diergelijke werkzaamheden doorgebragt werd, waarbij niets droog en niets op zijn plaats bleef, gelijk ook weder des Zaturdags, met den avond van welken dag het schoonmaken eindelijk besloten werd. Dat bij zoo veel geschrob en geboen, om pot en keuken wel eens niet gedacht, en het eten verbrand of niet half gaar werd, is ligt te begrijpen, zoo wel als dat zulke huizen zelden, en slechts weinige oogenblikken in de week, eigenlijk in orde en meestal geene aantrekkelijke verblijfplaats voor de mannen waren.

Nu kwam eindelijk de Zondag, de rustdag, waarop men in eene stad als deze in volle waarheid zeggen kan, dat men rust van den arbeid zijner handen. S.

DE TREDMOLEN.

Het is van algemeene bekendheid hoe in sommige gevangenissen in Engeland de tredmolen gebruikt wordt tot het malen van graan enz. Hij bestaat uit een aantal raderen, even als raderen van den watermolen, met kleppen voorzien, die hier niet door de kracht van het water, maar door de zwaarte en den druk van het menschelijke ligchaam voortgedreven worden. In lange rijen, twee boven elkander, zijn deze molens geschaard.

De gevangenen houden zich daarbij vast aan een' een eind boven hun hoofd geplaatsten stok. In dien hangenden toestand springen ze van klep tot klep, die telkens door dien druk onder hunne voeten wegzinkt of wegdraait. Wel is deze straf onmenschelijk te noemen! 't Is dan ook ondoenlijk dat trappen lang vol te houden, en men is genoodzaakt elk kwartier den gevangene te doen vervangen door een tweede, die, terwijl de eerste een kwartier rust neemt, zijn plaats vervult.

Een moddermolen, 17e eeuw.

Men gruwt er van, en toch schijnt het, dat vroeger diezelfde beweging *vrijwillig* werd verricht. Immers men ziet het in de hierboven geplaatste afbeelding van een 17e eeuwschen moddermolen, die door dezelfde beweegkracht wordt gedreven. Wel is waar is er een groot verschil in den stand door den treder of trapper daarbij aangenomen: hier toch is de stok of het steunpunt lager aangebracht, en de man *hangt* niet, zooals in de gevangenissen 't geval is. 't Is natuurlijk, dat zoodoende veel minder kracht kan gegeven worden, dan door de sprongen van den hangenden persoon; hier is 't meer een geregelde tred.

Wat ik zoo even zeide, dat dit werk vrijwillig, tegen daggeld, werd verricht, is slechts een veronderstelling, waaraan ik mij echter houd, zoolang ik geen bewijs gevonden heb, waardoor het als een straf beschouwd kan worden. Hoe het zij, 't was zeker een rare broodwinning.

Wel is 't een groot verschil, als men de tegenwoordige moddermolens, die door stoom gedreven worden, met zulk een uit vroegeren tijd vergelijkt!

Ook deze afbeelding is genomen uit de op bladz. 105 genoemde serie.

COOLHAES DISTILLATEUR.

Toen de beroemde Coolhaes, predikant te Leijden, en korten tijd hoogleeraar in de godgeleerdheid aan de hoogeschool aldaar, ten gevolge van hevige twisten over kerkelijke zaken, in zijn predikambt was geschorst, moest hij, om in zijne behoeften en die zijner

vrouw en zes kinderen te voorzien, zijn toevlugt tot het uitoefenen van het een of ander ambacht of bedrijf nemen. Hij koos dat van stoker van gedisteleerd, als anijs, venkel en jenever, zoo als blijkt uit eene resolutie der Staten van Holland, van den 2 Febr. 1590, en eene dergelijke van den 1 September daaraanvolgende. In dit bedrijf werd hij bijgestaan door zijnen zoon Johannes, die ten jare 1616 voorkomt "als van Utrecht de door hem benoodigde brandewijn te trekken, blijvende de rector Luntius aldaar, toen voor hem borg."

Coolhaes zelf maakte zijne landgenooten met de reden, die hem bewogen had tot dit bedrijf zijn toevlugt te nemen, met de verschillende soorten van dranken, die hij stookte, en met de boeken aan welke hij zijne recepten ontleend had, bekend in een werkje, dat den volgenden titel voert en even curieus als zeldzaam mag geacht worden: *Van seeckere seer costelycke wateren, die men met recht zoude mogen noemen Aquae vitae, ende sommige uitgelesene olien, den edelen ende welryckende Balsem olie, niet sonder redenen te vergelycken: der welcker cracht ende menichfoudige deuchden in dit Boecxken cortelyck (wt den Schriften sommigher hoochgeleerden ende experte doctoren ende professoren der loffelycken medicynen, welcker Naemen op d' andere zyde deses blats verhaelt syn) beschreven worden. Met eener voorreden des Destillateurs van den stercken ende beroemden smaeck deser wateren. Dewelcke met Godes hulp cunstelyck digereert, circuleert oft subtilizeert ende distileert worden tot Leyden op Rapenborch. Al waer men die te coop vint om eenen redelycken prijs, ten huyse van Caspar Coolhaes. Ecclesiast* 38, 4. "*De Heere laet de medicyne wt de aerden wassen enz. Tot Amstelredam by Barent Adriaensz. in de Warmoesstraet. In 't gulde schryfboeck* 1588, bladz. 111 en Reg.

In de *Voorreden aen den leser* meldt hij, "dat zijne wateren in deze landen bij seer weinige bekend en gebruikt", en wederlegt het gevoelen van sommigen, "dattet geen wateren maar brandewijnen waren." Integendeel "het waren lichte, natuerlieke wateren, wt de substantie self van de wortelen, cruyden, zaet, vruchten of fruyten gedistileerd." Doch "ofschoon dese wateren seer wtgenomen costelick en goet waren, soò mochten zij echter niet van yeder màn sonder discretie ènde onderscheyt gebruyckt worden"; en na opgegeven te hebben, uit welke schriften hij de "crachten ende deuchden der olien" had leeren kennen, geeft hij op voor welke kwalen zij konden gebruikt worden.

Bv. "Aqua enulae campanae, Alanhwortel voor den hoest."

"Aqua angelica, angelica water, tegen het fenyn."

"Aqua anisi, anijswater, tegen de opblasinge van den buik."

"Aqua Aurantiae, Aranienschillen water, geeft den monde een seer soeten ende lieffelijcken reuck."

"Aqua Boraginis, Bernagie bloemen water, drijft melancholie, sterckt het hart."

"Aqua camomillae, camillen water, goet voor de dermjicht en grinnen des buycks."

"Hydromee, dat is water van louter goeden honinck ende diverschen speisen bereydet, het welk men ooc Meede noemt. Maer is soodanighe meede niet ghelijck hij van de lantluyden ende sommighe anderen koeckenbackers hier te lande, wt vuylnisse ende spoelinghe van den honinck ende was gekooct ende ghemaekt wort."

"Aqua Eufragiae, oogentroost water, brengt het verloren gezicht weder, nuttich tot der duystere ende donckere oogen ende quaden gesichte."

"Aqua Zodoariae, Zitwarwortel water, sterckt de memorie. Zoo men een druppelken daer van in de ooren doet, so brenget den mensch het gehoor wederom ende doodet de worm daerin, verdrijft de luysen, neten, schurftheyt enz."

"Oleum Anisi, Anijsolie, verdrijft alle onrust in den slaep."

"Oleum Cuminis, cummyn olie, bevordert de digestie."

"Het edele ende welruyckende lauendel ofte spyck olie, door de cracht des vyers wt den bloemen, sonder toedoen van andere olie ofte vetticheyt gedisteleert, stopt den

buyck, ende verwarmt alle inwendighe leden des inghewants."

"Jc en hebbe (zoo schrijft hij o. a. in de voorrede) voorwaer het predic-ampt niet verlaten ende soude oock sulcx niet verlaten hebben, om geen dinc des werelts, daer van God mijn getuyge is; maer ick ben veel meer van den predicampt sonder mijn schulden (God si gedanct) verlaten, ende mede deur menschen belet, dat ic mijnen naesten met de gaven, mij van den Heere verleent, niet en mach dienen: waerom ic dan ten laetsten gedwongen ben geworden, eensdeels om ledich gaen (welcx veelen een oorsake totten quaden is) te myden. Anderdeels oock om my met den mijnen eerlic ende redelic te generen, dese eerlycke ende loffelycke exercitie ofte oeffeninge in der hant te nemen, niet dier te min altoos bereyt zijnde om mijnen naesten ooc met de predicatie des H. Evangeliums te dienen, so ic wettelic beroepen zijnde, sulcx, sonder verstrickinge van mijne conscientie, ende banden aen bysondere synodalische acten ende decreten soude mogen doen. Maer overmits sulcx noch ten tijt niet zijn en can, soo is mij veel liever ende ooc saliger met mijner handen arbeyt, my, mitsgaders den mijnen te generen, dan met insettingen der menschen (tegens den raet Pauli Col. 2, 9) te belasten ende my te wenden tot de crancke ende gebreck, om derselver wederom van vooren te dienen. Gal. 4, 9."

Dr. G. D. J. S.

EEN OUD DOOPSFORMULIER IN DRENTHE IN GEBRUIK.

DOOR

C. VAN SCHAICK.

Tot de overblijfselen van den goeden ouden tijd behoort zeker doopformulier, in gebruik bij de doopsbediening van onechte kinderen in de Landschap van Drenthe, aldus getiteld:

Vraagstukken welke volgens synodale resolutie (dag en plaats onbekend) *bij den doop van een onegt kind zullen afgevraagd en beantwoord worden.*

"1º. Vooreerst vraag ik u of gij niet belijdt dat dit kind in onegt en hoererij van u ontvangen en uit u geboren is?

2º. Ten tweeden of gij niet bekent met deze uwe zonde, (welke ziel en ligchaam verontreinigt, schande en smaad veroorzaakt, den heiligen God vertoornt en daarom in des Heeren woord bedreigd wordt met de vreeslijkste straffen, jaa met de eeuwige wraakvlammen van Gods geregtigheid te zullen gestraft worden,) ik zegge, of gij niet bekent met deze zonde groote ergernis gegeven en de Christelijke Gemeente ontstigt te hebben, en daarom belijdt van harte het te zijn?

3º. Ten derden of gij onder de medewerkende genade des H. Geestes in de tegenwoordigheid dezer Gemeente, niet belooft dit uw ergerlijk wangedrag door eenen Christelijken wandel te verbeteren, God biddende om genadige vergeving dezer en aller zonden, en om heiligmaking des H. Geestes, ten einde gij voortaan uw vat moogt bezitten tot Gods eer, des naastens stigting en uw eeuwig welzijn?

Wat antwoordt gij hierop?

Van Jaa!

De Gemeente deze uwe belijdenis van dezen uwen misdaad met blijdschap gehoord hebbende, wenscht dat dezelve oprecht zij, door eenen heiligen wandel betoond en hiertoe den Geest der heiligmaking gegeven worde, inmiddels den eenigen en drie eenigen God biddende, dat een iegelijk door des Heeren voorkomende, medewerkende en bijblijvende genade voor soortgelijke en andere ergerlijke en God tergende zonden mag bewaard worden."

Van wanneer dit stuk dagteekent [1] en

[1] Vóór 1730 bestond het niet, zoo als blijken zal.

wanneer het in onbruik raakte, blijkt niet. Dit echter is zeker, dat het door mijn voorganger Ds. Folckers Cranssen, predikant te Dwingeloo, van 1808 tot in Augustus 1837 gebruikt en 't afschrift in ons bezit van zijne hand is.

Dat men op dit punt nadrukkelijk toezag en met de uiterste gestrengheid te werk ging, is ons meermalen gebleken. In het M. S. der oudste kerkenordre, meermalen genoemd, lezen wij: "Ende sullen geen kinderen uit o&spel ofte hoererije ertogen, lichtelijk gedoopt werden, t' zij dat de ouderen ofte een van haar beijden hetzij de vader ofte moeder haar kint selfs tot den doop dragen, eerstelijk opentlijke belijdenisse haerder sonden gedaan, en beteringe hares levens hebben belooft. Edog soo die ouderen na gedane &maninge even obstinaat blijven, sullen die kinderen evenwel gedoopt werden."

In denzelfden zin werd ook besloten op de Synode gehouden te Assen, aangevangen 4 Junij 1683 sessio 7 gravamen 14.

Q. Of een kind nieuws gebooren en &laten van sijn moeder die niet wel bij &stand schijnd en nogtans vlugtig om de berugte groove sonden, niet wel van de pastor loci sonde mogen gedoopt worden?

R. Dat het kind niet kan dragen de misdaat syns moeders en daarom behoord gedoopt te worden.

In eene Synodale vergadering gehouden op den 9 Sept. 1721 nam men scherper maatregelen. Daarin komt het volgende voorschrift voor:

Q. Hoe predikanten haar hebben te gedraagen in het Doopen van onegte kinderen?

R. De E. vergaderinge heeft geoordeelt, dat sulk een kind eenige tijdt ongedoopt sal blijven, tot dat de moeder in staat is om uit de kraam te gaan, en het kind selve ten doop te presenteeren, en daarbij belijdenis van haar misval te doen, waertoe sy (sulks weigerende) door seekere ordre van syn gestrengheid de Heer Drost, sal gedwongen worden.

Later onderging dit artikel groote verandering en werd het niet liefderijker. In de gedrukte kerkenordre der Landschap Drenthe van 1730, derde gedeelte art. 58 § 1, luidt het: kinderen, uit hoerery of overspel verwekt, zullen op instantie van de moeders gedoopt worden. Maar zal de moeder gehouden zijn, wanneer uit de kraam zal gegaan wezen, met haar gedoopte kind in de kerke te komen; of, zo ras daartoe in staat is, opentlijke belijdenisse van hare zonden te doen, en beterschap des levens te beloven; zullende op het eerstkomende Synode daarvan een Formulier gemaakt worden (waarschijnlijk dat wat wij in den aanvang hebben meêgedeeld). En in geval de moeder mogte weigeren in de Kerke te komen, en dese belijdenisse en beloften te doen, sal de Schults loci door twe Landschaps Soldaten (veldwachters), dat vrouwspersoon met geweld na de kerke laten leiden."

Intusschen had de Drost het recht om dispentatie te verleenen. In de Tegenwoordige Staat van de Vereenigde Nederlanden behelzende 't Landschap Drenthe, pag. 62 en 63 leest men: "Vervolgens heeft de Drossard het recht om ontslag, om zekere Artikelen, door Moeders van onechte kinderen bij den Doop te beantwoorden, te verleenen," en 't geen verder enzv.

Vergat de ongelukkige zich andermaal, dan werd zij weleer naar Assen opgezonden, openlijk te pronk gesteld, met een bord op de borst, waarop het feit was uitgedrukt, en gedurende eenigen tijd in den kerker opgesloten.

Waarlijk, op dat punt waren onze oudjes niet mak of toegefelijk! Of men echter door zulke maatregelen geslaagd is, laten wij daar. Niettemin heeft een zestienjarig verblijf in Drenthe en een opmerkzaam gadeslaan van een en ander in 't volksleven aldaar, ons geleid tot de overtuiging, dat die bevolking zich vrij gunstig onderscheidt en niet tot de lichtzinnigste moet gerekend worden, afgaande althans op 't cijfer van onechte kinderen.

EENE WANDELING DOOR EEN BOEK.

Waarde lezer, steek een sigaar op — want al rook ik zelf niet, zie en ruik ik toch gaarne het geld van een ander in damp vervliegen — en laat mij u eens gauw met de aardigste plekjes bekend maken van een boek, door den abt Delaporte, voor honderd jaar, in Frankrijk in 't licht gegeven, waarin de eerwaardige man ons Land en zijn bewoners beschrijft. — Anders gaan we liever alleen, niet waar? — Welzeker — doch deze wandeling in 't verleden, in den ouden tijd, wil ik, om 't vreemde van de zaak, wel de eer hebben van in uw gezelschap te maken. Ik leid u rond — de beoordeeling geheel aan u zelven overlatende.

"Het woord *Vaderland*, dit zoo treffend woord, zooveel omvattend, zoo geliefd in dit vrije land, staat daar in aller harten gegrift, is daar in ieders mond, wordt alom herhaald, en door alle schrijvers met kracht geschilderd. Boven alles weerklinkt het, zoowel op feesten als in gevechten, zoowel bij volksspelen als bij de behandeling van zaken. In openlijke bijeenkomsten verrukt en vereenigt het de menigte; en van de huisgezinnen maakt het de vreugde uit en het geluk. Het is de kreet van den staat; geen andere is er meer geëerd."

"In het Stadhuis te Amsterdam zag ik ook de wapenkamer, die niet zoozeer schoon is, als wel vreemd wegens het groot aantal van Spaansche degens en wapenrustingen. Die van den Admiraal de Ruijter, zonder eenige versiering of eenig graveersel, zwart vernist, zoowel als zijn sabel, waren de zaken welke ik met het meeste genoegen beschouwde."

"Hier (in de huizen te Amsterdam) ziet men die Hollandsche zindelijkheid, welke zich in alle gebruiken openbaart, zooals het afvegen der voeten bij het binnenkomen in een kamer, het loopen op matten en tapijten, het spuwen "à la ronde" in een vaas of in zand, het er op nahouden van een afzonderlijk vertrek, een heiligdom, dat de schoone schilderijen en het zeldzaam porselein bevat, en waarin de meid niet komen mag dan op haar bloote voeten.

Men ziet in Holland straten met klinkers die zindelijker worden gehouden dan ons meest gewasschen vaatwerk. Er zijn zelfs huizen waar de vrouw den man op haar rug draagt, wanneer ze geen pantoffels bij de hand heeft om hem te doen aantrekken, ten einde den vloer niet vuil te maken.

De meiden zouden de dienst verlaten van een meester die haar niet veroorloofde elken Zaturdag de meubels naar den zolder te dragen, om het huis van onder tot boven te wasschen."

"Op de Beurs, en op andere druk bezochte plaatsen, ziet men een soort van lieden, meestal Israëlieten, met twee snuifdoozen rondgaan, de eene met rapé, de andere met spaansche snuif gevuld. De kooplui die hun doozen vergeten hebben, misschien opzettelijk uit vreeze voor zakkenrollers, wenden zich tot hen. Deze brave Israëlieten presenteren hun beleefdelijk van beide tabakssoorten, en bij het einde der maand geeft men hun, uit erkentelijkheid, een schelling, en een fooi met nieuwjaar. Er zijn er wien deze kleine handel een aardig inkomen bezorgt."

"Indien in de zeedienst iemand zijn kameraad tot vechten uitdaagt, doet men hem van de ra vallen en afstraffen. Indien hij hem gewond heeft, wordt hij driemaal gekielhaald. En indien de gewonde sterft, werpt men hem in zee, gebonden op den rug van het lijk."

"Schier alle tooneelspelers zijn handwerkslieden, en de actrices appelenverkoopsters (marchandes de pommes): en wat misschien in Frankrijk zeer vreemd zal schijnen is, dat eene actrice voor haar goeden naam dient te waken, omdat anders de overige acteurs niet met haar zouden willen spelen."

"Ik bewonderde vooral bij Amsterdam de heerlijke omgeving van den beroemden tuin van den heer Pinto. De menigte van gezigtspunten, de lieve doorkijkjes, de zindelijkheid zelfs van de stadsmuren, de ruime waterpartijen om alle bastions, de sierlijkheid van eenige molens met stroo gedekt zoo glad als een laken, alles werkt zaam om dit landschap bevallig te maken; en het huis van den heer Pinto is een der schoonste van de geheele streek. Men ziet er eene groote menigte van marmeren beelden, een prachtigen vijver; en eene cascade, tegenover het huis, uit rotsblokken en schelpen vervaardigd, stelt voor een hertejagt van Diana en hare nimfen. Het dier maakt den top uit der cascade, jagers en honden klauteren tegen de rotsen op, die saamgesteld zijn uit cristalisatiën, schelpen en mineralen. De eigenaar verhaalde ons dat zijn vader door toeval het fonds dezer materialen voor 24,000 livres gekocht had, en er zich van bediend had om dit rijke kunstwerk te doen oprigten. Wij zagen nog bovendien een menigte van waterwerken, prachtige priëelen, welgekozen doorzichten en alles wat een grooten tuin tot sieraad kan strekken. Het is de éénige, dien de Koning van Pruissen, toen hij Holland incognito bezocht, heeft willen zien. Maar daar hij zich slechts als een eenvoudig toonkunstenaar had doen voorstellen, genoot hij niet, gelijk wij, de eer van de waterwerken te zien springen, waarop de heer Pinto ons wel wilde vergasten."

"Maar wat de molens van Zaandam nog meer van de onze doet verschillen, is hun zindelijkheid, welke slechts bij die der Hollandsche huizen en schuiten kan vergeleken worden.

Het is vooral hier dat de meiden de vreemdelingen op haar rug nemen om de vertrekken, en zelfs de trappen, niet vuil te maken."

"Men geleidde mij naar een kerk, de kerk van *den Stier* genaamd, wier naamsoorsprong op een schilderij in het choor is afgebeeld. Het dier valt eene zwangere vrouw aan, en slingert haar in de lucht; op dat oogenblik bevalt zij en valt zij met haar kind op den grond. Dit leefde een maand. De moeder stierf na 36 uren. Kerk en schilderstuk bewaren de herinnering van dit vreemde voorval [1]."

"Bij het tweede dorp, op de hooge duinen (Kijkduin), ontsteekt men elken nacht een vuur om tot baak te strekken voor de schepen die bij Texel trachten binnen te loopen. Het is een soort van rooster of groot vierkant komfoor, twee voeten hoog, met steenkolen gevuld, dat een hel schitterend schijnsel geeft."

"Buiten de stad Alkmaar is een open tuin, grooter dan onze Thuileriën, met priëelen, grasvelden en een overheerlijk, schaduwrijk bosch. Niet ver van daar vindt men een brug met banken, van waar men een betooverend gezicht heeft over de weiden, wateren, de kudden vee en de ongelijk versierde woningen. Ik was zoo nieuwsgierig van deze ook innerlijk te willen zien; maar uitgezonderd de zindelijkheid die er uitermate heerscht, even als in de huizen der stad, vond ik er niet veel verwonderlijks. De meiden, die er de honneurs van maakten, droegen zorg hare schoenen onderaan de trap te laten staan, en vorderden van ons dezelfde ceremonie. Men ziet er porselein, gewoon wel is waar, maar met kunst gerangschikt, een kast met huisraad van geel koper, blinkender dan goud, een andere met zilverwerk; gordijnen van geborduurd neteldoek en — overal mooie

[1] Men vindt vele merkwaardige mededeelingen omtrent deze Kerk des Stiers in de Navorscher.

boerinnetjes. Deze toonden ons haar koebeesten, zwaar en dik dat het een plezier was om te zien, en wezen ons hoe men die uitmuntende kazen maakt met roode korst, geroemd evenzeer als de parmesaansche.

Weleer was Haarlem beroemd om een anderen handel, dien in tulpen. Een enkele bol werd er, naar men mij verzekerde, voor 50,000 franken verkocht; en in 1637 zijn er van deze bloemen voor millioenen verhandeld. Men zag de eigenaar eener tulp, bekoord door haar schoon, er de jonge bollen van verpletteren, opdat hij alleen haar bezitten zou, en om andere tulpomanen te beletten haar te verkrijgen."

"Verscheiden kaarten zijn reeds gemaakt die tot grondslag moeten dienen voor de droogmaking van het Haarlemmermeer; maar het zoude millioenen kosten. Vele particulieren hebben zich voor deze onderneming aangeboden, en vroegen geene andere vergoeding dan den eigendom der drooggemaakte gronden; hun aanbiedingen zijn van de hand gewezen: het schijnt echter dat Holland ernstig aan dit project denkt."

"Een schrijnwerker te Haarlem deed eene vreemde ontdekking. [1] Hij liet de poten van een gestoelte, dat te hoog was, afzagen, en vond onder de afgezaagde stukken er een dat hem trof wegens de wonderlijke dingen die hij er op bespeurde. Hij maakte er tien plankjes van, slechts eenige lijnen dik. Alle deze bladen vertoonden gezichten van steden en gebouwen; er zijn er zelfs bij waarop men in 't verschiet kerken, klokkentorens ziet en wallen, zoo juist gevormd dat men zoude meenen dat het plannen waren met de hand opgesteld. De voorgrond, in volmaakte verhouding tot den achtergrond, vertoont nu eens terrassen, dan weder eene rivier. Voor eene dezer steden ligt een waterplas, waarop een zwarte stip gelijkende naar een schuitje; en op een der torens meent men een uurwijzer te onderkennen, waarvan de wijzer staat op half twee. Daarboven drijven schoone luchten, anders gekleurd dan 't overige van het tafereel. De Hr. Schut, dit is de naam van den schrijnwerker, heeft ze voor 1000 gulden der Akademie aangeboden; doch het Genootschap, nog niet van voornemens zijnde een Kabinet van zeldzaamheden op te rigten, heeft zich te vrede gesteld met ze te doen graveren, om ze in haar gedenkschriften openbaar te maken."

"Bij de meeste dezer Leidsche geleerden (Heinsius, Vossius, Gronovius, de Burmannen enz.) ging een ligchaam, sterker dan dat van een athleet, gepaard met een wonderbaarlijk geheugen en een nog wonderbaarlijker werkdadigheid. Zij hadden zooveel geleerdheid saamgepakt als een hoofd maar bevatten kan; maar bijna nooit een oogenblik over gehouden om te denken: alles was besteed aan lezen. Deed men hun een vraag, dan overgoten zij u met een stortvloed van alles wat de verschillende woorden, waaruit uw vraag was saamgesteld, hun in 't geheugen riep; en zoo zij iets vergaten, dan was het juist het punt dat gij verlangdet te weten."

"Men toonde mij in de omstreken van Leiden een huis dat nu nog den naam draagt van Descartes, omdat in vroeger tijden deze wijsgeer er zich in teruggetrokken had en er, gelijk men zegt, zijn eerste werk schreef. De eenzaamheid dezer geheel afgelegen plaats, hierdoor juist zoo geschikt voor overpeinzing, bragt er hem zonder twijfel toe zich daar te vestigen. Waarheen men ook den blik wendt, geniet men er een overheerlijk gezicht. Vooral de stad Leiden valt er in het oog, welke door het groot aantal boomen waarmede haar grachten, straten en pleinen zijn versierd, minder naar een stad dan naar een woud gelijkt. Men heeft haar dan ook genoemd: een bosch in een stad en een stad in een bosch."

---

[1] De hemel beware hem voor den Hr. van der Linde!

"Eigenlijk gezegd zijn er geen beemden in Holland; men ziet er schier niet dan moerassen; de meeste zijn wel is waar gedéguiseerd in weien; het oog, voldaan over het lachende groen, dwaalt met vermaak over de onmetelijke velden, bedekt met kudden van het schoonste vee der wereld; maar de grond is altijd bewegelijk en trillend, en gij kunt de zeven provinciën doorloopen, zonder een enkelen boer of boerin op het gras te zien liggen. Alles is voor het oog. Na een warmen dag, waarvan de hitte vergiftigde dampen uit den modder der kanalen heeft opgepompt, in plaats van het genot der geurige frischheid onzer beemden, gevoelt gij de koude u doordringen; deze grijpt u aan, zoodra de afwezigheid der zon u overlaat aan de vochtige dampen der aarde. De heggen, de boomen zijn onbewoond; gij hoort noch vogels zingen, noch beekjes murmelen; zelden vindt gij loopend water; nooit ziet gij springend water; nooit vindt gij er dat zuiver is."

"In Rotterdam ging ik ook het Kabinet zien van den ouden Heer Bisschop, handelaar in garens, die hij zelf, in een kamerjurk, verkoopt, in een nauw, min winkeltje. Deze kleine handel gaf mij in 't eerst geen groote gedachte van de rijkdommen waarvan men mij gesproken had; maar weldra was ik verplicht te bekennen dat in geheel de wereld misschien geen zeldzamer en kostbaarder verzameling te vinden is. Om aan mijn nieuwsgierigheid te voldoen, had deze grijsaard, tamelijk knorrig, mij geleid langs een zeer donker trapje naar een kamer in 't rond van kasten voorzien, waaruit ik te voorschijn zag komen — schatten! Honderde dozen vol van de fraaiste miniaturen, antieke vazen van goud en émail, japansch porselein van de grootste, schoonste en fijnste soort, glazen allerkeurigst gegraveerd, geheele olifantstanden kunstig gesneden, chineesch lakwerk, ouder en kostbaarder dan dat 't welk men doorgaans ziet, zeer vreemde schelpen, volmaakt bewaard, en met evenveel kennis als smaak gerangschikt. Ik merkte o. a. een buitengemeen schoone *Scalata* op, een ***Est*** en een ***Ou-Est***, en een andere schelp die geen naam heeft, en welke de Hr. Bisschop gelooft te zijn de éénige van haar soort, welke bestaat in éénig Kabinet van éénigen liefhebber.

Daarna gingen wij over tot eene collectie van voortreffelijke gravuren, van oorspronkelijke teekeningen der grootste meesters, en bovenal van schilderijen, wier schoonheid men evenzeer bewondert, als aantal en keuze."

"Zelfs in de Hollandsche dorpen vindt men geen hutten, geen lompen, geen gebrek, geen modder; alle zijn geplaveid, zindelijk, welvarend. Hoevele steden in Frankrijk zijn er niet, noch zoo groot, noch zoo rijk, noch zoo bevolkt?"

"Geheel Holland is één groote tuin, waarin slechts weinig bruikbare boomen groeien; zij dienen alleen tot sieraad van stad en land. Het vee zelfs dat Holland verrijkt, wordt niet in 't land geboren; het komt er uit het Noorden, mager en uitgemergeld, en wordt vet in deze grasvelden."

"Wanneer de Hollander buiten is, brengt hij al den tijd, dat hij niet aan tafel zit, door in een koepel van geverwd hout met vensters, aan den kant van een sloot met groen en stinkend water, en verbeeldt zich dan gedompeld te zijn in de genietingen van het buitenleven. Hij zit daar, de pijp in den mond, naast zijne vrouw, die geen woord spreekt."

"Als ge in een huis moet souperen, inviteert men u des morgens, volgens de aangenomen spreekwijze "*op een slaadje*". — In sommige grooter huizen zendt men u een gedrukt kaartje. — Vóór het heengaan betaalt men zijn fooi aan de dienstboden. — Men moet plechtig uitgenoodigd zijn, zelfs om niets dan een kopje thé te drinken, of een treurige whist te spelen in een zaal waar ge niet ziet lachen, en gewoonlijk een ieder om 9 uur naar huis gaat. Deze genotvolle samenkomsten heeten ***Saletten***, en de dames hechten er zulk een hooge waarde aan, dat zij overtuigd zijn dat er niets meer aan 't geluk van een vreemdeling ontbreekt wanneer zij hem vergunden

er aan deel te nemen. Het ceremonieel wordt zoo ver gedreven, dat een zoon des huizes, die niet meer bij zijn vader inwoont, verplicht is hem te verwittigen dat hij er komt eten."

"Wat ik u zou kunnen verhalen van de onschuld der jongens en meisjes in Holland, en van de gemoedelijke goedigheid der ouders, zal men voor een fabel houden: de Aartsvaderen leefden niet in aandoenlijker eenvoud. Gij zult niet zonder verwondering vernemen, dat in 1754 een jongmeisje van geboorte en van een bevallig uiterlijk, in Holland in den bloei der jaren liever stierf, dan te nemen een la . . . . . t. De vergaderde bloedverwanten oordeelden dat de dood te verkiezen was boven een affront, waarover hun geslacht nooit had behoeven te blozen."

"Gaat ge in Holland in een huis om op het vertrek der schuiten te wachten, dan biedt men u brandewijn aan; gij bedankt; en toch laat men u betalen alsof gij dien gebruikt had.

Men moet zich vooral schikken naar de mode van het land; men bespot hier de lieden die zich friseren; men loopt te zaam om iemand die zijn steek onder den arm draagt; men jouwt hen uit die zich van een papapluie bedienen. De Hollanders vinden 't vreemd dat men zorg draagt voor zijn hoofdhaar, en dat men niet verkiest nat te worden."

"De schoonheid der Hollandsche vrouwen, haar gelaatskleur en trekken, spraak, haar houding, alles duidt een bedaarden aard aan, maar die niet verre is van ongevoeligheid. [1] Laat iemand voor een huis zijn been breken, gelijk dat soms bij zware vorst gebeurt, dan zal de vrouw des huizes er met een hoogst medelijdende en allerzachtste uitdrukking naar kijken. Zij wilde wel dat die ongelukkige niets gebroken had, maar nooit zal zij permitteren dat men hem in haar gang drage, waarvan hij het marmer zou kunnen vuilmaken."

---

[1] Neen, *sensiblerie* bestaat niet in 't Hollandsch, en *la Corde sensible* is een Fransch product!

"Over 't geheel genomen, denkt dit volk met meer verstand dan fijnheid, spreekt met meer wijsheid dan sierlijkheid, neemt langzaam een besluit maar zeker, en is even ver van ondankbaarheid als van onrechtvaardigheid. De ware Hollander is fier van aard, eerlijk en gevoelig; daarbij oprecht en zedig. Even eenvoudig als, indien 't wezen moet, onbekrompen, geeft deze edele eenvoud aan zijn onbekrompen handelwijze een vertoon van grootheid, waarbij geen pralerij halen kan. Trouw vriend, gebonden aan zijn woord, gedienstig zonder overdrijving, weet hij aan een sterke zucht naar winstbejag, bij hem tot natuur geworden, een soort van edelmoedigheid te paren. Eene goede bejegening vergeet hij nimmer, en niemand is vaardiger om bij de minste gelegenheid zijn erkentelijkheid daarvoor te bewijzen."

Ziedaar dit toertje in den voortijd tot ons beider genoegen, naar ik vertrouw, afgeloopen! Wij danken den goeden abt voor zijn bontgeschakeerde tafereelen en afwisselende beschouwingen. Requiescat in pace! Zacht ruste hij van zijn vermoeiende tochten door het voor een Franschman te zindelijke Holland, in een der beemden van zijn schoone Frankrijk, waar de vogelen wèl zingen, de bloemen wèl geuren, de beekjes wel murmelen. En gij, waarde lezer,

"Farewell! with *him* alone may rest the pain,
If such there were — with *you*, the moral of (his strain!"

Farewell!

MR. A. VER HUELL.

DRINKGEWOONTEN ONZER VADEREN IN DE XVIIe EEUW.

"Neiging tot den drank en het spel zijn twee ondeugden, die wij van onze vaderen hebben geërfd", schreef Ridderus, en wijdde menig blad zijner menigvuldige geschriften "aan het dempen dezer jammerlycke ende exorbitante gulzigheden". Zulks deden de

meeste predikanten van zijn tijd, en onder hen ook Jacobus Sceperus, een Amsterdammer van geboorte, in 1639 van Oostzanen naar Gouda beroepen, en aldaar in 1678 gestorven. Behalve andere geschriftjes, gaf hij in 1661 te Gouda in het licht: *Bacchus. Den ouden en huydendaegschen Droncke-man: ontdekt uyt de Heydensche Historien, onderricht uyt de Heylige Schriften.* In dit curieuse boeksken, deelt hij de volgende bijzonderheden nopens de gewoonte onzer vaderen bij het drinken mede:

"Het gaet nu veeltyts toe in sulcker wegen. In den aanvanck van den maeltyt is men zeedigh, men spreeckt stil en niet luyt-ruchtigh, men gebruyckt kleyne glaesjens, kleyne teuchjes, petterende proeft men den wijn, yder wacht sich voor gulpen ende houdt sich als een bescheden maeght, welcke beschaemt en eerbaar is. Dus verre gaet het wel aen taeffel; maar het en duert niet lang. Wanneer het tweede of derde gerecht opkomt, wort het eynde van eeten ende aanvanck van drincken. De glaesen en romers worden grooter, de teugen langer en tayer, het spreecken luyt-ruchtigher, de gasten woeliger, en het begint te roepen en te raesen alles wat ter maalteydt is: yeder beelt sich in dat hy een Hercules is: hy waent een leew te zijn, en is een aep, en hy belacht een ander, en is belacchelijker als deselve. Het breughen en bescheyt doen gaet aen, de romers vliegen en gaen rondt, de tonge wordt los en singt: "Laet ons drincken en eens vrolyck zyn." Men brengt het op eens anders gesontheyt, en men quest door drincken de gesontheyt van sich selven. Men moet bescheyt doen "sonder bedroch, sonder morssen, sonder sluycken", en op gedaene ondersoeck seggen van wien en aen wien men het glas ontfangen en gebracht heeft. Men set een "grooten Romer", en yeder is gereet om op sijn beurt deselve met een teugh te leeghen en uyt te veeghen, en op de eerste volgt de tweede, derde en meer andere. Men meynt geen goed vriend te zijn van den weerdt, noch aengenaem by de gasten, indien men niet op yeder glas bescheyt en doet. Men meynt de eere van sich selfs, van den hospes, van de gasten en gasterye niet wel bewaert te hebben, indien door brengen en bescheyt doen, het lijf van yeder niet vol en raeckt. Maar hoe gaat het wijders? Na dat dit bedrijf een wijle heeft geduert, begint men den wijn te storten en te plengen: het tieren en raesen vermeerdert: de eene krijgt swymelingen in het hooft, de oogen draeyen, en schemerende sien twee sonnen, twee taeffels en twee glasen voor een. De hersenen roocken, het aangesicht ontsteeckt, de keel wordt heesch, de tonge toetert, de beenen worden stroo, de leeden waggelen, de voeten stronckelen en treeden mis, de kaemer begint te draeyen, de vloer reyckt aen de solder, en het vyer klimt ter schoorsteen uyt. De eene lapt de glaesen teeghen d' aerde, de ander huppelt en danst, de derde bestort en begiet sich selven, en die bij hem sit, een vierde, braeckt en giet schandelyck uyt 't gheene hy gulselyck heeft ingenomen. Yeder rammelt en raest in 't hondert. Sommige vertellen al wat se weeten, oock 't geene de schaemt en eerbaerheyt gebiedt te swygen, en 't geene haer te swygen was aenbevoolen. Anderen sitten stil, zyn stom ghesoopen, en vallen in slaep, ronckende en snorckende boven maeten. Die geene welcke het drinck-veldt hebben ingehouden, en anderen van de banck gedroncken, worden gheroemt als helden, als mannen, en sodaenighen, welcke rechtschaepen quanten zijn. Maer die geene, welcke het drinck-velt hebben moeten ruymen, worden na huys geleydt. Ende gelyck in een oorlog, na een heet gevecht, de dooden, welcke van wederzyden gebleven zyn, worden begraven, so worden sommige, welcke gewentelt lagen niet in bloet, maar in braecksel, opgenomen, en zynde versmoort in den wijn en leevendigh doot, worden gedraegen na haere slaapcameren, als na haer kerckhof bedde, als in haer graf en in haer geleydt."

Dr. G. D. J. S.

VAN "OVER HET IJ."

DOOR

J. HONIG Jz. Jr.

(Vervolg van bladz. 62.)

III.

De vrouw des huizes kwam even binnen, en op een wenk van haar rees onze gastheer op, zich verontschuldigende dat hij ons een oogenblik verlaten moest, daar zijne tegenwoordigheid in de keuken gevorderd werd.

De gastvrouw zag wel dat die reden eenigermate onze verwondering opwekte, en ze knikte hare dochter toe, als of ze deze vragen wilde om ons de noodige opheldering te geven. Het meisje toonde dat teeken wel gevat te hebben, want terwijl ze onze roemers nog eens met den geurigen Rhijnwijn vulde — Rhijnwijn, zoo als onze gastheer verzekerd had, die direct uit Duitschland gekomen was, en, 't mogt geoorloofd wezen of niet, toch een dubbel voordeel geschonken had wat impost en qualiteit betrof; dat de fusten onder de houtvlotten gebonden waren geweest — vertelde zij ons dat moeder ons geheel op de Zaansche manier onthalen zou èn dat vader de visch was gaan koken. "Wij vrouwen", snapte ze voort, "mogen de keuken anders als ons gebied aanmerken, en geen man zal ons de schepter uit handen nemen. Maar als er visch gekookt moet worden, verandert de zaak, en ge zult straks eens proeven of vader de kunst verstaat. Zekere lieden mogten er wel een lesje aannemen", liet zij er met een schalk lachje tegen den nevens haar zittende op volgen.

"'t Is bij ons aan huis ook evenzoo", liet de jongman er op volgen, "en eene vaste gewoonte in deze streek geworden, dat de mannen zelve de zee- of riviervisch koken. Waarom weet ik niet, want zoo ingewikkeld is die kunst toch niet, en de een mag het nu in navolging van den ander doen, de tijd zal wel komen dat weêr geheel de kokerij aan de vrouw overgelaten wordt; ja wie weet of ten laatste, als bij de steedsche dames, niet alles door de handen van de meid gaat, en we onze vrouwtjes dan met wat minder vuurroode wangetjes aan tafel zullen zien."

"Daar zijt gij vooreerst nog bevrijd van, plaaggeest", voerde het meisje hem toe. "Wat moeten de vrienden wel denken?"

"Dat de meisjes op moeders voorbeeld knappe huisvrouwen zullen worden," kaatste hij haar weder toe, en een tikje op de wang was de welkome bestraffing.

"Overvloed van visch zeker," zeide een onzer, met een blik op het voorbijstroomende water, en welligt ook om het discours weder van een terrein te brengen, dat de jongelui meer boeijen moest dan ons.

"Dat geloof ik," antwoordde de zoon des huizes; "en als knapen wordt de liefhebberij voor 't visschen reeds bij ons opgewekt. Zoodra 's zomers de school uit of er vakantie is, wordt hengel of totebel (kruisnet) uitgeworpen; en kunnen de jongens zonder opzigt, dan gaat het met een schuitje de rietboorden langs of zeilt het met den boeijer naar het Zwet, een water bij Wormer. Dan worden ook wel de netjes en fuiken uitgezet en een goede zoô baars, karper of aal gevangen. In de stille zomeravonden kunt ge bovendien, de geheele Zaan langs, schuitjes zien liggen, en de mannen er in in gedurige beweging met hunne hengelroê vinden. Men zegt dat dit aalvisschen of "poeren" een aardig werk is. 'k Heb er nooit lust toe gehad, en menigeen heeft het de gezondheid geknakt, want meest zijn de avonden hier koud en vochtig. Maar 's winters, dan is 't een ander geval; dan doe ik meê met den besten visscher om den broode, om een bijtje in het ijs te hakken en de baarsnetjes te zetten. Dat 's een pleizierig werk, en men

voelt de koude niet, als 't maar wat geeft. En dan hebben we 's winters nog eene andere manier van visschen. Er worden op het IJ hier en daar bij de bijtjes molentjes gezet, wier getik of geklop de bot in de netjes lokt.[1] Ter zelfder tijd kunt ge dan ook reeds voor het aanbreken van den dag verscheidene mannen en jongens op het IJ vinden, met een mat of zeiltje voor den wind beschut, voor een klein bijtje staande om spiering te vangen. Dit geschiedt meest om den broode, en hoe kouder het is des te meer wordt de spiering geliefd; en ze is dan ook, gebakken of gekookt, met een goede mostaarddoop, een lekker eten."

"Maar al die visch kan toch onmogelijk aan de Zaan verorberd worden; er moet dus wel veel handel in zijn?"

"Dat is het ook. Toch wordt hier veel visch gegeten. 't Is gezond en goedkoop. Zondags geloof ik dat ge weinig huisgezinnen zult vinden, waar de schotel met baars of bot niet op tafel staat."

"Daar is een goede reden voor, broertje! 't Is een gemakkelijke pot, en we zijn nog al trouwe kerkgangers."

"Ja", was 't antwoord — "daar worden we van der jeugd voor opgeleid. 'k Herinner me nog de mooije dagen, die ik liever in de buitenlucht dan in de kerk zou hebben doorgebragt. Maar vader ging, en moeder, en zusje, en zoo is de gewoonte als ingeworteld. Evenwel, 't is er goed meê gegaan. Kerksch zijn we hier, doch mogen daarom wel een pretje, en geen mensch die er kwaad van spreekt. "Ik ben ook jong geweest en mogt de zon wel in 't water zien schijnen", zei vader; "pas maar op, jongen, dat ze uwe oogen niet verblind!"

"In uwe Vermaanhuizen moet toch nog al op ernst en ingetogenheid worden aangedrongen?"

"Met onderscheid, of ge tot de Friezen of Waterlanders behoort. En toch is er nog een groot verschil bij vroeger. Hoor ik vader vertellen, hoe 't in zijn jongen tijd was, dan is 't al wat veranderd en veel van het oude in nieuwer en zachter begrippen opgelost. Maar over 't geheel, van welke gezindheid ook, is men hier eenvoudiger dan in de steden, en als ik eens Amsterdam vergelijk met hetgeen ik voorleden jaar in Frankrijk en Duitschland, in de groote steden opmerkte, dan zoudt ge hetzelfde verschil hebben."

"'t Behoeft ook niet gelijk te zijn," liet nu het meisje zich hooren. "'s Lands wijs, 's lands eer. Grootmoeder plagt te zeggen: kinderen, houd u aan den eenvoud; al die grootheid brengt geen geluk aan. — hoe dikwijls heeft ze me uit haar Kamphuyzen niet voorgezongen:

> Elck nochtans heeft wel te letten
> Op zijn eijgen dat of dit:
> Waer en hoe zijn popjen zit.
> Goed noch quaad heeft meê zijn wetten.
> Vraagt gij wat ze zijn? In 't kort
> Dat de pop geen afgod word."

We knikten de lieve spreekster goedkeurend toe, en prezen de kinderen gelukkig, aan wie zulke lessen gegeven worden.

Maar er was geen tijd meer voor bespiegelingen, daar we aan tafel verzocht werden; een roepstem, waaraan we gaarne gehoor gaven.

Wij namen plaats, en de gastheer, wiens gelaat wel ietwat toonde voor wat gloed hij gestaan had, verzocht ons "een goed woord" te spreken. — Wel *is* 't een goed woord, te gedenken aan Hem, die ons spijs en drank geeft — en de vaderen, hoe telkens terugkeerend hetzelfde formulier ook was, bleven onverdroten dezelfde woorden prevelen, zoo dikwijls zij om de tafel zich schaarden. En wie zal het wagen op eene gewoonte te smalen, die uit eenvoud des harten eenmaal wis haren oorsprong had en zoo lang bewaard bleef!

(*Wordt vervolgd.*)

---

[1] Die zoogenaamde "klopbot" had eene groote vermaardheid. Men verhaalt dat in zekeren *zomer*, in het begin dezer eeuw, een paar Engelschen in het Logement de Otter, te Zaandam, arriveerden en klopbot voor hun diné verlangden. De kastelein J. Lobben verschafte ze hun natuurlijk, en de bot was er niet te slechter om; even als de rekening. Om 's zomers een wintergeregt te leveren, zal den logementhouder wel een extra nota hebben doen schrijven.

GEVELTJE UIT DORDRECHT.

Op het eerste gezicht zou men aan dezen gevel een veel hoogeren ouderdom toekennen dan waarlijk het geval is. Onwillekeurig denkt men aan de sombere middeleeuwsche woningen, waarvan hier en daar in Frankrijk en Duitschland nog enkele, hier te lande echter, helaas, geen voorbeelden meer bestaan. Dit huisje echter, dat, zoo ik wel ingelicht ben, reeds voorlang is afgebroken, zal niet voor de 2e helft der 16e eeuw gebouwd zijn. Het lag tusschen de Nieuwbrug en den Kraansteiger, en was gebouwd, zooals men ziet, van gehouwen blokken blaauwen of graauwen steen, van welke soort is mij onbekend.

Het inwaartsspringen van het beneden gedeelte mag als van niet alledaagschen aard beschouwd worden; het was zeker zeer praktisch voor den bewoner, zoowel als voor den voorbijganger. De eerste toch vond daardoor in zijne benedenwoning eenige beschutting tegen de zon, terwijl bij regenbuijen de voorbijganger daar een schuilplaats kon vinden.

Hetzelfde doel zocht men ook wel te bereiken door de bekende groote luifels, waarvan wij er in onze jeugd nog enkele gekend hebben en de opslaande klapluiken.

Soms werden die zóó groot gemaakt, dat de straat er niet alleen zeer door verdonkerd, maar ook zeer vernauwd en de communicatie bemoeielijkt werd, zoodat de overheid daarin door keuren moest voorzien.

Bij de oudere gevels, waarvan alleen de beneden verdieping van steen, doch de anderen uit hout waren zamengesteld, is het vooruitspringen der bovenverdiepingen meer om andere redenen gezocht. 't Is daarbij voornamelijk te doen geweest, om plaats te winnen en de bovenvertrekken grooter te maken. Ook dat, hoe schilderachtig het ook stond, gaf een somber aanzien vooral bij de toen grootendeels zeer nauwe straten, terwijl door al dat houtwerk een ontstane brand de verwoesting eener geheele stad kon na zich slepen, waarom dan ook het bouwen van houten huizen meer en meer verboden werd.

ZONDERLINGE VERKIEZING VAN EEN BURGEMEESTER.

De Groninger hoogleeraar Pagenstecker deelt in zijn *Aphorismi Juris ad Justitutiones Justineaneas* mede "dat eertijds in *zekere stad van Nederland* gebruikelijk was, dat die naar 't Burgemeesterschap stonden, zich aan een ronde tafel begaven en voorover bukkende hunne baarden daarop legden; dat men dan een luis op 't midden der tafel zette, en dat hij, op wiens baard dit loome beest kwam kruipen, voor Burgemeester uitgeroepen werd.

(Medegedeeld door Dr. Schotel.)

CEREMONIEEL BIJ HAAR HOOG MOGENDE

PRACTICABEL OMTRENT DE AANWEZENDE MINISTERS VAN VREEMDE POTENTATEN EN EERSTELIJK OMTRENT:

Een Extxaordinaris Ambassadeur.

Een Extraordin: Ambassadeur alhier aankomende, notificeert zijn arrivement zelfs in persoon of door een Edelman aan den Heere President, met overleveringe van zijn credentiaal of copie van dien, waarvan ter vergadering van H. H. Mog. door den Heer President notificatie gedaan, en den brief van credentie of copie van dien gelezen zijnde, werdt den persoon van den Extraordin: Ambass. bij H. H. Mog. resolutie aangenaam verklaard, en dezelve aan hem door den Agent ter hand gesteld.

Zoo den Extraordin: Ambass: zelfs in persoon zijne aankomst aan den Heer President genotificeert heeft, wordt denzelven van wegen H. H. Mog. door den Heer President met een compliment verwelkomt; zoo hij zijne aankomst door een Edelman notificeert, wordt hij alleenlijk door den Agent bij overlevering der voorz. resolutie gecomplimenteerd.)

Den Extraordin: Ambass: alzoo bij H. H. Mog. aangenaam verklaard en ontvangen zijnde, kan zich incognito, en zonder receptie of eenige publieke ceremonie houden voor eenige tijd, en voornamelijk gedurende dat deszelfs Equipagie en train geprepareert wordt, en ondertusschen met H. H. Mog. confereren en negotieeren.

Den Extraordin: Ambass. zijne Equipagie en train gereed hebbende, en van intentie zijnde zijne publieke intreede te doen, geeft daarvan eenige dagen te voren door een Edelman kennis aan den Heer President, met verzoek dat op zijn publieke receptie behoorlijke order mag worden gesteld, hetwelk door den Heer President ter vergadering geproponeert zijnde, wordt den Hofmeester van H. H. Mog. gelast den Extraordin: Ambass. op den bestemden dag tot Delft te gaan complimenteren. Voorts denzelven benevens zijne domestieken en suite des middags vóór de receptie op 's Landskosten tot Delft te tracteren, en vervolgens des namiddags met jagten of andere behoorlijke voiture te geleiden tot aan de Hoornburg bij het dorp Rijswijk: aan H. H. Mog. tijdelijk kennis gevende, tegen wat uur preciselijk hij Hofmeester staat maakt aldaar met den Extraordin. Ambass. te zullen kunnen zijn, ten einde H. H. Mog. Gedeputeerden te gelijk met denzelven aan de Hoornbrug mogen aankomen. En worden op dezelfde tijd bij H. H. Mog. twee Heeren gedeputeerd, om den Extraordin. Ambass. aan de Hoornbrug voornoemd, met de Eerste Caros van Staat, getrokken van zes, gevolgt van een aanzienlijk aantal andere carossen, getrokken van zes, vier en twee paarden, uit den naam van H. H. Mog. te gaan recipieeren, complimenteren, en herwaarts geleiden. De voorsz. twee Heeren Gedeputeerden komen vervolgens in H. H. Mog. vergaderkamer te zamen, vroeg genoeg om op den tijd bij den Hofmeester geprefigeert aan de Hoornbrug te kunnen zijn, en begeven zich in de Eerste Caros van Staat, gevolgt van de voorsz. andere carossen, dewelke door een kamerbewaarder van H. H. Mog. tegen dien tijd mede op het Binnen Hof zijn besteld en opgewacht, van een of twee kamerbewaarders en eenige boden, naar de Hoornbrug voorsz.; den weg nemende van het Binnen Hof voorbij de Kastellenye, over het Plein, door de Poten, de Spuistraat, de Wagenstraat en voorts langs den Rijswijkschen weg naar het dorp van Rijswijk, tot regt voor de kerk aldaar, van waar de linkerhand nederslaande men regt van de kerk afrijd naar de kleiweg, en aan de woning van Volbergen nog eens de linkerhand af, langs de kleiweg naar de Hoornbrug,

om alzoo met het gansche gevolg zonder verhindering wederom regt uit herwaarts te kunnen komen.

De gemelde Heeren Gedeputeerden nemen onder het rijden de nodige mesures om omtrent op denzelfden tijd dat den Extraordin. Ambass. met de Jagten en deszelfs gevolg aan de Hoornbrug arriveert mede met de carrossen en verder gevolg aldaar aan te komen, en doen de caros waarin zij zitten, stilhouden regt voor het bruggetje van de Molenwerf zich aldaar bevindende; de paarden der caros staande gekeert naar den Haag, blijvende de verdere carossen een weinig achter, om plaats te laten voor de Equipagie en suite van den Extraordin. Ambass. als hier onder zal worden gezegt.)

De voorsz. Heeren Gedeputeerden, ziende de Extraordin. Ambass. met de jagten enz. arriveren, [1] treden uit de caros en gaan denzelven te gemoet over de Molenwerf tot aan de kant van het water, alwaar het jagt aankomt, en ontvangen hem aldaar op het uitkomen van het jagt, met een compliment ter materie dienende, hem voorts tusschen hun beiden geleidende tot aan de caros, staande voor het voorsz. bruggetje, en hem dezelve presenterende om daarin te gaan zitten.

Den Extraordin. Ambass. gaat vervolgens eerst in de caros en zet zich alleen achter in, met het aangezicht naar den koetsier, en de Heeren Gedeputeerden te zamen regt over hem met den rug naar den koetsier.

De Heeren te zamen alzoo gezeten zijnde avanceren met de voorsz. Eerste caros van Staat langs den weg naar den Haag, en onmiddelijk aan dezelve volgen den stalmeester en de pages van den Extraordin. Ambass. te paard en de lakeijen van den Extraordin. Ambass. te voet; voorts de eerste lijfcaros van den Extraordin. Ambass. ledig, gevolgt van alle denzelfs andere carossen, vervult met zijne Edellieden en verdere domestieken, waarna volgen de voorsz. carossen met zes, vier en twee paarden, die uit den Haag mede gekomen waren. Alle welke Equipagie en suite van den Extraordin. Ambass. door denzelven op den bestemden tijd mede aan de Hoornbrug zijn besteld, en gedurende de receptie zich in orde rangeren. De Heeren nemen alzoo gezamenlijk haren weg regt naar den Haag, door de Wagenstraat, Veenestraat, de Markt, Hoogstraat, over de Plaats, Kneuterdijk, langs de Noordzijde van het Voorhout, door de Houtstraat langs het Plein (of langs zoodanige andere weg, als naar gelegenheid door den Agent op goedvinden van H. H. Mog. wordt gereguleert) tot aan 's Landshuizing, [1] om den Extraordin. Ambass. aldaar drie dagen te defroyeren.

Den Extraordin. Ambass. voor de deur gekomen zijnde, stapt eerst uit de caros, vervolgens de Heeren Gedeputeerden en gaan alzoo te zamen, den Extraordin. Ambass. altijd de eerste plaats en hooger hand hebbende, tot in de kamer of zaal, zetten zich op gelijke armstoelen, en verwelkomen de Heeren Gedeputeerden den Extraordin. Ambass. in het voorsz. huis, hem hetzelve tot zijn logement presenterende, waarna gem. Heeren Gedeputeerden hun afscheid van den Extraordin. Ambass. nemen en vertrekken; gaande eerst uit de kamer en door den Extraordin. Ambass. uitgeleid wordende tot aan de caros, en rijden alzoo naar het Hof.

Op dezelfde tijd als de voorsz. twee Heeren worden gedeputeerd om den Extraordin. Ambass. aan de Hoornbrug te gaan ontvangen, en tot in 's Landshuizing te geleiden, worden mede bij H. H. Mog. gedeputeert, acht andere Heeren, namelijk twee uit de Provintie van Holland en een uit ieder der voorsz. andere Provintiën, om den Extraordin. Ambass. in 's Landshuizing gekomen zijnde, uit den naam van H. H. Mog. nader te verwelkomen, en des avonds ter maaltijd gezelschap te houden.

[1] Den zelfden morgen begeeft zich den Ambassadeur naar Delft, waar hem in den Doelen een maaltijd wordt aangeboden en waarbij de Burgemeesters van deze stad worden uitgenoodigd namens H. H. M. De Agent of Hofmeester houdt daarbij de eer van den Staat op; hij draagt tevens zorg dat de jachten ter bepaalden tijd gereed zijn, om op den juisten tijd aan de Hoornbrug aan te komen.

[1] Graaf Mauritshuis.

Welke acht Heeren Gedeputeerden zich tegen den behoorlijken tijd in H. H. Mog. vergaderkamer te zamen laten vinden, en door de hiervoren genoemde twee Heeren Gedeputeerden geadverteert zijnde van des Extraordin. arriviment in 's Landshuizing, rijden met drie à vier Carossen met twee paarden, van het voorsz. gevolg gezamenlijk derwaarts, worden door den Extraordinaris Ambass. aan het portier van de caros ontvangen, en vervolgens geleid tot in de kamer, alwaar gemelde acht Heeren Gedeputeerden den Extraordin. Ambass. wederom uit den naam van H. H. Mog. nader verwelkomen, het huis tot zijn logement presenteren, na eenige gehouden discoursen van hem afscheid nemen, en tot aan het portier van de caros uitgeleid worden, houdende de Heeren Gedeputeerden in deze actie van het begin tot aan het einde de hooger hand en plaats.

Dezelfde acht Heeren Gedeputeerden rijden naar het Hof, en vervoegen zich voorts weder gezamenlijk tegen den behoorlijken tijd aan het voorsz. huis, om met den Extraordin. Ambass. des avonds maaltijd te houden, en worden door denzelve als voren gerecipieert en in de kamer gebragt; gelijk dezelve ook volgens de order op hun vertrek op dezelfde manier door den Extraordin. Ambass. moeten worden uitgeleid. Dan hier van wordt somtijds gerelacheert, omdat alle de Heeren Gedeputeerden naar gehouden maaltijd, niet altijd te gelijk vertrekkende, het voor den Extraordin. Ambass. te moeijelijk zoude vallen, ieder Heer telkens te gaan uitleiden. Gelijk ook bij vervolg somtijds om de zelfde reden wel gerelacheert wordt, van het uitleiden van de twee Heeren Gedeputeerden die alle middagen en avonden, gedurende de voorsz. drie dagen den Extraordin. Ambass. aan den maaltijd gaan gezelschap houden, welke twee Heeren ieder dag in de vergadering zonder resolutie mondeling, tegen des middags, en des avonds daartoe worden gedespicieert en verzocht.

Aan de tafel wordt aan den Extraordin. Ambass. alleen gegeven een armstoel en de hoogste plaats, zittende alle de andere Heeren op stoelen zonder armen, en ter wederzijden van den Extraordin. Ambass. Onder den maaltijd wordt na het drinken van eenige kleine roemers met wijn, door de Heeren Gedeput.: een groot glas met een deksel voorgedronken de gezondheid gedronken van den Meester van den Extraordin. Ambass. waarna kort daaraan door den Extraordin. Ambass. uit een dergelijk glas wordt voorgedronken de gezondheid of gelukkige regering van H. H. Mog. voorts door de Heeren Gedeputeerden uit een dergelijk of weinig kleinder glas, de gezondheid van de eerste persoon van den meester in het gouvernement, uit hetwelk den Extraordin. Ambass. gezonden is, dan wederom door den Extraordin. Ambass. de gezondheid van de Eminenste persoon van dezen staat, 't zij Stadhouder, Capitein-Generaal enz. en voorts naar gelegenheid eenige dergelijke gezondheden over en weder.

Den Extraordin. Ambâss. wordt drie volle dagen alhier in den Haag tot last van den Lande gedefroyeert, zonder daaronder te rekenen de maaltijd tot Delft of die des avonds na de intrede, op welke de acht Heeren Gedeputeerden assisteren.

Op den tweeden van welke drie dagen den Extraordin. Ambass. des morgens voor het uur van H. H. Mog. vergadering door een Edelman of Secretaris aan den Heer President laat verzoeken, zijne publieke audiëntie tegen des anderen daags, zijnde den derden dag van het voorsz. defroyement; welke audientie door H. H. Mog. op de propositie van den Heer President geaccordeert zijnde, wordt daarvan aan den Extraordin. Ambass. door den Agent kennis gegeven, en door H. H. Mog. twee Heeren gedeputeert, om den Extraordin. Ambass. des anderen daags tegen het ordinaire uur der vergadering van 's Landshuizing, zijnde deszelfs logement te gaan ophalen en ter vergadering te leiden.

De voorsz. twee Heeren Gedeputeerden begeven zich des anderen daags uit de vergadering met de Eerste Caros van Staat, getrokken van zes, gevolgt van een goed getal andere carossen, getrokken van zes, vier en twee paarden, (dewelke alle tegen die tijd door de kamerbewaarders op het Binnen Hof zijn besteld) en opgewacht door vier á

zes boden rondom de caros, directelijk naar het logement van den Extraordin. Ambass.; alwaar gekomen zijnde, vinden den Extraordin. Ambass. buiten de deur om de Heeren Gedeputeerden aan de caros te ontvangen en tot in zijne kamer te geleiden, gevende aan de zelve de hand en hoogste plaats.

De Heeren Gedeputeerden op de hoogste plaatsen nedergezeten zijnde, en aan den Extraordin. Ambass. in civile termen bekend gemaakt hebbende tot wat einde aldaar zijn gekomen, staan benevens den Extraordin. Ambass. op en vertrekken allen gezamenlijk naar de caros, houdende van die tijd af den Extraordin. Ambass. de hoogerhand en plaats, zelfs in zijn huis, wordende gepresupponeert, dat het ceremonieel der ophaling begint, en de Heeren Gedeputeerden als introducteurs moeten worden geconsidereert, zoo haast dezelve aan den Extraordin. Ambass. hebben bekend gemaakt tot wat einde zij gekomen zijn.

Den Extraordin. Ambass. dan eerst uit de kamer, het huis, en in de caros gegaan zijnde, wordt door de Heeren Gedeputeerden gevolgt en zet zich alsvoren alleen achter in dezelve, het aangezigt naar den koetsier; zettende beide de Heeren Gedeputeerden zich gezamenlijk voorin met rug naar den koetsier, en rijden alzoo op de volgende manier naar het Hof: namenlijk eerst de Eerste Caros van Staat, met den Extraordin. Ambass. en de Heeren Gedeputeerden, gevolgt van de pages en lakeyen van den Extraordin. Ambass. allen te voet; daaraan de eerste caros van den Extraordin. Ambass. ledig en alle deszelfs andere carossen bezet met zijne suite en domestieken, buiten liverei; (alle welke Equipagie en suite van den Extraordin. Ambass. door hem voor dien tijd zijn besteld, en zich alzoo in het avanceren in order rangeren) en voorts alle de andere carossen met zes, vier en twee paarden die van het Hof zijn gevolgd. Den weg wordt door den Agent op goedvinden van H.H. Mog. zoodanig gereguleert dat men langs eenige der voornaamste straten passeert, en door de Zuidpoort van het Hof inkomt, en de eerste caros doet arresteren voor de trappen van de groote zaal.

De Extraordin. Ambass. op het Hof gekomen zijnde, vindt aan de poort door welke hij inkomt en voorts ook op het Binnen Hof, de Militie die de wacht heeft op haar gewoonlijke plaats in de wapenen; getourneert met den officier en het front naar de plaats waar den Extraordin. Ambass. zich bevind, presenterende het geweer, en roerende op deszelfs aankomst den trommel met tusschenpozen.

De Extraordin. Ambass. treed aan de trappen van de groote zaal eerst uit de caros, (dewelke aldaar blijft staan wachten) en wordt van de Heeren Gedeputeerden gevolgt, dewelke den Extraordin. Ambass. tusschen haar beiden geleiden, de voorsz. trappen op, over de groote zaal, langs de blauwe gallerij die naar Haar Hoog Mog. vertrekken leid, door het portaal en de eene kamer tot in de vergaderkamer van H.H. Mog. regt over den Heer President. Alwaar gekomen zijnde, vind den Extraordin. Ambass. aan de tafel een fluweelen stoel met armen, die hem door de Heeren Gedeputeerden wordt gepresenteert, en op de welke hij zich na eenige gedane reverentien te wederzijden, neder zet, gelijk mede de Heeren Gedeputeerden op ordinaire lakensche stoelen, aan beide zijne zijden, alsmede de gansche vergadering, die zich op zijne aankomst overeind begeven had. De Extraordin. Ambass. aldus nedergezeten zijnde, dekt zich, als mede de gansche vergadering, en rust een kleine tijd om zich te herhalen, en de eerste confusie en gedruis van de toehoorders te laten passeren, waarna hij zijn harangue begint; na het eindigen van dewelke, of voor het begin van dezelve presenteert den Extraordin. Ambass. zijnen brief van credentie, alsmede zijn harangue bij geschrift. Welken brief overluid door den Heer Griffier gelezen zijnde, wordt door den Heer President geantwoord als na gelegenheid van tijden en zaken wordt vereischt; 't welk gedaan zijnde, staat den Extraordin. Ambass. op en wordt na eenige gedane reverentien te wederzijden langs denzelfden weg tusschen beide Heeren Gedeputeerden wederom tot aan de caros afgeleid, treedt eerst in dezelve en zet zich gelijk ook de Heeren Gedeputeerden op de vorige manier.

NB. Gedurende de voorsz. audientie mag niemant als de Heeren aan de tafel zittende en de Heer Griffier zich dekken.

Den Extraordin. Ambass. en de gansche vergadering, ontdekken zich zoo menigmaal den Extraordin. Ambass. of den Heer President H.H. Mog. of den Meester van den Extraordin. Ambass. noemen.

Ingevalle den Extraordin. Ambass. zijns Meesters taal spreekt, wordt door den Heer President in de Nederlandsche taal geantwoord; dan zoo den Extraordin. Ambass. in een vreemde of derde taal spreekt, antwoord den Heer President mede in een derde of vreemde taal, dan hieromtrent wordt uit civiliteit dikmaal gerilacheert.

Op het ingaan en voortrijden der caros vindt den Extraordin. Ambass. op het Binnen Hof, en aan de poort, daardoor hij wordt afgeleid, wederom als voren de militie in de wapenen, met den Officier, en het front naar de plaats daar hij zich bevind en wordt mede den trom bij tusschenpozen geroerd.

Den Extraordin. Ambass. in de caros wederom gezeten zijnde, wordt door de Noord-Oostpoort met hetzelfde gevolg afgeleid door eenige der voornaamste straten, langs den weg door den Agent op goedvinden van H.H. Mog. na gelegenheid te reguleren, tot aan deszelfs logement. Den Extraordin. Ambass. treedt wederom eerst uit de caros en in huis, tot in de kamer, alwaar de Heeren Gedeputeerden op de hoogste plaats gezeten zijnde, of wel staande afscheid van hem nemen, de eerste uit de kamer en het huis gaan, en door den Extraordin. Ambass. tot aan de caros worden geconduiseert; als moetende verstaan worden de ophaling geeindigt te zijn, zoo haast de Heeren Gedeputeerden den Extraordin. Ambass. tot in zijn kamer, van waar zij hem hebben afgehaald, terug gebragt en afscheid van hem genomen hebben; welke rang van H.H. Mog. Heeren Gedeputeerden, omtrent de Ambassadeurs bij resolutie is vastgesteld. [1]

Het geheele ceremonieel van receptie, defroy en eerste audientie geeindigd, en den Extraordin. Ambass. bij gevolg volkomenlijk gelegitimeert, en in zijn karakter erkend zijnde, kan met H.H. Mog. handelen bij memorien, conferentien met H.H. Mog. Gedeputeerden of bij audientie in H.H. Mog. vergadering. — Een memorie aan H.H. Mog. willende presenteren brengt dezelve in persoon, of doet die door een Edelman of Secretaris brengen aan den Heer President, met verzoek dat dezelve ter vergadering van H.H. Mog. gelezen en op den inhoud van dien favorable reflexie gemaakt mag worden; de memorie ter vergadering gelezen en resolutie daarop genomen zijnde, wordt dezelve door den Agent aan den Extraordin. Ambass. tot antwoord ter hand gesteld.

Den Extraordin. Ambass. eene conferentie met H.H. Mog. Gedeputeerden begeerende, presenteert tot dien einde een memorie op de voorgaande manier, dewelke gelezen zijnde, worden de Heeren Gedeputeerden tot de Buitenlandsche Zaken, bestaande in acht Heeren, namenlijk twee uit de Provintie van Holland en uit ieder der respective andere Provintien een Heer, met of zonder den Heer Griffiier van HH. Mog. prorenata gedeputeert, om met den Heer Extraordin. Ambass. in conferentie te treden en van het verhandelde ter vergadering rapport te doen. Welke acht of negen Heeren Gedeputeerden den Extraordin. Ambass. door een kamerbewaarder van den dag en uur der conferentie doen adverteren, en daarover met hem eens zijnde, in de vergaderkamer van H.H. Mog. verzamelen, en zich alzoo gezamenlijk tegen het bestelde uur met de nodige carossen getrokken van twee paarden, en gevolgd van een kamerbewaarder, en vijf à zes boden, begeven naar het logement van den Extraordin. Ambass. alwaar dezelve door hem in persoon aan de caros worden ontvangen en geleid tot in de kamer daar de conferentie gehouden staat te worden, gaande allen gezamenlijk zitten aan een tafel; de Heeren Gedeputeerden allen op hoogste en den Extraordin. Ambass. op de laagste plaats. De conferentie geeindigd zijnde, nemen de Heeren Gedeputeerden afscheid van den Extraordin. Ambass., worden door denzelven tot aan de caros geconduiseert, en vertrekken op dezelfde wijze als gekomen

[1] 24 Julij 1658. 10 Jannarij 1660.

zijn; houdende de Heeren Gedeputeerden gedurende deze gansche actie de hooge hand. Zoo de conferentie van de zijde van H. H. Mog: wordt gedesireert, worden alle dezelfde formaliteiten geobserveerd. Den Extraordin. Ambass. desirerende gedurende den tijd van zijne ambassade, buiten de eerste en laatste audientiën van ceremonien, eene extra ordinaire audientie in H. H. Mog. vergadering, om aan dezelve uit den naam van zijn meester ietwes voor te dragen, doet daartoe op de voor verhaalde manier verzoek bij memorie door deszelfs Secretaris of Edelman, en wordt dezelve audientie vervolgens tegen zekeren dag toegestaan, en hem daarvan door den Agent kennis gegeven. Voorts omtrent de voorsz. Extraordin. audientie, zoo in het ophalen als brengen alle de ceremoniën geobserveert die hier boven distinctelijk ten reguarde van de eerste audientie staan gespecificeert zonder eenige de minste alteratie of differentie.

Eindelijk een Extraordin. Ambass. van hier wederom willende vertrekken, en in vrede en vriendschap scheidende, verzoekt zelve in persoon of door een Edelman aan den Heer President een publieke audientie in H. H. Mog. vergadering, om van H. H. Mog. mondeling afscheid te kunnen nemen, aan gemelde Heer President ter hand stellende copie van den brief van rappel (zoo hij eenige heeft) welke audientie op de propositie van den Heer President aan hem Extraordin. geaccordeert, en daartoe dag en uur beraamd zijnde, wordt hem daarvan kennis gegeven door den Agent, en daaromtrent voorts wederom alles geobserveert, wat hier voren omtrent de eerste audientie van ceremoniën is gezegd. En wordt vervolgens aan den Extraordin. Ambass. gedaan een present van een gouden ketting en medaille ter waarde van zesduizend gulden, gelijk mede aan deszelfs Secretaris een van zeshonderd gulden.

Den Extraordin. Ambass. op voorgem. wijze van H. H. Mog. behoorlijk afscheid genomen hebbende, kan nog alhier eenige dagen incognito verblijven, en eindelijk willende vertrekken, geeft daarvan zelve in persoon of door een Edelman kennis aan den Heer President, met verzoek dat op zijn uitgeleide behoorlijk order gesteld moge worden, van welk verzoek aan H. H. Mog. vergadering door den Heer President kennis gegeven zijnde, worden twee Heeren Gedeputeert om den Extraordin. Ambass. tegen zekeren dag en uur met de Eerste Caros van Staat, getrokken met zes en voorts een goed aantal andere carossen, met zes, vier en twee paarden als voren uit zijn logement te halen en tot aan de Hoornbrug te geleiden, en wordt daarvan door den Agent aan den Extraordin. Ambass. kennis gegeven.

De gemelde Heeren gedeputeerden komen vervolgens eenige tijd vroeger in de vergaderkamer te zamen, vinden de Eerste Caros van Staat, en verdere gevolg op het Binnen Hof gereed, en in order gerangeert, en vertrekken, gevolgd en opgewacht als voren, tegen den gestelden tijd naar het logement van den Extraordin. Ambass. dewelke H. H. Mog. Gedeputeerden aan de caros ontvangt, en in de kamer geleid, houdende de Heeren Gedeputeerden de hooger hand en plaatsen. Waarna de Heeren Gedeputeerden de reden van haar komst aan den Extraordin. Ambass. bekend gemaakt hebbende, treden gezamenlijk uit de kamer en het huis naar de caros, houdende om redenen hier voren bij de eerste audientie verhaald, den Extraordin. Ambass. van dien tijd af de hooge hand en plaats, zoowel in het uitgaan van deszelfs huis, als in de caros, gelijk hier voren breeder staat gespecificeert.

In de caros gezeten zijnde, rijden de voorn. Heeren voort, gevolgd van de suite en de carossen van den Extraordin. Ambass. (zoo hij nog eenige alhier heeft) op dezelfde maniere als hier voren bij de intrede is gezegd en voorts van alle andere carossen naar gewoonte, en avanceren langs den weg, door den Agent op goedvinden van H. H. Mog. te reguleren, uit den Haag, regtuit langs de Delfschen straatweg tot aan de Hoornbrug; alwaar gekomen zijnde, wordt de caros even aan deze zijde van de brug gearresteert, den Extraordin. Ambass. treed eerst uit dezelve, gelijk mede de Heeren Gedeputeerden, van de welke den Extraordin. Ambass. op den weg afscheid neemt, en zich vervoegt naar deszelfs caros, die ondertusschen eenigzins avan-

ceert, onderwijlen dat de Caros van Staat ook eenigzins voortgereden is, om plaats te maken.

Den Extraordin. Ambass. wordt tot aan deszelfs caros door de Heeren Gedeputeerden geconduiseert en aldaar uiterlijk gevalediceert zijnde, treed in dezelve en vertrekt naar Delft of elders naar zijn goedvinden, met al het gevolg dat aan hem behoort.

De Heeren Gedeputeerden wederom in de Caros van Staat gezeten zijnde, keeren met al haar gevolg de regterhand om, langs de kleiweg, door het dorp van Rijswijk naar den Haag, en voorts door de Wagenstraat, Spuistraat en Hofstraat door de Zuidpoort op het Hof, waarmede deze gansche ceremonie is geeindigd.

VAN "OVER HET IJ."

DOOR

J. HONIG Jz. Jr.

(Vervolg van bladz. 136.)

De tafel was keurig gedekt en het damasten tafellaken, even als de servetten als sneeuw zoo wit, deed het blaauwe porselein des te beter uitkomen. Een prachtige schotel maakte het middenstuk uit, en daarin lagen baarzen blank en groot, die met hunne roode vinnen tusschen de pieterselie schenen rond te zwemmen, en te noodigen om met den zilveren schepper uit het nat te worden opgevangen. We zagen ons dan ook weldra bediend en konden proefondervindelijk bevestigen dat de smaak aan het gezigt beantwoordde en tevens dat onze gastheer eer van zijn koken had; terwijl de muskaatwijn, dien hij rondschonk uit een karaf met de inscriptie "witte wijn" prijkende, voor den Rhijnsche van daar straks niet onderdeed.

"Overheerlijke baars", zeide een van ons, wijl hij poosde om op het voorbeeld van den gastheer het dunne sneedje roggebrood op de boterham wat op te ligten en er een weinig peper uit de zilveren bus op te strooijen.

"Ja!" sprak de gastheer. "Gij Amsterdammers moogt aan Overtoom of te Halfweg "mooije" baars eten; die geroemde meerbaars wordt bij ons niet zooveel meer geacht dan die uit de Alkmaarsche meer komt. We hebben ook hier "spanbaars" als ge ziet, voor watervisch, en of we ook "voetbaars" voor den doop hebben, moogt ge straks beslissen; dat er geen hommers ontbreken, kunt ge nu reeds uitmaken.

We knikten hem al peuzelende vriendelijk toe, en inderdaad de visch was voortreffelijk en voor ons stedelingen een waar tractement; en toen later de doop- of sausbaars werd opgedragen, scheen ons de gegeven inlichting geen grootspraak meer toe, en Alkmaar een gevaarlijk concurrent voor de Meer te zijn. De zandaardappelen smaakten bij de heerlijke eijersaus, die in een "lokje" werd toegediend, en we moesten eindigen met te betuigen, dat we nooit lekkerder baars hadden gegeten; de eer die wij aan de schotels bewezen, moest de waarheid van ons compliment wel bevestigen.

Eene pauze volgde, en weldra stonden een paar delftsche kommen met salade en komkommers, die een schotel gebakken paling flankeerden, op tafel en had de karaf met muskaat thans voor een met de inscriptie "roode wijn" de plaats moeten ruimen.

"Ook een produkt onzer wateren", sprak de gastheer, terwijl hij ons een dikke moot op het bord legde; "maar de uitgebreide handel in paling is thans zoo goed als te niet. Er was toch een tijd, dat hier reederijen voor den uitvoer er van bestonden. Deze hadden de vangst van een geheel jaar van de visschers uit de meren en lage landen in koop. Die visch, daar de uitvoer steeds tegen den winter plaats had, moest in daartoe ingerigte vijvers zoowel in het Oost- als Westzaanderveld bewaard worden. Niet alleen

uit Noord-Holland, maar ook van het Deensche eiland Amack werd de paling aangekocht en was men steeds een jaar te voren over den koop overeengekomen. In de maand September werd de visch steeds door de schepen afgehaald, welke den eilanders, die afstammelingen van Noordhollanders waren — weêrkeerig huisraad en werktuigen van landbouw of visscherij aanvoerden. Van hier voer men weder terug naar Engeland. Deze schepen hadden ruimen als de waterschepen tot berging van den visch. In zee zijnde scheidde men den geschubden visch van den aal heeft tot het midden der vorige eeuw geduurd, en schijnt goede renten gegeven te hebben. Na dien tijd werden de drie schepen, tot deze vaart toen nog gebruikt, door de Duinkerkers genomen. In den Engelschen oorlog, toen Cromwell regent was, stond de vaart geheel stil, doch werd na den vrede wederom met drie schepen hervat. Een er van echter leed spoedig schipbreuk, de beide andere bleven in de vaart. Tegenwoordig echter zijn de reederijen lang te niet, en de schepen die nog af en toe varen, zullen het om de concurrentie met andere Noord- en

Visschers van over het IJ.

af en deed ze in afzonderlijke met water gevulde bakken, om de sterfte, anders uit de dooreenmenging dier vischsoorten ontstaan, te voorkomen. Op het einde der 17_e eeuw was de uitvoer echter reeds alleen tot den paling of aal beperkt, daar met het droogmaken der meren de grootste en goedkoopste trekplaatsen zeer verminderd waren. In Londen aangekomen, werd door den Lord-Maijor de prijs voor het pond van elke vischsoort vastgesteld, waarin kooper en verkooper steeds genoegen moesten nemen. De schepen lagen er dikwijls den geheelen winter over. Dit Zuid-hollandsche plaatsen, die zelf den visch vangen, welligt schielijk moeten opgeven.

Al keuvelende waren de geregten gebruikt. — Tabak en pijpen werden weder aangeboden. 't Was nog "geuriger kruid" dan vóór den middag, waarmêe we onze Gouwenaars stopten en welhaast er de "smook" uitbliezen. Lange pijpen, deelde onze gastheer ons mede, bleven lang een weelde en werden slechts bij feestelijke gelegenheden gebruikt; een kort eindje was meer het gebruik, en om het te sparen werd het in houten kokertjes gelegd, die men in den

dijzak dragen kon, welke kokers of doozen van palm- en ander hout, soms fraai uitgesneden, te Krommenie vervaardigd werden.

Terwijl we dus poosden, werd door de vrouwen de tafel afgenomen. Hadden we straks opgemerkt, dat die tafel gerangschikt was op een wijze, die een steedsche dame niet verbeteren kon, 't werd ons alras verklaard, daar we ons herinnerden onder de boeken, op het "hoogje" van den schoorsteen, ook een kookboek ontdekt te hebben; een van die vele als steeds in ons landje ten dienste der keukens zijn uitgegeven.

Het dessert werd opgedragen: tulband met de vruchten, die in dit saisoen de tuin van onzen gastheer opleverde, en de room deed de aardbeijen des te geuriger smaken.

"En is dat nu het eenvoudig onthaal geweest?" was onze vraag, toen de maaltijd door de gewone dankzegging besloten was, en wij als goede Hollanders het welvaren van den huize gedronken hadden.

"Een beetje meer spoed dan anders, is de eenige drukte voor mij geweest. De vischkooper en bakker wonen digt bij en de rest gaf onze tuin. Als we vrienden zien en wel uit de stad, dan moet er niet gezegd worden dat men aan de Zaan niets voor zijne gasten over heeft. Maar door de bank is onze leefwijze eenvoudig. Wordt door den arbeidsman om twaalf uren gegeten, *wij* doen het een uur later. Onze dag is wat anders verdeeld dan in de stad. — Om tien uur 's avonds is meest alles in rust, maar 's morgens zijn we met de zon uit de veeren, en is ieder aan zijn arbeid. Wij vrouwen doen meest het ligte huiswerk mede en hebben daardoor steeds een oogje op de meid. Die meiden worden hier niet in de keukens verbannen, maar zitten met ons in de kamer en aan tafel. Ze behooren als tot het huis, en door die handelwijs ontvangen wij veel liefde en genegenheid en kunnen door een goed voorbeeld veel tot haar later levensgeluk bijbrengen. Wij kunnen ons huis en onze kinderen gerust aan hare zorg overlaten en hebben geen last van ze gedurig met andere te moeten verwisselen. De meesten trouwen uit het huis waar ze dienen en jaren lang bleven."

"Ge begrijpt dat die vele handen het huiswerk ligt maken en er dus gelegenheid genoeg is om alles net en zindelijk te houden. Daarbij worden in de week slechts een paar vertrekken gebruikt. — Wanneer ge ons eens aan tafel verrastet, zoudt ge overal Delfts aardewerk vinden en eenvoudige maar voedzame spijs. Mij is wel verhaald, dat voorheen geen tafellinnen gebruikt werd, ja dat maar eens of tweemaal in de week eten gekookt werd en dit, naar gelang der behoefte, de overige dagen opgewarmd werd. Ik geloof echter dat dit bereiden van verschillende spijzen in één ketel tot de sprookjes behoort, over onze eenvoudige leefwijs opgedischt, en dat een vreemdeling soms eens een vleeschketel gezien heeft. Ge vraagt wat dit is? Och, 's winters als wij geen versch vleesch kunnen bekomen, heeft ieder het in de pekel, en dan worden, als zulk een stuk gekookt wordt tevens groene erwten, peren, gort en een "broeder in de zak" er bij gekookt; — hoe vreemd u die mengeling mag voorkomen, ik kan u verzekeren dat het goed smaakt. Dit geregt wordt 's winters als ge begrijpt, herhaalde malen opgedischt, en evenzoo is de gewoonte met het gebraden stuk, of harst, met de graauwe erwten, wanneer we de slagt t' huis krijgen. — Dit is bij velen tevens aanleiding voor een feest. Dan vraagt men zijne familie en kinderen te gast, en het geeft gelegenheid om over en weder eens uit te gaan. Behalve deze bezoeken hebben we nog onze familiedagen, meest om de maand bij broeders of zusters, of, als de kinderen getrouwd zijn, komen deze met hun gezin bij de ouders. 't Zijn drukke dagen 't is waar, maar 't houdt de vriendschap en genegenheid warm en knoopt den band der onderlinge liefde en zamenwerking vaster. — 'k Herinner me nog levendig de pret die wij als kinderen toen hadden, en hoe we vooruit die dagen berekenden. Bij eenigzins groote familiën was men dikwijls geen Zondag vrij."

"Meester! Jan laat zeggen dat de boeijer klaar is." Met dit berigt kwam de meid ons zamenzijn storen en brak ze eene mededeeling af, die we nog wel wat hadden willen hooren, en die de spreekster nog wel scheen te

willen voortzetten. Maar de onverbiddelijke tijd riep tot vertrekken, en tevens moesten we het "wereldberoemde" overwinden van een schip nog zien. We namen op Zaansche wijze afscheid van onze hupsche gastvrouw en hare dochter, en moesten weêr op het plegtigst beloven 't bezoek te "verdoen"; en toen ik de moeder iets influisterde en deze met een goedkeurend knikje glimlagchend naar het meisje opzag, toen toonde de blos der schoone, dat zij den dag, waarop wij ons bezoek herhalen zouden, gemakkelijk raden kon.

(*Wordt vervolgd.*)

STAALTJE VAN STRAF, IN DE VORIGE EEUW, EENEN PREDIKANT OPGELEGD.

Johannes Luiningh, in 1710 geb. te Dalen in Drenthe, werd eerst, 28 Dec. 1738, Predikant te Zonnemaire, en daarna, 18 Julij 1745, te Neuzen. Bij den inval der Franschen in Staats-Vlaanderen ten jare 1747, waren deze op den 17 April van dat jaar naauwelijks vóór Philippine aangekomen, of ds. Luiningh nam met zijn gezin overhaast de vlugt, gelijk ook vele zijner ambtgenooten uit de nabuurschap zulks deden. Maar, ofschoon de laatstgenoemden allen, vroeger of later, naar hunne standplaatsen terugkeerden, — ds. Luiningh was de eenige, die de Herv. gemeente te Neuzen herderloos liet. Intusschen stond de predikdienst aldaar, hoezeer wel aanvankelijk, toch weldra verder, niet geheel stil, aangezien in het tijdvak van 23 April 1747 tot 28 Julij 1748 bij die gemeente door een viertal ringbroeders 67 predikbeurten vervuld werden. Ds. Luiningh werd intusschen den 13 Februarij 1748 te Dirksland, en den 31 Maart daaraanvolgende te Serooskerke in Walcheren beroepen. Voor het laatste beroep bedankt, maar het eerste aangenomen hebbende, werd dit beroep den 23 April 1748 bij de Classis van Voorne en Putten goedgekeurd. Ds. Luiningh kon echter van de gemeente Neuzen geen ontslag bekomen, vóór dat door ZEw. voldaan was aan de resolutie van H. Ed. Mog. de Heeren Staten van Zeeland, gearresteerd bij de Classis van Walcheren den 2 Julij 1722, inhoudende, dat de Predikanten, die binnen de *drie* jaren hunne gemeente verlaten, restitutie moeten doen van al de kosten hunner beroeping, en daarenboven schadeloosstelling moeten geven aan de Diaconiën. Uit dien hoofde werd in een Collegium Qualificatum te Neuzen de volgende rekening ten laste van ds. Luiningh opgemaakt, welke tevens tot een proefje kan dienen, hoe destijds heeren gedeputeerden, die eenen Predikant gingen hooren, bij zulk eene gelegenheid niet zeer naauwgezet waren om, ten koste der gemeente, zoodanig een reisje te doen, en tevens, hoe men de heeren Predikanten kastijdde, wanneer deze binnen de drie jaren het hazepad kozen:

Reeckening van 't geen ds. Johannes Luiningh, volghens resolutie van 't E. Colleg. Qualif. van Neusen, dient te betalen, soo voor de onkosten van sijn E. beroepinge van Sonnemaar tot Neusen, 1745, als voor andere dingen:

Voor het reysen van de heeren gedeputeerde van Neusen na Sonnemaar om ds. Luiningh te horen predicken	L.	7 : 19 : 0
Voor het versoecken van handopeninge in de E. Class. v. Walcheren, aan onkosten, vacatiën, etc.	„	2 : 16 : 7
Voor het inleeveren van 't beroep in de E. Class. v. Walch., met vacatiën en ander verschot daaronder	„	11 : 11 : 2
Voor de koster van ter Neusen Izaäk Crynse, wegens vacatiën en vragten in het brengen van 't beroep aan ds. Luiningh	„	3 : 0 : 0
Aan schipper Jan de Witte over vragt, weghens het brengen van de koster na Vlissingen. .	„	0 : 8 : 6
Voor hetgeen ds. Luiningh verschoten had voor de losma-		

kinge in de E. Class. van Sirkzee, en voor sijn vragt en onkosten om na ter Neusen te komen . . . . L 30:17:0

Debet de h^r. Joh^s. Luiningh, beroepen Pred. tot Dirxland, wegens het waarnemen van 67 predikbeurten en onkosten tot Neusen, seedert sijn E. is weggegaan van ter Neusen op den 23 April 1747 tot den 28 Julius 1748:

ds. W. te Water heeft ééns gepredickt . . . . „ 1: 0:0

ds. I. ter Sweege heeft 21 maal gepredickt . . . . „ 21: 0:0

ds. T. Holscher heeft 5 maal gepredickt . . . . „ 5: 5:0

ds. J. le Francq heeft 40 maal gepredickt . . . . „ 40: 0:0

Het E. Coll. Qualif. van Neusen heeft ook geresolveert, weegens de seer groote schade, die den armen van ter Neusen geleden heeft seedert de afweesigheyt van ds. Luiningh, dat sijn E. ten voordeele voor den armen betalen soude voor elck Sondag als er niet gepredikt is 4 gld., en als er eens gepredikt is 2 gld.

Voor 10 ledigstaande Sondagen „ 6:13:4

Voor 51 halve ledigstaande Sondagen. . . . . „ 17: 0:0

Somma totalis . . . L. 147:10:7

Ingevolge het accoord, gesloten tusschen ds. Luiningh en den Director, ds. le Francq, in tegenwoordigheid van Schepen Pieter Lippens, ten huize van ds. A. W. de Beveren, Pred. te Middelburg, werd deze rekening nader gewijzigd en in vermindering gebragt, blijkens de volgende specificatie:

Aan den schipper Servaas Verbrugge, wegens vracht . . . L. 0: 3:6

Aan den koster van de E. Classis, Jan de Maagt, wegens 't besolliciteren der penningen. „ 1:14:8

Aan de armen van ter Neusen de kosten der beroeping, gemaakt in 't beroep van ds. Luiningh. . . . . L 55:12:3

Aan den Director, ds. le Francq, wegens vacatie en onkosten tot verkrijging van 't geld . „ 3:11:3

Aan ds. le Francq, wegens 40 predikbeurten . . . . „ 38: 0:0

Aan ds. ter Sweege, wegens 23 predikbeurten . . . . „ 21:17:0

Aan ds. Holscher, wegens 5 predikbeurten . . . . „ 4:19:9

Totaal . . . L. 125:18:5

tot voldoening van welk bedrag door ds. Luiningh in betaling gegeven werd het zuiver beloop van zijn ordinair tractement als Pred. te Neuzen, van 23 April 1747 tot 8 Aug. 1748, voor hetwelk de Ed. Mog. Heeren Gecommitteerde Raden van Zeeland, door de bemoeijingen van ds. le Francq en ter Sweege, eene ordonnantie verleend hadden, ter grootte van:

L. 126:0:7, — weshalve deze kwestieuse zaak, welke eerst den 22 Januarij 1750 haar volle beslag kreeg, hiermede was afgedaan, en de nog resterende 2 sch. 2 gr. in de kas der Diaconie gestort werden.

Inmiddels had ds. Luiningh den 15 Aug. 1748 bij de Class. van Walcheren zijn ontslag bekomen als Pred. van Neuzen, en werd den 1 Sept. daaraanvolgende te Dirksland bevestigd, waar hij stond tot 20 April 1760, als herroepen naar de gemeente zijner geboorteplaats Dalen, waar hij nog diende van 18 Mei 1760 tot aan zijn overlijden, den 21 Febr. 1777. Zijne echtgenoote, Cornelia van Es, overleed zóó kort na hem, dat beiden te gelijk, den 7 Maart, begraven werden.

Wolfaartsdijk. J. van der Baan.

SPREEKWOORDEN.

Onder de honderden spreekwoorden, waarmede men den dronkaard teekent, behoort ook dit Friesche: *Hij loocket, ofter baernd koorn ijten het* = *Hij ziet, of hij gebrand koorn gegeten heeft*, d. w. z. hij kijkt, of hij dronken is; want met *gebrand koorn* zal wel *jenever* gemeend zijn. Maar voor nog

de jenever een volksdrank was, vond men dronkaards, zaten er bij menigte *op de bierbank*, werd *Bacchus gevierd*, raakte men alzoo *over zijn theewater*, en vond men *lijken*. De *liefhebbers* konden er dan ook nog al wat aan doen: de beker ging lustig rond, en menig glas wijn werd bij vroolijke drinkgelagen naar binnen geslagen. De rederijkers hadden tot stelregel:

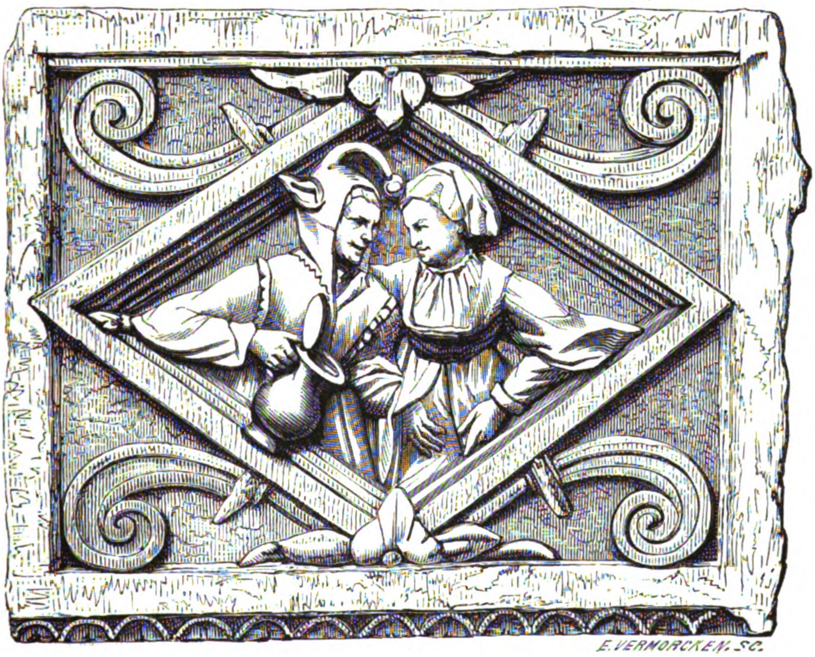
Om wel te rijmen en te dichten,
Dient men eerst braaf de kan te lichten,

welke stelregel sedert 1747 of vroeger reeds wat wij ook op deze wijze als spreekwoord kennen:

Als de wijn is uit de kan,
Is de wijsheid uit den man.

De Friezen drukken dat aldus uit: *De wijn ijne holle, makket faak de gek ijne moule* = *De wijn in het hoofd, maakt vaak den gek in den mond.*

Tot zoo ver onze geachte medewerker Harrebomée, die de goedheid had ons op ons verzoek eenige regelen over dat spreekwoord neer te stellen. De aanleiding tot

Oude Gevelsteen.

als spreekwoord gold, omdat hij zoo nauwkeurig werd nageleefd. Had men dan *een glaasje te veel*, zoo werd het eerst recht jolig, daar dan de narrenkappen opgeld deden, — en geen wonder; want

Als de wijn is in den man,
Is de wijsheid in de kan,

of, zooals het door de Brune wordt voorgesteld:

Daer de wijn gaet in de man,
Gaet de wijsheid in de kan;

dat verzoek was eene ons door den Heer Eberson toegezonden afbeelding van een gevelsteen, die in 1842 te Arnhem in de Langstraat op 5 N. El diepte gevonden werd. De voorstelling is in Bentheimer steen gehouwen en circa 45 N. P. lang bij 28 N. P. hoog. De steen is wel een duidelijk bewijs van welken hoogen ouderdom het spreekwoord reeds is; de kleeding immers dagteekent uit de eerste jaren van de 16[e] eeuw.

Onnoodig is het eene verklaring van de

voorstelling te geven, zij spreekt zelve duidelijk genoeg. De drinker heeft geen angst meer, dat de kracht van zijn wijn of bier vervliegen zal, anders voorzeker zou hij het deksel wel laten vallen, maar de kan is leeg — en de wijsheid, zij moge al niet in de kan zijn, in den man is ze ook niet meer, en met recht draagt hij zijn zotskap. Daarom nog eens

Als de wijn is in den man,
Is de wijsheid in de kan.

EEN PASTOORS HUISHOUDEN IN DE 18e EEUW.

Hij, die zich met geschiedenis en oudheidkunde bezig houdt, weet, welk taai geduld er tot het opsporen der noodige bronnen vereischt wordt, en hoe dikwijls alle aangewende moeite op teleurstelling uitloopt. De vondst van een lang gezocht of onbekend gebleven document baart den historieschrijver meer genoegen dan al het genot van den nietsdoenden rijke, en strekt hem tot eene milder belooning, dan elk andere die hij van elders voor al zijn zoeken en zwoegen bekomen kan. Het toeval brengt den archievenuitpluizer soms op al heel aardige ontdekkingen. Zoo vonden wij, eenige jaren geleden, in de papieren van de kerk van Wetteren, een stuk, dat ons op het eerste zicht tamelijk kurieus voorkwam, alhoewel wij het in de uitgave, waarmede wij ons destijds onledig hielden, niet konden benuttigen. Het was de omstandige begrooting, namelijk, van gansch de huishouding eens pastoors in de vorige eeuw. De pastoor, die het opgesteld heeft, was een Westvlaming en woonde twee mijlen van Diksmuide en zes van Brugge, dus te of omstreeks Koekelare. De toenmalige waarde der levensmiddelen, onder anderen, wordt er nauwkeurig in opgegeven, en in dit opzicht alleen reeds is het stuk van groot belang. De gansche begrooting levert een totaal op van 135 pond groot, of ongeveer 1480 franken. Hem, die er lust toe heeft, laten wij de zorg over, uit te rekenen wat die som in hedendaagsche geldswaarde vertegenwoordigt.

Ziehier de bedoelde rekening:

Specificatie van het ghene
noodigh is tot een eerelijck onderhout
van een pastor.

1e Rubricque.

1. Twee pondt vleesch daeghs voor hem en andere persoonen, als paters en soo voorts, die eenen pastor door de hospitaliteyt moet ontfanghen, a seven grooten het pondt, beloopt jaerelijckx tot . . . . L. 21. 0. 0
Uyttreckende deselve somme van tweemael seven grooten daeghs voor vischdaegen, het ghene nochtans daervooren niet wel en can geschieden.
2. Voor den nooddruft van eenen domestiek . . . . „ 12. 0. 0
3. Voor de jaerelijksche haeve „ 6. 0. 0
4. Voor het haelen van vleesch alle weecken naar Dixmude, afgheleghen twee mijlen, ofte wel van Brugghe, afgheleghen ses mijlen, a ses stuyvers ieder rijse, beloopt jaerelyckx tot „ 2.13. 0
5. Voor het haelen van visch naer de plaetsen ut supra, sonder nochtans den vasten daerinne te begrijpen, tot ses stuyvers ieder rijse, beloopt „ 2.13. 0
6. Voor 46 steen boter a 24 stuyvers den steen, hetgheene nochtans gheen drij vierendeelen daeghs justo uyt en brenght, bedraehht . . . . . „ 9. 4. 0

2e Rubricque.

1. Voor meelsuycker en brootsuycker tsjaers, 2 steen meelsuycker en eenen steen brootsuycker . . . . „ 0.13. 4

2. Voor sant, twee mentiens tsjaers . . . . L 0. 4. 8
Item voor concommers en cappers . . . . „ 0. 8. 0
3. Voor peper tsjaers een pondt „ 0. 2. 4
4. Voor noten muscaden, eene ter weken, beloopt jaerelyckx. „ 0. 8.10
5. Voor caneel, foille, grof-naeghels . . . . „ 0. 8.10
6. Vijf sacken terwe met het backen van de selve a 26 schellinghen den sack . . . . „ 6.10. 0
7. Dry hondert mutsaerts en acht honderd fasjeel á 6 guldens thondert, met het thuysvoeren, bedraeght . . . . . . „ 11. 0. 0
8. Twee sacken boscoolen, met het thuysbrenghen, a vijf schellinghen den sack, bedraeght . . . . „ 0.11. 0
9. Twaelf tonnen bier tot neghen guldens de tonne, met het thuys brenghen, mits die ordinairelijck van de stadt Brugghe moeten commen, afgheleghen 6 mijlen van de prochie, bedraeght . . . . . „ 18. 0. 0
10. Eenen stuyver mostaert ter weecke. . . . . „ 0. 8.10
11. Een wittebroot ter weecke om soupe te maecken . . . . „ 0. 8.10
12. Vier buitels coppejaeghers tjaers . . . . „ 0. 4. 0
13. Voor sant om het thin te schueren en in de caemers te strooyen 2 sacken sjaers . . „ 0. 2. 0
14. Onderhout van wascuypen en dierghelijcke tsjaers maer . . „ 0. 3. 0
15. Het jaerelyckx cuysschen van het huys, het witten van de keucken . . . . „ 1. 0. 0
16. Alle dry jaeren het huys heel te witten, moetende de costen twee pond grooten bedraeghen, ider jaer . . . . . „ 0.13. 4
17. Onderhaut van sargien, bedden, cloppen van maltrassen etc. veranderinghe van couverten . . . . „ 0.10. 0
18. Ses ellen grau lynwaet tsjaers tot het maecken van dweylen, clyne sacken om visch en vleesch te haelen . . . . L 0. 6. 0.

Onderhaut van den pastor.

1. cleedt sjaers, seven ellen laecken voor casacke, veste en twee broecken, a vier guldens de elle, comt . . . . . . „ 4.13. 4
Acht ellen sij a 2 sch. de elle „ 0.16. 0
2. Voor de cnoppen, voor verlijst en sijde. . . . . „ 0. 8. 0
3. Voor lynwaet aan de broecken en de mouwen van het cleedt, vier ellen . . . . . . „ 0. 4. 0
4. Voor het fatsoen . . . . . „ 0.14. 0
5. Eenen mantel alle dry jaeren daertoe noodigh ses ellen laecken, comt sjaers . . . . „ 1. 6. 8
6. Een nachtrobe alle dry jaeren moetende costen 12 guldens, bedraeght ieder jaer . . . . „ 0.13. 4
7. Dry paer schoenen tjaers teghen acht schellinghen ieder paer, comt . . . . „ 1. 4. 0
8. Twee paer coussens tjaers „ 0.16. 0
9. Een peruicke sjaers . . . . „ 0.13. 4
10. Eenen hoedt sjaers . . . . „ 1. 0. 0
11. Eenen wollen lijfrock alle twee jaeren, teghen 10 schellinghen, bedraeght sjaers . . „ 0. 5. 0
12. Twee festijne lijfrocken voor den somer, vier ellen voor ieder a thien stuyvers d'elle, met maecken en cnoppen . . „ 0.15 8
13. Een dosijn craeghen tsjaers, a thien stuyvers ieder craeghe, met maacken . . . . „ 1. 0. 0
14. Twee neusdoecken sjaers a 12 stuyvers ieder . . . . . . „ 0. 4. 0
15. Een paer hantschoenen . . „ 0. 2. 4
16. Zes paer lijnwaete socken a vier stuyvers het paer . . „ 0. 4. 0
17. Een slaepmutse sjaers . . . „ 0. 2. 0
18. Twee hemden sjaers a thien schellinghen ieder hemde . . „ 1. 0. 6

3e Rubricque.

1. Thien steenen keirssen sjaers tot eenen gulden den steen,

beloopt	L	1.13. 4
2. Aerde stoofpotten, pannen, teelen, noodigh om te coocken	„	0. 8. 0
3. Eenen pot olie ter maendt tot elf stuyvers den pot. . .	„	1. 2. 9
4. Voor asijn, 12 stoopen sjaers a seven grooten den stoop, item een caert vernist. . . .	„	0.12. 0
5. Voor eijeren een half vijf en twintigh ter weecke, bedraeght sjaers teghen 6 stuivers het 25	„	1. 6. 6
6. 2 st. gelegen strooy, dienende om het vier te ontsteecken en tot bedstroy, tot een pondt groote het hondert.	„	0. 5. 0
7. Voor bessems, dwijlen, solferpriemen	„	0.12. 0
8. Voor the en suycker, dat ghebruyckende bij maniere van medecijnen, als eenen pastor ontstelt is door het predicken ofte vergheleghene berechtinghen ghedaen te hebben, maer uytsteeckende	„	1.10. 0
9. Item voor rijs, pruymen, rijsijnen	„	0. 5. 0
10. Het jaerelijckx onderhout van thein (tin)	„	0 10. 0
11. Het binden van de biertonnen, bottercuypen	„	0. 6. 0
12. Onderhout van copperwerck, vertheinen van casserollen, vermaecken van roosters, coffoiren, tanghen, schuppen .	„	0.10. 0
13. Het breecken van stoelen moetende deselve doen vermaecken met andere biezen.	„	0. 4. 0
14. Het coopen van kannen, glaesen om te drincken, maer uytsteeckende	„	0. 4. 0
15. Een half ponds caes ter weecke in den vasten	„	0. 4. 0

4e Rubricque.

1. Voor eenen hovenier moetende sayen, planten, spetten en delven tot het noodigh groensel, voor sijn pensioen, als oock voor het scheiren van de haeghen boven den cost.	L	3. 0. 0
2. Voor sijnen cost en drinckebier	„	2. 0. 0
3. Voor de veste.	„	1. 0. 0
4. Het hooftgelt van de maelderije voor hem en sijnen domestiek	„	0. 4. 0
5. Voor de slete van hamme, laeckens, slaeplaekens, flewijnen, serveeten, handtdwaelen soo datter van tijdt tot tijdt moet bijghecocht worden, maer uytsteeckende sjaers.	„	2. 0. 0
6. Voor het scheiren van den pastoors baert.	„	„ 16. 0
7. Voor het coopen van eenighe boecken noodigh tot sijne geestelijcke functie, vermits een werck somtijts bedraeght 8 ofte thien ponden grooten, maer uytsteeckende	„	1. 0. 0
8. Voor het wasschen van het lijnwaet, drij wasschen sjaers, voor seepe en daghueren, a ses gulden iederen wasch . .	„	3. 0. 0
9 Voor seepe ghedurende het jaer om neusdoeken, socken en diergelijcke te wasschen, twee steenen sjaers, teghen 12 stuyvers den steen . . .	„	0. 4. 0

Nota.

Oncosten van peirden ofte waeghen, die eenen pastor menighmael moet betaelen om te gaen berechten als hij de quade weghen te voet niet en can passeren, blijft in consideratie	„	„ „ „
Voor almoessen die eenen pastor moet gheven aen de deure, aen siecken die hij gaet berechten en andersins, lijende groote opspraecken hetselve niet connende doen, blijft in consideratie	„	„ „ „
Voor siekten aen de welcke eenen pastor onderworpen is door verhittinge van verre gelegen berechtingen te doen, ofte door persoonen te administreren		

met een brandende en aentreckelijcke sieckte overvallen sijnde, en alsdan iemant tsijnen coste in sijn plaetse moetende stellen, in consideratie . . . „ „ „ „

De cleyne reparatie die hij aen het huys pastoreel jaerelijckx moet doen, in consideratie . „ „ „ „

Een stuck wijn sjaers, ist dat den pastor wijn magh drincken, soo den thiendeheffer sekerlijck doet, daer nochtans den pastor alle de lasten draeght, in consideratie. . . „ „ „ „

Voyagen aen de welcke een pastor onderworpen is, moetende gaen spreecken sijnen biscop ofte eenighe rechtsgeleerde als hij te cort gedaen wort in sijn recht pastoreel, in consideratie. . . . . „ „ „ „

Wetteren, Januari 1870.

JAN BROECKAERT.

DE KERMIS.

DOOR

DAVID VAN DER KELLEN JR.

Speelgoedkraam, 17e eeuw.

Wie heeft er lust met mij een kijkje te nemen op de kermis? Of zou u dat vervelen? Och, haal dan uw jongensjaren nog eens in uw geheugen terug. Toen toch dacht gij nog aan geen verveling, wanneer de kermisdagen naderden; neen waarlijk, met verlangen werd die tijd te gemoet gezien. Hoe schoon klonk ons de klok in de ooren, waarmede de kermis ingeluid werd! En welke gansch andere, welke sombere tonen had diezelfde klok, wanneer ze tot het uitluiden gebruikt werd! Weet ge daar alles niets meer van, of hebt ge daarvan nooit iets gevoeld? Niet? dan zijt ge nooit een flinke Hollandsche jongen geweest. Hebt ge u dan nooit in 't zweet gebracht, door nog eens even vóór of nà schooltijd naar

het kermisplein te vliegen, om te zien of de zaken vooruitgingen, niet over planken en balken geklauterd en u verdiept in gissingen, wat er toch voor een schoon geheel zou groeien uit die beschilderde houten schotten en planken, niet door gaten en naden gegluurd, om een blik te slaan naar al dat moois, waarvan het gezicht later waarschijnlijk voor onzen zak te hoog zou komen? Hebt ge dat alles niet genoten? Dan zeker hebt ge veel gemist. En dan die fantastische mannen en vrouwen met hunne vreemde kleeding en dikwijls een voor ons onverstaanbare taal sprekend! Ja, ja, men moge strijden voor en tegen de afschaffing der kermis, voor de *jongens* zou het verlies der kermis een zeer groot verlies zijn, schoon ik aan den anderen kant moet erkennen, dat de soms beestachtige gemeenheid van de *volwassenen* de afschaffing hoogst wenschelijk maakt. Zonder die baldadigheid, liederlijkheid en dronkenschap schijnt er maar geen kermis te kunnen bestaan.

En wat was dan eigenlijk de eerste grond voor de kermissen? Verre van alle pretmakerij waren het juist voornamelijk kerkelijke plechtigheden, die er de aanleiding toe gaven; vooral de inwijdingen van eene kerk en de verjaardagen daarvan en van de Beschermheiligen eener kerk.

Om zulke inwijdingen zoo bezocht mogelijk te maken en daardoor geschenken en gelden te bekomen tot verdere voltooiing en verfraaiing van 't gebouw, werden geene moeiten gespaard. De bij die gelegenheid gegeven aflaten trokken velen, die vermindering van hunne kerkelijke straffen wenschten, naar die kermissen. Uit de stad gebannenen, zij, die om hunne schulden gevlucht waren, konden gedurende die dagen ongehinderd de stad, waar zij thuis behoorden, bezoeken. Vreemdelingen werd het verblijf ongehinderd toegestaan. Tot teeken van een en ander werd gedurende die dagen een groot houten kruis aan de stadsmuren geslagen, even als er ook een op het altaar te zien was, tot teeken van den aflaat. Voegt men hierbij de prachtige processiën en al wat er verder voor moois te zien was, dan is 't geen wonder, dat naar zulk een kerkfeest de bewoners der omstreken heen stroomden.

Die menschen hadden eten en drinken, versnaperingen voor honger en dorst noodig: natuurlijk waren er spoedig speculanten gevonden, die daaraan te gemoet kwamen, en het den vreemdelingen zoo gemakkelijk en aangenaam mogelijk zochten te maken; zóó zelfs dat ze, zooals we lezen, op de ruimten rondom de kerk (de kerkhoven) de takken der boomen zamenvlochten tot prieelen, waar ze hun bier en wijn te koop stelden. Goede zaken werden daar gedaan, en beste waar kon men daar vinden en slijten. "Zeker ridder, zegt van Loon, was zóó verzot op den wijn, dat hij de kerkwijdingen van verscheidene dorpen, om den goeden wijn alleen bijwoonde."

Maar 't waren niet alleen de kooplieden in spijs en drank, die bij die kerkmissen tegenwoordig waren, ook die in andere zaken begrepen, dat er bij die groote bijeenkomsten geld te verdienen was; en weldra vond men bij die kerkmissen van alles te koop. De handelaars, wier veiligheid dikwijls bedreigd werd wanneer ze alleen reisden, konden thans, wetende dat nu hier dan daar op vaste tijden de verjaardag van den schutspatroon of van de kerkwijding gevierd werd, zich vereenigen, gezamelijk, en daardoor veiliger naar de mis trekken, in de zekerheid daar willige koopers te vinden en op hun beurt inkoopen te kunnen doen.

Zóó ontstonden de jaarmarkten, die veelal door de vorsten beschermd werden en waarvan het houden als een voorrecht door hen aan de steden verleend werd. Wat dus eerst als een bijzaak beschouwd was, werd nu de hoofdzaak: de handel verdrong meer en meer de kerk.

En daar elk op verdienen uit was en de winnende hand gul is, kwamen allerlei soort van kunstenmakers, kwakzalvers, zangers en bedelaars de vreugde vergrooten en vergallen.

Zóó stond het in de middeleeuwen met de jaarmarkten of kermissen, waarbij elk begrijpen kan, ook al wisten wij het al niet uit de geschriften van den tijd zelf, dat het al even slim toeging als tegenwoordig, en de afschaffing toen reeds wenschelijk zou geweest zijn, ware het niet dat de jaarmarkt

destijds hare nuttige zijde had. Zonder haar toch was het moeielijk met verschillende handelsartikelen kennis te maken. Men zag daar voorwerpen, die men anders nooit te zien kreeg, de kooplieden leerden elkander kennen en de prijzen van de voorwerpen daalden door de concurentie; — thans echter biedt elke winkel van eenig belang meer moois aan, dan al de kermiskramen te zamen, terwijl men daar gewoonlijk meer geld moet besteden dan bij zijn gewonen leverancier. En wat geeft de kermis verder te zien? Kunstenmakers op het paard of op het koord, arme duivels die hun leven of dat van hunne kinderen wagen om een paar centen te verdienen, zoogenaamde kunsten, waarvan elk beschaafd mensch moest walgen, en wier uitoefening mijns inziens door de politie streng geweerd moest worden. Maar een mensch is een raar wezen; het lijden van anderen schijnt hem soms te bekoren. Wordt er een doodvonnis voltrokken, altijd is de schouwplaats te klein om het belangstellend publiek te bevatten; — om een kunstenmaakster te paard een halsbrekende toer te zien maken of een kindje op een ladder van 50 sporten op de tanden zijns vaders te zien balanceeren, waarbij een misstap aan een medemensch het leven kost — om dat te zien, komt het kunstminnend publiek trouw op, ja daarvoor heeft het daarenboven nog geld over. Afschaffing van al dat akelige moois kan bij meerdere wezenlijke beschaving niet uitblijven.

Maar nu willen wij eens een paar eeuwen terug en zien, hoe het toenmaals op de kermissen geschapen stond.

(*Wordt vervolgd.*)

HET SLUISCHE SINT-KATHELIJNEGILDE EN ZIJN MERKWAARDIGE DRINKHOORN,

DOOR

J. H. VAN DALE.

(Vervolg van bladz. 118.)

Aan het Sint-Kathelijnegilde was door het stadsbestuur van Sluis het recht van het "ganckghelt" geschonken. Waarin dit recht bestond, leert ons het volgende vonnis, uit hetwelk tevens niet onduidelijk blijkt, waarom de leden van het gilde ook arbeiders van de Vischmarkt geheeten werden.

Compareerde voor den college van Schepenen der stede van de Sluis Willem van Mueninxhove, eischer, jegens Adriaan Doens, verweerder, vertoogende, hoe dat hij, eischer, gepacht had jegens 't gilde van Sint Kathelijne dezer stede 't recht van ganggelde, hetzelve gilde competeerende uit kracht van zekere letteren, gegeven onder den zegel van zaken derzelver stede den 18^{en} van Wedemaand [*Juni*] 1512, inhoudende, dat hetzelve gilde tot onderhoud van den goddelijken dienst van de maagd Sint-Kathelijne geconsenteerd was te mogen ontvangen van elke pleye [*pleite?*] en Gendsche seye, [1] lossende of ladende binnen den Vliet derzelver stede, weder [2] [*hetzij*] die gang [3] bezigt of niet, één penn. gr., en van elke boot 12 mijten, met de lasten van reinig [*rein*, *zuiver*] en schoon te houden de Vischmarkt en de kaai van den Vliet, en te onderzoeken, op hunlieder eed, wie eenige vuiligheid of mest brengen zoude aan den stadsmuur bij den Visscherssteiger. En hoewel hetzelve gilde en hunlieder pachter altijd in goede possessie geweest hadden en nog zijn van 't zelve recht van ganggelde te lichten en te ontvangen, dat,

[1] De seyen, seykens, soykens behoorden tot de kleinste vaartuigen.

[2] Het Middelnederl. *weder — of*, hetzelfde als nog heden het Engelsche *whether — or*, het Hoogd. *entweder — oder*, bet. *hetzij — hetzij*.

[3] De plank, waar langs men op of van het vaartuig gaat, heet nog de gang.

dien niettegenstaande, de verweerder, hebbende onlangs diverse booten zand gelost, weigerde den eischer 't voorzeide recht te betalen, bij denwelken de eischer verzocht, den verweerder gecondemneerd te hebben. Enz. Eindigende het stuk met de veroordeeling van den verweerder. Actum 25 Augustus 1569.

Reeds hiervóór hebben we gezegd, dat een zeker getal gildebroeders van Sint-Kathelijne verplicht was tot het verrichten van het zoogenaamde keetwerk.

Den 7en Lauwe 1527 werd een Nieuw Contract gemaakt tusschen den Gouverneur, Zorgers en 't gemeene gezelschap van de Nering van de Zoutzieders, en den Deken, Vinders en 't gemeene gezelschap van Sinte-Kathelijne, welke Deken en Vinders, vervangende ook 't gemeene gezelschap van denzelven gilde, aangenomen hebben te furneeren (gerieven) van de werken, die 't gemeene gezelschap van de Zoutzieders hebben zullen, in der maniere navolgende, te weten, dat dezelve arbeiders aangenomen hebben te dienen al de keetmeesters in hunlieder keetwerk, zonder eenige keeten daar uit te steken [*uit te zonderen*], met tien mannen, vroom en suffisant zijnde ten voorzeiden werke enz., ingaande Kerstmis 1526.

Hoe belangrijk het geheele contract ook voor de kennis van de zoutziedersnering in de 16e eeuw zijn moge, we mogen het hier niet overnemen, en stippen alleen nog aan, dat Deken en Vinders van het Sint-Kathelijnegilde zich den 10en December 1544 tegenover de Nering der Zoutzieders verbonden, "nu voortaan geene gezellen in 't zelve gilde te aanvaarden om te werken en arbeiders te zijn, dan met expresse conditiën, dat zijlieden gehouden zullen wezen ten dienste van de voornoemde zoutzieders in hunlieder keetwerk, en dat met tien mannen, zonder min," enz. —

Een enkel maal werd er een Deken bachten [*achter*] de keeten benoemd. Heden — zoo lezen we 3 Juli 1525 — was bij het college van Schepenen geordonneerd Adriaan Muenic [Monnik] Deken te zijn bachten der Keete van Sint-Kathelijne in de absentie van Joos Tulpin, tegenwoordig deken van het Sint-Kathelijnegilde, en dat om te paiseeren [*vereffenen*] zekere geschillen en differenten, rijzende tusschen eenigen van de gildebroeders bachten de voorz. keeten. —

Nog op één der stukken, die op het Sint-Kathelijnegilde betrekking hebben, willen wij even het oog slaan.

Op het einde van 1578 had Sluis de zijde gekozen van de vrienden der vrijheid en zich onder de hoede geplaatst van Willem van Oranje. Met kracht werd de hand geslagen aan de versterking der stad. De opbrengst van het verkochte zilverwerk der kerken en godshuizen was echter niet voldoende om de dringende uitgaven te bestrijden. Nu moesten de omliggende gemeenten hare klokken derven, die, zoo duur mogelijk, te Antwerpen verkocht werden; maar nog was er gebrek aan fondsen om de vestingwerken in goeden staat te brengen, geschut en anderen krijgsvoorraad aan te koopen. Daarom besloot men, niets te kostbaar achtende tot behoud van de vrijheid van geweten, met gemeen overleg, de vaste goederen der gilden aan te spreken, gelijk uit het volgende nog nader blijken zal.

Alzoo in het college van Burgemeesters en Schepenen der stede van der Sluis en Waterrecht, met al de oude Wethouders, Notabelen, Dekens, Honderdstemannen, Lieutenanten en meest alle Disiniers [*tienmannen*] en gemeente derzelve stede, daarop geroepen en present zijnde, eendrachtelijk veraccordeerd, geconsenteerd en gesloten had geweest, dat men verkoopen zoude de goedingen van al de gilden, die boven hunne ordinaire lasten hadden meer dan twaalf ponden grooten eens, om de penningen, daarvan komende, te employeeren [*gebruiken*] tot de noodzakelijke fortificatiën derzelve stede; en dat te dien fine 't voorn. college had gelast Christoffel Cromheecke, als Deken, Hubrecht Wisse, Jan de Brune, Pieter Bate en Joos de Bruyne, Vinders van 't Sinte-Kathelijnegilde, 't welk de arbeiders zijn houdende binnen dezelve stede, over te brengen den inventaris en de bewijzen van de goedingen van denzelven gilde, en hunlieden gelast samen te adviseeren wat partijen

zij liefst en best zouden kunnen en begeeren te derven, waarop dezelve Deken en Eed met diverse ouderlingen [*oude lieden*, *oudsten*] van denzelven gilde overgaven bij geschrifte, hoe zij bij overeendragen (overeenkomst) en generalen akkoorde van hunlieder gemeene gildebroeders geadviseerd hadden te verkoopen de nombre van vijf gemeten twee lijnen veertig roeden lands, of daaromtrent, die hetzelve gilde had liggen binnen den ambachte van Aardenburg, in de prochie van Coxyde, in drie perceelen, liggende het een nevens het ander, waarvan pachter is Lucas de Bare, te betalen de eene heltscheede [*helftscheide*, helft] gereed en de andere heltscheede binnen eenen jare, om hetzelve land ten hoogsten prijze te brengen, en met meer andere conditiën, in hunlieder schriftelijk overgeven begrepen, behoudens, dat het denzelven college zoude believen, henlieden tot dezelve verkooping van lande te autoriseeren en hunl. daartoe behoorlijke acte te verleenen, en dat zij dezelve penningen zouden mogen employeeren, niet tot eenige refectiën van bolwerken, poorten of andere reparatiën, maar alleen tot één of twee stukken metalen geschut, daar zij de wapens van hunlieder gilde zouden mogen op stellen en laten die tot dienst en defensie dezer voornoemde stede.

't Voornoemde College, op alles wèl en rijpelijk gelet hebbende, en zonderling, dat de stede 't groot geschut zeer van noode heeft, te meer, dat de vier metalen stukken, die men verhoopt had van de Staten van Zeeland geleend te hebben, niet krijgelijk waren, heeft den voornoemden Deken en Eed van het Sint-Kathelijnegilde geautoriseerd, en autoriseert henl. bij dezen, om de voorzeide vijf gemeten, twee lijnen, veertig roeden lands openbaarlijk met voorgaande kerkgeboden te verkoopen en den koopers van dien halm en wettelijke gifte te geven, met clausule van garantie naar costume en al dat er meer toe van noode dient gedaan. Dies is denzelven Deken en Eed gelast de penningen, komende van dezelve verkooping, over te brengen in handen van den voorn. College, om met henl. geadviseerd te worden wat groot en klein geschut en andere ammunitie daarmede gekocht zal worden, hetwelk al verwapend zal worden met het wapen van denzelven gilde, als deszelven gildes eigen en proper goed, tot dienste nogtans en gemeene beschermenis van de voorz. stede en inzetenen van die. Actum den 20[en] dag van Hooimaand 1579.

Welke Mevrouw Catharina was het, zoo vragen wij — want Catheline is door wisseling der *r* met *l* uit Catharina ontstaan [1] —, die de Zakkendragers te Sluis hadden aangenomen tot hunne patrones?

In de heiligenreeks vinden wij er vier, welke dezen naam dragen. Zonder twijfel was het de maagd en martelaresse van Alexandrië, die omstreeks het jaar 310 onder de regeering van keizer Maximinus leefde, en op zijn last onthoofd werd. In de Vlaamsche kalenders toch — men bedenke, dat Sluis oudtijds tot Vlaanderen behoorde, waarom het nog heden ten dage niet zelden Sluis in Vlaanderen geheeten wordt — treft men alleen háren naam aan; de 25[e] November, waarop hare nagedachtenis gevierd wordt, is zelfs tot in Zuid-Beveland, en zeker nog wel verder als Catharinadag bekend: 't is namelijk de dag, die vaak aangenomen wordt

---

[1] De *l* en *r* zijn onderling aan verwisseling onderhevig. Dit verschijnsel bepaalt zich echter, binnen de grenzen onzer taal, bijna uitsluitend tot de verwisseling van de uitgangen *er* en *el*, *elen* en *eren*. Zoo is *vondel* hetzelfde als *vonder*, *nikkel* als *nikker*, en zegt men *stameren* zoowel als *stamelen*, *mortel* en *morter*. Buitendien zegt men *grimlach* nevens *glimlach*. Dr. Brill, *Nederl. Spraakl.*, 3e uitgave, § 19, 2. Wij voegen er bij, dat men in Zeeuwsch-Vlaanderen *sleuter* hoort nevens *sleutel*, *kerpel* voor *karper*, *laulierblaren* voor *laurierblaren*, *schorsenelen* voor *schorseneren*, *merbels* voor *mermers*, d. i. marberen knikkers, gelijk *merbelen* voor *marmeren*, *sinders* voor *sintels*, *Berbel* voor *Barbara* — Baerble heette de vrouw van Jakob Lisse —, en dat het *luttel* der schrijftaal, waarvoor we hierboven *lettel* vonden, bij onze Vlaamsche naburen *letter* en *lettere* luidt. Verder vindt men *schallebijter* nevens *scharrebijter*, *schampelen* nevens *schamperen*, *schachelen* nevens *schacheren*, *schemelen* nevens *schemeren*, *sijpelen* nevens *sijperen*. —

Sint-Catharina was ook de patrones der wagenmakers, ten minste te Sluis.

als vervaldag der landpachten. De Octave van Sint-Kathelijnedage liep van 25 November tot 2 December, en 't bevreemdt ons nu niet meer, dat Jakob Lisse, nog geheel onder den indruk van de plechtige viering der Octave, den 6 December 1578 eischt, dat de dienst dier Octave eeuwig en erfelijk gedaan worde, als ter jongste Octave geschied was.

En indien nog eenige twijfel bestaan mocht, of we aan de maagd en martelaresse van Alexandriё moeten denken, hij zou geheel weggenomen worden door een blik op hare afbeelding. Vindt men daarop niet het helsche werktuig, samengesteld uit verscheidene wielen, voorzien van zeer scherpe punten, waarop de heilige maagd gehecht werd, om haar dood te pijnigen? Maar zie, toen men de raderen of wielen in beweging wilde brengen, braken op wonderdadige wijze de touwen, waarmede haar lichaam er op vastgebonden was, waarop zij veroordeeld werd om onthoofd te worden. Toch vindt men op alle afbeeldingen der martelares het moorddadige werktuig, 't zij ongeschonden, 't zij verbroken ter aarde liggende, en nog heden ten dage draagt in het dagelijksch leven zekere ziltachtige uitslag op het gelaat in Vlaanderen den naam van Sint-Catharinawiel. Maar ook het bloedige zwaard, waardoor zij sterven zou, werd op de meeste afbeeldingen niet vergeten. Op den hoorn van het Sluische gilde, dat haar tot patrones had gekozen, houdt zij het, met de punt benedenwaarts gericht, in hare rechterhand, terwijl hare linkerhand den palmtak der overwinning draagt.

Het gilde van Sint-Kathelijne was in het bezit van een fraaien drinkhoorn [1], aan den mond met sierlijk bewerkte zilveren plaatjes beslagen, aan de eene zijde bezet met een grooten ronden in zilver gevatten steen, aan de andere zijde voorzien van een zilveren hartje. Déze versierselen dagteekenen minstens van 1587. Dit jaartal toch staat gegrift op het zilveren sleufje, dat den top van den hoorn bedekt, terwijl het nogmaals, nauwelijks zichtbaar, in den hoorn zelven is ingekrast. Verder vindt men op den hoorn twee schildvormige zilveren plaatjes. Het eene, uit welks platten bovenrand zich een boom verheft, op welks top — en we gelooven daarin eene zinspeling te zien op den naam

[1] Dat ze van ouds onder het Heidendom in deze landen en onder de naast gelegen Noordsche volken veelal uit *hoornen* gedronken hebben, is in sommige jaarboeken gemeld: welke *drinkhoornen* tot in later tijden onder den bloei van het christendom in gebruik zijn gebleven. Zoo gemeen waren van ouds in de Noordsche landen de drinkhoornen en zoo gemeen ook het ongemeen gebruik daarvan op feest- of zoogenaamde heilige dagen, dat men in de Russische almanakken de heilige-dagen beteekend vindt door een drinkhoorn, of somtijds twee, met de punten onder tegen elkander, doch alle met het mondstuk omhoog. Een omgekeerde hoorn, d. i. met het mondstuk benedenwaarts, beteekende, dat de tijd om den drinkhoorn op de feestdagen te vullen enz. voorbij, en de werktijd gekomen was. Het eerste soort van drinkhoornen, dat gebruikt is, waren gemeene stiershoornen. Daarna begon men de hoornen van ur-ossen in te voeren. *Nederlands Displegtigheden* enz. door van Alkemade en van der Schelling, II, 401, '2, '12 en '13.

De mond van den hoorn van 't gilde van Sint-Kathelijne heeft min of meer den vorm van een ovaal, waarvan de assen 11 en 8 centimeters lang zijn. De omtrek bedraagt ruim 31,5 centimeters. De grootste bocht van den hoorn is 43,5, de kleinste 32.5 centimeters lang.

De middellijn van den zilveren ring, die den bijzonderen steen omsluit, is 25 millimeters. De bolronde steen zelf zal zoo wat een decimeter hoog zijn.

De zilveren schildjes zijn 58 millimeters breed en hoog. De boom heeft met den vogel op zijne kruin dezelfde hoogte.

Het oude zilveren hartje is 28 millimeters hoog. Zijne grootste breedte bedraagt 24 millimeters.

Het uitgebekte zilveren sleufje heeft eene lengte van 48 millimeters. De breedte van den zilveren rand wisselt tusschen 15 en 18 millim. Uit dezen rand komen voort: 8 klaverblaadjes, waarvan het grootste 16 millim. hoog en breed is, en twee tongvormige zilveren plaatjes, waarvan het eene 53 millim. lang en 34 millim. breed is; het andere heeft bij eene lengte van 43 eene breedte van 23 millim.

Al deze versierselen zijn met zilveren klinknageltjes op den hoorn bevestigd. De hoorn kan 7 deciliters vocht bevatten.

des Schenkers — een vogel in zijn *nest* ligt, draagt het opschrift:

Joos van den nesten
heeft desen hoorn,
vereert aen 't gilde,
van ste catline
A° 1713.

Het andere schildje, even onder den glinsterenden steen aangebracht, prijkt met het beeld van Sinte-Kathelijne, terwijl men er op leest:

Engel sierkens
toen ter tijt
decken
A° 1713.

Naar de oorspronkelijke bestemming van den hoorn is slechts te gissen. Wellicht was hij een familiestuk, dat bij den feestmaaltijd, ten boorde toe gevuld, bij de vroolijke gasten, die in den goeden ouden tijd niet bang waren voor een stevigen dronk, lustig rondging. Later in het bezit van het Sint-Kathelijnegilde gekomen, werd hij bij plechtige gelegenheden door den Deken van 't gilde gedragen aan een zilveren ketting, die bevestigd was aan de twee zilveren oogjes, welke nog aan den mond en den top des hoorns gevonden worden. Is de hoorn voor ons bewaard gebleven, de ketting is sedert vele jaren zoek geraakt.

Joos van den Neste, die den hoorn aan het Sint-Kathelijnegilde vereerde, behoorde tot een schippersgeslacht, dat verscheidene dekens en vinders aan het schippers- en het schuitliedengilde geschonken heeft. In 1701 en '2 komt hij dan ook zelf voor als vinder van het laatstgenoemde gild.

Engel Sierkens bekleedde niet alleen in 1713 de betrekking van deken van het Sint-Kathelijnegilde, ook in 1711, '16, '18 en '19 komt hij als zoodanig voor, en meermalen ontmoeten wij hem als vinder van genoemd gilde.

Toen, door opslikking van den beroemden Zwinboezem, handel en scheepvaart langzamerhand te Sluis te niet gingen, moesten de verschillende arbeidersgilden daarvan in de eerste plaats de nadeelige gevolgen ondervinden. Ze werden dan ook al spoedig tot één arbeidersgilde samengesmolten, dat nu al de verschillende werkzaamheden verrichtte, die aan het laden, lossen en bezorgen der koopmanschappen verbonden waren.

De Sluische haven was eindelijk zoo verzand, dat geen enkel vaartuig de kaai meer bereiken kon, en zoo werd dan eindelijk in de eerste helft dezer eeuw het arbeidersgilde ontbonden.

De verschillende charters en papieren werden in het oude, ruwe, houten archiefkistje geborgen, hetwelk aan het Bestuur der Stad werd overgegeven, en dat nu, op de Oude Griffie van Sluis onder de Archieven geplaatst, daar zoo luide spreekt van vroegere grootheid en verloren bloei.

En de merkwaardige hoorn?

Deze werd *niet* ingeleverd. Vóór een vijftiental jaren vernamen wij bij toeval, dat een der oudste en laatste arbeiders in het bezit was van een fraaien hoorn. Onverwijld brachten we den man een bezoek. De hoorn werd van 't zolder gehaald, met geestdrift beschouwd, ons door den bezitter uit achting en vriendschap ten geschenke aangeboden en, gelijk van zelf spreekt, "dankelijk aanvaard."

Sluis, 5 Maart, 1870.

EENE KERKELIJKE CENSUUR BIJ DE HERVORMDE GEMEENTE TE NEUZEN, A° 1686.

Ten opzigte van de Kerkelijke Censuur, welke destijds nog met een zeker Pauselijk gezag werd uitgeoefend, en die toen hare bemoeijingen uitstrekte over hetgeen thans sedert lang niet meer tot haar regtsgebied wordt gerekend, — willen wij hier van eene bijzonderheid melding maken, wijl daarbij eene uitdrukking gebezigd wordt, welke onze opmerking bepaaldelijk tot zich trok. Zij betreft de toepassing der kerkelijke tucht op een aantal personen, welke ten huize van den Procureur G. A. te Neuzen eene vrolijke partij hadden gehouden. Uit de be-

handeling van deze zaak bij den Kerkeraad, op den 4 October 1686, blijkt, dat deze gasten, door den wijn verhit, tot uitspatting vervallen zijnde, "sigh gans schandelijck verloopen hadden tot groote erghernisse van de ganse gemeynte," — waarom zij dan ook, ontboden zijnde, de aanzegging ontvingen, zich van het H. Avondmaal te onthouden. Maar nog zwaarder straf werd bij die gelegenheid den schoolmeester W. v. H. opgelegd, als bij die vrolijke partij geroepen zijnde, om op zijn "clopscheentje" [1] te spelen, zich alzoo bezwaard zag met de beschuldiging van "alle de aenstootelijcke sonden daer gepleeght, geconniveert te hebben," — weshalve ook hij, niet alleen van het H. Avondmaal geweerd, maar daarenboven in "sijne publicque kerckedienst" geschorst werd. Na betoond "leetschap," werden allen evenwel bij de volgende Avondmaalsviering in Januarij 1687 weder toegelaten, als ook de schoolmeester tot de uitoefening van de kerkendienst.

Wolfaartsdijk. J. VAN DER BAAN.

[1] Door "clopscheentje" verstaat men "eene kleine viool" of "een zakvedeltje," gelijk er dan ook vroeger een speeltuig, *viool* genaamd, bestond, dat men in den achterzak van den rok bij zich droeg. Het was de, naar die omstandigheid, dusgenaamde *pochette*, eertijds steeds bij de dansmeesters in gebruik. In het *Hoogd. Woordenb.* van Kramer staat dan ook bij *klopscheen*, *sackgeige*, terwijl hij *sackgeigchen* weder vertaalt door *zakvedeltje*. Zie ook Weiland en Bomhoff in hunne *Groote Woordenboeken*, en vooral *de Navorscher*, D. XII, 277 en 339, en D. XIII, 212, 270 en 308.

V. D. B.

DORDTSCHE HUIZEN.

Wij zouden zeer gewenscht hebben eene afbeelding van het huis, waarvan in het hierachter volgend stukje gesproken wordt, hierbij te kunnen voegen, maar daar dit ons niet mogelijk is geweest, zullen we dat gemis trachten te vergoeden met een paar andere geveltjes uit Dordrecht te geven.

Het eerste is dat van een huis op de Groenmarkt, waterzijde, tusschen de Vleeschhouwers- en de Tolbrugstraten. Wanneer wij tot opheldering alleen er bij voegen, dat het gebouw van frisch-rooden baksteen is opgemetseld, terwijl de banden en verdere versieringen uit zandsteen bestaan, meenen wij genoeg gezegd te hebben en kunnen het verder aan den goeden smaak van onze lezers overlaten, het schoone van het gebouwtje zelf in te zien.

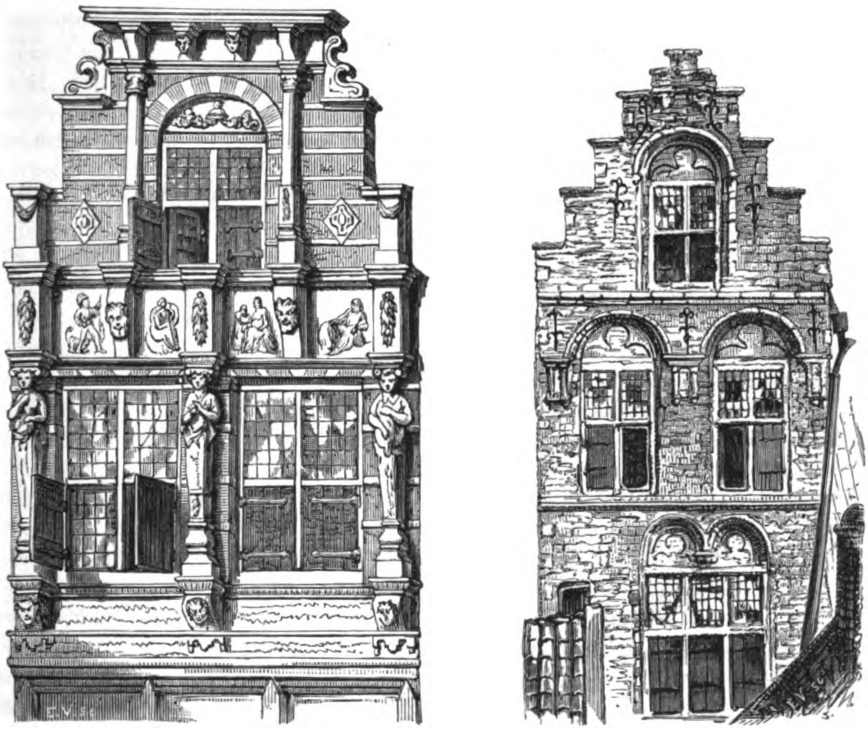
Het tweede, op de Voorstraat tegenover de Kerkstraat gelegen, is, hoewel veel eenvoudiger dan het vorige, in zijn soort even lief, al moge het er ook wat bouwvalliger uitzien. Het draagt geheel en al het bekende type van den Dordtschen bouwtrant van de 17e eeuw.

Na zoovele huizen uit Dordrecht gezien te hebben, is het volgende stuk, ons door den Heer C. A. de Vos toegezonden, zeker zeer welkom. Het bevat:

EEN KOOPACTE EN EEN HUWELIJKS VOORWAARDE UIT DE 15e EEUW.

In Dordrecht berusten onder bijzondere personen nog ware schatten voor de liefhebbers van oudheden. Dit bleek mij weer onlangs, toen ik het huis-archief van den WelEd. Heer Dr. J. A. Delhez zag, en ik geloof dat de hiervolgende twee stukken uit dat archief wel een plaats verdienen in het tijdschrift *De Oude Tijd.* Veel heb ik er niet bij te voegen; het eerste, "de acte van verkoop", doet ons zien dat verkoop van gemeente-eigendom in dien tijd niet gemakkelijk was. Het getal personen dat daartoe medewerkte was toch p. m. 120, en daardoor de geheele burgerij vertegenwoordigd.

De koopacte behoort bij het huis thans het eigendom van bovengemelden Heer. In het begin der 16e eeuw draagt het den naam van

Dordtsche huizen.

het vlies; vóór 1523 werd het huis verbouwd door Aert Jonghe Adriaenszoon, die van 1499 tot op zijn overlijden 16 September 1529 Schepen der stad was. Na den herbouw werd het huis genoemd *de gulden os* en was toen een der aanzienlijkste gebouwen der stad; het prijkt nog met den toen gebouwden gevel van arduinsteen. De gevel is zeker een der sierlijkste en oudste van de Merwestad en trok zelfs toen hij pas gebouwd was, de aandacht van den verdreven Koning Christiaan den Tweede (Balen fol. 814). Na den dood van Aert Jonghe Adriaenszoon bleef zijne weduwe Marige Kool in het bezit en werd de *gulden os* 22 Jan. 1541 het eigendom van Pieter Gerritz op Schairlaeck voor *f* 2200 en bleef in dit geslacht tot 1612, toen het in het bezit kwam van Jacob van Meeuwen, gehuwd met Machtild van Scharlaken, achterkleindochter van voornoemden Pieter. De erven van den achterkleinzoon van Jacob van Meeuwen verkochten de *gulden os* behalve de goudlederen behangsels in 1721 aan Adriaan Braats Jacobsz. voor *f* 11500, wiens weduwe de beide belendende huizen aankocht, waaronder *de kleine os* en waarvan het tweede stuk, *de huwelijks-voorwaarde*, afkomstig is. Dat stuk doet ons een blik slaan in het huiselijk leven dier oude poorterij. In 1433 had de grootvader van Ewout Ghijsbrechtz ook een erf van de stad gekocht, en hij en zijne aanstaande schoonzoon zijn, gelijk voldoende blijkt uit het stuk, vleeschhouwers geweest, in dien tijd een zeer aanzienlijk beroep. Zoo komt b. v. de vleeschhouwer voor als genoodigde bij de officiëele maaltijden in het *heilig Sacraments-Gasthuis* en het *Vleeschhouwersgild*, op een verdrag van 11 Januarij 1406, als het *eerste* der toen bestaande 41 gilden, en had het gild een *eigen* zegel.

De erven der huizen *de gulden* en *de kleine os* liepen na den aankoop in 1433 van de tegenwoordige Groenmarkt af tot op

de tegenwoordige Knolhaven, en hadden dus eene lengte van p. m. 125 ned. ellen. In 1612 zijn de in 1433 aangekochte erven door de toenmalige eigenaars verkocht en is er waarschijnlijk toen de Snellaert Duickstraat (Varkenmarkt) door gebragt tot in de Vleeschhouwerstraat.

I.

Wi Burgmrs Schepenen ende Raet mitgaders den ouden rade den achten den twaelfue personen hiertoe van der stede wegen gevoecht ende den gemene dekens van de neringhe binnen Dordt doen kont allen luden dat wij bij gemene rade binne ons stede gehadt om den zware last ons stede aenleggende van rente te lossen ende ons stede schulden te betalen om die te vervallen tot mijnster schade mitter stede guede So hebben wij uut aenbrenghe der geswore retrecks [1] van ons stede vercoft Adriaen Heinric Taterssoen die houder is van desen brieve Alsulke erue [2] gelege after sine huijse daar hij nv in woent staende aen die poirtside daer hi teijnde sinen rechte erue na Inhout sinre ouder brieue heeft ter marwedewert te voire wtgevare [3] ende noch wtuaren mach tot anderhalue roede toe na den stede stabboem die nv daer staet (houdende In der lengte ter mêrwedenwart) Achtien roede ende vier voet ende In der breedte voeraen .siin oude erue Achtstalue voet ende drie dwm [4] ende teijnde de stabboem op anderhalue roede na so voerscr staet zeuen voet en drie dwm alle bider stede roede gemeten om een seker somme van gelde daer hi ons stede wel of voldaen ende betaelt heeft de leste penninc [5] mitte eersten hier bij so hebbe wij hem van ons stede wegen bij gemenen rade dit erue In lengte ende In breedte so voerscr staet geloeft te ware ende te vrien als een vrij goet van allen kommer ende van alre aentalen mit voirwairde dat men after dese erue voerscr ter marwede wart tot gheenre tiit en sal vorder wtuare [1] wtstekinge noch tijmerige make In lengten noch In breedten dan als voerscr staet In orconde dese brieue besegelt mit ons stede zegel hier an gehange ghegeven Int jaer ons heren MCCCC drie en dertich op ten zeven en twintigste dach In Julio.

[1] Redetrekkers.
[2] Erve.
[3] Uitgevaren.
[4] Duim.
[5] Penning.

II.

Wij Adriaen Die groet Jacopszoen Jan van ouersteghe Vastaertzoen Ende Dirck oem van Wijngairden Schepenen In Dordrecht Oircond ende kennen dat voir ons quamen Willem Dircxzoen an die een zijde Ende Claergen ewoutsdochter mit enen gecoeren voecht [2] ende bij toedoen ende consent van ewout ghijsbrechtszoen ende margriet zijn wijff hair vader ende moeder an die ander zijde Ende vergieden [3] dat zij vergaderen sullen In wittafftighen [4] huwelijck In der manieren ende voirwairden hier nae gescreuen Te weten Dat Claergen voirscr tot Desen huwelick brenckt ende ewout ende margriet zijn wijff hair vader ende moeder voirnoemt met hair te huwelick geuen In den eersten die een helft van den gheheelen huijse ende erue mit allen zijnen toebehoiren staende an die poirtzijde bij die vischbrug dair zij nv ter tijt seluer In woenen tuschen Jong adriaen Dirckzoens huijs an Die een zijde ende alit van neck huijs an Die ander zijde Ende Dairtoe Die bruijckweer van der ander helft van den huijse voirnt alsoe langhe als ewout ende margriet zijn wijff voirscr off enich van hem beijden In levende live Is Ende noch Die een helft van den gheheellen huijsraedt soe groet ende soe cleijn als die tegenwoirdelick In den seluen huijse voirscr Is Item noch een gheheell vleischstall mitten rechte ende zijne toebehoiren ghelegen op die groote vleijschhall Des ist voirwairdt ende In desen huwelick ondersproken [5] dat Willem Dircxzoen

[1] Voor het uitvaren.
[2] Gekozen voogd.
[3] Verklaarden.
[4] Wettig.
[5] Bepaald.

voirnt gheen van allen den gueden [1] voirscr en sall moghen vercoepen vervremden noch beswaren alzoe lanck als ewout voirscr leeft then zij bij consent van den gueden luijden van der stede Voirt soo Is voirwairdt dat ewout ende margriet zijn wijff voirscr mede Int selue huijs voirscr sullen woenen [2] alsoe langhe als zij beijde off enich van hem beijden In levende live Is. Item soe Is noch voirwairdt ende In Desen huwelick ondersproken Dat Willem en claergen voirscr ewout ghijsbrechtzoen ende margriet zijn wijff voirnoemt houden sullen alsoe lanck als sij leuen ende geuen hem aet [1] ende Dranck Cleder ende schuen [2] nae haren betamen wassen wringhen ende hauinge Doen [3] soe dat behoert ende dairtoe ewout voirnt. gheuen alle weeck alsoe langhe als hij leeft enen haluen stuever [4] in geldt. In Oircond Desen brieue gegeven Int Jair ons heeren MCCCC zeuen ende tnegentich Den negentiensten Dach in Januario.

[1] Goederen.
[2] Wonen.

[1] Spijs.
[2] Schoenen.
[3] Schoonhouden.
[4] 2½ cent.

UIT DEN OUDEN TIJD.

Mededeelingen van Mr. J. DIRKS.

II.

EENE LANGE VRIJAADJE.

Eerlycke Vryaedje gepleeght by Arnoldus Bornius, predikant der Stadt Delft, omtrent Juffv. Agatha Welhouck. In 't licht gebracht door een liefhebber der Waerheyt, tot overtuyginge van die de selve tot noch halstarrighlyck hebben tegen ghesproocken. Tot Utrecht bij Nicolaes van der Beeck, woonende bij de Ganse Marct, Anno 1664, 32 bl. Als vignet twee trekkebekkende duiven in een trouwring, en tot slot een versje van S. v(an) B......

Op soo een predikant.

De klokken, als de koster luid,
Doen loopen, door haer schel geluid,
Mans en Vrouwen na de kerken;
Maer komen zelver daer niet in.
Dit mag met wel bedaerden zin,
Ook dezen Predikant bemerken.
Hij, met een ernstelyck vermaen,
Preekt zonden af en deugden aen
All' die hem hooren Mans en Vrouwen;
Maar 't geen dat hij soo ernstigh zeid
En op het hert der Hoorders leid,
Dat kan, noch wil hij self niet houwe.

Zoo was de meening van S. van B...... omtrent de langdurige vrijaadje, 1655—1664, van den Delftschen predikant Arn. Bornius met Mej. Agatha Welhoeck, en het boekje voormeld moest waarschijnlijk door het meedeelen van een aantal missives en processtukken dienen om dit aan het licht te brengen. Zij zijn te curieus om ze niet eens te doorloopen.

De verzameling wordt geopend met de schriftelijke liefdesverklaring, d.d. 1 Augustus 1655. Ds. Bornius vangt aan met bij Mejuffer Welhoeck bij voorbaat te trachten de bevreemding weg te nemen, dat hij haar schrijft en niet aanspreekt, maar nog meer, dat zijne schriftelijke toespraak zoo geheel in materie zal verschillen met hunne gewone zamensprekingen. Hij schrijft haar, omdat voor zulk eene zaak van importantie geene vliegende woorden, maar letteren die gelezen en herlezen kunnen worden, moeten gebruikt worden. Sedert twee jaren is hij (uit Woerden) [1] naar Delft

[1] Arnoldus Bornius was te Utrecht in het jaar 1614 geboren, werd predikant te Kamerik 1636, te Schagen 1643, te Woerden 1644, te Delft 1653. *Navorscher*, V, 171 en XIII, 348.

verplaatst. Hij kende Agatha's vader reeds vroeger, vermits deze met den heer Foreest Commissarissen waren op het Synode van Zuid-Holland in Delft voor eenige jaren gehouden en deze hem toen een dienst had bewezen door het verschaffen van een zeker bewijsstuk. Naar Delft verroepen, had hij "soo haest het zijne droefheydt door het afsterven van sijne waarde huisvrouw toeliet" de kennismaking hernieuwd en nu en dan het huis van Burgemeester Welhoeck gefrequenteert, en Mej. Agatha en hare zuster de vaste gronden van de alderheiligste religie zoeken in te drukken. En dit met des te meerder lust en vermaak, vermits hare Moeder "beliefde onse exercitie met lust ende aendacht bij te woonen."

Ds. Bornius had ook menigmaal de teerhertige consideratien van Moeder Welhoeck en hare conscientieuse betrachtingen tot leere en troost van hare ziel gezocht te bewerken. Menigmaal had hij gewenscht dat Vader W. daarbij tegenwoordig ware geweest, wiens belezenheid hij zeer roemt. Aldus had hij zonder eenige inzigten het huis van den Burgemeester W. geruimen tijd gefrequenteerd, tot dat Agatha's bijzondere vriendelijkheid, kennis en godzaligheid, eerst tot bewondering en daarna meer bemerkende de sympathie van humeur, de gedachten van een huwelijk hadden opgewekt. Breedvoerig treedt nu Ds. Bornius in eene beschouwing of ontwikkeling van zijne beweegredenen tot dit huwelijk, van de hinderpalen daartegen en van zijn hoop op den uitslag, hetzij goed of kwaad. De sympathie, de goede opvoeding die zijn kinderen zouden genieten, het aanzien waardoor hij en de zijnen, bij de fraaiste lieden van Delft zouden geraken, ziedaar zijne beweegredenen. Hinderpalen waren ongelijkheid van jaren, [1] lasten en middelen. Over de eerste stapt de vrijer lustig heen met het beroep op het oordeel van vele "gherenommeerde Wijsen", die echter niet vermeld worden. Drie kinderen waren zeker een last voor een zoo jong [1] meisje als Agatha, maar zij zou er meer vermaak en dienst, dan last en zorg van hebben. Wat de ongelijkheid van middelen betrof, het was hem om hare goederen niet te doen, hij was met het zijne te vreden en zou niet zoeken om in zijn leven te trachten de goederen van haar vaders huis te verkrijgen. Hij zou te vreden zijn met alle voorwaarden, cautien, ieder huwelijksgoed, mits men dit niet aan de klok hing maar "de saacke werd ghesecreteert"; zij zouden genoeg hebben om in onderlinge liefde en vrede hun huis op te bouwen, "hun selven tot vergenoeginge", hunne vrienden tot vreugde en troost en allen anderen ten exempel. En wat nu den uitslag van zijn aanzoek betreft, hij hoopt dat Hij, die 's menschen herten neigt en leidt als waterbeeken, het hart van Agatha's ouders voor hem genegen zal maken. Nooit zal hij hun de allerminste reden van misnoegen geven. Mogt het anders met zijn aanzoek uitloopen, dan verzoekt hij daarvan geheimhouding. Hij noodigt Agatha uit om over deze zaak met hare ouders te spreken, en verzoekt hare en hunne toestemming tot meerdere vrijheid in hunne conversatie. Daarom had hij haar nog onlangs uit de historie van Simson geleerd, wat eer en ontzag kinderen "in desen deele" hunne ouderen verschuldigd zijn. Hij zoude niet haasten of haar lastig vallen enz.

Deze met tact gestelde brief had het gewenscht resultaat bij Agatha en zoo het schijnt ook eenigzins bij hare moeder, maar in geenen deele bij haren vader, den driftigen man en daarbij rijken burgemeester. Hij wilde niets van dit huwelijk weten, ja hoe ver zijn tegenstand liep blijkt uit een verklaring van hem, die wij nu laten volgen, en 3¼ maand na het ontvangen van den brief is afgelegd:

"Op den 15 November 1655 mijne Dochter "als doen (toen) omtrent 18 jaren en vier "maanden out wesende, hebbe in presentie "van deselve en de mijne Huysvrouwe, eenen "sware impreoatie (vervloeking) ghedaen, "swerende bij mijner zielen saligheyt: dat

[1] Hij was in het jaar 1639 gehuwd met Abigaël Somerus, waarschijnlijk eene dochter van den Amsterdamschen predikant Wilhelmus Somerus. *Navorscher*, XIII, bl. 348—349.

[1] Bornius was in 1655 41 jaren oud, Agatha 18.

"soo lange mijne oogen open stonden nim-"mermeer in 't voor-gemelte Houwelijck en "soude consenteren, en hebbe met opghehe-"ven handen Godt Almachtigh gebeden, dat "hij mijne Ziele noyt en wilde ghenadigh "sijn, bij aldien ick 't eenighen tijde daer "inne consenteerde, daar op mijne Dochter "seyde "*nu en weet ick er niet goets meer* "*in te doen.*"

Bijna twee jaren verliepen: hoe het huiselijk toen in Burgemeesters woning inmiddels gesteld was, en hoe men daar buiten over Dominés aanzoek sprak, kan een brief van Agatha, een meisje van vasten wil en karakter, van 9 Nov. 1657 aantoonen. De brief is gerigt aan heeren Schepenen van Delft.

"Het miscontement, dat mijn waerde "Vader ghelieft heeft te nemen over de "vryage van Dominé Bornius aen my ghedaen, *niet onder schijn van Catechisatie* [1] "gelyck het onwarachtigh wordt uytgestroyt, "maer op de eerlyckste wyse, die yemant "ter werelt soude moge doen (waer over ick "hem eer, danck en liefde schuldigh ben) "is de Achtbaere Heeren wel bekent. Ick "hebbe my al meer als twee jaren langh "met bidden en smeecken aenghehouden om "Vaders consent te bekomen, en middelen "en conditien van accommodatie willen voor-"stellen, die altoos, niet sonder groote "hevigheden, verworpen sijn, soodat geen "ghehoor noch reden, onaengesien ick tot "myn jaren was gekomen, konde plaets "grypen. De weth en last van myn waerde "ouders om myn liefde te versetten, soud "ick garen naer gekomen hebbe, hadde 't my "mogelyck geweest, te meer ick selfs van "Dominé Bornius daer toe versocht ben ge-"weest. Hij wert tot syn onschult (on-"schuldig) bij alle gelegentheyt op het schan-"delyckste uytghemaackt. Ick sagh myn Vader "dickwijls seer hevigh in woorden en be-"dreygingen, ende myn lieve moeder seer "droevich, ende hoorde dat men onse eer-"lycke vryage, ende oprechte liefde soo schan-"delyck over de straet bracht, sodat ick "niet sonder reden onlanghs een sware sieckte "hebbe ghehadt ende menighmaal myn noot "met nacht en dach te suchten aen Godt "hebbe moeten klaghen:

"Ick hadde ghehoopt door de vrienden [1] "van Dominé Bornius die het Houwelijck "quamen versoeken myn Vader wat soude "vermurven en dat wy syn consent soude "bekomen, of dat de vrienden van myne "zyde die ick ghebeden hadde, wat goets "souden hebben ghedaen ende uytgewerckt. "Maer bevindende dat Vader even heftigh "en onseggelyck bleef, so heb ick niet kon-"nende langher soo miserabel leven, mijn "toevlucht met Dominé Bornius genomen tot "de Christelycke Overigheyt om door hare "hulpe tot ons seer versocht (gewenscht) "Houwelyck te mogen komen.

"t' Is nu al haest drie weecken geleden, "dat myn versoeck aen de Heeren van de "weth is bekent ghemaeckt, waerom ick "al de Achtbare Heeren versoecke dat se "ons niet langher op de valsche tonghen "laten rijden, maer onse saecke believen ter "herten te nemen, ende op het spoedigste "af te doen enz. enz."

Kort na deze herhaalde indiening van het verzoek treedt ook Burgemeester Geraldus Welhoeck als handelend persoon, op zijne beurt op. Hij daagt den $\frac{5}{15}$ [2] December 1657 "door den eersten Bode, met de roede, Bornius voor de Schepens van Delft, als hebbende zich "gevanteert," dat Welhoeck hem zoude hebben geinjurieerd. Hij sommeert hem om binnen behoorlijken tijd deswegen eene actie in te stellen; zoo niet, dan zal hem een eeuwig zwijgen deswegen worden opgelegd.

Bornius was verstandig genoeg op deze bravour citatie aan den bode met de roede, Benjamin Mager, te antwoorden, dat hij de hevigheden en beschuldigingen, die de heer Welhoeck tegen hem had gebruikt of door anderen hem had doen aanzeggen, niet zonder droefheid of ontsteltenis had aangehoord, echter gaarne "Syne Achtbaerheyt" wilde ten

[1] Elders, blz. 14. Willens mank gaande en gedeguiseert.

[1] Bornius had in Frankrijk met den heer Arent van der Graaf, te Delft wonende, gereisd. Zie blz. 3 en 4.

[2] *Oude en nieuwe stijl*, toen 11 dagen verschillende.

goeden houden, zich troostende in "een goeder gewisse". Zijn procureur Hurcq concludeerde dan ook op 8 Dec. 1657, dat zijn client "respecthalve en omme nopens "'t voorsz. cas subject (dit geval) verdere "verwyderinge te eviteren, niet van meening "was eenige actie aangaande de gedane be-"leedigingen in te stellen." Ook Agatha gelastte haren procureur om met haar proces stil te staan. Er was toch een wapenstilstand door bemiddeling van kerkelijke, wereldlijke en vriendenmagt gesloten. Den Burgemeester drukte zijn eed, tegen de waarschuwing van Bornius "sonder noot" gedaan. Hij zou zich zelven bezondigen en in Godes ongenade vervallen als hij dien brak. Geene god- of regtsgeleerden konden dit den man uit zijn hoofd praten. Daarom had Agatha hare toevlugt tot de overheid genomen, opdat diens consent dat van haren vader zoude vervangen en deze zijnen eed niet behoefde te breken. Agatha's "waarde vader" had van zijne zijde beloofd voor twee Delftsche predikanten, dat als hun collega Bornius wilde temporiseren, dat hij dan niet bij testament of anderzins iets tot nadeel van haar of haren vriend zoude statueren. Agatha van hare zijde zoude het proces staken, maar bedong vrije conversatie met Dominé Bornius "buiten vaders huis." Bij conniventie, niet bij consent, nam Vader W. daarin genoegen, en gedurende ruim drie jaren bleef nu de vrijaadje *in statu quo*. "Daarop" schrijft Agatha (in eene missive aan Schepenen voornoemd van 24 Maart 1661) "hebbe ick drie jaren stille geweest "ende getemporiseert en de meesten tijdt "drie naemiddaghen in yder weeck van een "onser meisjens tot mijn Allerliefste gebracht "en des avonts gehaelt geweest: in welcke "conversatie ick geerne bekenne dat ick D. Bor-"nius humeur, stijl van huyshoudinge, ende "goetaerdigheyt van syn kinderen soo wel door-"sien hebbe, dat ick mijn geluckigh achte van "met hem in sulcken gelegentheyt te staen."

Alle hare pogingen echter, even als die van god- en regtsgeleerden en van den pensionaris van der Dussen (van dezen laatsten door ordere van Burgemeesteren) om consent tot het huwelijk te bekomen baatten niets. Agatha nam den 24 Maart 1661 wederom haar toevlugt tot Schepenen en vatte haar regtsgeding weder op, waar zij het in 1657—58 had gelaten.

Uit een brief door Agatha vier dagen later uit 's Gravenhage (28 Maart 1661) aan Schepenen gerigt, blijkt het dat de huiselijke storm tot een orkaan was overgeslagen. De herhaalde bedreiging van haren vader om haar op te sluiten was bijna volvoerd geworden. "Ik hoorde: schrijft zij, Vader de meyden roepen en haar belasten terstond de voordeur op 't nachtslot te zetten en de sleutel aan hem te geven, na dat hij zelf van te voren alle andere deuren van uitgang gesloten had." Nu koos Agatha het hazenpad, of, zoo als zij zegt, "eer aan de deur als de meyt koos ik mijne vrijheyt." Vader had gezegd, dat hij geen duit tot huwelijksgoed zoude geven, maar om heel Delfts wille, ja al het goed van de wereld zou zij vóór haren trouwdag niet wederom in huis willen komen. — Vader Welhoeck had echter nog iets anders gezegd: "dat hij de zaak voor drie regteren (1ste instantie, appel, cassatie) zoude trekken en zoo lang zoude zoeken te rekken, totdat hij, of Agatha, of Bornius dood zoude zijn," soo dat Agatha, zoo lezen wij, hare schoenen niet behoefde te laten lappen om haest met den dominé te trouwen."

Uit de nu volgende missiven van Agatha blijkt het. dat het proces zijn gang ging. Op den 23 Mei 1661, dringt zij op eene spoedige beslissing aan. Desgelijks den 31 Julij 1661. Zij beklaagt zich er over, dat Vaders Advocaten haren Alderliefsten en haar schandelijk hebben uitgemaakt en dat vele nijdige en boosaardige menschen hunnen goeden naam en eerlijke liefde niet ontzagen nae te spreecken; even alleens oft sonde waer yemandt lief te hebben" enz.

Agatha's procureur B. Burgersdijck presenteert, 5 Nov. 1661, een request aan Schepenen voornoemd om, vermits de zaak voldongen was, aan zijne suppliante eenmaal den uitslag te doen toekomen. Agatha schrijft, 8 Dec. 1661, tot dat einde nogmaals een brief aan Schepenen. — Maar deze gaven het consent niet; het schijnt dat Agatha's ontsnappen uit het huis niet zoo plotseling opkomende is geweest of zij had hare meu-

belen, kleederen, lijnwaad enz. eerst laten wegbrengen.

Schepenen gelastten haar, 16 Dec. 1661, zich weder in het huis van haar vader te begeven en hare schuilplaats te verlaten "waerin zij zich continuelijken tot noch toe secreet had gehouden." Agatha voldeed daaraan niet, maar kwam van het Schepen-vonnis in reformatie of appel bij het Hof van Holland, maar vruchteloos. Bij vonnis van 14 Febr. 1662 van dat Hof werd zij wederom gecondemneert zich te begeven in het huis en de bijwoning, mitsgaders onder de gehoorzaamheid harer ouders.

Wat bleef er voor de arme Agatha nu anders over dan om te zwichten! Zij deed het bij een *contract van stilstand* tusschen haar en haren vader, den 11 Julij 1662 voor den hove van Holland gesloten. Haar zwager Mr. Adriaen Bogaerd, Bewindhebber der O. I. Comp., en haar Oom Everard van Lodensteyn, Oud-Burgemeester van 's Gravenhage, traden daarin voor haar als haar "gekozen voogden" op. Zij verbond zich, nooit haren vader weder om consent in regten te zullen betrekken en nooit buiten diens consent, bij zijn leven, eenig huwelijk met Bornius te zullen aangaan. Van de andere zijde, zouden Burgemeester en zijne vrienden nooit de reputatie van Bornius nadeelig zijn.

Maar de liefde was sterker dan de dwang. Uit eene resolutie van 26 Febr. 1663 van de heeren van de wet van Delft blijkt, dat Bornius "toen nog onbeschamelyck zijnen "ommegangh continueerde met de Jouffr., "haer ten allen tijde 't zijnen huyse ont-"fanghende, en aldaar ophoudende, in allen "schijn of tusschen hen-luyden een wettelyck "en solemneel Houwelyck aangegaan of te "voltrokken ware." Opspraak en straatgerucht vóór en omtrent het huis van Bornius waren daarvan de gevolgen. Men had erger te duchten! En: Soo ist dat de heeren voornoemd, Bornius voor zich hebben ontboden en hem hadden geboden, dat hij zich voortaan van die onbehoorlijke conversatie zoude abstineren, op poene dat hem bij continuatie de stad en hare vrijheid zoude worden ontzegd.

Bornius werd in het jaar 1667 naar Alkmaar verroepen, waar zijn schoonvader Sommerus tot 1636 predikant was geweest. Hij was een bloedverwant van Henricus Bornius, hoogleeraar te Leiden.[1]

Romantisch is zijne *Eerlijke Vrijaadje* behandeld door Ds. H. de Veer in zijne *Agatha Welhoek*, door Mr. W. J. C. van Hasselt, aangekondigd in de *Nieuwe Recensent* 1861.[2]

Wanneer hij overleed en of Agatha Welhoeck ook nog huwde is ons niet gebleken. Na den dood haars vaders en na het vertrek van Bornius naar Alkmaar, bleef Agatha nog twee jaren in Delft, trachtende te vergeefsch steeds de toestemming van hare moeder tot haar huwelijk te bekomen. Echter scheidden zij in vriendschap en Agatha trok naar Alkmaar en huwde haren Bornius.

(Red.)

[1] *Nav.* IV, 325.

[2] In de *Bibliotheek van Ned. Pamfletten* is n⁰. 4647. *Schuyt-praatje tusschen vier Personen, varende van Delf op Leyden, over den godtloosen en onwettigen handel van een Predikant van Delf die eens Burgemeesters Dochter wil trouwen, tegens wil en dank van haar Vader. Mitsgaders eenige andere aanmerkenswaerdige saken.* Tot Delf, gedruckt voor D. Bornius en Samuel de Jonge, in compagnie van twee Nichten. Anno 1658, 44 blz.

De uitgever van de *Bibliotheek*, de heer P. A. Tiele, voegt er deze noot bij. "De bewuste "predikant heette Gerardus Bornius, de burge-"meester Gerard Welhoeck. Na de veroveringen "der Engelschen in Vlaanderen besproken te "hebben, wordt de historie van den Delftschen "predikant ter sprake gebracht, en daaruit aan-"leiding genomen om de predikanten in het al-"gemeen en inzonderheid de Lansbergens te Rot-"terdam hevig te beschimpen. Samuel Lansbergen "de Jonge namelijk had *een nicht* van den ge-"noemden Delftschen burgemeester ook tegen "den zin harer moeder getrouwd. Wij hebben "hier dus waarschijnlijk een geschrift van den "boekverkooper Joannes Naeranus voor ons, den "schrijver van andere pamfletten," vermeld onder n⁰. 4365, 4495. Vgl. 4437, 4438.

De Sententie uitgesproken bij de Edele Heeren van de Wet der stad Delft, is ook afzonderlijk gedrukt te Delft bij Symon Kloeting, 1663. 8 blz. *Bibl.* voornoemd n⁰. 5096.

De *Eerlijcke Vrijaadje* wordt aldaar vermeld onder n⁰. 5170, met de opmerking dat "de naam van den drukker Nic. van der Beek te Utrecht een pseudonym is.

Men ziet uit een en ander hoeveel geruchts deze zaak in Holland verwekte.

BOLLEN,

DOOR

J. TER GOUW.

Zeer geachte lezer! Wilt gij wel de goedheid hebben u te verbeelden, dat bij dit opstel in plaats van één twee prentjes staan? Voor het ontbrekende zal ik uwe verbeelding te hulp moeten komen, door u te zeggen, wat het zou voorgesteld hebben. Denk u een bakkershuis op den hoek van een Jordaansche dwarsstraat, door een heerlijk maanlicht beschenen, een breeden houten trap vóór de stoep, en een dikken luifel daarboven, waar T' GESEEGENT BRODT op geschilderd staat; en tegen den zijmuur, boven een pothuis, dat tot ingang der bakkerij en tot kippehok tevens dient, een "vliegende trap", die naar de bovenkamers leidt. De bakker ligt over de onderdeur in 't zelfde kostuum als de Leidschen van Jan Steen, maar niet zoo vrolijk lagchende als deze; en zijn êga achter hem kijkt met een bang gezigt over zijn schouder.

Vóór de deur raast een heirleger van Jordaansche wijfjes, gejakt en geboezelaard, geklompt of gemuild, maar allen met de kousen op de hielen, en meest allen met een stuiver bollen gewapend. Sommigen hebben de bollen in de linker- en een bezemstok in de regterhand; — anderen hebben de bollen aan een raagbol gehangen, en rukken er meê op als een Romeinsche standaarddrager met zijn *labarum*. En de groenvrouw om den hoek, die nog "van den Prins geen kwaad weet", komt verbaasd het hoofd uit haar kelder steken, en vraagt, wat of dat helsche rumoer beteekenen moet.

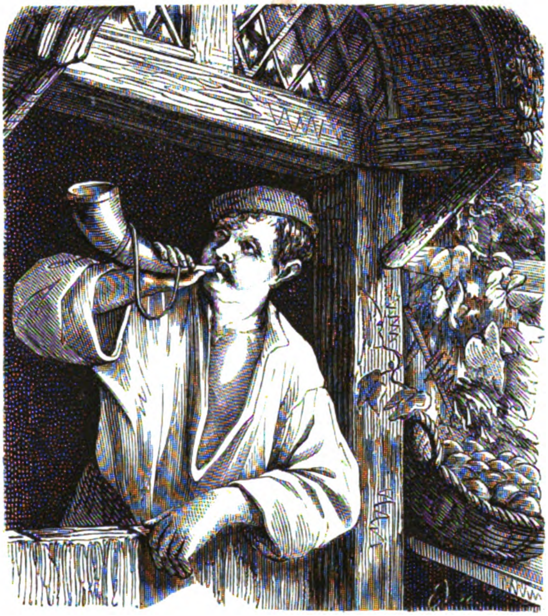
't Heeft genoeg te beteekenen; — 't is om het regt van de bollen te doen.

Ja, die bollen, die Zaturdagsche warme bollen, waren zulk een gewigtig artikel in 't leven onzer voorouders! De wijze zorg onzer aloude burgervaderen — de keuren van alle bakkersgilden bewijzen het — heeft zich dan ook in dit opzigt geenszins onbetuigd gelaten. Ja meer, beroemde geleerden en oudheidkundigen zelfs hebben 't niet beneden hunne waardigheid gerekend, de herkomst onzer Vaderlandsche bollen na te sporen tot op den klassieken bodem van Hellas. Immers al wat belangrijk is, moet altijd een Griekschen of Romeinschen oorsprong hebben, — onze keukenmeiden en bewaarscholen zelfs, en dus ook de warme bollen!

Onlangs heeft een bekwaam Doctor den oorsprong der bewaarscholen gelukkig opgevischt uit een boek van Plato; en 't zou niemand behoeven te verwonderen, wanneer een ander weldra de Fröbelsche methode terugvond in een der Oden van Horatius of op een Egyptischen papyrus! Geleerden en oudheidkundigen hebben ontdekt en bewezen, dat onze bollen van Grieksche herkomst zijn, en dat zij nog volkomen den Griekschen vorm bewaard hebben. Een Amsterdamsch Hoogleeraar heeft ons verzekerd, dat de Grieken bollen bakten van acht aan een schoot, even als wij, en dat zij die op zijn Grieksch noemden: "brood van vier reepen en acht mondvollen", — wat natuurlijk in die klassieke taal veel deftiger klonk dan in 't Hollandsch; maar waar wij uit kunnen leeren wat de eigentlijke beteekenis van 't woord "bol" is, — namelijk: "mondvol".

En hoe zijn nu de bollen van de Grieken tot ons gekomen? Natuurlijk door tusschenkomst der Romeinen. De veroveraars der oude wereld aten in de schoonste dagen van hun roem — bollen gelijk wij! En hoe verrukt waren de archaeologen, die in 't aloude, eenmaal bedolven, en na zooveel eeuwen weêr aan 't licht gebragte Pompeji omdoolden, toen zij daar niet alleen de achttieneeuwenoude uithangbordjes van schoenmakers en melkboeren terugvonden, maar zelfs, bij 't binnentreden eener bakkerij, daar op eens tot de ontdekking kwamen, dat de achtdeelige broodjes, die zij er vonden, alweêr bollen waren, — bollen van acht engelsche duimen in doorsnede bij één duim hoogte.

Wie had vroeger ooit gedacht, dat die eenvoudige bollen — of afterlingen (achtelingen) als onze voorouders ze ook wel noemden — zóó oud en zóó beroemd waren! Wel mogten dus ook de Amsterdammers ze in eere houden; en 't was daarom ook een plegtig oogenblik, als de dikke bakker met opgestroopte hemdsmouwen en de witte slaapmuts op één oor, uit zijn pothuis trad, en den osseboorn aan den mond bragt, om met luid geschal aan de gantsche buurt te verkondigen, dat de bollen warm en wel uit den oven te voorschijn gekomen waren. een weinig in de war, maar dit weet zij zeker, dat hij "een heylige confessoer ende biscop ende een backer was". — Nu weten wij wel, dat St. Hubertus een jager was, die zich nooit met de bakkerij bemoeid heeft, maar dit verhindert niet, dat er ook een bakker van denzelfden naam heeft kunnen bestaan. St. Obertus was een Kamerijksche heilige, en wel een bakker, die om zijn uitstekende vroomheid tot bisschop verheven werd, maar er de bakkerij bij aanhield, en voor de armen brood bakte om niet. St. Antbaert was ook een bisschop en bakker,

De Bollebakker, naar Ostade.

En dit blazen op den hoorn had zelfs nog een hooger beteekenis, die 't volk niet, maar de bakker wel wist. 't Was een symbolische handeling ter eere van den Schutsheilig van 't gilde, die door de gewijde kunst steeds als op den hoorn blazende werd voorgesteld. Waar dus de bakker zijn hoorngetoet aanhief, bragt hij, als een waardig meester, naar den ouden gilderegel, hulde aan zijn hoogvereerden patroon.

Maar hoe heet die patroon? Nu eens St. Hubertus of St. Hubrecht, dan St. Obertus, dan weêr St. Antbaert, — de legende is maar waar hij t' huis behoorde, weet ik niet; — en ten slotte zijn mogelijk Hu-, Ant- en Obertus één en dezelfde bakker-bisschop, wiens naam in verschillende gewesten, naar de weelderige vrijheid van 't oude spraak- en schrijfgebruik, telkens een andere gedaante kreeg.

Waar zich de bakker liet schilderen, was 't altijd blazende op den hoorn. Zoo hebben wij op de Delfsche tentoonstelling twee broêrs gezien op een oud venster, elk met een rijmpje. De eene filosofeerde iets over zelfkennis en zelfbeheersching, wat eigentlijk bij 't vak

niet te pas komt, maar de ander sprak korte en klare bakkerstaal:

> Alle die mijn vergeten
> Sullen van mijn vruchten niet eten.

dat wil zeggen:

> Die den bakker vergeten
> Zullen geen bollen eten.

Bollebakker! dit was de eervolle titel, waar hij trotsch op was. En bragt soms de naïve luim des volks een wijziging in het tweede lid, — dit was alleen, omdat hij ook weleens een wijziging bragt in 't gewigt der bollen, en ze zes lood ligter maakte, dan ze volgens de broodkeur wezen moesten, — eene vrijheid, die onze oude poorters niet goedschiks konden veroorloven. Integendeel, de bollen moesten hun gewigt hebben en houden; de bollen waren van ouds 't symbool van al wat goed en degelijk was. Met warme bollen vierden ze hun heiligavonden, hun verjaar- en luilaksdagen, hun verhuis- en schoonmaakfeesten. Wien zij als knap erkenden noemden zij een bol. En geen krachtiger vermaning in den mond van een ouden Hollander, om de opgelegde dukaatjes nuttig te besteden dan die kernachtige spreuk: "Koop bollen voor je geld!"

En daarom ook toen Mijne Heeren van den Gerechte van Amsterdam in 1652 een proef ordineerden voor de bakkers, zorgden zij wel, daarin aan de bollen een dubbele plaats toe te kennen. En wanneer zij in ijver ontbrandden, om te waken tegen het uitspatten der weelde, en *Leges Sumptuariae* maakten, dan zorgden zij alweêr de bollen niet te vergeten. Er lag iets Spartaansch in die bepalingen. Geen andere bollen mogten er gebakken worden dan van grof meel. Eerst veertig jaren later oordeelden de Heeren de burgerij genoeg in beschaving gevorderd, om ook fijne bollen te kunnen eten. Maar nu achtte de Regeering 't dan ook hare hooge roeping te zijn, tegen elke noodlottige verwarring tusschen die tweeërlei soort van bollen te waken. Burgemeesteren zorgden voor alles. Met geldboete en verbeurdverklaring bedreigden zij den bakker, die niet elke schoot fijne bollen merkte met een groote F, zoodat, waar dan ook een oude Amsterdammer zich al eens in kon vergissen, niet in de fijne of groffe bollen.

Maar toch had het eenmaal weinig gescheeld, of Amsterdam had, bij al die verschillende soorten van oproeren, die 't in den loop der eeuwen al gehad heeft, ook nog zijn bollen-oproer kunnen voegen. Of liever — 't was reeds begonnen, 't eerste bedrijf zagen wij reeds. Natuurlijk was 't op een Zaturdag-avond, en wel in dat fameuse jaar 1748, juist toen het groote pachtersoproer pas was afgespeeld, en dus de woeligheid het volk nog in de leden zat. Wel hadden de bakkers dien avond behoorlijk op den hoorn geblazen; maar toen de bollen te voorschijn kwamen, ging er een jammerkreet op, en die jammerkreet ging in een dreigtoon over, en de gantsche stad raakte in beweging, omdat de bollen weêr zes lood te ligt waren.

't Was een angstvolle Zaturdag-avond! In allerijl vlogen Mijne Heeren van den Gerechte, ofschoon ze pas t' huis gekomen waren, weêr naar 't stadhuis, en hielden op nieuw vergadering, en beraadslaagden, en oordeelden, dat ze van tumulten en plunderingen al meer dan genoeg hadden, en besloten, dat er aan een bollenoproer geen behoefte bestond. En aanstonds deden ze een plakkaat afkondigen, waarbij den bakkers de les gelezen en der gemeente alle satisfactie beloofd werd, — zelfs schaal en gewigt op elken bakkers-toonbank om den lieden de bollen voor te wegen. En toen de opgestoven vrouwtjes dat hoorden, en bovendien hier en daar de schutters in 't geweer zagen komen, en ze dachten aan Mat van den Nieuwendijk, die daags te voren, "ten exempel van anderen" uit de Waag gestoken was, gingen ze stil en bedaard naar huis; — zoodat het bollenoproer in de geboorte gesmoord werd, en Amstels burgerij ditmaal met den schrik vrijkwam, en een uur later ieder rustig naar den Witten Doelen mogt gaan, met Vondels vers op de lippen:

> Op 's Burgemeesters wacht, magh elk hier veilígh slaepen.

DORDRECHT IN DEN AANVANG DER 17e EN DER 19e EEUW.

DOOR

Dr. G. D. J. SCHOTEL.

Groote veranderingen hebben de hollandsche steden in de laatste vijftig jaren ondergaan. Die veranderingen merkte ik vooral in mijne geboortestad, het grijze Dordrecht, op. Wel had zij in mijne jeugd niet meer die voorregten, welke haar in vroegere eeuwen tot "de koningin der steden", "de roem van Holland", gelijk de dichters zongen, verhieven, was zij "de eerststemhebbende stad van Holland, de bezitster van het stapel- en muntregt, de stad "mogend door handel en scheepvaart" niet meer; maar toch bezat zij nog veel dat aan het bloeijendste tijdvak van haar bestaan, de eerste helft der 17e eeuw, herinnerde; zelfs schenen haar uitwendige toestand, hare gebruiken, zeden, ja haar taal schier dezelfde te zijn gebleven.

Nog bezat zij hare oude poorten, schilderachtige gebouwtjes uit de 15e en 16e eeuw, oude bruggen, naauwe straten en stegen die men met zoo veel genoegen op de voortbrengsels harer vroegere schilderschool beschouwt. Nog las men dezelfde opschriften, zag men dezelfde afbeeldingen boven poorten, godshuizen, hofjes, stegen, huizen, die Balen vermeldt.

Nog gingen de eerzame burgers des zomers tusschen thee- en koffij- of na koffijtijd naar hunne tuintjes en weihuisjes aan de cingels of zaten in de schemering, de vrouwen in hare pelises met de breikous in de hand, de mannen in de poederjas of japon met den gouwenaar in den mond, op de banken hunner stoepen. Hier werden de Dortsche courant gelezen, de stadsnieuwtjes besproken, over dienstboden en de wasch gehandeld; ook wel eens een scharretje geplozen of een appeltje geschild. De Zondagen bragt men bij schoon weêr na de vroegprekatien in de tuinen door en zag men des middags na theetijd de lanen en dijken en cingels wemelen van wandelaars, terwijl de minder deftige klassen de collegien buiten de poorten bezochten. Op de meeste scholen ging het, ten minste uitwendig, nog even zoo toe als ten tijde van Pieter van Godewyck. De kinderen zaten op de bovenverdiepingen zaamgepakt naar lucht te snakken, terwijl de schoolmonarch in den sitsen japon met plak en roede in de hand uit zijn catheder zijn rijk bestuurde. Het meublement dier scholen was sedert de 17e eeuw niet veranderd en dezelfde belooningen en straffen vielen den vluggen en luijen knaap ten deel.

Op de Latijnsche school was het niet anders. Dezelfde gebruiken waren er nog in zwang als in de dagen toen Jan en Cornelis de Witt ze bezochten; de rector doceerde nog uit de catheder, waaruit Vossius sprak, vele gebruikten nog diens grammatica, maakten hunne themaas met het Dictionarium Tetraglotton, Hoogstraten en Pitiscus nevens zich, en gebruikten de edities welke hunne overgrootvaders reeds in handen hadden. Nog zaten de matressen met hare naaikinderen of de kleinen, die zij spellen en lezen leerden, des zomers op de stoep, des winters in het voorhuis. De jeugd vermaakte zich nog met dezelfde spelen als ten tijde van Cats en sprak nog gelijk toen van mulveren, alleblassen, prickduytjes, penteren, troeven, hoepen. Even als toen stuwden zij op beestenmarkt de ossen met geschilde stokken, onder het geschreeuw van pri-hoi-hoi naar het stek, waar dan stropertjes, oliekoeken en lever werd verkocht. Op kersmis at men korsseweggen, op paschen bontgekleurde paascheijeren, die ook aan den meester en de matres werden vereerd, die van hunne zijden gouden, sitsen en gewone prenten ten geschenke gaven. Op hemelsvaartdag sloeg men den dauw, op pinksteren gingen pinksterblommen rond en vierde men pinksteren drie op 't veld van Mars, den eersten Mei danste men om den meiboom, en op kermis was het publiek zoo uitgelaten dat een vreemdeling, die de stad, vooral Zaturdags, bezocht, haar voor

een lazarus-huis, waarin alle bewoners door den St. Vitusdans waren aangetast, moest houden. De volkstaal had schier geen verandering ondergaan. De burgers spraken nog in het oude dialekt of liever plat dortsch. Nog zei men jochie, koeksie, meissie, mannechie, bijbeltie, ien stiene hoisie, een biene messie, een blaachie roiie koil, loisen op 't hoit, moi is in hois, voile geuten, stic mit butter, roisemoisig hoishouwe, jochie asjie tois komt sel moesie je ein groit stick geven"; verwarde men de geslachten en naamvallen, gebruikte men verouderde woorden, noemde men elkander bij den voornaam en verbasterde men soms de namen zóó, dat men naauwelijks wist wien de spreker bedoelde.

Doch het was ons plan niet zoo zeer bij gewoonten en zeden en taal, als wel bij kunsten en wetenschappen stil te staan en aan te toonen hoe zeer het Dordrecht der 17e eeuw, met het Dordreeht in den aanvang der 19e eeuw, ten dien opzigte overeenkwam. De grenzen aan mijn opstel toegestaan, veroorloven geen uitvoerige teekening, maar slechts een ruwe schets. Wij beginnen met de schilderkunst.

Nergens in ons vaderland bereikte deze, in den aanvang der 17e eeuw, een hoogeren trap van bloei dan te Dordrecht. De dichters noemden haar toen "een paradijs der const," een "constprieel, waerin nyet aen ontbrack, gelt ende goet den geest veyl was en de geest in aenvalligh natuer op het doeck gedruckt, gelt ende goet." Toen leefden de Cuypen, Hoogstratens, Bisschoppen, Bollen, Maassen, Schalckens en zoo vele andere beroemde meesters, dien de Blyenburgen, van Beverens, de Beelaertsen, Pompes tot Maecenassen verstrekten. De burgerij moedigde de kunst aan door het aankoopen van kabinetstukjes, waarmede zij de wanden harer pronksaletten versierde; zelfs in de woningen van geringe poorters mogten geen schilderijen ontbreken Men kocht ze toen tot meublement, en zelfs vond men op de hoeven van welvarende boeren, niet zelden een "Cuypie". De groote en kleine gilden lieten kapitale stukken vervaardigen, waarop de afbeeldingen der dekens en hoofdlieden voorkwamen, en de neringdoenden stelden er prijs op, dat boven hunne winkels goed gepenseelde uithangborden prijkten. In het laatst der 17e eeuw begon echter de kunst te kwijnen. Op de groote meesters volgden anderen, wier namen alleen in geheugenis zijn gebleven, omdat zij de leermeesters van uitstekende vernuften waren: mannen, van welke slechts enkelen betere tijden waardig waren. In het begin en midden der 18e eeuw was er zelfs een stilstand in de kunst, en de weinige beoefenaars schilderden in de konstgenootschappelijken pruikenstijl. Eindelijk brak met de 19e eeuw een nieuw tijdperk voor de kunst aan: weder werd Dordrecht "een paradijs der const" en beloofden de dichters een gouden eeuw. De gebroeders van Stry, Schouman, Bendorp, Smith, van der Koogh, Smak Gregoor, Versteegh, Schotel, schudden het stof van een Ponse, van Leen, Vermeulen af, en overtroffen welhaast de kunstenaars der 18e eeuw, zoo als deze door die der 17e eeuw werden overtroffen. De oude lust voor de kunst herleefde, de aristocratie en rijke kooplieden legden kabinetten aan, de neringdoende burgers wenschten weder schilderijen tot meubel te bezitten Deze liet de wanden van zijn salet door van Stry bemalen, gene stelde prijs op een sierlijk geschilderd uithangbord. De kunstenaars, die weleer tot het verwersgild behoorden, hadden zich reeds lang aan die broederschap onttrokken, en in den aanvang der 18e eeuw een afzonderlijke vereeniging gesticht, die later door Pictura vervangen was. Gedurende het laatst der 18e eeuw was dit genootschap nog in kwijnenden toestand, maar in den aanvang der 19e eeuw tot een der bloeijendste van ons vaderland geworden. De aristocratie, zelfs vrouwen van rang en aanzien, stelden roem in den eernaam van voorstanders en voorstanderessen der schoone kunsten, en plaatsten hunne namen op de rollen zijner begunstigers; de geleerdste en achtbaarste mannen dongen naar het lidmaatschap. Dáár legden de eerste meesters de gronden der teekenkunst, bezochten het eerst als leerlingen, later als meesters, eindelijk als bestuurders en eereleden.

Even als in den aanvang der 17e eeuw,

was er tusschen de kunstbeoefenaars de schoonste harmonie Zij gingen "vriendbroederlijk" met elkander om, bezochten elkanders ateliers, deelden elkander hunne op- en aanmerkingen mede, en wanneer men ze over de kunst hoorde spreken, de oude kunstwoorden hoorde gebruiken; van "liefhebberen en wiewaauwen" hoorde spreken, hunne losse en ongeneerde kleeding opmerkte en acht sloeg op veler zonderlinge gewoonten, dan was het of er tusschen het begin der 17e en 19e eeuw geen 18e eeuw lag.

(*Wordt vervolgd.*)

BIJGELOOF IN DRENTHE. DAAR WAAR IK 'T HUIS WAS.

DE ZEUVEN DUBBELTIENSRING,

DOOR

C. VAN SCHAICK.

Wat uit de mode geraakt is en voor den tijdgeest heeft moeten zwichten; wat dood gerekend en in de vergetelheid begraven is, het bijgeloof *niet*. Het heeft eeuwen doorleefd en zal, even als de zwervende jood Ahasvéros, nog wel een eeuw of wat voortleven, eer 't licht die duisternis te onder zal hebben gebracht. Enfin! 't zal wel eens in orde komen, al is 't met allen vooruitgang onzer stoom- en spooreeuw nog zoover niet gekomen. Er kan spoedig uit een of ander rijk, zij 't ook uit dat der zeven heuvelen, een telegram aangebracht worden, die ons 't heuchelijk nieuws meldt.

Dan, ter zake! Bijgeloof.... waar en in welke vormen treft gij 't niet aan?... In Suriname en in Drenthe valt het u in 't oog. En niet zelden in 't eerste zoo zeer, dat gij, iets hoorende of observerende, zegt: justement comme chez nous, althans als gij zoo kersversch met vrouw en kind uit het stille, liefelijke Dwingeloo in Drenthe, in de kolonie komt. Heeft men in Drenthe den mond vol van de *witte wieven*, in Suriname weet men wonderveel van *Joerka* te vertellen, die bijna door 't sleutelgat, door spleet en de nauwste goot heen kruipt en, al grooter en grooter wordende, voor haar slachtoffer uitwandelt en het noodzaakt haar te volgen, al loopt ook de weg door de Suriname, Commewyne of Cottica, of welke rivier ook. Het einde is.... de dood. Ik heb 't bij ondervinding bij mijn foetoeboi (huisknecht); hij verdronk wel niet, maar veertien dagen nadat hij 's avonds Joerka gezien had, was hij een lijk, slachtoffer van hevige typhuskoortsen en hoog geprikkelde verbeelding. Helaas! de vrome, brave kleurling!... Ik had hem lief om zijn aanleg en goede hoedanigheden. 'k Stond aan zijn ziek- en sterfbed en bracht zijn stoffelijk overschot de laatste hulde.... 't Was maar een slavenkind, maar een braaf kind; een kind Gods; waar, zoo hij in 't leven was gebleven, een sieraad der kolonie van te maken was geweest. Doch 't zij zoo! Voet bij stuk en geen verdere omwegen. François de foetoeboi behoort tot den ouden tijd der slavernij in de kolonie... en die tijd is voorbij... en, gelukkig! De menschheid is geadeld tot een Godsgeslacht en duldt geen slavernij. Dat is een deerlijke persiflage op den titel: *Kind Gods*.

't Is nu bijna negen en dertig jaren verleden, dat ik in mijn nederige studeerkamer in 't vriendelijk en mij onvergetelijk Dwingeloo, mijn leer- en oefenschool, zat, toen een paar mannen, broeders diakenen, bij mij binnentraden, om zaems te overleggen, wanneer 't uutbesteedinge der armenkinderen en weezen zijn zou.[1] Voor de oudste zou 't wel weêr misloopen, merkte een hunner aan, onmiddelijk krachtig geaccompagneerd door zijn collega, en wel voor Hossen Jantien, wier moeder nog leefde, maar kind van verdachte geboorte was, ouders ter slechter

[1] Hierover nader.

naam en faam bekend, zoo as de goew luu meenden en die aan tremiens, stoepen of vallende ziekte leed. Alles te samen genomen zou haar een paria van 't karspel doen worden. Wie zou zoo'n meisje in zijn dienst nemen, al gaf de diakenie er kostgeld op toe?!

Toch werd zij geen paria! Eerst als kinder- en boodschappen-, later als huismeid heeft zij ons, bijna zoolang ik te Dwingeloo dominé was, trouw en eerlijk gediend. Later getrouwd, is zij een knappe schippersvrouw geworden. Zij leed aan vallende ziekte, of zenuwtoevallen en was overigens gezond, vroolijk, vlug en sterk... en had van die toevallen later geen last. Hoe zij er van genezen werd?

In dezelfde studeerkamer waar zij door de diakens der sprake gebracht en haar lot beslist werd, werd ik 't geheim gewaar, dat ik 't voordeel heb den geëerden lezer in 't kort meê te deelen.

't Was Mei of Dwingeler-voorjaarsmarkt geweest. Gij vondt er van alles, tot goud en zilver in kluis. Hossen Jantien trad mijn kamer in en overhandigde mij een brief, op haar manier, dat is? echt kinderlijk en gul. Immers zij was bij ons t' huis. Zij was het kind der armen, en waar vindt dat geen open oor en hart? vooral in een Christenland en bij een boerendominé.

Terstond viel mijn aandacht op een ring, dien ik nooit aan haar hand bespeurd had, en 't volgende onderhoud ving aan.

"Zoo! zoo! een ring aan den vinger? Vast op Dwingeler, of Dievender markt gekocht, Jantien?"

"Och neen! doomneer! te geef; 't is je altwisse 'n zeuvel dubbelties ring, dien 'k je om Godswille kreegen heb!" — 't Arme kind kleurde, terwijl een traan in 't oog parelde. Zij was wel geen heldin in lezen en schrijven, maar had een gevoelvol hart.

Ik bid u, Mevrouw, lach niet, omdat ik Jantien, het kind des armen, een hart en wel een gevoelvol hart toeken. Zij mocht al geene beschaafde opvoeding hebben genoten, zij was in haren stand van zessen klaar en zeer bruikbaar.

Dan, ter zake! Zij had zich tot zeven personen gewend, die bekend stonden voor meelijdend en goedgeefs, had ieder hunner zonder eenige nadere verklaring te geven gevraagd: "Krieg 'k, as't mit oew believen is um Gods wil 'n dubbeltien van oe?" Daarop had zij, zonder groet of dankbetuiging, zich stilzwijgend verwijderd. Zoodra zij de zeven dubbeltjes bijeen had, was zij er mee naar een zilversmid gegaan en had dezen gevraagd, of hij haar om Godswil daarvan een ring wilde maken, dat niet geweigerd werd. Is deze echter met de zaak niet bekend, dan mag de belanghebbende hem alleen zeggen: "ik lied oan flauwtens." Ook hier is van geen dankbetuiging sprake. De wonderkracht zou daardoor verminderd worden, zoo niet te eenemale verloren gaan. In stede van zoo'n dankje, had zij, den ring in ontvangst nemende, dien terstond aan den midden-vinger van de regterhand moeten steken, en mocht dien onder geen voorwendsel afleggen, al ware het ook maar voor een oogenblik. Is hij intusschen van de hand verdwenen, dan is 't het bewijs dat men hersteld is en niets meer van soortgelijke aanvallen te vreezen heeft. En?..... Jantien heeft jaren achtereen bij ons gediend en had geen last van zenuwtoevallen. Zij was een gezonde, sterke deerne. Enfin! dat de geneeskracht niet in den ring stak behoeft geen betoog. Intusschen, waag u aan geen tegenspraak indien vrede en rust u lief zijn! Men zou u voor een *neijlichter* of iets dergelijks uitmaken, terwijl gij geen haarbreed zoudt vorderen, al wist gij te praten als Brugman.

"En is dat nu alles en 't eenige van 't bijgeloof in uwe environs, toen gij te Dwingeloo dominé waart?"

Pardon, Mevrouw! Verbeeld u, hoe vreemd ik stond te kijken, toen, ofschoon ik reeds elders vader geworden was en 't andermaal zou worden, de vraag tot mij gericht werd, om 't bovengedeelte van een manshemd te mogen hebben, um kleine poppe te ontvangen as 't kommen was. Dat was je altwisse zoo'n old gebruke. Oars.... kleine poppe kon je dood goan," vervolgde de dorpsba-

ker, geruggesteund door 'n poar noaber wieven, die onmogelijk gemist konden worden en nolens volens zich in de kraamkamer bevonden, en, koffie drinkende en boterhammen etende, de komst van den kleinen wereldburger naar lands gebruik afwachtten.

Praat, pruttel, knor, brom — 't baat u niet. Geeft gij niet toe, de goede, bezorgde zielen hebben hare maatregelen genomen en, zou 't ook, wie weet van waar komen, 't bedoelde kleedingstuk is daar en... de kleine wordt er in ontvangst in opgenomen, al hadt gij de heele luiermand uitgestald en met eigen oog de wollen en linnen lappen gezien. Duizend tegen één, als gij met alle professorale wijsheid en menschen- en zakenkennis die goede zielen dit uit het hoofd praat. Tal van bewijzen en voorbeelden voeren zij aan, om u te doen hooren en zien, voelen en tasten, dat gij ongelijk hebt en 't leven van den nieuw geborene niet in gevaar moogt stellen.

Gij hebt last van spook- en duivel-aanvechting en bekooring, als gij, in 't nachtelijk uur, u door den slaap hoopt te verkwikken en in staat te stellen, om met lust en ijver uw dagtaak weêr te hervatten?.. Welnu!... als gij uw slaapstede wilt instappen, keer dan uw muilen of sloffen om, dan kan 't spook, of de duivel er niet ongemerkt in komen; of, gij moet al een vasten slaap hebben, gij ontwaakt en wordt hem gewaar en kunt hem toeroepen: "in noame des Voaders, des Zeuns, des heiligen Geestes, gao weg duvel! 'k wil niks van oe waeten en gien gedoe mit oe hebben!" en spook en duivel zullen u met de snelheid van 't licht verlaten en niet verder hinderen.

Gij zijt gesteld, en wie niet? op een goed gebit en wilt u tegen tand- en kiespijn, Dwingeler en Surinaamsche kwaal, beveiligen — Zeer goed! maar draag dan vooral zorg, dat gij de naald en draad waarmee 't doodlaken, als mantel om den hals van den ontslapene geplooid en in orde gebracht, genaaid is, zorgvuldig in de aschkoek begraaft, opdat gij die te avond of te morgen niet gebruiken kunt als tanden *prooker*. Dat is je altwisse van *olle beppe alheurd. En 't olle menschke lôg niet.* Tot recht verstand diene, dat men van naald en speld zich daar te lande vaak bediende, en die voorwerpen op een speldekussentje gestoken en aan een band, onder den schoorsteenmantel, of nabij den haard hangende, ook voor reinigingswerktuigen van den mond, of juister, tand en kies bezigde.

Gij zijt vast slaaps — en — schoot men ook al een pistool naast u af, gij zoudt het niet gewaar worden. En geen wonder! een boerendienstbode, of arbeider, die den heelen dag flink gesjouwd en hard gewerkt heeft, en geen kwaad en beschuldigend geweten omdraagt, is moe en af, en niet licht te stooren of te wekken. En toch kan de duivel 't hem lastig maken. Wat u te doen staat?... de eene mouw van uw hemd moet op gewone wijze, de andere het binnenste buiten in dat kleedingstuk genaaid worden. En dan?.. geen vrees!.. Zijn helsche Majesteit moge rond uwe slaapplaats omdoolen, hij kan u niet deeren. Hij heeft geen vat op u. Zoo'n mouw, *kreng*, gezet in uw hemd, is een talisman, waar hij respect voor heeft en die hem onmachtig maakt.

En dan nog wat. Gij zijt jolig en trouwlustig, jeugdige plattelandsbewoonster! Wacht u dan toch vooral, dat gij 't stuk boter, dat op tafel komt en reeds aangesneden is, niet van eene andere zijde aansnijdt. Voor altijd was de kans van trouwen verkeken; zoo waar als in een gezelschap van dertien aan tafel, de eerste die vertrekt het eerst zal sterven.

Och! och! 'k Zou zoo kunnen voortgaan, tot in het oneindige. Maar waarom? waarom? Wij willen meêdeelen, wat wij weten en bijgewoond hebben. 't Kan geen kwaad! 't Is mij niet te doen, om onze goedhartige, bekrompen plattelandsbewoners in Drenthe, dat ik lief heb en mijn oefen- en leerschool was, belachelijk te maken... O! neen... maar om te doen zien, hoe 't in 1850 in mijn buurt nog was en hoe men dacht, sprak, deed, ten einde eene gevolgtrekking te maken over 't gene in 't grijs verleden was en plaats had, — daar en elders. Goddank dat men er geen heksen enzv. woog, te water liet gaan en...

bij ongunstigen uitslag verbrand heeft. Eere in dat opzicht aan 't oudvaderlijk *Landschap van Drenthe.* Dat landschap moge jaren lang achterlijk zijn gebleven in zoogenoemde beschaving, aan *ordelen* en zoo iets meer heeft het zich nooit schuldig gemaakt en nooit zich er van bediend. Tot in 't begin dezer eeuw moge het, bij provinciaal, neen! volgens besluit van Drost en Gedeputeerden, geen nachtkwartier of logies aan een Roomsch Catholiek Priester gegeven hebben, aan marteling of bloedstorting heeft men zich nooit schuldig gemaakt. De Drenth was koel en eenvoudig, maar eerlijk en goedhartig tevens. Hij was een held op zijn akkers, maar... 't oorlogsveld beviel hem niet. Kon hij van den militairen stand verschoond blijven, gij vondt er geen enkelen in 't heele Nederlandsche leger. Maar!... men mut lotten. Is 't roak en heb i gien geld, dan must er op of veur oew nommer. — Och! wat hij blijde is als zijn tijd om is, en hij 't geweer met spade enzv. verwisselen mag. En geen wonder! Een koe, varken, schaap kan hij slachten, of helpen slachten, om, zoo als vader Cats zei: om den wille van de smeer — maar aan menschenbloed en menschenvleesch heeft hij niets. Dat lust hem niet. Zijn broeder of zuster slachten en opeten, is een gruwel in 't oog Gods, waartoe de mensch alleen in den uitersten nood en uit wanhoop en uit zucht tot zelfbehoud toe gedreven wordt. Maar ter zake!

Nu volgt een recept ter genezing van *wratten.* Wasch uwe handen of gezicht, zoo lang gij de klok bij eene begravenis hoort luiden, en de wratten verdwijnen. Of wat onfeilbaar en probatum is: tel de wratten en leg zoo veel knoopen in een wollen draad, als gij wratten hebt, begraaf haar in den grond, op een' plaats waar gij 't meest passeert. Als de draad vergaan is zullen de wratten verdwenen zijn.

Iets anders: hebt gij u aan een spijker bezeerd, steek dien in olie, dan zal de wond niet zweeren.

Dat men ten plattenlande aan de zoogenoemde *nachtmerrie* lijdt, zal u niet verwonderen, als gij onze landelijke heeren en dames, zij 't ook maar 's avonds aan tafel ziet aan 't soupé, gezwegen van 't diné en de lunche als men zoo'n heelen dag *te* of *uut gasten* geet. Intusschen, men schrijft dat lastig en benauwend verschijnsel niet zoo zeer toe aan te veel genot, soms grenzende aan overdadigheid, maar aan eene bezoekinge van den *duvel*, of ook wel den *kwoa* genoemd, die als een brieschende leeuw rondgaat, in hope van den een of ander te verslinden. Hij is er altijd op uit, indien gij de noodige voorzorgen, zoo straks genoemd, niet neemt, om u te overvallen. Hij plaatst zich op de borst van zijn onbewaakte prooi, maakt het den ongelukkige gedurig benauwder en tracht hem te doen stikken en in zijn helsche krocht een plaatsje te geven. Bevalt u dit niet? welnu! als gij hem voelt, dan flink het Onze Vader gebeden. Want zoodra hij u hoort zeggen: verlos ons van den booze, neemt hij dadelijk de vlucht en gij zijt uit zijn klauwen gered. Lukt dit niet terstond, en kunt gij 't dadelijk zoo ver niet brengen? begin dan maar weêr bij 't begin! Eindelijk zult gij er wel komen, en de booze geest, die u naar 't leven staat en 't om uw ziel te doen is, wel doen wijken.

Er is nog een ander formulier. Zeg maar "in noame Gods des Voaders, en van Jezus Christus zien Zeun en des heiligen Geestes, 'k wil niks van oe waeten, duvel!" en hij zal van u vlieden. Op 't hooren van den naam van Jezus zal hij 't wel op een loopen zetten, niet eens wachtende wat er verder volgt.

(*Wordt vervolgd.*)

HAARLEMSCHE REGTSPLEGING IN DE 16e EEUW.

Alle overtredingen, ook die waarop de doodstraf stond, werden te Haarlem door schepenen beregt; dan alleen, wanneer er verschil van gevoelen bestond werden de bur-

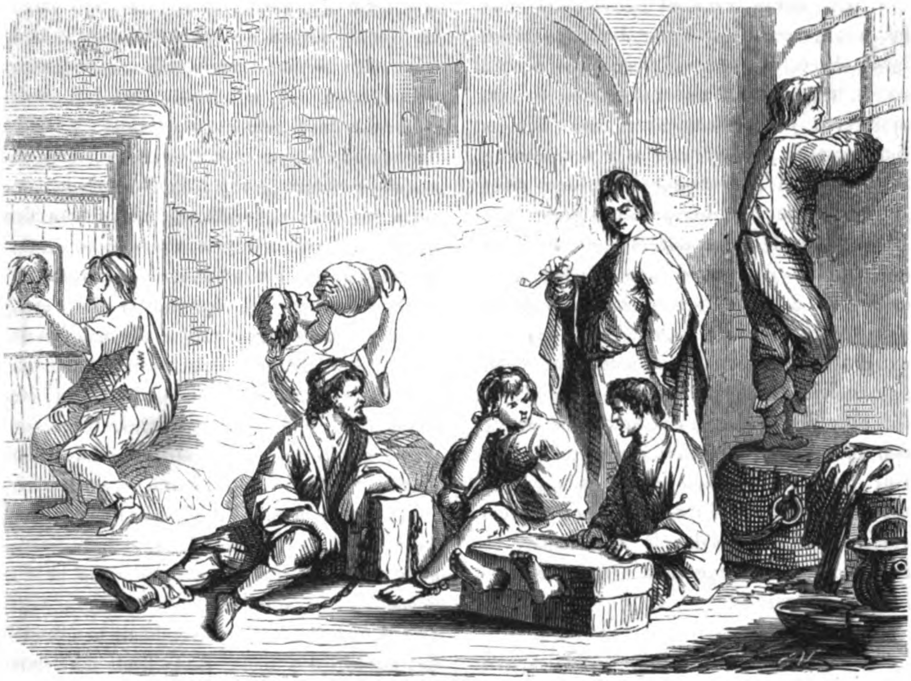
gemeesters en de leden der Vroedschap, die vroeger in het Geregt hadden gezeten, geraadpleegd en werd het geding in de notulen der Vroedschap vermeld. De beide hier medegedeelde voorbeelden zullen een vrij duidelijk denkbeeld geven van de regtspleging dier dagen.

Op den XIX^{en} dach in Meye a^{o} XV^{C} negenthiene, syn vergadert geweest alhier, opter stedehuys, Jacob van Montfoirt, Claes van Houtte, Gheryt Steffens ende Frans de Witte, burgemeesteren, Geryt van Warmont, Geryt Adamszoon, Claes Cantaert, Bertelmeeus Vyviensz., Henrick van Berkenrode, Geryt van Sparenwoude, Schepenen, Jan van Scagen, Jacob de Wale, Claes van Paendre, Henrick Aerntsz. Jacob Diricxz. de Vrijeze, Martin Claisz., Ysbrant Jacobsz.; Raden in den gerechte geweest hebbende.

Optie ansprake bij Joost van Bronchorst, schout, in den name van de Co. M. ter selver tijt voor den voirsz. schepenen in de vierschaer gedaen, op Claes Jansz. Tallinck, Jan Cornelisz. Verschoe en Claes Jansz. de jonge Talinge, van sekere straetrovinge bij hun lieden gedaen, dat zij luyden verbeurt hebben haer lijven ende goede ende an te gaene dat oerdeel des doots, gelijck de voirs. anspraicke, die in een papier in gescrifte gestelt was dairaf brreder mencie maicte, dair van de voirsz. schout vonnisse van schepenen begeerde.

Ende nae dat de voirsz. schepenen dairop driemael utte vierschaer boven opter burgemeesters camere gegaen sijn, om dairop deliberacie ende communicatie te houden mitten burgemeesteren ende anderen, die in den gerechte geweest hebben nae ouder gewoente, syn de selve drie persoenen op hoere confessie voor schepenen gedaen van tdelict, hen luyden bij den voirsz. schout angeseyt, mitsgaders oick bij seekere getugen dairop gehoirt, mit vonnisse gecondemeneert te angaene dat oirdeel des doots ende gerecht te werden mitten swaerde.

Is ter selver tijt medegezeyt bij den burgemeesteren ende anderen, die inden gerechte

Gevangenis in de 17e eeuw.

geweest hebben, Indien scepenen eenige moeyenisse ter cause van dese Justitie cregen, dat men dat ten coste van der stede voirsz. voorstaen sal.

10 Mei 1522.

Uptie saicken bij François Hoochstraet, Schout, deliberatie gestelt van Jan Willemzoon van Groeningen, oudt Wesende achtien jair, gevangen om seekere parcelen van dieveryen bij hem gedaen, navolgende syn confessie voir schepenen gedaen Sustinerende de voirsz Schout, dat de voirss. Jan Willemsz. syn lijff dairan verbeurt heeft Ende alsoo dit wezen soude syn eerste Justitie aen den lijve, begeerde anden gerechte ende raidt voirsz. om mit malcanderen daerop te communiceren ende concluderen, hoe ende wat condempnacie oft vonnisse syluyden over den voirsz. Jan Willemsz. souden willen geven.

Dairop die van den gerechte ende raden bovengenoemd geconcludeert ende gesegt is, dat hoewel de voirsz. Jan Willemsz. ter cause van der dieverijen bij hem gedaen syn lijff verbuert mochte hebben, dat nochtans om dat hij een jongman is ende groote beterscap geloift heeft syn leven te beteren, dat dit oick den Schout syn eerste justicie van den lijve wesen sal, dat men hem dairomme voir dese reyse gracie doen ende syn lijff sal laten behouden, maer dat men hem corrigeren sal om gegheselt te werden, een stuck van syn oere gesneden ende voirt gebannen te werden.

Ter selver tijd (1 Julij 1522) syn de scepenen met de Schout inde vierschair gegaen ende syn de schepenen weder uytte vierschair gecommen opter burgemeesteren camer ende hebben gereporteerd, dat de Schout beclaicht ende eyssen gedaen heeft op Gijsbrecht Cornelisz. van Leyden ende Claes Lourisz. van Akersloot, hoe dat dezelve Gysbrecht ende Claes, opentlick geconfesseert hebben, ongehecht ende ongespannen op hoer vrije voeten staende, onder den blaauwe hemele, voir scepenen, gestolen te hebben meer dan vijff scell. vier penningen ternois, Decklicken dat zij dairvan verbuert hebben hoir lijff, dairop bij den talman van wegen den voirsz. Gijsbrecht ende Claes exceptie genomen worde, bij sekere middelen, dat sij nyet sculdich en souden wesen te antwoirden.

Is eendrachtelick bij scepenen, eerst bij burgemeesteren ende van den ouden gerechte nae, geconcludeert, dat navolgens de confessie Scepenen gebleken ende in corformacien bij den Schout dairop gedaen, de voirs Gijsbrecht ende Claes sculdich waren te antwoirden ten principale.

Soe heeft de Schout noch gepersisteert, bij synen eersten eysch ende conclusie op hunluyden genommen dairop de voors. talman noch gepersisteerd heeft bij syn exceptie, ende hebben de voors. Gijsbrecht ende Claes den Schout seer hertelick gebeden om gracie ende dat hij henluyden dat swairt gonnen wilde. Ende syn de voirs. scepenen daerop naer boven opter burgemeesteren cameren gecomen, reporterende tguent dat voirs. is Begerende dairop advys van den burgemeesteren ende die van den ouden Gerechte als voern naer ouder gewoonte.

Daerop eerst bij Scepenen ende nae bij den burgemeesteren, daerna die van den ou-Gerechte, eendrachtelick geconcludeert is, dat de voirs. Gijsbrecht ende Claes, ter cause van de dieverijen bij henluyden gedaen, navolgende hoer confessie ende informatien bij den Schout dairop gedaen, dairvan Scepenen genoeg gebleken is sullen angaen, dat oordeel des doots. Ende syn de Scepenen in de vierschaer gegaen ende hebben gevonnist mit vonnisse, dat de voors. Gijsbrecht ende Claes sterven ende angaen souden dat oordeel des doots Ende heeft de Schout henluyden tot hoer bede ende ter bede van Scepenen gegont gerecht te worden mit den zwairde. —

Deze teregtstelling had den volgenden dag plaats, doch liep niet rustig af; wij vinden hieromtrent het volgende opgeteekend.

Ter selver tijt heeft de Schout den Gerechte ende Vroescap te kennen gegeven, dat op ghisteren, als de Scarprechter den twee delinquanten die bij scepenen gecomdemneert waren, qualick executeerde ende rechte mitten Swaerde, veele persoenen den selven Scarprechter mit steenen geworpen

ende gequetst hebben. Ende indien Schout en Scepenen niet gedaen hadden, dat men hem doot geslagen soude hebben ende dat de Scarprechter, den Schout die hem gevangen hadde, ontweldicht worde is, Begerende dat men yemanden van der stedewegen mit hem in den haghe schicken wilde, om mijnen heere den president van hollandt ende Raiden dit te kennen te geven ende te requireren den procureur-generael, om alhier te commen, om den delinquanten te vangen ende voirt justicie dair over gedaen te werden.

Daerop geconcludeert ende den Schout te antwoorde gegeven is, dat men den procureur generael dairomme nyet requireren sal om alhier te commen en te vangen, maer dat de Schout en gerechte selve alhier informacien van den saicken doen sullen, ende dat de Schout den delinquanten die tfeyt gedaen hebben selve vangen sal; indien hij mit sijn dieners niet starck genoech is, men sal hem mitten dregers ende waickers van der stede assistentie doen, ende dat die van den Gerechte dair over recht ende justitie doen sullen, als dairtoe dienen ende behoeren sal, gelijck dat naer rechten, previlegien ende oude costumen van der stede behoirt te geschiene.

17 Julij 1522.

Is gesegt eendrachtelick, dat die gedeputeerden, die op morgen van der stede wegen in den haghe ter dachvairt reysen sullen, hierop consuleren sullen mitt een advocaet ende geleerde, ende gemerct de presentatie bij den gerechte ende vroescap, den Schout gedaen om hem te assisteren ende alhier over, een delinquanten justitie ende correctie te doene, dat men daeromme aen mijnen heere president ende Rade van hollandt, solliciteren sal renvoy, om alhier de saicken te mogen berechten Ende dat men oick den Schout seggen sal, dat hij naevolgende sijn gedaen eedt, zulx mitter stede, mede behoirt te versoecken ende indien hij onwillich is, dairvan te protesteren Ende indien oick trenvoy alhier geweijgert worde, dat men voirt mitten advocaet ende geleerde dairop consuleren sal, of men dairop sal moghen appelleren ende zoe men voirt daerinne procederen sal, dat de previlegien, rechten ende oude costumen van der stede nijet verachtert noch gemindert en worden.

De Schout stoorde zich niet aan deze resolutie, en de betrokken haarlemsche poorters werden naar den Haag gedagvaard. Den 30 December 1522 werd deze zaak in de vroedschap behandeld en hieromtrent het navolgende besloten:

Alsoe seekere persoenen poirteren deser stede, ten versoucke van den procureur generael in persoene verdachvairt sijn geweest voir mijne heeren Stadhouder, president ende Raide van hollandt, om dat sij den scarprechter, als hij lest alhier opte baen twee personen qualick executeerde ende mitten swaerde redde, gequetst ende mit steenen geworpen ende gedreijcht of gevreest hebben doot te slaene, Niet jegenstaende dat die van den Gerechte en Vroescap, den Schout te voeren gepermitteert hebben, over denselven persoenen Justicie ende correctie te doene, als nae gelegenheijt der saicken dienen en behoiren soude Ende indien oock yemand sulcx misdaen hadde, dat hij vangelick ware ende de Schout mit sijn dieners nyet starck genoech en ware. dat men hem mitten scutters, dregers en waickers van der stede assisteren soude Ende is dairomme van deser wegen begeert renvoy, om alhier bij Schout en Schepenen Justicie ende correctie gedaen te werden als behoeren sal, als dat nae rechten ende previlegien deser stede behoirt te geschiene ende gemerct de presentatie, den schout gedaen als voren Soe is nochtans bij den voirs hove trenvoy gereckteert en geappointeert, dat de voirs persoenen peremptoirlick antwoirden sullen, opten eijsch van den voirs procureur generael.

Dairop eendrachtelick geconcludeert is alsoe tvoirs appointement is directelick tegens de privilegien van der stede, dat men den procureur, aengemerckt de presentatie van der stede wege den Schout gedaen als voren, ende de quade consequentie die daer uyt commen soude, van der selve stede wege van tvoirs appointement appelleren sal ende bij advijs van geleerden vervolgen sal, om trenvoy van de saicken alhier voir Schout

en scepenen te hebben ende dairover justicie ende correctie gedaen te worden alst behoeren sal.

In dezen stand van het geding en met het vooruitzigt dat geen van beide partijen zoude toegeven en de zaak dus waarschijnlijk te Mechelen zoude moeten dienen, hadden de schuldigen alle kans, om er nimmer meer van te hooren, hadden de navolgende feiten geen plaats gehad.

Den 26 Januarij 1523 was een deurwaarder uit 's Hage gekomen die de schuldige personen had opgeëischt en de hulp der regering had ingeroepen. Dit was wel door de regering geweigerd, die bij haar vorig besluit had gepersisteerd, doch de wrevel, die bij de burgerij bestond tegen den beul, was hierdoor nog meer opgewekt. De scherpregter woonde te dier dagen in een toren op de stadsvest, in het minst bewoonde gedeelte der stad, en het was hem niet geoorloofd elders eene woning te huren. Aldaar werd hij op een avond door zekeren Willem Boelman opgezocht en doodgeslagen. Het blijkt niet of deze Boelman een der hoofddaders bij het mishandelen van den scherpregter op den tweeden Julij is geweest, ook niet op welken dag hij den scherpregter heeft omgebragt; alleen is het zeker, dat hij dadelijk na het plegen van het feit op het kerkhof was gevlugt. Het kerkhof was een toevlugtoord voor misdadigers en stond, als behoorende tot de kerk, onder de jurisdictie van den bisschop en niet van de stedelijke regering. De regering begreep echter, dat er een voorbeeld gesteld moest worden en dat zij den dader moest doen straffen, doch hiervoor was het noodig den moordenaar in handen te krijgen. Men vervoegde zich niet tot den bisschop, maar de Schout François Hoogstraet presenteerde een rekest aan den Hove van Holland, en werd gemagtigd om Boelman van het kerkhof te halen. Dit had plaats, en den 25 April 1523 werd de zaak in dezer voege behandeld:

De Scepenen zijn mitten Schout in de Vierschaer gegaen. Ende heeft de Schout beclaicht ende aingesproocken Willem Boelman, off hoe zijn naem mit recht is, dat hij in de graeflicheyt van Hollant binnen der Stede van Hairlem Evert Janszoon, meester van den scerpen swairde, in syns zelfs woninge, van den levenden lijve ter doot gebracht heeft, gaende tzelffde an kennisse van Scepenen, Concluderende dat hij daeran verbeurt heeft syn lijf ende goedt ende dat hij op die clagentlicke woorden sculdich sal wesen te antwoorden.

Dairop Claes Arianszoon als talman van Willem, geantwoort heeft, dat om drie redenen Willem nyet sculdich en sal wesen te antwoorden, eerst dat Evert hem dickwijle versocht heeft om hem te slaene, dat de Schout hem weder behoirt te brengen opt gewijede dair hij van genomen is Ende dat de Schout eerst behoirt te verthonen macht van den bisscop, dat men hem van tgewijede nemen mach, voir dat hij antwoirden sal.

Ende syn scepenen weder boven gecommen ende hebben tselfde gereporteert den oude gerechte, ende is eendrachtelick geconcludeert dat Willem sculdich sal wesen te antwoorden, Ende is tvonnisse alsoe bij Geryt Adamssoon scepen, beneden in de vierschaer gegeven.

Soe heeft de Schout noch geeyscht een vonnisse en geconcludeert, dat Willem voirs. ter cause van syn misdaet voirscr. angaen sal dat oordeel des doots, Ende syn scepenen weder boven gecomen ende hebben tselfde gereporteert, ende is eendrachtelick geconcludeert, dat nijet jegenstaende dexceptien voirscr., navolgende de bevelen ende appoindementen van den Raden van Hollant, Willem angaen sal dat oirdeel des doots, ende is tvonnisse also bij Claes Geryts Scepen gewijst.

Ten derden heeft de Schout noch geeyscht ende begeert een vonnisse, hoe ende wat doot hij sterven sal, dairop eendrachtelick geconcludeert is, dat hij gerecht sal werden mitten swairden, ende syn scepenen boven gegaen ende heeft Geryt Claeszoon Scepen tvonnisse alsoe gegeven, Ende is de voirs. geexecuteert ende gerecht metten swairde.

Omtrent het zwaard, dat door den scherpregter gebruikt werd, zijn de beide volgende aanteekeningen, uit de thesauriers rekeningen overgenomen.

Thesaur. Rekening 1520.

Jan van Alckmair, dienre van den proc. gen. in den Haghe, om te lossen deser stede rechtswaerdt, daer men Justitie mede doet, dat bij meester Jacob, Scharprechter van Utrecht, die alhier gecomen was om executie van Justicie te doene, aldair verset was: bet. ij L. x st. ende noch van dat hecht van 't voirs. rechtswaert te vermaicken gelijck de Scharprechter nu wesende, dat hebben wilde, bet: iiij st.

Thesaur. Rekening 1524.

Jan Zijbrantsz., Scharprechter, ter cause van een nijen rechtswaert, dat hij tot behouff van dezer stede gecoft heeft, om dairmede execusie van Justicie te doene, alzoe hij seijde, dat die oude rechtswairden van de voirs. stede seer versleeten ende gedeclineert sijn en dat hij hem zeer qualick dairmede behelpen mochte., betd. v L.

Medegedeeld door Mr. A. J. Enschedé.

FRANCIS DE GROOTE,

DOOR

J. H. VAN DALE.

Vermoedden wij, toen we het leven, het misdrijf en de straf bespraken van Jan Pauwels Cornelissen, dat de dronkenschap hem tot haar slaaf en daardoor tot een dienaar der zonde gemaakt had, van hem, wiens naam we hierboven neerschreven, weten we, dat ze hem tot de misdaad bracht, dat ze hem tot een dief en een moordenaar maakte. Van kwaad tot erger gaande, sloeg hij de hand aan eene eerwaardige weduwe, verbrijzelde haar op afschuwelijke wijze het hoofd met een zwaren kei, en vluchtte toen, beladen met den roof, waarmee hij zich verrijkt had, na zijn slachtoffer het leven benomen en haar lijk in den kelder van hare woning gesleept te hebben. Hij vluchtte, maar hij vluchtte tevergeefs. De wrekende hand der gerechtigheid achterhaalde hem. Op het bloedige kruis gaf hij, geledebraakt, bloed voor bloed, leven voor leven, en met denzelfden steen, waarmede hij het hoofd der weduwe verbrijzelde, werd ook hem het hoofd ingeslagen door de hand des scherprechters.

Onder de geelkoperen plaat, die het misdrijf en de straf vereeuwigde van Jan Pauwels Cornelissen hing, in eenen ijzeren beugel, aan denzelfden karbeel, de vreeselijke kei, en daaronder las men in witte letters op eene zwarte ijzeren plaat het volgende:

FRANCIS DE GROOTE, VAN OOSTERZEELE, HEEFT OP DEN 5 APRIL 1769. MET DESE STEEN MEVROUW IOHANNA MARIA DE BENOUT, WEDUWE VAN DEN CAPITEYN PIETER WILSCHUT. IN HAAR HUYS HET HOOFT INGESLAGEN EN VERDERS MOORDADIG OM 'T LEVEN GEBRAGT. WAAROVER BINNEN DESE STADT LEVENDIG IS GERABRAAKT. EN MET DENSELVEN STEEN HET HOOFT INGESLAGEN, OP DEN 19 MEY 1769 EN VERVOLGENS OP EEN RAD GEPLAATS TUSSCHEN HET VEERHUYS EN DE OOSTSLUYSE.

Komt, lezen we in zijn geheel het vonnis, dat over den schuldige werd uitgesproken. We zullen er hem, zijn leven, zijn misdrijf en zijne straf nader door leeren kennen, en ook dit zal geene onaardige bijdrage wezen tot de kennis der rechtspleging van den ouden tijd.

Alzoo Francis de Groote, jegenwoordig 's Heeren gevangene, geboortig van de parochie Oosterzeele, in 't Marquisaat van Rodes, lande van Aalst, oud 42 jaren, laatst gewoond hebbende in den Acker tot

Gend, hoewel het stelen en moorden bij Goddelyke en menschelijke wetten strengelijk is verboden, nogtans daarop geen acht slaande, zich zooverre heeft vergeten, dat hij, zich al lange hebbende overgegeven aan eene losbandige levenswijze, en door het onmatig drinken van sterkedranken zich veeltijds onbekwaam makende, hij in de maand Januari laatstl., voor hoveniersknecht zijnde komen wonen bij Pieter Baas binnen deze stad, en aldaar over de vier weken geweest hebbende, op den vierden Paaschdag laatstl., door denzelven Baas zijnde weggezonden, omdat hij gedurig zich in den sterkedrank verliep, en alsdan in huis tegen de Vrouw en 't kind van gemelden Baas een groot leven maakte, zoodanig, dat de vrouw bang van hem was; dat hij, gedetineerde [*gevangene*], toen hebbende gaan logeeren ten huize en herberge van Alexander Ros binnen deze stad tot den vierden April jongstl., wanneer hij voorgeeft, des nachts buiten deze stad te hebben geslapen in een schuur op Knocke of Oostkerke; dat hij des anderen daags, zijnde Woensdag de vijfde April jongstl., wederom binnen deze stad zijnde gekomen, alstoen de vermetenheid heeft gehad van op den helderen middag, omtrent halftwaalf ure, stoutelijk te gaan in het huis, bewoond bij (*door*) meergemelden Pieter Baas, en vervolgens door den gang tot in den hof, terwijl Pieter Baas met eenen Tange aan den anderen kant van den hof was en hem niet konde zien; dat hij, delinquant [*misdadiger*], uit denzelven hof is gegaan in den hof van het huis, bewoond geweest door wijlen Mevrouw Johanna Maria de Benoudt, weduwe van den Heer Kapitein Pieter Wilschut, welke hof met den eerstgemelden hof gemeen is liggende; dat hij, aldaar gemelde Mevrouw Wilschut hebbende ontmoet, en haar, zoo hij voorgeeft, om een aalmoes had gevraagd, zeggende, dat Baas hem geen geld had gegeven, en hij geen geld had, vragende om een halven rijksdaalder, hetwelk gemelde Mevrouw zoude hebben geweigerd en jegens hem gezegd, dat hij een deugniet was; dat hij alstoen met een steen, dien hij aldaar had gevonden, naar meergemelde Mevrouw geworpen, doch haar niet geraakt heeft; dat gemelde Mevrouw, alstoen in haar huis zijnde geretireerd, hij, delinquant, haar had achtervolgd tot in het achterhuis, alwaar hij, gedetineerde, ter zijde stellende alle indrukken van menschelijkheid, den barbaren zelfs ingeschapen, die horribele [*gruwelijke*] wreedheid heeft gehad de meergemelde Vrouwe Weduwe Wilschut moorddadig te attaqueeren [*aan te vallen*], en haar met een zwaren steen (ter Griffie gedeponeerd, dewelke, hem vertoond zijnde, hij gedeclareerd heeft dezelfde te wezen) in twee slagen het hoofd heeft ingeslagen; dat dezelve vrouw, zich deferideerende [*defendeerende*, *verdedigende*], tegen (*op*) den grond is gevallen, wanneer hij, delinquant, haar nog twee stampen, één aan de eene en één aan de andere zijde van haar lichaam heeft gegeven; dat, zij nog niet dood zijnde, (hij) haar heeft gesleept naar den kelder en aldaar tegen (*op*) den grond heeft gelegd, latende haar aldaar liggen, niet wetende of zij nog leefde, dan dood was, zijnde hij voornemens geweest, zoo hij voorgeeft, om, indien hij de macht gehad had, haar op haar bed te brengen.

Dat het vermoorde lichaam des anderen daags, den zesden April, ook aldaar in den kelder liggende gevonden, bij examinatie [*onderzoek*] en schouwinge, gedaan door de Heeren Johan van der Beke, Medecinae Doctor, en Adriaan Robbers, mr. Chirurgijn binnen deze stad, ten overstaan van Heeren commissarissen, uit den achtbaren gerechte dezer stad, ter requisitie [*verzoeke*] en presentie [*tegenwoordigheid*] van den Heer eischer, *ratione officii* gedaan, is gebleken, dat het linkeroog zeer was gekneusd, en de gansche linkerslaap met verscheidene wonden bezet, die zich uitstrekten tot op het voorhoofdsbeen, schuins achterwaarts over den kroonnaad tot op het linkerwangbeen, en eene wond in het vel, op het verhevenste van het rechterzijdsche wangbeen, die tot op het been doordrong, de linkerslaapspier in haar oorsprong geheel verpletterd en van het been afgeschaafd, de groote jukbeensspier, een gedeelte van de ringspier van het linkeroog, en de voorste spier van het oor alle tot niets gebracht, het jukbeenig uit-

steeksel van het linkerslaapbeen gansch verbrijzeld, een gedeelte van het jukbeen, daar het zich aan gemeld uitsteeksel voegt, geheel weggeslagen, en een gedeelte van de uitwendige kauwspier zeer verpletterd, en wijders de long en de rechter holligheid van de borst zeer gezwollen, mitsgaders dezelve en het ribbenvlies van de eerste tot de vijfde ribbe zeer met bloed bezet, en de evengemelde ribben, alsmede die aan de linkerzijde van de tweede tot de vijfde alle gebroken in de helft van haar lengte, zijnde dezelfde Heeren van oordeel, dat, indien de groote kneuzing aan den slaap van het hoofd de oorzaak van den dood niet mocht zijn geweest: de zware beleediging aan de borst van een volstrekt en haastig doodelijk gevolg zij geweest; zijnde verder bevonden zoo en gelijk alles breeder gemeld staat in de akte van schouwing, door voornoemden Doctor en Chirurgijn op den 7[den] April 1769 gegeven en geteekend, bij eisch in originali geannexeerd.

Dat de gedetineerde, na het perpetreeren [*volbrengen*] van hetzelve gruwzame delict [*misdrijf*], aldaar uit het huis van gemelde Vrouwe heeft gestolen een zilveren horloge, dat op tafel lag, een zilveren lepel en vork, en vijf gebroken zilveren lepels, uit de kamer; een zilveren taschbeugel, een zilveren signet, een zilveren vingerhoed, een paar orllietties [*oreillettes*, oorringen], een toertje koraaltjes met gouden haak en oog, een zilveren schroefje, een zilveren ceintuur-gisp, mede uit de kamer; idem uit een bureautje, staande in de eetplaats, hetgeen hij met den sleutel heeft opengedaan, tien of elf rijksdaalders, zijnde in een wit zakje, en verder in een klein zakje eenig kleingeld, eenige paren witte vrouwenhandschoenen, die op een bed lagen, en uit het zomerhuisje of gloretje [Fr. *gloriette*] eenig garen lint, en meer andere kleinigheden; dat hij, gedetineerde, van binnen alles gesloten hebbende, met die goederen uit hetzelve huis zijnde geraakt in den hof door een venster in het zomerhuisje, alstoen een gedeelte van dezelve, zijnde een pakje gele luurbaai, heeft geworpen over het schutsel op een pannendakje, van waar het gevallen is in den hof van het huis, bewoond bij (*door*) Jan Jurrien, voerman, daarnevens woonachtig; waarop hij, delinquant, na inmiddels door Pieter Baas en gemelden Tange in den hof te zijn ontmoet, en tegen Baas gezeid hebbende, dat hij daar gekomen was om het goed eens te zien, is weggegaan achter door den stal en verder door de voordeur van gemelden Baas, alswanneer hij' is gegaan naar het huis van gemelden voerman, alwaar hij het voorschreven pakje uit den hof heeft gehaald en, weder in huis gekomen, aan de vrouwe van denzelfden voerman, die hem vroeg wat hij met dat goed dede, heeft gezeid, dat hij er door een aardigheid aangekomen was en wel zoude zien, dat hij het aan den man bracht; dat hij, gedetineerde, vandaar weggegaan zijnde, de gestolen goederen, en een reiszak, dien hij bevorens aldaar gelaten had, medenemende, naderhand nog eens is teruggekomen om een spiegeltje, hetgeen hij mede aldaar gelaten had, te halen; vervolgens denzelfden middag tusschen een en half twee ure komende ten huize van Karel Lippens binnen deze stad, aldaar aan de huisvrouw van gemelden Lippens heeft gegeven achttien stuivers, om die terug te brengen bij Jan Tange, mede alhier woonachtig, bij wien hij zich voor hoveniersknecht had verhuurd en hetzelve voor een huurpenning had ontvangen; dat hij, delinquant, van daar gegaan, tusschen twee en drie uren met de gestolen goederen is gekomen in de herberg, bewoond bij (*door*) Jan Baptiste Patoullet alhier, alwaar hij heeft gegeten en gedronken, en aan de huisvrouw van Karel Lippens, die hem rapport bracht, dat Jan Tange niet thuis was en zijne vrouw weigerde het geld te ontvangen, nog heeft gegeven eene oude mansbroek en een kwaad [*slecht*] hemde; dat hij denzelfden namiddag omtrent halfdrie ure ten huize van voormelden Alexander Ros is gekomen, alwaar hij zijn verteerd gelag en logementgeld heeft betaald, aldaar voorgevende, dat hij dien nacht gelogeerd had in het Schippershuis op de kaai en vervolgens omtrent drie à half vier ure is gekomen in de herberg, bewoond bij (*door*) Philip Hartman op het Groote Pas dezer stad, aldaar van het ge-

stolen geld tegen Vlaamsche specie heeft opgewisseld voor negen gulden aan dubbeltjes en aldaar ook heeft laten zien de gestolen elf Zeeuwsche rijksdaalders en het horloge, voorgevende, dat hij hetzelve van den horlogemaker gekocht had voor acht ponden Vlaamsch.

Dat hij, delinquant, des avonds omtrent vijf ure van daar is gegaan naar den Dam van het fort Sint Donaas, alwaar hij in de herberg aan de huisvrouw van Jan de Graaf, aldaar woonachtig, de elf Zeeuwsche rijksdaalders tegen Vlaamsch geld heeft opgewisseld, en het horloge aan Rudolf Steesel, die in gemelde herberg was, tegen een ander verruild en nog twee pond Vlaamsch toe ontvangen.

Dat hij, gedetineerde, denzelfden avond nog zijnde gekomen te Damme, alwaar hij twee nachten heeft gelogeerd in het stadhuis of concierge, alwaar hij aan den hospes heeft verkocht een lapje gele luurbaai voor vijf schellingen en drie grooten courant, en aan de vrouw van den hospes eene zilveren snuifdoos met schildpadden deksel voor vijf schellingen wisselgeld, boven "eenen busch" [?] en eene flesch wijn voor lijfkoop, en nog aan zekeren Jan Wattelle, filius Antonie, acht paar witte vrouwenhandschoenen, twee einden fizellen lint en twee einden rijgkoorden voor vijf gulden.

Dat hij, delinquant, op Vrijdag den zevenden April, zijnde gekomen te Brugge, alwaar hij zich in verscheidene herbergen, zoo binnen als buiten de stad, heeft opgehouden, ook aan den zilversmid Francis Ryeland, den zilveren taschbeugel heeft te koop gepresenteerd, terwijl hij inmiddels, om zich te deguiseeren [*vermommen*] en, ware het mogelijk, de handen van de Justitie te echappeeren [*ontsnappen*], zijn haar, hetgeen hij gewoon was gebonden te dragen, te Brugge heeft afgesneden, en aldaar gekocht en aangedaan eene witte ratijnen kapote en een blauwen gestreepten zijden neusdoek; dat hij, gedetineerde, vervolgens over Gend zijnde gekomen te Oosterzeele, aldaar op den negentienden April 1769 is geapprehendeerd [*in hechtenis genomen*] geworden, nog verscheidene van de gestolen goederen bij zich hebbende.

Al hetwelk is consteerende [*blijkende*] zoo uit de wettelijke informatiën, als de informatiën en responsieven [*antwoorden*] van den delinquant, dewelke, ofschoon hij bij zijn preparatoir [*voorloopig*] verhoor van den 24 April laatstl. en gedane interrogatoriën [*ondervragingen*] van den 29 daaraanvolgende zijne geperpetreerde delicten [*bedreven misdrijven*] hardnekkig had ontkend, en bestaan daarmede een schuldeloos persoon te accuseeren [*beschuldigen*], nogtans bij nadere interrogatoriën [*nader verhoor*] van den tweeden dezer maand Mei zijne voorschreven delicten, buiten pijne en banden van ijzer, voor Heeren Commissarissen uit dit achtbaar gerecht met alle deszelfs circumstantiën [*omstandigheden*] heeft geconfesseerd [*beleden*] en zijne vorige responsieven [*antwoorden*] als valsch en gefingeerd [*verzonnen*] geretracteerd [*herroepen*].

En alzoo zoodanige execrabele [*verfoeilijke*] en enorme [*ontzettende*] delicten van kwade en dangereuse [*gevaarlijke*] gevolgen zijn, direct [*rechtstreeks*] strijdig tegen Goddelijke en wereldlijke rechten, ja zelfs tegen de denkbeelden, de natuur ingeschapen, en daarom in een land of stad, waar de Justitie vigeert [*heerscht*], geenszins te lijden, maar ten regarde [*opzichte*] van den delinquant, en anderen ten exempel [*voorbeelde*], ten hoogste en rigoureuste [*strengste*] strafbaar, zoo is 't, dat Burgemeester en Schepenen der stad Sluis, Waterrecht en Nieuwmuiden, doorzien en gevisiteerd [*onderzocht*] hebbende den schriftelijken crimineelen eisch en conclusie, mitsgaders de wettelijk genomen informatiën en ingewonnen attestatiën [*getuigenissen*], interrogatoriën en responsieven, met de akte van schouwing, ten laste van den delinquant in dezen overgediend door den Heer Johan Stanislaus Fabricius, Burgemeester van der Courps, in qualiteit als waarnemende de Hoog-Balluwage dezer stad, en zulks *ratione officii* en verdere dintalen [*dingtalen*, procedures] daarop gevallen, en op alles rijpelijk gelet hebbende waarop te letten stond en hetgeen eenigszins ter materie [*zake*] dienende, konde moveeren [*bewegen*], doende recht, condem-

neeren den voornoemden Francis de Groote, delinquant in dezen, om gebracht te worden ter plaatse, daar men gewoon is de crimineele justitie te administreeren, en aldaar op een schavot, daartoe opgericht, aan den scherprechter te worden overgeleverd, om door denzelven op een houten kruis te worden gebonden en vervolgens met een ijzeren handboom levend, van onder op, de leden van zijne beenen en armen aan stukken te worden geslagen, en na het radbraken in voege voorschreven zal wezen verricht, alsdan immediaat [*onmiddellijk*] met denzelfden steen, waarmede hij het enorme feit heeft geperpeteerd [*verricht*], twee slagen op het linker wangebeen te worden geappliceerd [*toegebracht*] en nadat alsdan een kwartier uurs zal hebben gelegen, een slag met denzelfden ijzeren handboom op het hart te worden toegebracht, en vervolgens aldaar zal blijven liggen tot na den middag en alsdan zijn lichaam buiten op de justitieplaats te stellen op een rad, om door de lucht verteerd te worden, ontzeggende den Heer eischer *ratione officii* zijnen verderen eisch; condemneerende wijders den delinquant in de kosten en misen van justitie, mitsgaders van het proces. Aldus gedaan en gearresteerd [*vastgesteld*] op den 12en, geresumeerd [*overzien*] den 13en, en geprononceerd [*uitgesproken*] en geëxecuteerd [*ten uitvoer gelegd*] den 19en Mei 1769. [1]

Het bovenstaande spreekt zoo duidelijk, dat we er niets meer hebben bij te voegen. Wij uiten hier nog alleen den wensch dat, wanneer aan de latoenen plaat van Jan Pauwels Cornelissen en de symbolische ijzeren vertinde vuist een plaatsje mocht geschonken worden aan een der wanden van de zaal des Kantongerechts, dezelfde gunst moge bewezen worden aan de ijzeren plaat [2] en den vreeselijken kei, die de herinnering bewaren van de euveldaad van Francis de Groote.

Sluis, 30 Maart, 1870.

[1] Dit vonnis is gedrukt te Brugge, bij Martinus de Sloovere. Het exemplaar, dat ons ten dienste stond, is het eigendom van den Edelachtbaren Heer J. H. Hennequin, Burgemeester van Sluis.

[2] De plaat is 50 centimeter lang en 34,7 centimeter breed.

OP WELKE VOORWAARDEN CLAES PIETERZS. HERINGA, IN 1636 TOT SCHOOLMEESTER TE WORMERVEER WERD GEHUURD.

Int jaer onses Heeren 1636 soo hebben wij Capelmeesters tot Wormerveer, Symen Josephsz. ende Pieter Claesz. Prins, met concent van de wet, ende kerckenraedt tot Wormerveer, een schoolmeester gehuert voor de gemeente van Wormerveer, voor een jaergelt, de somma van . . . . . [1]

Ende dat op dese naervolgende Artyckelen.

1. Ten eersten de Clock op zijn order te stellen.

2. ten tweeden geen collecten bij het school te bedienen.

3. ten derden 's morgens te acht uren int school te wesen, ende 's middaeghs te twaelfven om de kinderen in goede ordren te houden, ende voordemiddach die kinderen int school houden tot dat de klock elf uren heeft geslaegen, en nae de middach tot dat de clock half vier heeft.

4. ten vierden het vier 's morgens aen te leggen dat het te achten aen brant is, ende 's middaeghs te twaelven ende alle daegen de ascks van de heert selver te brengen.

5. ten vijfden de kinderen met een goet exempel voor te gaen.

6. ten sesten de kinderen een voorschrift te schryven voor een halve stuyver, met soo veel regels schrift als elck nae behooren van doen heeft om zyn pampier te beschryven, ende sal oock gehouwen wesen alle maenten yder kint een voorschrift te schryven voor de selve prys soo sy het begeren.

7. ten sevenden die sponsen maer een maent geven als sy beginnen te leeren of twee maenten ten hoogsten.

8. ten achsten de schryvers haer penne te versnyen alle dagen soo sy het begeren.

[1] Niet ingevuld.

9. ten negenste sal de meester alle weecken van elck kint genieten een halve stuyver al syn sy maer een dach school, ten waer dat de meester selven 2 of drie dagen geen school en hielden dan sullen sy betaelen met half gelt.

10. ten tienden sal de meester alle dagen eens met de kinderen singen.

11. ten elfden sal de meester avontschool houden, ende sal alle avenden eens met de kinderen singen, ende sal genieten van elcke kint ses stuyvers ter maent, ofte s weeks twee stuyver, soo sy haer laeten teyckenen, ende de syveraers dubbelt gelt.

12. ten twaelfsten soo daer een arm kint school komt die en sal niet geven, ende voort de kinderen met alle goede leringen te leeren als daer toe gebruyckelyck is, en voort de beer (de lijkbaar?) aen waer te neemen om de weeck op syn plaets te stellen en het graf gereetschap oock op syn plaets te houden.

13. ten derthienden die meester een vierendeel jaers te vooren waerschouwen als sy hem. moet (moê, moede,) syn, oock soo sal de meester gehouden wesen een vierendeel jaers te vooren te waerschouwen als hy wech wil.

ten vierthienden sal die meester die gods dienst nae syn order aen waernemen, hier onder verbind ick myn met myn eygen hant om dit selve geschreven te onderhouden nae myn vermogen

Claes Pietersz. Heringa
schoolmeester tot Wormerveer
1636 den elfden february.

EEN VEROORDEELDE DOOR EEN MAAGD GERED.

In dit tijdschrift is reeds meer dan eens gewag gemaakt van veroordeelden, die op het punt van uit het leven te scheiden, gered werden, wijl een maagd verklaarde den misdadiger te willen huwen. Een merkwaardig voorbeeld hiervan viel op 28 Junij 1598 te Utrecht voor, waar een knap, schoon, sterk jongeling, buiten de Waardpoort wonende, om zijne vele des doods schuldige misdaden zou gehangen worden. Wel wenschten de bewoners van zijn buurt zijn leven gespaard te zien, wel wendden zij daartoe alle pogingen aan, doch alles was vruchteloos, het recht moest zijn loop hebben.

Daar staat op het Vreeburg alles tot de strafoefening gereed, de voorbereidende werkzaamheden van beul en zijne rakkers zijn afgeloopen, de ladder rust reeds tegen de galg, de doodszang wordt gezongen en de strop gaat den hals van den gebonden patient omklemmen. Maar op eens verandert het treurspel in een blij-eindspel door de verschijning van een jonge schoone maagd van een jaar of achttien, wier haren als van een bruid met een bloemkrans getooid zijn. Zij verklaart hem, die zoo even op het punt stond met de galg te huwen, tot haar echtgenoot te willen aannemen. Onder zekere voorwaarden, en na verscheidene lessen en vermaningen en het zingen van een psalm, wordt het huwelijk dan ook werkelijk voltrokken in tegenwoordigheid van den plaatsvervanger van den kommandant, onder wien de deugniet gediend had, door denzelfden geestelijke, die hem tot den dood voorbereid had, terwijl de gebeden van de verzamelde toeschouwers zich met dat van den geestelijke vereenigen.

Tot besluit klappen de beulsknechten in de handen, zeker in de hoop van op de bruiloft te mogen komen.

HOE EEN SCHREPREGTER IN 1608 BETAALD WERD.

Is gearrestreert de Lyste waernae de Scherprechters hebbende tractement van 't Landt int doen van eenighe executiën getracteerd zullen worden.

Voor hangen II £.
,, branden II £.
,, gheeselen I £.
Een hant aff te houwen I ℔.
Binnen ende buyten te hangen II £. [1]

[1] Het lijk buiten de stadt op een staak zetten?

Van lichamen buyten de stadt te brengen voer elck XXX Str.

Torture I £.

Stroppade I £.

Degraderen I £.

Brandmercken I £.

Van andere dergelycke gheene capitale executiën zijnde halve justitie I £.

Onthalsen, Quartieren [1] II £.

Elck quartier te hangen X Str.

Een Cop op een staek te setten X Str.

Dende executie buyten de plaetse zynder residentie zal genyeten boven zyn executie gelt ende syne noodighe vrachten s'daechs II £ zonder voor eenighe teercosten ende dachgelt yet meer te mogen pretenderen.

Ectract ResolutieRaad van State
van den 5 April 1608.

P. A. L.

[1] Vierendeelen.

KINDER-LIEDJE.

In sommige streken van het oude graafschap Zutfen zingt de schooljeugd het volgende liedje:

Krone kranen,
Witte zwanen,
Morgen zullen wij naar Engeland jagen.
Engeland is gesloten.
De sleutel is gebroken.
Is er dan geen smid in 't land
Die den sleutel weer maken kan?
Zoo varen wij,
Zoo varen wij,
Toen brak het schip en daar lagen wij.

Bij het eind van den laatsten regel vallen alle zangers op den grond.

Welke zin of beteekenis kan in dit liedje schuilen?

L. St..

DE KERMIS.

DOOR

DAVID VAN DER KELLEN Jr.

(Vervolg van bladz. 155.)

Gij bemerkt het reeds, dat we in de buurt van de kermis komen. Wacht maar, dat zal wel beter worden. Wat thans nog alleen een gegons is, zal zoo wel veranderen in gejoel en geschreeuw, in een gedans en gegil, dat uw trommelvlies gevaar loopt van te springen. Maar "kermishouden is een bilslag waard"; dus daaraan moet ge u nu maar wagen.

De drukte wordt al grooter en grooter. Wat komt er een volk uit die zijstraat; 'k geloof, wij doen het best den stroom te volgen. Daar om den hoek schijnt er geen doorkomen aan te wezen. O, ik wil 't gelooven: daar heeft zich een kwakzalver geposteerd. We moeten ons best doen, dat we bij hem een goed plaatsje krijgen, want het is wel der moeite waard het gebluf en de verschrikkelijke leugens van zulk een heer op zijn gemak te kunnen hooren.

Op het oogenblik, ziet gij, heeft hij juist een armen boer onder handen gehad, wien hij zonder eenige de minste pijn, zoo bezweerde hij, zoo noodig al de tanden en kiezen uit den mond zou trekken. *Hij* voelt de pijn dan ook niet, maar zijn slachtoffer schreeuwt en jammert zóó, dat de handlanger van zijn beul, niettegenstaande zijne meer in 't schreeuwen geoefende stem, alle moeite heeft het van den boer te winnen.

Dat overschreeuwen van de gepijnigde patienten is niet de eenige dienst, dien de trouwe knecht zijnen meester bewijst, neen, in de eerste plaats doet hij al zijn mogelijke best, om het publiek aan het verstand te brengen, dat zijn wereldberoemde baas op de kermis gekomen is, niet voor *zijn* pleizier, maar alleen ten genoege van de lijdende

menschheid Daarom schreeuwt hij: "Vrienden en omstanders, je moet niet denken, dat mijn meester hier gekomen is om wat te halen of uit gebrek, neen, *dat* hebben we thuis genoeg!"

De een begrijpt de aardigheid, de andere echter, die hier of daar pijn voelt of meent te voelen, blijft aan den mond van den guit hangen, in de hoop ook *zijn* kwaal of gebrek te hooren noemen onder die, welke de zoogenaamde doktor kan genezen.

Zie hem eens goed aan, hoe hij zijn best doet. 't Is een aardig figuur in dat costuum van Pekelharing of van Jan Potage, zooals de nieuwerwetschen zeggen. Het bovengedeelte van zijn aangezicht is door een masker bedekt, waaraan de lange kromgebogen neus van Pekelharing niet ontbreekt; een kort manteltje hangt over zijn hoog opgeschort hemdje met lange mouwen; uit zijn wijde broek komen elegant zijne kousen en schoenen te voorschijn. Eindelijk wordt zijne uitrusting voltooid met den hoed, waaraan hij, dank zij den buitengewoon breeden rand, de zonderlingste vormen kan geven, even als onze Pierrot's aan de hunnen.

Stil, daar gaat hij weer beginnen:

Soli Deo Gloria.

Kennelijck zij een yegelijck, hooch ende lagestandes vrouwens-beeldt (hij schijnt het nu op de vrouwen gemunt te hebben) hoe alhier, tot uwen secreten dienste, gearriveert is, den hooch-geleerden, wel-wijsen, veel-versochten ende lang nae-getrachten Heere, Heer Doktor *Jerolimo Banqueroza di Cale-borzia*, opperste Medicus ende secreten Raedt van onsen alder-genadichsten Vorstinne, Ma-Dona-Poco-Denira, Serenissima Dona di Kakogenia, hebbende uyt last ende singuliere mededogen van hare Hoochheyt, wegens het swack ende verslagene gemoedt aller Vrous-Personen voor sich genomen den gantschen Christ-bewoonden Aerdt-Cloot, sijne wel-gonstige Vrouwenhulp, door seer treffelijcke, lang-versochte, ende by menich duysenden goet-bevondene Medicijnen, genadelyck, ende mildadich mede te delen; ende aengesien hy, doorreysende vast alle de Coninckrijken ende Provinciën deser Werelt; als daer zijn het machtich China, Aegypten, Turckyen, Persen, Meden, Arabiën, de gantsche kust van den rooden zee, Jerusalem, Famagusta, Corsica, Sardinia, Italiën, Spaenjen, Franckrijck, Engelandt, Duytslandt, ende meer ontallycke dusdanige Plaetsen heeft hy, ampts ende Eres halven, sijner genadigen Vorstinnen, niet wederom derven ten voorschijn comen, voor ende aleer hy volcomelyck, sijner conscientie voldaen hebbende, alles hadde verricht, alles wat hem bevolen ende vertrout ware, begeert derhalven (vermits sijn vertoeven hier te Lande niet lange sal wesen), alle ende een yegelijck Vrouwens-Beeldt, sal gelieven, haer ofte condich te maken hem in der nacht secretelijck comen besoecken, ten eynde V. E. uyt louter gratie ende mededogen, van alle Vrouwelijcke Gebreken, so inwendich als uytwendich, hoedanich die mogen zijn, hoe lange sy mogen geduyrt hebben, als in een omme-sien mocht geholpen werden. Want alle de Wercken, die hy seer constelijck, zo voor Vroet-Wijff, als andersints, op deze sijne Reyse aen ontallijcke Vrous-Personen bewesen heeft, zijn on-uyt-sprekelijck, ende op geen weynich papiers te verhalen; Dit segge dan den een den anderen voort, opdat doch niemandt, desen, so van den Almachtigen gesondene, gelegentheyt versuyme; ende nae sijn vertreck, met bittere tranen ende groot hertenleedt, bewene; ja selver met de Doodt noch eyndelijck bekope.

So is dan desen seer vermaerden ende wijtberoemden heer Doctor gelogeert binnen de vermaerde hof- ende Coop-Stadt enz. enz.

Wat zegt gij daarvan? Kende men den bluf toen ook al niet even goed als tegenwoordig, en is er wel veel verschil tusschen zulk een annonce uit 1645 en de tegenwoordige advertentien van wonderpillen, watertjes, essencen en extracten, waarmede de dagbladen gevuld worden? De wereld schijnt altijd hetzelfde geweest te zijn.

Ongelukkig zij, die zich aan de handen van den kwakzalver overgeven, want het behoort gewoonlijk tot de uitzonderingen, dat hij iets van de medicijnen afweet. Wel geeft deze hier zich het air van een geleerde, zoo als hij thans daar als in gedachten in zijn

leunstoel verzonken neerzit, maar zijn gansche geleerdheid bestaat in een paar woorden geradbraakt latijn, waarmede hij het volk zand in de oogen strooit.

Van daag is hij gekleed in deftig zwart doktersgewaad, morgen weer zult gij hem zien in een bont pak vol passementen en franje. Hij heeft middelen tegen alle kwalen, smeersels, pleisters, poeijers, pillen, dranken, — hij laat het haar groeien en verdrijft ratten en muizen, geneest de likdoorns — ja zelfs slangenbeten. Maar boven alles is zijne onbetaalbare levenstinctuur, waarmede hij het leven kan verlengen:

Een wonderdocter.

'k ben uit de rechte loten
Van Doktor Eskulaap, die wondren deê, gesproten,
En Hippocraat, beroemd voor zoo veel honderd jaar,
Was, als mijn moeder zeit, mijn overbestevaer.
. . . .
'k Heb eertijds den Mogol van 't podagra genezen,
En Sultan Amurat, (hoc jard) die voor dezen
Was van een dolle hond gebeeten in de scheen,
Die sneed ik 't been van 't lijf, en aanstonds liep (hij heen.

Met dat al schijnen er niet velen lust te hebben zich aan zijne kunstbewerkingen te wagen. Wacht eens, dat boertje daar zou wel willen beproeven, of er ook middelen tegen zijne doofheid te vinden zijn. Wel zeker vriend, hij zal wel wat voor je hebben, maar vóór je je goede geld weggooit, keer je dan eens om en waag een paar duiten, om je te laten waarzeggen. Die oude bruine heks dáár zal het u wel voorspellen, of ge je geheele leven een doof man moet blijven, ja of neen; dan hebt ge zekerheid of ge uw geld onnut zoudt besteden.

Waarzeggers en planeettrekkers kon men destijds in menigte op de kermissen vinden, want onze voorouders waren niet weinig bijgeloovig. Daarom was het in 't geheel niet vreemd, troepjes zigeuners of heidenen, die in die vakken zoo bedreven waren, ook aldaar te vinden. Waarschijnlijk vonden ze er dan wel tevens gelegenheid tot zakkerollen of beurzesnijden.

Sta vast, vriend, anders raken we onder den voet. Wat zou die oploop beteekenen? Hoor ik wel, wordt daar niet de trom geroerd? Meeloopen dan maar; wij zijn uit, om wat te zien; dus niets moet ons ontgaan, al kostte het ons ook een duw of een stomp.

(Wordt vervolgd.)

MINNELIEDEKEN.[1]

(18e eeuw.)

WIJZE: Ick wandelde al soo laet.

Een jaeger heel charmant
Langs eenen groenen kant
Vond een schoon herderin,
Al naer sijnen sin.
Sij dreef haer schaepkens al
Langs eene groene heyde,
Door Floras schoon gewas
En het jeugdigh gras.

Den jaeger door de min
Sprak, soetste herderin,
'k Wensch u den goeden dagh
Met een blij gelagh. —
Sij sprack: wel jaeger soet,
Ick ben bevangen
Door eenen grooten schrick
Op den oogenblick.

Hij sprack: wel soetste beelt
Hoe sijt gij soo ontstelt,
Seght mij de reden vrij
En vreest niet voor mij;
'k Sal uwen bijstand sijn,
In dees groene heyde,
En waegen lijf en bloed,
Voor u, liefste soet. —

Het was een wolf seer breed
Een van mijn schaepkens beet;
Ick met mijnen herdersstaf
Wou hem keeren af.
Ick heb met mijnen hond
Soo lang gestreden,
Dat ick, jong teere maeght,
Heb den wolf verjaeght. —

Schoon lief, schept goeden moed,
Ick sal u schaepkens soet
Nu helpen gadeslaen,
Siet, de schoon Diaen
En jagtgodinnen al
Wil ick verlaeten,
Want gij, schoon herderin,
Staet in mijnen sin.

Jaeger, sijt gij wel bedacht,
Als gij seght dat gij de jaght
Soudt willen laeten om mij?
Is 't geen loos gevrij? —
Den hemel, son en maen
Sal dit getuygen,
Dat ick u, schoon herderin,
Heel oprecht bemin.

Jaeger, meynt gij het stuck,
Soo wensch ick u veel geluck. —
Sij trocken heel plaisant
Langs den groenen kant.
Men sagh dat jeugdigh paer
Hun schaepkens weyden;
Noyt wolf in het veld
Heeft hun meer gequelt.

Als dan van stonden af
Sij hem heur trauwe gaf,
En vrijden weinigh tijdt
Tot dat was bereyd
't Geen voor de bruyloftsfeest
Daer moeste dienen.
Men vroegh de vrienden al
Tot dit blij geval.

Een korten tijdt daer naer
Trouwden sij met malkaer;
Men hoorde t' aller sij
Een soete melodij.
De herders al te gaer
En herderinnen,
Sij maeckten soet geluydt
Voor dees weerde bruyd.

Oorlof dan, jaegers soet,
Als gij de liefde voedt,
Vindt gij naer uwen sin
Een schoon herderin,
Laet vrij de jaght en 't wout
Al voor u schaepen;
Soo raeckt gij haest gepaert
In huwlijkstrouw vergaert.

[1] Medegedeeld door Jan Broeckaert, van Wetteren, die het onder de papieren van het oud Rhetorika van Waasmunster (Oost-Vlaanderen) ontdekte.

GESCHIEDENIS VAN DE KLEEDING IN DE VROEGERE TIJDEN,

DOOR

D. VAN DER KELLEN Jr.

(Vervolg van bladz. 123.)

Naarmate wij meer de middeleeuwen naderen, wordt er meer en meer licht verspreid over de kleeding van vroeger. Het zijn voornamelijk de miniaturen in de handschriften, later ook de grafmonumenten, die ons groote diensten komen bewijzen. Van onze voorouders echter is weinig of niets van dat alles overgebleven, en wij hebben dus niets beters te doen dan om ons hier te richten naar onze naburen. 't Is dan ook meer dan waarschijnlijk, dat zij zich in hunne kleeding weinig daarvan zullen onderscheiden hebben. De mindere standen immers zoo eenvoudig mogelijk gekleed, de kiel of rok over de engsluitende broek (voor hem, die de laatste bekomen kon), wat was er eenvoudiger en goedkooper te bedenken, en 't goedkoope leek ons volk het meest, even goed als aan hunne buren. Die dracht bleef daarom ook zoovele eeuwen lang de heerschende onder de lagere standen.

Wat de hoogere klasse betreft, die nam natuurlijk meer van de pracht van de hofkleeding over, ofschoon het verschil minder in den vorm dan wel in de meerdere fraaiheid der stof, kleur en versieringen met edelgesteente, borduursels enz. bestond. Voor onze edelen zal het Frankische hof wel den toon aangegeven hebben.

Karel de kale, afwijkende van den eenvoud zijns grootvaders Karel den groote, bracht van zijne reis naar Italie wat nieuws mede. Hij verscheen in Byzantijnsche dracht, in een lange wijde talaar, die tot op de voeten hing en door een gordel dichtgesnoerd werd; het hoofd had hij in een zijden hoofdtooisel gehuld. Niet weinig ergernis verwekte hij daarmede, ofschoon hij deze kleeding slechts bij Zon- en feestdagen, als hij naar de kerk ging, droeg.

Langzamerhand begon men den rok of tuniek wijder en langer te maken, en trok hem zóó hoog op, dat de gordel door de afvallende plooien bedekt werd. Ook de mouwen, die gewoonlijk nauw en aan de handen gesloten waren gedragen, even als het linnen hemd er onder, werden iets wijder en lieten dus aan de handen de gesloten linnen mouwen zien.

Een werkelijke en groote verandering in de kleeding was de lange tuniek, die in de 11e eeuw bij den adel algemeen in zwang kwam en zich een paar eeuwen staande hield, een kleedingstuk geheel aan een wijde vrouwenjapon gelijk. Hoe die fiere ridders, wier voornaamste bezigheid in het hanteeren van de wapenen bestond, zich het eene oogenblik geheel in het ijzer konden steken, om het een oogenblik later tegen een vrouwenkleed te verwisselen, is waarlijk onbegrijpelijk. Was het een compliment aan de schoone sekse, wier dienst naast die der wapenen de hoogste plichten van den adelstand uitmaakten? 't Valt moeielijk te beslissen, maar zeker is het, dat onze dames, en wij zelf niet minder, al zeer vreemd zouden staan te kijken, wanneer onze adellijken ook zoo eens in lange rokken gingen rond loopen.

Die wijde tuniek, van onderen met breed boordsel omzet even als de mouwen en om den hals, moest — lastig genoeg — op de wijze van een hemd over het hoofd aangetrokken worden. Het hinderlijke van de wijdte van het kleed werd verminderd door den gordel, die de plooien te zamen vatte.

Over de tuniek werd de mantel geslagen, gewoonlijk nog als vroeger door een haak op den rechterschouder bevestigd. De beenen waren door de nauwsluitende broek bedekt, waarover òf laarzen, die halfweg de

kuiten kwamen, òf schoenen, die den geheelen voet omsloten. Soms ook vindt men op de miniaturen noch schoen noch laars, en schijnt het of de personen op hunne kousen loopen. Waarschijnlijk waren alsdan op de eene of andere wijze lederen of houten zolen aan de kousbroek bevestigd.

Als hoofddeksel komt dikwijls de phrygische muts voor. Ook vindt men gewag gemaakt van hoeden van bontwerk en met goud bezet.

De kap of kapoets, een hoofddeksel even

Mannen uit de 10e en 11e eeuw.

dienstig bij goed als bij slecht weder, werd onder het volk algemeen gedragen. Men had ze èn korter èn langer over de schouders. In de 10de en 11de eeuw maakten de kap èn de mantel veelal één kleedingstuk uit, veel gelijkend op een verkorten regelmantel onzer dames.

Wat de krijgskleeding betreft, het volk streed in zijne gewone kleeding, soms met een soort van lederen vest over den rok getrokken, en zoo mogelijk met een ijzeren helm op het hoofd, die gewoonlijk van een puntigen vorm was en een uitstekende punt of schild ter beschutting van den neus had. De aanvoerders echter droegen een hemd, geheel uit ijzeren schubben (schubbenhemd), later uit ringen samengesteld, dat rug, borst, dijen en armen beschermde. De scheenen werden door ijzeren platen beschut, tot dat men ook geheele broeken uit ringen bestaande, wist te vervaardigen. Eindelijk was aan het hemd een kapoets van ijzeren ringen bevestigd, die men naar verkiezing op den rug kon laten hangen, of over 't hoofd kon trekken. Een ridder uit de 11de en 12de eeuw moet men zich dus geheel in 't ijzer voorstellen, alleen het aangezicht was vrij.

De kleeding van de vrouw uit den hoogeren stand kenmerkte zich in de 10e en 11e eeuw door een bijzondere pracht, zoowel in de kleuren als de versiering der kleederen met goud en goudborduursels.

Een tot op de voeten neerhangend kleed, dat tot over de heupen noch wijd noch nauw was en, daar het daarenboven zonder gordel gedragen werd, de lichaamsvormen geheel verborg, was de algemeene dracht ook bij den minderen stand; de aanzienlijken

echter droegen daarover een wijder kleed, dat, hoewel in eenvoudige patronen, overladen en geheel als bezaaid met gouden borduursels en rondom bezet was met breede gouden randen. De mouwen hebben dikwijls een andere kleur als het bovenkleed, soms dezelfde van de ondermouwen. Het haar werd grootendeels geheel loshangend gedragen, zooals thans de mode is bij kinderen en jonge dames; bij anderen daarentegen werd het haar verborgen onder een soort van sluier, die door een gouden haarband op het hoofd vastgehouden werd, om hals en hoofd gewonden kon worden en verder langs rug of borst naar

Zooals ik hierboven zeide, de kleederen waren niet geschikt om schoone vormen te toonen. Bont en schitterend was alles wat men zocht; de zoo dikwijls gewraakte ijdelheid onzer eeuw overtrof stellig niet die van de 10e eeuw. Zoowel door mannen als door vrouwen werd de grootste zorg gedragen voor fijnheid en kleur van de huid, voor haar, baard en nagels, waartoe men zich van bijzondere instrumenten bediende; op de toilettafel zag men prachtig gesneden ivoren en palmhouten, ja zilveren haarkammen; op de wandeling voerden de dames kleine handspiegels met zich, die van achteren met ivoren snijwerk waren opgesierd.

Vrouwen uit de 10e en 11e eeuw.

beneden hing. De onontbeerlijke mantel, van sterk gekleurde stof met figuren van andere kleur als sterren, nopjes en dergelijken, mocht bij een vrouw van aanzien niet ontbreken. Hij werd veelal op de borst met een rozetvormige spang vastgemaakt. De nauwsluitende, eenigszins spits toeloopende schoenen waren òf zwart, soms even als onze schoenen gepoetst, òf en wel meestal sterk gekleurd, zelfs wel eens als goud en met paarlen en edelgesteenten bezet. Handschoenen komen in die tijden ook al voor, niet alleen als beschutting tegen de koude, maar ook als pronk.

Hoe ver de weelde ging, valt het best te bespeuren uit de overdaad en pronkzucht der geestelijken. Herhaalde malen toch zocht de hoogere geestelijkheid door lessen en bevelen daaraan paal en perk te stellen, doch vruchteloos; alleen de nadering van het jaar 1000 en van een nieuwe eeuw, waarin volgens de voorzeggingen de wereld zou moeten vergaan, was in staat, om daarin eenige wijziging te brengen, zoodat het eerste deel der 11e eeuw bij het behoud der zelfde vormen eenige meerdere soberheid in de kleeding vertoont.

(*Wordt vervolgd.*)

EEN DAG IN EEN WEESHUIS IN DE 18e EEUW.

DOOR

M. W. SCHELTEMA, Ez.

De weesverzorging is een vrucht van den christelijken Godsdienst. Ik wil daarmeê niet beweren dat zij aan de eeuwen, die onze jaartelling vooraf gaan, ten eene male vreemd was; aan de beschaafde volken der oudheid althans was zij niet geheel en al onbekend. Den Israëliet werd zij door zijn wet voorgeschreven, en bij de Grieken en Romeinen vinden wij eenige aanwijzingen van plaatsen, waar de weeskinderen en vondelingen werden opgenomen en verzorgd. Maar het spreekt van zelf dat de oudheid, zoo hard vaak en onmeêdoogend tegenover de geheele kinderwereld, zich ook luttel liet gelegen liggen aan het vader- en moederlooze kind. Hoe meer echter de christelijke grondbeginselen in de maatschappij begonnen door te dringen en een einde maakten aan het kinderoffer, aan den kindermoord, en straffen stelden op gruwelen die zich niet noemen laten, hoe meer ook in de behoeften der weezen en verlatenen werd voorzien.

Van algemeene en bepaalde weesverzorging evenwel is eerst in de 16de eeuw sprake. Van dat belangrijk tijdstip dagteekent 't geen wij gewoon zijn onder weesverzorging te verstaan. Van toen af begon zij een belangrijk en afzonderlijk deel in te nemen, in de, als ik 't zoo noemen mag, wettelijk geordende en geregelde armverzorging. Van dien tijd dagteekenen ook de meeste gestichten en instellingen aan de verzorging en opvoeding der weezen gewijd. En het strekt zeker ons land tot eer, dat het ook op *dit* gebied der armverzorging, niet alleen de eerste, maar ook bovendien, aan den maatstaf dier tijden gemeten, de beroemdste en voornaamste plaats heeft ingenomen. De meeste weeshuizen toch in den vreemde werden destijds naar het model onzer gestichten ingericht.

Vóór onze eeuw werden de weeskinderen, zoowel als die kleinen die door hun onechte geboorte of door het verlaten hunner ouders aan den armenstaat vervallen waren, òf uitbesteed in huisgezinnen, òf in gemengde gestichten verpleegd òf in bepaalde weeshuizen opgevoed.

Over de uitbesteding der weezen in vroegere dagen wensch ik thans niet te spreken: zoo ook zal ik de verzorging der weezen in gemengde gestichten met stilzwijgen voorbij gaan.

Ik wil alleen een kijkje nemen in een eigenlijk gezegd weeshuis der vorige eeuw, dat is een gesticht waarin alleen geheel- of half-verweesden werden opgenomen.

't Gebouw beschrijf ik u thans niet; slechts enkele van die gestichten heeft men in onzen tijd geheel of gedeeltelijk vernieuwd. Gij hebt dus maar een oud weeshuis in te gaan om den indruk te ontvangen in "Los en Vast" [1] zoo naar waarheid teruggegeven, en om te zien, hoe de weezen vroeger geherbergd werden. — Wij zullen er ons niet over ergeren dat de vertrekken laag, bedompt, donker, met tralie-vensters voorzien zijn, want men leeft nog in de periode toen licht, lucht en ruimte voor de gezondheid overbodig werden geacht.

Ook houdt gij de opmerking maar voor u zelven dat de kamers van regenten en regentessen soms grooter zijn dan die waarin de kinderen slapen of eten of leeren moeten, en dat men liever, bij grooten toevloed op een ruimte voor slechts 30 geschikt, een 50tal bergt (zou "hokt" ook juister gezegd zijn?) — op de slaapkamers b.v. legt men er drie in één kribbe om plaats te winnen — dan dat men ze een deel der ruimte van het regenten-heiligdom zou afstaan. Ergert u ook niet aan die prachtige portretten der stichters, soms volgens testamentaire dispositie in de regentenkamers

opgehangen, eenige met uitdrukkelijke bepaling, dat de kinderen eenmaal 's jaars voor die beeltenissen moeten worden gebracht om de herinnering aan hunne weldoeners levendig te houden.

Laat ook de wapenborden van bestuurders, boven de breede schoorsteenmantels en de kozijnen aangebracht, en die regentenstukken door kunstenaars vervaardigd — en waarvan sommigen uit de "saldo's" [2] ruim betaald, niettegenstaande de kamers der kinderen te klein, veel te klein bleven — laat ze met rust, en wees ten minste onze vaderen dankbaar dat ze kunstenaars en beeldhouwers en dichters aan het werk gezet en beloond hebben, om der wereld door die kunstgewrochten te verkondigen dat hun lastgevers hun loon weg hadden bij hun liefdestichting en liefdewerk.

"Deez' Godshuisbouwers, die getrouw, nooddruf- (tige armen
Al 't jaar bedienende, handhaven en beschermen.
Staan in de wapens van hun stammen hier ten toon,
Wie armen handhaaft wint de hoogste wapenkroon."

't Is ons thans hoofdzakelijk te doen om te zien hoe de weezen, in de beste der gestichten dier dagen, werden opgevoed. Aan de reglementen van een der meest vermaarde, ontleen ik letterlijk de hier volgende bijzonderheden en schets ik u:

EEN DAG IN HET GESTICHT.

Onze dag begint vroeg, en wij kiezen een zomerdag.

Even na vijven is de binnenvoogd, op andere plaatsen reeds binnenvader of vader genoemd, opgestaan en wekt de opgeschoten jongens, die buiten het gesticht op handwerk gaan.

Hij moet de trage wat aandrijven, want hem is in zijn instructie voorgeschreven te zorgen, dat zij op hun tijd op den winkel komen. [3]

Een kleine oorveeg dezen, een ribbenstootje genen toegediend, met een enkelen knoop er boven op, meent hij dat niet kwaad werkt; onze weesvader, vroeger op zee [4] maar door een stijf been op het drooge, en door voorspraak van zijn patroon aan het hoofd van het weeshuis geraakt, heeft die middelen te vaak bij de jongens in 't vooronder aangewend, om ze nu geheel te laten varen.

Hij heeft den troep dan ook bij tijds in de eetzaal, en na een, die zijn haren niet al te goed heeft uitgekamd, een uitbrander te hebben gegeven, gaat hij hen "eerbiedig", in het gebed voor, zoo als in de instructie voorgeschreven staat, een formulier gebed opzeggende, dat de jongens hem allen kunnen nadreunen.

Dat in dit, gelijk in ieder gebed, over voogden en voogdessen Gods zegen wordt afgebeden spreekt van zelve [5]. Aan de eerbiedigheid van het gebed haperde niets, want het wordt op een slependen toon opgezegd.

De jongens krijgen daarop hun boterhammen met boter en kaas [6] en hun gewone kwantiteit bier [7] en trekken naar hun bazen.

De weesvader zorgt dat de poort goed achter hen gesloten wordt: een der weesjes bekleedt voor het verdere van den dag de rol van poortierster. [8]

AANTEEKENINGEN.

---

[1] Zie "Los en Vast", IIde deel, 4de afl. 1867, Leiden bij S. C. van Doesburgh.

[2] *Sommigen uit de saldo's ruim betaald.*

Onderscheidene regenten ontzagen zich niet uit de inkomsten der stichting hun wapenbord of conterfeitsel te laten vervaardigen en in hun vergaderplaats te doen ophangen. Maar meermalen werden ook de regentenstukken uit eigen beurs betaald of door anderen aan het gesticht geschonken.

Zonder het goede te miskennen of voorbij te zien, dat ook in vroegere tijden zich openbaarde, kan men toch beweren dat vaak zelfzucht en ijdelheid de drijfveeren en het beginsel dier zoogenaamde goede werken waren. Evenmin als men bij de bedeelingen der armen het waarachtig welzijn van behoeftige natuurgenooten op het oog had, nam men bij de verzorging der weezen het belang dier vader- en moederloozen ter harte, maar zocht men zijn eigen naam te vereeuwigen en zichzelven een gedenkteeken te stichten. Met

enkele voorbeelden zal ik deze bewering staven.

Merkwaardig zijn in dit opzicht de Testamentapia van de dekens en kanunniken te Utrecht, door *Dodt van Flensburg in het archief voor kerkelijke en wereldsche geschiedenissen inzonderheid van Utrecht*, deel II bl. 35—92, opgenomen.

Waar o. a. in den aanhef van het Testament van Thomas de Nijkirchen staat:

"betrouwende op Godt almachtigch, *dat* "*Godt een ootmoedigh hart niet versma*-"*den en zal.*"

Leest men iets verder:

"item ick geve die kerck Sante Johans t' "Utrecht eenen hogen zilveren beeker, *daer* "*mijn waepen boven op 't decxel staen*, om "mede te communiceren op de hooch tijden."

In het testament van Johan van Renesse, deken van St. Jan t' Utrecht, lezen wij:

"daermede zeggende yegelijck *adieu*, *adieu* "tot in der eeuwicheijt; daer wij den anderen, "met Godts gratie ende deur zijn heijlich "lijden, weder in vreuchden zien zullen, u "allen bevelende middelre tijt onder sijn "heijlige protectie blijvende, de vier wter-"sten, ende mijnder in u gebeden gedach-"tich. ist huijden mijn beurt, morgen zult "den uwen wezen, daerom leeft als ghij "sterven wilt, bij tijds doende of latende, "dat ghij stervende gedoen ofte gelaten zoudt "willen hebben, gedachtich, zoe voorseyt, "de eeuwichheijt, die onbegrijpelick, sterven "dat soe seeker is ende daernae de sententie "Godts op de eeuwige glorie ofte verdoeme-"nisse, die onwederroepelick is, ende gedenckt "toch den armen, dat zij uw patronen, als "de sententie goet mogen wezen, die aal-"missen blust de sonden, als het water het "vier, enz. Dat elcx, wie dezen aangaen mach "willen gerust wesen, aenziende, dat ick mijne "conscientie zoeke te suijveren ende de armen "mede te deelen, enz. Godt heeft die zonden "zoe hooch geacht, dat hij die aen zijn selver "liever gestraft heeft, het misdaet van Adam, "dan deur zijn rechtveerdicheijt ongestraft "te laten, daerom moeten wij wel schrick "hebben, dat geen dootzonde in ons wor-"telt, wij sullen alles vermogen in die geen "ons versterckt nemende, een vast vertrou-"wen Godt onse vader en sal ons dan nyet "verloren laten, beminde, en laet u niet "verwonderen, dat ick dus schijne te diva-"geren, het hart is mij vol daeraf, om van "de mijnen met dezen oorlof te nemen, al-"leen incluserende tot eendracht, haer son-"den te beclagen, ende dezelve met aelmissen "te blussen, haer vier wtersten te gedenc-"ken, voor mijn, arme zondige menschen, "gestadich te bidden, ende bij tijts doen, "dat zij stervende gedaen wilden hebben."

Uit de meeste opschriften van liefdadige gestichten ademt dezelfde geest.

Zoo stond voor een hofke:

Huijskens. van. Arent Sasboutz. v. Dussen.
voor. den. armen. die. altoos. zullen. zijn.
't komt. al. van. Godt.
onderhout. sijn. Gebodt.
dat. is. van. alle. Boecken. het. slodt.
het. is. al. niet.
die. *de Werelt.* besiet.
peist. om. die. doot.
die. niemant. spaart.
Respice Tinem .... Spero melius
1604.

Voor eenige huisjes door eene weduwe van den predikant Wolterus Deutichem (die in 1619 of 1620 te Augustinusga en Zuiderburen was overleden) aan de armen vermaakt, was een steen vervaardigd, waarop de volgende inscriptie:

Die aen de armen,
Door ontfarmen,
Gaff dese woningh,
Heeft 's Hemels zalen,
Vrij van qualen,
Tot een beloningh.

Toebe Geerts, weduwe van
Wolterus Doetighem.

Heeft de weduwe van den rechtzinnigen Deutighem (ik durf rechtzinnig zeggen, omdat in dien tijd alle dienstdoende predikanten rechtzinnig waren, daar men de kerk pas van de onrechtzinnigen gezuiverd had) misschien zelve niet dat opschrift voor de door haar geschonken woningen laten maken, men

ziet er in ieder geval uit, op welke een hoogen interest bij zulke schenkingen werd gerekend.

Boven de poort van een stads weeshuis stond, althans in 1798 nog, te lezen:

Barmhartigheid, outvonkt in liefde en mede-(doogen,
Strekt hier een toeverlaat voor de ouderlooze jeugd,
Bewaakt het teeder kroost met nimmer sluime-(rende oogen;
En voedt het deftig op tot Godsvrucht, eer en (deugd.
Zoo sterkt de Burgerstaat zich zelf met nutte leden,
En trekt uit 's Hemels troon een stroom van za-(ligheden.

Men doorwandele de gestichten, en boven de poorten, in de gangen, in zalen, regenten-kamers, op de speelplaatsen enz. vindt men tal van rijmen, opschriften waaruit, in walgelijke rijmelarij soms (de schoone en bekende van Vondel natuurlijk niet meegerekend), een geest van ijdelheid ons toespreekt.

Hebben "dankbare tijdgenooten of nakomelingen" een monument opgericht voor den een of anderen "Weldoener" of "Weldoeners", die door een grooter of kleiner legaat een gesticht, dat in financieele moeielijkheden zat, gered heeft, 't laat zich verklaren en kan eenigermate goedgekeurd worden, al kan men ook moeielijk den glimlach weerhouden bij die wijdloopige opschriften, waaruit blijkt, dat de legataris voor eenige duizende guldens het voorrecht heeft gekocht, van der verlaten jeugd, of der lijdende menschheid als een toonbeeld van Godsvrucht ter navolging te worden voorgesteld, en "een vader der weezen" genoemd te worden.

Maar stuitend is het zeker, wanneer regenten of legatarissen zich-zelven monumenten oprichten.

Zoo vonden wij in een testament:

"De Regenten sullen in de vergaderkamer eene genoegsame grote besloten kast met grote deuren met grote glazen daarin, van een goed slot voorzien, laten vervaardigen binnen een tijd door den schenker nader te bepalen ten einde daar binnen een groot tafereel met een lijst omgeven te plaatzen waarop de portret van mij...... en vrouwe ..... levensgroot, mitsgaders de wapenen en grafschriften van mijne teeder geliefde huisvrouw en mijner twee zo lieve teder beminde kinderen dogter en zoon, met al zulke ornamenten als de schenker zal goedvinden om er bij te laten schilderen, moetende dit tafereel vervolgens wel zorgvuldig bewaard worden, en door een langen tijd, die dog alles verslind, te zeer verouderende, bij tijds vernieuwd worden.

"Het burgerweeshuis neemt aan en verbint zich om na 't overlijden van mij Schenker, de poort of ingang van meer gemeld gasthuis te vernieuwen en om beneffens dengenen die 't zelve gasthuis gestigd hebben ook boven aan de vernieuwde poort of ingang te stellen de wapens van mij schenker...... en van mijne zalige allerliefste Huisvrouw, met inscriptie, dat die vernieuwinge mede geschied zij ter onzer gedagtenisse wegens bezorging van een ruim inkomen aan de inwoners van dit gasthuis tot dezelver onderhoud.

"Begeerende en bevelende ik Testator dat er bij vernieuwinge van de huizinge, een steen met de wapenen van mij en mijne zalige Zielsvrindinne en eene inscriptie ter gedachtenisse voorzien, in de gevel geplaatst worde."

[3] *Op hun tijd op den winkel komen.*

Een artikel uit instructies der jaren 1767, 1786 en 1808 luidt: "Deselve zal de jon-"gens op handwerken gaande alle morgens "tijdelijk opwekken en ordre stellen dat een "yder tegen de gesette tijt op sijn winkel "kome, en dat alvorens deselve uitgaan "door hem of door een der geschikste en "bequaamste jongens een morgen gebed gedaan "worde eerbiedig in uwe tegenwoordigheid."

[4] *Onze weesvader, vroeger op zee.*

Men zou verwacht hebben en nog verwachten dat zij die tot een opvoedkundige taak geroepen werden, het eerst en het liefst gezocht werden onder hen die met het onderwijs en de opvoeding van kinderen belast en bekend waren. Dat was echter in den regel het geval niet. Oude zeelieden en militairen, rhumatiek geworden koetsiers en huisknechts, meestal ongehuwd en altijd zonder kinderen, werden met de verzorging der weezen belast. Men rekene dat onze vaderen niet te zwaar toe! Men herinnere zich welke personen in dien "goeden ouden tijd" met het onderwijs werden belast. On-

begrijpelijker is het, dat men nog in onzen tijd het "zonder kinderen" in bijna ieder advertentie leest waarbij weesvaders en moeders worden opgeroepen, en dat men nog zoo velen aan het hoofd dier inrichtingen plaatst of laat, die voor administratieve betrekking misschien zeer bekwaam, maar voor opvoeders weinig geschikt zijn. In de wees- en godshuizen die ik bezocht vond ik hier een gewezen boerenarbeider, wiens goedhartigheid niet opwoog tegen zijn plompe manieren, daar een timmermansknecht, wiens verlies van een paar vingers vooral tot aanbeveling bij zijn sollicitatie scheen gestrekt te hebben, elders een 50jarigen turfschipper. Ik maakte kennis met een 74jarigen gewezen bakker, die op hoogen leeftijd gefailleerd, uit medelijden met zijne 65jarige vrouw tot weesvader en weesmoeder waren verheven en op hun ouden dag in eens volop in de kinderen gezet, en met de zorg van een 100tal belast waren. Ik trof een zeventiger aan, wiens vroegere betrekking mij werd opgegeven als geweest te zijn: *hellebordier*, om van een tal van gewezen onderofficieren, huisknechts en koetsiers niet te spreken. Wanneer men eens een lijst opmaakte van al degenen die tot de taak van weezenopvoeders geroepen zijn, met opgaaf van hun vroegere betrekking, dan zou men zien hoe zelden die taak wordt opgedragen aan menschen die voor hare vervulling eenige opleiding hebben gehad. Ik wil niet ontkennen dat een gewezen onderofficier plus eene vrouw en minus kinderen, een zeer goed mensch kan zijn, die fiksch met kinderen, jongens en meisjes kan omgaan, maar dezulken zullen toch tot de uitzonderingen behooren, en 't moet bevreemding wekken dat weesvaders en moeders 't meest uit hen worden gekozen die er het minst toe gevormd en opgeleid zijn. — Men heeft inrichtingen tot opleiding van bewaarschool-onderwijzeressen, kweekscholen voor onderwijzers; zou het niet wenschelijk zijn dat ook eene inrichting in het leven werd geroepen, waar zij, die met de opvoeding der 25,000 weezen in ons vaderland worden belast, daartoe vooraf de vereischte opleiding ontvingen? In ieder geval, men moet of het inkomen der weesvaders verhoogen, of een pensioen aan hun betrekking verbinden, opdat men beschaafde en ontwikkelde menschen voor haar winne. Voor *f* 150 als minimum en *f* 600 als maximum, zonder eenigen waarborg voor den ouden dag — mag men een der gewichtigste en meest gebondene betrekkingen op zulk eene wijze honoreren? "Maar dan moet men zijn budget verhoogen!" Ontegenzeggelijk. O, die zuinigheid in zulk eene belangrijke aangelegenheid! Verbeeld u dat een spaarzaam huisvader ter wille der dubbeltjes een brave keukenmeid tot gouvernante zijner dochters, een zuinige gemeenteraad den veldwachter tot directeur der burgerschool aanstelde! —

[5] *Dat in dit gelijk in ieder gebed over voogden en voogdessen Gods zegen werd afgebeden.*

In oude instructiën heb ik dit voorschrift niet gevonden, wel in die van lateren tijd. Zoo ook wordt in de oudste instructiën die ik onder de oogen heb gehad, niet van den eerbied gesproken dien de beambten regenten verschuldigd zijn, terwijl ik in die van het einde der vorige eeuw, niet alleen in de instructie van den binnenvoogd en weesmoeder, maar ook van de naaimoeder, keukenmoeder, schoolmeester, bakker, kleermaker enz. aan het begin of het einde een artikel las: "zal "verpligt zijn de heeren voogden en vrouwen "voogdessen en ieder der zelven alle behoor- "lijke onderdanigheid te bewijzen."

[6] *Boter en Kaas.*

Men kan het opkomend geslacht niet te degelijk voeden, maar boter en kaas, dat noemden onze vaderen "zuivel op zuivel", en zij beweerden er van: "'t is het werk van den duivel." In het werkje, uitgegeven door den Utrechtschen onderwijzer Simon de Vries, getiteld: "de Zeven duivelen regerende en vervoerende de hedendaagsche dienstmaagden" in 1682, wordt over "de likduivel" gesproken en merkwaardige staaltjes aangaande de overdadigheid der onderhoorigen meegedeeld. Zou ook de ontevredenheid van sommige weezen als zij dienstbaar worden, zou ook de armoede de zij later lijden, haar oorzaak hebben in die overdaad, waarmede zij in hun jeugd gevoed worden? In geen gezin van een handwerksman, ja ik durf beweren

in weinig gezinnen van den winkelier en kleinhandelaar, krijgen de kinderen dagelijks boter en kaas, bier en vleesch. Geeft degelijk, geeft afwisselend, geeft voedzaam voedsel — maar, Regenten onzer rijke weeshuizen! vermijdt alle overdaad en weelde en vergeet niet dat uwe weeskinderen, om later in de maatschappij zich zelven en hunne kinderen dagelijks vleesch, boter, kaas, bier enz. te kunnen geven, zij een daggeld moeten verdienen hooger dan 't geen thans in den regel wordt uitgekeerd, en zij, om het geld, tot zulk eene levenswijze of huishouding noodig, te bezitten, in de maatschappij zullen moeten optreden met een niet onaardig kapitaal, 't zij in klinkende munt, 't geen minder wenschelijk is, 't zij in degelijke kennis en bekwaamheid, die boven alles gaan.

[7] *Hun kwantiteit bier.*

In verscheidene gestichten had men behalve een bakkerij ook een brouwerij — en de bakker, tevens brouwer, mocht het bier soms voor 4 caroli guldens het vat verkoopen.

[8] *De rol van portierster.*

Nog heeft men in veel kleine gestichten een cipier, ik verschrijf mij: een portier, 't geen aan het geheel iets gevangenis-achtigs zou geven. Dat in de stads weeshuizen aan den straatkant de deur afgesloten is en zonder aanschellen niet open gedaan wordt, laat zich begrijpen, hoewel ik er de noodzakelijkheid niet van inzie. Maar dat men er van binnen niet uit kan, zonder dat de portier met een grooten sleutelbos voor den dag komt, is nog al akelig. Hoe geheel anders op Mettray; dáár is alles open, en het gevangenisachtige, dat over de meeste weeshuizen van onzen tijd een somberen tint werpt, is daar geheel afwezig. En hoewel op Mettray de uit- en ingang vrij is, loopen de jongens toch niet weg! Zie noot 14.

(*Wordt vervolgd.*)

BELASTING OP ADVERTENTIËN.

Op blz. 357 van "de Oude Tijd" komt een kurieus bericht voor, omtrent het toezicht op doods-advertentiën. — Niet minder den geest des tijds kenschetsende, is eene publicatie van het Provinciaal bestuur van Holland van 5 October 1797, waarbij eene belasting wordt gelegd op bekendmakingen in couranten, van geboorte-, trouw- en doodberichten. — De hoofdinhoud van die bekendmaking volgt hier.

VRIJHEID, GELIJKHEID, BROEDERSCHAP.

Publicatie.

Het Provintiaal bestuur van Holland, aan allen de geenen hunner Medeburgeren, die deze zullen zien of hooren leezen, Heil en Broederschap! doet te weten:

Dat het voor heen gebruiklijk is geweest, dat door de Ingezetenen van deze en de overige Provinciën van dit gemeenebest, door middel van geschreven of gedrukte brieven, op de gewone post-comptoiren ingestoken of besteld wordende, aan derzelver bloedverwanten of goede bekenden, van de geboorte-, huwelijks- en sterfgevallen kennis te geven; doch dat zedert eenigen tijd de gemelde gewoonte veelal in onbruik is geraakt, als hebbende men, zo in deze als andere gewesten, gepractiseert, om de gemelde notificatiën te doen bij advertentiën of berichten in de publicque nieuwspapieren, waardoor niet alleenlijk de kosten, vallende op het drukken van zoodanige missives, (hetwelk veeltijds plag te geschieden) maar ook de porten, die anderzins, zoo van de Communicatie-brieven, als van de rescriptie op dezelven, betaald wierden, grotendeels bespaard worden.

Dat hoezeer wij, aan de eene zijde, aan onze medeburgeren geenzins willen betwisten de bevoegdheid en het vermogen, om de respective geboorte-, huwelijks- en sterfgevallen, waartoe zij eenige betrekking hebben, in diervoegen, als zij zouden mogen te rade worden, en dus ook door middel der nieuwspapieren, dagbladen of tijdschriften, alomme bekend te maken; wij echter, aan den anderen kant, ons verplicht vinden, om, inzonderheid in de tegenwoordige tijdsomstandigheden, daar wij zelfs door buitengewoone geldheffingen in 's Lands-financieele behoeftens hebben moeten voorzien, zooveel doenlijk is, te zorgen, dat op eene billijke wijze worde te gemoet gekomen aan de schade, die daardoor wordt toegebragt aan de inkomsten van dit gewest, van welke het provenue der pos-

terijen geen onaanzienlijk gedeelte uitmaakt.

Dat wij, ten einde wegens het voorgemelde gemis eene redelijke schadeloosstelling voor en ten behoeve van de gemeene zaak te effectueeren, hebben goedgevonden te decreteeren en bepalen, eene belasting op alle de advertentiën of berichten van geboorte-, huwelijks- en sterfgevallen, die door, of op last van de Ingezetenen dezer provincie, na primo November dezes jaars 1797, in eenige nieuwspapieren, hoe ook genaamd, zullen worden geplaatst, in voege en maniere hierna volgende:

Art. 1.

Voor elke advertentie zal, zoo dikwijls als dezelve in een nieuwspapier geplaatst wordt, deze belasting betaald worden, wanneer zij behelst

a. het bericht der geboorte van kind of kinderen *f* 1 : — : —.

b. Een huwelijks-notificatie *f* 3 : — : —.

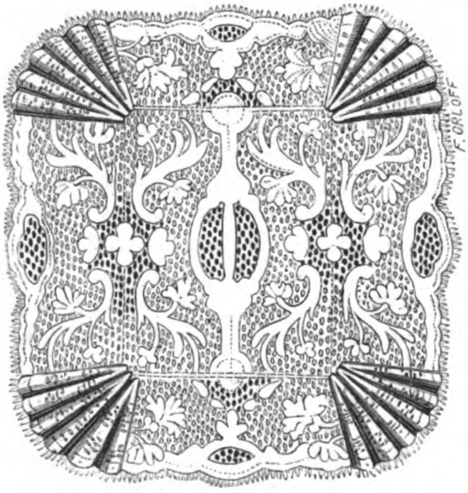
c. De bekendmaking van een sterfgeval *f* 2 : — : —.

Zullende dienvolgende, wanneer men in meer dan een nieuwspapier zoodanige notificatiën zal willen doen stellen, voor ieder van de gemelde papieren afzonderlijk moeten betaald worden.

De overige artikelen bepalen op welke wijze de belasting moet betaald worden, terwijl het slot-artikel "de Contraventeris" bedreigt met eene boete van *f* 100 : — : —!

HET KRAAMKLOPPERTJE.

Wanneer gij Haarlem bezoekt, zal het u niet dikwijls gebeuren, dat gij niet hier of daar een deur versierd vindt met een met groote zorg geplooid vierkant lapje kant. Elk Nederlander weet wat dit beteekent, elk kent het kraamkloppertje en is er zeker van, dat zich in het huis, waar er een uithangt, een kraamvrouw en een jonggeborene bevinden.

Het Kraamkloppertje.

Over het algemeen meent men, dat Haarlem de eenige stad is, waar dit gebruik heerschte en nog heerscht, als eene herinnering aan de belegering en de inneming der stad door de Spanjaarden, die, als een blijk van hunne menschlievendheid, de kraamvrouwen en pasgeborenen wildende sparen, hare huizen van plundering zouden verschoond hebben, waartoe die van een onderscheidingsteeken als het kraamkloppertje of een met linnen omwoelden klopper moesten voorzien worden. Dit alles is echter slechts een vertelseltje, vooreerst wijl de kraamkloppers niet alleen in Haarlem, maar ook in andere steden in gebruik waren, b.v. Enkhuizen, Amsterdam, Hoorn, Dordrecht en meer plaatsen, en ten tweede waren ze allang vóór 1573, minstens al in de 15e eeuw bekend, daar Erasmus er over spreekt, als hebbende ze reeds in zijne jeugd gezien.

Maar waarvan dan dat gebruik? Eenvoudig om te kennen te geven, dat daar in huis eene kraamvrouw is, en men daarom zich wat te wachten heeft met gedruis te maken. Om dezelfde oorzaak had men ten platten lande hier en daar een bos palm aan het hek of aan de deur van de boerderij. Zoo ook wordt thans de schel nog wel omwonden. En in den tijd, toen nog de deurkloppers gebruikt werden, die

zulk een ontzaglijk geweld maakten, was eene waarschuwing dubbel noodig. Waarschijnlijk heeft men eerst gedaan, wat het dichtst voor de hand lag, en den klopper omwonden met linnen of eenige andere het geluid dompende stof, en later heeft men daarvan een sieraad gaan maken.

Het kloppertje bestaat uit een plankje, waarin een stiftje, en waarover een lap rozenroode zijde gespannen is, die op zijn beurt overtrokken wordt met een sierlijk aan de vier hoeken als een waaier geplooide kant. Op die wijze wordt een langwerpig vierkant gevormd, dat als in een lijst besloten is. Is de jonggeborene een meisje, zoo wordt tusschen de kant en de roode zijde een wit papier geschoven, zóó dat slechts de helft van de laatste te zien komt. Is het echter een jongen, dan komt de roode zijde geheel en in haren vollen luister te zien; alweer een bewijs, hoe veel meer prijs er gewoonlijk gesteld werd op het bezit van jongens dan van meisjes. Bij een twee- of drieling worden twee en drie kloppertjes uitgehangen. Zijn de ouders in rouw, zoo wordt de roode zijde door zwarte, en de kant door linnen of kamerdoek vervangen. Vroeger maakte men er bijzonder veel werk van om de kloppers zoo kostbaar mogelijk te maken en elkander daarin te overtreffen; ook schonk de bruigom dikwijls aan de bruid een kanten strik met rozenrood lint zóó lang en zóó breed, dat daarvan later een klopper zou kunnen gemaakt worden. Nauw is het kind geboren, of de klopper wordt uitgestoken, en alleen 's avonds ingenomen. Als 't slecht weder is, dan komt er een meer ordinaire; soms is er ook een Zondagsche, die tevens bij de kraamvisites voor den dag komt; en zoo gaat dat voort tot de vrouw haar eersten kerkgang doet.

De kraamheer, bij wien een kloppertje uithing, schijnt vroeger verschillende voorrechten gehad te hebben, die echter meer uit stedelijke gebruiken schijnen voortgesproten te zijn. Hij was b.v. vrij van 's nachts op de wacht te gaan; geen gerechtsdienaar, drankpeiler, broodweger en dergelijk onwelkom volkje mocht zijn huis betreden, en geen schuldeischer hem manen, waarvan wel eens misbruik gemaakt is, zooals Berkhey ons mededeelt van zeker grossier, die het kloppertje al maar liet hangen, en het zou hebben laten hangen, zoo de peiler hem geene waarschuwing daarover had doen toekomen.

VAN "OVER HET IJ."

DOOR

J. HONIG Jz. Jr.

(Vervolg van bladz. 147.)

De boeijer stak van wal. 't Was een sierlijk vaartuig en we konden ons best begrijpen, dat de kooplui, voor hunne reizen naar stad, liever van deze boeijers dan van de veerschuiten gebruik maakten. Hoe zindelijk en net was niet alles gehouden. De hagelwitte zeilen aan den als gepolijsten mast, de glanzende geharpuisde boorden, het als zilver blinkend ijzerwerk, het schilderwerk en verguldsel, alles toonde de ijverige hand van den "boeijerknecht," en bewees dat deze zijn weekgeld verdiende. 't Was dan ook even goed zijn trots als die van den meester, wanneer men den boeijer om zijn uiterlijk prees en roemde als een best zeiler.

Hoe ruim was niet die stuurstoel, rondom met banken voorzien; hoe gemakkelijk niet die net geschilderde roef met de kussens op de zitplaatsen en dat tafeltje in het midden! "Ja, beziet het vrij!" zeide onze gastheer. "'t Is een kleine kamer en kan tevens tot logies dienen. Als ge de banken

opslaat en uithaalt, hebt ge goede kooijen, en die kasten, dáár in de hoeken, bevatten een heel huishouden. 't Is dan ook niets vreemds om togtjes van een dag of wat met den boeijer te maken, 't zij naar den Haag, Rotterdam of Dordt, en — wat men niet zeilen kan, dat wordt gejaagd. Voorleden jaar nog deden we met "zelschap" een reisje langs de Vecht naar Utrecht. Dat was heerlijk, zoo langs al die buitens te varen; en al ondervond onze zak de waarheid van 't rijmpje:

> Die wil varen langs de Vecht,
> Leg zijn beursje op de plecht,

toch beklaagden we ons dat geld aan de jagers niet. Ja, ik weet niet of 't eens wel aangenamer geweest zou zijn, als er een koeltje in de zeilen geblazen had. — Zie, 't is als ik u vroeger vertelde: de boeijer is ons voertuig voor vermaak, en om naar stad te komen is het zeilen met den boeijer de gemakkelijkste en goedkoopste gelegenheid."

Onze man aan het roer toonde dat hij zijne taak meester was; al vorderde die door den slappen wind luttel krachtsinspanning, toch bemerkten wij wel, dat van een schipper op de Zaan veel oplettendheid gevorderd wordt, zoo door het vallen der winden tusschen de bebouwde gedeelten, als door de vele vaartuigen, schuitjes en houtvlotten, die ginds en herwaarts zich op den stroom bewogen. De knecht vóórop liet dan ook telkens een waarschuwend woord hooren.

't Was een genot zóó den stroom, met de afwisselende tooneelen die telkens zich voordeden, langs te zeilen, en we waren eerder aan den Dam dan we vermoedden of wenschten. In plaats dat we de zoogenaamde kleine Sluis inliepen, om in het IJ te schutten, lag de boeijer achter een der herbergen aan, waar reeds meer boeijers, tentjagtjes en schuitjes lagen, terwijl we opmerkten dat aan het zoogenaamde oploopen van den Dam eene menigte menschen zich bewoog en de toegang daar als versperd scheen.

Wij zagen onzen gastheer aan, en alsof hij begreep wat wij vragen wilden, zeide hij: "Van ochtend zijt ge de oostzij langs gegaan en kondt dus niet vermoeden, dat op de terugreis de westzij minder toegankelijk zou zijn; — daardoor hebt ge tevens het middel niet ontdekt, waarop ik in ons gesprek doelde, toen ge weten wildet, hoe de groote schepen uit de Binnen-Zaan naar buiten moesten komen. Wel zijn er, als ge ziet, drie sluizen in "den Dam", maar twee slechts zijn schutsluizen, waarvan de grootste zelfs geen kofje doorlaat; de derde is alleen een uitwatering of duiker. Zoo aanstonds zal uwe nieuwsgierigheid voldaan worden. — Zie, dáár, waar aan de westzijde de weg als tegen den Dam schuins oprijst of "loopt," dáár langs is, tusschen de huizen aan den Dam, bij die opening aan de Binnen-Zaan, wat we den *Overtoom* noemen en waar nu de schepen over gewonden worden. Men is reeds druk bezig, maar we komen nog juist van pas. — Zou het niet goed wezen, Hein," vervolgde nu onze gastheer tegen den eigenaar van den boeijer, "zoo Jan door de sluis ging? Als de vrienden dan hier alles gezien hebben, kunnen we dáár weer scheep gaan en het afloopen zien."

"Best" was 't antwoord, "en als Jan dan aan de oostzij van den steiger gaat, en de wind blijft zóó, dan kunnen Gerrit en ik de vrienden naar Amsterdam brengen; 't is bezeild en lichte maan. — We kunnen tijdig genoeg weêrom zijn."

Hoe aangenaam dit laatste voorstel ons ook in de ooren klonk, toch achtten wij het te veel gevergd van onze jonge vrienden; maar we konden niet opzeilen tegen het vaste plan om ons genoegen te doen, en gaven ons dus willig gevangen.

Wij stapten alzoo uit, en Jan voer met den boeijer naar de sluis.

Aan den Overtoom was men reeds druk bezig. — Op het gevaar af om, zonder dat de noodige afbeeldingen de beschrijving verduidelijken, van den werktuigelijken arbeid, dien wij zagen, een minder volkomen denkbeeld te geven dan welligt aangenaam zou zijn, willen we toch trachten weder te geven, wat we opmerkten.

Verbeeld u een plek, ter wederzijde met huizen bezet, waarvan de grootste breedte 25 voet en de geringste 24 voet bedraagt, terwijl langs die huizen, zoowel aan den oost-

als westkant, een smal straatje loopt. De ruimte tusschen die beide straatjes overblijvende, en ongeveer 25 voet breedte beslaande, is de eigenlijke Overtoom, of het westeinde van den Dam. [1] — Wij vonden dien Overtoom in de breedte met zware dwarsbalken, digt aan elkander gevoegd, belegd; van de Binnen-Zaan schuins oploopende ter lengte van 80 à 90 voet, en vervolgens met eene vlakte in het midden van bij de 20 voet, om dan, ter lengte van omstreeks 50 voet, naar de Buiten- of Voorzaan af te dalen. Aan de Binnen-Zaan liep dit houtwerk nog eenige voeten onder water, ten einde die schepen, welke meer dan gewonen diepgang hadden, er te gemakkelijker op te krijgen. Langs het midden van dezen houten vloer lag een balk, naar gis 7 duim dik en tusschen de 12 à 14 duim breed, welke "Leijer" genoemd wordt, om reden de kiel van het schip bij het overwinden daar langs geleid werd. Die leijer lag niet lijnregt, maar was ten westen wat uitgebogen om de engte der plek, waar 't schip niet regt door kon en door de rondom staande huizen een aanmerkelijken draai moest nemen. Wijl de kiel daardoor sterk tegen de westzijde van den leijer moest aanloopen, had men dit bezwaar trachten te verminderen, door deze ten oosten op verscheidene plaatsen met dwarsbalken te schoren, die weder door een anderen balk, welke langs den geheelen oostkant van den Overtoom lag, gesteund werden. Op de westzijde van den Overtoom lag een breede platte balk, om het werk vlak te houden en de palen, die tot het overwinden dienden, op hunne plaats te houden, waarvan er een ten halve en een ander op het hoogst van het werk stond.

Voor het overwinden zelf waren drie spillen in gebruik, de een ten oosten op den Dam, en de beide anderen ten westen van den Overtoom geplaatst, waarvan er een omtrent het einde op den Hoogendijk, de volgende een weinig zuidelijker benedenwaarts aan de voeting van den Dam, die daar met hout bevloerd was, en welke dekking de hellinglui het "schavot" noemden. In ieder dezer spillen staken vier doorgaande windboomen van 11 duim dik en 16 à 18 voet lang. Zij werden bewogen naar mate de grootte van het schip handen vorderde; men rekende voor elke spil tusschen de 24 à 30 man noodig te hebben.

Het werk werd begonnen met de westerspil op den Hoogendijk. — Een touw, omtrent 7 duim dik in het rond, liep door twee groote zware blokken, elk met drie groote schijven, twee achter en een voor. Het eene blok werd aan het schip bevestigd met behulp van een zwaren ijzeren bout, die door den voorsteven gestoken werd, en daar aan elken kant ruim een half voet uitstak; ter wederzijde hiervan was een strop van 9 duim dik gelegd. Het tweede blok, met een dergelijken strop, was aan een paal geplaatst, ter halver hoogte van den Overtoom, aan de westzijde. — Vervolgens werd de losse bogt van het touw aan de westerspil op den dijk gelegd, en daarmede het schip met den voorsteven uit het water gewonden.

Een dergelijk stel blok- en touwwerk was ter zelfden tijd ook aan de oosterspil gereed gemaakt, en even zoo met behulp van een bout, maar nu, daar het werk reeds gevorderd was, aan de kiel bevestigd en toen op dezelfde wijs er mede gewonden. — Alsnu werd ook het werk van de westerspil aan de kiel geplaatst en het blok op den Overtoom een paal verder zuidwaarts gebragt. Daarop werd nog een derde stel blok- en touwwerk aan de westerbenedenspil in gereedheid gebragt en, even eens als met het eerste geschied was, aan den voorsteven gelegd, doch merkelijk lager. Er werd nu met alle magt aan de drie spillen gewonden. De stoere mannen, die er hunne kracht aan toonden, hadden moeite te over, maar toch was er gang in het schip en het achterdeel bijna uit het water. Toen men zóó ver gevorderd was, werd de arbeid aan de Westerspil gestaakt, even als aan de oos-

[1] Nog heden kan men, ofschoon, door het ophoogen van straat en weg, minder in het oog vallend, bij het zoogenaamde "oploopen van den Dam" de vroegere ligging van dien Overtoom opmerken; terwijl die doorgang nog des winters door vrachtsleden enz. van de Zaan naar buiten dient.

terspil, en schaakte men de blokken zoo ver van elkander af, dat, terwijl het eene op 't hoogst van den Overtoom bleef, het andere, langs de zijden, aan den achtersteven van het schip kon gebragt worden. Hier werden nu beide stellen vereenigd, in dier voege, dat ze te gelijk moesten nedervallen wanneer het schip te water liep, terwijl deze touwen tevens het terugglijden te keer moesten gaan.

Op nieuw werd nu met alle magt gewonden, en lustig klonk het gezang der werklieden, waarmeê menigeen onder de toeschouwers instemde. Dáár rees een luide kreet op! Wij vreesden voor een ongeluk, maar onze geleider stelde ons gerust, en zeide, dat dit niets dan een teeken was van de opzigters, dat het schip begon te "duiken" en alles alzoo naar wensch ging. Wij zagen dan ook het werk van de benedenspil wegnemen en de gaten in de kiel en steven stoppen. In het voorschip was inmiddels het einde van een zwaar touw door de kluizen opgetrokken, dat met het andere einde, verre oost aan, op den onderdam aan een paal vastgesjord was en achter eene tweede lag, om, zoo als men ons uitlegde, het schip bij het afloopen daarmede oostwaarts te doen draaijen, ter vermijding van den Hoogendijk en de daar gelegene werven, die zich, van den Overtoom af, eenigzins oostelijk uitstrekten. — Aan de beide andere spillen was inmiddels met onverzwakte kracht gewerkt, en het zich voortbewegende schip begon gedurig meer te duiken, om, wanneer het eindelijk geheel overwigtig werd, de schuinte af in het water te loopen. Dan zou het zware touw zijne dienst doen; en als het schip, om den dijk en de werven te mijden, oostwaarts genoeg gedraaid was, liet men het einde in het schip glippen en werd het, met behulp van een lange lijn, gebragt waar men wilde.

Hoewel het ons gevraagd werd, en menigeen zich op het dek van het met vlaggen versierde schip bevond, wij hadden niet veel lust om daarmede den afloop te doen, al verloren wij dan ook de gelegenheid om te zien, hoe men in het schip zelf voor het overwinden gearbeid had, en 'tgeen toonde hoe men op alles bedacht was. Daar binnen toch was het overal gestut door middel van schoren, welke van het zaadhout tot aan de knies kwamen; even zoo had men onder de dekbalken gehandeld. — De Overtoom zelf werd, naarmate het schip er over kwam, ter plaatse waar de kiel langs schuurde, met vet gesmeerd; een middel, dat vooral bij droog weêr, zoo als men ons vertelde, niet te weinig of te zuinig mogt toegepast worden, terwijl dan tevens het hout van den Overtoom, zoowel als de windassen, reeds dagen te voren nat gehouden werden. Ook waren nog onder de kimmen van het schip gesmeerde blokken gelegd, ten einde het overhellen te beletten en het zooveel mogelijk in eene regte rigting te doen afloopen.

Wanneer de schepen grooter en zwaarder waren dan er thans een werd overgewonden, lag men een of twee ligters voor den Overtoom, en met de daarop geplaatste spillen werkte men even zoo als met die, welke op den Overtoom zelf stonden, tot zoolang het schip op zijn hoogste punt kwam en begon te duiken; waarna ze werden weggevoerd, om plaats voor het afloopende vaartuig te maken.

Dit was het wat wij opmerkten en ons medegedeeld werd, zoowel door onzen vriend als door een der mannen, die het werk bestuurden. Toen wij dit alles gezien hadden, stelde onze vriendelijke gastheer ons voor, om eens een ander gezigtspunt op het werk te kiezen. Wij volgden hem langs het smalle straatje, voorbij een huis ter halverwege de oostzijde van den Overtoom, wat hij ons aanwees als het "touwhuis," zoo genaamd om dat daar al het materiaal, bij het overwinden gebruikt, geborgen werd. Een paar huizen verder stapte hij een stoep op en zeide, dat wij hier ongetwijfeld nog wel iets zoude vinden, wat ons, bij het zien naar het werk, te gelijk aangenaam zou bezig houden.

(*Wordt vervolgd.*)

DE MEELMOLEN.

Wij willen hoopen, dat deze afbeelding duidelijk genoeg aan den lezer een denkbeeld zal geven van de samenstelling dezer meelmolens, daar het ons niet gelukt is, er eene beschrijving van te vinden. Alleen weten we, dat de meelwagen of molen uitgevonden of "ghepractiseert" is "door den grooten ingenieur Pompeus", en ze gebruikt werden in de belegering van Lochem en Groenlo door van den crijgsoversten Spinola gemalen, Leggende inde quartieren voor Lochem en Grol in de Maent van Julius ende Augustus 1606."

"De Meelmolen is zeer geschikt", voegt de Heer Bon, aan wien wij deze plaat te danken hebben, er bij, "om, in plaats van door paarden — in onze eeuw van stoom, — door stoom-paardenkrachten gedreven te worden,

De Meelmolen.

den grooten Spaanschen bevelhebber Spinola.

Er waren er "soo veel int getal," zegt het onderschrift op onze afbeelding, "dat men bijnaest conde genoech voor den Leger

Men kan daarmeê de goê lieden in 't leven behouden, totdat zij, volgens alle regelen der kunst, door de kogels uit de getrokken kanonnen doodgeschoten worden."

DORDRECHT IN DEN AANVANG DER 17e EN DER 19e EEUW.

DOOR

Dr. G. D. J. SCHOTEL.

Vervolg van bladz. 173.

Hoeveel stoffe zou een Jacob Campo Weijerman, indien hij onder hen geleefd had, niet voor zijn Histoire anecdotique der schilders hebben kunnen verzamelen! Een dier heeren, vroeger weesjongen, had het vrij ver in de kunst gebragt. Eens verzocht hij een ma-

gistraatspersoon, die beide betrekkingen van regent van het wees- en van het blauw- of gekkenhuis bekleedde, een zijner afgewerkte kunststukken te komen bezigtigen. Toen deze binnentrad, liet de schilder voorbedachtelijk een penseel vallen; de regent haastte zich het op te rapen.

"Hou op!" riep gene, hem terughoudende toe; "zoo stond Alexander voor Apelles!" "Meester," hernam deze, "ik ben eens regent over u geweest, zorg dat ik het niet ten tweeden male worde!"

Voor zoo ver ik kan opsporen, waren er te Dordrecht in de 16e eeuw geen beoefenaars der zang- of speelkunst, doch in den aanvang der 17e was de stad ook te dien aanzien een "tempel der const." Welk een schare van beroemde "musicyns" en "componisten" vond men er toen niet, wier namen door tijdgenooten en nageslacht met lof genoemd werden en "wier schedels met lauweren zijn gekroond"! Daar bloeide toen Theodorus Tegelbergh, een Fenix der musycke, bij Amphion te vergelijken. Zijne beroemde leerlinge Margaretha Godewijck, bezong zijne kunst in het volgende onuitgegeven gedicht:

"Amphion was die geen waerop dat Thebes roemde,
"En 't gansche Grieckenlandt haer voor geluckigh (noemde,
"Den tweeden Amphion, die leeft in onsen tijt,
"Waerom dat onse stadt nog heden is verblijt.

"Ghy sijt het Tegelberg, die door u gulde snaren,
"Kont droefheyt in de mensch en soete vreughde (baren.
"Ghy sijt het weerde man, die uwe brave kunst
"Aen my hebt uitgedeelt, door uwe groote gunst.

"Wat kan ick, weerde man, u hiervoor weêr be- (wijsen?
"Ghy die mijn meester sijt. Siet schaemt komt (in my rijsen,
"Nadien ook dese gift my heel onweerdigh ken,
"Ick die de alderslechts van u discipels ben."

Margareeth noemde zich de "alderslechste" zijner discipelen, en toch was zij als beoefenaresse der muziek vermaard, en schreef Balen, dat zij den maatzang verstond en het clavecimbel bespeelde.

Niet minder beroemd was Cornelis van Blanckenburgh, organist der Groote kerk, "niet minder dan mr. Joan Dusart, quadelers op alle speeltuigen" Hij vervaardigde verscheidene compositiën en schreef een "onderwijzinghe voor de handfluut."

Onder zulke meesters moest de kunst bloeijen, en te meer wijl de regering haar beschermde. Zoo vereerde zij Henricus Strombergens "voor de presentatie van een muzijckdicht" ƒ 18, gaf een geschenk in wijn aan Gerrit Keyrfenninck, die in 1626 de orgelen der Groote en Augustijnen kerk in orde bragt, en ƒ 50 aan Fontunatus Riet, "tot een vereeringhe, dat hij aen mijn E. Heeren met sijne kinderen had doen hooren een sonderlinge harmonie." De "musicant" Jan Croes ontving een jaarwedde van ƒ 12, en in 1610 "werd Hendrick Spaen bij mijne heeren van gerechte 100 L toegelegt tot een vereeringe dat hij met seer groote neersticheyt gecomponeert ende in druck had doen stellen seeckere schoone heerlicke Psalm Davits en der musycke." In 1604 laat het stedelijk bestuur voor 153 L. 6 s. 4 gr. een clavecimbel aankoopen, om ter eere der stad gebruikt te worden.

Er ontstonden zang- en muzyckvereenigingen. Daartoe behoorde o. a. Cornelia Blanckenburgh "uytnemenste in de muzycke en spelende seer meesterlijck op d' instrumenten", Anna van Blaaklandt, die met haere broeders de vier stemmen in de musyck konde uytmaken, zingende hare broeders de bas en zij de taperius, Anna Colora, Maria van Hesel en Cornelis en Jan de Witt die de viool bespeelde. Men zong dan uit die keurige jufferboekjes met verzen door de Dordsche jeugd gedicht en in sierlijk schrift er in geschreven; voorts uit den "chaos of verwarde klomp," de "Olipedrigo of Dordsche vermakelijkheden," de "craam," de "kluchtzak," de "Sum," het "Lijstertje" de "uitmuntende Dorimene," alle door Dordsche dichters en zangers vervaardigd, hier en daar met aardige tafereelen van de zeden van dien tijd gestoffeerd, alle bewijzen voor de beoefening der zang- en toonkunst. Een der meest geliefde boeksken was de "Dordrechsche Helcken", een schatboekje voor de zeden van die dagen. Zoo bezingt een bestevaer den

goeden en goedkoopen tijd zijner jeugd:

"Wat placht hier volck by hopen
"Naer 't willigen bos te lopen,
"En voort hier overal om een pleysiertje.
"Ja 't mag men zeer wel heugen,
"Dat 't daer all 't water was.
"Aen 't Spuypoort buyten,
"Daer quaem men van den Ouden Bos
"Aenzeylen plas, met volle schuyten.
"Ick heb met vrijsters wesen rijen,
"Dat ick noch geen twee blanckjes
"Verteerde en verree,
"En kreegh noch een eenig duitje
"Van goe betalingh meê.

"Ick ken je niet genoegh bekijken,"
(Zong een vrijster een knappen jongen toe)
"Wanneer je na de Kerck toegaet,
"Jij hoeft geen koopmans seun te wijcken,
"So net als jou dat tuyghjen staet;
"Is 't uw kraeg of fokelet,
"Altijt is het even net."

Een ander bezingt de veranderingen der modes.

"Langlijf wambuys oock wat schort,
"Want de pantjes zijn te kort;
"'t Kan de lenden nau bedecken.
"Op de wambuys, hoogh gekraagd,
"Yder kleyne befjes draegd.
"Daerin neckels om te binden,
"Van de grootste die se vinden.
"Dit is oock de nieuwe wet,
"In de plaetse van ponjet.
"Monsieutjes dragen
"Net geployde lobbekragen;
"Noch Monsieur hem selfs vermoeyt,
"En sich aen de handen boeyt
"Met het een of ander lintje,
"Als een kleyn bescheete kintje.
"Aen Monsieur sijn vingerling,
"Is een gout gesteende ring;
"Aen de hantschoen duyzent qnikjes,
"Kantjes, roosjes, puntjes, strickjes,
"Overal wat nieuwe goet,
"Lange mantels hebben moet;
"Slinks en rechts aen weêr zij knopen,
"Of men met de heraut zou loopen."

Dordrecht behoorde onder de weinige steden, waarin de Psalmen van Datheen met het orgel mogten begeleid worden en, na de predikatie, wel geen omslachtelijke motetten, maar toch eerbare stuckjens mogten gespeeld worden. Zelfs op de latijnsche school werden de studenten in het clavecimbelspel onderwezen.

Zoo was het te Dordrecht in de eerste helft der 17e eeuw. In later tijd vond ik weinige sporen van "liefde voor de maetsangh en muzyck"; van geen componisten en vermaarde meesters wordt meer melding gemaakt, de stad gaf geen geschenken en vereeringen meer; de zang- en speelgezelschappen werden gesloten, geen jufferboekjes meer geschreven, geen liedeboekjes gedrukt, zelfs de namen der orgelisten zijn vergeten. Eerst in het laatst der 18e eeuw begon allengskens de oude lust weer te herleven, er ontstonden allereerst zanggezelschappen, waarin de Psalmen en andere geestelijke liederen, zoo als van Lodestein, Kamphuisen, Sluyter, later van Voet en Seeuwarden werden gezongen. De voorzangers der verschillende kerken begonnen aan de woningen der ouders de kinderen in 't psalmgezang te oefenen, de orgelisten onderwijs in 't orgelspel te geven. Aanzienlijken kochten kabinetorgels aan, ja zelfs werd er hier en daar een geestelijk concert gegeven. Eerst in den aanvang dezer eeuw trad de zang- en toonkunst een nieuw tijdperk in.

Door de aanstelling van uitstekende orgelisten en onderwijzers in toon- en zangkunst, werd de smaak veredeld, het onderwijs verbeterd. Er werden zangvereenigingen gesticht.

Het uitstekende orgelspel in de Groote kerk lokte velen, vooral Dingsdags, na de godsdienstoefening derwaarts. Des Woensdags avonds werden er concerten gegeven. Aurora werd opgerigt, een afdeeling der Maatschappij ter bevordering van Toonkunst te Dordrecht gevestigd, en nog worden een Kist, Leenschit, Ochsendorff, Brunner en nog vele anderen, die ook ten dezen opzigte het Dordrecht der 19e in het Dordrecht der 17e eeuw herschiepen, met eere geroemd.

In den aanvang der 17e eeuw werd te Dordrecht even als te Amsterdam de tooneelspelkunst beoefend en gaf de toen nog bloeijende kamer "de Toonkunst" er in 't openbaar en in hunne vergaderplaats blij- en treurspelen, die op verschillende wedstrijden met zilver werden bekroond. Ook bewerkte Pieter van Godewijck zijne "Wittebroodskinderen" en

vertaalde Cornelia van Beveren de "Mithradites van Racine," Jan de Witt "Connicalis Horace," schreef Joh. Michaelius zijn "Julius Caesar of Kaisermoorders," Lambert van den Bos zijn "Rampzalige liefde, Wilhem of gequeste vrijheid, Ayamemnus," Catalina "Carel de negende of Parijsche bruyloft," "Roode en witte Roos en Troos", en arbeidden nog vele anderen, inzonderheid van Someren, Hoogstraten, voor het tooneel. Verscheidene tooneelgezelschappen werden gesticht; zelfs oefende zich de schooljeugd in het uitvoeren van latijnsche drama's, van welke vele door hunne leermeesters werden opgesteld.

Doch ook de lust voor het tooneel verflaauwde allengskens, en zoo zij soms nu en dan ontvlamde, dan wist het Apistorium, dat de tooneelspelen verfoeide, ze wel uit te dooven. In het grootste gedeelte der 18e eeuw werd geen openbare tooneelvertooning te Dordrecht geduld. Eerst in het laatst dezer eeuw waagde men het zich tegen den kerkeraad te verzetten en niet alleen op kermis den schouwburg te bezoeken, maar zelfs eenige drama's op te stellen.

Doch ook voor het tooneel brak eerst in den aanvang der 19e eeuw een nieuw tijdperk aan. Er werden liefhebberijtooneelen opgerigt, een schouwburg gesticht, waarin des winters en op feesttijden door de uitstekenste tooneelisten uit 's Hage en Amsterdam vertooningen werden gegeven.

De beroemde boekhandelaar schreef zijn "Marianne", Petrus Johannes van Steenbergen vertaalde Doret's "Peter de Groote", Saurin's "Beverly"; Arie Lammers "De stem der natuur" van Armand, "de advokaat Patelijn" van Bruyes. Kuyper, Heymans Paape, Bruggemans, Kesselius, Immerzeel gaven door hen vertaalde en oorspronkelijke drama's in het licht; zelfs wisselden de leden van Pictura hunne kunstbeschouwingen met het uitvoeren van tooneel- en blijspelen af.

"Zoo bloeit" (kan men met Margaretha Godewyck (zeggen) "de const weêr op na jaren lang van ruste,
"En triomfeert in 't eynd en singt en speelt nae (luste,
"Soo is het grijse Dort weêr als op nieuw vermaert,
"En schiet als eene ster klapwiekend hemelwaert.

(*Wordt vervolgd.*)

HOFWIJCK.

De mededeeling aangaande het Huis te Zuijlichem op pag. 20 en 21 van dit deel bracht mij tot de volgende aanteekening over Hofwijck, het buitengoed van Constantijn Huygens, Heer van Zuijlichem. De spoorweg van 's Gravenhage naar Gouda doorsnijdt de lust- en rustplaats van den dichter. Het gedeelte van het bekende landgoed, dat ten noorden van den weg ligt, is bijna geheel aan den nieuwen spoorweg opgeofferd: het westelijk gedeelte is veranderd in een nieuwen rijweg; het station staat omtrent aan den ingang van het overbosch; de noordoostelijke hoek is uitgegraven tot ophooging van het terrein en in een waterplas veranderd. Maar de spoorbaan zelf loopt zoodanig door dit gedeelte heen, dat de lokomotief eerlang zal gaan over dezelfde plaats, waar de zoo omstandig bezongen en afgeteekende "bergh" zich verhief. Aan den zuidkant van den straatweg gaat zij door het oostelijk gedeelte, waar de "fruytboomen" en het mastbosch stonden, terwijl 't zuidoostelijke der "houte somerhuyskens" omtrent in de as der spoorlijn valt.

Hofwijck zelf is thans weder verheven tot den rang van buitenverblijf. Sedert den dood van de Vrouwe van Zeelhem, die den 28 December 1785 in de Kloosterkerk in den Haag begraven werd, kon de wensch van Constanter om dit goed van "Grootvaêr" in de familie te houden niet vervuld worden; maar de geleerde uitgever der Archives de la Maison d' Orange-Nassau heeft gezorgd, dat de naam van Hofwijck steeds aan den gevel mocht prijken.

Het "stalhuys en de kruydhoff" evenzeer op den platten grond in de Korenbloemen aangewezen, was lang eene herberg "de Gouden Leeuw." Vóór korten tijd is aan dit gebouw eene Huygens meer waardige bestemming gegeven. Men vindt er thans een instituut voor jonge Dames, onder bestuur van Mevrouw Blüm.

Dat deze weinige regelen mogen strekken, om de plekjes, waar de dichter zoo gaarne verpoosde en die hij zoo liefelijk wist te bezingen, in de herinnering te bewaren!

's Gravenhage. FREDERIKS.

WAT ER ALZOO IN EEN BURGERHUIS VAN DE 17e EEUW TE VINDEN WAS.

DOOR

D. VAN DER KELLEN Jr.

(Vervolg van bladz. 98.)

Gij hebt lang gewacht op de beloofde uitnoodiging, om een kijkje te komen nemen in mijn modelhuis (blz. 98) niet waar, vrienden? Ik ben er dan ook wel wat meê verlegen, maar gij weet het zelf en gij zult het ook wel eens ondervonden hebben, dat er zich omstandigheden kunnen opdoen, die ons in de uitvoering van onze beste voornemens verhinderen. Laat ons dus, daar maar over zwijgende, nu verder geen oogenblik laten verloren gaan en brutaal weg als met de deur in 't huis vallen.

Hier beneden hooren we geen levende ziel, dus spoedig maar den trap op, aan de eerste deur de beste aangeklopt en zonder complimenten de bewoners als oude kennissen beschouwd.

"Zacht wat, zacht wat!" zoo klinkt het ons van binnen toe als antwoord op ons geklop. De deur wordt voorzichtig geopend en een in een blauw satijnen kamerjapon gewikkelde gedaante verspert ons den toegang. Vriendelijk ziet die verwonderde satijnen man er niet uit, en eerst langzamerhand zet zijn gezicht zich in meer lachenden plooi. Na de door ons gegeven ophelderingen, is hij wel eenigszins gevleid, dat wij juist *zijn* huis als een model van een huis gekozen hebben, en op een anderen tijd zou het hem hoogst aangenaam geweest zijn; doch hij begrijpt niet waaraan juist het zijne, een huis waar een kraamvrouw is, die eer te danken heeft.

"Dat hier een kraamvrouw is, was ons ge-

De baker.

heel onbekend; anders waren we niet zoo onbeleefd geweest."

"En hebt ge dan niet den kraamklopper gezien? En wist ge dan niet, dat deze kamer de kraamkamer is?"

Op onze ontkennende antwoorden heldert zijn gezicht geheel op.

"Ja, zegt hij, ik beken, dat ge mij zooeven zeer uit mijn humeur hadt gebracht. De kraamvrouw was juist ingeslapen, en 'k vreesde dat uw geklop haar zou wekken. Gelukkig is moeder de vrouw al tien dagen kraams, dus de negen gevaarlijkste dagen, zooals men dat zoo blieft te zeggen, zijn voorbij, en naar tijdsomstandigheden bevindt ze zich bijzonder wel, zóó zelfs dat ik haar verlof zal vragen, u binnen te mogen leiden. Dan konden uwe vrienden niet slechts een huis zien in zijn gewone doen, maar bovendien ook nog met een kraamkamer kennis maken."

Hij laat zich niet terughouden door onze verontschuldigingen, maar verdwijnt, om na eenig gemompel, geschoffel en geschommel daarbinnen, door het te recht zetten van een en ander veroorzaakt, ons de deur te openen en tot binnentreden uit te noodigen. 't Is in de kamer vrij somber, zoodat we niet dadelijk zoo alles ter deeg kunnen opnemen en bemerken dat de kraamvrouw nog onzichtbaar is, verscholen achter de gordijnen; zij ligt nog te bed en is daarenboven door een kraamschut aan ons oog onttrokken. Wij kunnen dus haar ons compliment niet maken; 't zou wat al te mal zijn om met haar een gesprek aan te vangen, zonder elkaar te zien.

Onze groeten bepalen zich dus slechts tot die aan de baker en de minne. Gelukkig hoort de baker dat "slechts" niet, ze zou anders dat woord slecht opnemen. Alsof de baker iemand van ondergeschikt belang ware! — zij, de wetgeefster, de koningin in de kraamkamer, op wier wenken immers allen, de kraamheer zoowel als de meiden vliegen, op wier bevel de kraamvrouw opstaat of naar bed gaat, en wier: "nu niet meer, jufvrouw" voldoende is, om de vrouw oogenblikkelijk mes en vork te doen neerleggen, al hadde ze nog zoo gaarn wat blijven doorpeuzelen aan het zoo heerlijk klaar gemaakt kippetje of een of ander kraamvrouwe-lekkernijtje, en dat alleen, omdat de goede zorgzame baker bevreesd is, dat het overblijvende, wat haar volgens haren stelregel toekomt en wat haar plichtsgevoel als baker haar voorschrijft te moeten verorberen (dewijl een kraamvrouw nooit kliekjes mag eten) al te weinig voor hare maag mocht worden.

Maar niet alle bakers zijn van diezelfde soort, er zijn ook anderen; van die soort, waarvan onze gepoeierde kindervriend zingt:

"Die oude goede baker, die sprookjes kan ver-
(tellen;'

en tot de klasse van die oude goede bakers behoort zij, die gij hier vóor u hebt. Zij is een hoogst fatsoenlijke en brave vrouw. Hoe keurig net ziet ze er uit, ja zelfs, al is hare kleeding ook eenvoudig zwart en wit van kleur, verraadt de kant, waarmede halsdoek en schort omzoomd zijn, een zekere neiging voor opschik. Het zwart fluweelen jakje, aan den hals diep uitgesneden, komt keurig uit tegen het helder wit van den halsdoek; de wijde mouwen zijn kort genoeg, om een groot deel van de ondermouwtjes, ook al met kant omzet en als hagel zoo rein, te doen zien. Zij schijnt het koud te hebben, daar ze haar grooten kaper opgezet heeft over haar zwart fluweelen kapje, dat op zijne beurt nog een ondermutsje bedekt. Nu, bakers zijn gewoonlijk kouwelijk door altijd voor den haard of voor de vuurmand te zitten. Maar wat komt daar van onder dien zwart serjen rok te voorschijn? Een roode, 'k geloof warempel een rood zijden onderrok. "Dat hoort niet bij de andere zedige kleuren, bakertje! Nu, we behoeven 't u ook niet te vragen of je karretje op een zandweg gaat, en of je onder de deftige bakers hoort!"

"Och ja, mijnheer, 'k heb Goddank knapjes men stukje brood, maar 't is niet altijd zoo geweest. Men man was bankbewaarder in de kerk, weet u, en aanspreeker wast ie ook daarbij, en 't ging ons heel goed, — maar we kregen een groot huishouden en hij kreeg het rhumatiek, — och ja, — dan

lei hij soms 't eene half jaar in bed en 't andere moest hij in huis blijven. De verdiensten stonden stil en alles had ik al naar den lombard gebracht; ja, mijnheer, 't is zonde dat ik 't zeg, maar was er niets meer in huis voor men arme bloeien van kinderen, — altijd had ik nog goeden moed gehouden en altijd maar op onzen lieven Heer vertrouwd, maar toen... toen raakte de moed op. Borgen, neen, dat kon ik niet, dat kwam men fatsoen te na, en wie ook zou me geborgd hebben. Maar toen zag ik, dat als de nood op 't hoogst komt, de redding nabij is. De vrouw van een der Heeren Diakenen zat verlegen (haar baker was binnentijds weggehaald), en toen ben *ik* haar in de gedachte gekomen. De diaken zelf kwam me vragen, of ik als baker bij zen vrouw wilde komen, — hij zag meteen, hoe hard we het hadden, en dadelijk lagen er een paar zeeuwen op tafel. "Dat is vast op rekening, aanstaande baker", zei de goede man, en 'k heb het hem ook eerlijk terug gegeven. En nu weet u, mijnheer, hoe ik aan 't bakeren ben gekomen; God en de goeije menschen hebben ons verder geholpen, en we leven nu Goddank zonder zorg. Jammer maar, dat de fooien zooveel minder worden dan toen ik pas begon; toen was het meestal een halve rijksdaalder of dukaton, ja wel eens een heele, dien ze me als fooi gaven, maar, och hemel, nu (we zijn in 1670—80) nu gaat men heen van 't *vanmaal* en stopt ons een ruiter te peertschelling of een vier stuyverspenning, die wat breed van rand voelt, in de hand. Maar gelukkig zijn mijn kinderen al grooter en brengen ook al wat in 't huishouden in. — Ja, 'k zie het wel, mijnheer, u denkt, wat een babbelaarster is die baker; maar u moet het een oude vrouw niet kwalijk nemen, dat als ze eens aan 't praten komt, ze niet van ophouden weet. 't Spijt me maar dat mijn lieve dotje nog niet in de kleeren is en nog maar zoo in de luuren ligt; maar als de heeren nog een beetje blijven, dan zal de lieve engel er heel gauw beter uitzien."

Onder al dat gesnap heeft het bakertje niet opgehouden het kind op rug en billekens te kloppen, terwijl ze hare beenen, waarop het ligt, op en neer doet trillen. Ze zegt dat ze dat doet om de kinderen zoet te houden. Wist ik niet, dat een raad aan een baker gegeven boter aan de galg is, 'k zou haar zeggen, dat ze die kunsten moest nalaten, dat ze voor de gezondheid der kinderen nadeelig zijn. Maar 't helpt niet, en 'k ben al zeer wel tevreden en 't doet mij groot genoegen, dat ik hier geen dotjes zie.

Kent gij die vuile dingen niet, lezer? O, verbasterd nageslacht, dat met al die heerlijke zaken niets meer te doen wil hebben! Kent ge die dotjes niet? Nu, dan zal ik het u zeggen, wat ze zijn. Een dotje was een mengsel van wittebrood en suiker in een lapje gebonden en bij 't gebruik in wat melk en water gedoopt, ja soms wel op een minder zindelijke wijze vochtig gemaakt. Zoo werd die prop den kinderen in den mond gestopt, die dan waarschijnlijk in de meening verkeerden dat het de moederborst was. Zoo ging de eene dot voor, de andere na, zoodra het kind maar de minste beweging tot oefening van zijne longen maakte, wat wij schreeuwen noemen. Onze baker houdt zich met dat geknoei niet op, en we willen hopen, dat ze ook geen ander slaapmiddel of slaapdrankje in den zak heeft. 't Zou anders niet het eerste kind zijn, wat zoo door een baker den eeuwigen slaap werd ingezonden.

"Maar, heeren, zet u toch een oogenblik neer; wellicht kan ik u een en ander, wat voor u nieuw is, meedeelen, van 't geen er bij ons voorvalt bij eene zoo heuchelijke gebeurtenis als eene bevalling."

"Waarde gastheer, gij zijt wel vriendelijk, maar 't zou wat al te veel gevergd zijn, vooral in de kraamkamer zelf, om ...."

"Neen, juist in de kraamkamer. Een bataille laat zich het best beschrijven op het slagveld. Zoo ook hier, waar zooveel angst en vrees uitgestaan, maar ook tevens zoo onbeschrijfelijk veel geluk gevoeld werd. Onder den indruk van pas door mij ondervonden gewaarwordingen kan ik u zeker het duidelijkst denkbeeld geven van 't geen op zulke tijden hier voorvalt."

De kraamheer bevalt me beter dan in het begin; alleen die vreeselijk wijde kamerjapon van hemelsblauwe zijde, die hindert me voor een man. Ze geeft zoo iets verwijfds, men denkt zoo onwillekeurig aan iemand, die geen handen uit de mouw weet te steken en alles maar op zijne slofjes afdoet. Nu is het waar, als men rijk is, zooals deze vriend, wordt men wel eens lui en op zijn gemak. Hoevele van die arme rijken zijn er, die 't genot van 't werken niet kennen. 't Is of hij mijne gedachten geraden heeft.

"Ge schijnt pleizier in mijn japon te hebben, maar *mij* is ze te lastig. In de kraamkamer dien ik haar wel aan te hebben, dat is zoo de gewoonte; maar anders heb ik liever een pak aan, waarin ik me beter bewegen kan. Hier echter moet ik mij wel onderwerpen. Maar *nu* ben ik nog niet op het fraaist. Dan moest ge me zien, als ik in volle staatsie mijn eigenlijke satijnen kraamheeren-slaapmuts, met een pluim er op en met kant omboord, op heb.

"Ge kunt u niet begrijpen, heeren, wat een drukte het in een huishouden geeft, wanneer er zoo'n klein schepseltje te verwachten is. De luiercorf geeft de grootste moeite; gelukkig zorgde bij het eerste kind mijn moeder daarvoor; zooals dat pas geeft, als de toekomstige grootmoeder in goeden doen zit. Dat geeft een heen en weer loopen, dagelijks vergaderingen om te beraadslagen "of *dit* linnen wel mooi en sterk, *die* kant wel fijn genoeg, dat luiergoed ook te grof is"; in één woord, 'k behoef er u niets meer van te zeggen dan dat zelfs aan die drukte een spreekwoord zijn ontstaan te danken heeft. Van iemand immers die het druk heeft en daarbij nog veel meer beweging en drukte maakt dan noodig is, zegt men: "ze heeft het zoo drok als 's mans moer met de luiermand." Is 's mans moer niet karig geweest, heeft ze nog al diep in de beurs getast, dan kan die luiermand een heelen tijd dienen en vallen er later slechts kleinigheden bij te koopen. Maar met dat al weten de vrouwtjes ook bij latere bevallingen voor de luiermand nog drukte genoeg te maken met het wasschen, plooien, strijken, en wie weet wat al meer. Dan moet de bakermand of mat (zie het plaatje bladz. 89, 1e deel) of, als men die niet gebruikt, de vuurmand met het lage bakerstoeltje voor den dag komen, de wieg moet nieuw overtrokken worden, en zoo honderd andere dingen meer. Dat alles moet met de zeven maanden geheel in orde zijn. En onze vrouwen kunnen er, al wilden ze er ook niet zooveel moeite van maken en alles meer eenvoudig behandelen, niet van af, want "de deurzichters" moeten er bij komen; dat zijn de vriendinnen en de buurvrouwen, die verzocht moeten worden om de kraamkamer te komen inspecteeren. Zulk een gewoonte moet elk volgen, en zijn er soms aanmerkingen te maken, geloof me, zoo weet spoedig de gansche stad het groote schandaal, dat aan de craemcorf van Jufv. die of die dit of dat ontbreekt.

"Ge begrijpt, dat, al is alles ook zoo goed als 't kan, zulk een bezoek, wat meteen een partij is waarbij kostelijk gegeten en gedronken wordt, altijd voor eenige dagen stof tot babbelen geeft.

"Voor de vroedvrouw moet ook op zijn tijd gezorgd. Die dames verminderen de drukte geenszins, want ze hebben heel wat noten op haar zang. Ze worden door de overheid zeer gepriviligeerd, hebben gewoonlijk vrije woning, die ge kennen kunt aan het uithangbordje met het kruis en het kindje en het "God is mijn hulp" of dergelijke spreuk. Als alle stedelijke ambtenaren, en dat is ze, moet ze een eed afleggen voor de Heeren op 't stadhuis. Onze vroedmoer is heel knap, zooals de Heeren zeggen die haar uit Haarlem gehaald hebben, waarvoor de Burgemeester zelf is meê geweest. Maar ik heb een hekel aan 't wijf, en 'k zie haar 't liefst op haar rug. Zij weet de vrouwen allerlei geheimen uit te lokken, bezorgt postjes aan de meestbiedenden, omdat ze bij de Burgemeestersvrouw, die haar man regeert, alles kan gedaan krijgen; ze brengt land en zand aan elkaar door haar gebabbel, en daarbij, ze geeft gelegenheid om in 't geheim bij haar de kraam te kunnen uitleggen, allemaal dingen die me niet bevallen. Maar mijne vrouw is aan haar gehecht, anders kwam ze bij mij niet meer in huis. De boeren noemen hunne vroedvrouwen spot-

tenderwijze "het kwade wijf," maar voor de onze zou die naam in ernst goed passen, in plaats van dien van "de goede vrouw," zooals Huygens ze noemt. In Amsterdam zijn ze ook onder den naam van "de stuurman van de Volewijk," (de plaats waar de kinderen van daan komen) bekend, maar de algemeene naam is vroedvrouw, vroede of wijze vrouw. Er loopen er onder, die vrij knap zijn, en al zijn ze het niet, dan zullen de meesters en doktoren er toch niet veel kwaads van zeggen, daar deze op hunne beurt door de vroedvrouwen veel benadeeld kunnen worden

De Kraamheer.

door den invloed, dien zij op de vrouwen uitoefenen. Uit al dat genoemde zult gij wel kunnen opmaken, dat die laatste weken voor de bevalling niet heel aangenaam voor de mannen zijn, vooral als ge er dan nog bij bedenkt, dat moeder de vrouw ook niet zoo prettig gestemd is als gewoonlijk, en nu trek hier, dan lust daarin heeft, en men allerlei voorzorgen moet nemen om vrees, schrik en de hemel weet wat te voorkomen; grootendeels alle zaken, die baker en vroedvrouw haar in 't hoofd brengen."

"Neen waarlijk, benijdenswaardig is uw toestand in die tijden niet. Maar zooveel te prettiger weer, als dat alles uitgestaan is."

"Best gesproken, als 't daar dan maar mede afgeloopen was. Doch gewoonlijk hebben we bij al die zaken nog ongenoegen toe met het een of ander lid der familje over het benoemen van den Peter en de Meter, vooral wanneer de grootouders reeds hun beurt gehad hebben en het nu de ooms, tantes, neven en nichten zijn, die hun naam aan het kind geven moeten. Niet alleen daarin is men zeer kleingeestig, maar zelfs komt er dikwijls zwaar ongenoegen, wanneer bij het brengen der eerste tijding van de bevalling niet de volgorde van bloedverwantschap gevolgd is. Zoo heeft bij het vorige kind een onzer moeien zich zóó boos gemaakt, dat zij in een geheel jaar hier niet aan huis heeft willen komen, en wel alleen, omdat het uitgelekt was dat een nicht de boodschap een paar minuten vroeger heeft gekregen dan zij. En ik vraag u, wie kan bij zulk een gelegenheid aan al die kleinigheden denken?

"Naar mate de tijd nadert, vermeerdert de belangstelling. Is eindelijk het gewenschte en

gevreesde uur gekomen, dan wordt natuurlijk het eerst om de vroedvrouw en vervolgens om het verdere personeel gezonden.

"Niet zoodra is het kind ter wereld, of 't wordt in warme luiers gewikkeld en in den schoot van grootmoeder of van de petemoei, die middelerwijl gewaarschuwd en gearriveerd is, gelegd, die die eer met een fooi of steekpenning moet betalen. Zijn dan de eerste noodige zorgen aan de moeder besteed, dan krijgt het kind zijn beurt en 't wordt opgebakerd, waarin het juist niet veel pleizier heeft. 't Is dan ook niet heerlijk, eerst in een linnen, dan in een wollen luier gepakt, van de voeten tot de oksels met een zwachtel zóó stijf omwonden te worden, dat alle beweging onmogelijk is. Dat eerste bakeren geschiedt door de vroedvrouw, zeker opdat niet de baker met den steekpenning van den vader door zou gaan.

"Terwijl dit gebeurt en de baker de kandeel voor de kraamvrouw gereed maakt, zet de vader zijn pluimmuts op en zorgt dat de bloedverwanten en vrienden van de noodige ververschingen voorzien worden; hij roert met den kandeelstok den gesuikerden wijn, die onder verschillende heil- en zegenwenschen genuttigd wordt.

"En nu is de kleine gekleed en gereed om aan papa voorgesteld te worden. De vroedvrouw prevelt daarbij een stichtelijken wensch, van "onze lieve Heer geve er geluk mee, of hale het vroeg in zijn rijk", of dergelijke woorden, die met een flinke fooi vergoed worden. "'t Is sprekend zijn vader," zegt de een; "neen, 't zijn de oogen van moeder" vindt de ander. "Wat een lieve zwarte krullekop," hoort men van een op den achtergrond, die geen enkel haar van 't kind zien kan. "Een kloek kind", ofschoon het bloedje eigenlijk een ongelukje is enz. enz.

"Nog eens op den knappen jongen geklonken en gedronken; op nieuw gaat men aan den wijn of brandewijn en gebak, al naar de stand van den kraamheer meebrengt. En zóó gaan de vrouwtjes vroolijk naar huis of worden door hunne mannen gehaald, die dan meteen den vader hunne heilwenschen komen aanbieden en ook op hun beurt een glaasje ter eere van 't kleintje nuttigen.

"Gelukkig dat de kraammalen of "naekraemen", zooals men ze noemde, sinds het begin dezer eeuw uit de mode zijn geraakt. Dat waren letterlijk feestmalen, op den dag der bevalling of een der twee volgende dagen gegeven, zóó kostbaar en natuurlijk zóó gevaarlijk voor de kraamvrouw, dat overal bij keuren door de stadsoverheden daaraan paal en perk gesteld werd. Ten minste men *zocht* er een eind aan te maken, echter met weinig goed gevolg. Bij zulke gelegenheden zag men er niet op, boeten, al waren ze ook nog zoo zwaar, te betalen.

"Een aardiger gebruik is het ronddeelen van een zeker gebak aan de kinderen in de buurt, het "kindermaal of maanstik." De jonge speelmakker trakteert als 't ware zijne aanstaande kameraden; hij koopt daarmede zijne intrede in het gild der buurtjongens en meisjes. Dat een bevalling dus een feest in de heele buurt geeft, dat begrijpt zich. De buren van hunnen kant zenden gewoonlijk taarten aan de kraamvrouw ten geschenke, zoodat men dikwijls niet weet, wat met al dat gebak aan te vangen."

(*Wordt vervolgd.*)

"GAREN ZIEDEN."

Tot antwoord op de vraag van den Heer F. de Potter (zie 1[en] jaarg. bladz. 351) deelt de Heer F. D. H. Postel, te Laren, ons de bewerking van het "garen zieden" mede. Is het vlas tot garen gesponnen en gehaspeld, dan wordt het, om leniger gemaakt te worden, "ghezoden of gekookt" en wel in een koperen ketel, waarvan de bodem met stroo bedekt is. Daarover spreidt men afwisselend eenige lagen garen en houtasch.

Hierop wordt de ketel tot dezelfde hoogte als de lagen reiken met water gevuld, wat men een uur laat koken.

Het garen er alsdan uitgenomen, spoelt men in koud water af en hangt men op stokken te drogen. Na daarop uitgeklopt te zijn, heeft het de voor het weven vereischte lenigheid bereikt.

BIJGELOOF IN DRENTHE. DAAR WAAR IK T' HUIS WAS.

DE ZEUVEN DUBBELTIENSRING,

DOOR

C. VAN SCHAICK.

(Vervolg van bladz. 123.)

Nu wij toch aan den gang zijn, om uit den schat onzer ondervinding en aanteekeningen een en ander meê te deelen, zullen wij maar voortgaan, in hope de redactie onze meêdeelingen in de *Oude Tijd* plaats zal willen inruimen. Van honden gehuil en zoo al meer, zwijgen wij. Dat zijn histories en verschijnselen te algemeen en overal bekend, dan dat wij er onze lezers attent op zouden maken. Wij laten liever volgen: een recept als men de rupsen in de te veld staande kool heeft.

Vang eenige dier diertjes op, doe ze in een pampieren kladechie, (papieren zakje), leg ze op de schoorsteenplank en laat ze opdroogen. In dien tijd of dat tijdsverloop, verdwijnen die schadelijke stroopers één voor één. Een akker zal spoedig gezuiverd zijn. Hebt gij soms een' koe, die lijdt aan zweer of gezwel aan 't achterlijf? Welnu, geen vrees! als gij donderdags uw rogge naar de Meppeler markt brengt, schrap dan, even vóór uw vertrek, een weinig van de aangedane of ziekelijke plaats af, meng het in de rogge, verkoop uw artikel, als was 't ook een bagatel onder de markt, en uw koe is onverwijld genezen.

Hoe ten jare 1849 een' hinkende koe genezen werd, werd mij door een mijner geliefdste katechisanten, tot lidmaat der gemeente door mij aangenomen, en gevormd en opgevoed voor schoolonderwijzer, medegedeeld. Ten volle overtuigd, hoeveel belang ik stelde in alles wat Drenthe betrof en in Drenthe omging, schreef hij mij het volgende:

"In deze dagen zag ik weêr een bijgeloovigen hekspeeler. Misschien is den dominé niets van deze handeling (historie) bekend; doch ik zag het volgende: Eene hinkende koe werd, op last van een wonderdocter, uit den stal naar buiten getrokken, naar eene drift (algemeene weide) waar andere koeien langs gaan, en wel naar eene plaats, waar de gelegenheid bestond om haar een' groene plagge (zoodje) onder den voet weg te snijden, ten einde dit in den schoorsteen te laten droogen. Zoo als beweerd werd, zou de voet der koe geheel genezen zijn, zoodra en wanneer die plagge geheel verdroogd was."

Aldus gaat dezelfde berichtgever J. L. voort:

"Anderen leiden zoo'n koe over twee wegen, die kruiselings over elkander gaan, handelen als boven, en houden dit middel voor waarheid, of, zooals wel eens gezegd wordt, probaat en voldoende om de koe te genezen."

Tot dusverre meester J. L.

Of 't in Dwingeloo en omstreken ook spookte?.. Ei lieve, waar spookt het niet! In Oost en West — Noord en Zuid, alomme hoort gij van spookhistories gewagen. In huis en op straat, in hoofd en hart, tot zelfs in uw zak toe. Trouwens — dat daargelaten. Zoolang 't nog niet is: God is 't factotum in onze *ikheid* en de alpha en oméga van ons dagboek, zal er nog vrij wat spookachtigs overblijven.

Een oudman zeî:

> Och! waren alle menschen wijs,
> En deden daarbij wèl;
> Deez' aarde was een *paradijs;*
> Nu is zij meest een *hel.*

Waarom? door wie? waardoor? Zelfkennis is de weg tot zelfvolmaking — en deze een probaat middel tot geluk. Gebrek aan

nommer één is de bron van alle misère. Wie ooren heeft om te hooren, hij hoore.

Een' spookhistorie alzoo! Mijn goede J. Z. vertelt alweêr. 'k Wil zijn verslag woordelijk teruggeven. "Een man, vroeger te Lhie woonachtig ten huize van J. J. W...... (dominé kent de nakomelingen wel) had aan een vriend in 't Westeinde van Dwingeloo op zijn sterfbed eene zekere som toegelegd, die zijn' nablijvenden hem zouden uitbetalen. Dit hadden de erfgenamen op zich genomen, maar.., deze weigerden de uitkeering. Naar 't schijnt, wantrouwde de erflater zijne erfgenamen en verscheen op zekeren nacht aan hem, wien hij de som toegezegd had, hem vragende of de toegedachte som hem bezorgd was. Het antwoord was ontkennend, terwijl er bij gevoegd werd: "*de groapers willen 't niet gaeven.*"

De ontslapene verdween, na beloofd te hebben dat hij zijnen erfgenamen een *wee zou aandoen*, dat hun heugen zou en dat hij 't zijne zou bekomen.

Den volgenden nacht, klokke twaalf, stond hij voor de bedsteê van J. J. W. te Lhie, in zijn *heene kleed* (doodhemd) en 't laken als mantel om zijn hals geplooid, zoo als hij in de kist gelegd was. Een en ander was intusschen, gaande over den weg, door de honden uit de buurtschap verscheurd en deerlijk gehavend. Op hoog ernstigen toon en met wee en wrake dreigende, had hij J. J. W. zijne verplichting herinnerd en dringend bevolen dat hij zich van zijn schuld zou kwijten en op een' bepaalde plaats een nieuw *heene kleed* en doodlaken neer zou leggen, op straffe dat hij anders geen kind des eeuwigen levens en zoodoende nooit zalig zou worden.

Dat aan een en ander onverwijld gevolg werd gegeven, liet geen twijfel. Heene kleed en doodlaken waren verdwenen, de schuld betaald, en 't spookte niet meer.

"Hast wal es heurd van den Hilligen (Heiligen) steen?" vroeg mij een oude Drenthsche boer; van *older* tot *older* pur sang Drenth.

"Neen!" was 't antwoord.

"Wust doomneer dat niet?"

"Wat?"

"Nou, joa! doomneer zeggen zoo wat. Moar 't is rechtevoort woar, heur. Mien olde beppe lug niet. 't Ventien was olderling van n' karke en heit et mi voak verteld. As i doa bilangs kwam was je 't n' gerop en gereer, dat it oe duzelde in oe koppe. Wal vieftig en nog meer katten runden poot oan poot op um oan. De olle boas kon niet wieder. Doa stond i in 'n kring van katten, die of en toe um hem dansten. Moar, doa de olle niet mit wou doen, lolden en krolden zie, zien briste hem achterna en.... alle boas kwam er met.

"Kattien dansen, kattien dansen!" was al wat er heurd had.

"Gelukkig dat i in noame des Voaders, des Zeuns en 's Hieligen Geestes in ne koppe krieg, uitsprak en 't op 'n loopen zetten." —

Zou hilligen steen ook kunnen beteekenen Hillegiessteen? En zou dit ook in verband staan met den beruchten Bloksberg? De naam *Hillegien* is in Drenthe geen naam van een' hiligen of Sant. 't Gaat er meermalen mee als met die van *Xantippe* enzv.

Komt daarvan veellicht het rijmpje in de wereld (in de Drenthsche althans)

Hille! Hille!
Al bedrille. enzv.

Tot dusverre wierpen wij een blik op 't bijgeloof enzv. in Drenthe van minder schadelijken aard. Thans willen wij, ten gevolge het vroeger meegedeelde, 't oog slaan op 't noodlottige en verschrikkelijke in 't bijgeloof, waarvan enkele individus, ja, soms heele geslachten, de slachtoffers zijn: en dat zoo, als wij 't, nog dominé te Dwingeloo, hebben leeren kennen en bijwoonden. Wij spreken nu niet zoozeer bij traditie, maar bij ondervinding, helaas! Namen zijn overbodig. Integendeel, zij zouden schaden, al is de negentiende eeuw ook nog zoo verlicht. De stoom heeft alles niet weggestoomd, en 't gaz niet alles opgeklaard... Ter zake!... Sprekende van den kattendans en 't liedje: kattien dansen, willen wij nu gewagen van ***katsen***, ***katten*** en ***kattengeslacht***. ***Katsen*** is ***heksen***, ***beheksen***, ***betooveren***, in Friesland ***betjoenen*** genoemd. ***Kat*** beteekent ***heks***; ***kattengeslacht*** of ***firmilie***, een' zoodanige,

die zich van ouder tot ouder aan heksen en betooveren schuldig en menigeen uit luim en gril ongelukkig maakt.

Wee! wee! ja, driewerf wee! die onder die verdenking ligt... Men zou haast zeggen dat op hem, of haar, toepasselijk is, wat in de Schrift staat: beter ware 't nooit geboren te zijn geweest. In huis noch op straat heeft men rust of duur, vooral des avonds of op de markten. Alomme wordt zoo iemand, hij zij rijk of arm, het vreeselijk *katte* of *kathedansen* naar 't hoofd geslingerd. Men schuwt hem of haar als de pest, of iemand die, zoo als men in Suriname zegt, besmet is of aan de drooge of natte boassie lijdt.

Wees rijk, braaf, schoon, wie van 't kattengeslacht is, krijgt zelden man of vrouw. De zoodanigen zijn parias der maatschappij, die men tot in de kerk, in de catechisatie, ja, overal zijn' verontwaardiging en afkeer doet gevoelen. Wij hebben ze, helaas! gekend en hebben 't niet van hooren zeggen of uit de tweede en derde hand.

Zelfs zij die de liefde in eigen persoon waren, alles voor anderen over hadden en voorgangers in weldoen waren, werden met wantrouwen beschouwd en behandeld. Wie zou bij zoo iemand iets gebruiken tenzij hij de eerste bete broods in 't geheim te zoek gemaakt had. Men mocht de eerste teug koffie of melk niet uitspuwen, om niet behekst te worden, toch verzuimde men niet, de koffie of melk in 't schoteltje stortende, het eerste gedeelte er over en op den grond te gieten of, kwansuis en gedachteloos te morsen. Immers, men kon niet voorzichtig genoeg zijn. De *kwoa* (duivel) had allerlei streeken. Hij veranderde zich wel in een engel des lichts.

Men mocht in Drenthe al geen heksenprocessen meer hebben, maar wat daar in 1859 nog bestond en voorviel, was al even erg. In trouwe! ik weet het niet, wat beter was, zoo'n heksenproces met de exceteras, of de behandeling der zoogenoemde *katten*, *katserij*. Geve God dat, nu er een spoorweg en telegraaflijn is, die aardigheden — neen! laag- en hatelijkheden — Drenthe zijn uitgestoomd en de telegraphie betere kennis en meer en helderder licht hebbe aangebracht.

'k Had in mijn gemeente te Dwingeloo drie families, die tot het kattengeslacht behoorden, de eene rijker en meer gegoed dan de andere. De wieven hadden je altwisse al toe gelieke golden oor-iezers uppe koppe. En wie draagt zoo iets, als hij behoeftig is en zich bekrimpen moet? Allen echter waren braaf, en onopsprakelijk. Bovendien meelijdend waren zij in hooge mate, en kwam 't op geven aan, zij waren niet de minste. Niettemin, elk ontweek die families; in de kraamkamer hadden zij geen toegang, en op kraamvisietes hoefde men haar niet te zoeken. Het kraamkind mocht behekst worden en aan *tremient* (stuipen) komen te sterven. De dochters bleven ongehuwd, op een paar na, die met boerenknechten uit den minderen stand trouwden; terwijl de zoons overal 't hoofd stootten. Doch genoeg! Hier hielp geen praten. 't Was aan een doovemans deur geklopt. Niemand die van hen weten wilde.

Was hier of daar een vreemdsoortig ziekteverschijnsel, die families, beweerde men, hadden er de hand in, en een of ander duivelbanner moest opgeschommeld worden, om de bezetenheid te bezweeren. Dat het dikwijls moeielijk genoeg was om de zoogenoemde *katten* tegen moeite en overlast te beveiligen, behoeft geen betoog. Al weêr, ik spreek bij ondervinding. Ik herinner mij nog een voorval in eene naburige gemeente, waar een achtingswaardige, rijke jonge dochter van *katterij* beschuldigd en tegen wie gerechtelijke aanklacht ingediend werd. De uitslag laat zich echter denken. — Doch stappen wij van dit onderwerp af en leggen wij de pen neder, in hope en met den wensch dat soortgelijke treurige verschijnselen minder worden.

VAN "OVER HET IJ."

DOOR

J. HONIG Jz. Jr.

(Vervolg van bladz. 204.)

'T Was een boekwinkel, waarin we ons bevonden, en de eigenaar, een man die er regt vriendelijk uitzag, ontving ons met een gullen groet, nadat onze geleider ons aan hem had voorgesteld als een paar vrienden uit de stad, voor wie hij geen beter plekje kon uitkiezen om het overwinden te zien, dan de "Witte Pers" — en met een werd ons al een plaatsje bij het raam ingeruimd. "Zoo kunnen de heeren het ook eens zien!" vervolgde de bezige man. "Ja, van heinde en verre stroomt het toe, en onze Zaanlanders worden er ook niet moê van. Ziet maar eens, hoeveel honderden er weêr zamen gekomen zijn! — Nu, 't is en blijft dan ook een wonderwerk, dat moet ik zeggen, al zijn er sinds 1609, toen de Overtoom gelegd werd, al heel wat schepen, soms drie op één dag overgewonden. Ziet, ik heb aangeteekend dat er van den 2 October 1678 tot 18 Mei 1680 vier en vijftig, en van 2 Augustus 1692 tot 17 Junij 1694 drie en zestig schepen zijn overgewonden. Ja, ja, er wordt wat gedaan in Sardam! Men ziet er tegen geene moeite op, als 't noodig is; en dit *is* noodig, want anders waren de werven aan de Binnen-Zaan zoo goed als niets meer. — Men moest wel zoo iets toepassen, en geen andere plaats ter wereld zal u een tweede voorbeeld van zulk eene lengte wijzen."

"En daarom, Hendrik Jacobsz. zegt ge in uw dichtje: — Och, doe de Vrienden het genoegen."

De boekverkooper glimlachte en zeide: "als de Heeren het rijmpje van den dorpspoëet willen hooren, — hier is het te lezen, en hij greep een klein octavo boekske van de plank en reikte het ons over, bij pag. 537 opengeslagen.

Soo men wilde gantsch Europen
En heel Asiea doorloopen,
Oock Africa daar bij doen,
Met de Americaansche Landen
'k Loof niet dat er is voorhanden
Soo een werck na mijn vermoên;
'k Loof niet dat m'er sulcke schepen,
Soo een hoogte overslepen,
Die de Zee een Burgt verstrekt:
En dat met soo weijnig zielen,
Die steets door malkander krielen,
Als men touw en takel treckt.
Dit is ons alleen gelaten:
Dit komt Huijs en Werf te baten,
Die er leggen binnen dijck:
Daar de Zaan bespoelt haar soomen
Moeten dese schepen koomen,
Door dees Hoogen Engen wijck.

We hadden gelezen, — sloegen den titel op en zagen den eenvoudigen man eens aan, die in dat boekje den schat zijner onderzoekingen had nedergelegd en daarin de geschiedenis van zijn geboortestreek bewaarde, al zagen we ook al aanstonds dat hij Joan van Heemskerk's voorbeeld in den vorm gevolgd, maar overigens beneden diens geest gebleven was. We konden wel niet anders als de Zaanlandsche Arkadia koopen, en al vernamen wij dat dit de bedoeling niet geweest was, toch zagen we dat het den auteur-uitgever genoegen deed. En het was ons ook geene schade, want behalve dat het zooveel wetenswaardigs behelzend werkje ons eigendom werd, hoorden we nog veel dat ons anders niet ter oore gekomen zou zijn. Soeteboom, toen hij onze neiging bespeurde, legt ons nu het eene handschrift, dan het andere voor, en we zouden ons welhaast geheel in het verleden verdiept hebben, als niet een woord van onzen geleider ons weêr tot het heden teruggevoerd had; en de man uit de Witte pers was te bescheiden om ons langer met zijn werk bezig te houden.

We keerden naar het raam terug en zagen

dat het schip bijna het hoogste punt bereikt had. Er werd immer door met kracht en vlugheid gewerkt, en we zagen dan ook dat dit, zoowel als gelijkelijk verdeelde arbeid, hier een hoofdvereischte was. In het begin was het winden langzaam gegaan, maar hoe meer het werk vorderde, des te meer gang kwam er in; en toen het schip begon over te hellen, was er de meeste drift onder het volk op te merken. Ware het schip op de hoogte blijven zitten, dan was de schade niet te berekenen voor den bouwmeester. Nu zelfs kwam het ons voor, dat de dreuning, die het gevaarte hooren liet, niet zonder invloed op het getimmerte blijven moest. Onze geleider stelde ons evenwel daaromtrent gerust en zeide, dat alles wel zoo goed in elkander zat en er door stutten binnen in het schip zulke voorzorgen genomen waren, dat geen het minste nadeel te vreezen was en men dan ook in den regel geene klagten hoorde en de reeders geen onderscheid maakten tusschen een schip aan de Binnen- of aan de Buiten-Zaan gebouwd.

"Maar, vrienden! nu wordt het onze tijd weder een ander punt te zoeken, om u het eigenlijke afloopen van het schip te doen zien. Verschilt dit nu niet bij hetgeen gij op elke andere werf zien kunt, toch is de draai, dien de schepen hier nemen moeten, op zich zelf een klein "kunststukje." Met deze woorden werden we als genoopt om van Soeteboom afscheid te nemen, en we deden het onder de belofte om hem eens weder te komen bezoeken, om dan eens meer op ons gemak, dan nu het geval was, een kijkje te nemen van hetgeen hij sinds jaren verzameld en ten bate zijner streek alzoo had uitgegeven. —

Wij gingen den Dam over, van welken we in de Arkadia gelezen hadden:

Wat segt den Vreemdelink? Sie toe ben ick (niet sterk?
Mijn een zijd' draagt een schip en d' ander draagt (een kerck,

en traden de herberg het Wapen van Amsterdam binnen, klommen naar boven op het platte dak, waar wij reeds een gansch gezelschap bijeen vonden zitten en waar men ons met de meeste beleefdheid een der beste plaatsen inruimde. Hier had men een heerlijk vergezigt. We konden begrijpen, dat op een stillen zomeravond dit plekje den kastelein goede renten moest opbrengen, al zagen we dat gelegenheden, als van dezen dag, hem ook geene schade deden. Ons werd echter de blik op den omtrek niet lang gegund, want een oorverdoovend gejubel, dat van den Overtoom opging en op Dam, Hoogendijk, Zuiddijk en Kattegat herhaald werd, riep ons als toe, dat het schip helde — en ja, daar schoot als een pijl uit de boog het gevaarte naar beneden en zwenkte, als op kommando, langs de lijn, om aan het einde er van rustig en stil op de opgestuwde golven der Voorzaan te blijven liggen! Maar nog scheen het ons toe, dat het vaartuig beefde en trilde op den stroom, wiens golven voortaan zijn weg zouden zijn en het, wie weet waarheen zouden voeren.

"En nu hebben de vrienden gezien, wat ik hun beloofde; en daar het vroeger afliep dan ik vermoedde, zoo zouden we hier nog wel een fleschje op uw goede reis kunnen knappen." — Gaarne gaven wij die roepstem van onzen gastheer gehoor. — Zoo konden wij dan toch nog eenigen tijd profiteren van het uitzigt op de nijvere streek, die daar aan onzen voet lag, en waarover de Zaan als een zilveren lint kronkelde. Op dien stroom zeilden schepen heen en weder; aan zijne oevers, digt bebouwd, waren de scheepmakerswerven in vollen gang en verhieven zich daartusschen de molens, die door de zachte koelte slechts langzaam hunne wieken bewogen; — verder, ter wederzijde van den stroom, de door vaart en slooten doorsneden weilanden, waarop tallooze molens, als met grillige hand hier en daar nedergezet schenen, en juist daardoor een schouwspel gaven, dat vol afwisseling en leven was. — En daar vóór ons, de kom der Voorzaan, die, als veilige haven, tal van schepen bergde, en waar, op de werven, de rustelooze bedrijvigheid zich als hooren liet in het hamergeraas. — Verder, op den breeden IJstroom, die op zijne golven de schepen voortstuwde naar de groote stad, die dit panorama als sloot, terwijl regts

Haarlems St. Bavo en de Kennemerduinen, en links de Waterlandsche weiden en dorpen het tafereel begrensden.

Als van zelf moest het gesprek komen op hetgeen we zoo even gezien hadden, en we vernamen nog, dat de Overtoom voor rekening van eenige Sardammers gebouwd was, en dat zeer vele van hunne bedrijven uit eene zoogenaamde reederij bestonden. Die reederijen of vennootschappen waren de grootste kracht der Zaanlanders; daardoor was het mogelijk om zoovele nieuwe ondernemingen, als elkander met snelheid opvolgden, te beginnen. De Groenlandsche visscherij en andere vaart bestond geheel uit aandeelen, even als de papier- en andere molens. Daardoor waren de risico's verdeeld en was eenig verlies dragelijk, daar de meesten der aandeelhouders bovendien door hunne andere bedrijven reeds wat verdienden, door 't geen zij leverden aan die ondernemingen waarin ze zelf deel hadden. Aan deze wijze van handelen is de groote vlugt van handel en industrie in de Zaanlanden toe te schrijven.

De Overtoom als reederij bestond uit 64 deelen. Een der reeders was boekhouder en genoot als belooning van elk overgewonden schip een halve ducaton. Men wist ons niet te zeggen, wat in het begin door de gebruikers betaald werd. De kleinste schepen, die van 1657 tot 1676 overgewonden werden, waren twee galjoten, het eene 77 en het andere 74 voet lang en omstreeks 19 voet wijd, en voor deze was 19 gulden betaald. Het grootste schip in dien tijd was een pinas, lang 118, wijd 27 voeten, en het overwinden kostte 63 gulden. — De verdiensten der werklieden waren van 12 stuivers tot 1 gulden. [1]

Eindelijk was het tijd van scheiden. Onze gastheer geleidde ons naar den boeijer. — Onder hartelijken dank voor de betoonde vriendschap en het gulle onthaal, namen we plaats in den stuurstoel en voeren af. — Allus was ons gunstig, zoodat we vóór boomsluiten in de stad aankwamen en toen tot ons genoegen van onzen schipper de verzekering hoorde, dat ook hij niet ter later ure weder te Zaandam terug koude zijn.

(*Wordt vervolgd.*)

---

[1] 20 Dec. 1704 werd bepaald: voor kosten van een schip van 100 voet 80 — voor een van 102 voet 85 en tot 114 voet toe 140 gulden. 21 Sept. 1706. — Schepen van 116 voet *ƒ* 160, van 118 *ƒ* 200 en van 120 tot 124 op *ƒ* 250, terwijl de eigenaar bovendien het werkvolk betalen moest volgens het in dien tijd gewone loon. In den besten tijd werden dikwijls 3 schepen op éénen dag, later twee, en toen de schepen gedurig zwaarder werden en daardoor de Overtoom minder geschikt werd en de werven aan de Binnen-Zaan ten gevolge daarvan vervielen, gebeurde het dat er een of geen overgewonden werden. We gaven in den tekst het getal tot 1680 op; later werden van 2 Augustus 1692 tot 17 Junij 1694 63 schepen, het grootste getal in zoo korten tijd overgewonden. Van 27 October 1700 tot 10 Maart 1718, toen het laatste schip overgewonden werd, was het getal 97. — Den 7 Mei van dat jaar keurden Dijkgraaf en Heemraden van den Hoogendam den Overtoom af, en volgens keur werd hij daarop door de eigenaars opgehoogd en bestraat, het houtwerk, de gereedschappen en het touwhuis verkocht, en den 13 Maart 1722, door Burgemeester Arend Bloem, als boekhouder, de laatste rekening en uitdeeling gedaan. — De oorspronkelijke papieren betrekkelijk dezen, heel de wereld door bekenden Overtoom, zijn verloren geraakt. Loosjes evenwel mogt ze nog gebruiken. — Er bestaan van dien Overtoom, met het gezigt op den Dam tevens, verschillende schilderijen, meest alle copiën naar de schilderij, die de scheepsbouwmeester Meinders Gijsen, de nazaat der mannen, in de Oude Tijd deel 1, bl. 181 voorkomende, liet vervaardigen.

DE VACCINE IN 1774.

Uit het volgende bericht kan men zien, hoe nog in 1774 de inënting der kinderen als een operatie van belang werd beschouwd, vooral wanneer die bij een vorstelijken telg werd geappliceerd.

"Zijne doorluchtige en haare Koninklijke Hoogheden de Prins en Princesse van Oranje hebben goedgevonden, om de twee oudsten van Hoogstderzelver Kinderen te doen *inoculeeren*, om ze te behoeden voor de kinderziekte, die sedert een jaar alhier en in de nabuurige plaatsen zeer kwade gevolgen heeft gehad; kunnende de inoculatie aan den Prins Willem George Fredrik om zijne

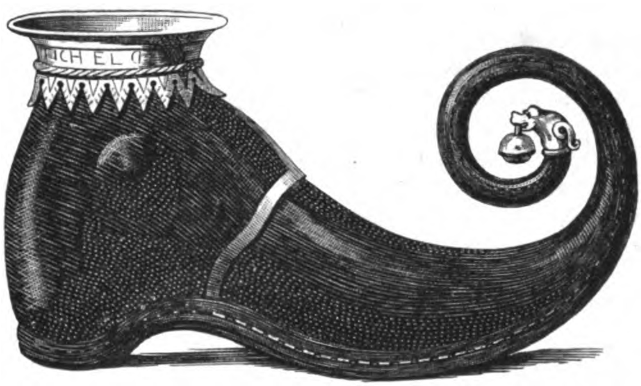
jongheid (hij was pas 2 maanden oud) niet dan met veel gevaar worden werkstellig gemaakt.

Het heeft den Almachtigen behaagd de voorn. operatie, de welke door den Hoog Geleerden Heer van Doeveren, Professor bij de Hoogeschool te Leijden, ten bij weze van den Hoog Geleerden Heer Professor Gaubius, Lyf-Medicus van zijn Doorl. Hoogheid, gedaan is, met een allergelukkigst gevolg te zegenen: en men heeft nu het genoegen, om aan het Publiek kennis te geven, dat de bovengen. geinoculeerde Vorstlijke Kinderen zich zoo wel bevinden als men zou konnen verwachten.

Den 24 April zijn wegens de voorsz. Inenting aan de twee Vorstlijke Kinderen, en derzelver gelukkige herstelling, in alle de kerken dezer Hofplaatse, plechtige Dankzeggingen gedaan.

Hunne Doorl. Hoogheden de Prins en Princes van Nassau-Weilburg hebben ook hunne beide jongste Kinderen (naamlijk de Erf-Prins en de Princes Carolina Louisa Frederica te Maastricht) doen Inoculeeren, onder opzicht van den Heer M. W. Schwencke, Med. Doct. en Professor. in 's Hage."

VREEMD DRINKGEREEDSCHAP.

Een vreemdsoortig model van schoen, niet waar? En dat nog wel een schoen om uit te drinken. "Drinken, fi donc," hoor ik een lieve schoone zeggen, "afgrijselijk idée, uit een schoen te drinken!" — 't Is waar, lief kind, men moet wel dorst hebben, om zich over zulk een walgelijk idée heen te zetten. En toch, wat zou zulk een schoen water soms niet waard zijn voor een uitgedorst reiziger in de woestijn van Sarah of dergelijke streken? Maar als ik u nu verzeker, dat nooit iemand zijn voet in dien schoen heeft gezet, wordt gij er dan nog door afgeschrikt? Ah, ha, omdat hij van leder is — kom aan, ge weet immers, dat men vroeger het drinkwater en den wijn en al die natte waren in lederen zakken op reis medevoerde? Dus, dat ge daarvan afkeer hebt, is slechts het gevolg van ongewoonte; wij zijn gewoon thee uit kopjes en wijn uit glazen te drinken, bij gevolg smaakt thee uit een glas en wijn uit een kopje ons in het geheel niet. Geen wonder dus, dat het ons niet zou smaken, zoo men ons een dier dranken in een schoen voorzette.

En toch, uit dezen schoen is werkelijk gedronken. Maar wanneer en waar? Gaarne beken ik daaromtrent mijne onkunde. Misschien wel heeft hij gediend als beker van een of ander schoenmakersgild; mogelijk ook is het een gildeproef geweest. Blijkbaar is hij, ten minste het beslag, in de 16e eeuw gemaakt.

De vorm van den 18 N. d. langen schoen is als van een uit de 14e of begin van de 15e eeuw, den zoogenaamden snavelschoen,

waarvan de snavel soms zóó lang was, dat men hem aan de knie vastmaakte of omrolde, zooals hier. De bel aan de punt was ook niet vreemd in dien tijd, toen men al zijn kleederen met bellen behing.

De mond van den schoen is van zilver en heeft het volgende opschrift:

Matich is my constich schoe schinct
Statich elcander jonstich toedrinct.

De eigenaar van dit wonderlijk drinkgereedschap is de Heer W. von Weckerlin te 's Hage.

DE LOTERIJEN.

De zucht, om zijn lot te verbeteren, vooral in het finantiëele, schijnt elk mensch eigen te zijn, en ieder zoekt naar zijn beste weten de geschiktste middelen aan te grijpen, om dat doel te bereiken. Den een gelukt het dadelijk, den andere nooit; de een komt er door arbeid en inspanning, of door 't geen men het toeval, het geluk belieft te noemen, de andere kan werken en zwoegen, zoo hard hij wil, hij moge de fortuin vleien en naloopen, 't helpt hem niet, hij brengt het nooit verder.

Er zijn er ook, van wie men nooit te weten komt, hoe hun staat zoo op eenmaal veranderd is. In dat geval wordt de schuld gewoonlijk op de loterij geschoven. "Hij heeft zeker uit de loterij getrokken", heet het dan. Maar tegenwoordig bekommert men zich er niet veel om, hoe iemand aan zijn geld komt; meer is ieder er op uit om te trachten er hem weer *af* te helpen. Daarom geeft de loterij bij de getrokkene gelden den trekker meteen een groot getal vrienden op den koop toe.

Voor velen is de loterij een ongeluk. Niet elk kan er tegen op eens tot rijkdom te komen; hij verlaat een geregeld en werkzaam leven, om zich in de armen der verveling te werpen, waaruit hij zich weder door allerlei uitspanningen en uitspattingen zoekt los te maken, en zoodoende ziet men dikwijls het zeggen: "op loterijgeld zit geen geluk" bewaarheid en de door de fortuin begunstigde armer worden, dan hij was vóór het rad van avontuur hem goedgunstig zijn schatten toewierp.

Daarentegen zijn er anderen, die nooit iets trekken en toch den moed niet opgeven, steeds op nieuw en meer en meer wagen, om het verlorene te herwinnen. Ook zij eindigen met door de speelzucht tot armoede te vervallen.

Al die gevaren kent elkeen. En toch zijn er weinigen, die van tijd tot tijd niet eens door het nemen van een loterijbriefje een deurtje voor de fortuin openzetten. 't Is dan ook een aanlokkende gedachte, van daag of morgen zoo op eens rijk te kunnen worden en als een burgerman naar bed te gaan om als een rijk heer op te staan.

Onze natie houdt er bijzonder veel van; zelfs wil men dat hier in Nederland, en wel in Vlaanderen, de loterijen zijn uitgevonden. Reeds van de Batavieren lazen we, dat ze verzot waren op het dobbelen, wat toch als alle hasardspelen een soort van loterij is, en dat ze vrouw en kinderen, ja hun eigen vrijheid aan de kansen van het lot ter beschikking stelden.

Om een geschiedenis van de loterijen te geven, ontbreekt het hier aan de noodige ruimte, ofschoon er stof genoeg voorhanden is geweest om een geheel boekdeel te vullen [1], waaruit het navolgende voor een groot deel geput is.

De eerste eigenlijke loterij hier te lande, waarvan men gewag gemaakt vindt, is die in 1444 door de stedelijke regeering tot stijving der kas te Utrecht gehouden. Het schijnt echter, dat in Vlaanderen reeds vroe-

[1] Wij bedoelen hier het zoo verdienstelijk werk van Mr. G. A. Fokker, Geschiedenis der loterijen. Amsterdam. 1862.

ger, en zeker is het dat er daar nagenoeg ter zelfder tijd loterijen plaats grepen, b. v. te Brugge, Oudenaarden en Sluis, de beide eersten ten behoeve der stedelijke financiën, terwijl de laatste stad er in 1444 wat mede zocht te verdienen voor het bouwen van een poort. Ze hield later nog verscheidene loterijen, uitsluitend voor den aanleg en voltooiing van de vestingwerken der stad en scheen daarmede zóó goed te staan, dat, toen ze in 1449 weder van Philips den Goede een octrooi tot het houden van eene nieuwe loterij aanvroegen, deze voor zich een derde gedeelte van de zuivere winst bedong. Misschien heeft de stad toen minder haar best gedaan; ten minste het blijkt niet, dat deze loterij is doorgegaan.

Dezelfde stad werd door aankoop een ander octrooi voor eene loterij machtig, wat Philips tot belooning aan een zijner trouwe dienaren Johan Marchant, die in zijn dienst zwaar gewond en door het betalen van rantsoenen enz. achteruit geraakt was, had gegeven om weder in beter doen te komen.

De prijzen in de loterijen van dien tijd bestonden hoofdzakelijk in geld en lijfrenten. Die van Utrecht in 1444 had oorsponkelijk tot prijs een lijfrente van 100 pond: zeker een mooie duit voor dien tijd, doch toch niet voldoende om genoegzame deelneming op te wekken. Immers men moest in 't volgende jaar besluiten, om niet alleen den trekker de keus te laten tusschen de lijfrente en 1000 pond in gereed geld, maar er daarenboven nog 7 zilveren kruisen als kleinere prijzen of premiën aan toe te voegen. Toch eerst nadat de groote prijs in 2 prijzen van 50 pond lijfrente gesplitst en het getal kruisen met 6 was vermeerderd, gelukte het al de loten tegen 2 pond (gulden) te plaatsen. Ook onbetaalde stedelijke renten werden in betaling aangenomen, even als bij de loterijen, door Middelburg in 1497 en door 's Hertogenbosch in 1506 en 1522 gehouden, bij welke drie de prijzen bestonden uit zilveren kannen en bekers, zoutvaten en schalen, kroezen en lepels enz.

Soms ook werden stedelijke ambten verloot, b. v. in Utrecht de bediening van wijnroeier in 1446 — in 1454 die van erfhuismeester, en in 1464 het ambt van schepenbode. De mindere prijzen bestonden uit eenige zilveren kruisen en lepels, en bij de laatste nog op elke 25 loten een premie van 1 pond.

Zulk een trekking was een heel feest voor een stad. Ze geschiedde altijd in 't openbaar, waartoe gewoonlijk op de straat voor het stadhuis een tooneel werd opgeslagen; de stadsspeellieden droegen door hun muziek niet weinig bij tot opvroolijking, terwijl de scholieren er bij zongen.

Meestal voegde de kooper, wanneer hij zijn naam deed inschrijven, daar de een of andere spreuk in rijm of proza bij, die dan, met zijn naam mede opgelezen wordende, dikwijls door den er op gevallen prijs of niet, stof tot spot en gelach gaf.

Niet altijd waren die spreukjes even geestig, soms zonder eenigen samenhang; enkelen weer waren aardig, als b.v.

Hoert, hoert, — wat brengt die man voert?
Beyt, beyt — hoert wat die man seit!
Besiet, besiet — wat is daer nu geschiet?

Wanneer nu die vragen beantwoord werden met een "niet", dan volgde daarop niet weinig pret en gejubel, en werd de trekker niet weinig uitgelachen.

Door den toevloed van vreemdelingen, die van de trekking hun geluk hoopten, werd natuurlijk veel vertier en winst aan stad en inwoner aangebracht.

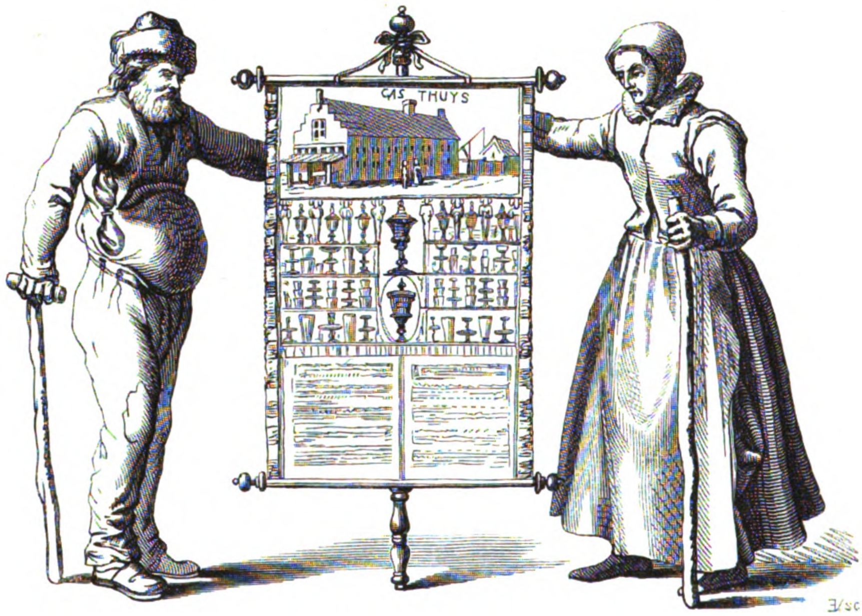
Doch 't waren niet de stedelijke kassen alleen, die in nood hare toevlucht namen tot loterijen, ook voor geestelijke gestichten, voor den bouw van kerken, voor schuttersgilden, rederijkerskamers en dergelijke corporatiën, werd de hulp der loterij ingeroepen. Zoo is er te Amsterdam in 1549 een getrokken voor den bouw van den toren van de Oude Kerk. Merkwaardiger is die van 1518 te Bergen-op-Zoom gehouden, vooral om de soort van prijzen die daarin voorkwamen; immers daaronder kwamen ook aflaten voor, zooals de Utrechtsche raad ter kennis van de gemeente brengt:

"Voert laet die raet weten dat bynnen

der stede van Bergen op ten Zoom, tot den heiligher kerken behoef, wesen sal eene loterye, daer nyct alleene veel *aflaten*, maer oock veel costelycke prijsen te winnen sellen wesen, na wtwysinge der cedulen, die men daervan voor der kercken, onsen stathuys ende poerten wthangen ende cleven sal. Soo wie daertoe inleggen wil, mach komen onder die lakensniders *in 't Kyntken*, tot ons secretarishuys, daer sal men elcken goet bescheyt doen."

De steden hielpen dus elkaar in hare geloof, 't is, dat er hier te lande priesters zouden gevonden worden, die zich tot zulke bedriegerijen zouden leenen. Was het wonder, dat in dergelijken toestand en onder zulke omstandigheden de Antwerpsche Overheid in 1524 het houden van loterijen in 't geheim en zonder verlof des Keizers verbieden moest, als een der drangredenen daartoe opgevende, dat

"voirts vele leelijcke oneerbare dichten, prosen ende schimpen ter diffamatie van geestelycken ende werlycken persoenen inge-

Loterijkaart van Egmond.

loterijen, 't geen wel niet zonder belooning zal gebleven zijn, wat ook al onder de buitenkansjes voor de beambten behoord zal hebben.

Velen onzer lezers zullen met verwondering zulk een onbeschaamdheid als het verloten van *aflaten*, van vrijbrieven tot zondigen, vernemen; 't was dan ook verregaand. Hoe diep was toen de zedelijkheid gevallen, die zulke verfoeilijke hulpmiddelen aangreep of toeliet? Zou zulk een loterij *thans* nog vol komen? vraagt gij. 'k Geloof van ja, domme leeken zijn er nog bij hoopen, maar wat ik niet leegt worden ende uytgelesen, ter grooter verachtinge derselver persoenen." De leeken dus begonnen niet zonder grond met de geestelijke heeren den spot te drijven.

Een uitvoerige beschrijving van een loterij, die in 1554 getrokken en gehouden werd door de schutterij van 't Sint-Jorisgilde te Middelburg, wordt ons in het hiervoren gemelde werk door den Heer Fokker medegedeeld. Een verplaatsing van den schutters-doelen noodzakelijk geworden zijnde, miste het gild de benoodigde gelden, om een nieuw

gebouw te zetten, waarom het van Keizer Karel V in 1547 octrooi vroeg en verkreeg tot het houden van eene loterij. Het duurde echter nog zes jaren, eer zij met de toebereidselen aanvingen, waarschijnlijk wijl er in dien tijd nog loterijen gehouden werden, die octrooi van vroeger hadden en 't was niet geoorloofd er meer dan een te gelijk te houden.

De commissie van voorbereiding, uit zeven van de voornaamste leden van de confrèrie bestaande, die de kaarten moest laten drukken, de prijzen doen vervaardigen en al wat er verder te doen was moest beschikken, schijnt niet recht geweten te hebben, hoe de zaak aan te pakken; ze zond dus naar Brugge en Antwerpen om hulp, waarop Joost van Belle en Mr. Jacob Bruinings naar Middelburg overkwamen. Vooral de laatste schijnt haar geheel op streek geholpen te hebben.

Het zilverwerk bestelde men te Antwerpen bij den zilversmid Claas Hubregtsz, waarvoor besteed werd de som van 342 pond, 18 schell. en 3 gr.

Volgens de gemaakte opgaven ontwierp Gijsbrecht de schilder een teekening voor de kaarten, wat met 4 schell. 6 gr. betaald werd, terwijl het graveeren in hout, 't geen ook al te Antwerpen moest gebeuren, 15 gl. 1 stuiv. kostte.

Die kaarten werden gewoonlijk op groote vellen zwaar papier (vroeger op perkament) gedrukt, daar ze op druk bezochte plaatsen, als aan de poorten der steden en aan de raadhuizen en kerken, opgehangen werden. Behalve de conditiën, bevatten zij ook eene afbeelding van de voorwerpen, die verloot zouden worden, en waren daarenboven nog dikwijls versierd met voorstellingen van het gebouw of gesticht, waarvoor de loterij werd gehouden, of van de wapens der steden, confrèries of dergelijken.

De Middelburgers lieten niet minder dan 4000 exemplaren van hunne kaarten drukken in de landtaal, benevens nog 2000 in het Fransch. Nu werd het tijd boden uit te zenden, om de loterij wereldkundig te maken, de kaarten te verspreiden en zaakgelastigden ("commysen") of collecteurs te benoemen.

Zeker was deze loterij aanlokkend; de loten immers kostten slechts 3 stuivers, terwijl er vijf kapitale en 296 kleinere prijzen te winnen waren, benevens nog 308 premiën. De vijf hoofdprijzen bestonden uit:

1°. Een verguld zilveren kop met deksel, waarop een St. Jorisbeeld, die gevuld was met circa 100 pond aan gouden en zilveren muntspeciën.

2°. Twee zilveren wijnkannen, zes dito schalen en twee dergelijke zoutvaten.

3°. Zes zilveren schalen op voeten, drie kroezen, twee schenkkannetjes, twaalf lepels en twee zoutvaten.

4°. Een zilveren bekken met een lampet en zes lepels.

5°. Zes zilveren kroesen en zes lepels.

Bij elken prijs was nog een belangrijke som in specie gevoegd.

Elk der mindere prijzen bestond uit één zilveren schaal, kroes of zilveren lepel.

De beide loten vóór en nà den hoogsten prijs uitkomende, bekwamen als premie ieder een zilveren kop met deksel, en die, vóór en nà de andere kapitale prijzen, een premie van een schaal, kroes of lepel. De verdere premiën gaven den houders een of ander geldstuk.

Om het publiek aan te moedigen in het nemen van een groot aantal loten, waren ook hier, zooals bij de meeste loterijen van vroeger, bijzondere premiën uitgeloofd voor hen, die op één naam of één prose het grootst getal loten namen.

Zoo viel hier de hoogste premie ten deel aan een, die voor 16163 loten had ingeschreven; de beide andere aan de houders van 13170 en 6982 loten. Dat waren eerst rechte liefhebbers!

Ook de broederschappen en gilden werden niet vergeten. Voor hen, met uitsluiting van alle andere mededingers, waren drie premiën weggelegd, te behalen door die lichamen, die de zaak door 't nemen van loten het meest ondersteund hadden.

Voor de agenten, die buiten Middelburg de meeste loten zouden plaatsen, waren ook nog vier premiën bestemd, terwijl elk die 100 loten nam een zilveren lepel bekwam.

Dit alles was op de groote kaart te lezen;

maar daarenboven had men ook nog een kleine kaart voor de boogschuttersvereenigingen buiten Middelburg uitgeschreven, waarin voor haar afzonderlijk premiën werden gesteld voor de gilden, die 't hoogst inschreven.

Toen den 10 Sept. 1554 de inleg gesloten werd, had men circa 200000 loten geplaatst, die echter geenszins allen in klinkende munt betaald werden Allerlei soorten van goederen werden in betaling aangenomen, die later òf door het gild in de doelen en in zijn kapel gebruikt, òf wel verkocht werden. Schilderijen en kleederen, pand- en schuldbrieven, wijn en haring, steenen en turf, een paard en runderen, ja zelfs een huis en speelhof, alles kon men in betaling geven. Voegt men hierbij, dat, terwijl de collecte was opengesteld, de commissie zelf weer loten nam in andere loterijen en aan deze weer voorwerpen, die zij voor de hare ontvangen hadden, tegen loten verkochten, waarschijnlijk om het gewonnene weder als prijzen in de hare te leggen, dan zal men moeten erkennen, dat het een goed boekhouder moet geweest zijn, die dat alles uit elkaar wist te houden.

Eindelijk was de dag gekomen waarop de sluiting der collecte moest plaats vinden. Met trommelslag werd ze te Middelburg aangekondigd. De laatste avonden maakte men op den Dam en op de Markt muzijk; ook speelden de stadsspeelluiden den laatsten dag voor de kist, waarin de besloten brieven lagen: de opgaven van hen, die mededongen naar de premiën voor het grootst aantal loten. In open brieven kon men natuurlijk die opgaven niet opzenden; immers een ander zou dan één nummer hooger inschrijven, en dan was de kans verkeken. Daarom werden die brieven door den schrijver verzegeld, en allen door commissarissen in één kist gedaan, om niet geopend te worden dan na de sluiting der collecte.

Den laatsten avond voor de trekking werden er pektonnen gebrand en hennepkransen in vuurpannen ontstoken, de gewone wijze van illumineeren in dien tijd Dit vond niet alleen te Middelburg, maar ook te Antwerpen plaats. En geen wonder, Antwerpen had alleen een derde deel der loten genomen; daarom werd ook de kast, die de confrèrie had laten maken om al de prijzen in ten toon te stellen, nadat ze voor de Middelburgers te zien was geweest, onder geleide van twee gildeknechts naar Antwerpen vervoerd en ook daar in een herberg te kijk gesteld.

De trekking werd voorafgegaan van "een zingende mis" in de kapel, die de confrèrie in de Westmonsterkerk bezat, waartoe tot meerder luister het altaar voor een gedeelte hernieuwd, en den kapelaan met nieuwe kleederen begiftigd werd. Hierna gebruikten de Heeren der wet met de Commissarissen ten huize van een der laatsten een ontbijt (ze hadden wel een krachtig ontbijt noodig!), waarop ze zich in statigen optocht, voorafgegaan van de stadsspeelluiden, naar de Markt begaven. Hier was tegen de kerk het tooneel opgeslagen, wat door een balie omringd en tot beschutting tegen den regen van een van binnen met leder bekleed dak was voorzien.

Het tooneel was vrij groot, daar steeds minstens tien personen er op werkzaam waren. Bij de trekking werd een personeel van niet minder dan veertig personen vereischt; immers, daar de trekking zonder tusschenpozen voortging, dag en nacht, wisselden zij elkander om de 3 uren af. Er waren 4 trekkers, die, uit de beide op hooge drievoeten staande groote korven met halzen, de prijzen en de prozen trokken en de ringetjes, die om de uitgetrokken briefjes gezeten hadden, in kleinere mandjes wierpen; de getrokken briefjes werden afgelezen door 8 prooslezers en niet-roepers, terwijl ze vervolgens door de 8 affileerders aan liassen geregen werden. Om de prijzen "uit te trompen" waren er 2 trompetters op het tooneel, waar ook de 8 commissarissen beurtelings gezeten waren, om nauwkeurig aanteekening te houden van den uitslag der trekking. Om hulp te verleenen, waar noodig was, en hen te waarschuwen en te wekken (er vielen er zeker door overspanning wel eens in slaap) wier beurt het was geworden de anderen te vervangen, waren 4 vermaanders, weckers of dienaren aangesteld. Eindelijk werd het personeel des nachts nog vermeer-

derd met 2 stokers, die voor de vuurpannen moesten zorgen. Om onder het publiek de rust te bewaren, om dronkaards en kwade jongens weg te jagen, waren 4 dienaren van den Baljuw op de Markt tegenwoordig. Op het tooneel stonden, behalve de voornoemde korven en vuurpannen, twee lantaarns op hooge houten voeten, eenige stoelen en een tafel, waarover een rood kleed lag. Ongetwijfeld heeft zulk een tafreel een schitterend en bont geheel opgeleverd; onze voorouders toch hielden van bonte kleuren. De trekkers en bedienden waren in 't rood satijn gestoken van top tot teen rood en wit; de commissarissen waren waarschijnlijk in niet minder fel gekleurd schuttersgewaad gekleed. Vooral des nachts, verlicht door het licht der lantaarns en den gloed der vuurpannen, uitkomende tegen de donkere kerkmuren, zal het een fantastiesch tafreel hebben opgeleverd.

De stoet op het tooneel aangekomen zijnde, werd er een zwart lakensch kleed uitgespreid, waarop schoppen geschilderd waren. Eerst werden daarop de prijs- en nietbriefjes en later de prosen uitgestort, goed door elkaar geschud, "geschopt" en daarna in de voor elk bestemden korf gedaan. Het proosbriefje door den trekker uit den korf gehaald, werd door den prooslezer gelezen, de andere trekker trok uit de tweede mand een prijs of een niet, wat door den niet-lezer werd bekend gemaakt. Was het een prijs, zoo zag men spoedig een omlijst blad perkament ophangen, waarop door een der Commissarissen, de prijs, het nummer en de proze was geschreven.

De trekking ging vrij spoedig; juist in ééne maand, (van 10 Oct.—10 Nov. 1554) waren alle loten getrokken; dat was dus iets meer dan 4 loten in een minuut. 't Was nacht en dag door gegaan; dus 't moet wel vermoeiend geweest zijn voor de Commissarissen, die ook reeds vroeger meer dan eenmaal hun nachtrust hadden moeten opofferen, wanneer de werkzaamheden te veel over de hand liepen. Daarom ook kreeg ieder van hen voor elken trekkingsdag 1 gulden tot vergoeding, en daarenboven voor de verdere moeite 6 pond Vlaams; de penningmeester der commissie 25 pond. Ook werd er voldoende voor ververschingen gezorgd, en de wijn, die tegen loten ingelegd was, vond daarbij een goeden aftrek.

Het juiste cijfer van de met deze loterij gemaakte winsten is mij niet bekend; 't schijnt echter, dat er niettegenstaande de vele en groote uitgaven een aardige som overgebleven is.

(*Wordt vervolgd.*)

EEN DAG IN EEN WEESHUIS IN DE 18e EEUW.

DOOR

M. W. SCHELTEMA, Ez.

(Vervolg van bladz. 199).

Nu de jongens vertrokken zijn gaat de vader weder naar de slaapkamers, want zijn instructie schrijft hem voor: "dezelve zal "insgelijks de kleine kinderen in tijts op- "wekken, en bevorderen dat alle op de ge- "wone en bepaalde uir na hun gedestineerde "plaatse, 't zij in de school, 't zij op de "kleermakerskamer, 't zij elders komen, des "eerst en alvorens in praesentie van alle "een gebed doende." Maar terwijl hij het jonge volkje uit de veêren roept is 't reeds onder de bedrijven half zeven geworden en wordt de klok geluid door een der grootere meisjes. Zij is de adjudante van de naaivrouw; zij heeft die post voor de geheele week, want de instructie voor de naai-vrouw schrijft haar voor: "zoo de naaivrouw bood- "schappen laat doen van de weeskinderen

"zal zij daartoe een geheele week dezelfde "persoon gebruiken."

Onder het luiden der klok trekken de meisjes naar de naaikamer heen [9] zóó uit bed, zóó op de banken. "Źij zullen", aldus luidt de instructie, "zig alle naa de naaj-"kamer begeven met hun boterham die zij "daar moeten opeeten en daarbij yder een "kommetie warm drinken gebruiken, dit "verrigt zijnde zullen zij aanstons aan het "werk gaan, naa dat zij de handen gewas-"sen hebben."

Ook nu hebben zij de boterham georberd, de handen gewasschen. Het werk wordt voor den dag gebracht en stilte gecommandeerd: een der meisjes gaat voor een lezenaar staan en leest een of twee kapittelen uit den bijbel voor. "De naaivrouw toch moet "zorg draagen, dat door een van de wees-"kinderen een of twee capittelen in de bijbel "overluid gelezen worde, daartoe alle dagen "een ander neemende op dat de kinderen "hierdoor het leezen onderhouden en Gods "woord kundig worden en dit leezen zal ook "moeten herhaald worden 's avonds voor dat "de kinderen van de kamer gaan."

Onder dat lezen (zou er iemand naar geluisterd hebben?) vliegt de naald. De naaimoeder moet ze "tot den arbeid aanzetten", en zij doet het. Zij deelt in de winsten die de naaikamer afwerpt: "de naaivrouw zal "jaarlijks een tractement genieten van *f* 50 "beneffens twee hemden en een stooter van "ieder gulden die met naaijen verdiend "wordt."

Nu is het weeshuis een duchtige concurrent van de gewone naaisters en breisters geworden. Het kan voor minder prijs werken. Men gaat er een eer in stellen zijn uitzet in het weeshuis te laten naaien. Men doet daarmede een liefdewerk! Een liefdewerk, waardoor de naaister buiten het gesticht benadeeld, de arme hals in het gesticht gemarteld wordt, verslijtende haar jeugd in een enge benauwde kamer! Wie denkt hier niet aan dat vers door Beets zoo keurig uit het Engelsch overgezet:

Piek! Piek! Piek!
'tWordt mij geel en groen voor 't gezicht.
Piek, piek, piek!
Mijn oogen vallen dicht.
Zoom en oksel en strook;
Strook en oksel en zoom;
Tot dat ik in slaap val over een knoop,
En hem aanzet in den droom.

Gij jonkman, die naar uw liefje vrijt!
Gij man, met uw wijfje in uw schik!
Het is geen linnen dat gij verslijt,
Maar arme schepsels als ik.
Een naad, en weer een naad;
Een naad, en weer een naad,
Voor wien is wel deze bestemd?
Geloof mij, ik naai met een dubbelen draad
Mijn lijkkleed, en uw hemd.

De mensch is van nature geneigd tot alle kwaad, en een weesmeisje niet geneigd van den ochtend tot den avond te pieken. Zij moet dan ook tot den arbeid worden aangezet, zal het gesticht er voordeel, de naaivrouw er profijt van hebben. [10] Zij pieken van half zeven tot aan den schofttijd door — dan hebben zij verpoozing, mogende onder het eten naar het bijbellezen luisteren.

Inmiddels waar de naaimoeder hare kiekens om zich heen heeft geklokt, daar heeft de weesvader of binnenvoogd de kleinen in de eetzaal bijeen geroepen, opdat zij hun ontbijt bekomen, en ook voor hen doet hij een gebed. Na afloop van dat ontbijt hebben zij vrijaf tot negen uur. "Dan mogen zij "zich op de plaats, of onder de gaanderij "diverteeren met zoodanige spelen als ge-"oorlooft zijn, zonder echter *eenig rumoer* "te maaken, waarop de binnen-moeder en "binnen-voogd zullen hebben acht te geven." Kinderspeelgoed heb ik in weinig weeshuizen ontdekt — men lachte mij eens hartelijk uit, toen ik vroeg of ieder meisje een pop bezat. — 't Zal ook wel in vroeger tijd in de gestichten luttel voorhanden zijn geweest. De jongen en het meisje, die van kaarten en klompen zoo aardig huis en schip weten te knutselen; die uit een zandhoop met eenige vormen zooveel taarten weten te bakken, die het humeur niet bederven door dat zij de maag niet van streek brengen, zij mochten spelen zonder ingrediënten en "*zonder rumoer maken!*" O alles reglementeerende weesvoogden en voogdessen van dien goeden ouden tijd! hebt gij ooit gekaatst,

gekolfd, gekoot, gespeeld zonder rumoer? De kinderen hadden vrijheid op een binnenplaats wat rond te loopen en onder een gaanderij te hangen — dat was de vrijheid van zich te diverteren!

Maar 't is negen uur, 't is schooltijd geworden. Weesvader en schoolmeester zijn in één persoon vereenigd: de gewezen zeeman is tot dubbele functie geroepen. "Dezelve "zal de weeskinderen zo jongens als meisjes "leeren leezen, schrijven, rekenen en psalm-"zingen [11], en ten dien einde dag en avond-"school houden, te weeten 't heele jaar door "van 9—11 uuren 's voor de middags, en "van 1—4 uuren na de middags, en 's avonds "voort na 't eten tot 10 uur — ('t plenus renter non studet libenter scheen niet in aanmerking te komen), op welke laatstgenoemde "tijd alle kinders moeten preezent zijn, altoos "beginnende met een gebed, en eindigende "met een dankzegging."

Hulp heeft hij bij zijn onderwijs niet. In de school staat hij voor 't werk alleen, — maar wanneer hij des donderdags bij den rentmeester moet vragen "of er ook vergadering zal zijn?" en "de voogden en voog-"dessen moet convoceeren en vragen of er "ook iets van hun orders is?" — als hij "alle twee weeken bij de baazen moet om-"gaan om te vernemen of de jongens wel "op gezette tijden op de winkel komen"? als hij "met en benevens de binnenmoeder, "alles wat hun in bewaring overgegeven wordt, "alsmeede alle eetbare waaren, als spek, "vleesch, boter, kaas, en wat verder tot "de keuken, kelder, zolder en de huishouding "behoort, in alle getrouwigheid zorgvuldig "in ontvangst neemt, bewaart, uitgeeft, "zoo dat niets onnut verdaan of verwaar-"loosd wordt"; — als hij "alle rekeningen "ten laste van het weeshuis van de leveran-"ciers moet ophalen, derzelver specificatie "moet nazien en examineeren, daarop dezelve "extribeeren moet aan de oudste voogd, ten "zijnen huize en ten opzigte van het huis-"houdelijke, aan de oudste voogdes, ten "haaren huize;" — als hij, "ten dienste "van 't weeshuis, zoo in als buiten de stad, "'t zij om te bezichtigen wat reparatien aan "huizen, dijken of iets anders noodig zij," op order van de Heeren zal moeten reizen, dan zal de weesvader-schoolmeester, die maar één lichaam heeft, geen school kunnen houden; en hoe dan? — Ik zou haast vermoeden dat dan het gewichtig deel van zijn taak is opgedragen aan den bakker, die tevens bierbrouwer is, en dit dáárom veronderstellen, omdat in de instructie van dezen bepaald is "dat wanneer de binnenvoogd "niet present is, hij met de kinders zondags "naar de kerk zal gaan, en 's middags en "'s avonds aan de tafel verschijnen en wel "agt geven op de kinders dat die ordente-"lijk eerst haer gebedt doen, en stil zitten "terwijl daar een van de kinders leest uit "Gods heijlich woort gedurende den maaltijdt "en dan door een van de kinders een danck-"zegginge te laten doen." — Maar ik mag niet veronderstellen dat de bakker bij absentie van den binnenvoogd tot schoolmeester geroepen wordt, omdat hem niet alleen was voorgeschreven "dat hij nauwkeurigh acht "zal geven, wanneer hij brood, tweebakken "oft wat het oock mogte sijn uit het back-"huys koomt te halen om de deur aanstonds "te sluiten, opdat de kinders daar niet "kunnen inkomen om iets daarvan te be-"hinderen" — maar ook, omdat hem op het hart was gedrukt "dat hij hem niet gemeen "zal maken met de kinderen of zitten bij "dezelven in het washuis *of in* de school "als de binnenvoogd niet present is, maar "naar de kamer gaan, die daartoe geregu-"leert is, wanneer hij zijn werk gedaan "heeft;" even zeer als het hem uitdrukkekelijk vermaand was, "met geen meijden off "jongens op de kamer die voor hem geor-"donneerd is zal mogen the drincken oft "iets anders doen wat 't oock mogte wesen, "om geen aanstotinge of ergernisse te geven." De kinderen waren dan, daar de binnenvoogd nog al eens tot andere functiën werd geroepen, in de school aan zich zelven overgelaten, ten zij de kleermaker dan van zijn snijderstafel afsprong en de paedagogische cathedra beklom.

Heden echter is de weesvader niet door andere functiën verhinderd schoolmeester te wezen, en zit hij, met de insignia zijner waardigheid omringd, bullepees, plak, ezels-

kap en pennebos, in volle achtbaarheid voor zijn breeden lessenaar. Wanneer wij ons herinneren wat het onderwijs in die dagen was, dan zal men zich lichtelijk kunnen voorstellen wat het leeren door zulk een meester gaf. [12]

Tot elf uur waren zij bezig, en het onderwijs werd met een dankzegging geëindigd.

Om half twaalf was het schofttijd.

In de eerste tijden was de kost erwten en boonen of boonen en erwten geweest. Later wordt van gort met stroop en kaas melding gemaakt, zoo ook van stokvisch in den hooi- en den vastentijd. Sedert 1580 schonken aan een der gestichten de gedeputeerden *ƒ* 60 voor een slachtbeest. In de voeding was sedert 1640 meer afwisseling gekomen [13]. Nu was de spijs goed — misschien te weelderig, en hoewel niet in alle, was toch in onderscheidene weeshuizen het vleesch op het menu opgenomen. — Vier weezen eten uit denzelfden bak. Voor zij echter beginnen mogen, heeft de vader nog een plicht te vervullen. "Dezelve zal 's middags vóór het eten de poort sluiten en na hetzelve weder openen" [14]. En van het eerste gedeelte dier taak kwijt hij zich nu. Teruggekeerd, zegt hij een gebed op of leest het voor, en na het "amen" mogen de kinderen eten. Het praten aan tafel is echter verboden, en om de stilte te bewaren "moest de vader zorge dragen dat gedurende de maaltijd een of meer capittels uit Gods heilig woord, door een der kinderen eerbiedig worde voorgelezen en dat er onder des gene onordentelijkheden werden gepleegt, maar yder een daarna aandachtig hore" [15]. Wat er van dat aandachtig hooren komen kan, bij kinderen met hongerige magen, die zonder eenig gerucht de lepels niet in de schalen kunnen brengen, laat zich begrijpen [16].

Met een dankzegging door den vader wordt het maal besloten.

Na den maaltijd hebben de kinderen vrij, tot dat de klok van 1 uur dezen naar den winkel, gene naar de naaikamer, de anderen naar de school roept. In de school zoowel als in de naaikamer worden de werkzaamheden weder met een gebed ingeleid, even als zij om 5 uur met een dankzegging worden geëindigd. Het avondeten ging evenzeer van gebed en bijbellezing en dankzegging vergezeld. Waarbij dan nog des Maandags en Donderdags-avonds voor de jongens, des Dingsdags- en Vrijdags-avonds van 7—8 uur voor de meisjes, de catechisatie kwam "door den catechizeermeester, die dezelve de vreeze Gods zoo veel mogelijk zal zoeken in te boezemen", terwijl den weesvader was opgedragen ze telkens de vragen van den catechismus, die des Zondags middags in de kerk moesten worden opgezegd, te overhooren.

Tegen tien uur werden alle kinderen in de school vereenigd en met gebed en dankzegging werd de dag geëindigd. Dan trokken de kinderen regelrecht naar bed. De weesvader moest: "'s avonds inspectie nee-"men of de jongens en meiden elk op hun "kamer en van elkander gesepareerd zijn, zul-"lende de kinderen te 10 uur op hunne ka-"mers, en voor half elf op 't bedde moeten "zijn: voorts zorge dragen dat vuur en licht "worde bewaard en uitgedaan, vooral ook "op de kamers der jongens."

En als dan alles in rust was, dan was zijn werk nog niet ten einde, "want deselve "zal somwijlen, wanneer de jongens te bed "zijn, hare slaapquartieren bezien en de broe-"ken (waarom ook niet onder de hoofdkussens?) visiteren of ook tabakpiepen, tontel-"dosen, kaarten, dobbelsteenen of andere "onbehoorlijke goederen bij zig dragen, de-"zelve daaruit nemen en de schuldige in "desen na vereisch straffen, of zulks bij de "eerste vergadering bekend maken."

Wij zien, de weesvader had geen gemakkelijk baantje, al had hij daar ook voor "boven de kost, vrije inwoning, vuur, ligt, "bewasschen, en in cas van ziekte vrije doc-"tor, chirurgijn en apotheker, jaarlijx 200 "caroli-gulden, twee paar schoen en om de "twee jaar..... een nieuwe hoed."

Maar hij had toch in zijne echtgenoote eene hulp? — Mag ik u doen opmerken dat de weesvader en moeder vaak geen echtelieden waren, 't geen de zamenwerking zeker niet bevorderde. Van vaderlijke even min als moederlijke zorg was er sprake. Wanneer een der kinderen ziek werd, dan was de catechiseermeester krankbezoeker [17]. De wees-

weesmoeder — en welk een aandeel heeft niet een moeder in de opvoeding! — had eigenlijk met de kinderen weinig of niet te maken. In een instructie van 1640 wordt hare betrekking op deze wijze omschreven: "Beneffens hem (den binnen-voogd-meester) "een binnenmoer die toezigt holt op 't spinnen "ende het opzicht op 't linnen heeft zoo "schoon als vuyl; 't samp den kindren soeckt "te onthouden van luysen, seericheden ende "diergelijck." — Wij zien 't, de naam van "moeder" was zeer beperkt, al was haar werk niet onbeduidend. Werd haar taak in de zeventiende eeuw met weinig woorden omschreven, zeer uitvoerig was haar werk in de 18de eeuw bepaald. Wanneer gij u de moeite getroost de in de noot [18] meêgedeelde instructie te lezen, dan zult gij zien, dat in een enkel artikel het gewichtig deel harer weesmoederlijke taak met de saaije woorden "door een goed en stigtelijk leven en wandel" wordt beschreven, terwijl in een twintigtal andere artikels naauwkeurig wordt uitgeplozen, wat en hoe en waarmede zij schrobben en schuren moet.

Dat dan ook weinig kinderlijke en ouderlijke betrekking tusschen de weezen en den weesvader en moeder bestond, en zij meer als partijen tegenover elkander stonden, laat zich begrijpen en zal u duidelijk worden uit het papier, dat tegen den muur in de eetzaal is opgehangen.

> "En wij — niet anders ter herten nemende, dan de rust ende eenigheit in voorschreven huis, en om zulke en diergelijke buitensporigheden in het toekomende te weeren, en met alle ernst en ijver tegen te gaan; zoo hebben wij goedgevonden bij deesen de weeskinderen te ordonneren en te gelasten, om zich ten allen tijden na de ordres van den binnenvoogt en binnenvader stiptelijk te gedragen, zonder zig met woorden of daden daar tegens te opponeren; en zoo het tegens onse ernstige meeninge mogte gebeuren, dat zulke of diergelijke insolentiën door de eene of andere weeskinderen wederom mogte worden gepleegt, zal diegeene, daaraan schuldig bevonden wordende, zonder connisentie directelijk uit voorschreven weeshuijs worden weggejaagt, of zoodanig gestraft, als na exigentie van saken zal bevonden worden te behooren. En zal de inhoud dezes tot waarschouwinge in de eetkamer der weeskinderen worden opgehangen.
>
> 24 Jan. 1760.

En nu moet gij niet denken dat dit weeshuis door kinderen uit de heffe des volks was bewoond. Integendeel, hoewel willekeurig en tegen de bepaling der stichteresse in, hadden de regenten het gesticht alleen voor poorterskinderen toegankelijk gemaakt, en waar zulke oproeren [19] in zulke gestichten voorkomen, daar moet men veronderstellen dat zij minder haar oorzaak in de bandeloosheid der jeugd, dan wel in de totale ongeschiktheid harer verzorgers en het systeem harer opvoeding gelegen is.

Men wist echter de oproerigen en weerspannigen klein te krijgen, dank zij de menschkundige straffen waarvan men zich bediende. De heer Bruinvis heeft in "de Oude Tijd" afl. 2 1870, bl. 39, een belangrijk stukje geleverd onder den titel: "Weezentucht", waarin hij een ordonnantie meêdeelt op het weeshuis te Alkmaar, vallende tusschen de jaren 1560 en 1570. Ik verwijs daarheen. Aan het eind der vorige eeuw waren de straffen wel wat zachter, maar de bullepees en het blok speelden nog een groote rol. Het blok aan een ijzeren keten werd voor eenige dagen aangebonden, en volgens de bepaling in een weeshuis, moest de jongen die op zulk eene wijze gestraft werd, des zondags, bij het naar kerk gaan, voor den troep uit loopen en het blok langs de straatsteenen laten sleepen, opdat het goede publiek hem in zijn strafwaardigheid zou leeren kennen. Wanneer een meisje zich aan overtreding had schuldig gemaakt, werd zij veroordeeld des zondags zonder bovenrok voor den troep uit tempelwaarts te gaan. Dat van de bullepees gebruik werd gemaakt, blijkt onder anderen uit het kreupelrijm: "Heeroom met de gard en de H.... waardin," uitgegeven naar aanleiding van het ijveren van

een eerwaarde, die niet gerust had, voor dat een paar weesmeisjes, te midden van 't geheele dienend personeel, op een zekere plaats, door geen mensch bloot gedragen, een fiksche dracht slagen hadden ontvangen, *omdat zij op een kermisdraad gedanst hadden*, *terwijl*, *om de plechtigheid te verhoogen*, *een paar armverzorgers de schuldigen aan het hoofd en de voeten bij de executie vasthielden.*

Het zou mij niet verwonderen of gij zult het leven der weezen in de weekdagen vrij somber en triestig vinden. Somberder nog was voor hen de Zondag. Dezelfde orde van opwekken, ontbijten, bijbellezen werd gevolgd. "Dan", zoo was den weesvader voorgeschreven, "zal dezelve benevens de binnenmoeder "Zondags en andere feestdagen, voor- en "namiddags, met de kinderen in goede ordre "naar de groote kerk gaan en naauwkeurig "letten of ook iemant vermist: in de kerk "agt neemen dat de kinders aandagtig toe-"hooren en het geduirig uitloopen dan van "den een, dan van den ander verhinderen, "ten ware in groote noodzakelijkheid." Dus, het jonge volkje moest tweemaal ter kerk, dat was al veel; maar voeg daarbij, dat het bidden en dankzeggen en bijbellezen voor en onder en na den eten ook voor den Zondag was voorgeschreven. Bovendien, vóór de namiddag-preek mochten zij niet spelen, maar dan "moest de weesvader met "hen in het reventer gaan om een psalm "te zingen", vervolgens naar de middagkerk om de catechismus-preek te hooren en de vragen op te zeggen, na kerktijd weer naar het gesticht en "wederom naar het reventer met den weesvader om zich te oefenen en een psalm te zingen, tot dat de catechiseer-meester komt om te catechiseeren." Die catechisatie duurde tot het avondeten met zijn gebed en bijbellezing en dankzegging! Hoe van acht tot tien uur de kinderen werden bezig gehouden weet ik niet. Met spel? In een instructie van 1767 staat, "dat zij "in de vrije uren zich mogten diverteren "onder de gaanderij of in de kamers, zon-"der rumoer te maken... *exempt Zondag.*"

Ongelukkiger systeem van kinderen op te voeden valt niet uit te denken. Dat zij later, na zulk een overlading en volpropping met capittels, totaal van de godsdienst verzadigd waren en zich in treurige andere uitersten verliepen, wie zou het vreemd vinden? 't Was een somber leven, dat het weeskind binnen die doodsche muren leidde. Aan een lente zonder zon was zijn jeugd gelijk. Onder het opzicht van een stokbewaarder en een kammoeder, die met de grootsche titels van weesvader en moeder pronkten, beleefden zij weinig vroolijke dagen.

Alleen de sterfdagen behoorden tot de vroolijke dagen.

Stierf er een in het gesticht, dan werden de acht oudste jongens en meisjes, bij 't afleggen en begraven, op jenever, brandewijn, koffie en koek onthaald. [20] Sommige erflaters maakten de bepaling "dat de kinderen van "het weeshuis uit de revenuen enz. jaarlijks "op den sterfdag, ten zij die dag een Zon-"dag, feest- of bededag wezen mogte, moesten "getracteerd worden." Een schreef voor "dat "op dien zelfden dag aan 3 jongens en 3 "meisjes mede een boek moest worden uit-"gereikt," onder uitdrukkelijk beding: "daar "gemelde kinderen bij alle zulle gelegen-"heden moeten erinnerd worden dat die "tractementen en boeken gegeven worden "ter gedachtenisse van . . . . . .

Ook begon het tot een deftige begrafenis gerekend te worden, zich door de weezen te laten begraven, en de regenten stonden natuurlijk die pralerij toe, omdat daarvoor aan het gesticht vaak belangrijke sommen vermaakt werden, zoo'n begrafenisdag was voor al de kinderen die dan onthaald werden een recht prettige uitgaansdag.

Onze dag is hier nu ten einde. Later hoop ik u nog eens tot een bezoek in de weeshuizen van vroeger dagen uit te noodigen. Gij zoudt mij intusschen, geachte lezer, bij een studie over dit onderwerp een groote dienst kunnen bewijzen, door al hetgeen op de geschiedenis der wees-verpleging in ons vaderland tot op onzen tijd betrekking heeft en u bekend is of in uw bezit, mij meê te deelen en te vergunnen er inzage of afschrift van te nemen, opdat eens wij een zoo volledig mogelijk antwoord kunnen geven op de vraag: hoe werden vroeger de weezen in de gestichten verzorgd en opgevoed?

AANTEEKENINGEN.

[9] *trokken de meisjes naar de naaikamer heen.*

De naaikamer was iets nieuws; of zij iets beters was is aan twijfel onderhevig. Vroeger werden de meisjes bij de naaisters en breisters in de stad in de leer gedaan: men betaalde daarvoor twee, drie gulden 's jaars leergeld. Waren de leerjaren voorbij, dan werd eene bepaling van het loon gemaakt; de helft kwam ten voordeele van het gesticht, de andere helft was voor de weeze. Dit scheen niet te bevallen. Men besloot toen geen nieuwe contracten te maken en aanvankelijk werd de gestichts-kleermaker met dat onderwijs belast.

> "Is ter vergadering na rijpe delibe-
> "ratie der H.H. Voogden en Vrouwen
> "Voogdessen goedgevonden en verstaan
> "dat voortaan geene kinderen meer
> "naar de breischool zullen gezonden
> "worden, maar dat diegene die nog op
> "geene handwerken of winkels besteed
> "zijn op de kleermakerskamer zullen
> "geplaatst worden om door den kleer-
> "maker *aangezet* en onderwezen te
> "worden, op die uren dat zij niet in
> "de school of catechisatie zijn."
>
> 5 Majus 1767.

[10] *Zal het gesticht er voordeel, de naaimoeder er profijt van hebben.*

Dat er een *naaischool* in het gesticht was en dat de toekomstige huismoeder met naald en schaar en breipen leerde omgaan was uitnemend, maar een *winstgevende naaikamer* was een hel in het gesticht. Om zich een denkbeeld te maken tot welk een onmatigen arbeid de meisjes in een leeftijd, waarin het teeder gestel zooveel behoefte heeft aan beweging in de open lucht, werden opgezweept, diene het volgende. Na aftrek van de helft, waaruit het zakgeld en de spaarpenningen der kinderen gevonden werden, en de stooter van ieder gulden winst voor de naaimoeder, kwam als *zuivere* winst aan een weeshuis, dat geen hooger getal dan 133 weezen (dus zeker geen 50tal die op het ambacht gingen of in de termen der naaikamer vielen), ten goede in het

jaar 1757, *f* 1243.
„ 1759, „ 1413.
„ 1760, „ 1295.
„ 1761, „ 1056.
„ 1768, „ 1224.
„ 1775, „ 1108.

En curieus, waar de naaikamer werd ingericht om een bron van inkomsten voor het gesticht te zijn, werd bijna gelijktijdig bepaald dat de jongens en meisjes die het gesticht zouden verlaten, zeven caroli-guldens zouden hebben om het goed van hun uitzet te laten maken door wie zij wilden. Had men de meisjes geleerd en de gelegenheid gegeven zelve haar uitzet te maken, men zou wijzer gedaan hebben.

[11] *Psalmzingen.*

Die bepaling heb ik in een instructie van het jaar 1808 nog gevonden.

[12] *Wat het leeren door zulk een meester gaf.*

Van leeren was in de oude weeshuizen weinig spoor. In 1568 kwam in een der gestichten nu en dan een schoolmeester "om den kijnderen die heilighe dagen toe te leren." Intusschen werd het langzamerhand iets meer. In een instructie van 1640 komt voor: "Een meijster (binnenvoogd) die de kinderen instituëert in lesen, singen en de samp alles in ordre soect te houden." 't Rekenen werd er in de 18de eeuw bij opgenomen, en in enkele rekeningen heb ik voor teekenen aan het eind dier eeuw nog al aanmerkelijke sommen uitgegeven gevonden.

[13] *Wat meer afwisseling gekomen.*

Ik laat hier eenige schaftlijsten volgen, waarvan mij inzage gegeven is. Jaarlijks werden er toen 13 a 14 koeien en 8 a 9 spallingsvarkens in het slachthuis van het weeshuis geslacht. Men had soms, en vooral vroeger, een eigen boerderij in en aan het gesticht, en de beesten werden met groote zorg door de regenten zelve gekocht. De regenten gingen eens ter markt naar een der dorpen, huurden voor de reis een wagen, en de reiskosten bedroegen 9 stuivers. 't Spreekt wel van zelf dat het menu alleen in *die* gestichten vleeschrijk was, waar de middelen ruim waren.

1640.

Zondags midd.: grauwe erwten met vleesch.
,, 's av.: melcken-wegh met een boterham, best. uit boter, brood, kaas en een tweebak.
Maandag midd.: "potmarg" met een boterham.
,, 's av.: boterham met brij.
Dingsdag midd.: grauwe erwten met boterham.
,, 's av.: boterham met melck en meel.
Woensd. midd.: witte erwten met boterham.
,, 's av.: deze met "suypenbrood."
Donderd. midd.: grauwe erwten met vleesch.
,, 's av.: melcken-wegh. ('s Winters melcken-brood.)
Vrijdag midd.: suyp en gort en brij met boterham.
,, 's av.: boterham met suypenbrood.
Zaturdag midd.: witte erwten met boterham.
,, 's av.: suyp en meel en brij.
Kerstijd: Weg-sop, met grauwe erwten.
,, 's avonds: melcken-weg.
2den dag: "croos", 's avonds als vorigen dag.
Pinksteren als Zondag.
2den pinksterdag: kalfsvleesch en melcken-gort en brij, 's avonds als voren.
Vasten-avond alle kinderen panne-koeken, de grootste 8, de kleinste 5, zoo ook de paascheieren.

1828.

Zondags midd.: boekweiten gort met saus van boter, melk en stroop.
,, 's av.: boterhammen met boter, kaas en coffij.
Maand. midd.: groene erwten met spek en vleesch.
,, 's av.: zuip en gort, en brij met boterhammen.
Dingsd. midd.: groenten zoo de tijd van het jaar zegt met spek of vleesch.
,, 's av.: melk en gort en brij met boterhammen (in 1808 met kaas).
Woensd. midd.: grauwe erwten met vet.
,, 's av.: zuip en brij met boterhammen.
Donderd. midd.: aardappels met vleesch of spek, of zoo de vis goedkoop is dan vis met aardappels en mosterdsaus.
,, 's av.: suip en brij met boterhammen. ('s Zomers sla met aardappelen en boterhammen, suip en meel en brij.)
Vrijdag midd.: kool, wortels of rapen en aardappels met spek of vleesch.
,, 's av.: zuip en brij (aardappelen met mosterdsaus.)
Zaturd. midd.: gort met vet en spek of vleesch (witte boontjes, spek of vleesch.)
,, 's av.: zuip en brij met boterhammen.
Alle morgens ieder een boterham met boter en kaas (later boterhammen).

Dat er soms feestdagen waren waarop zij bijzonder werden getracteerd, laat zich begrijpen. Men vermaakte sommen om het tractement te doen plaats hebben op zijn eigen sterfdag of dien van een zijner verwanten. Zoo werd in een gesticht volgens een donatie getracteerd op dien sterfdag:

's middags met pruim of appel en bollen met gebraden vleesch, 's avonds met rijst en brij en poffers.
Op 's Hemelvaartsdag 's middags geweekte bollen met gesmolten boter, 's avonds brij.
Op Pinkster en Kerstijd 't zelfde, 's middags en 's avonds.

Men ziet er uit dat op den sterfdag van den legataris de kinderen wat meer moesten hebben dan op de kerkelijke feestdagen. — In den zomer een maat aardbeien en ieder kind een bolle met boter. — Op Paschen één middag eieren en ieder kind een bolle met boter.

[14] ***de poort sluiten en na hetzelve weder openen.***

Men schijnt de poort zoo angstvallig gesloten te houden, om het wegloopen uit het gesticht te voorkomen. Het schijnt nog al eens te hebben plaats gegrepen, 't geen zeker niet voor het huiselijk leven pleit. Althans in een instructie komt voor "dat de wees-"vader niet alleen aanteekening houden moet "van wie er ingekomen en ontslagen, ***maar*** "***ook van wie weggeloopen*** waren."

[15] ***maar een yder daarna aandachtig hoore.***

Deze bepaling komt in eene instructie van 1767 nog voor, in die van 1808 en 1736 heb ik haar niet gevonden.

[16] ***Wat er van dat aandachtig hooren komen kan.***

Ten einde de aandacht te verhoogen, had-

den de voogden en voogdessen afgesproken, bij beurten de bijbellezing onder het middagmaal bij te wonen.

[17] ***dan was de Catechizeermeester krankbezoeker.***

"dat de Catechizeermeester ten allen tijde "in cas van sykte van een der kijnderen, "gehouden zal zijn, wanneer verzogt wordt, "in het weeshuijs te komen om voor deselve "een gebed te doen of over hare zielstaat "met den zieke te spreken."

[18] Instructie voor de weesmoeder, uit het midden der vorige eeuw.

Art. 1. Sal de binnenmoeder alle eere en onderdanigheit bewijsen aan d' Heren voogden en Vrouwen voogdessen, en de kinderen en andere in 't weeshuis door een goed en stigtelijk leven en wandel ten voorbeelde verstrekken, en in alles 't nut en 't beste van 't weeshuis enz. soeken te behartigen.

Art. 2. Al 't geen haar toebetrouwd is soo van koper, tin als anders, sorgvuldig bewaren en gadeslaan.

Art. 3. Deselve sal goede agt geven op de eetwaren onder hare directie zijnde, altijt mede in de kelder gaan als daeruit wat gehaalt wordt.

Art. 4. Sal somers 's morgens te ses uir, en 's winters te seven uir hare meiden voort aan 't werk setten, en alle morgens of om de andere morgen de kinders of selve kammen of in hare presentie laten kammen door een der oudste en bequaamste meiden in 't waschhuis, best eer zij gekleed zijn, 't welk somers sekerlijk geschieden kan.

Art. 5. Sal twee meiden setten aan 't schrobben in de keuken, voorhuis, gang, spinkamer, school.

Art. 6. Sal naauwe toezigt nemen dat 't eeten op zijn tijt over 't vuur gebragt, en zindelijk en wel toebereid worde, en vaardig zij, 's middags voor half twaalv uir en 's avonds te half seven uir voor de preeker als er catechizatie is, anders voort na seven uir; en voor de kinders 's middags te 12 en 's avonds te agt uir, een quartier uir.

Art 7. Sal met behulp van een der keukenmeiden de boterhammen smeren voor den avond en voor de morgen, doch deze laaste niet uitdelen als 's morgens vroeg.

Art. 8. Deselve sal besorgen dat een der meiden, 's middags en 's avonds de tafel toesette met borden en lepels daarop, en doeken om de handen af te wasschen, en eer de kinders van tafel opstaan sal een der meiden de borden en lepels afnemen, die ter degen afgewasschen en gedroogd moeten worden.

Art. 9. Na 't schrobben 's morgens moeten de meiden de bedden afhalen en weder opmaken, en de beide slaapvertrekken alle morgens opdweilen, en eens in de week geschrobt, gestoft, en de trappen geboent worden; voorts na 't eeten moeten deselve 't Reventer met leem schrobben en de tafels afschuren.

Art. 10. Als de kinders somers onder de gaanderije eeten, moet het aldaar gereinigt worden.

Art. 11. De Binnenmoeder zal met de Binnenvader Sondags en andere feestdagen voor- en namiddags met de kinderen in goede ordre na de groote kerk gaan en mede letten en agt geven, dat de kinders aandachtig zitten hooren.

Art. 12. Deselve zal met de Binnenvader Sondags en andere feestdagen 's morgens van de kinderen ontvangen hunne daags kleederen etc. en aan ieder derselver de nieuwe overhandigen en daags daaraan de nieuwe wedervorderen en de oude teruggeven, en mede sorge dragen, dat de nieuwe kleederen wel worden geveegd, bewaard en opgesloten, de oude nauwkeurig mede bezien en die in stukken zijn aan de kleermaker overhandigen tot verstelling.

Art. 13. Deselve moet Sondags morgens twee meiden te huis laten blijven om 't linnen in het water te besorgen, de waschketel vol water te dragen, de bedden te maken, de tafels en eten klaar te maken, en zondags achtermiddags een meid om schotels te wasschen, en 's winters vuur aan te zetten daer 't vereischt wordt: 's maandags een meid bij de waschten.

Art. 14. Zal besorgen dat door de meiden Dingsdags en Woensdags, de vergaderkamer, die van meester, moeder, bakker en kleermaker, gestoft, geschrobt en de trappen geboent worden.

Art. 15. Besorgen dat Donderdags en Vrijdags, 't linnen opgehangen en doorgehaalt, gestreken en op zijn plaats besorgd worde: dat de keukenmeiden Donderdags en Vrijdags de kelder, spijskamer, keuken ter degen uit-

stoffen en schoonmaken, ook de spinkamer met deselver trappen en het tin loozen en voorts droog schuren.

Art. 16. Dat Saturdags door de meiden geschrobd worde voor de deur, de plaats, school, waschhuis en gaanderie, sullende de binnenmoeder daaromtrent schikkinge kunnen maken, dat zulks geschiede Vrijdags en Zaturdags, nadat de omstandigheit medebrengt.

Art. 17. Dat de meiden 's winters op de haarden in de keuken, waschhuis, meesterskamer en elders vuur aansetten, en de asch opscheppen, ook de lantaarnen aansteken.

Art. 18. Besorge dat de glazen in 't huis gewasschen worden als die vuil zijn; en dat de kok-meiden de brijketels schoonmaken, *sonder dat de jongens die uitschrabten.*

Art. 19. Deselve zal altijt Sondags en in de week present zijn in de gewone catechisatiën.

Art. 20. Deselve zal alle avonden eer ze na bed gaat de vuurplaatsen in de keuken enz. bezigtigen, 't vuur en licht voorzigtig uitdoen, vooral ook een half uir nadat de meiden op haar slaapvertrek gegaan zijn, 't ligt van daar wegnemen; en 's morgens de meiden tijdig opwekken.

Art. 21. Sal met de binnenvader, kleermaker, bakker en brouwer enz. in vriendschap, vrede en eenigheit samen leven en omgaan, 't beste van 't weeshuis en kinderen behartigen, ook de kinders op eene vriendelijke wijze bejegenen en tracteren.

Art. 22. De binnenmoeder zal jaarlijks tot tractement genieten *f* 100 caroli — en twee paar muilen.

[19] *Waar zulke oproeren.... voorkomen.* De toestand en het gedrag der weezen in die eeuw schijnt over het algemeen vrij treurig geweest te zijn. In een publicatie o. a. van B. B. en S. S. van Middelburg van den 5den April 1773, lezen wij:

"B. B. en S. S. maken bekend, dat een groot aantal kinderen uit het armenhuis (waarin meest vondelingen, halve weezen of verlaten kinderen of de weezen van niet-poorters werden opgenomen) zich door het bedrijven van misdaden en verregaande onzedelijkheid, alsmede door insubordinatie jegens de regenten en den vader van het gesticht, te buiten gaan: dat zij zich in den laatsten tijd aan het plegen van verscheidene dieverijen hebben schuldig gemaakt; dat anderen weder heimelijk het huis en hunne bazen hadden verlaten en .... (zie Dr. S. Sn. Coronel, Middelburg, pag. 172). Zelfs was de zedeloosheid onder de weezen van het Burger-weeshuis uitgebroken en verscheidene meisjes verkeerden dáár in zwangeren toestand; anderen werden om hun losbandig leven in het tuchthuis geplaatst. Reg. van Diakenen, fol. 373. Coronel, Middelburg, bl. 142 en bl. 154 noot.

In het leven van Baulé, door W. Eckhoff beschreven, komt o. a. voor bl. 15 noot 12: "In het *straf-* of sententieboek van het weeshuis, waarin de zedeloosheid der kinderen destijds zeer groot was, wordt zijn naam niet gevonden."

EEN VORSTELIJK DRENKELING.

Gedurende de jaren 1620—1632 hield een aanzienlijk personaadje zijn verblijf in ons land, nu eens te Rhenen, dan weder te 's Gravenhage. 't Was de ex-koning van Boheme, Frederik V, die, in den dertigjarigen oorlog, na den slag op den Witten Berg, vluchten moest, en, als de zoon van Louisa Juliana, de dochter van Willem I uit zijn huwelijk met Charlotte van Bourbon, in Nederland bij zijn ridderlijken oom, Prins Maurits, 't meest veilig meende te zijn.

De herinnering aan 't verblijf van dezen vorstelijken balling is in de historie onzes lands bewaard gebleven. De koningstafel op den Heimenberg bij Rhenen wordt ons nog aangewezen als zijn lievelingsplek.

Eene treurige vermaardheid in de geschiedenis van den Vorst zelven, leverde hem zijn verblijf te Amsterdam. In 't begin van 1629 onthield hij zich te dier stede eenige dagen, met oogmerk om de door Piet Hein in Brazilië buit gemaakte schatten en schepen te bezichtigen. De eerste waren opgestapeld in 't West-Indische Huis, de laatste bevonden zich in 't IJ. Om met hen kennis te maken, was een watertochtje noodzakelijk.

Dit werd dan ook door den Vorst, vergezeld van zijn vijftienjarigen zoon Frederik Hendrik en verscheidene Edelen, onderno-

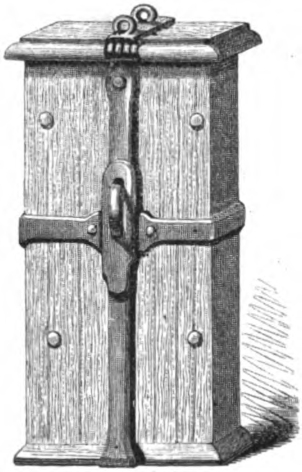
men. Het kwam hun duur te staan. Het vorstelijke gezelschap, zich in een fraai jacht op het IJ bevindende, had het ongeluk door een zware sneeuwbui overvallen te worden. Deze, verzeld van eene zeer donkere lucht en bijzonder lang aanhoudende, verbijsterde den anders bekwamen stuurman in de te nemen richting geheel en al. Ook op andere daar aanwezige vaartuigen was zij van denzelfden gevaarlijken invloed. 't Kwam hierdoor dat het jacht, in den Hollesloot gekomen, van een grooter vaartuig werd overzeild, met dat ongelukkige gevolg dat het omsloeg en de Prins met drie Edellieden jammerlijk in het IJ verdronken. De diep bedroefde vader ontkwam nog te nauwernood aan het zoo dreigend gevaar.

Daniël Willink wijdt in zijn "Amsterdamsche Buitensingel" aan dit voorval de volgende dichtregels:

"Maar ach, wiens harte siddert niet
Geraakt door innig meededoogen,
Wen hij den hollen Holsloot ziet
En stelt den ramp zich klaar voor oogen,
Die eertijds den Boheemschen Vorst,
Toen zijn doorluchte zoon moest sneeven,
Als 't schip aldaar aan spaanders borst,
Bijna den doodkneep had gegeeven,
En 't onheil, zonder meedelij,
Vier groote mannen smoorde in 't IJ."

A. AARSEN.

SPAARPOTTEN.

Sparen is een zwak of een deugd, al naar men 't nemen wil, die men zegt, dat den Hollander bijzonder eigen is. Sparen, wanneer men in goede verdienste zit, is iets, wat we ieder aan zouden raden, maar meteen moet daarbij de raad gegeven worden, te zorgen dat spaarzaamheid niet buiten hare grenzen trede en in gierigheid ontaarde, — het is zoo moeielijk zich daarvoor te wachten.

De liefhebbers van kunst verzamelen schilderijen, prenten en andere kunstzaken; de boekenliefhebber tracht steeds zijne bibliotheek te vergrooten; zoo ook zoekt de spaarzame zijne verzameling van muntstukken of geldswaardige papieren te vermeerderen. En, daar uit elke liefhebberij een manie kan groeien, zoo wordt de overdreven spaarzaamheid gierigheid, een manie, wier slachtoffer zich alle mogelijke genoegens ontzegt, alleen om het genot te hebben zijn schat te zien vermeerderen.

De ouden zeggen, dat men tegenwoordig

niet meer weet, wat sparen is. We zouden het bejammeren. Daarom geven wij, en om de liefde tot spaarzaamheid op te wekken, een paar modellen van spaarpotten uit de vroegere tijden, waarvan ons de teekeningen werden toegezonden door den Heer Schaepkens te Brussel, in wiens verzameling de origineelen berusten.

De eene, vermoedelijk uit de 16e eeuw, is van hout met ijzeren beslag, — de tweede, uit de 17e eeuw, is geheel van koper.

Die sparen wil kan hier dus kiezen, tenzij hij een "oude kous" of de bekende groene "varkens" als goedkoopere bergplaatsen voor zijne kleine schatten verkieze.

LIJKPLECHTIGHEID VOOR DEN HEERE VAN WASSENAER.

In het jaar 1523 kwam Friesland, na vele en bloedige oorlogen, volkomen in de macht van Keizer Karel V, als Graaf van Holland; in Nov. van dat jaar vielen *Sloten* en de *Lemmer*, de laatste plaatsen, die de Gelderschen nog in hadden, in handen van de Oostenrijkers. Onder de vele Hollandsche edelen, die aan deze krijgsbedrijven deelnamen, bevond zich ook Jan van Wassenaer, ridder van het Gulden Vlies, diezelfde die, toen hij in 1512, na zijn mislukten aanval op de troepen van Hertog Karel van Egmond, bij Utrecht geslagen en naar Hattem gevoerd was, daar in een ijzeren kooi opgesloten was geweest. Van Wassenaer echter ontving voor *Sloten* een schot in den arm en stierf weldra te Leeuwarden aan de gevolgen van die kwetsuur. In hem nam de oude tak der Wassenaren, burggraven van Leiden, een einde.

Dr. Pierius Winsemius, in zijne Chronique ofte historische Geschiedenisse van Vrieslandt, schrijft hiervan:

Dese dinghen alsoo gheordoneert zijnde, na dat Vrieslandt nu van het Geldersche Jock ontslaghen was, soo verre het selve sich uytstreckt, van Stavoren tot Gerckes-Brugge, is binnen Leeuwarden op 't Blockhuys overleden, den Edelen ende Wel-gheboren Heer Jan Vrijheer tot Wassenaer, soo als men meende uyt oorsake van de quetsuyre, welcke hij, gheduyrende de belegeringe voor Sloten in sijnen arm becomen hadde, wiens doot seer bij den ghemeenen Man, ende besonder bij den Borgoenschen, beweent wierde. Tlichaem is met groote pompe, na den Haegh ghevoert, alwaer hij bij sijne voorouders heerlijcken, na sijnen Stamme ende Diensten, ter aerden ghebracht is.

De eerbewijzen, waarmede het lijk te Haarlem ontvangen werd, vinden wij opgeteekend in den volgenden post van de Thesauriers rekeningen.

Thesauriers Rekening der stad Haarlem Sept. 1523—*Aug.* 1524. *bl.* 78 *v*°.

Op onser liever Vrouwen dach conceptio den viij^{en} dach in Decembri a° xv^{c}xxiij tsavonts omtrent zeven vuyren zoe is, god betert, dat dode lichaem van den Edelen wail geboeren vromen Heer den Heer van Wassenaire, wijens ziele god genadich zij, vuyt Vrieslant, dat hij onder de subiectie van de K. M. gereduceert hadde, aldair hij in 't veldt voir Sloten mit eene bosse gescoten en dairvan gesturven was, gebrocht binner deser stede, En hebben die Schout, gerechte ende vroescap ende meer andere Edele ende goede mannen, elcx een barnende toirtse in de handt hebbende, Mitgaders de ghilde broeders van onser liever Vrouwen ghilde, ende de Religieusen van den goidshuyse van Sinte Jans van der Premonstreyten ende van de vier biddende oirden, mit reverencien ende processien 't selve dode lichaem ter poirten inne gehaelt ende alhier in de prochykercke gebracht, aldair terstont op ten selven avont een vigelie over de ziele van den selven Heer gesongen worde, En des anderen daechs 's morgens is dair over gedaen een schone vuytvaert, Ende hebben

de Schout, gerechte, vroescap ende de ghildebroeders van de drie scutterijen, bij beveele van den selven Schout ende gerechte, Mitgaders veele andere Edele ende goede mannen ende vrouwen van der voirs. stede, in de vuytvaert tweemael dair over geoffert, ende alle de priesters in de voirs. kercke een misse van Requiem dair over gedaen. Ende als de vuytvaert gedaen was, hebben de voirs. Schout, gerechte ende vroescap, elcx weder een barnende toirtse in de handt hebbende, Mitgaders de voirs. Religieusen ende geestelicheyt, 't voirscr. lichaem van den voirs. Heer weder vuytte voirs. kercke geleydt, tot buten de grote houtpoirte nair Wassenaer toe; In twelcke alsoe doende Frederick Deyman, Tresor. voirn. bij ordinan. ende beveele van de Burgermrn van de voirscr. stede wegen betaelt heeft, die pertien van oncosten hier nagescr:

Eerst een Wagenaer, die eenen brief alhier an den burgermrn brochte, inhoudende dat de voirs. heer van Wassenaire gesturven was ende 't lichaam 't savonts alhier gebracht soude worden, om dat hij seer haestich gevaeren hadde, bet[t] bij ced van de burgermrn begrip ende ordinan. ende quyttan. hier over gegev. viij st.

Den Costers in de Prochykercke, van wassekaerssen behalven de toirtsen, 't savonts onder de vigelie ende 's morgens in de vuytvaert staende om 't voirs. lichaem gebrant, bij de selve ced: ij £

Den sangers van der muysicke van de misse van requiem te singen bij de selve ced: xx st.

Van vijff toirtsen elck van anderhalff pont, die mitten anderen toirtsen in de vuytvaert, bij 't voirscr. lichaem gestaen ende gebrant hebben, betaelt 't stuck xiij stvs vz. tzamen bij deselve ced: iij £ v st.

Cornelis Willemsz., schilder, van xx wapenen van den voirs. Heer van Wassenaire, bij hem ende sijn hulpers haestich bij nachte gemaict, die an de thoirtsen ende an de swarte lakenen hangende om 't choore, gespelt waren, bet[t] bij de selve ced. iij £ v st.

Vijff en 't sestich priesters die elcx een misse van Requiem voir de ziele van den voirs. heer gedaen hebben en nae de missen quamen op 't choor, staende bij 't lichaam elck lesende myeserere ende de profundis, geg. elken een braspenn. v.z. bij deselve ced. iiij £ i st. iij d.

Twee ende twintich manpersoenen die 't savonts als 't voirs. lichaem ingebrocht worde, ende des anderen daechs 's morgens totte middach toe alle de clocken in 't clochuijs tot diversche stonden geluijet hebben, bet. elken v st. f[t] v £ x st.

De Joncvr. van Ruyven van theercosten bij twee prekr. broeders, twee minrebroeders, den Hofmeester Aeriaen van Dorp ende andere edele mannen, twee heeren van den Raide van Vrieslant, den gedeputeerde van de steden van Leeuwerden, Sneeck ende Franicken ende andere die mittet lichaem van de voirs. heer alhier quamen, 't savonts tot hunnen huyse gedaen, die de burchmrn van der voirs. stede wegen scencten mitte belechier, betaelt bij de selve ced. iiij £ xi st. iij d.

Van derthien stoop Rijns wijn, gehaelt ten huyse van Cornelie Lubbertsdochter, ter selver tijt over de voirs. maeltijt gedroncken, de stoop thien groot, belopende bij de selve ced: iij £ v st.

Den Heeren en broederen van Sinte Jans gescenct twee stede kannen Rijns wijn, den premonstreyten twee stede kannen romenije ende de Religieusen van de vier biddende oirden, elken drie stede kannen romenije, om dat zijluyd. ten versoucke van den gerechte, dat lichaem van den voirs. heer van Wassenaere 't savonts mit processie mede innehaelden ende brachten in de voirs. prochykercke, ende des anderen daechs als de vuytvaert gedaen was: tselve lichaem mit processie weder vuytgeleyden, ende dat zijluyd. hertelick den almogenden god voir de ziele gebeden hebben ende noch bidden zouden, elke kanne van zeven pijnten, de stoop van de Rijns wijn thien groot ende van de romenije ix groot, belopende 't samen bij deselve ced: vj £ vij st. ix d.

Aernt Diertsz. dienre van onser liever Vrouwen Ghilde voir sijn recht van de ghildebroeders de weete te doene, van dat cleedt van onser liever Vrouwe, op te kiste te leggen ende weder af te dragen ende

andere boodschappen bij hem gedaen, bet. bij de selve ced: vj st.

De biddesters voir huer recht van de Vrouwen van den gerechte, vroescap ende schutters de weete te doene, om ter vuytvaert van de voirs. heer te comen ende dairover te offeren, betaelt bij de selve ced: xij st.

Ten slotte mag hier vermeld worden, dat onlangs bij het wegnemen der verf, waarmede de banken in het koor der Groote of St. Bavo Kerk te Haarlem bedekt waren, onder de wapenschilden van de voornaamste edele geslachten, die onder Philips den Goede bloeiden, ook dat van den Heer van Wassenaer is aan het licht gebracht.

UIT DEN OUDEN TIJD.

Mededeelingen van Mr. J. DIRKS.

III.

EENE ZONDERLINGE BELASTING.

Een der gevolgen van den oorlog van 1672—1674 met Engeland en Frankrijk, reeds vóór dat de vrede met Engeland (19 Febr. 1674) werd gesloten, was de geldeloosheid van de kassen van de Generaliteit en der verschillende provinciën. Om dien nood te leenigen gebruikte men, gelijk van zelf spreekt, ook het middel der belastingen en vond er nieuwe uit. Daaronder behoorde "*het Middel van de Recreatie ofte Divertissement-gelt*, *Peyster*[1] *ende Morgendrankgelt.*" Bij ordonnantie van 1 Februarij 1674 werd het in Holland en West-Friesland ingevoerd. Zie hier eenige bepalingen.

Ieder die des voormiddags, vóór 12 uur, bij wijnverkoopers, in herbergen, brandewijnwinkels, distilleerhuizen enz., eenigen morgendrank tot gezondheid of ontnuchtering laat tappen, hetzij oud bier, wijn, *janpue* (sic)[2], koffij, *soccolaty* (chocolade) of eenige *andere* (sic) gedistilleerde wateren, zal aan den hospes van 't huis daar hij zulks doet, ten behoeve van den pachter, boven zijne vertering, zonder eenigen tegenstand, een halven stuiver moeten betalen.

Kwam men na twaalf uur in bovengenoemde huizen of *zat* men er *over*, plakte men, dronk men er Spaanschen of Alsemwijn, koffij enz., dan betaalde men een stuiver extra. Dit duurde tot twee uur; dan kon men in de gemeene keukens of heerden bier gaan drinken voor een halven stuiver extra. Formeerde men na drie uur in herbergen en bierhuizen, in kamers of elders een apart gezelschap, dan betaalde ieder een stuiver. In de wijnhuizen en herbergen gezelschap formerende, ieder twee stuivers. Een besloten gezelschap, club of societeit, betaalde dus de helft minder dan zij die in de *jagtweide* bij elkander waren. Men herinnere zich hierbij dat de etenstijd toen gewoonlijk twaalf uur was, nu nog, ten minste alhier (Leeuwarden), de schoft- en etenstijd voor den handwerksman.

Hij die in een *ordinaris*[1] 12 stuivers verat, gaf één stuiver extra; 24 stuivers verterende, 2 stuivers. In herbergen logerende, 2 stuivers extra, behalve het gezelschapgeld voornoemd. De tappers, herbergiers, houders van ordinarissen en drooge-gasterije, mogten niemand van het voorschreven Divertissementgeld verschoonen, maar moesten het alle weken aan de pachters verantwoorden. In gebreke blijvende, konden deze

[1] (*Peyster.*) Wij zeggen nu *pleisteren*, *pleisterplaats*, plaats waar men zich op houdt om wat uit te rusten en zich te ververschen, hier in de ordonnantie *peystergeld.*

[2] *Janpue. Jenever?* spiritus *juniperi?* toen minder bekend dan thans.

[1] *Ordinaris*, restauratie, eethuis.

de nering beletten, suspicie hebbende, den eed van expurgatie vorderen.

De tappers en bovengenoemde personen moesten in hunne huizen, op eene daartoe bekwame plaats, een bord hangen, waarop de namen der zeven dagen van de week geschreven stonden. Achter iederen dag moesten zij opteekenen, hoeveel menschen aldaar dien dag geweest waren, die den omschreven Impost moesten betalen. Zij moesten de "*schreefjens*" (schrappen) in vier klassen van 2, 1, ½ en ¼ [1] stuiver "separeren" om de controle voor den pachter te vergemakkelijken. — Bij resistentie van het onderzoek, *f* 300— boete, behalve arbitrale correctie naar de qualificatie van het gedane belet. Bij fraudering der Ordonnantie eerst *f* 100— boete en suspensie der neringe voor zes weken; voor de tweede keer *f* 200— en één jaar suspensie, en voor de derde keer *f* 600— en verbod van nering en viervoudige vergoeding in alle gevallen van het ten onregte genotene. Hij die weigerde den Impost te betalen, betaalde *f* 100— boete.

De tappers enz. genoten 5 % van hunne ontvangst. De pacht liep van 1e Febr. tot 1 Julij 1674.

Deze belasting zal wel niet lang hebben stand gehouden.

[1] Een extra van ¼ stuiver is in de Ordonnantie echter niet te vinden.

WAT ER ALZOO IN EEN BURGERHUIS VAN DE 17e EEUW TE VINDEN WAS.

DOOR

D. VAN DER KELLEN Jr.

(Vervolg van bladz. 214).

"Dit alles zijn gebruiken, die bij ons in de steden heerschen; maar hebt ge wel eens het ongeluk gehad, om getuige te zijn van de pret, die er gemaakt wordt bij de bevalling van een boerenvrouw? Nu, gij behoeft niet daarnaar te verlangen; 't gaat daarbij dikwijls toe als op de dolste kermis.

"Als het daar met de vrouw zoover gekomen is en men haar te bed gebracht heeft, dan komt de brandewijnskom op tafel en de boerinnetjes bewijzen door haar voortdurend lepelen, dat ze geen vijanden zijn van brandewijn met suiker. Ook zoo er kraamanijs geschonken wordt, laten zij zich daardoor niet wegjagen. Als het wijntje begint te werken en de wijfjes het wat warm krijgen, dan moet men naar buiten op de boerenwerf, en, ge weet de boeren houden van dansen, dus spoedig zijn de voeten in beweging. Kraamheer en knechts dienen voor cavaliers, en al het manvolk, dat zich tot hun ongeluk in de nabijheid van de vroolijke dames waagt, wordt gevangen genomen en moet mee dansen, en 't kost hun een fooi, willen zij losgelaten worden. Die fooi wandelt spoedig naar den herbergier, en de uitgelatenheid wordt grooter en grooter. Is 't een onnoozele jongen, dien ze beet krijgen, of een, die niet in haar vaarwater weet mee te drijven, die heeft het zuur te verantwoorden. Somtijds wordt zoo een als een kind opgebakerd en in een deken gerold. Daarom vermijden de boeren zorgvuldig de buurt, waar zulk een grapje kan plaats hebben. De jonge vrijsters komen ook niet vrij: zij moeten ook mee in de rei, en het kindje kijken en den vader gelukwenschen. In één woord, 't kan er woest toegaan."

"Ja, 'k geloof u gaarne. Komt dat stijve boerengoedje eens los, dan is er geen houden aan. Maar dat vrouwtje daar, behoort die ook in de kraamkamer te huis?"

"Helaas, ja, dat is onze derde gedienstige geest. 't Is de minne, met wie we gelukkig het bijzonder wel getroffen hebben, een gezonde flinke vrouw, wier grootste gebrek daarin

bestaat, dat ze met de baker niet best overweg kan. En dat is weergaas onaangenaam, daar 't soms tot zulke heftige tooneelen aanleiding geeft, dat ik er tusschenbeiden moet komen. Maar wat moet men doen: eene gezonde minne is heel wat waard. Ware het alleen uit weelde, of om de mode, die thans veld begint te winnen, te volgen, dat we een minne genomen hebben, dan kwam het er minder op aan, maar 't is ons te doen om goed en deugdelijk voedsel voor ons kind. Daar, helaas, mijne vrouw niet in staat was, dit kindje te zogen, moesten wij er wel toe overgaan; maar, geloof mij, het deed mij zoo innig leed, de smart, het stille lijden van mijn goede vrouw te moeten aanzien, toen haar kind voedsel van een andere vrouw ontving! Wij zijn nog van den ouden stempel en van meening, dat een moeder ook de voedster van haar kind moet zijn. Zegt Vader Cats niet — ja, wel, daar staat hij, die groote foliant; sla hem maar eens op. Hier moet ge zijn:

Gebruyckt o jonge vrou, gebruyckt de reijne flessen
Om aen u lieve vrucht sijn dorst te mogen lessen;
Een die haer kinders baert, is moeder voor een deel,
Maer die haer kinders sooght, is moeder in 't geheel.

"'t Is immers waar ook, geen beter voedsel voor een kind dan de melk zijner moeder. Dat dachten vroeger onze vrouwen ook en, tot de aanzienlijkste toe, elk zoogde haar eigen kind en was naijverig om de eerste lachjes van het aan de borst dartelend kind te ontvangen, die het anders aan zijn vreemde voedster ten beste zou geven.

"Maar tegenwoordig komt het meer in den smaak eene minne te nemen, in navolging van de mooie Fransche zeden, die nog eindigen zullen met ons lieve landje geheel en al ongelukkig te maken. Ja wel, lach maar, misschien zullen wij het niet meer beleven, maar dat overnemen en volgen van vreemde zeden, goede en slechte, zal eens onzen ondergang ten gevolge hebben.

"Die Franschen zenden hunne pasgeboren kinderen maar naar buiten naar de een of andere boerin. *Dat* ten minste doet men hier nog niet zoo veel; de kinderen blijven hier dan meestal nog in huis, en men ziet oplettend toe, wie men als minne aanneemt.

"Een groot gemak is het, dat we hier een paar besteedsters van minnemoers hebben, die er zooveel mogelijk voor zorgen, slechts gezonde minnen te leveren. Gij hebt misschien ook wel eens gehoord van drooge minnen; dat zijn kindermeiden, die de zorg voor de kleintjes, die nog aan de borst zijn, met de moeder deelen, ofschoon zij ze niet zogen.

"Die beide fraaie boekbanden van Cats en zijn buurman schijnen uw aandacht te trekken; 't zijn dan ook inderdaad schoone banden; maar de inhoud is nog beter dan hun uiterlijk. Cats en zijne levenslessen, bij ons naast den bijbel het meest gelezen boek, zijn u bekend, en dat de tweede foliant, de bijbel, u vreemd is, zou ik evenmin durven veronderstellen.

"Zulk een bijbel is bij ons om zoo te zeggen een heiligdom, een kleinood, dat van vader op zoon overgaat. Hij dient ons dan ook als familje-register, waarin wij de voornaamste punten in het leven van onze naaste bloedverwanten, als geboorte-, doop-, trouw- en sterfdagen opteekenen. Gij meent wellicht dat een boek als de Heilige schrift niet door ons geschrijf mocht beklad worden en dat dat weinig achting voor dat schoone boek verraadt, — dan toch dwaalt gij, daar voor ons de waarde van den bijbel daardoor als 't kan nog verhoogd wordt. 't Is voor ons, als wij dat boek der boeken openen, dat ook zoo dikwijls door de handen van zoovelen onzer voorvaderen met heiligen eerbied werd opgeslagen, of een bemind en geëerd vader, een aangebeden moeder ons nog daaruit toespreken! Dan rijst voor ons op het beeld van den grootvader met zilveren haren, die ons in zijn statigen ernst, door al ons dartel gespeel niet te verstoren en geen het minste vergrijp van ons jongens door de vingers ziende, bij voorkeur de platen en de woorden uit de schrift verklaart, die spreken van vergelding en bestraffing van 't kwaad; en daarnaast zit de goede oude grootmoeder, die, liefdevol in al haar doen en laten, met hare bevende vingers en met bezielde stem slechts wijst op de woorden van liefde en vergeving, door den grooten leermeester uitgesproken.

"Waarlijk, wanneer wij de pen opnemen, om met een van vreugde en dankbaarheid kloppend hart den naam in te schrijven van een nieuw lid der familje, of diep ter neergeslagen met betraande oogen de afreis naar zijne voorvaderen moeten melden van een onzer geliefden, waarlijk, dan wordt ons die bijbel door dat register, de getuige van ons lief en leed, dubbel dierbaar, al weten we ook dat het onherroepelijk eens opgeslagen zal worden, om ook onzen naam op te nemen."

Wij kunnen niet nalaten den goeden kraamheer met een handdruk, een: "God geve, dat het u nog veel malen vergund moge worden, uw register alleen te moeten opslaan voor aanteekeningen als die gij er in de laatste dagen ingeschreven hebt, waarvan de inkt nauwelijks gedroogd is!" toetevoegen.

"Willen de heeren nu het lieve wicht eens zien?" zegt de baker, die zich gedurende onze gesprekken gehaast heeft den kleine in een beter gewaad te steken, in de hoop waarschijnlijk om van ons ook een "bakerschellinkje" tot fooi te zullen krijgen.

"Nu, baker, ge hebt er eer van; 't is wel te zien dat het niet het eerste is, dat ge in de kleeren hebt gestoken. Maar wat een engel van een kind is dat! Van ganscher harte geluk gewenscht met zulk een lieven, frisschen jongen, beste vriend!"

"Wel moogt gij het een engel noemen, mijnheer; hebt ge *ooit* liever kind gezien?" klinkt het ons van achter het kraamschut tegen, en wij bemerken, dat de ledikantsgordijnen worden geopend. Het ijs is gebroken, de goede moeder kon die loftuitingen op haar jongsten spruit niet onopgemerkt laten vòorbij gaan. "Baker, zet het kraamschut wat op zijde en geef mij mijn lieve jongetje eens hier."

De goede kraamheer kan thans niet nalaten, ons aan zijne vrouw voor te stellen, en na eenige plichtplegingen en verontschuldigingen onzerzijds worden wij genoodzaakt plaats te nemen aan een tafeltje meer in de nabijheid van de kraamvrouw, die zich nu ook verder in ons gesprek mengt.

"Mag ik den Heeren een glas morgenwijn aanbieden?" zegt de gulle Hollander, en ons antwoord niet afwachtende, staat reeds een fraaie karaf met zilveren stop, met een dergelijk kettingje aan den mond der karaf bevestigd, en een paar fijne venetiaansche glazen op een zilveren schenkblad op de tafel.

"Ja, heeren, ik houd niet van complimenten, — als het mij genoegen doet, dat iemand iets bij mij gebruikt, dan vraag ik niet "zal u ook iets gebruiken? kan ik u ook met iets dienen?" Neen, ik geef slechts een wenk aan de bedienden, en er wordt gereed gezet wat het uur van den dag medebrengt. Op die wijze aangeboden *smaakt* een beet of een dronk; maar vraagt men eerst zoo uiterst beleefd, wat men verkiest, — wie zal dan zoo onbeschoft zijn, te zeggen, waarin hij op dien oogenblik trek heeft? Maar *dat* zeg ik u, kom ik ooit bij *u*, dan zie ik gaarne, dat ik eveneens behandeld worde."

"Braaf gesproken, waarde heer, en om u te toonen, hoe ik het met uwe wijze van handelen eens ben, drink ik dit glaasje spaanschen wijn op de verdere herstelling uwer lieve vrouw."

Dat "lieve vrouw" was geen vleierij; want in allen ernst, het was een bevallig tafreel, die goede moeder, zooals ze daar, haar kleintje troetelende, in al de weelde van haar moederlijk geluk, neerlag.

Hoe keurig net is dat geheele bed met toebehooren. Ook de kraamvrouw zelf, 't is alles even rein en proper, hare naauwsluitende wit satijnen hemdrok, met linten op de borst gesloten, haar zijden schoudermanteltje van dezelfde kleur, waaraan een diergelijke kap, dien zij over 't hoofd heeft geslagen voor mogelijken tocht. En wat een schat aan kant is aan hare muts en kap, tot zelfs aan hare hemdsmouwen aangebracht! Welke fraaie zijden sprei en damasten deken, wat prachtig kantboordsel aan kussensloopen en lakens! Men behoeft het niet te vragen, of het ons echtpaar voor den wind gaat!

Het ledikant komt u groot en ruim, maar ook zwaar voor? Nu, ruimte is niet onpleizierig; men kan zich in den slaap nog eens omwentelen, zonder vrees uit het bed te vallen. En ja zwaar moge het zijn, beter echter is het, het solide te noemen, zooals we bij de meeste meubels van dien tijd reeds opge-

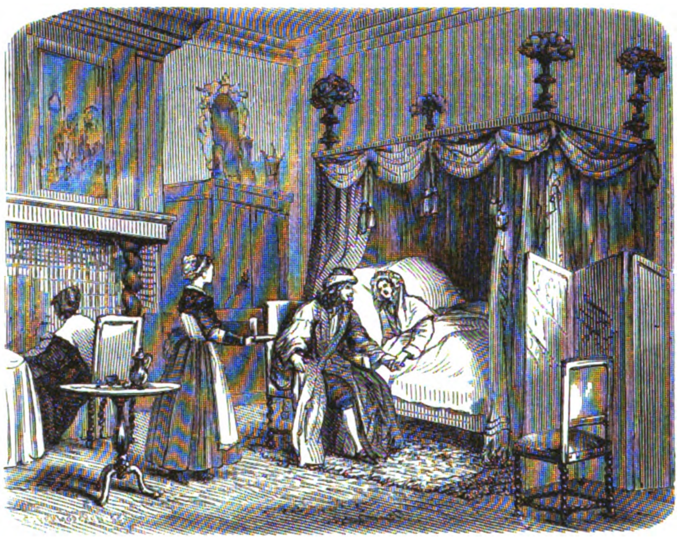
merkt hebben. Maar niemand zal kunnen zeggen, dat zulk een ledikant met zijn zware kroonsaaien of damasten gordijnen, met al die koorden en kwasten, waarop aan de hoeken die schitterende pluimen, iets onbevalligs heeft, en juist zelfs door dat deftige en zware uitdrukt dat het een rustplaats is, waarop men zich zonder vrees durft wagen.

Liever zie ik zoo iets, dan dat leelijke verlakte kraamschut, waarop Chineezen of Japanners hunne bekwaamheid in 't verlakken hebben getoond. Dat kunnen zij, maar dat is ook het eenigste fraais, wat er aan dat ding is..

"Zulk een turfvuurtje doet toch maar goed", schoorsteenplaat is? Meestal zijn daarop bijbelsche, ook wel allegorische geschiedenissen voorgesteld. Zoo wordt steeds de kunst in alles ter hulp geroepen; want ook weder beschilderde tegeltjes zijn het, die tot aanvulling van de ruimte tusschen de schoorsteenplaat en de kolommen dienen.

Ons tweede glas, en daarbij zullen we het ook laten, wijden wij aan het welzijn en de voordeelige ontwikkeling van den jongste in huis.

"Er wordt nog wat zorg vereischt, eer zulk een kindje zoo ver is, dat het loopen kan, is 't niet waar, heeren? Al ware het alleen de kleertjes, die er voor noodig zijn, die geven reeds handen vol werks."

Kraamkamer.

zegt onze gastheer, terwijl hij voor de tweede maal onze glazen vult. Dit doet ons den blik naar den schoorsteen wenden, die wel groot, maar anders vrij eenvoudig is. We zijn dan ook slechts op de slaapkamer. Toch omlijst die kolossale houten tot aan den zolder reikenden schoorsteenmantel, met uitstekenden rand, een kunststuk, door den een of ander van onze groote meesters geschilderd, dat misschien later eens als een meesterstuk in eenige buitenlandsche galerij zal pronken. De schoorsteen rust van achteren op halve gedraaide steenen kolommen. Merkt ge wel op, hoe vol beeldwerk die gegoten ijzeren

Ofschoon wij voor ons vinden, dat onder die kleertjes zeven achtste gedeelten onnoodig zijn en ze ons ook weinig belang inboezemen, begrijpen wij zeer goed, dat het het moedertje alleen te doen is, om aan een kleine ijdelheid te voldoen en ons haren rijkdom aan kindergoed te toonen. Dus zijn we wel verplicht, om eenige aandacht te wijden aan wit satijnen dekentjes met andere kleuren gevoerd, met rozen gestikt, aan satijnen strikluiertjes met taf gevoerd, aan allerlei soort van luiers van sarge-de-dame met galon geborduurd, van witte en gele Engelsche kassaai met wit boordsel, aan witte Frie-

sche met lint, met stikzijde bestikt. Zwachtels van lint, linnen of Engelsch kassaai met gekleurde strepen, gekeperde dekentjes met paarsche en gele strepen, gele met zwarte gestreept, gebreide borstrokjes met parelkleurige galon omzet, witte sajetten fijn gebreide handschoenen, flepjes, mutsjes — alles pakte de baker voor ons uit het fijn manden bennetje, tot zelfs het satijnen speldenkussen, waarop de spelden zoo netjes in den vorm van een hart, waarin de naam van den jongen gast, zijn gestoken, en al wat meer voor pronk dan tot nut dient, houdt zij ons voor. We willen hopen, dat ze het doopgoed daar in dien grooten zilveren ben voor het oogenblik laat rusten. Wat weten wij, mannen, van al dat goed af? Ik zie liever dat zilverwerk, het kraamzilver, daar in die glazen kast. Onder die zilveren kandeelkommen met hare deksels en lepels, die pappotten en kruiddoozen is soms vrij goed drijfwerk te vinden.

Met een "nu, baker, nu is 't wel, 't zou de heeren gaan vervelen", helpt de kraamheer ons uit den nood.

Minne.

"Thans zal ik u nog iets mededeelen over den van- of vand-tijd; dat is een feestje, wat na den negenden dag plaats heeft. Daar zijn de vrouwtjes in haar gansche fleur, en vooral de kraamvrouw, die zich daarbij in al haar glans en heerlijkheid vertoont. Is 't niet waar, vrouwlief? dan moet alles voor den dag en de beurs getrokken worden; is 't waar of niet, vrouw? Nu, nu, kijk maar niet boos; ik weet immers wel, dat, zoo de gewoonte en het gebruik er u niet toe dwongen, gij dat alles wel zoudt laten rusten."

"Och, heeren, hoort toch niet naar dien plaaggeest, als ik u bidden mag. Hij houdt niet van dien vantijd, omdat hij weet, dat het dan het laatst is, dat hij zijn kraamheerenmuts op mag hebben en hij voor 't laatst den kandeelstok mag hanteeren."

"Een lieve tijd, verbeeldt u, heeren! De kraamvrouw moet tijdig gekleed zijn, om hare vriendinnen te ontvangen, en gekleed zóó, dat er niets op te zeggen valt, in haar beste kraamhuik van fijn batist. Zeg ik het zoo goed, vrouwtje? 't Kleintje, gebakerd op zijn allermooist, en de kraamkamer geheel in de volmaaktste orde. Moeder heeft zich al een paar dagen vermoeid met alles te beschikken, en 't zou beter voor haar zijn, zoo ze in plaats van vriendinnen en kennissen te ontvangen naar bed konde gaan. Maar neen, daar komt de trein aanzetten; vijf en twintig maal moet de kraamvrouw alle omstandigheden mededeelen, waarbij de baker de tweede stem zingt, en aanvult wat er vergeten mocht worden, en vooral haar eigen verdiensten en handigheid doet uitkomen. Daarop begint de een te vertellen, hoe't met haar gegaan is, een tweede heeft iets buitengewoons ondervonden, bij een derde is nog iets wonderlijkers gebeurd, zoodat ten laatste de grootste onmogelijkheden als waarheid verteld worden. Onder die bedrijven wordt er flink marsepein en kraamsuiker gegeten, gesuikerde spouwentjes en suikerkoekjes gesnoept, terwijl de kandeelpot goeden aftrek heeft.

Het kindje wordt gesold en in den kring van de een naar de andere overgevoerd,

tot dat eindelijk de komst der mannen een wending aan de zaak geeft. Ook zij blijven eenigen tijd bezig met te varieren, en laten ook den kandeelbeker niet onaangeroerd. En dan, dan .... niet waar baker, dan komt voor haar het goede oogenblik aan, dan regent het fooien ....."

"Uwes plaagt iemand ook altijd, mijnheer."

Toch wordt ze niet kwaad, de baker; zeker dankbaar, dat mijnheer ons eens herinnert aan fooien; we konden er wel eens niet aan gedacht hebben.

(*Wordt vervolgd.*)

EEN KOSTBAAR SUIKERWERK.

De zilveren of kristallen "pièces de milieu," die thans onze dinés versieren, zijn eerst, gelijk men weet, in de laatste jaren in gebruik gekomen, toen men begon het dessert afzonderlijk op tafel te plaatsen. Tot in het begin dezer eeuw was het de gewoonte eene groote taart of iets van suikerwerk als middenstuk te gebruiken, waaromheen de onderscheidene schotels met vleesch, gevogelte, groenten enz. gerangschikt werden. Welk eene zorg men somtijds aan deze middenstukken besteedde, en van hoe kolossale afmeting ze dikwerf waren, kan het navolgende ons leeren, al houden wij ook in het oog, dat zij van zoodanigen aard niet tot de alledaagschen zullen behoord hebben.

Op den 23sten April 1790 werd te Leiden in den Stads Doelen, door den Heer ....., bij gelegenheid van zijne promotie met de kap, aan den Magistraat der stad en aan den Senaat der Hoogeschool een groot diné gegeven, dat door de tegenwoordigheid van Prins Willem V werd opgeluisterd. Voor dat diné werd door de Leidsche "Dessertwerkers en Confituriers", Pieter Voorstad en zoon, een "dessert" als middenstuk vervaardigd, waarvan ik de nauwkeurige, zeker niet zeer schoone beschrijving woordelijk mededeel. Zij luidt aldus: "Het midden, of Hooftstuk bestont in eene groote cierlijke, van suiker gemaakte Tempel, ter hoogte van circa vijf Rhijnlandse voeten, verbeeldende den tempel der Wijshijd, gewerkt na de order Compozito, opgaande ter wederzijde met 4 trappen en rustende op 8 zwaare Colomme, van welke de 2 voorste ter Regter- en Slinkerzijde pronken met de wapens van zijne doorlugtige Hoogheid en der Univerziteit, de 2 agterste met die van Holland en de stad Leijden. — Aan de 4 Middelste voor en agter Colommen sag men de 4 voornaamste oude Regtsgeleerden, als Cujacius, Grotius, Bijnekershoek en Schulting.

Midden in den Tempel sag men Minerva, als de Godinne der Wijshijd, bij een brandend altaar met den Uil aan de Slinkeren het schild Methuza aan de Regterzijde, hebbende haar speer in den Slinker arm. Voor haar staat de gepromoveerde Heer Doctor, met den tabbaard gekleet, met den Bonnet gedekt, en omhangen met den gewoone Eerepenning en de Ring aan de Vinger van de regterhand, zijn dankoffer haar aanbiedende voor verkregene Wijsheid, terwijl zij door het toerijken van de regterhand hem vriendschap aanbiedt.

Aan de Regterzijde van Minerva stont een Pedestal, waarop het Corpus Juris en den Haen, ter Slinkerzijde de op een 2de Pedestal den Goude of Vergulde Eerepenning, waarop Minerva, als met Slinkerhand wijst, daar willende te kennen geeven, dat zulke Eeretekens voor zoo verre gevorderde in de Wetenschappen bestemd zijn.

Den tempel was verdeeld in 4 Facessen, in dewelke een wijnig voorwaars zig vertoonden het Verstand, de Voorzigtigheid, Geregtigheid en Standvastigheid, alle door bijzondere teekenen kenbaar, willende daer mede aanduijden, hoe door Verstand en Voorzigtigheid, Gerechtigheid Standvastig blijft.

Boven op meergen. Tempel schijnt als vijt de wolken neder te daalen, het paleis des Vreedes, waar in de Vreede, in een aangenaame vergenoegde houding zig bevond, terwijl de blaazende Faam op den hoogsten top des Tempels, deze heugeijke Roemwaardige Gebeurtenis alom bekent maakt.

Voorts was de Tempel rijkelijk verciert met pragtige Vaazen, Lof-, Bloemwerk en

Festounen; aan de 4 trappen der beijde ingangen vond men op fraaje Pedestallen, de Waarheid, Deugd, Eendragt en de Vrijheid, Sinspeelende op de spreuk, dat door Waarheid, Deugd en Eendragt de waare Vrijheid verkregen wordt; — aan de Regterzijde zag men de 4 Elementen en ter Slinkerzijde de 4 getijden des jaers, beijde onder 't Lommer der Groene Laurierboomen, aanduijdende de Jeugd, Jongelingschap, Manneljke jaren en Ouderdom, daar mede bedoelende hoe men in deeze levenstande van trap tot trap moet opklimmen tot de begeerde Wijsheid.

Verders vertoonde zig ter Regter- en Slinkerzijde den berg Parnassis, waarop de 9 Zang Godinnen zijn nedergekoomen om de vreugde met hare speeltuigen te vergezellen, terwijl de 7 vrije konsten beduijden, dat door konsten en wetenschappen een Land werd groot gemaakt.

Wijders op dat deeze Vreugde en Vergenoeging niet gestoord wierden, bevinden zig Jupiter met den blixem en Hercules in een Leeuwenhuijd, met zijn knots, als Wagthoudende, onder 2 cierlijk gewerkte Poorten, booven dewelken men 2 Hoornen van overvloed door elkander gevlogten geplaatst zag.

Eijndelijk was de Grond met verscheijden Landschappen, Bloemen, enz. enz. in allerleij Couleuren cierlijk gestrooyt en omringt met ballustrade, Beelden, Vaazen en Hekwerk. Alles van suijker, zeer natuurlijk geschetst."

Volgens de rekeningen van dat diné, kostte dit middenstuk-alleen de som van *f* 156.

Of de fabrikant ook de ontwerper er van geweest is, is mij niet gebleken.

Noordwijkerhout, 21 Februari 1870.

A. C. J. V. d. K.

DORDRECHT IN DEN AANVANG DER 17e EN DER 19e EEUW.

DOOR

Dr. G. D. J. SCHOTEL.

Vervolg van bladz. 173.

Is de kennis der moderne talen tegenwoordig onmisbaar, zoo was die der oude zulks in de 17e eeuw. Men kon noch in den staat noch in de kerk eenig ambt bekleeden, of men moest ze kennen. In bijna alle vakken van wetenschap waren de beste werken in het latijn geschreven, de briefwisseling tusschen staatslieden en geleerden geschiedde in die taal. Die de groote school bezocht, begon terstond zich in het latijn te oefenen, en de meeste burgers, schoon ze geen geleerde opvoeding ontvingen, verstonden ten minste de beginselen er van; zelfs lieten sommigen, wanneer zij reeds tot een gevestigden staat waren gekomen, zich er nog in onderwijzen, en het was toen volstrekt geen zeldzaamheid jonge vrouwen aan te treffen die latijn, grieksch en hebreeuwsch verstonden, ja in die talen schreven en verzen maakten. In het gezin van vele geleerden werd het latijn gesproken, en soms mogt geen der kinderen op het noenmaal spijs nuttigen, tenzij het er den latijnschen naam van kende.

De boeken die men las waren of in het latijn opgesteld, of er uit vertaald, en even als men thans een roman van Dickens of Victor Hugo of van een ander geliefd auteur in handen neemt, zoo legde men toen de overzettingen van Plutarchus, Homerus, Tacitus, Livius, Ovidius voor zich, want moeijelijk kon men die folianten, kwartijnen en dikke octavo-deelen hantéren. Er was echter geen stad, waar, vooral in den aanvang dier eeuw, uitstekender beoefenaars der oude talen en voortreffelijker dichters gevonden werden dan te Dordrecht. Even als de Merwestad

in de 18e eeuw de voedster was van uitstekende predikanten, later sieraden der Rotterdamsche, Haagsche en Amsterdamsche gemeenten, zoo was zij zulks in de 17e eeuw van hoogleeraren en rectoren. Wie denkt hier niet aan Franciscus Nansius, Orydrius, Rekenarius, Gerardus Johannesz. Vossius, Antonius Aemilius, Rampius en zoo vele anderen, wier namen in de geschiedenis der philologie schitteren. En schier ontelbaar is de schare van beoefenaars der latijnsche poezy, die toen aan de boorden der Merwe zongen. Wij noemen alleen de Blyenburghen, de van Beverens, Naeranussen, Narsiussen, Rutgersiussen. Michaeliussen, Vossiussen, Hoogeveen, van Beverwyck, van Someren, wier hoofden toen met lauweren omkransd waren, die men als lievelingen en voedsterzonen der Muzen begroette, wier gedichten in de geheele republiek der letteren, en deze strekte zich over het gansche beschaafde Europa uit, met lof genoemd werden.

De beroemdste geleerden uit Frankrijk, Duitschland, Engeland en Italië reisden naar Dordrecht, om die en andere geleerden te begroeten, en de dordsche school hield men toen voor de uitstekendste van alle, waarin latijnsche dichters gevormd werden.

Zoo als alles in dit ondermaansche tot een zekere hoogte klimt en dan wederom begint te dalen, of zoo als een dichter zeide:

"gelyck de sonne climt, tot in haer hoogste top
"en dan weer statigh daelt....

zoo was het ook met de philologie en poëzy te Dordrecht.

"De boom der kennisse werdt aen 't verdorren gaende van de boorden der Merwe overgeplant aen die van Aemstel, Rijn en Maas." "De philologie begon allengskens te kwijnen, de keelen der zangers werden schorre". Het geslacht der Narsiussen en Rutgersiussen stierf uit. Nu en dan liet zich nog wel een zanger hooren, doch het was geen nachtegaal, maar een vink die floot. Er verschenen geen net gedrukte bundeltjes met "Carmina". "Poemata", "Posthuma" meer in het licht, alleen nog in de "Republyk der geleerden" en de "Boekzalen der geleerde wereld" kon de Muzen-zoon nog een plaatsje voor zijne zangen verkrijgen; en tegen het midden der 18e eeuw was er in den voormaligen "zetel der Muzen" niet één zanger meer, wiens poëzy zelfs in die vergeten tijdschriften kon worden opgenomen. Doch een beter tijdvak begon te dagen. Wat Dordrecht weleer voor Leiden en Amsterdam was, werden deze steden voor Dordrecht. Uit de scholen der Burmannen, Franciussen, Brouckhuisens kwamen mannen te voorschijn, die de plaats der vorige dichters innamen, en weldra weêrgalmde het dordsch atheen van de stemmen van Hoogeveen, de Rooy, Kimryfer, van den Breugel, van Steenbergen, Vrolijkhant, van den Broecke en anderen, in wier scholen een Verbeek, van Braam en Hoeufft gevormd werden. En toen de 19e eeuw aanbrak, was het er wederom als in de dagen van Godewijck:

"Ontwackt was 't musen choor uit lange doffe (slaap,
"Werd weêr Ovidi lier bespannen met de snaren,
"Begon Horati geest in 't dichteren choor te varen
"En nieuwe eer door vorst Apollo aangevoert.

Wederom werd te Dordrecht met den ouden lust de klassieke literatuur beoefend, en Wyttenbach zelf getuigde dat de beste zijner studenten in die stad gevormd waren.

Opmerkelijk is het dat juist toen, even als in den aanvang der 17e eeuw, te Dordrecht de uitstekendste philologen en latijnsche dichters onder de geneesheeren werden gevonden. Gelijk weleer de geneesheeren van Someren, Beverwijck, Hoogeveen, van Wijck, (wij noemen slechts enkelen) tevens de philologie en poëzy beoefenden, zoo deden het in het begin dezer eeuw onder anderen ook twee geneesheeren, van welke de een de onvergetelijke leermeester van mannen die thans onze Hooge scholen tot eer verstrekken, hoe hoog in jaren geklommen, nog met jeugdigen ijver voortgaat de klassieke literatuur te beoefenen, de ander voor weinige maanden het gemeenebest der letteren ontviel: Jan Willem Grimm en

[1] Hij ontsliep te Dordrecht 18 October 1869.

dr. Martinus van der Brandeler.[1] Van den eersten verbiedt ons zijne bekende nederigheid te spreken, van den laatsten een enkel woord. Afstammeling van een aristokratisch geslacht, dat te Dordrecht in hoog aanzien was, en wiens leden de burgemeesterlijke en andere waardigheden bekleedden, werd hij den 15 December 1790 te Dordrecht geboren. Zijn vader, mr. Johan van den Brandeler, was baljuw der Beijerlanden en hoofdschout van Dordrecht. Zijne moeder heette Alida Petronella van Nievelt. Voor den geleerden stand van zijn jeugd af bestemd, doorliep hij de latijnsche scholen zijner geboortestad en promoveerde te Leiden tot medicinae doctor. Te Dordrecht gevestigd, wijdde hij zich aan de uitoefening van zijn vak,[2] waarin hij roem en eer verwierf, en zijnen aan een drukke praktijk ontwoekerden tijd aan de studien der ouden. Met zijn vriend Grimm, den kundigen mr. Hendrik Melchior Vockestaert, officier bij de arrondissements-regtbank te Dordrecht, den franschen predikant Noët en later met den geleerden rector J. D. Baron van Hoëvel, hield hij op bepaalde tijden zamenkomsten, waarin de grieksche en latijnsche classici gelezen werden, terwijl hij als curator van 't gymnasien niet weinig tot verbetering van het klassieke onderwijs toebragt en als lid van den Raad ook mede het welzijn der burgerij bevorderde. Reeds gevorderd in leeftijd legde hij zich nog op de hebreeuwsche taal- en letterkunde toe, en ook dit had hij met zijne vroegere collegen in de Merwestad gemeen, dat hij aan de beoefening der geneeskunst en oude talen tevens die der godgeleerdheid paarde en zelfs eenige exegetische opstellen onder den pseudoniem van Alethophilus en Philalethes in het licht gaf. Even ervaren in de moderne als oude talen, was hij niet alleen met de uitstekende voortbrengsels der literatuur van de Franschen, Duitschen en Engelschen bekend, maar trad zelfs als dichter in de engelsche taal op, doch vooral muntte hij als grieksch en latijnsch dichter uit.

Slechts enkele zijner dichtstukken in die talen vervaardigd, zien het licht, zoo als zijn uitnemende grieksche overzetting van Borgers *Aan de Rijn*, zijn latijnsch gedicht op den dood van zijn vriend Vockestaert, wiens leven hij ook schetste, en een grieksch en latijnsch vers vóór een der latijnsche geschriften van steller dezes geplaatst. Hij was het echter alleen niet, die in den aanvang dezer eeuw te Dordrecht in de taal van Griekenland en Latium verzen maakte. Ook dr. C. W. Stronck en B. T. Tijdeman gaven blijken van hunnen dichterlijken aanleg en ervarenheid in het latijn. Zoo was dan ook ten aanzien der beoefening der klassieke literatuur, het Dordrecht der 19e aan dat der 17e eeuw gelijk en kan men op beide perioden Margaretha Godewycks woorden toepassen:

De grijze vest magh wel van blijdschap blozen,
Apol heeft deze stad ten zetel uitgekozen.
Hier is het hoogh vertreck van 't griecksche musen-(choor,
Hier heur Parnas. Soo blijve 't alle eeuwen door.

(*Wordt vervolgd.*)

EEN REDERIJKERSVERZOEKSCHRIFT.

In onze *Geschiedenis van Wetteren* deelden wij een berijmd verzoekschrift mede, door de rederijkers dier gemeente in 1664 aan het magistraat toegestuurd, om wegens de opvoering van een "spel van Sinne" eenen onderstand te bekomen. Nadere opzoekingen hebben ons nog verscheidene zulke *factums* doen ontdekken, en om der aardigheid wille alleen, schrijven wij er hier een van over:

"An mijn heer den bailliu en den heer (schout tot deser stede,
Met onsen heer greffier, burchmeester in schepenen mede,
Der prochie ende heerlyckhede van (Wettere.

Supplieerende verthoonen reverentelycke

---

[1] Hij was gehuwd geweest met Wilhelmina Cornelia van Oldenborgh, dochter van Pieter van Oldenborgh, secretaris der Willemstad.

[2] In het Tijdschrift van het Med. Phys. Genoots. te Hoorn Vis Unito fortior, waarvan hij lid was, leverde hij eenige bijdragen.

Pieter Blancquaert, Jan Burchgrave en ander
(liefhebbers van de retorycke,
Mynheeren met ootmoet, soo komen wij u be-
(thoonen
Hoe dat de konste meest gevoet wort door het
(loonen,
Alsoo wij tot recreatye van tgemeent en ander
(persoonen ons hiertoe aensocht
De comedij van duc de Bieron nu hebben uut-
(gevrocht,
En tot tselve vertooch ons vinden belast met
(vecle schulden,
Dewelcke sijn alsnu ontrent de twintich
(gulden.
Soo bidden wij met ootmoet ons te willen ge-
(dincken
Met een goeij ordenans om doncosten te krinc-
(ken.
Wij vragen ten minsten nu dat ons sooveel
(mach gebeuren
Naer al ons loopen en moeyte, swaer dat wij
(ons kleeren niet en scheuren;
Dit doende soo sullen wij noch op ander tijden
Tot uwen dienste sijn en geenen aerbeyt
mijden."

Het Wettersche magistraat kon bij zulke vraag niet doof blijven, en schreef onder aan het request de volgende regelen:

"Burchmeester en Schepenen der prochie van Wetteren, ordonneeren Jacques Scheire ontfangher, te betalen aen de supplianten de somme van dry ponden grooten ter causen bij requeste vermelt, ende zal u valideren naer behooren. Actum in vierschaere ter ord^e van Adriaen Coppieters, burchmeester, Gillis van Lokeren, Jan de Meyer, Lucas van de Velde, Gillis Michiels ende Jan Maes, Schepenen, desen XVII Septembris 1682."

JAN BROECKAERT.

GESCHIEDENIS VAN DE KLEEDING IN DE VROEGERE TIJDEN,

DOOR

D. VAN DER KELLEN JR.

(Vervolg van bladz. 193.)

In de 12^e en 13^e eeuw kreeg de wereld een geheel ander aanzien. Terwijl in de vroegere tijden de man geheel als heer en meester door zijne vrouw als aangebeden werd, hij door haar als de sterke eik werd beschouwd, aan wien het haar, zwakke nietige slingerplant, te nauwernood vergund was zich vast te klemmen en schoorvoetend naar den hoogverhevene op te zien, voor wiens roem en eer zij zich alles moest en gaarne wilde getroosten, kwam nu aan dezelfde vrouw de beurt, om door haar man als een hooger wezen beschouwd, geliefd en vereerd te worden.

De vijand van alle barbaarsch- en woestheid, het Christendom, minder door overtuiging dan wel door dwang en kunstmiddelen ingevoerd en in den aanvang staande gehouden, begon meer en meer vaste wortelen te schieten, beter begrepen te worden en des belijders geest tot minder woestheid, tot meerder zachtheid en beschaving te stemmen. Vooral was dit het geval bij de vrouw, die bij meerdere huiselijkheid en omgang met geestelijken ook meer gelegenheid vond tot geestbeschaving dan de man, die zich grootendeels met jacht en strijd, met ridderlijke oefeningen of met zwaren arbeid moest bezig houden.

De vrouw, ten minste die uit de hoogere standen, stond dus weldra veel hooger in beschaving dan haar heer, en 't was minder vreemd een *vrouw* te vinden, die lezen en schrijven kon, dan wel een *man*. Dit kon voor haar lot niet zonder invloed blijven, en moest haar langzamerhand eenig overwicht op hem geven.

Ook de kruistochten hadden niet weinig

bijgedragen, om de vrouw in de oogen haars mans te verheffen.

Immers de geloofsijver, die elk naar het Oosten dreef, om de plaatsen, waar de Christus leefde en stierf, uit de handen der ongeloovigen te verlossen en om daar zijn met zonden beladen berouwvol hart op des Verlossers graf uit te storten, die geloofsijver maakte uit elk voorwerp, dat met den Christus of zijne vrienden in de minste aanraking had gestaan, een zaak van het grootste belang.

Waar een vermeende tand of kies, een nagel of een haar, een stuk kleed van een van zijne discipelen als reliquieën geëerd werden; waar aan zulke nietige zaken (die daarbij natuurlijk nooit waren 't geen waarvoor men ze aanzag) een wonderkracht werd toegeschreven — met welke liefde en eerbied moest daar dan niet de moeder van Gods zöon, de uitverkoren maagd Maria aangebeden worden!

Die vereering van één vrouw was voor de geheele vrouwelijke sexe van groot belang; immers het geslacht, waaruit God ééne zoo verheven had, was dan toch ook wel waardig in zijn geheel door de mannen in eere gebracht te worden. Daarenboven had de kruisvaarder ook in andere opzichten de waarde van de vrouw leeren kennen; want zij immers was het, die, terwijl hij in den vreemde rondtoog, zijn huis en hof bewaarde, de zorg voor de opvoeding zijner kinderen geheel op zich nam en geheel zijne plaats had moeten vervullen?

Zoo werd der vrouw een geheel andere standplaats in de maatschappij aangewezen dan zij vroeger bekleed had: zij werd nu de heerscheres, en 't was thans den man een wellust zich aan haar te onderwerpen. Elk ridder koos zich voortaan zijne dame, aan wier dienst hij zich geheel wijdde, voor wie hij alles, zelfs zijn leven gewillig ten offer bracht; hij deed hare geliefkoosde kleuren aan de punt zijner lans in 't heetst van den strijd en op het tournooiveld wapperen; één blik van haar was zijne grootste belooning; om uit hare hand den prijs der overwinning te kunnen ontvangen, streed hij met een vuur en een moed, als ware het hem om een koningrijk te doen geweest.

In één woord, het was een tijd, geheel aan den dienst der vrouw gewijd. Dat de vrouw haar best deed, zich zooveel mogelijk in 't bezit van het verkregen standpunt te handhaven, valt niet te verwonderen. Dat zij hare bekoorlijkheden zooveel mogelijk trachtte ten toon te spreiden en te vermeerderen, zoowel door kleeding als door de kunstmiddelen die haar ten dienste stonden, wie kan het Eva's dochteren ten kwade duiden?

Het verven der huid was algemeen; een schoone vrouw moest blank vel hebben. Daartoe gebruikte men niet alleen allerlei soort van poeiertjes, zalfjes en watertjes, maar zelfs trachtte men door vasten en aderlaten de bloedrijkheid te verminderen en een bleeke kleur te krijgen. De wangen echter moesten hooggekleurd zijn, 't geen men ook door verven wist te bekomen. Meer dan driehonderd diergelijke middelen waren er bekend om zich anders te toonen, dan men door God geschapen was.

"Gij allen", zoo sprak broeder Berthold, "gij allen, die uw aangezicht en haren verven, hoe gaarne gij ook in het hemelrijk mocht willen komen, dáár zoudt gij vreemde gasten zijn. Gij hebt God verloochend, en daarom zal Hij ook u verloochenen. Die geverfden, die zich over haar aangezicht schamen, het aangezicht, wat God naar zijn eigen beeld heeft gemaakt! Hij zal zich over hen schamen en hen in den diepsten afgrond der Hel werpen."

Maar welk geestelijke kan het tegen de mode uithouden? Men spotte zelfs wel met den ijver der monniken, en schreef dien aan jaloezij toe, daar zij, uitsluitend de beoefenaars der schilderkunst, thans mededingsters vonden in de vrouwen, die hare aangezichten beschilderden.

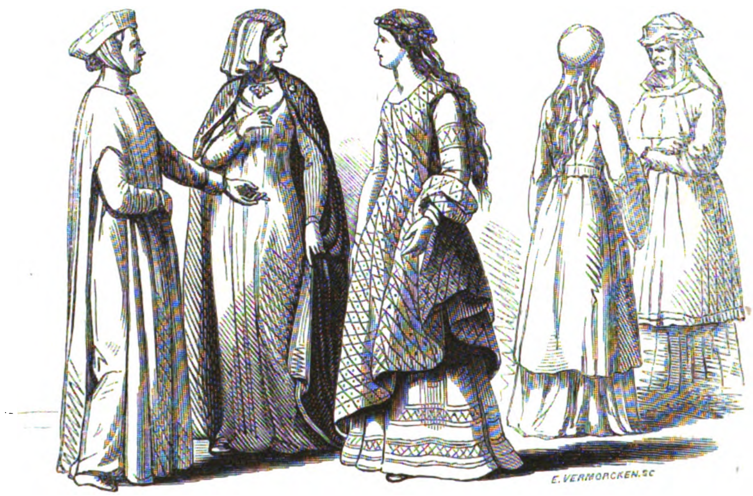
'T was niet genoeg, dat men het vel blank wist te maken, het moest ook doorschijnend zijn, ja zóó doorschijnend, dat, zoo eene vrouw rooden wijn dronk, men daarvan de kleur door de huid moest zien doorschemeren. Of men 't echter ooit zoover gebracht heeft, betwijfel ik zeer.

Onder de meest geliefde middelen voor 't blank worden, was naast het baden vooral

ook een aftreksel van leliën zeer aanbevolen.

Een vrouw, die in dien tijd aan de schoonheidsregelen voldeed, moest redelijk lang en slank van gedaante zijn, de boezem ontwikkeld, het midden dun. De dichters schilderden haar blank, doorschijnend van huid, wangen als rozen, lippen als koraal, tanden als paarlen, haar blond. Men ziet het, die vergelijkingen, door onze dichters en rijmelaars nog zoo gaarne gebezigd, zijn al stokoud en afgesleten. De blauwe oogen, vroeger zoo zeer bemind, hadden de overwinning aan de bruine en donkere moeten afstaan. De fraaiheid van handen en voeten was ook figuur in al zijn schoonheid te vertoonen, door de kleederen geheel naar het lichaam te doen uitsnijden. Naar onderen werden ze zeer wijd, zoodat de rokken in ruime plooien konden neervallen, 't geen veel fraaier stond dan het zakvormige van vroeger; het meerdere gebruik van fijne *wollen* stoffen, die, zooals men weet, veel schoonere plooien vormen dan andere stoffen, verhoogde de fraaiheid van het figuur.

In de 12e en 13e eeuw kwam het dragen van hemden, vooral van zijden hemden in zwang; ook had men ze wel, schoon minder, van fijn oostersch linnen.

Kleeding uit de 12e en 13e eeuw.

bij de schoonheidswet geregeld, de handen moesten klein en blank zijn en lange vingers hebben, — de voeten eveneens klein en zeer gewelfd of zoogezegd hoog op den voet, dus van onderen zeer hol, zóó dat een vogeltje zich er onder zou kunnen verschuilen.

Het laat zich begrijpen, dat dat verfijnd gevoelen voor het schoone van invloed moest zijn op de kleeding. Dacht men er vroeger niet aan, de vormen des lichaams ook door de kleeding te doen uitkomen en waren de kleederen van boven tot onderen gewoonlijk bijna even wijd, thans daarentegen wist men wel degelijk het schoone van het vrouwen-

Men meene echter niet, dat het gebruik van hemden algemeen was; er moesten nog eenige eeuwen voorbij gaan, eer het: "hij heeft geen hemd aan zijn lijf" een uitdrukking voor de grootste armoede kon worden. Misschien kan dit dienen om die arme heeren en dames te troosten, die zich het dragen van een hemd moeten ontzeggen, omdat ze alles opofferen om van buiten of, zooals men zegt, "bovenop" nog iets te vertoonen. Zoo wat gebeurt in onzen tijd van fatsoen stellig meer dan wij wel denken. Dat ongelukkige fatsoen houden! In dien tijd wist men echter ook al van fatsoen,

want 't was zeer onfatsoenlijk slechts één kleed te dragen; dat ging goed voor danseressen en ontuchtige deernen, maar een knappe vrouw moest ten minste óf onder haar kleed (rok, tuniek of jurk, hoe men 't noemen wil) een hemd, òf er overheen een overkleed dragen.

Vreemde zaken worden er van die hemden verteld, die men toch geloof moet schenken; 't is best te begrijpen, dat men in dien tijd zoo mal was. De hemden der dames namelijk werden dikwijls door de ridders in den strijd, als wapenrok over hun maliënhemd gedragen. Meenden zij in zulk een kleedingstuk van de dame, die zij aanbaden, een talisman tegen de gevaren te zien? Ik weet het niet; wel weet ik, dat zulk een hemd, bemorst als het was door roest, bloed en stof, door houwen en stooten vaneen gereten, dat het toch, zoo de ridder uit den strijd terug keerde, door de dame weder aangetrokken werd, zoo vuil als het was, en dat wel, zoo als er uitdrukkelijk gemeld wordt, op het bloote lijf, 't geen toenmaals als een blijk van liefde werd beschouwd.

Wanneer een uitdraagster, een vrouw uit een aardappelenkelder of een dergelijke neringdoende aan 't verdienen komt, worden die menschen door haar onsmakelijken opschik een spot voor de meer beschaafden. Men ziet ze des zondags opgepronkt als pauwen, de bontste kleuren aan 't lijf, behangen met zooveel goud als er plaats op het lichaam voor te vinden is, hoeden, waartoe al de rijken der natuur hun contingent tot versiering geleverd hebben, de nervige roode vingers omkneld door zooveel gouden en juweelen ringen, als er slechts met mogelijkheid op te schuiven waren. Zoo meenen die menschen van hun schoonheidsgevoel te doen blijken, en zij verraden juist daardoor het volslagen gemis daarvan.

Kleeding uit de 12e en 13e eeuw.

Een vrouw van smaak daarentegen wacht zich voor alle overdaad, voor alles wat bont is. Zij versmaadt niet de frissche kleuren, doch weet ze zoo te rangschikken met anderen, dat het oog er met genoegen op rust, terwijl zich dat bij de anderen met walging en uit vermoeidheid afwendt. Een enkel op de juiste plaats aangebracht verciersel van goud of edelgesteente verhoogt het bevallige; overlading daarentegen doet aan een wandelenden goudsmidswinkel denken.

Zoo was het ook in de vorige eeuwen.

Zooals wij gezien hebben, maakte men geen werk van schoone vormen, maar meende men de schoonheid te vinden in de kostbaarheid van zijne kleederen. en sleepte schatten aan metaal en edelgesteente mede op zijn kleed van bontgekleurde met goud doorweven stoffen.

Hoe geheel anders, toen in de 12e en 13e eeuw de beschaving grooter en de smaak meer verfijnd, meer gekuischt werd. Weg met al die zware stof, met dat zware goudboordsel en borduursel! Fijne kleuren en schoone vormen daarvoor in de plaats gesteld!

Een der voornaamste stukken der vrouwelijke kleeding, het wijde bovenkleed met mouwen, geraakte langzamerhand uit den smaak, of liever het werd geheel vervormd door het te verlengen — zoodat van den rok van het onderkleed slechts de versierde zoom te zien bleef — en door er de mouwen uit te nemen.

Waren in den aanvang van de 12e eeuw de mouwen als omgekeerde trechters geknipt, nauwsluitend aan den schouder en al breeder wordende tot ze aan den zoom een omvang van 4 à 5 el hadden, in de 2e helft dier eeuw worden ze nauw tot over den elleboog en loopen vandaar in eens als in een zak van wel 3 voet middellijn uit. Zulk een kleeding, elk kan 't begrijpen, was alleen te dragen door vrouwen, die niets te werken hadden.

Van *dat* uiterste sloeg men tot een ander over, daar in 't laatst der 12e eeuw de mouwen geheel weggelaten werden; de armgaten waren zeer wijd; soms sneed men ze door tot op de heupen en noemde zulk een kleed een *corset*, ja zelfs werden ze wel geheel tot beneden doorgesneden, zoodat de voor- en achterkant van het kleed alleen op de schouders aanéén zaten. Daardoor kwam er hier en daar van de verkeerde zijde der stof wat te zien, zoodat het kleed gevoerd moest worden, meestal met witte stof of tot meer pronk met bontwerk.

In huis, en ook door jonge meisjes werd het overkleed slechts bij uitzondering gedragen.

Het onderkleed of tuniek was nauwsluitend aan het bovenlijf, ver op de borst uitgesneden, de rok daarentegen vrij wijd. Het werd met of zonder gordel gedragen. De mouwen waren sluitend, en daar zij, toen de mouwen in het overkleed werden weggelaten, spoediger vuil werden dan het verdere gedeelte van het kleed, zoo hielden de dames er verschillende paren mouwen op na, die waarschijnlijk met haken en oogen of met een luchtigen steek aan 't kleed bevestigd werden. De ridders waren er wat graag op, zoo ze zulk een afgedankte mouw van hunne dames konden machtig worden, om die als een sieraad op schild of helm te hechten.

In sommige miniaturen van dien tijd ontmoet men zoowel bij mannen als bij vrouwen een langen wit lederen band van de breedte eener hand. Het eene einde is even boven den elleboog als een ring om den arm vastgemaakt, terwijl het andere tot op de hoogte der knieën neerhangt. Waartoe dit diende, of 't alleen een sieraad of een navolging van de lange mouwen was, 't is mij onbekend. De Franschen noemden ze bedilles of manches-à-bedille.

Tegen het einde der 13e eeuw werd het overkleed weer wijder en langer, zoodat het de voeten geheel bedekte; ook was het aan den hals slechts een weinig uitgesneden; in één woord, de vormen van het lichaam geraakten weder meer verborgen.

De sluier, vroeger lang, later korter, werd ook toen zóó wijd en zóó lang, dat hij de wangen bedekte, terwijl de haren in een muts gestoken en kin en het benedengedeelte van den mond door een doek, de kindoek, bedekt werden.

De mantel, dien men bij het gebruik van het corset missen kon, mocht echter bij feestelijke gelegenheden niet thuis gelaten worden. Zijn vorm was eenigszins veranderd; hij kwam niet meer zoover over de borst als voorheen en werd ook niet meer door een spang dicht gehouden, maar door een band of koord, waarvan de einden met rosetten aan den mantel zaten. Een vrouw deed haar best, en 't behoorde tot den goeden toon, om op bevallige wijze met de linkerhand den zoom van den mantel, of anders het overkleed, eenigszins op te tillen en met de rechter het bewuste koord min of meer naar beneden te halen. Ging men zitten, zoo werden de beide slippen van den

mantel op den schoot over elkaar geslagen. De kniëen over elkaar te slaan was ongepast.

De vrouwen en meisjes droegen in de 12e eeuw het haar ongedekt; in de 13e eeuw onderscheidden de eersten zich van de tweeden door een sluier of huik. Bij oude vrouwen was het hoofd, behalve neus, oogen en mond, geheel omhuld.

De haarband werd door allen, zoowel door mannen als door vrouwen gedragen, opdat het haar niet over 't voorhoofd zou hangen. Het was een dun zilveren of gouden bandje of ring, soms met paarlen versierd, soms ook als bloemkrans enz.

En nu de kleeding der mannen. 't Zal niet vreemd klinken, dat in een tijd, waarin de mannen zich geheel aan den dienst der vrouwen wijdden, zij om de dames te vleien veel van hare kleeding overnamen, zoodat het soms bij het zien der miniaturen van dien tijd moeielijk te beslissen valt, of de kunstenaar een vrouw of wel een man heeft willen voorstellen.

De mannen droegen een linnen hemd met korte mouwen en van voren gesloten. Een zijden hemd schijnt een uitzondering geweest te zijn.

De broek bestond uit twee lange nauwsluitende kousen, die òf tot halfweg de dijen, òf tot aan de heupen kwamen, en daar door zijden koorden aan een soort van zwembroekje bevestigd waren; of wel ze kwamen tot over de heupen, waar ze met een koord of riem gemakkelijk vast te houden waren, even als de wijde broeken, die meer tot de dracht van de mindere standen behoorden. Later droegen de voornamen uitsluitend geweven zijden of wollen tricots uit één stuk, die aan den bovenrand van gaten voorzien waren, even als het bovenkleed, om de veters of banden door te laten, waarmede de tricotbroek aan den gordel, dien men bovenop droeg, vastgemaakt werd. Veel hield men er van die broeken hoog gekleurd, veelal rood te nemen, maar men had ze ook gestreept en de eene pijp van een andere kleur als de tweede.

Schoenen werden gedragen als vroeger; gewoonlijk sneed men ze op den voet open en haalde ze met riempjes dicht. Ook kwamen de snavelschoenen, die, zoo men zegt, in 1089 door zekeren graaf Fulko van Anjou uitgedacht waren om zijne wanstaltige voeten te bedekken, meer in de mode. In de 13e eeuw ziet men de aanzienlijken meestal zonder schoenen, met zolen onder de voeten, aan de tricots vastgenaaid. Op reis en op de jacht gebruikte men gewoonlijk halve laarsjes.

Uit de lengte van den rok of het kleed, dat men in gewone tijden in huis droeg, kon men eenigszins den stand van den eigenaar opmaken; naarmate die hooger stond, was ook de rok langer, zoo zelfs dat die tot op de voeten kwam. Over de borst werd hij meer gesloten, minder ruim dan vroeger gedragen. De gordel, waaraan, zooals wij hier boven zagen, de broek werd vastgeknoopt, mocht niet ontbreken. Pronkers droegen den rok aan den benedenrand sterk uitgetand, of liever het kleed was zóó ingeknipt, alsof er lange tongen aan hingen.

Was de rok nauwer, het overkleed daarentegen bleef meer ruim, zonder gordel, nu eens met, dan weer zonder mouwen, of met wijd tot op de heupen opengeknipte armgaten, in één woord geheel als de vrouwen ze droegen. Op de jacht of op reis was aan het overkleed de bekende kapoets bevestigd.

De mode, om het kleed uit twee verschillend gekleurde stukken saam te stellen, het zoogenaamde mi-parti, zooals men hier en daar nog de weeskinderen uitmonstert, b. v. de eene zijde zwart, de andere rood, eene mode, die hier en daar reeds in de 10e eeuw aftrek vond, won meer en meer veld; zelfs vergenoegde men zich niet meer met twee kleuren, maar bracht al de kleuren van zijn wapen op zijne kleederen over.

Wat van den mantel der vrouwen gezegd is, kan ook geheel op dien der mannen worden toegepast. Niet meer op den schouder werd de mantel vastgemaakt, maar hij hing over beide schouders; een koord of keten verhoedde het afzakken.

De meest gewone muts was rond, met een breeden omgeslagen rand, meestal van bont-

werk, en steeds van lange banden voorzien, om bij groote warmte de muts op den rug te kunnen laten hangen. Een ander soort, ook veel in gebruik, valt wel wat moeielijk te beschrijven. Het schijnt een kunstig geplooid stuk laken, zijde of fluweel, verbonden aan een om het hoofd sluitenden breeden stijven band, en waarvan de punten nu eens op zijde, dan naar achteren afhangen.

Behalve de mutsen droeg men ook hoeden in den vorm van een trechter of suikerbrood, verschillend van hoogte en van een tamelijk breeden rand voorzien, die neer- en opgeslagen kon worden. De overtrek bestond uit vilt of bont, ook wel uit de einden van pauwenvederen (pauwenhoeden).

De hoofdband, we hebben 't hiervoren gezien, werd door den man zoowel als door de vrouw gedragen. 't Is niet zelden, dat men bij afbeeldingen ook van mannen de rol van dien haar- of hoofdband door een bloemkrans ziet vervullen. Andere tijden, andere zeden! Wie zou 't niet van lachen uitschateren, zoo een van ons mannen het in zijn hoofd kreeg, zich een bloemkrans op het hoofd te zetten!

(*Wordt vervolgd.*)

DE LOTERIJEN.

(Vervolg van blz. 227.)

Onder Philips II begon de regeering te trachten uit de loterijen en het verleenen der octrooien voordeelen te trekken, om die aan te wenden tot uitvoering van werken van algemeen nut, vooral voor het versterken der grenssteden. Daarom werd allerwege het houden van loterijen verboden en de gegeven octrooien grootendeels ingetrokken, om geen nadeel te berokkenen aan die fortificatieloterij. Hoe ook anders op loterijen gesteld, schijnen de Nederlanders het op deze niet zeer gehad te hebben; ten minste het is niet te vinden, dat ze ooit vol gekomen en getrokken is. Ook schijnt het met het verbod niet zoo geheel juist genomen te zijn; er werden toch octrooien verkregen, al was het dan ook niet altijd langs den eerlijken weg en al moesten de zakken der hovelingen, die tot voorspraak dienden, daarvoor gevuld worden.

Een curieus en ingewikkeld loterijplan, om de regeering uit de benauwdheid te helpen en om zijn eigen zak te bevoordeelen, was het plan door den Florentyner Johan de Santa Cruse ontworpen. Toen in 1559 de manschappen, door Spanje in den oorlog tegen Frankrijk gebruikt, na den vrede afgedankt werden, was er geen geld in de schatkist, en de soldaten en hunne officieren moesten met schuldbekentenissen naar huis trekken. Santa Cruse nu stelde in 1565 voor, een loterij uit te schrijven van 1500000 loten van 2 gulden. De krijgslieden, wier schuldvorderingen 3 millioenen bedroegen, zouden verplicht worden een zesde gedeelte daarvan in loten in betaling te nemen. Hierin zouden zij gereedelijk genoegen nemen, en ook de verdere twee en een half millioen meende hij wel geplaatst te krijgen. Voor al zijne moeite zou hij *f* 100000 aan geld en kosteloos 30000 loten ontvangen. Ook deze loterij wilde niet vlot van de hand gaan; ten minste Santa Cruse deed afstand van zijn plan aan zekeren Gerardt Gramaye, waarvoor hij *f* 20000 tot schadeloosstelling zou ontvangen.

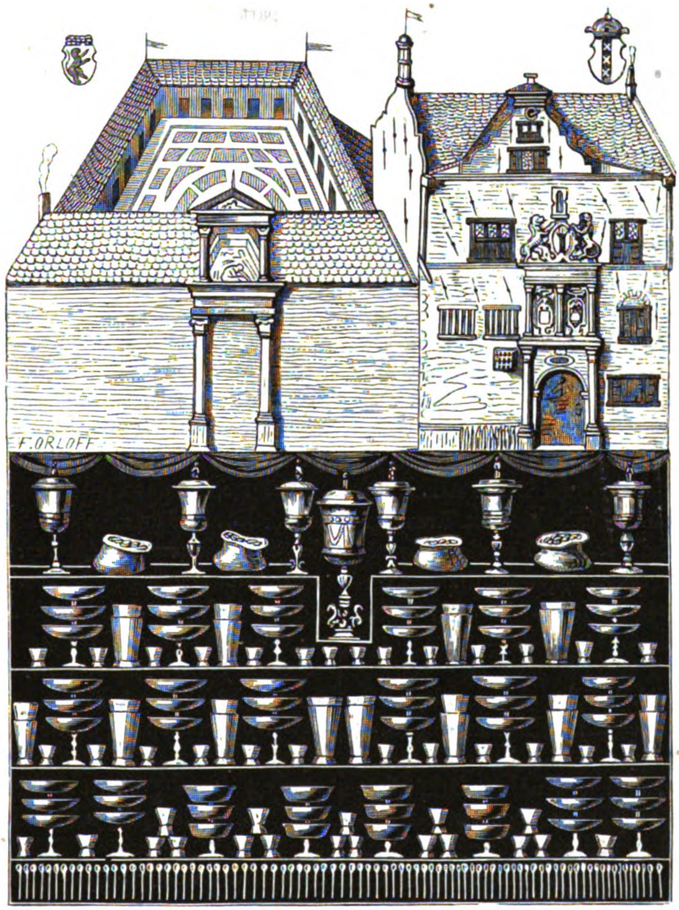
Deze Gramaye ging nu met de Regentes een nieuw contract aan, waarbij hem zóóvele voordeelen werden toegelegd, dat Alva, toen hij hier meester werd, vindende dat Gramaye er te veel aan zoude verdienen, veranderingen in het contract ging maken.

Het nieuwe plan bestond uit twee loterijen, elk van 1040000 loten, tegen drie gulden het lot. De hoogste prijs was 16000 gl.

in contanten, terwijl hij, die in de eerste loterij met een *niet* uitkwam, met bijpassing van één gulden een nieuw lot in de tweede ontving.

Gemakkelijk was de taak van Gramaye niet. 't Is waar, hij werd goed beloond, daar hij behalve vele andere voordeelen 400000 gl. zou ontvangen, maar daarvoor moest hij ook voor 1600000 gl. aan kwitantiën van afbetaalde soldij leveren en zorgen dat de loterij vol kwam. Tot onderpand werden zijne goederen bij Zevenbergen door den koning in beslag genomen, om hem weer gegeven te worden na den afloop der zaak.

Gelukkig voor hem waren de schuldeischers, de bevelhebbers der troepen, over 't algemeen nog al rekkelijk ten gevolge van de heerschende geldschaarste, zoodat het hem gelukte een groot deel der vorderingen te voldoen met een aanzienlijke korting en bij sommigen slechts de helft der overeengekomen som in contanten en de andere in loten betalende; zoodat hij in 1571 reeds *ƒ* 1822847 aan schuldbewijzen had opgekocht voor slechts *ƒ* 757568, waarvan niet meer dan de helft in contanten, landerijen enz. was voldaan.

Kaart van de loterij voor het krankzinnigenhuis te Amsterdam.

Hij kon echter maar niet aan zijn geld komen. Wel gaf men hem eenige verbeurdverklaarde goederen, maar zonder voldoende eigendomsbewijzen, zoodat ze hem later weder afgenomen werden. Zich tot de Staten ge-

wend hebbende, hielpen deze hem en betaalden hem een gedeelte in geld.

Waar en wanneer de loterij heeft plaats gehad, wordt niet gevonden; waarschijnlijk zal het te Antwerpen gebeurd zijn; de afrekening geschiedde eerst den 10 Juni 1591.

Gramaye schijnt niet onder de eerlijkste lieden gerekend te kunnen worden, en veel geknoeid te hebben, zooals het in dien tijd de gewoonte was bij kleinen en vooral bij grooten. Toch schijnt Gramaye met zijn knoeierijen niet rijk geworden te zijn, daar het blijkt, dat zijne schuldeischers het hem van tijd tot tijd zeer lastig maakten, ja hij zelfs vrees voedde in de gijzeling gezet te zullen worden.

Onder de conditiën, door Gramaye bedongen, behoorde ook het recht, om van de loterijen, die zouden gehouden worden gedurende den tijd, dat de zijne was uitgeschreven, een overeen te komen som te mogen heffen, tenzij ze een octrooy voor niet hadden verkregen.

Het plaatje, wat we hier geven, is de kaart van de loterij, in 1592 te Amsterdam getrokken ten voordeele van het Krankzinnigenhuis aldaar. In 1560 was er daar een gehouden ten behoeve van het Burgerweeshuis, welke zóóveel had opgeleverd, dat in het volgend jaar dat gesticht kon herbouwd worden.

Waarschijnlijk daardoor aangemoedigd, besloten de regenten van het Krankzinnigen- of Dolhuis zich voor het houden eener loterij tot Burgemeesteren te wenden om "admissie ende consent tot optimmeringe van het Dolhuys, 't welck merckelyck vergroot moet werden, omme aldaer te accommoderen die crancksinnige menschen, die van daeghe tot daeghe alhier vermeerderen, ende anders geen middel en weeten tot opmaecken ende vergrooten van 't voorn. Dolhuys".

Twee leden van den raad werden benoemd Regenten ter zijde te staan in het gereed brengen van de loterij. De prijzen bestonden uit zilverwerk en contanten, zooals op het bijgaand copij der kaart te zien is, uit overdekte koppen, drinkbekers, schalen, kroesen, roemerkens of gobeletten, en wel 350 lepels, waarvan de zwaarte precies opgegeven werd, met de belofte, dat, wanneer het bleek dat het getrokken voorwerp niet de beloofde zwaarte had, de trekker voor elk ontbrekend lood 30 stuivers zou ontvangen, maar ook op zijn beurt hetzelfde moest bijpassen, zoo het te zwaar bevonden mocht worden. Even als bij de Middelburgsche loterijen waren er prijzen voor de hoogste inschrijvers, zoowel voor particulieren, als voor de corporaalschappen der schutterijen en voor de gilden en neringen, waarvan de besloten brieven in een koffer met vier sleutels werden bewaard, die onder berusting van den schout, den oudsten burgemeester, den voorzittenden schepen en van een der regenten bleven, welke koffer den 2 Juli in de vierschaar in 't openbaar geopend werd, waarop dadelijk elk zijn prijs kon krijgen.

De collectie, geopend 25 Juni 1591, werd de 1sten Juli 1592 gesloten. Hoeveel loten er geplaatst werden, vinden we niet. Het lot kostte slechts zes stuivers; die 6 loten nam kreeg het zevende toe; honderd loten gaven er 26 vrij.

Het tooneel was opgeslagen op het Rusland. Schout, burgemeesters, schepenen en de 36 raden moesten één voor één drie uur achter elkander daar tegenwoordig zijn, dag en nacht. Tot gezelschap hadden zij één van de oude schepenen of één der regenten van de Godshuizen bij zich, waartoe een rooster was opgemaakt. Ook hier ging de trekking zonder ophouden door; de heeren die 's nachts moesten tegenwoordig zijn, kregen 's middags vóór zes, en zij, wien overdag de zorg was aanbevolen, des morgens om zes uur een briefje tot waarschuwing. Hoe gevaarlijk het destijds des nachts op straat was, blijkt uit den maatregel, dat de kapitein van de wacht verplicht werd om de heeren, die 's nachts op het tooneel moesten, te gaan afhalen, waarschijnlijk wel met eenige manschappen. Een half uur voor zij moesten optreden moest hij aan hun huis zijn, daar wachten, hen naar het tooneel begeleiden en, daar gekomen, de aftredende heeren weder naar huis vergezellen.

Dit alles, en nog veel meer, werd in de raadsvergadering vastgesteld. Ze waren wel

secuur, die oudjes! Zoo moesten niet alleen de gecommiteerden tot de loterij een eed doen, maar ook alle "onderwinthebbers als Treckers, lesers, nieters ende schryvers sal men scherpelycken doen Eeden, dat se gheen bedroch, favoir, gunste ofte valsheyt en weten in desen loterye geschiedt te zijn." Ook "die Regenten van de voorschreven kranksinnige menschen, en sullen van weghen ende tot behoef derselver, gheenen looten moghen inne leghen." Ook zorgde men dat het zilver in deze "zeer schoone rijckelycke Loterije van veel schoone diversche, costelycke en de rijckelycke Prijsen *ghecuerd* (gekeurd) silver was."

Om hen, die op het tooneel moesten bezig zijn, te vrijwaren tegen balddadigheid, werd den dag vóór de trekking afgekondigd, dat niemand, die er niet noodig was, op het tooneel mocht komen, dat niemand hen, die daarop moesten zijn, mocht smijten met sneeuwballen (wat in de maand Augustus ook vrij moeielijk was), "met slick, vuylicheyt, stenen ofte yet anders, op boete van tien schellingen vlaamsch."

Het doel van deze loterij werd bereikt: er bleef voor den bouw genoeg over. Ook schijnt dit bijna steeds het geval geweest te zijn bij al de loterijen, die in die kwart-eeuw uitsluitend voor eenig weldadig doel, en daarom ook met medewerking der stedelijke regeeringen, gehouden werden.

Bij dergelijke loterijen was het natuurlijk een hoofdzaak, zooveel menschen mogelijk in de stad te lokken; velen namen nog een lotje, die het anders zouden vergeten hebben. Dat begrepen onze magistraten ook, en daarom zochten zij een of andere feestviering te bedenken, b. v. een intrede van rederijkers-kamers, een landjuweel, waarbij de rederijkers op zen fraaist uitgedoscht waren en de voorstellingen, die zij gaven, altijd tal van vreemdelingen bijeen brachten. Zoo deed men in 1596, vier dagen vóór het sluiten eener loterij voor de inrichting van een pest- en dolhuis te Leyden. En dat "middel heeft niet weinigh profijten inne gebrocht"; ieder wilde nog eens zijn geluk beproeven. Zoo zijn er meer voorbeelden, waaronder vooral uitblinkt het landjuweel in 1606 door de Haarlemsche kamer der Pellikanisten gehouden, tijdens te Haarlem de loterij voor de stichting van een oude-mannenhuis aanhangig was.

Het feest duurde een geheele week; "zinnespelen, zotte kluchten, vuurwerken en dergelijke geneugten" wisselden elkander af, "met grooten toeloop van volk uit alle gewesten". De Rederijkers-kamers zelf gaven ook rechtstreeks nog ruim *f* 1221 tot de stichting; zelfs de Amsterdamsche kamer "In Liefd' bloeiende" gaf, ofschoon ze niet er bij was geweest, *f* 315.

Te groot is het aantal loterijen, die in een kort tijdsverloop hier te lande ten voordeele van gestichten gehouden werden, om ze hier alle te noemen; we zullen dus alleen het opmerkelijkste van de een en andere aanstippen.

Te 's Hage hadden in 1560, 1561 en 1580 de Kloveniersgilden octrooien voor eene loterij verkregen, die ze in 1603 aan de meesters van de arme weezen en Pestmeesters overdeden. Deze kwam het voor dat de prijzen te gering waren, en verzochten verlof deze "middelbare" in een "groote" loterij, d. i. de zilveren prijzen in gouden en vergulden te mogen veranderen. In 1605 trok die loterij, waarbij de trekkers op het tooneel het gelukkige publiek het zeer lastig maakten om fooien, en allerlei vuile en onbetamelijke aardigheden uitsloegen. Moesten vroegere besluiten de bij de trekking noodige beambten tegen het publiek beschermen, thans keerde de kaart, en de regenten van 't Pesthuis werden door de overheid verzocht, aan het onbetamelijk gedrag hunner onderhoorigen paal en perk te stellen.

Bij de loterij in de 15de eeuw verleend aan de Cloveniers van Middelburg, tot tegemoetkoming in al de kosten voor den opbouw van een nieuw schuttershof, waardoor het gild in groote schulden gestoken was, had men groote moeielijkheid om de loten geplaatst te krijgen en moest de Regeering hare hulp verleenen en de schutters, die weigerachtig geweest waren in het nemen van loten, daartoe dwingen. De schutters werden getaxeerd; er werd bepaald hoevele loten elk nemen kon. Velen voldeden aan het gegeven bevel, maar bij gebrek aan wettelijke

dwangmiddelen kon de Raad niet verder gaan dan de anderen bang maken. Toch kwam, met behulp van de andere schutters- en rederijkersgilden, eindelijk de loterij vol.

Ook het dorp Egmond aan Zee hield in 1615—1620 een loterij, ten behoeve van het gasthuis aldaar. Uit de daarbij uitgegeven kaart gaven wij op bladz. 224 een gedeelte, voorstellende een paar oudjes, die de aan een rol opgehangen kaart van de te trekken voorwerpen vertoonen. Op het origineel is op den achtergrond het dorp met het gasthuis afgebeeld. De kaart mocht — zoo was in 't octrooi door de Staten van Holland en West-Friesland verleend — in al de steden dier provincie uitgehangen worden; alleen te Amsterdam moest van de stedelijke regeering daartoe bijzonder verlof verzocht worden. Dat men zulk een verlof niet gaarne verleende, wijl men daardoor zijn eigen glazen insmeet, laat zich begrijpen. Misschien ook zag de Amsterdamsche vroedschap toen reeds het gevaarlijke der loterijen in. Zoo weigerde zij hardnekkig de herhaalde aanvragen van Dordrecht en andere steden, en op de aanvrage van gestichten, als b. v. 't oude-mannenhuis in Amsterdam zelf, bleef men dikwijls jaren lang het antwoord schuldig.

Steeds had men de loterijen geheel achter elkaar uitgetrokken; zon- of feestdagen veroorzaakten geen oponthoud; in 1642 echter komt het bij die loterij voor 't Leprozenhuis te Middelburg voor 't eerst voor, zegt de Heer Fokker, dat er Zondags van 's morgens 7 tot 's avonds 6 uur rust gehouden werd, om "den godsdienst op den dag des Heeren niet te verhinderen." Den burgemeesters werd daarbij het aangename postje opgedragen, Zondags 's morgens de korven op het tooneel te sluiten en te zegelen, om ze 's avonds weder te komen ontsluiten.

Het trekken dag en nacht, behalve Zondags, komt het laatst voor te Veere in 1662, bij eene loterij voor de armen. Het schijnt ook de laatste geweest te zijn, die op straat werd getrokken.

(*Wordt vervolgd.*)

IETS OVER DE STADS-KEUREN, ALS RIJKE BRONNEN VOOR DE KENNIS DER NEDERLANDSCHE TAAL,

DOOR

Mr. J. SOUTENDAM.

Bij het beoefenen der taalwetenschap is de studie der wettelijke voorschriften, die uit den boezem van 't volk ontsproten, een der gewigtigste en vruchtbaarste tevens. Immers, gelijk *de taal gansch het volk is*, zou men met hetzelfde regt mogen beweren dat het volk, d. i. *de gemeente*, vooral bij den Germaanschen stam, de meester is, in wiens uitgestrekte werkplaats voortdurend de woorden worden gevormd, die de steeds afwisselende behoeften van het maatschappelijk leven moeten en kunnen vervullen. Niet de *taalgeleerden* toch zijn het, die de eischen der levenspraktijk bevredigen; veeleer mag men "*'t gemeene volck*," gelijk de vereeniging der burgers eener stad voormaals heette, als den waarachtigen schepper der taal van 't dagelijksch leven onvoorwaardelijk begroeten.

Het komt mij voor, en meer bevoegden dan ik hebben dezelfde meening in den laatsten tijd meermalen geuit, dat bij de beoefening der Nederl. taal de studie der *oude Keuren*, om niet te zeggen *verwaarloosd*, dan toch bij de bewerking der letterkundige voortbrengselen der 13e en volgende eeuwen, *te* veel werd over 't hoofd gezien. Uit den boezem der gemeenten ontstaan en, overeenkomstig de verschillende maatschappelijke behoeften, tot bevordering der politie en justitie vastgesteld door hen, die te regt werden geacht die behoeften 't best te kennen, bevatten de *Keuren* onder

hare bepalingen veel, dat ons een dieperen blik doet slaan in het inwendige gemeenteleven; waarvan de kennis ons, als de nakomelingen dier *poorters* en *vrije luiden*, wèl beschouwd, meer belang behoorde in te boezemen, dan het eindeloos verhaal hunner veeten en twisten.

Gelukkig, dat men er reeds lang van is teruggekomen, de geschiedenis van een volk alleen in de opsomming van gevoerde oorlogen en jaren lang voortgezette binnenlandsche verdeeldheden te zoeken en van dat standpunt te beschrijven. Een beter en juister begrip van het doel en de strekking der wetenschap, die de Romeinen "de leermeesteresse des levens" noemden, heeft, gesteund door oordeelkundige bewerking der bronnen, ook in ons land — op het voetspoor vooral van wijlen den genialen Bakhuizen van den Brink — bij velen de oogen geopend voor dat gedeelte van de nalatenschap der middeleeuwen, waarover ik u eenige mededeelingen wenschte te doen.

Gedachtig aan de gulden les van Cicero, in zijne verhandeling "over de pligten" bewaard, dat nl. elk wetenschappelijk onderwerp, wil men het naar behooren behandelen, van een definitie of bepaling van 't geen dat beschouwd wordt, dient uit te gaan, tot goed verstand van het wezen der zaak zelf, begin ik met de beteekenis van het woord *keur* aan te geven.

Keur, mnl. *core*, in middeleeuwsch lat. *chora*, is afgeleid van *keuren*, dat *kiezen* beteekent, zoodat *keur* hetzelfde aanduidt als *keus* of *keuze*, het gekozene. Men vgl. hier het deelwoord *verkozen*, de uitdrukkingen: "de *keur* geven," "te kust[1] en te *keur* gaan," "om de *keur* niet van de trappen willen vallen," enz., die nog in zwang zijn. In 't algemeen is *keur* — de wilsbepaling, de beschikking van den vrijen man. Op wettelijk gebied, dat nu door ons wordt beschouwd, beteekent het woord: de wilsbepaling van den vrijen man, toegepast op 't vaststellen van gemeentelijke wetten, anders: vrije keuze van 't regt, waaronder men, behoudens bekrachtiging van den landsheer, leven wil. In dien zin heet ze ook *willekeur;* door welk woord de beteekenis nog duidelijker uitkomt: *regtskeuze* door den wil bepaald. Uit een zuiver regtskundig oogpunt waren de keuren: bijzondere statuten, *geboden* — in den Briel heetten ze "voirboden" of verboden — of, indien men dit meervoud zou mogen bezigen, *willen*, die door den magistraat eener stad, eener gemeente, in 't belang der politie en justitie, werden vastgesteld en afgekondigd.

Het zou te ver leiden hier te spreken over de inrigting der voormalige schepenbanken, de regtsmagt van den schout, officier of regter, die den Graaf vertegenwoordigde; mij dunkt, dat het bovenvermelde op voldoende wijze de kracht en beduidenis van het woord *keur* of *willekeur*, in taalkundigen en gemeenteregtelijken zin, zal hebben verklaard. Men wachte zich echter aan *willekeur* de beteekenis te hechten, die het woord later aannam, nl. die van een eigendunkelijke handeling, waarbij regt en billijkheid zijn uitgesloten. Daarvoor hadden onze voorouders een andere uitdrukking. "Na syn selfs goetdencken," "na sijn believe," "na sijnen appetite," was dan in gebruik, waarmee het fransche "selon son bon plaisir" overeenkomt.

Genoegzaam gelijktijdig met de eerste ontwikkeling der stedelijke vrijheden, greep het eerste gebruik eener zuivere, zelfstandige landstaal plaats, en daaruit laat 't zich dan ook, gelijk ik boven reeds opmerkte, gereedelijk verklaren, hoe wij voor de oudste gedenkstukken van 't *Nederl.* stedelijke *keuren* vinden.

Voor dat Willems in 1819 "die coren vander stat Bruesele," dagteekenende van 't jaar 1229, aan 't licht bragt, werd de Middelburgsche keur, van 1254, voor de oudste gehouden. Tot nog toe heeft men niettegenstaande de ijverige nasporingen in de thans bijna overal ontsloten stedelijke en particuliere archiven, geen *nog* eerwaardiger overblijfsel van in 't Nederl. gestelde bepalingen, rakende *stedelijke aangelegenheden* en *burgerlijke zaken*, mogen ontdekken.

Op 't Delftsch archief berust nog, ofschoon zeer gehavend, de in 't latijn geschreven

---

[1] = *gustus*, *goesting*.

keur, waarbij door Graaf Willem II, in 1246, aan die van Delft *stadsregten* werden geschonken. Want ook de Graven verleenden *keuren*, en hunne magt strekte zich op dat punt nog wat verder uit dan tot de bekrachtiging der *regtskeuze*, waartoe door den bevoegden magistraat der verschillende gemeenten was besloten.

Zoo als bekend is, dagteekent het bestaan van Delft als *stad* van evengenoemd jaar; wat daaraan voorafging is niet genoegzaam historisch bekend, en de schrale berigten van enkelen, waaronder de gelijktijdige *kronijkschrijvers* niet behooren, verspreiden over de vroegste geschiedenis der "menere port van Delf" weinig of geen licht. Met dat al mogen wij onze goede stad toch onder de oudste Hollandsche "poorten" rekenen, en voorzeker is een verleden van ruim zes eeuwen een veld, ruim genoeg voor het geschiedkundig onderzoek. Ik zou hier nog van het oudste in 't *Nederl.* opgestelde stuk op ons gemeente-archief voorhanden kunnen gewagen, nl. van den brief van tolvrijheid door Floris V, in 1267, aan de Delvenaars verleend; doch die behoort bij het staatsregt, niet bij het burgerlijk regt te huis, aangezien dit privilegie, even als dat van Floris' vader, van den landsheer uitging.

Een stad, die op zoo'n eerwaardigen ouderdom mag bogen en weleer door haar handel en nijverheid uitblonk, moest noodzakelijk veel oude keuren bezitten, die de verschillende en veelvuldige betrekkingen van poorters tot poorters en van dezen tot den vreemdeling in vroegere eeuwen regelden. Maar ongelukkig heeft het geweld van 't vuur en de roekeloosheid der menschen het anders besteld. Twee branden, de eerste in 1536, de andere in 1618 uitgebarsten, teisterden de stad Delft in hevige mate. Vooral de laatste, waarbij de secretarie geheel in kolen werd gelegd, berokkende een onherstelbaar verlies, aangezien door die ramp het meerendeel der registers en papieren, aan het vernielend vuur van 1536 ontkomen, tot asch verteerde. Alleen de kostbare verzameling van op perkament geschreven stadsprivilegiën en brieven werd, door de gewelven en ijzeren deuren, die haar voornamelijk tegen diefstal moesten beschermen, voor verbranden behoed.

Eén enkel *keurboek*, grootendeels na 1520 geschreven, is bij toeval aan de algemeene verwoesting ontsnapt.

Tot zeer onlangs gold die verzameling voor de oudst bekende, en mijne nasporingen hadden die meening volkomen bevestigd, toen een gelukkig toeval het gemeente-archief verrijkte met een collectie van *keuren*, bij de meeste van welke de datum is aangegeven en waaronder er van 1460 en volgende jaren tot 1514 worden gevonden.

Het blijkt uit het opschrift van dat keurboek, 1e titel, dat *op* den *toorn* van het stadhuis de bewaarplaats was der *registers*, terwijl het zoogenaamde "*Secreet Vertreck*," waar de *charters* geborgen waren, *onder* den *toorn* werd gevonden.

De inrigting der oude keurboeken — later veranderde dit — is als volgt. Vóór elke keur staat een "tafel," die den inhoud der verschillende artikelen met korte woorden aangeeft en ons doet zien over welke uiteenloopende onderwerpen de keuren zelve handelen. Reeds daar bespeurt men menig woord en menige uitdrukking, die verklaring behoeven, zóó zeer verschillen taal en stijl van voor vier eeuwen van het thans heerschend spraakgebruik. Voor den navorscher op dat gebied is het van 't uiterste belang die gedurige wisseling gade te slaan en aan te toonen, dat de wetenschap der taal inzonderheid met de resultaten van vergelijkende studie, als vruchten van een degelijk onderzoek, haar gebied kan vergrooten en verrijken. Immers, wanneer men de verzameling uit het begin der 16e met die uit de tweede helft der 15e eeuw vergelijkt, blijken overeenkomst en verschil dadelijk, en mag men ook daar de woorden van den latijnschen dichter, eenigzins gewijzigd, toepassen, die de taal als een bladerrijken boom verbeeldende, zingt:

"Tallooze woorden, den taalstam ontvallen, (herleven, doch andre
Moeten ten gronde gaan, nu nog met eere (gepleegd.
'T onverbidlijk *gebruik* bewaart zijn magtigen (invloed
En "*zijn believte*" beveelt, *keurt* en *verkondigt* (de wet."

Uit het oude keurboek wil ik, hier en daar, eenige artikelen nemen en zoo duidelijk mogelijk trachten te verklaren, in de hoop, dat hetgeen ik ga meedeelen u, zoo als onze vaderen zich uitdrukten, "bequaem" d. i. welgevallig moge zijn.

Het keurboek van 1460 begint met de *vrouwen:* honneur aux dames! Het blijkt, dat de schoonste en grootste helft van het menschelijk geslacht ten allen tijde zeer goed thuis was in het vocabulaire der scheldwoorden. Bijna geen keur, of men vindt er straffen in bepaald tegen het "dorpelick" en "lelick" schelden, d. i. wanneer een poorteresse of burgeres zich uitdrukkingen veroorloofde, die bij de lompe boeren of dorpers thuis hoorden. De gewone straf voor dergelijke "kwade wijven" was het dragen van den steen, zoo verre als 't schepenen goed dacht, en wel bloothoofds en zonder opperkleed. In geval de eene vrouw de andere sloeg werd dezelfde straf toegepast en moest de patiente een groot gedeelte van de stad doorwandelen met een zwaren steen, aan een ijzeren collier bevestigd, op den rug. Door het gewigt van den steen moest zij het hoofd wel regtop houden en zoodoende des te meer in 't oog vallen. Wilde de man de schande van zijn vrouw voorkomen, dan mogt hij de strafoefening voor XXV β, zoowat *f* 1.25, afkoopen. In den Briel moesten, volgens een onuitgegeven handschrift bevattende keuren dier stad van 1440 en volgende jaren, — het wordt op het Delftsch archief bewaard, — de vrouwen, die op schelden werden betrapt, tot straf harer kwaadaardigheid dezelfde promenade maken of elk XX β betalen. — Om eerlijke vrouwen te beschermen tegen het "quaelick toespreken" van onbeschofte mannen was bepaald, dat deze XXV β zouden verbeuren, en "mochte hijse niet gelden" — wij zouden nu zeggen: kon hij ze niet betalen — dan zou de schuldige daarvoor XL dagen "in die stock leggen," een straf, die o. a. uit de Handelingen der Apostelen bekend is en op Paulus en Silas werd toegepast. Zoo als men weet, werden de voeten der gevangenen door de openingen, in een blok gemaakt, heen gestoken en het blok verder toegesloten, zoodat aan ontsnappen niet te denken viel.[1] — Eer ik van de vrouwen afstap, moet ik hier nog gewag maken van een zekere soort onder haar, die in de keuren op verschillende wijzen worden omschreven. Zij heeten: wijven "die oncuyshede driuen;" "die openbairlic om ghelt sitten;" "gemeene (d. i. publieke) wiven;" "deernen, die haer laten minnen om gelt." In de *Brielsche* keuren vindt men een geheelen titel aan haar gewijd, met het opschrift "van stoven ende stoofvrouwen ende hair toebehoren." Wat *stoven* zijn of liever, *welke* hier bedoeld worden, blijkt uit een andere keur, waar ze "*gemeen bordeelen*" heeten. Want men had ook "reckelicke" d. i. *fatsoenlijke* stoven, o. a. te *Arnhem*, welke de burgers en burgeressen dier stad, zonder zich te compromitteren, konden bezoeken om een bad te nemen. Zij werden *bad-* of *baystoven* genoemd. — Een curieuse bepaling in denzelfden titel is de volgende. Daarbij wordt aan een fatsoenlijk man — eenen *goeden knape*, [2] elders *eersamig* en *reckelick* geheeten — toegestaan een kruijer of kaailooper, daar *pijner* (sjouwerman) betiteld, *mitter vuyst te slaen*, zonder eenige boete te verbeuren, wanneer deze, niet te vreden met zijn loon, scheld- of smaadwoorden uitte tegen dengene, die van zijn dienst gebruik maakte; wanneer hij hem, zoo als de keur luidt, *versprake.* Ofschoon men heden ten dage door tarieven tegen dergelijke onaangename bejegeningen tracht te waken, is toch een "goede knape", hoe "reckelick" hij ook zijn moge, in de hooggeroemde 19e eeuw niet altijd tegen scheldwoorden gewaarborgd, en dikwijls zou hij wenschen dat de straffeloosheid der

---

[1] Als een voorbeeld van "qualick toespreken" moge het volgende dienen: "Tryn 't vroetwyf heyt geclaegt over ael die tonsters man, allernaest simon die cuyper, ande gheerwegt, (*naam van een straat* te Delft) dat hy te nacht zeer qualick gesproken heyt, willende haer hebben vuytten (*uit den*) huyse, huerende hair (*haar een h..r noemende*) ende zeer quaelick toesprekende."

[2] *Goede knapen* of *goede luyden* wordt veelal van de Burgemeesters, Schepenen en in 't algemeen van de stedelijke overheid gebezigd.

ruwe en *onmenschelijke* middeleeuwen nog bestond. — Dat er in de 15e eeuw reeds *bakers* bestonden — zij worden, gelijk in *Zeeland* nog geschiedt, *minnen* genoemd — toont deze keur ten duidelijkste aan, die in het oorspronkelijke aldus luidt: "Voirt wat *minne* yemants kindt *verlaghe*, die moet die poort ruymen een jair (die wordt een jaar uit de stad verbannen), ende quam sij binnen dier tijt binnen, men souder ouer rechten, (vonnissen) enz. Bij Bleyswijck, *Beschrijving van Delft*, bl. 231, wordt onder de mirakelen door Onze lieve Vrouw ter Noot Godts, wier beeld in de Nieuwe Kerk aldaar gevonden werd, het volgende vermeld, dat de beteekenis van *verleggen* verklaart. Een minne of voedster, die een kind te voeden of te bewaren had, vond het, 's nachts te voren naar het schijnt over 't lijf van 't wicht gelegen hebbende, 's morgens vroeg uit den slaap springende, dood en verlegen. Daarover zeer bevreesd en ontroerd, is zij heimelijk en in stilligheid opgestaan, den ouders het ongeluk niet durvende te kennen geven. Zij pakt haar spillen en bonst voort met het doode kind ter Nieuwer Kerkwaarts. Daar komende heeft zij het op den autaar gelegd bij het beeld der Noot Goodts, bedektelijk wegsluipende en gaande zitten op 't einde der kerk, bitterlijk schreijende en het oog van verre gestadig houdende naar het kind, met deerlijke klagen en beden, aanroepende de bedrukte Moeder en Noot Goodts Mariam. Kortelijk daarna is bij het beeld gekomen de zuster, die onze Lieve Vrouw bewaarde, geheeten Katrijn Lieve Ziel, en heeft dit kind aldaar gevonden krijtende en schreijende, en zoo heeft ze alom gezien en gevraagd van waar het kind daar kwam, en haar is gewezen (door iemand naar het schijnt, die het werk per avonture had aangezien) de minne van het kind, achter zittende in de kerk; zij is er naar toe gegaan en heeft haar gevraagd, waarom zij het kind liet liggen schreijen op den autaar? De minne dit hoorende is, stille zwijgende, met vrees en verwonderen mede gegaan tot den autaar en vond het kind weder levendig, met grooten lof en devotie dankende, enz., brengende het kind aanstonds wederom thuis, en al dat er geschied was den ouders van het kind bekend gemaakt hebbende, zijn dezelfde kerkwaarts getreden, hare dankbaarheid, naar de manier van die tijden, vuriglijk bewijzende. —

Bij geldelijken nood der gemeente is het tegenwoordig gebruikelijk een leening te sluiten, tot deelneming waaraan zoowel stadgenooten als vreemdelingen d. i. zij, die geen inwoners zijn, worden uitgenoodigd bij publicatie en advertentie. Niet alzoo bij onze voorouders; zij wisten er een ander middel op. "Voort zoo wie *ontboden* wordt *om geld te leenen*, bij *goeddunken van de vroedschap*", — zóó luidt de keur van haar ouderwetsch kleed ontdaan — en dit niet wil doen binnen denzelfden dag, hij zal verbeuren X β 's daags, tot tijd en wijle, dat hij het geld, waarvoor hij ontboden was, betaald zal hebben, benevens de voornoemde boete, die telken dage zal worden geïnd." Natuurlijk waren het alleen de zoogenaamde *rentiers* (renteniers) die de hooge onderscheiding genoten van ten Raadhuize te worden ontboden. Dezen waren den Burgemeesteren zeer goed bekend, zoo als blijkt uit de *Informacie op de Verponding*, van 1514, waar op bl. 338 het volgende voorkomt: "Als aengaende de rentiers, seggen den burgemeesters, naer huere beste wetentheyt (naar hun beste weten), dat zy geene sonderlange (bijzonder rijke) rentiers en hebben, want, de schout niet gereeckent, zoe en hebben zij er niet één, die 100 L groten (een L gr. = 20 st. der toenmalige munt) tsjaers heeft, mair hebbende 10 of 12, die 40 of 50 ponden groten tsjaers hebben of daeromtrent." In 1508 waren er rijker luî in Delft te vinden, want volgens dezelfde *Informacie*, bl. 339, stond er toen één op 800 L, dat was nl. de oude Piet van Roon; sommigen op 600 L, anderen op 400, 300 L, zoo als bijv. mr. Dirk van Beest, etc." In 1514 waren de beide hoofdneringen van Delft, nl. de brouwerij en de draperie of lakennering, zeer verloopen, in vergelijking van 10 jaren vroeger, en het is zeer waarschijnlijk, dat burgemeesters van Delft in 1460 en later met groot succes bij

de rentiers zullen hebben aangeklopt, terwijl er naauwelijks aan valt te twijfelen, of de finantiëele maatregel der *ont*boden, hier synoniem met *ge*boden geldleeningen, zal gaandeweg bij gebrek aan kapitalisten wel in onbruik zijn geraakt.

(*Wordt vervolgd.*)

EEN SCHARENSLIJPERS LIEDJE,

uit "het vermaaklijk Buitenleven of de zingende en speelende Boerenvreugd."

Piet slijpt op 't Boeren dorp voor 't Pot- (huis van een Lapper

De schaatsen maak ik recht door 't keeren,
Sliep schaar en mesje,
Droogscheerders schaars, die nop en laken (scheeren
Of troffels, strijkers, groot en klein
Sliep schaar en mesje,
Ik maak het alles schoon en rein
Voor die' 't hanteeren.

Geen ambachtsman, hoe groot in achting
Sliep enz.
Wagt door mijn botte steen in 't werk ver- (zagting
De kok, hoe smeerig, vuil en zwart
Sliep enz.

En roert, daar onderwijl, op deeze wijs (zijn snapper.

S l i e p s c h a a r e n m e s d e u n.

De steen zo bot en stomp van leden,
Sliep schaar en mesje,
Maakt bijtel, bijl en mes zeer scherp van (sneden.
De elsten puntig, glad en net,
Sliep schaar en mesje
De schaartjes, priemen en 't lancet
Die slijp ik mede.

Gunt mijne steen al mê zijn part
Buiten verwagting.

De naaistertjes, hoe net in 't kleeden
Sliep enz.
Hoe puntig, krullig wel gemaakt van leden
Die brengen me haar snippelschaar
Sliep enz.
Of torrenmesje, net en klaar
Ik slijp ze al mede.

Ik trap op 't plankje met mijn teenen
Sliep enz.

Komt treê maar aan en wil mij werk ver-
(leenen
't Zij jong of oud, of vrouw of man,
Sliep enz.
Breng vaardig uw gereedschap an,
Of ik krui heenen.

DE DRENTHSCHE SCHEPER.

DOOR

A. L. LESTURGEON.

De Drenthsche Scheper is een eigenaardig figuur in 't Drenthsche volksleven, die te precieuser wordt, naarmate 't tijdstip met versnelden tred aanrukt, waarop hem hetzelfde lot beschoren zal zijn als den plesiosauren en mastodons der voorwereld. Hoe meer de cultuur der woeste gronden voortgaat en daarvoor de groote heidevelden, tot hiertoe "mandeelig" [1] gebruikt, versplinterd en versnipperd worden, hoe dreigender zich boven zijn stand het zwaard van Damocles vertoont. Eerlang zal hij een overtolligheid wezen, zal hij uit het volksleven voor goed verdwijnen. Reeds nu is hij in menige Drenthsche gemeente tot de waarde van een halve nul gereduceerd, — tot iets, dat nog maar amper en ter nauwernood geduld wordt, waar hij te voren een onmisbaarheid was, een persoon die een eerste viool speelde, een gewichtig drijfrad meê, dat de ingewikkelde machinerie van 't boerenbedrijf aan den gang hield. Met de heidevelden verminderen gaandeweg de groote schaapskudden, die weleer den toevallig doortrekkenden vreemdeling een kreet van verbazing ontlokten; en waar die aartsvaderlijke kudden van lieverleê eclipseeren, daar ligt natuurlijk ook de *lettre de cachet* geteekend voor den Drenthschen Scheper.

Eer dan de stroom der alles moderniseerende beschaving, nu vooral door de locomotief geholpen, ook dit overschot van den antieken tijd op Drenthe's bodem onder zijn golfslag hebbe begraven, vatte dit blad de lijnen bijeen tot een "Umriss" dezer echt-Drenthsche type! [1]... Zoomin er in een Hollandsch-huiselijken roman van den echten stempel een predikant mag ontbreken, of in een vers van Rhijnvis Feith, ten minste gedurende zeker tijdvak van diens dichterlijke loopbaan, een worm en èen seraf gemist kon worden, zoomin mag de Scheper achterwege blijven, waar over Drenthsche toestanden en over Drenthsch volksleven gesproken wordt. De Scheper behoort tot de dorpsnotabiliteiten. Hij is er een van hen, die met den burgemeester, den onderwijzer, den "dominé", den dokter 't praerogatief bezit, uitsluitend het lidwoord "de" voor den naam zijner waardigheid te kunnen schrijven. Bakkers, schoenmakers, timmerluî zijn er doorgaans meer dan één op het dorp, en wanneer gij een uit hen wilt uitduiden en aanwijzen, hebt gij volstrekt noodig ook zijn geslachtsnaam te weten en te noemen. Doch hebt gij aan h e m een boodschap, gij hebt aan den eerste den beste, die u ontmoet, slechts te vragen, waar d e Scheper woont of heden "in de kost is", en men wijst u terstond te recht. Zijn titel is hem exclusief eigen, althans in de meeste dorpen; hij deelt dien met niemand anders in zijn "loeg" [2], zelfs al kwam er de koning zelf zijn resi-

---

[1] Gemeenschappelijk.

[1] 't Geen wij van hem wenschen te zeggen, zal, naar wij hopen, niet overtollig worden geacht, nadat reeds de voormalige Groningensche predikant M. A. Amshoff dat idyllisch beeld geschetst heeft in de door hem, met den hoogleeraar W. Muurling verzamelde *Bijdragen ter bevorder. van het Chr. leven*, (Gron.,1858) bl. 17 e.v.

[2] Zoo noemt de Drenthenaar zijn d o r p of g e h u c h t.

dentie vestigen. Even onbezwaard van geweten, dat er niemand door gekrenkt wordt in zijn rechten, durft hij van zich zelf zeggen: ik, DE Scheper, als weleer Spanje's gebieder zijn: *yo, el rey* onder staatsdocumenten neêrschreef. Desverkiezende mag hij gekroonde hoofden zijns gelijken noemen. Zoo hij 't maar wist, dat Homerus aan zijn stand en bedrijf den bijnaam ontleent, waarmêe de Grieksche koningen en vorsten, die Troje kwamen belegeren, worden opgepronkt, — wat zou 't zijn ijdelheid streelen! Hoe deed dat hem nog tienmaal zoo *majestätisch* daar achter zijn blatend volkje veldwaarts stappen, als nu reeds 't geval is, nu hij van Troje of Homerus evenveel weet, als de kudde die hij drijft! Hij is zoo goed de koning der schapen, als David voordat Samuël hem zalfde, een eenvoudige herdersknaap was, en bijgevolg mag hij dien "liefelijke in psalmen onder Israël" zijn evenknie en gildebroeder heeten. Doen zal hij 't echter daarom nog niet; daartoe heeft zijn vraagboek hem van kindsbeen te hoog leeren opzien tegen "den man naar Gods harte." 't Eenige, waarmeê hij zich nu en dan nog wel eens verstout, het bewustzijn zijner verwantschap met den koninklijken harpenaar te openbaren, is dit, dat hij diens psalmen nakweelt, terwijl hij achter zijn kudde in de heide ronddrentelt. Dan lijkt het wèl, of het bloed toch kruipen moet, waar 't niet gaan kan, — ofschoon wij, voor ons, 't hem volstrekt niet als een *peccatum mortale* zouden aankalken, indien er dan werkelijk een weinigje trots in zijn linkerborst begon op te borrelen. Overigens behoeft de Drenthsche Scheper niet over zonden van hoogmoed gekapitteld te worden, en is hij de nederigheid in persoon, — 't natuurlijk besef van eigenwaarde buiten de rekening gelaten, zonder 't welk hij ook zelfs geen scheper met eere zijn zou. — Of ziet gij 't hem aan, dat hij 't hart hooger draagt dan eenig ander Adamskind, als hij daar, met zijn ruige muts over de ooren, in de met schaapsvachten gevoêrde "huik", op waterdichte "stevelklompen" door 't dorp trekt, om de kudde, die hij leiden moet "in grazige weiden", van huis tot huis bijeen te zamelen? Zijn toilet verraadt meer zorg voor zijn aardschen tabernakel, dan zucht om de godin der mode te behagen; maar daar kunnen wij den man niet hard om vallen. Hij moet vrij wat koude en ongemak verduren, als hij daar buiten in 't van alle zijden openliggende veld rondzwalkt, onder storm en sneeuwjacht, in hagel en regen, en hij mag een "kerel" wezen met een "inboezem" [1] als van ijzer en staal, de rheumatiek is in ons "kliemerig klimaat", zoo als De Génestet het in een knorrige bui uitschold, onbeschoft genoeg, om zoowel op een gehard en Drenthschen Scheper een moorddadigen aanval te wagen, als op een vertroetelde modepop uit de Haagsche salons. 't Weêr moet al "miserabel op 't onstuur" wezen, — er moet al een orkaan loeien als in tropische gewesten, en de sneeuw zoo hoog liggen, dat ze doorwaad moet worden, en 't moet al regenen en hagelen dat het door de pels heengaat, — maar anders blijft onze maat niet bij de kolen, aan den gezelligen haard: — 't veld is zoowel zijn element, als dat zijner kudde. Met de lange "schaapschup" gewapend, 't *insigne* zijner pastorale waardigheid, vangt hij elken morgen, gewoonlijk te tien ure, zijn wandeling aan door 't dorp. Vóór dien tijd is, 's zomers, 't veld nog te vochtig van dauw voor zijn vee; de zon moet het vooraf hebben gebakerd en gekoesterd; en 's winters is 't dàn eerst volkomen dag. Een schel en krachtig gefluit, tot twee- of driemalen herhaald, kondigt zijn verschijning aan. In ieder woning, waar schapen zijn, kent men dat signaal, en waar 't gehoord wordt, daar rept er zich terstond een naar buiten, om 't schaaphok te openen. Laat er zich zoo iemand wachten, die zijn fluiten niet vernam, dan getroost hij zelf zich die kleine moeite; hij heeft immers slechts de houten pin weg te trekken, die, schuins in den deurpost gestoken, bij den anders voor zoo "wangeloovig" [2] uitgekreten Drenthschen boer meestal de eenige sluiting van 't schapennachtverblijf uitmaakt, en 't wollig ge-

[1] Lichaamsgestel.

[2] Wantrouwig.

dierte, dat zijns herders stemme even goed, als die zijns eigenaars kent, verlaat er ook even driftig en vlug, al blatende, zijn muffe stalling om. — Zoo trekt hij 't "loeg" rond, totdat alle schaapskooien heur contingent geleverd hebben en hij zijn viervoetig leger, vaak tweeduizend stuks beloopende [1], voltallig heeft. Is er nu een "brink" aanwezig, waarover nog niet het meetsnoer van den landmeter tot verdeeling ging, dan laat onze huikdrager 't daar eerst aan de malsche grasscheutkens zich ontnuchteren, voordat hij 't uitdrijft naar de bruine heide. En vooral, zoolang hij zich hier ophoudt, kan 't blijken, of hij een *matador* is in zijn vak. Al zijn talent van opmerken, al zijn waakzaamheid en beleid komt hem hier te stade. Voor hoe geduldig, zachtaardig en lijdzaam 't schapengeslacht toch bij de beschaafde wereld te boek staat, er zijn er, even als onder de heeren der schepping, altijd sommigen onder, die "uit den aard slaan" of bij wie de natuur dwars en scheef of 't achterst-voren in den wagen zit. Zie daar ginds slechts dat ter sluips afgedwaalde troepje! Op 't voetspoor van dien forsch-gehoornden ram, die om zijner waardigheid wille zijn kameraden wel met een beter voorbeeld mocht voorgaan, is 't over dien hoogen wal geklauterd en heeft het een strooptocht ondernomen in die "goorn" [2] met boonen en moes,— en ginds, aan de andere zij, zijn er een paar, heel in 't geniep, over dat hekwerk gewipt, om eens eventjes in dien "poothof" [3] van de zomerworteltjes en kropsalade te snoepen, die "meester" daar tusschen zijn schooluren aankweekte. Die onbeschaamde *maraudeurs*! 't Is of ze bij de Franschen van '95 ter school hebben gegaan. Maar ze moeten zich niet verbeelden, dat hun euveldaad aan 't oog ontgaan is van h u n heer en meester! Of hij 't ook gezien heeft! al scheen zijn opmerkzaamheid voor een oogenblik ook meer gevestigd op de breikous, die hij onderwijl, om geen minuut te verliezen, voor den dag heeft gehaald; hij weet het óók wel, al verstaat hij geen mondvol Engelsch, dat tijd geld is. Een enkel: "Siep, his!" tot zijn adjudant-generaal gesproken en vergezeld van een eenvoudige vingerwijzing in de richting, waar 't delict tegen de orde plaats vindt, en — daar stuift Siep heen, wat hij loopen kan, op al de pooten, die hij beschikbaar heeft, te gelijk, en blaffende wipt ook hij over rasterwerk of wal, zoo vlug en gezwind, dat de gedresseerdste kunstrijder van Carré 't hem niet kan verbeteren. Nu weten de snoepers ook hoe laat het is, en, zonder een contact met de scherpe tanden van den alles-behalve lieftalligen Siep af te wachten, zijn ze reeds weder in groote overhaasting over wal en staketsel getuimeld en voegen ze zich bij hunne kameraden, terwijl Siep, zeer kalm en bedaard, en zonder zich op zijn gehoorzaam plichtvervullen iets te laten voorstaan, aan de zijde zijns meesters terugkeert.

Maar — de brink is nu genoeg geschoren! De heide roept. Daar geeft onze maat het sein en — het leger zet zich in beweging. Zijn er hier of ginds nog achterblijvers, — Siep heeft zelfs geen teeken van zijn baas meer noodig, om 't hun aan 't verstand te brengen, dat het thans geen tijd is van tabernakelen bouwen. Zijn er anderen in de voorhoede, die, een personeele quaestie afdoende, *en passant* een klein duël met elkander houden en daartoe, met een verwoedheid, die gij van hun hooggeroemden zachtzinnigen aard niet zoudt verwachten, met de koppen tegen elkander botsen, maar dien ten gevolge den doortocht min of meer versperren, — een enkele aardkluit, met meesterlijke hand tusschen de twistenden geworpen, getuigt, dat onze vriend zich niet te vergeefs in 't hanteeren van zijn kommandostaf, de langgesteelde "schaapschup", heeft geoefend. — Zoo komt hij eindelijk met zijn volkje behouden aan op zijn eigenlijk domein, de donkere, sombere heide.

(*Wordt vervolgd*).

[1] Hiermeê strijdt niet de opgave van hooger cijfers, b. v. in 't *Verslag v. Gedeput. Staten v. Drenthe*, 1861, blz. 324. De aantallen schapen, daar vermeld, zijn telkens massaal genomen van een g e h e e l e g e m e e n t e.

[2] Een afgesloten stuk grond, ter aankweeking van zoogenaamde zomervruchten.

[3] Poothof, ook wel Kruudhof, heet, in sommige Oostelijke gemeenten van Drenthe, de moestuin.

EEN VADERLANDSCH SPEL.

In zóóverre wordt er door groote menschen veel, bijna onophoudelijk gespeeld, dat zij zoeken eenen pot, waarin wat geld, eenig ambt, deze of die ridderorde gezet zijn, te trekken.

Dat er maar niet zoo dikwijls valsch gespeeld werd!

Maar — daarover niet, over het spelen of liever over een spel van kleine menschen nam ik mij voor iets te zeggen.

Een zoodanig, gedrukt te Amsterdam, ligt vóór mij. Adam Meijer was de drukker. Of het jaar, waarin hij het drukte, bij zijnen naam en dien der hoofdstad gestaan heeft, kan ik niet zeggen, wijl mijn exemplaar aan den rand min of meer geleden heeft.

't Bestaat uit 79 grootere en kleinere medaillons, door een doorloopend lint aaneengehecht welk lint ten deele groen, ten deele geel, ten deele paarsch is.

De opschriften, op het lint geplaatst, waar zich dit tusschen de medaillons kronkelt, doen zien, dat het de eerstgenoemde kleur heeft voor *die* voorstellingen uit de vaderlandsche geschiedenis, welke behooren tot den "Oorsprong der Troubles onder de Spaansche regering"; de in de tweede plaats genoemde voor die, welke aan de "Eerste" en "Tweede Stadhouderlijke regering" ontleend zijn, de laatste eindelijk voor die welke tot de "Eerste" en "Tweede Staatsregering" betrekking hebben.

In den regel loopt de kleur voor eenige medaillons door; alleen de groene komt eene enkele maal de volgende gele afbreken.

Boven het medaillon is op het lint geschreven, van welken persoon of welke gebeurtenis het medaillon eene voorstelling geeft, indien dat niet op de oppervlakte van het medaillon zelf wordt uitgedrukt. Op het lint aan de onderzijde staat het n°., benevens het voorschrift van betalen en trekken enz., indien dit er niet onder geplaatst is.

De groene groep, waarmede de geheele reeks geopend wordt, heeft in grooter medaillon als n°. 1. Filips II, in kleiner als n°. 2—5. Margaretha, d' Inquisitie, Brederode, Hertog v. Alva en daarna te midden van de gele als n°. 8, 11, 13, 21, 23. Requesens, Jan van Oostenrijk, Prins van Parma, Onverwinlijke vloot, Albert en Isabella.

Volgt de gele. In het eerste gedeelte, doorloopende tot n°. 37 Aanslag op Amsterdam, zijn grootere medaillons die, waarin het portret van Willem I. P. v. Oranje, P. Maurits. P. Frederik Hendrik, P. Willem II, n°. 6, 20, 31, 35. kleinere: den Briel genomen, Leiden ontzet, Mathias, Unie van Utrecht, Alençon, Aanslag op Antwerpen, Moord van Willem I, Leycester, Breda verrast, Beleg van Ostende, Oost Ind. Compagnie, Sinode van Dordt, Olden Barnevelt, Grotius, West Ind. Compagnie, Piet Hein, den Bosch genomen, Maastricht genomen, Vrede van Munster n°. 7, 9, 12, 14—17, 19, 22, 24, 25, 27—30, 32—34, 36. N°. 10 heeft evenals 18 en 26 binnen eenen rand van saamgevlochten takken de opschriften: "De Pacificatie van Gendt 1576", "Den Briel en Vlissingen verpand 1585", "Twaalfjarig Bestand 1609".

In het tweede gedeelte van het gele is slechts één grooter medaillon, n°. 52, voorstellende P. Willem III. De kleinere, die volgen als n°. 53—57, 59, 60, 62 geven Gasper Fagel, Vrede van Londen, de Provincien herstelt, Vrede van Nimegen, Engelse Revolutie, Vrede van Rijswijk, Partage Tractaat, Dood van Willem III. Alleen op n°. 58 en 61 de zooeven genoemde takken en daartusschen: "Tweede Oorlog tegens Vrankrijk 1688" en "Derde Franse Oorlog 1702".

Met een groot medaillon wordt het eerste gedeelte van de paarsche geopend. Men ziet er op de "Groote Vergadering." 't Is n°. 38. Op n°. 40, 43 en 48 weder de gezegde takken met de woorden: "Eerste Engelse oorlog onder Cromwel 1652", "Tweede Engelse oorlog onder Kon. Karel de tweede 1665", "Eerste Franse en derde Engelse Oorlog 1672". Buiten deze van n°. 39 tot 51 Jan de Wit, M. H. Tromp, Westminster Vrede, Wassenaar, Exped. v. Chattam, Vrede van Breda, Triple Alliantie, de Ruyter, 3 Prov. Verlooren, Moort v. d. Witte.

Het laatste gedeelte, waarmede het spel besloten wordt, heeft twee grootere medaillons. N°. 72 en 79 met de portretten van P. Willem IV en P. Willem den Vde. De kleinere vóór en tusschen deze, n°. 63—78, hebben het opschrift: Heinsius, Victorie van Vigos, P. Eugenius, Marlbourg, Slag van Ramellies, Aftogt van Ormond, Vrede van Utrecht, Actie jaar 1720, Beleg van Doornik, Beleg van Bergen op Zoom, Liberale Gift, Erfstadhouderschap Z. H. Willem IV opgedragen, Geb. van P. Willem V, Vreede van Aken, Dood van Willem IV.

Behalve het winnen van den pot, die aan n°. 79, P. Willem V, verbonden is, geeft het spel vele kansen aan den speler, zoowel ongunstige, als gunstige. Hij kan trekken *deels* uit den pot, *deels* van aangewezen n^{os}., *deels* van iederen medespeler; maar 't is evenzeer mogelijk, dat hij te betalen hebbe *of* aan den pot *of* aan bepaalde n^{os}., *of* aan den medespeler. Slechts enkele n^{os}., waaraan noch trekken, noch betalen verbonden is. Misschien is 't hem geoorloofd te verdubbelen, vermoedelijk evenals wanneer men 't Ganzenspel spelende, op een Gansje komt, of ook tot zeker n°. voort te gaan; maar misschien ook valt hem ten deel, eene of meerdere beurten te moeten laten voorbijgaan of ook achteruit te tellen. Soms heeft hij met den medespeler hetzelfde n°. te bezetten, soms zijne plaats aan den minstgevorderde af te staan, ja! het kan hem voorkomen, zoowel dat hij op nieuw beginnen, als dat hij gevangen blijven moet.

Iets karakteristieks heeft het spel. 't Betalen is verbonden aan voorvallen of personen, die tot schade voor Nederland waren; omgekeerd het trekken. De speler b. v. die tot Alva komt, betaalt 10, daarentegen trekt hij, die tot de Unie van Utrecht telt, 6. Niet één der Prinsenportretten, waaraan zich geen voordeel knoopt. Bij Willem I trekt de speler 2 van ieder en gaat naar een verder n°; bij Willem III ontvangt hij 1 van elk, trekt wat er op staat en verdubbelt. Bij Maurits is evenwel het voordeel niet zonder restrictie, want wie het behaalt, moet er iets van afstaan aan Oldenbarneveld en Grotius. Natuurlijk, dat de laatste gevangen houdt. Opmerkelijk, om niet alles aan te stippen, dat, misschien op een paar uitzonderingen na, bij die n^{os}. noch trekken noch betalen bepaald is, welke gebeurtenissen in herinnering brengen, waarvan het goede althans hoogst twijfelachtig is, b. v. het twaalfjarig bestand, de synode

van Dordrecht, de Tripl. Alliantie, het Partagetractaat, de vrede van Utrecht 1713. Het medegedeelde zal den indruk maken, vergis ik mij niet, dat het spel in de dagen, waarin het gespeeld werd, niet alleen een aangenaam, maar ook een nuttig spel zal bevonden zijn. Ik kan niet bij ervaring spreken, wijl ik het nooit of slechts eene maal als bij wijze van proefneming gespeeld heb. Onverklaard bleef ons hetgeen te lezen stond onder n°. 9, Leiden ontset: "de Spanjaarts 1 terug" en onder n°. 17, Moort van Willem I: "de Spanjaarts betaale 2", zoodat ik 't zeker niet geheel naar den eisch speelde. Ik heb er nog wel eens aan gedacht en denk er nog wel eens aan, als ik ingezien heb of inzie, dat ik in de maatschappij, zoo burgerlijke, als kerkelijke, averechts speelde of speel, omdat de gang van haar spelen boven mijn verstand ging of gaat, en vooral boven mijn gemoed.

Deil. Dr. R. C. H. RÖMER.

DE KERMIS.

(Vervolg van bladz. 189.)

O! ik merk het al, 't zijn de schutters, die met hunne trommen dat geweld maken. Ja, 't is waar ook, dat op eenige plaatsen de schutters de gewoonte hebben in de kermisdagen een optocht te houden, op hun fraaist uitgedoscht, en door het uitvoeren van eenige evolutiën van hunne bekwaamheid doende blijken, 't geen meteen de kermisvreugde niet weinig verhoogt. Dikwijls ook houden zij dan tevens hun voornaamste feest, het schieten naar den papegaai of het koningsschieten.

Zulk een optocht is vrij wat mooier dan alles wat op de kermis te zien is; daar is 't klatergoud, wat hier echt is. Wat een flinke kerels zijn die schutters! Gij kunt er op vertrouwen, dat als de nood het eischt, zij op de wallen zullen staan als boomen, en het den vijand niet gemakkelijk vallen zal hen te verdrijven.

Maar wat zal ik u die mannen beschrijven? Dit laat ik over aan een van der Helst, een Bakker, een Frans Hals, die ze op hunne schuttersstukken als afgedrukt hebben, of aan den eenigen Rembrandt, die u door zijn tooverglas laat zien, hoe ze van het koningsschieten terugkeeren.

Wij zullen hen niet volgen, en daar we door het gedrang midden op de markt, het hoofdpunt der kermis, gebracht zijn, zullen we hier maar eens goed uit de oogen zien. Waarheen ons het eerst te wenden? Trekt het in de kramen uitgestalde bijzonder uw aandacht, wilt ge wat voor uwe kinderen medebrengen, houd u daar toch niet te lang op. Hier is een speelgoedkraam (zie bladz. 153); zoek nu spoedig het een of ander uit, want wilt gij alles op uw gemak bezien, dan kunt gij wel met een nieuwen dag beginnen, daar, zooals ge zelf ziet, het getal kramen buitengewoon groot is.[1] Zoowel reizende kooplieden als ingezetenen stallen hunne waren uit; de laatsten zorgen niet achter te blijven; ze laten zich niet het gras voor de voeten wegmaaien, want er wordt op de kermis veel gekocht, wijl vele burgers hunne inkoopen uitstellen tot op dien tijd, in de hoop dat er dan wat nieuws, wat vreemds zal aangebracht worden.

Deze kramer schijnt met het *verkoopen* van al zijn moois nog niet genoeg te verdienen; daarom houdt hij tevens verloting van zijne waren. Zullen ook wij eens ons geluk beproeven aan die rijfelkraam?

> "Daer veul prijsen op een rij
> Zijn te krijgen, of te halen

---

[1] In 1767 was het getal kramen op de Amterdamsche kermis nagenoeg 1700.

Gouwe koppen, sulver schalen,
Bekers, spiegels, moy vergult
Voorts wat oogh en lust vervuld.

Eigenlijk is het slechts oogluikend, dat die rijfelkramen worden toegelaten. Immers alle hasardspelen zijn verboden; maar de goede gemeente houdt er nog al van, dus er wordt niet al te nauw toegezien. Wat doet het er ook toe, waar met de kermis het geld blijft; 't is nu eenmaal voor 't kermishouden bestemd, dus 't moet op, en dan is 't nog beter, dat het aan loterijen besteed wordt, dan dat de herbergier er mee schoot gaat. Zie me daar bv. die twee jonge boeren eens aan, die daar uit die kroeg komen laveeren. "Houdt je roer recht!" schreeuwen de jongens, maar ze zien geen kans dien raad te volgen. Daar glijdt er een over een mosselschelp, waarmede de straat rondom die mosselkraam als bezaaid is. "Sta, kerl, sta!" Hij staat weer op zijne beenen, maar 't is om ruzie te maken tegen het mosselwijf, dat die schelpen op straat werpt. Gelukkig is zoo'n wijfje voor geen geruchtje vervaard; een flinke duw doet hem naar de andere zijde der straat zeilen, waar hij tegen een burgermansdochter aanvalt, die met vader en moeder er op uit is. Alweer ruzie; de boer krijgt een duchtigen klap op zijn dikken rooden kop; hij trekt zijn mes, zoo ook zijn makker — Kom, laat ons voortgaan; 'k heb er genoeg van; van zulk vechten houd ik niet; ik zal zien of we ook een der wachten, die expres voor de kermis worden aangesteld, kunnen vinden.

"Knor, knor," daar komt een beer op zijn achterpooten aanwandelen; zijn voorpooten heeft hij om een stok, die op zijn nek rust, geslagen. Hoe lief danst hij op de maat van de afgrijselijke muziek, die zijn begeleider op trom en fluit maakt. Mak ziet het beertje er niet uit, en wel is zijn muilband noodig, daar hij, als hij het in zijn zin kreeg een wandeling op zijn eigen houtje te gaan maken, niet heel veel zou geven om den ketting, waarmede de berenleider hem vasthoudt. 't Is toch altijd gevaarlijk, zulk een dier in die drukte te brengen, ofschoon ik nooit gehoord heb, dat er ongelukken mee gebeurd zijn. Wacht eens, daar zult ge een grap zien; daar komt de dronken boer weer aan, hij krijgt den beer in 't oog. Och, wat een flauwe kerel! hij gaat voor den beer als vis-à-vis ook een dansje uitvoeren, zóó plomp, dat hem slechts een beerenvel ontbreekt, om als tweede beer te kunnen dienen.

Daar is het geleerde paardje ook al, dat met zijn pootjes zoo precies weet te tellen en ook op paardenmanier een huppeldans weet te maken.

Wat een onaangename geur van vet komt ons hier in den neus. O, die komt uit het oliekoekenhuis ginds in den hoek, wat nog al aftrek schijnt te hebben, want het volk loopt er bij troepen in en uit.

Lieve hemel, wat heeft dat aardige deerntje daar haar goed bemorst met dat vette gebak. Ja kind, "vet smet", maar daarom niet getreurd, kom hier, we zullen je helpen; als ge 't hebben wilt, geef ik je voor je kermis een koekje present, niet om op te snoepen, maar om al de vlekken, die ge in uw kleeren kunt krijgen weg te nemen. Hé, koopman Plekkenuit, is 't niet waar, wat ik zeg?

Ja wel, schreeuwt de oude Duitscher.

"Hier hebt gij den olden plekken-oet!
Wooveer mijn konst nich goet is, so wil ik se (jou schenken.
Ik heb hier aver de druttig jooren gestanden jij (kinne gedenken
Dat gij mit desse koekskens alle plekken van (teer, olich oder smeer,
Et sij in sammet oder sijde oder felp sonste meer
Konnet alles schoontjes oetnemen!"

Wilt gij het niet gelooven, juffertje, vraag het dan maar eens aan zijn buurman, aan hem daar met zijn roodgeverfde duif, de broodwinster van dien "kalen duyvel", die het roode diertje voor een duit laat zien als een groot wonder der natuur, afkomstig uit het land der menscheneters. Vraag hem eens of ge dat beste vlekkenmiddel eens op de vlerken van zijne duif probeeren moogt. Maar hij zal zich er niet aan wagen; het middel mocht eens al te sterk zijn, en dan moest hij maar op nieuw roode verf koopen. Van die soort wonderen kunt ge hier wel meer vinden: een kalf met twee koppen of met zes men-

schenhanden in plaats van vier pooten en dergelijke fraaie natuurverschijnselen, echt of nagemaakt. Pas met dat al maar op voor een zeker soort van menschenfiguren, die óók wel zes handen schijnen te hebben, zoo handig zijn ze in 't leegen van uwe zakken en in 't afsnijden der vrouwenbeurzen. Om die handigheid te krijgen, moet men als kind reeds op 't stelen afgericht worden, kijk zoo als dat ventje dààr, kijk, kijk, die daar die pruimen van den kruiwagen wegneemt. Die zal het vak wel leeren. Gelukkig heeft de koopman het bemerkt; — knap zoo, een flink pak voor de broek, sla op maar! — ha, ha, nu onder de pomp, dat frischt op; jong mensch! dat zal je die kuren wel afleeren.

(*Wordt vervolgd*).

TOUWSLAGERIJ.

17e eeuw.

In een land, waar handel en scheepvaart bloeien, behoort de touwslagerij onder de voorname takken van nijverheid. Zoo was het ook hier te lande. Amsterdam bezat een groot aantal lijnbanen, zoo zelfs dat de benedenweg achter de wallen bijna onafgebroken langs lijnbanen liep. De binnengracht, waaraan ze grensden, wordt nog de Lijnbaan- of Baangracht genoemd. Drie keurmeesters zorgden er voor, dat de hennep, eer er touw van geslagen werd, aan de vereischten voldeed. Bij keuren was bepaald, hoeveel vademen van de verschillende touwsoorten er uit elk pond hennep moest gesponnen worden. Gereed zijnde, werd het touw op nieuw gekeurd en gemerkt. Bij verzuim daarvan werden de touwslagers beboet, en bij weigering van betaling der boete sloot men hunne banen.

Uit het bijgaand plaatje, genomen uit dezelfde serie, waaruit wij reeds meer gegeven hebben, kan men zien, hoe het in de 17e eeuw in een touwbaan toeging.

DE HAARLEMSCHE BLEEKERIJEN,

DOOR

Mr. A. J. ENSCHEDÉ.

De haarlemsche bleekerijen, eertijds voor het garen- en linnenbleeken zoo beroemd, zijn, deels door het vervallen der haarlemsche fabrieken, deels tengevolge van het kunstmatig bleeken, te niet gegaan, en alleen de kleerbleekerijen zijn overgebleven, om den ouden roem te handhaven. De vestiging en opkomst van deze eersten zal ik trachten, met behulp der hiervoor in het haarlemsche archief aanwezige stukken, kortelijk te schetsen.

In den jare 1577 kwam een brabander, genaamd Lambrecht van Dale, bleeker te Goch in het land van Kleef, naar Haarlem over en rigtte eene bleekerij op aan het einde der Rampevaart (Brouwersvaart), op het land toebehoorende aan Mr. Dirk Ramp en dat door dezen was afgezand. Hij vestigde zich daar met uitdrukkelijke goedkeuring van den Heer van Brederode, onder wiens jurisdictie het gemelde land was gelegen, en met de ondersteuning der haarlemsche regering, die, dezen nieuwen tak van nijverheid bevorderende, de stedelijke belangen voorstond. Het schijnt dat deze ondersteuning in 't geheim heeft plaats gehad, welligt omdat de regering reeds toen inzag de bezwaren, die van wege de brouwers zouden worden opgeworpen. In de nabijheid van Lambrecht van Dalen vestigde zich spoedig een ander bleeker, insgelijks uit Goch afkomstig, genaamd Gerrit Bartholomeuszoon; — spoedig volgden meer anderen, zoodat in het jaar 1581 aan de zuidzijde van den Zijlweg, langs de Rampen- en Houtvaarten, volgens eene daarvan in dat jaar opgemaakte kaart, zes bleekerijen bestonden.

Onder de Vlamingers, die in 1579 naar Haarlem vlugtten, was er een genaamd Denys Michiels van Hulle; deze verkreeg het poorterregt en oefende de weverij uit. Daar de diensten, door hem aan de bleekerij bewezen, uit een door zijn zoon opgesteld rekest blijken, is het niet onaardig het hier te laten volgen:

> Ootmoedige suplicatie aan de E. Achtbare Wijse, voorsienige seer discrete heeren mijne heeren de Burgemeesteren deser stadt Haerlem saluyt.

Uwe E. Ootmoedige, Willige, verplichte ende altijd bereyde dienaer Pieter van Hulle, met behoorlijke reverentie aen Uwe E. in alder ootmoedigheyd vertoonende (alsoo de noot jegenwoordich zulks vereyscht), als dat mijn vader zaliger genaemt Denys Michiels van Hulle, Inden Jare 1579 beneffens andere gevluchte Vlamingen tot haerlem gekomen is, ende haerlieden nederslaende, aende E. Heeren Burgemeesteren deser Stadt, ootmoedich, hebben versocht, de weverie alhier te mogen doen, daer op de E. Heeren Burgemeesteren antwoorden, dat se hier wel mochten wonen maer de neringe van de weverije niet doen, ofte mosten eerst in de wevers gilde sijn, het welcke niemand koopen en konde ofte mosten eerst sijn burgerschap hebben, ende dan 't voorsz. gildt helpen onderhouden,

Soo heeft mijn vader, alsoo sy lieden Vlamingen, ten deele ongestudeerde, slechte (behoeftige), geringe luyden waren, de penne in de handt genomen, ende een requeste op papier gestelt, daerinne sij suplianten ootmoedige versochten, aen de voorsz. E. Heeren Burgemeesteren, hare favorable gunste welcke haer is gebleken, soo int koopen van hare burgerschap als mede int genieten van den wevers gilde, alsoo dat er alle dage veel vreemdelingen hier in de stadt quamen, (dat se mochten werden geaccommodeert, in huysen ofte woningen, alsoo de stadt door 't beleg ende grooten brandt seer was verdestrueert, Ja

tot een puyn ende ashoop ten deele gebracht ende daer en boven van hare burgeren, ende inwoonderen berooft, ende niet min van neringe ende inkomen ofte domeynen deser stadt ende groote verswackinge van de voorsz. wevers gilde, Soo hebben de E. Heeren Burgemeesteren de voorsz. request in achtinge genomen, ende daer over gedisponeert.

Te weten in prijs, ende tijd,

Int coopen van de Burgerschap.

Als mede int koopen ende onderhouden van de wevers gilde,

Welck vele vreemdelingen angelokt heeft hier te komen,

Tot grooten proffijte ende verbeteringe deser Stadt.

Soo dat alle vervallen ende verbrande huysen, opgebout, ende alle ledige erven betimmert sijn, ende noch tegenwoordich soo dicht werden bewoont, dat de goede inwoonders haer qualijck konnen behelpen, die sonder de voorsz. goede accomodatie van de E. Heeren (gedaen aen de vreemdelingen) veellicht in den ashoop Ruwyne, Neringeloos soude hebben blijven leggen.

Daer over de Vlamingen ende andere Natien de E. heeren niet genoech kunnen loven ende bedancken, wegens haren favorabelen gunste, aen den voorsz. vreemdelingen bewesen, soo int aennemen ende bescherminge als burgers, als mede int koopen van de gilde ende vrijheden van dyen.

Item doen heeft mijn vader Denys van Hulle, sijn burgerschap gekocht, Ende is den aldereersten vlamingh geweest, die tot haerlem int wetboeck geschreven is.

Item mijn vader heeft het wevers gildt gewonnen, Ende onderhouden Ende de weverije binnen dese stadt haerlem gedaen.

Soo is oock mijn vader Denys Michiels van Hulle voorsz. den aldereersten geweest, die hier rontom haerlem heeft beginnen garen te bleycken, ende dat in den dorpe van Overveen.

Item is mede den aldereersten Camerijcxdoeck bleycker (in Brederode) geweest.

Item, den aldereersten Camerijcxdoeck packer.

Item hij heeft in den jare 1596 op de bleeck daer hij woonde (bij 't huys te bloemendael) totte doeckpackerie een houten huys laten maken.

Item een eerlijck man van Camerijck ontboden genaemt Fernant de la Chambre, die hem de neeringe wel verstond ende voor een jaer aengenomen om de doeckpackerije in trijn te brengen.

Item heeft mijn broeder hans van hulle, bij der voorsz. de la Chambre, doen leeren, ende heeft het doeckpacken binnen haerlem gedaen, tot dat hij gestorven is.

Door welcke La Chambre de voorsz. doeckpackerije is inde stadt voortgeteeld, ende wert noch tegenwoordich bij twee van sijnen soonen (genaemt Jacques ende Jan La Chambre) onderhouden, de welcke nu jegenwoordich noch sijn de voornaemste doeckpackers deser stadt.

Item heeft mijn vader voorsz. omtrent den jare 1599, eenen Jan Bonte, garen-Bleycker wonende naest het huys te Bloemendaal, die in decadentie gekomen was, de behulpelycke handt geboden, soo in raedt als daet, geleert ende onderwesen, soo dat hy op de in- ende uytlandsche maniere heeft konnen lijnwaet bleycken.

Waer over de voorsz. Jan Bonte is vertrocken naar dordrecht, daer hij den aldereersten lijnwaet bleycker, garen- twijn- ende kleerbleycker is geweest, die nu tot 23 int getal zijn aengewassen.

Die de heeren Magistraten van Dordrecht oock seer favorabel sijn geweest, met het maken van eenen waterpoorte uyt, ende ingang van de stadt, met eenen steyger alles tot dienst van de voors. bleeckers neringe, die de voorsz. E. heeren daer gern souden behouden,

Daer is desen voorsz. Jan Bonte, die door armoede most van haerlem vertrecken, rijck ende machtig geworden soo dat hij nu op sijn rente leeft oudt omtrent 80 jaren.

Item mijn vader heeft den aldereersten geweest die bevordert heeft, dat daldereerste Ordonnantie is ingewilligt bij de E. Heeren Burgemeesteren van Haerlem ende Bailliuwen ende Leenmannen van Kennemerlandt ende Brederoode aen de bleyckers, wegen het huyren ende aennemen van dienstboden, soo knechts als meyskens ende meester knechts.

Ende alsoo mijn vader den eersten ingeschreven burger ende eersten gilde-broer, den aldereersten bleycker, packer ende solisiteerder voor de bleyckers is geweest.

Soo hebbe ick oock niet konnen laten, maer hebbe neffens Lodewijck van Dale, Inden jare 1624 den eersten geweest, die de penne in de handt heeft genomen omme eenen ordre te beramen in maniere van eenen gilde, tot dienste van alle de lijnwaet ende Camerycxdoeck bleyckers rontomme haerlem, ende tot gerijff van alle in- ende uytlandsche handelaers, van lijnwaet, ende buyten schade van alle kooplieden, burgeren ende goede ingesetenen deser stadt. alles naer believen ende goedt vinden vande E. Heeren Burgemeesteren.

Soo mede naar veel voorgaende recommandatie aen de E. Heeren ootmoedelijck verthoont, nochmaels met reverentie ende behoorlijck eerbiedinge, onder correctie, aan mijne E. Heeren verthoonen, dat wij (ten deele) burgers sijn, alsoo onze ouders haer burgerschap hier hebben gekocht, ende hier inde stadt hebben gewoont, Ende wij in onse burgerstadt gebooren sijnde, mede als burgers behooren erkent ende gerekent te werden.

Alsoo wij alle dagen moeten in de stadt komen ofte iemandt van onsent wegen. ende aldaer onse huysen ofte kamers hebben, daer wij onse bootschappen vernemen ende vier ende licht houden.

Derhalven soo behooren wij onse Ordonnantie ofte gilde, alhier van de E. heeren te ontfangen, ende dien plaetse ofte kamer (voor ons geldt) in den stadt te genieten, daer alle verschillen werden afgedaen, ende niet bij Bailluwen noch leenmannen.

Het welke dienen soude tot eere van de oude loffelijcke macht ende privilegien deser stadt, die verre te boven gaet de privilegie der dorpen.

Derhalve wij ons ootmoedigh tot haer E. heeren sijn keerende, om onder haer E. bescherminge te mogen blijven woonen, ende hare favorable gonste te genieten neffens andre mede burgers.

Ende int statueren van een Ordonnantie in maniere van eenen gilde, daer onder alle bleyckers van Lijnwaet, Camerijcxdoecken, damast, twijn, ende garen, haer naer souden moeten reguleren tot believen ende discretie van de E. Heeren voorsz.

Sonder welcke wij niet en vermogen onse neringe in standt te houden.

Het welcke een bedroefde saecke soude sijn, dat de voorsz. loffelijcke neringe soude te gronde gaen, ende dat de bleykers die hier alle haer leven gewoont hebben, ende den fleur van haer leven versleten, nu in haer oude dagen souden moeten vertrecken, om hare kost te winnen, waer door de stadt opt hoogste soude geintresseert sijn.

Ende alsoo den Gochschen bleeck (door krijch en oorlog, die int landt van Kleef was) hier tot haerlem is gebracht, wederom door vrede van haerlem tot Goch soude konnen komen, door dien de bleyckers in armoede vervallen, Ende dat daer soo goede ofte beter gelegenheyt is als hier.

Daer op de Cleefsche koopluyden verseeker sullen passen om alsoo haer eygen linnen te bleycken, ende haer landt ende Staedt te benifiseeren.

Ende alsoo het landt van Cleef beter gelegen is, om op alle marckten ofte missen in Duytslandt te komen als hollandt,

Soo sullen sij alle het linnen, dat int landt van Cleef, landt van Gulick, ende in bergslandt ende daer omtrint, werdt gemaekt, tot Goch brengen, om te bleycken, ende wij sullen hier tot haerlem moeten missen.

Soo mede in Vlaenderen, ende Wallslandt soude konnen geschieden, als de luyden in ruste ende vrede sijn gekomen, dat daer eenige bleycken gemaeckt worden, die alsoo haer Camerijcxdoecken, vlaems lijnwaet, Coleuren, damasten, annelakens, servetten, twijnen ende garen souden bleycken, ende gevoechlijck in Engelandt, Vranckrijck ende Spangien versonden alsoo mackelijck als de hollanders, daer nu tegenwoordich beter apparentie toe is als in 25 jaren geweest is.

Door tweede grootste occasyen, die oyt mensch kan bedencken, ten eersten: door dat de bleyckers alhier om haerlem geen ordre en konnen krijgen, om een behoorlijcke arbeydt-loon te ontfangen, soo dat se sullen de luyden moeten te cort doen aen haer

betalinghe ofte naer andere plaetsen vertrecken; ten tweeden, door den aengeboden vrede: die de benaude bleyckers eenen ruymen wech sal banen.

Het welck strecken soude tot groot nadeel van de loffelijck stadt haerlem, die ick boven alle andere steden beminne, om dat mijn ouders hier in vluchtende, minnelijck ende lieftalich, niet als vreemdelingen maer als kinderen sijn ontfangen, Ick hier in gebooren, ende neffens andere de vaderlijcker bescherminge, steedts vrijheyden ende privilegien deelachtigh ben geweest, soo wel als de oude, ja over d'oude burgeren selffs, waerinne ick niet geern van hier naer een ander plaetse soude vertrecken, als door hoch dringende noodt twelck niet soude konnen geschieden, sonder grooten rouwe ende leedt wesen mijns harten.

Hieromme ick ootmoedelijck mij ben keerende tot Uwe E. mijn gebiedende heeren, ende instantelijck aen Uwe E. versoeckende, soo veel als met bidden te verwerven is.

Dat Uwe E. geliefte sij, ons aen een ordre te helpen, dat wij voor onsen slaefschen arbeyt, een redelijck loon mogen genieten, opdat wij onse schuldenaers konnen betaelen ende ons vrou ende kinderen behoorlijck onderhouden.

Daer alle bleyckers van lijnwaet ende doecken, ende allerley geweven, getwijnt ende ongetwijnt, garen ende Catoen, haer sullen naer moeten reguleren, op seecker boeten tot Uwe E. discretie gestatueert, streckende tot perseveringe van de loffelijcke voorgemelde hooch noodige bleyck-neringe, tot accommodatie van de lijnwaet-handelaers, tot profijte vant gemeen, ende tot eere mijner geboorte stadt.

Hier toe hoopende, ende mij verlaetende op Uwe goede affectie in wiens vaderlijcke bescherminge (ick mij na wenschinge alles goeds bevelende) en blijve geheel altijt den Uwe E. Dienstwillige verplichten dienaar, die door Godt almachtig uwe E. Amp ontfangen hebt ende uwe E. gelieve te sparen in langduerige welvarende gesondtheyt ende voorspoedige regeringe.

Actum den 1. Februarius.

U. E. Dienstwillige
PIETER VAN HULLE.

Het juiste jaartal van het rekest is niet bekend, doch uit een paar zeer zeldzaam voorkomende gedrukte stukjes, op de haarlemsche bibliotheek voorhanden, kan het opgemaakt worden. Het eerste stuk, getiteld: Memoriael van de inkomste der Vlamingers, hier binnen Haarlem in 1578, is eigenlijk een rekest van gelijke strekking, als dat van Pieter van Hulle, en waarschijnlijk ook door hem opgesteld. Het rekest bevat de namen van al de Vlamingers, die van 1578 tot 1580 naar Haarlem zijn overgekomen, waaronder zes garenbleekers, terwijl er verder uit blijkt, dat vele lijnwaadbleekers, door den oorlog verdreven, uit Goch, naar Haarlem zijn gekomen.

Het tweede stuk heet: Memoriael van 't geen het loon der dienstboden ende de materialen de welcke de bleyckers tot hare bleyckneringe moeten gebruycken sedert over vier jaren verhoogt ende dierder geworden is, opgemaekt 13 Martii 1646 bij alle de bleyckers in Heemstede. Geteekend door tien bleekers. Hierop volgt een rondgaande brief aan al de bleekers, vermeldende, dat het verheffen der bleekersnering tot een gild, tot nog toe belet was door Joost Krommelingh, Pieter Kluyskens en Jan van den Casteele, en dat de tien onderteekenaars aan Burgemeesters van Haarlem zullen vragen, om een duit meer op de el te mogen rekenen en om eene ordonnantie zoo als die door Pieter van Hulle is ontworpen; en wel omdat de kans op goeden uitslag bijzonder was toegenomen door het overlijden van Joost Krommelingh. Het stuk is geteekend 8 Mei 1646, welke datum doet vermoeden, dat deze drie stukken tot de jaren 1645 en 1646 moeten worden gebragt. Ook de vermelding, dat de ordonnantie door Pieter van Hulle is opgemaakt, geeft aan, dat hij de schrijver is van het gedrukte rekest en van de circulaire.

De concept-ordonnantie is eenvoudig; in hoofdzaak komt zij hierop neder:

In het gild zullen begrepen zijn alle bleekers wonende onder Heemstede en Brederode.

Er zullen zijn drie overlieden; deze roepen op vrouwendag al de bleekers op om den prijs van het bleekloon bij meerderheid van stemmen te bepalen, welke prijzen door

Burgemeesters van Haarlem worden vastgesteld, na verhoor van de lijnwaadhandelaars. Eens vastgesteld, zijn de prijzen verbindend op eene boete van 150 gulden. De bleeker, die op vrouwendag niet verschijnt verbeurt 10 gulden; insgelijks wanneer hij weigert voor de overlieden te komen, of indien hij, gekomen zijnde, geen overman wil wezen. Op vrouwendag betaalt ieder bleeker tot onderhoud van het gild 5 gulden. Verschillen worden beslist door baljuw en leenmannen van Kennemerland en Brederode.

Nimmer heb ik in de resolutiën of onder de keuren iets gevonden, waaruit kan worden opgemaakt, dat aan het verlangen van Pieter van Hulle, om een bleekers gild te hebben, is voldaan, en de reden zal wel hierin gelegen zijn, dat Burgemeesters geene keuren aan de vroedschap ter bekrachtiging konden voordragen, waardoor bedrijven werden geregeld, die, in de jurisdictie der Heeren van Heemstede en Brederode uitgeoefend wordende, niet verbindend zouden zijn geweest, maar aanleiding zouden hebben moeten geven tot groote moeijelijkheden met naburen, met welken het stedelijk belang medebragt wèl te zijn; en het schijnt, dat toen in de 18e eeuw de heerlijkheid van Brederode werd gesplitst en de stad Haarlem er van kocht de heerlijkheid Aalbrechtsberg, Tetterode en de Vogelensang, er aan die zaak niet meer is gedacht.

Uit de stukken van Pieter van Hulle is ons de opkomst der bleekerijnering gebleken, voor zoo verre ze door de Vlamingers werd opgerigt. De berigten, reeds in den aanvang omtrent de bleekers uit Goch medegedeeld, heb ik uit de aanteekeningen van het brouwersgild geput, waaruit wij voor een groot deel de verdere geschiedenis van de bleekers kunnen leeren. Beide bedrijven worden dikwijls te zamen genoemd, omdat het water, dat de brouwers gebruikten, door de bleekers bedorven werd. De brouwers namelijk brouwden het beroemde Haarlemsche bier van water uit het Sparen, tenzij dat water door inlaten van IJwater brak werd; in zoodanig geval haalden zij het met schuiten uit de Ruyckebiervaart, welke met sluizen van den stads singel was afgesloten en waar dus het brakke water niet kon binnen dringen. Nu hadden de Gochsche bleekers zich nedergezet aan de zuidzijde van den Zijlweg, en lieten hun vuile water in de Rampen- of Brouwersvaart vloeijen; en het was hiertegen dat men zich niet had verzet. Overmits (zooals in een rekest der brouwers staat) d'oorconde van zijn manyere van bleycken, dyemen waende te weesen nyet anders dan de hyerlantschen tot Aelbrechtsberge, van welcke bleyckers men geen schade altoos voor dye stede van haerlem en hadde vernomen.

Waer nae bij den brouwers tot haerlem ondervonden sijnde, dat dye vuyle logen der bleyckerijen tot Overveen in soo groote menigte uyt gegoten worden in Rampen vaert, dat deselve oock der stede vaerdt gesamentlijck sulx daer af was verdorben, dat oock dye wateren binnen der stede van haerlem verdorben, ende mitsdien hunne buyren (bieren) stoncken ende uyt vryesland ende elwaerts her wederomme worden gesonden, nyet alleen tot heunleyder brouweren, maer oock totter ganser neringe onlijdelijcke schade, als openlijck streckende tot gruwelijcke vernyelinge van de gantse brouwerye neringe tot haerlem, hebben de brouwers eendragtelijck alle zulx te kennen gegeven aende burgemeesteren ende raden derselver stede, verzoekende dat door eenige bequamen middelen dye voorsz. Gochsche bleeckerijen van Overveen souden mogen elwaerts verplant worden.

Op de klagten der brouwers volgde eene samenspraeck tusschen Burgemeesters van Haarlem met Willem van Zonneberch, baljuw-rentmeester van Brederode, met dien gevolge, dat den 3 April 1581 eene keur werd vastgesteld, bepalende dat:

1. De bleekerijen niet mogten uitloozen op de Rampen- of Ruyckebiervaerten.

2. Zij geene vuiligheden zouden storten in deze vaarten of slooten er in uitkomende.

3. Zij daar in niet zouden spoelen,

4. De bleekerijen onder Berkenrode en aan de Houtvaart zouden opbreken, tenzij de bleekers het vuile water in kuilen konden opzamelen.

5. Dat men geene bleekerijen meer zoude mogen oprigten tusschen den Zijlweg en 's Gravenweg.

De bleekers kwamen tegen deze keur op en beriepen zich op de vergunning, hun eertijds gegeven, aanvoerende dat de haarlemsche regering zich niet behoefde te mengen in de zaken der heerlijkheid van Brederode, en dat deze wel had vergund aan een bleeker uit Heerent, zich vlak bij de stad nedertezetten. Zij boden echter aan kuilen te graven om al het vuile water te verzamelen en te laten bezinken, en dat alsdan de regering van Haarlem personen mogt aanstellen om toe te zien of er eenige schade aan de brouwerij geschiedde.

Den 6 Febr. 1582 verbond Lambrecht van Dalen zich, om zijne wateren in kuilen te verzamelen en alleen het water der gietslooten in de Rampen-vaart te laten vloeijen, tenzij hij verkoos, het vuile water met eene pomp over te voeren naar de Noordzijde van den Zijlweg, hetgeen burgemeesters hem toestonden; en wel omdat deze wateren, wegens de afsluiting van de garen-kokerssluis, met den singel geen gemeenschap hadden en het water aldus door de daar zijnde vaarten naar het Sparen zoude loopen.

Jacob van der Molen en Coenradt Bartelemeuss sloten dergelijke contracten, doch de brouwers beweerden, dat zij zich er niet aan hielden en stelden voor, dat voor het zuiveren van het vuile water zou worden gezorgd door personen, door de bleekers te betalen en door Burgemeesters aan te stellen; waartoe de bleekers, den 16den April 1582 hunne toestemming gaven.

De brouwers echter verlangden het opbreken der bleekerijen en beweerden, dat er geen ander middel tot verbetering mogelijk was. Te dien einde dienden zij den 13 Junij 1582 een rekest aan de vroedschap in zoowel namens het brouwersgild als uit naam van de eigenaars der landen waarin zij zeiden dat niet alleen het water onbruikbaar was voor het brouwen, maar dat het vee het niet wilde drinken en de stank zoo groot was dat er zeker eene zware ziekte door ontstaan zoude.

Hierop volgden verschillende inspectiën, zoo door burgemeesters als door de brouwers bevolen, en den 15 Maart 1583 een interdict van Burgemeesters om langer aan de Zuidzijde van den Zijlweg te bleeken, hetgeen door de Palsgravin vrouwe van Brederode, den 20 Maart daaropvolgende, werd bevestigd. Hieruit ontstond een proces, dat den 27 Junij 1583 werd geëindigd met een accoord, waarbij de bleekers aan de zuidzijde van den Zijlweg zich verbonden om hunne bleekerijen met het jaar 1584 naar de noordzijde over te brengen. Dit accoord werd den 3 Maart 1584 bevestigd door eene overeenkomst, tusschen de regering van Haarlem en Reinout, heer van Brederode, waarbij deze zich verbond nimmer meer bleekerijen te zullen toelaten aan de zuidzijde van den Zijlweg, terwijl de stedelijke regering op zich nam de bleekers, die hunne bleekerijen moesten afbreken, schadeloos te stellen.

Sedert dien tijd zijn de voornaamste bleekerijen gevestigd geweest aan de noordzijde van den Zijlweg, langs den weg, en van Overveen af langs de duinen tot aan Sandpoort. Omtrent de bleekerijen onder Heemstede en Bennebroek, waar er ook velen waren, bezitten wij geene aanteekeningen.

In welke mate deze bleekerijen waren toegenomen, kan men zien uit het achtste deel van den Tegenwoordigen Staat der Vereenigde Nederlanden, Amsterdam bij Isaak Tirion. Hieruit blijkt, dat er in 1762 van de 807 inwoners onder Bloemendaal en Aalbrechtsberg 407 waren, die als knechts en meiden op de bleekerijen dienden, welke in het vroege voorjaar uit Brabant en Overijssel kwamen en in het najaar weder vertrokken. De roem dezer bleekerijen was niet alleen binnen, maar ook buiten 's lands gevestigd, zoodat meest al het garen uit Engeland naar de haarlemsche bleekerijen werd gezonden.

"Vreemd is het gewisselijk (zegt de schrijver van den Teg. Staat), dat slegts een zeer geringe tusschenwijdte, buiten de bepaalde streek, eèn onderscheid van Wit maakt, dat door geene behandeling, kosten of moeite, elders op gelijke wijze te verkrijgen is: schoon de milde natuur en het uiterlijk aanzien, andere plaatsen met gelijke omstandigheden van lucht, water en grond schijnt te begunstigen. Wonderbaar bevallig vertoonen zich deze bleeken, voornamelijk die der linnen lakenen, voor het oog der aanschouwers, wanneer zij de net afgemaaide velden,

omringd en doorsneden zien van de helderste wateringen en slooten, die haren oorsprong hebben uit klare beeken aan de hooger liggende duinen, waaruit het water met een zacht geruisch van kristallijne stralen gedurig uitsijpelt: terwijl het altijd jeugdige gras der velden bedekt ligt met de uitgespreide lijnwaden, die hier grauw en ruw, elders meer opgehelderd, eene bekoorlijke verscheidenheid van gezigten opleveren, tot dat ze bakken, om ze van de karnemelk, die aan het lijnwaad eene zwaarte en stevigheid bijzet, en van de sterkste loog te zuiveren.

"Hier vertoont zich eene schaar van vrouwvolk, alle vlug ter voet, rad van handen en sterk van spieren, ieder even werkzaam, niet als of zij zich van een moeilijken arbeid, ter genade van zon en lugt, bezig hielden; maar of haar leven in eene gedurige vrolijkheid bestond. Het torschen van een goed

Glasschilderijtje.

allengs met loog en zeep gezuiverd en van de lugt uitgehaald, de oogen der aanschouwers door eene ongemeene witheid doen schemeren; die echter minder vermoeid worden door de verpoosing in het beschouwen der regenboogen, die alom door het hoozen der lijnwaden gevormd worden. Niet minder aangenaam is het gezigt op de velden, hetzij in het uitleggen of opnemen der linnens, hetzij aan de spoelaantal stukken lijnwaden, die mans krachten schijnen te vorderen vertoont zich op de beide schouders dezer vrouwelijke schepsels als eene gemeene last en schoon 't ligchaam vrij wat gebukt en gebogen gaat, de geest bezwijkt niet, maar is aanstonds gereed om in de waschkamer aan de tobbe, den rij der blijde zangkeelen, te ondersteunen. Hier weergalmt het altijd van boerendeunen, die met zekere

houding van koorzang aan den eenen kant worden opgeheven en aan den anderen beantwoord. Op den droogberg, gemeenlijk een vlak stuk duin met heigras bewasschen en op eenigen afstand van de velden afgescheiden, daar de laatste hand aan de gebleekte linnens geslagen wordt, schijnt het een feestdag. Hier worden de stukken met een wagen of kar henen gevoerd, na dat ze voor de laatste maal zijn opgespoeld, door de geblaauwde stijfsel gehaald, en met een rad uitgevrongen. Aan den Droogberg gekomen daar een stekhuisje staat, waarin een menigte van stekken of stokjes bewaard wordt, zijn die meiden, welken niets anders van huis hebben medegedragen, gereed om deze, bij armen vol op de bekwaamste plaats van den berg aan te voeren. Hier worden de stukken linnen op het duingras, dat bij eenen Zomerzonneschijn een krachtige warmte heeft, in de lengte uitgespreid en met de stekken vastgehecht, vervolgens allengs hooger en hooger van den grond opgeheven om er den wind te laten doorspeelen, die langs de lijnwaden heenen dartelende een golvenden stroom van blanke sneeuw afschetst. Na dat de zon en wind de stukken in een korten tijd tot hunne volkomene droogte gebracht hebben, worden ze op uitgespreide deekens gevouwen in de kisten gepakt en met wagens naar Haarlem den koopman t'huis gebragt of aan de veeren naar andere plaatsen besteld."

DE KLEEDERDRACHT DER HINDELOOPER VROUWEN.

Onder de eigenaardige volksdrachten, die hoe langer hoe meer in onbruik komen en zich weldra geheel zullen oplossen in den Parijschen modestroom, is die van de Hinloopers, en wel inzonderheid die van de vrouwen aldaar niet de minste opmerkelijke. Een nauwkeurige teekening door de welwillenheid van den heer J. A. v. d. G. te Hinloopen aan ons geworden., stelt ons in staat, die kleeding, die nog slechts door enkele vrouwen gedragen wordt, hier af te beelden, waarbij we een verklaring voegen getrokken uit het werkje: "*Merkwaardigheden van Hindeloopen.*" [1]

We zullen aanvangen met de kleeding, die het meisje droeg, tot dat het circa zes jaren oud was.

Eerst werd het kind van onderen in 4 oude ellen lange zwachtelen gewikkeld 't geen men vol hield, zoolang het kind in de luren bleef. Voor het hoofd droeg men, zooals in vroegere tijden algemeen de gewoonte was, buitengewone zorg, door het met eenige verdiepingen van mutsen en doeken te bedekken, te weten eerst een wit mutsje, dan een tweede van gekleurde zijde en met koralen bestikt; hierover werd de *sendoak* of *zondoek* van geruit oostindisch bont geslagen, van achteren vastgespeld met twee neerhangende slippen of punten. Tot beschutting van borst en rug diende een *slaapwentke* van oostindisch chits, 't geen eng om het lichaam sloot en waarvan de éénc mouw open en met haken en oogen vastgemaakt was. Daarover kwam nog van onder de kin tot aan het midden een *voorspelder*, op de helft met kant versierd.

Waarschijnlijk om het stukkrabben van 't gezicht te voorkomen (een zwak van sommige driftige kleintjes) trok men het chitsen morsmouwen aan over armen en handen, wat zeker niet bijzonder naar den zin van 't kleine goedje was. Eindelijk nog volgde het *kapruft* van oostindisch chits, waarover een doek van rood laken, aan de bovenarmen vastgespeld en hangende over het hoofd met de punt op den rug.

Met de dertien weken kwam het kind in de kleêren, of, zooals het heette, het werd gekleed met de *klappert*. Een *kledtjen* van geruit oostindisch bont, zonder schootje, waaruit van boven een aan het hemd vast-

[1] "*Merkwaardigheden van Hindeloopen enz.*", door P. O. Roossies en N. D. Kroesen te Hindeloopen en W. Eckhoff. Leeuwarden bij W. Eckhoff, 1855.

genaaid fijn linnen kraagje (*bef*) met kanten omzet kwam kijken. Rokken, waarvan de bovenste van geruit oostindisch bont, van achteren geplooid (*rondtje*), en een bont boezelaar maakten de kleeding uit van een meisje tot aan de zes jaren. Het haar liet men inmiddels groeien en van achteren neerhangen.

Met de zes jaren ging het kind *it Staiwers haed*, of het Staverensche kapsel dragen, zoo genaamd, omdat vroeger de vrouwen van Stavoren hetzelfde gebruikten. Het haar, naar voren gekamd en met een scheiding in het midden, werd aan beide zijden gevlochten en doorstrengeld met wit band (hemkelint). Deze *frisselsnoeren* of vlechten, — bestaande uit een witten haarband met een wollen *stroep*, waarover nog een witte haarband van drie oude ellen lengte, het *snoer* genaamd, — werden met veel handigheid op de kruin gekronkeld, of als een krans om het hoofd gelegd, en bedekt met een mutsje van oostindisch bont. [1] Een breed zijden lint (*it lokkesnoer*), soms met goud en zilver doorweven, werd nu om het hoofd, bijna geheel over de ooren geslagen, waaruit een gedeelte van de aan de muts vastgespelde lokjes van zwart of bruin paardehaar te zien kwam, die op de dikte van een pijpesteel waren opgerold. Was het meisje 14 à 15 jaren oud geworden, zoo kreeg het in plaats van dit *Staiwers haed* den breeden *hoofd-* of *zondoek* met neerhangende slippen van achteren, die voor deze dracht meer gestijfd en in andere plooien gelegd werd.

WINTERKLEEDING.

Des winters trok men over het keurslijf een *onderst oelof*, *oer-* of *overlijf* van laken of wollen stof met mouwen van zware gebloemde zijde van onderscheidene kleuren en met wollen stof gevoerd. Daarover nog een zwart *bratten oelof* zonder mouwen. Beide overlijfjes te zamen noemde men het *geweid* (gewaad). Dit bovenkleed werd onder de borst, ter hoogte en breedte van ongeveer twee palm, geregen met zijden veterband van 8 à 10 oude ellen lengte, waarvan de kleur geel of rood, in den rouw groen, en in zwaren rouw zwart was, tot welk rijgen men een gouden rijgpen, *rieuwer*, gebruikte, die bij de sluiting bovenaan, bij ongehuwden ter linker-, en bij gehuwden ter rechterzijde bij den veter werd ingestoken, en alzoo tot sieraad diende. Soms was die zoo groot, dat ze tot gebruik ongeschikt, maar geheel tot versiersel strekte; men noemde dan zulk een pen *toer* of torentje.

Een vierkant doekje van geruit oostindisch bont, (*voarpendook*, *voarspandook*, *voarpeldook* of *voarpandook*) bedekte de borst van het rijgsel tot aan de kin, waar aan den hals alleen een smalle zwarte boord zichtbaar bleef, waarop de getrouwden een rood streepje, *kruisstikje*, aan de rechter-, de ongehuwden een dergelijk aan de linkerhand hadden. Deze voorspelder dus bedekte den geheelen boezem, zoover het overlijfje dien openliet.

Voor de gewone dagen trok men hierover een jakje, *kasakijntje* of *karsakientje*, met mouwen en een kort schootje. Voor den zondag was de schoot langer, en 't kleed heette dan een *wentke*, *wenke*, of *wynke*; beide jakken waren van bont oostindisch chits, doch het zondagsche van de beste soort en soms met goud- of zilverdraad doorweven. Ook de *zondoek* was op zon- en feestdagen met meer sier geplooid en opgezet; de van achteren afdalende punten hingen dan niet plat, maar omgekromd naar beneden; dat heette dan een gesteven of *steifden zondoek*. Een gouden, en voor haar die 't betalen kon een juweelen haarnaald, met het breede einde naar de rechterzijde voor 't voorhoofd gestoken, was het teeken van een maagd; de getrouwde vrouwen droegen die aan de andere zijde.

De zwarte bovenrok van zware stof, *wollen-* of *wal-worp* geheeten, was wijd en van boven fijn geplooid; een onderrok van rood of karmozijn laken (*ra-wol-himd*) had als benedenrand een breede zwart fluweelen strook (*stems*). Het voorschoot (*scherteldook*) was, wanneer het bij de *wentke* werd gedragen, van bont O. I. chits met band van zijden veterband, doch op gewone tijden was het slechts van blauwe wol, met een kwart el lang stuk van O. I. chits bovenaan. De zijden tas met een

[1] Dit zou men moeten zien, om het duidelijker te kunnen begrijpen en beschrijven.

gouden beugel hing aan de rechterzijde, terwijl aan de linker het bekende tuigje (zie het 1° deel van dit tijdschrift bladz. 168) *prag* genoemd, pronkte.

Over de fijnsajetten zwarte of karmozijn roode kousen, droeg men muiltjes, bijzonder lang en ruim, de zolen van voren zeer breed en in het midden smal, de hakken hoog en spits van onderen; de stof op den voet was van fulp of fluweel. Voor ongeoefenden waren ze niet te gebruiken door het in- en uitsloffen, 't geen ook oorzaak was, dat men in Hinloopens straten een voortdurend geklots hoorde; want schoenen werden daar bijna nooit gedragen.

ZOMERKLEEDING.

Gedurende den zomer maakte het wollen *onderst oelof* (*oerlyf*) plaats voor een soortgelijk van chits (*sliepwentke*), de zware zijden mouwen voor mouwen van chits met fijn linnen gevoerd. 't *Karsekijntje* en de *wentke* werden in de kast geborgen, en men liep alleen *in de mouwen.*

Zooals men zal gezien hebben, speelde het oostindisch bont en chits aldaar een groote rol; 't was meest geruit en van de beste en deugdzaamste soorten en kleuren.

Voor elke staal had men een bijzonderen naam, als: *billede mei misdruk*, *itskede mei ra* (*rood*), *hanepootede*, *graat dammede*, *wanser moai*, *graat estrikede*, *bluffede*, *bleekspinnede*, *radouwedouwede*, *rabaksloekede*, *rahekkede*, *rapiinksterde*, *agesottede*, *rapaaikede*, *rakruuskede*, *geppede*, *lakkede*, *krabbede*, *turfede*, *stoelemattede*, en andere. — Ook naar den vorm der figuren gaf men de namen: *waffelkoekede*, *krentekoekjede*, *talhooltede*, *schiepeblommede*, *bargeblommede*, *poddehoedede*, *fjouwer-doewen-iin-in-hosjen* of *hok*, *trullede*, *schoyede*, *riizenbrieëde*, *graathaalmekkede*, *broerebaukede*, *schuufraaimtede*, *bokkede*, *hanjelierede*, *naaigelblomkede*, *foppesimede* enz.

Een Hinlooper kon uit de kleur der kleeding dadelijk opmaken, of iemand in den rouw was niet alleen, maar ook in welken graad van rouw. Men ging immers daar niet in eens van den zwaren op den lichten rouw over, maar moest eenige rangen doorloopen, eer men weder tot de gewone kleeding overging. Zoo was de laatste graad, vóór het geheel afleggen van den rouw, bont goed van blauwe en roode streepen of ruiten op een witten grond. Was men in den zwaren rouw, zoo kwam men nooit op straat, zonder den zwarten bovenrok (schorte) geheel over 't hoofd te slaan, evenals men dit in de kerk deed bij het gebruik van het Avondmaal.

Bij 't naar de kerk gaan op gewone tijden, kon men de vrouwen steeds met een gevouwen rooden of blauwen O. I. doek zien, dien ze onder 't gebed om de handen sloegen en onder de preek over den schoot spreidden. De gestikte naamletters van de eigenares lagen dan steeds bovenop. De vroeger genoemde stijve of *stiefde zondoek* was het eigenaardig hoofdtooisel van ongehuwden; bij voorname personen kwam, wanneer zij uitgehuwelijkt zouden worden, daarin eenige verandering.

DE BRUID.

De bruid, die des zondags in de kerk zou trouwen, werd dinsdag te voren getooid met de *bruidsvlecht* (breidsfrissel) of het *wütsnoer*, bestaande uit: een band om het hoofd, het haar met band gevlochten, een muts met een opening boven in, waar het gevlochten haar door gestoken en opgerold opgelegd werd. Hier overheen de *foarvlechter* of *huitje* van zwaar linnen met rood laken overtrokken en stijf bestikt, die voorovergebogen kwam te zitten en van achteren een driekant flepje met tandjes had; twee zwarte lokken hingen aan iedere zijde der oogen, twee losse vlechten van zwart garen en wit lint in elkander gevlochten, werden beneden rond om den voorvlechter gelegd; eindelijk werd een fraaie doek als een sluier om het hoofd geslagen. Deze was van fijn kamerdoek, met breede zoomen en kleine witte akertjes of van garen gevlochten kwastjes aan de punten ter weerszijde van het hoofd. Een gouden haarnaald versierde het voorhoofd. Verder was de kleeding als die van den zondag.

Op den trouwdag evenwel had de bruid een zwarte *wentke* aan met een blauw boezelaar; ook in plaats van den *voorpanddoek* een roodlakenschen borstlap, om echter dadelijk bij de thuiskomst uit de kerk weer met de eerste verwisseld te worden, evenals de gewone chitsen kleeding weder dadelijk werd aangetrokken. Een oude gewoonte was het, dat de bruid al hare mutsen, door haar als maagd gedragen, en ook de zondoeken, die ze als bruid had opgehad, aan hare vrouwelijke verwanten en vriendinnen ten geschenke gaf. Des dinsdags na haar trouwdag kreeg zij

DE KLEEDING VAN GETROUWDE VROUW,

te weten: de voorvlechter werd overtrokken met zeer fijn Fransch kamerdoek en van boven met kantwerk (*de poale*) gesloten, waarover de gewone zondoek werd gelegd, die eenigsins grooter was en meer schuins gericht dan vóór het trouwen.

Zoo was nog voor een 60 à 80 jaren de algemeene dracht der vrouwen van Hindeloopen. Sinds dien tijd is ze meer en meer zeldzaam geworden, zoodat er thans hoogstens drie à vier vrouwen zijn, die nog in de oude dracht gaan.

Het bijgaande plaatje, dat vrij nauwkeurig is, wat snede der verschillende kleedingstukken betreft, geeft tevens een afbeelding van een fraaie Hinlooper wieg, zooals die vroeger algemeen in zwang waren en nog niet

geheel in onbruik zijn geraakt. Zooals de meeste meubelstukken in Hindeloopen is ook deze wieg zeer bont beschilderd, iets wat zóó onsmakelijk staat, dat, mogen de Hinloopers van vroeger er ook al genoegen in gehad hebben, de tegenwoordige bewoners er hoe langer hoe minder gebruik van maken, zoodat al dat soort van meublement meer en meer naar de kabinetten der verzamelaars van oudheden verhuist. Toch raden wij elk aan, die in Hinloopen komt, te trachten de beide

kamers daar te zien te krijgen, die zich nog geheel, ook wat het huisraad betreft, in haren oorspronkelijken toestand bevinden.

Op het bijgaand plaatje konden natuurlijk niet alle kleedingstukken afgebeeld worden, doch de beschrijving zal genoegzaam duidelijk maken, welke deelen der Hindelooper dracht de teekenaar heeft willen voorstellen.

DE DRENTHSCHE SCHEPER.

DOOR

A. L. LESTURGEON.

(Vervolg van bladz. 268.)

Hier op de heide is onze Scheper geheel te huis, hij zelf zoowel, als zijn kudde. Hij kent er ieder grazige streek, waar 't voor haar goed is te weiden, en elke gevaarlijke stede evenzeer, die hij om harentwil moet mijden. Er is geen jeneverbessenstruik [1] of gagelboschje [2], of hij weet het u precies aan te duiden; des noods zal hij u 't cijfer noemen van de duizend-en-één door 't veld slingerende en zich telkens en telkens kruisende wagensporen en schapenpaadjes, en zijt gij er nieuwsgierig naar, hij verklapt u zonder te missen al de zonnige plekjes, waar meester langoor bij voorkeur zich legt te bakeren, en telt op zijn vingers u de koppels patrijzen en korhoenders [3] op, die hij in hun opvliegen en neêrstrijken van dag tot dag controleerde. Voor dergelijke waarnemingen heeft hij toch tijd in overvloed, ook zelfs zonder dat hij er zijn breinaalden om behoeft te laten rusten. Een Drenthsche Scheper zonder breikous immers is als een Amsterdamsche aanspreker zonder lamfer, als een zestigjarige jonge-juffer zonder mopshond of koffiekransje, — als een koning zonder koninkrijk. Ook wat dit betreft, is hij een man van *poids* in zijn dorp. Wie loopt daar, zouden wij haast durven vragen, op "hozen", waaraan de Scheper zijn bedrevenheid in de edele breikunst niet getoond heeft. Breidende gengelt hij in gelijkmatigen tred, zeer *gravitätisch* en zonder passie, zijn kudde achterna, terwijl hij haar 't volle genot der zoete vrijheid laat, om 't ruime veld in zijn lengte en breedte naar hartelust te exploiteeren Zijn collega's op de beruchte Lüneburger

---

[1] Dambeeren noemt de Oost-Drenthsche boer ze, en waarom hij ze alzoo gedoopt heeft, weet L. ten Kate u te zeggen, in zijne *Aenleiding tot de Kennisse van het verhevene deel der Nederd. Sprake*, (Amst., 1723) II, blz. 614.

[2] De *myrica gale*, ook wel *laurus brabantica*, *pseudomyrtus* en *Drenthsche thee* geheeten. Zie Mr. S. C. H. Piccardt, *Heesters in Drenthe*, in *Dr. Volksalm.*, 1845, blz. 35, alsmede *Dr. Volksalm.*, 1846, blz. 256 en Mr. J. Pan, *Drenthsche Woorden en Spreekwijzen, verzam. en toegelicht* in *Arch. voor Nederl. Taalk.*, door A. de Jager, I.

[3] Alph. Esquiros zag deze laatsten voor "kalkoenen" aan. Zie *Nederland en het leven in Ned.*, (Amst., 1858) blz. 194. De schuld zal echter wel liggen aan zijn hollandschen vertaler, die op meer plaatsen van dat boek toonde, dat hij niet bijzonder in Drenthe tehuis was. Zoo laat hij, — om dit met een paar voorbeelden te staven, — Esquiros spreken van de houten veenbrug bij "Walten" (blz. 181), waar die van Valthe bedoeld is, — van "pijnboomen" die de heideplanten verslinden [NB!] (blz. 196), terwijl hij eenvoudig dennen had kunnen zeggen, van brandende "turf" en van "turfbranders" (blz. 197), waar van brandend veen voor den boekweitbouw, en van veenbranders quaestie is. Wie denkt hierbij niet onwillekeurig aan den "afgod (Götz) van Berlichingen", aan de befaamde "botervlieg" (butterfly), aan 't "barsten wij daarop" (*brisons là-dessus!*) van C. Alex. van Ray, en aan meer dergelijke bokken, door onnadenkende vertalers geschoten.

heide mogen zich den tijd bovendien korten [1] met mandjesvlechten en lepelsnijden, — bij de absolute eenzijdigheid zijner ontwikkeling op 't gebied der industrie, weet hij van niets dan van breiden, 't gansche jaar door, 't mag zomeren of winteren. Natuurlijk niet voor eigen gerief alleen; — nog veel minder uit klinkklare philanthropie; — daar beware hem zijn goede genius voor! Ook hij leeft niet van den wind, en ook zijn schouw moet rooken, en een stuivertje, boven zijn gewoon schepersloon verdiend, is hem volstrekt niet onverschillig. Daarenboven — voor den ouden dag dient in tijds gezorgd, als hij van al zijn zwalken en zwerven in 't veld, bij onweêr en wind, stijf en stram zal zijn geworden, en reeds daardoor voor den broode niet meer werken of op een daghuur gaan kan, en 't eergevoel 't niet gedoogt het maar op de diaconiekas te laten aankomen. Hij kan nu anders leven als een prins. Past hij goed op zijn tellen en geeft hij blijken van bekwaamheid voor zijn vak, dan is hij 't *enfant chéri* van den boer! Dikwijls heeft hij zoowel zijn "scheperij", waar hij kosteloos woont, als de dorpsleeraar zijn pastorij. Hij is er echter zelden anders als des nachts. Zelfs al is hij gehuwd, weet hij uit eigen ervaring niet meê te spreken over 't prettige om met vrouwlief 's middags en 's avonds te tafelen. De goede sloof brengt de meesten harer levensdagen in eenzaamheid door, als een onbestorven weduw. Een schepersvrouw verschilt daarin weinig of niets van een schippersvrouw. Meestal toch "eet hij rond in de boer," (gelijk oudtijds ook de Drenthsche "schoolmeesters" moesten doen;) de huizen op de rij af, hier drie dagen achter elkander, daar vier, al naar gelang 't aantal schapen, die zijne zorg zijn toevertrouwd, — dat wederom in evenredigheid staat tot de zóó- of zóóveel "verrels waardeel" [2], waarvan de schapenhoudende boer de "gerechtigheid" bezit in de gemeene "marke." Dat is me dan 's avonds een beweging en een drukte, in de woning, waar hij voor dien dag in de kost is! Te nauwernood heeft zich zijn schel gefluit, even als 's morgens, doen hooren, ten teeken zijner terugkomst uit het veld en tot waarschuwing om de hokken te ontsluiten, of — de moeder des huizes legt alle ander werk uit de handen, 't mag dan wezen, wat het wil, en alles wat aan haar is roert zich en rept zich, om voor den gast, die hare gastvrijheid zelfs geen dank schuldig blijft zoodra hij 't onthaal genoten heeft, den maaltijd in gereedheid te hebben. Zij kan er verzekerd van zijn, hij brengt een gezonde maag meê uit de vrije lucht; hij zal haar schotels geen oneer aandoen. Ook op zijn onafscheidelijken medgezel en helper moest zij rekenen, want Siep denkt in zijn hondenphilosophie: "waar mijn baas 't goed opgeschept vindt, daar word ik evenmin met een afgekloven been afgescheept," en hij volgt hem, *sans gêne*, in 't huis der maaltijden. Dan is voor zijn meester ook 't beste plaatsje aan den haard niet te goed; hij heeft er een soort van recht op; het kind des huizes moet het voor hem ruimen. Waarom ook niet? Een scheper, die hart heeft voor de schapen, is den Drenthschen boer goud waard. Daarom kan hij veel van hem gedaan krijgen, wat aan een ander licht zou worden geweigerd. Zoo bezit hij gewoonlijk het privilegie van ettelijke schapen in eigendom te hebben, die met den algemeenen koppel veldwaarts mogen gaan en die door den boer kosteloos gestald en van hooi voorzien moeten worden. Zoo ook het recht om gedurende zeker aantal nachten de "schaapshekken" [1] op zijn akkers te zetten. Is om-

[1]. Volgens Dr. Herm. Masius, *Naturstudien*, *IIe Samml.*, (2e Abdr., Leipz., 1857) bl. 27.

[2] Een vierde gedeelte van zeker vol aandeel in de marke. Wien een geheel aandeel toebehoort, bezit een "volle ware" of een "waardeel." Vglk. Pan, a. w., in v.

[1] Zoodra de roggeoogst is afgeloopen, worden, ten minste in de Oostelijke streken van Drenthe, sommige akkers met losse, opzettelijk daarvoor vervaardigde, hekken afgeperkt en daarbinnen dan, gedurende een of meer nachten, de schaapskudde van 't geheele "loeg" opgesloten, onder bewaking natuurlijk van belanghebbenden, die daartoe meestal den "linnenwagen" (wagen met verdek) insgelijks binnen die omheining plaatsen, ten einde zich daarin voor de koude te beschutten.

streeks "Sunt Jaopk" (St. Jacobi) de oogst rijp, dan wordt zijn rogge 't eerst van allen gemaaid en in "garsten" gezet, en dat doet de geheele "boer"[1] dan voor hem, zonder dat het hem een cent behoeft te kosten. Zij haalt hem ook de rogge van den "esch" en de turf uit het veen, en is er een "groeve" of begrafenismaal, de Scheper wordt er, namens de familie des overledenen, zoowel op "geneugd" (genoodigd), als de predikant en de "köster."[2] Kortom, hij is in allen opzichte een man in aanzien, — een der *honoratiores* meê van de dorpsbevolking, al blijft het bij dit alles nog zeer betwijfelbaar, of de van ouder tot ouder op eigen erf gezeten heerboer hem zonder slag of stoot ook als zijn schoonzoon zou aannemen, in 't geval hij om de hand van een van zijn dochters hem aan boord kwam...... Nu, dat zij, zoo als 't is. Hij kan er toch wel een vrouw om krijgen, en "kreeg hij" ook al eens bij deze of gene afkeerige schoone "het achterhek"[3], hij zou er toch niet minder zijn wollig volkje om liefhebben, waar hij dagelijks meê op-en-neêrgaat, en waaronder er geen enkele zich bevindt, hetzij een "eui"[4] of een "weer," met witte of met zwarte vacht, of hij kan u, zonder zich te bedenken, zeggen wie er de eigenaar van is. Uit duizenden weet hij 't op een prik. En wat een zorg hij heeft, en hoe teederhartig hij is voor de zwakken en de gebrekkigen van de "koppel", voor de kleine lammeren, die van tijd tot tijd nog uit de hand met een stuk brood moeten gevoed worden, of ze zouden anders op weg bezwijken, en hoe hij 't zich getroost, als er een in 't veld door onvoorzichtigheid zich bezeerde, zoodat het de kudde niet meer volgen kan, — hoe hij 't zich dan getroost, het lijdende dier op zijn schouder huiswaarts te dragen, — inderdaad! het beeld van een herder, die de zijnen kent en bij name roept en wien de schapen volgen', overmits ze zijne stem kennen, het schoone, aanminnige beeld, waaronder in 't Evangelie de Zoon des Menschen zich zelf voorgesteld heeft, als leidsman, verzorger en beschermer zijner geloovigen, het kon niet treffender, niet meer naar waarheid, niet getrouwer en sprekender alzoo geschetst zijn, indien hij de trekken en de kleuren daarvoor ontleend had aan den trouwhartigen zwerver op Drenthe's heidevelden, die dáár de kudden weiden moet. Hij is er geheel en op-ende-op zóó een; wij zouden niet weten, waarin hij van hem verschilde. — En mocht hij, om zijn somwijlen wat vreemd, volstrekt niet Arcadisch toilet, u een voorwerp van wantrouwen en vreeze lijken, waarde lezer, wanneer gij hem op 't stille eenzame veld bij geval mocht ontmoeten, — gij kunt gerust zijn, volkomen gerust! Om zijn bescheidenheid en dienstwilligheid, in 't geven van terechtwijzing b. v. aangaande weg of pad, steekt de Drenthsche Scheper bepaald allergunstigst af bij den man van hetzelfde gild, die op de Lüneburger heide datzelfde eentonige leven leidt en van wien dr. Masius ons verhaalt: "Er wendet sein rothwangiges, eben nicht reines Gesicht auf Dich; aber er öffnet den Mund nicht um Dir zu sagen, dass er Dein Hochdeutsch nicht versteht. Sprechen ist eine Kunst, die er so selten übt, dass er vor einem Fremden die Anstrengung nicht machen will[1]." Neen, zoo is de Drenthsche Scheper niet. Integendeel;

Zulk een "nacht-schaap", waarop ieder markgenoot, naar gelang zijner waardeelen, op zijn beurt recht heeft, gaat door voor een extra-bemesting van den akker, en vandaar dat ieder er happig op is. De schapen zelven moeten zich voor die nachten met de overgeblevene roggestoppels en 't daartusschen groeiende groene onkruid behelpen. Zie hierover Mr. P. W. Alstorphius Grevelink, *Statistiek der prov. Dr.*, (Assen, 1840,) blz. 102.

[1] De bevolking van een boerschap of loeg, in collectieven zin. Zie *Dr. Volksalm.*, 1847, blz. 174 en Pan, in voce. Soms verstaat men er alleen de gezamenlijke hoofden des huisgezins door.

[2] Deze laatste gewoonte is thans zoo goed als uitgestorven, ten minste voor zooverre mij bekend is.

[3] Het achterhek krijgen, — een Drenthsch spreekwoord, althans in de Oostelijke streken, waarvoor de Hollander zegt: een blauwtje loopen. Zie *Dr. Volksalm.*, 1849, blz. 217.

[4] Een eui of euischaap is een ooischaap.

---

[1] Zie a. w., blz. 27.

in den regel is hij praatziek, omdat hij nieuwsgierig is. Hij wil gaarne weten wie gij zijt, en waar gij vandaan komt, en waar gij heen gaat, — gij, vreemdeling, die ongenoodigd u op zijn rijksgebied durft vertoonen en hem die weetzucht niet euvel duiden kunt, zoolang gij er zelf aan mank gaat. Waartoe gij toch ook op zijn domein, dan om te weten, wie hij is, dan — om hem uit te hooren en misschien daarna met zijn boerschen eenvoud dapper den draak te steken? — Hij is nieuwsgierig. Goed! Wie is 't niet? 't Is een teeken, dat de geest in hem niet dood is of sluimert. Hij heeft daarmeê den aanleg een Columbus, een Newton, een Humboldt te worden... En misgun het hem niet, dat hij, een weinig buiten 't schreefje misschien naar uw zin, aan zijn zucht, om zoo mogelijk alles van u te weten, botviert! Hij leeft dagelijks zoo goed als buiten de wereld. Al wat er op 't groote staatstooneel gebeurt gaat buiten hem om, alsof het niet gebeurde. Vijftigmaal achter elkander kan er in Parijs een revolutie losbarsten, of een keizer van den troon gejaagd of gevangen genomen worden, of een bastille ingenomen en verwoest, zonder dat hij er een zier van gewaar wordt. Ter nauwernood, dat hij op de hoogte blijft van de nieuwtjes van zijn eigen "loeg." Van 's morgens tot 's avonds is het doodsche, eentonige, eenzame veld zijn verblijf, waar hij niets hoort, dan 't gerinkel der schaapsbelletjes en 't geblaat zijner kudde en 't gonzen der bijen over de bloeiende heide, — en komt hij bij 't ondergaan der zon weêr te huis, dan is er zoo veel anders nog te doen, dat hij zich noch om politiek noch om kerkelijk nieuws bekommeren kan — Och, reken hem dan zijn onbescheidenheid in 't vragen en wedervragen niet hoog aan, als gij met hem in 't gesprek mocht raken! Om dat gedwongen isolement is zijn betrekking niet zeer benijdenswaardig. Maar hij schikt er zich in, dat hij aan veel genots der gezellige samenleving moet renonceeren. Hij voelt er de scherpe dorens ook niet van. In 't heideveld gevoelt hij zich te huis, meer nog, geloof ik, dan binnen de wanden, waar zijn vrouw en kinderen wonen. Als hij daar eenmaal de lucht van wegheeft, dan gaat het hem als den schipper, die eenmaal de zee heeft geroken Hij zou met geen koning willen ruilen, vooral niet met die constitutioneele stroopoppen van den hedendaagschen tijd, die vrij wat minder te zeggen hebben, dan hij te midden van zijn schapen. Op zijn minst zou hij voorzeker niet ruilen willen met menig predikant bij een gemeente van "afgescheidenen", en ook met vele onderwijzers niet. Schijnt het al wat raar, hier in Drenthe vindt men het werkelijk alzoo, dat èn zoo'n predikant èn zoo'n onderwijzer lang zoo ruim niet beloond wordt als hij, die aan 't hoofd der schaapskudde staat![1] Scheper te zijn is in menig Drenthsch dorp hetzelfde als van zijn renten te leven. Dat mag hij er dan trouwens ook wel van hebben, die overigens wel niet met zwaren arbeid in 't zweet des aanschijns zijn brood moet verdienen, maar toch, vooral des winters, nog al tamelijk wèl zijn aandeel meêkrijgt van de guurheid en ruwheid des weders; — daarvoor komt hem dan het voorrecht wel toe, van onbekrompen en, voor zijn doen, royaal te kunnen leven.

Voor deze maal nemen wij afscheid van den Drenthschen Scheper.

Zweeloo, 21 Mei 1870.

[1] Althans in mijn woonplaats is 't zoo. Onze "Zweeler Scheper" heeft 12 à 1500 schapen onder zijn kommando. Per hoofd geniet hij jaarlijks daarvan 2 cent. Dan heeft hij 't privilegie nog 82 schapen, die hem zelf in eigendom behooren, meê te mogen laten weiden in 't veld, waar hij zelf geen "gerechtigheid" bezit. De boeren zijn verder verplicht, die 82 schapen te stallen en op stal te voêren. Hij heeft ook nog het recht van cenige "nachtschaap" op die akkers, die hij in huur gebruikt, om er zijn eigen "broodkoren" te verbouwen.

Onze hulponderwijzer echter moet zien, hoe hij zich fatsoenlijk van honderd rijksdaalders in 't jaar bedruipt en de ambitie voor zijn vak niet in de pijp laat branden!

DE BLAUWE SCHUIT OF 'T NARRESCHIP.

Onder de vermaken, die den Vastentijd voorafgingen, bekleedde het rondvoeren van het narreschip of de blauwe schuit niet de minste plaats. Men weet het, men was vroeger onuitputtelijk in het uitvinden van allerlei aardigheden en wist ze te pas brengen bij alle, ook zelfs bij godsdienstige gelegenheden. Van pretmaken hield men al evenveel als tegenwoordig. Geen wonder dus, dat vóór den Vastentijd, waarin men zich het genot van vleesch en van sommig ander geliefkoosd voedsel en niet minder het maken van pret moest ontzeggen, dat vóór die Vastentijd inging, men zijn maag en buik eerst nog eens duchtig te goed deed en ook zijn lust tot pleizier maken nog eens zóó botvierde, dat men eenigen tijd op het genotene kon teeren. En, zou men zeggen, dat hield bij ons toch zeker op, toen de hervorming hier was doorgedrongen? Och neen, al behoefden de gereformeerden ook al niet te vasten (ofschoon sommigen het nog wel deden, niet alleen uit gebrek, maar ook uit een godsdienstig beginsel) toch liet men ook onder hen het pretmaken, de voorbode ervan, niet ongebruikt voorbij gaan. Immers nog in 1606 trok Caspar Colhaes verschrikkelijk te velde tegen de mommerijen en maskeraden, het musiceren en het wijndrinken bij die gelegenheden, en dat, zegt een ander gelijktijdig schrijver, en dat wel "die welcke haer ghereformeert noemen doen dat ook." Het scheen, dat op die dagen de geheele wereld gek en dol was geworden, zulke vreemde streken werden er uitgehaald, gelijk dit nog het geval is in de R. K. landen op de karnevalsdagen.

Het narreschip.

Evenals de geleerden van vroeger den oorsprong van alles uit de tijden der Grieken

en Romeinen willen halen — waarom dan ook op de hoogere scholen *wel* onderricht in de Grieksche en Romeinsche oudheden, maar *niet* in die van ons land wordt gegeven — zoo ook wil men in de zotte kuren en vermommingen, die men maakte, navolgingen zien van de dansen en kunsten, die de Arkadische herders en herderinnen, in bokken- en geitenvellen gestoken, jaarlijks omtrent den vastentijd ter eere van den god Pan uitvoerden. De Romeinen zouden dat moois van de Grieken overgenomen en ook bij ons overgebracht hebben. Zoo zegt men, maar ik wil niet als zegsman genoemd worden. In ieder geval is het waar, dat men er hier veel van hield een beestencostuum ieder naar zijn aard tot zijn maskeradenpak te kiezen; ook was er geen gebrek aan duivels en narren — o, die liep men elk oogenblik tegen 't lijf! Vruchteloos trachtte de Regeering die mommerijen tegen te gaan, wijl daarbij niet alleen ongeregeldheden, maar zelfs moorden konden voorvallen, zonder dat de daders herkend werden. Doch of zij ze geheel verbood, of om aan het verlangen der gemeente te gemoet komen, ze toestond alleen over dag, men stoorde zich er niet aan: de kwaal was te diep geworteld. Immers zelfs de geestelijken namen deel aan dat spel.

Maar om op het narreschip of de blauwe schuit terug te komen. Bijzonder veel weten we er niet van. Men wil, dat het een overblijfsel was uit den heidenschen tijd, en herinnerde aan het schip van den Zonnegod, die tegen den karnevalstijd zich weder krachtiger begint te toonen. 't Was daarom, dat de geestelijken nog al tegen dat schip ijverden, als zijnde een heidensch gebruik. Of 't juist wel alleen bij de karnevalsgelegenheid was dat het schip voor den dag kwam, zou ik zeer betwijfelen en eerder gelooven, dat het dezelfde rol vervulde als hier en daar de reuzen en reuzinnen deden en het, even als zij, ook bij andere festiviteiten en ommegangen in den stoet paradeerde.

Evenals de reuzen schijnt het ook wel een uitstapje naar andere steden gemaakt te hebben, wat men uit het volgende op zoude maken, 't geen ook door den schrijver van "de Volksvermaken" medegedeeld wordt.

De bewoners van het dorp Inda of Cornelimunster, derdehalf uur van Aken gelegen, hadden in de 12e eeuw zulk een schuit op wielen gemaakt, waar ze zich zelf voorspanden. Onder groot pleizier en lawaai trokken ze daarmede den weg op naar Aken, waar door de burgerij aan hen en hun schuit zooveel eer bewezen werd als of de Hemel weet wie aan Aken een bezoek bracht. Alles, jong en oud, liep uit. Van Aken werd de tocht voortgezet naar Maastricht. De wevers, aan wien de zorg voor de schuit was toevertrouwd, deden op dien tocht de dienst als paarden. Een mensch moet zijn pleizier maar zoeken, waar hij 't vindt; zij hadden daar nu pret in, schoon 't stellig een flinke vracht was, een schuit, waarin zoovele personen, overheden, muzikanten en nog meer gepakt waren! Men kwam te Maastricht, waar weer evenveel pret werd gemaakt, en waar de schuit met een mast en zeil werd verfraaid. Daarop werd de reis ondernomen naar Tongeren en 't land van Loon, onder begeleiding van een jolenden en jubelenden, dansenden en springenden stoet.

Hoe jammer toch, dat al die aardigheden uit de wereld zijn!

Hadden de overheden het niet erg op de mommerijen, de pret van het rondvoeren van het narreschip gunden zij het volk gaarne en gaven er zelfs wel eenig geld voor ter tegemoetkoming in de onkosten; zooals we onder anderen vinden, dat Nymegen in 1550 een vereering schonk aan "den scipgezellen, die metter blauwer scute omvoiren."

Het schip, door onze afbeelding voorgesteld, is, zooals men ziet, gevuld met verschillende personen, die beesten- en duivelskarakters vervullen; een ander, als arts gekleed, en houdende een urinaal in de hand, houdt zich bezig met de kunst der geneesmeesters bespottelijk te maken; terwijl een filosoof leerredenen schijnt te houden over het tiktakspel, waarvoor hem tot belooning door een der narren de hoed op het hoofd gedrukt wordt. Hier en daar in de straten hield waarschijnlijk het schip stil, en gingen de passagiers de een of andere grap vertoonen. Zoo wordt op het bijgaand plaatje het schip aangevallen en verdedigd met behulp van allerlei bespottelijke wapenen.

Evenals wij hadden de Duitschers hunne narreschepen; zelfs, zegt ter Gouw, verscheen er een gedicht over in druk door den stadssyndicus van Straatsburg Sebastiaan Brandt, wat ten gevolge had, dat de Domheer en Doktor in de Theologie Geiler von Kaisersberg aldaar over dat schip meer dan honderd en tien preeken hield, die gedrukt werden en veel aftrek hadden, zoodat ze in 1500 ook in eene Hollandsche vertaling verschenen, doch zonder het Narreschip te kunnen benadeelen, dat hier nog steeds tot aan de hervorming bleef varen.

DIEVERIJ BIJ OVERSTROOMINGEN.

Wanneer tegenwoordig ons land door overstroomingen geteisterd wordt, daagt spoedig van alle kanten hulp op tot ondersteuning van de ongelukkigen; groot en klein, jong en oud, ieder draagt van 't zijne bij, om het verlies zooveel mogelijk te vergoeden, en 't heugt mij niet, ooit gehoord of gelezen te hebben, dat iemand getracht heeft, de slachtoffers der ramp nog ongelukkiger te maken.

Bij de belangrijke doorbraken in 1726 schijnt dat geheel anders te zijn toegegaan, blijkens het Placcaat, door Haar Ed. Grootmogende door den druk bekend gemaakt.

"Also wij in ervaringe zijn gekomen, dat bij de tegenwoordige inbraak van Dijken, uyt de Huyzen door het water beloopen, en nedergestort, als die omringt zijn met water, gelijk mede uyt de Praamen, Schuyten, of ander Vaartuig, Meubilen, Huysraad, Kasten, Kisten, Hennip, Balken en wat des meer daar in, of aan behorende is *weggehaalt*, *geplundert*, *gerooft* of na elders vervoert werd. *Zoo is't* dat Wij, om de ongelukkige Menschen tegen zodanige roveryen, zoveel mogelijk, te beschermen, goedgevonden hebben te verklaren en te statueeren, zoals Wij verklaren en statueeren mits dezen, alle zodanige roverijen te houden voor gequalificeerde Dieverijen; als Huysbraaken, en zodanige, waartegen de straffe des Doods gestelt, en dat mitsdien allen en een iegelijk, die aan zodanige zaken schuldig worden bevonden, met de *koorde* zullen worden gestraft, dat er de Dood na volgt.

Belovende hier mede, op dat de Daders des te beter mogen worden ontdekt een praemie van *hondert* guldens aan degeene, die zodanige Misdadigers zal weeten aan te wijzen, dat ze in handen van de Justitie geraken, en van het fait overtuigt werden; alsmede, zo denzelven daar ook aan mogte schuldig zijn, impuniteit van de straffe boven de praemie, en dat deszelfs naam, zulks begeerende, zal worden gesecreteert enz. enz."

Zouden de menschen beter geworden zijn, of is de betere inrichting der policie oorzaak, dat dergelijke waarschuwingen overbodig zijn geworden?

WAT ER ALZOO IN EEN BURGERHUIS VAN DE 17e EEUW TE VINDEN WAS.

DOOR

D. VAN DER KELLEN JR.

(Vervolg van bladz. 246).

"En hoe staat het er mede: is het kleintje al gedoopt, of maakt men hier niet veel haast daarvan?"

"Bij de Roomsch-Katholijken, dat weet gij, brengt de leer mede, de kinderen zoo spoedig mogelijk te doopen. Onder ons was dat vroeger ook zoo, maar tegenwoordig is dat alleen onder de mindere burgerlui de gewoonte, even als bij de streng geloovigen, die het er voor houden, dat de doop de erf-

zonde afwascht. Wat de menschen zich van die afwassching al rare ideeën vormen, bleek me nog bij onze voorgaande baker. Op een mooien dag ging ik met mijne vrouw weder voor 't eerst na hare bevalling uit; het kindje, dat door de baker gedragen werd, was toen vier weken oud. 't Was heerlijk weer, maar op eens betrekt de lucht en een zwaar onweder is in aantocht. Daar gaat me een, twee, drie de baker, zoo hard haar oude beenen dat toelieten, met het ongedoopte kind aan den loop en rust niet voor ze thuis is. We volgden haar zoo spoedig we konden, en naar de oorzaak van hare haast gevraagd hebbende, zeide zij "met zulk een ongedoopt kind, zulk een klein verd..melingetje, kon de hand des Heeren ons getroffen hebben!" Dat arme kind! Hadde de bliksem de keus gehad op wie hij neer zou komen, gewis hij had niet het kind maar de baker getroffen, want den volgenden dag moesten wij haar om hare verregaande diefstallen wegzenden. [1]

"Onder de hoogere standen maakt men tegenwoordig minder haast met het doopen en wacht men gewoonlijk tot de moeder haar zoogenaamden "kerkgang" gedaan heeft; dat gebeurt zes weken na hare bevalling. 't Heet een schandaal, als een vrouw vóór dien kerkgang op straat of in 't openbaar wordt gezien, iets, wat ik altijd bespottelijk vind; want kan een vrouw zes weken wachten met den goeden God dank te zeggen voor het haar geschonken geluk; dankt ze niet reeds, terwijl ze daar nog zwak en hulpbehoevend neerligt in hare stille kraamkamer en in gezelschap van den trouwen deelgenoot in haar geluk, dan zal die dankbede in 't openbaar ook zoo erg hartelijk niet gemeend zijn, omgeven als men daar is van menschen, die ons voor een groot deel geheel onverschillig en vreemd zijn.

"Vroeger, maar dat is thans geheel uit, volgde er dan dadelijk bij de thuiskomst van den "kerkgang" een feest en maaltijd, "begankenismaal" geheeten, waarbij het zeer druk toeging, als blijkt uit de keuren daarop gesteld, waarbij 't verboden werd *hier* meer dan zes, *daar* meer dan twaalf vrouwen ter begankenis-maaltijd te ontvangen, terwijl, toen na de hervorming die keuren versleten zijnde, de geestelijkheid die feesten zeer afkeurde en tegenwerkte, als tegen de sabbathwet strijdende. Thans hoort men er niet meer van; maar daarvoor zijn de doopmalen, waarbij ook zoo iets kijken komt, in de plaats getreden.

"Maar om op den doop zelf terug te komen. Ik moet u bekennen, dat ik voor mij er geheel geen haast mede maak, daar die afwassching der zonde boven mijn begrip gaat en ik daarvan niets geloof. Wie kan het van den goeden God veronderstellen, dat Hij ten gevolge van die besproeiing met water dat kind bevoorrechten zal boven een ander, dat Heiden geboren en niet gedoopt is? Een vreemd idee van een rechtvaardig God! En daarbij, wat is er te vergeven, waar nog geen kwaad gedaan is?

"Wil men in den doop een herinnering zien voor de ouders, om het kind naar Christus' lessen groot te brengen, dat is nog iets; maar welke rechtgeaarde ouders nemen zich zulks niet reeds dadelijk bij de geboorte van hun kind voor? Zooals ik met u over die zaken spreek, kan ik echter slechts met enkelen spreken; men zou me vrijgeest noemen; en rust en vrede te houden is ook Christenplicht. Dus ik zwijg liefst over al die zaken. Maar later zal dat alles wel veranderen en de geest van de christelijke leer zich weten te ontdoen van het kleed en de lappen en lorren, waarin men haar gestoken heeft." —

"Och, manlief, zwijg nu toch, als ik u bidden mag; je weet immers, 't doet me altijd verdriet, als ik je zoo hoor spreken."

"En verdriet wil ik mijn beste vrouw niet doen, vooral nu, nu ze zich weer zoo recht gelukkig gevoelt, niet waar? En ook het doopen en de daarmede gepaard gaande opteekening in de doopregisters is toch noodig. Waar moest men anders het bewijs vinden, dat men geboren is?

"Het zij hoe het wil, er wordt veel werk gemaakt van het doopen of liever van hetgeen, wat eigenlijk niets bij zulk een plech-

[1] Voor een paar jaren letterlijk bij schrijver dezes voorgevallen.

tigheid en bij de christelijke nederigheid te pas komt. Ieder naar zijn stand zoekt zijn kind dan zoo fraai mogelijk met satijn en zijde op te schikken; het is haast niet terug te vinden onder al de kant, waarin het als verborgen is, en waarover weer een satijnen wade met kanten, soms met hermelijnen rand gespreid wordt. Eindelijk kwam voor de koude bij het verlaten der kerk nog een fluweelen of damasten kleed over alles heen.

"Dan weder ziet men den doopeling in een doopkleed van wit satijn of zijde met zulk een langen sleep, dat die twee of driemalen om den hals van de baker gewonden of door een der getuigen gedragen moet worden. Er zijn wel van die doopstellen, die meer dan twee duizend gulden kosten; dus ge begrijpt, zóó uit te blinken is alleen mogelijk voor de grooten, schoon ook de deftige burger er niet tegen opziet voor die gelegenheid 'eens diep in de beurs te tasten. Ook bij hen ontbreekt het niet aan kant en zijde, en vooral op de luiers is men dan bijzonder keurig, en op de gestikte en chitschen dekentjes! Bij die gelegenheid wordt ook het pronk-speldenkussen aangesproken, en de met zooveel zorg met spelden gestoken harten en kransjes en namen worden thans gesloopt.

"Wacht eens even, ik kan u een meer duidelijk denkbeeld geven, door je het portret van een onzer kleintjes in doopkostuum te halen; 't hangt hiernaast." —

"Goede vriend, wat geeft ge u toch een moeite voor ons."

"'t Heeft niets te beduiden, anders is het toch niet mogelijk, dat gij u een denkbeeld van zulk een aangekleed popje kunt maken. Ge moet de schilderij niet als kunstwerk beschouwen; uit *dat* oogpunt beschouwd is 't niet veel bijzonders, maar ge begrijpt, een goed kunstenaar zou zich niet met zoo iets ophouden. Wij wenschten dan ook hoofdzakelijk slechts een portret van de kleeding te hebben.

Een doopeling.

"Maar nu het onze over het opbakeren. Wij hebben er het onze van, maar wie er nog meer genoeg van had, het was het arme kind, dat zoo schrikkelijk gefrommeld en gedommeld was geworden. Geen wonder dat het zich met kracht verzette en menig kantje gescheurd werd door de kleine handjes, waarmede het schepseltje zich zocht te verweeren. Daarom vertrouw ik in die oogenblikken geen één baker; haar plicht, haar eer, haar roem vereischen, dat het kind er uitziet als "een brand" en onverfrommeld. En wie kan zulk een kunststuk uitvoeren, wanneer de kleine rebel zich verweert? Neen, een paar droppeltjes slaapdrank alleen kunnen haar redden, zooals in de kerk de dot (de in melk gedopte gesuikerde pop) haar te hulp moet komen, om te verhoeden, dat de kleine dwingeland den dominée overschreeuwe.

"Inmiddels heeft ook de vader zich gekleed, waarvoor dikwijls een nieuwe tabberd of pak was aangeschaft, — de deftige burgers trokken dan hun feestkleed aan, waarin ze getrouwd waren en mee ten avondmaal gingen. De getuigen, de broeders, zusters, vrienden, die mede ten doop zouden gaan, kwamen achtereenvolgens aan, ieder naar vermogen op zijn fraaist getooid.

En is nu alles gereed, dan wordt somtijds nog vóór het naar de kerk gaan aan

buren en bekenden vergund, het kind, of liever zijn mooie pak te komen zien, en hun eenige ververschingen voorgezet. Zonder wat te eten of te drinken kan het bij ons nooit afloopen. Eindelijk is alles gereed, en al naar de stand en middelen het toelaten, stijgt men in de karos of gaat men te voet. In het laatste geval loopt de baker als een princes met het kind op de armen, waarover dan een sprei, van boven op de schouders van de baker vastgespeld, neerhangt. Vroeger volgde daarbij een talrijke stoet van belangstellenden, die dan bij het tehuis komen aan het feestmaal deel nemen mochten. Door keuren zocht de regeering dit tegen te gaan. De stedelijke overheid bemoeide zich vroeger met alles, tot in de minste kleinigheden, en wel is het vreemd, dat een volk, dat steeds als zoo vrijheidlievend genoemd wordt, het toeliet, dat zij zelfs in hunne woning niet vrij waren, zooveel personen bij zich te ontvangen als hun zelf goed dacht. Wij voor ons, wij zouden er ons tegenwoordig niet gaarne aan onderwerpen.[1]

"In vroegere tijden gebruikte men bij het doopen groote zware steenen of koperen doopvonten, die in een bijzondere kapel of wel in het koor der kerk op een vaste plaats stonden. Komt gij in 's Hertogenbosch of in Zutfen, vergeet dan niet in die steden de beide prachtige koperen doopvonten te gaan zien. Zij worden met deksels gesloten, die zóó zwaar (niet lomp) zijn, dat ze opgeheschen moeten worden, zoo men ze gebruiken wil. Thans echter geschiedt bij de hervormden de doop binnen 't hekje voor den preekstoel, waar men eenvoudig een koperen of zilveren, soms een gouden bekken, meestal geschenken van den een of anderen rijken gever, op een koperen voetstuk plaatst, en er dan eenig warm water ingiet.

[1] Men beklaagt zich in onzen tijd nog al eens over strenge policieverordeningen, schoon die ons in onze huizen toch geheel vrij laten. Toch kan hij, die zelf voor orde is, in onze tegenwoordige reglementen niets vinden, wat moeielijk na te komen is, of wat hij reeds, ook zonder reglement, niet gedaan of gelaten zou hebben. Alleen is het te bejammeren, dat waar de wetten bestaan, niet strenger op de nakoming gelet wordt.

"Wat bij het doopen een treurigen indruk geeft, 't is wanneer men een klein schaap binnen het doophek gebracht ziet, dat in den rouw is, waarvan de moeder in 't kraambed is gestorven. Dan is het geheel in 't wit met zwarte randen en strikken. Eveneens. ziet men ze ook zoo in rouw, wanneer de ouders in rouw zijn.

"Komt men uit de kerk, dan wordt het kind door den vader gezegend, waarop weder de gesuikerde rijnwijn voor den dag komt, en de beker met den versierden kandeelstok lustig rondgaat.

"Inmiddels is de feestdisch gereed gemaakt, die dikwijls niet voor de bruiloftstafel behoeft onder te doen. Hoe fraaier ze is, hoe meer eer voor den kleine en voor de familje. Aan heildronken en dichterlijke uitboezemingen is er dan ook geen gebrek, vooral wanneer de doopeling, na door de baker uitgekleed en weer herkleed te zijn, aan de tafel verschijnt en den gasten op nieuw gepresenteerd wordt. Dat de pillegift, door den Peter en Meter gegeven, ook daarbij ter sprake komt en van alle zijden bezien en beoordeeld wordt, kunt gij wel begrijpen. Dat die ook dikwijls stof tot jalouzie tusschen de verschillende leden der familje geeft, is ook vrij natuurlijk. Heeft oom Jan aan het kind van Neef Piet iets gegeven, wat een paar gulden meer kan gekost hebben dan wat hij aan dat van Neef Klaas gaf, dan vergeet men zoo iets niet licht." —

"Naar men zegt, wordt van die pillegiften veel werk gemaakt, 't zal dus, dunkt mij, op die wijze een dure liefhebberij worden." —

"Wat een mensch, die een eenigzins groote familje heeft daaraan een geld kan kwijtraken, zou ik u kunnen toonen. Ik heb hier een uittreksel uit een "Dagboek" van een mijner nichten "*Maria* van den *Corput*, geb. 31 Oct. 1603, gehuwd 26 Nov. 1624 met Mr. *Abraham van der Meer*, en voor de tweede maal met *Chanel Loten* den 27 Sept. 1648". Ik vond het onder hare nalatenschap en heb voor een aardigheid er uit overgeschreven, wat al kinderen dat goede mensch en haar mannen ten doop geheven, en wat al geld zij aan pillegiften besteed hebben. Zoo ik niet vreesde, u te vervelen,

zou ik het u met alle genoegen eens voorlezen." —

"Wel zeker, recht gaarne hooren we alles, wat ons te dien opzichte iets leeren kan." —

"Zoo als gij wilt. Hoort dan slechts.

Memorie van de kinderen, die mijne L(ieve) Man oft ick geheven hebben. [1]

Anº. 1625 in Mey heeft mijnen L. Man getuyge geweest van een Dochter van Neef de Wilhem, genaemt Maria, — gaven tot een pillegave eene *silvre Schale* costende 44 gld.

Anº. 1625 in September is mijnen L. Man getuyge geweest van een Soon van Monfrère *de Wit* [2] genaemt JOHAN. [3] Wij gaven 2 silvre *Schalen*, die costen 83 gld.

Anº. 1626 heeft mijnen L. Man getuyge geweest over een Soon van *Geertjen Loureyss* en gaven een dobbelen *rijder* doende II — 6 (*f* 11 — 6 stuiv. ?) en een Spaensche mat 2—8 (*f* 2 — 8 stuiv. ?)

't Selve Jaer heeft mijnen L. Man getuyge geweest van een Soon van *Gerrit* onsen Schoenlapper (!) genaemt Jan en gaven 1 Engelot 6—4 en een Spaensche mat 2—8.

Anº. 1627 heeft mijnen L. Man getuyge geweest van een Soon van ons Neef *van Velsen* genaemt Willem — gaven tot een pilgave een silvre schaal costende 40—17.

Anº. 1630 heb ick getuyge geweest in October van een Dochter van Monfrere *van Sypesteyn* genaemt Maria gaven een silver *Commeken* costende 26 gld.

Anº. 1632 in November heb ick getuyge geweest van 't eerste kind van onse dochter *de Jonge*, [4] sijnde een Soon genaemt Bonifacius gaven tot een pilgave 2 silvre *tellooren* (borden) costende 90 gld.

Anº. 1633 in December heeft mijnen L. Man getuyge geweest van een Dochter van onse dochter *de Jonge* genaemt Anna gaven een silvre *kandelaer* costen 73 gld.

Anº. 1635 in Augusti heb ick getuyge geweest van een Dochter van *Cornelis Pieterssz.* onsen Pachter en gaven tot eene pilgave eenen silveren *bierbeker* costende 22—10.

Anº. 1636 in January heb ick getuyge geweest van een Soon van Monfrere *Vivier* genaemt Johan en gaven tot een pilgave eenen silvren *Mostertpot* met een *peperbosse* (geschikte geschenken voor een pas geboren kind!) costende 56 gld.

Anº. 1638 in Meert heb ick getuyge geweest van eenen Sone van onsen Soon *Willem van der Meer*, genaemt Jacob en gaven tot een pilgave 30 Rycxdaalders comt. 75 gld.

Anº. 1639 den 8sten February heb ick getuyge geweest van de dochter van onse *Josijntjen Gerrits* genaemt Anna en gaf tot een pilgave 2 silvre *lepels* costende 7—10—0.

Anº. 1645 den 20sten November heb ick getuyge geweest van een Soon van mijn Soon *Noey* genaemt Gerard, die dynsdach te voren op den 14den geboren was en gaf tot een pilgave een *silvre Cruytdoos* costende naer mijn onthout omtrent 12 pont groot.

Anº. 1647 op den 7den October sij ick getuyge geweest van een soon van mijn Soon en Dochter *Noey* genaemt naer myn L. Man Z(aliger) Abraham en gaf tot een pilgave Eene *goude vliege* met haer toebehooren [1] verciert met elf diamant steenen weerdich sijnde met gout en fatsoen omtrent hondert gl.

Ano. 1650 den 12den January is mijnen L. Man [2] getuyge geweest van een

---

[1] Medegedeeld door den Heer J. Rutten te Dordrecht.

[2] *Jacob* de Witt, gehuwd met Anna van den Corput.

[3] *Johan* de Witt, vermoord te 's Hage in 1672.

[4] Dit was dus een kind uit een vroeger huwelijk van v. d. Meer.

[1] Vliege. Waarschijnlijk een verciersel (op den hoed?) in den vorm van een vlieg.

[2] Dit was haar tweede lieve man, die waar-

Dochter van onsen soon *Noey* genaemt Belia en gaven tot een pilgave een *silver Lampet* (schenkkan) costende 255—2—8.
Den 30 Mey geboren sy ick getuyge geweest van eenen soon van onsen sone *Loten* die genaemt is Isaack en gaven tot een pilgave een Doorluchtige gedreven *silvere benne* (kraamben) costende 225——
Den 8? December 1651 is geboren een Dochter van Neef van *Zwyndrecht* genaemt *Cornelia*, waaraf mijne L. Man getuyge is en gaf tot een pilgave een cleyn *silvren lampet* met een *becken* ovaelsgewijse costende 114—8—0.

An°. 1657 den 2den Augusti is geboren een Dochter van Neef *de Witt Ruwaert van Putten*, genaemt Anna, waaraf ick getuyge sy geweest en gaf tot een pilgave eenen *silveren Hangblaker* costende 66—.

An°. 1659 den .... Mey ben ick getuyge geweest van eenen soon van *Stryen Pauwelssz. Ussspeck* die genaemt is *Cornelis* en gaf tot een pilgave een *silveren beker*, costende 19—10—.

An°. 1660 den 16den Mey is geboren het eerste kint van mijn Dochter *Vivier* synde een Soon waerof ick getuyge sy geweest genaemt Antony en gaf tot een pilgave een groen *Moré ledikant*, waerdich naer mijn gissinge 280—0—0.

An°. 1667 den 11 Jannuary is geboren een Dochter van mijn Soon en Dochter *Vivier* alwaer ick op den 17den synde Maendag sy getuyge geweest en is naer my genaemt Maria. Ick gaf haer tot een gedachtenisse 14 fijne *Damaste servetten* met een *Schietdwael* en een vierkant *tafellaken*, daertoe alle van mijn hant gesponnen gecost hebbende 110—0—0.

schijnlijk, zooals men uit de pilgaven, die van meér belang worden dan bij haar eersten man, kan opmaken, over meer middelen kon beschikken. Misschien ook was de eerste zuiniger.

An°. 1669 den 5den October sy ick getuyge geweest van een Soon van mijnen Sone en Dochter *van der Meer* die naer mijnen L. Man Zal. ged. *Abraham van der Meer* is genaemt. Ik gaf hem tot een gedachtenisse een schoon gedreven silver *Schauffoir* (komfoor) en een *schotel* fraai gedreven cost my hondert twee en tnegentich gulden.

Gij ziet hieruit, dat men niet alleen zaken tot pillegiften schenkt, die voor het kind van dadelijk nut kunnen zijn, maar ook dingen, die eerst op lateren leeftijd van dienst zullen worden, dat het niet alleen zilverwerk is, wat men ten geschenke geeft, en eindedat men zich niet geneert, geschenken in klinkende munt te maken. Men meene niet, dat dit alleen geschiedt bij ouders, die behoeftig zijn of die 't noodig hebben, neen, zelfs onze Prinsen Stadhouders werden door de Algemeene Staten, die gewoonlijk als Peters over hunnen doop stonden, met geld beschonken. Zoo b. v. kreeg Willem III van hen een pensioenbrief van 8000 gld. —, van de Staten van Holland een van *f* 5000 —, van Amsterdam een van *f* 1000 —, van Leiden een van *f* 1200 —, van de Staten van Zeeland een van *f* 2000 enz. Die brieven waren dan in gouden of zilveren dozen gesloten, die op zich zelf reeds een kostbaar geschenk uitmaakten. Willem II o. a. toch kreeg bij zijne geboorte een gouden doos, waard *f* 1259, waarin een pensioenbrief van *f* 8000 van de Alg. Stat. Over 't algemeen is het tegenwoordig meest gebruikelijk onder den deftigen stand, luurkorven of bennen (soms van zilver, zooals we hierboven gezien hebben) met toebehooren te geven, terwijl Peter of Meter gewoonlijk hun petekind een rinkelbel van goud of zilver met een fluitje en ketting om den hals hangen. Zilveren papkommen met lepels maken ook een goed geschenk uit. En nu meen ik u medegedeeld te hebben, wat er over die zaken mee te deelen valt, en kunnen we voortgaan met mijn huis eens te doorloopen en te zien, wat er te zien is."

(*Wordt vervolgd.*)

DE MITRAILLEUSE IN VROEGERE TIJDEN.

Een groot verschil bestaat er tusschen de wijze van oorlogvoeren in de middeleeuwen en die van onzen tijd. Persoonlijke kracht, moed en geoefendheid in het hanteeren der wapenen en verdere vernielingswerktuigen, dat waren de vereischten van een middeleeuwsch krijger; in onzen tijd echter werd het snelladen en het juisttreffen van het schietgeweer de hoofdzaak voor den soldaat.

Dit heeft de Fransche ex-keizer ook ingezien en waarschijnlijk daarom de mitrailleuse uitgevonden, zooals men beweert. De 25 of 37 loopen, die in zulk een stuk vereenigd zijn, zenden thans evenveel kogels op den vijand af als hetzelfde getal soldaten kan doen. Daarom heeft dan ook (ten minste als de couranten waarheid spreken) de keizer tot een belooning voor zijne uitvinding, de gelden, gestort door hen die zich van den dienst vrijkochten en waarvoor hij andere soldaten had moeten leveren, door zijne mitrailleusen doen verdienen en die duitjes in zijn eigen zak gestopt. Op de 2000 man toch moet hij 500 achterwege gelaten en daarvoor een zeker aantal mitrailleusen in de plaats gesteld hebben, die even veel dienst zouden hebben moeten doen als zijne levende werktuigen.

Maar laat ons niet spotten met een zaak zóó vreeselijk, zóó menschonteerend als de oorlog en wat daarbij behoort.

Die schoone uitvinding dan, die toch niet heeft kunnen verhinderen, dat de keizer zijn rijk verloor, is geen uitvinding van dien man. 't Is al weer een Fransche bluf.

Hij, mag ja (als 't geen ander voor hem gedaan heeft) het moordend werktuig verbeterd hebben, als men het woord verbeteren mag gebruiken bij het zekerder en sneller moorden, maar het hoofddenkbeeld: "het op één punt bijeenbrengen van een groot aantal loopen," dat beginsel is reeds voor eeuwen in praktijk gebracht, zooals blijkt uit het hierbijgaand plaatje uit de eerste helft der 16e eeuw.

Men bediende zich van dit geschut voornamelijk bij straatgevechten; vooral wanneer de straten nauw waren, moet het met vrucht zijn aangewend geworden.

In 1579 werd door deze stukken, zoo deelt ons de Heer Schaepkens mede, bij de belegering van Maastricht door de troepen van den Prins van Parma den belegerden groote dienst bewezen. In dat beleg, door de burgers, die slechts door een duizendtal soldaten gerugsteund werden, met grooten moed en volharding gedurende langen tijd uitgehouden, gebruikten zij de mitrailleusen in de bressen,

waar ze de Spaansche manschappen bij hoopen wegmaaiden.

Uit de afbeelding ziet men, dat de loopen niet zooals tegenwoordig als een bundel *om* elkaar liggen, maar gerangschikt zijn in vier rijen *boven* elkander. Elke rij bestaat uit acht loopen, die naar het schijnt op ijzeren bouten of misschien op een vloer liggen; om ze van *boven* op te sluiten, werden boven elke laag twee bouten van den eenen wand van het affuit of der wagen, waarop het geheel rustte, tot den andere geschoven, waarom we tot verduidelijking op het plaatje een der bouten half weg hebben laten uitsteken.

Men begrijpt dat eene mitrailleuse van onze dagen eene van vroeger bij de eerste twee losbrandingen gedemonteerd en tot zwijgen gebracht zou hebben, daar wij de inrichting der eene in hare kindschheid en die der andere in hare volmaking zien.

Vroeger zullen waarschijnlijk de loopen stuk voor stuk geladen zijn geworden, terwijl bij de nieuwe fransche stukken de vijfentwintig, en bij de pruissische de zevenendertig loopen op eens door het inzetten van een los stuk gereed zijn. Het lossen van het geheele stuk geschiedt door slechts anderhalf maal een krukje om te draaien, terwijl vroeger elke loop afzonderlijk moest aangestoken worden.

Wat het richten der stukken betreft, daaraan was zeker niet veel te denken.

Behalve deze mitrailleuse had men nog een ander soort; men wist namelijk eenige geweren aan elkander op den rug van een paard of ezel te bevestigen. De dieren moeten daartoe afgericht zijn geweest, daar ze anders door den kop werden geschoten. In ieder geval moet dit een vreemd wandelend geschutgevaarte geweest zijn.

IETS OVER DE STADS-KEUREN, ALS RIJKE BRONNEN VOOR DE KENNIS DER NEDERLANDSCHE TAAL,

DOOR

Mr. J. SOUTENDAM.

(Vervolg van bladz. 265.)

Het 25e art. van den IIIen tit. van ons keurboek is zeker vastgesteld met het oog op de Hoeksche en Kabeljaauwsche twisten. De *Delfsche* poorters, die ten allen tijde, zoo als Bleyswijck getuigt, vrome patriotten — later synoniem met "*Keezen*" — en groote voorstanders van de vaderlandsche vrijheid waren, behoorden onder de hevigste Kabeljaauwen, waarvan hun verzet tegen Hertog Albrecht van Beyeren, die *Delft* na een beleg van twee en een halve maand innam, onder meer tot bewijs kan strekken. Om het zamenrotten zoowel als de verdeeldheid en partijzucht onder de burgers zooveel mogelijk tegen te gaan, werd door den magistraat verboden "met malcanderen enyge *caproenen*, *hoedekins*, *levereyen* of *divisen* te dragen", op een boete van III L (*f* 3.— van onze munt) voor elken overtreder. Een *caproen* of *capruyn*, ook wel *kovel* genoemd, was een hoofddeksel, dat tevens de schouders bedekte; de *kappe* beschermde alleen het hoofd. Het nog gebruikelijk spreekwoord "*kap en keuvel aan elkaër praten*" dankt er zijn oorsprong aan, en in het *Overmaasche*, ook in eenige gedeelten van *Zeeland*, worden de vrouwemuts en de daarvan afhangende kant, welke hals en schouders bedekt, door die benamingen steeds onderscheiden. *Hoedekins* zijn *kransen*; *hoedekin* is het verkleinw. van *hoed*, dat vroeger dezelfde beteekenis had. Een aanhaling uit een middelnederl. geschrift (*die gulden legende* of *dat passionael*) maakt dit duidelijk. Ik lees daar: "die engel hadde in sijn hant twee *hoeden* van rosen" en verder: "O mensche

du hebste (gij hebt) een *hoedekijn* van bloemen, ende ic ben god ende heb een doerne crone". De dooden werden er weleer ook mede versierd, en gedurende het woeden der "gave Gods" of "heete sieckte", in den loop der 16e eeuw, werd te *Delft* een verbod uitgevaardigd tegen het gebruik van "roosen hoeden, ruyckers, bloemen of enigerley tacken van cruyden" op het doodkleed neer te leggen. Wat met *levereyen* bedoeld wordt verklaren ons de boven vermelde *keuren* of *voirboden* (verboden) van *Brielle*, waar het volgende wordt gezegd: "Item en sal nyemant, die poorter ten brielle is, draghen *enichs heren clederen* of *leveryen* of ymants anders, dan ons liefs heren van Voorne ende synre (zijner) stede vanden brielle, ende die sculs (schouts) clederen", enz. Wat men thans *insigne*, *distinctief* noemt, een onderscheidings- of herkenningsteeken door de leden van een genootschap of vereeniging aangenomen en gedragen, heette in de 15e eeuw *devies*. Het bestond meest in een *symbool* of *allegorische figuur*, waaronder een korte spreuk of enkele woorden waren geplaatst. Gelijk bekend is, wordt in de wapenkunde door *devies* de spreuk bedoeld, die soms het geslachtswapen vergezelt.

Een zonderlinge bepaling is in den titel, die over *vechten ende wapen te houden* handelt, opgenomen. Zij luidt als volgt: "Voirt en moet (mag) niemandt binnen die vrijheede van delf (d. i.: in de stad en binnen anderhalve mijl rondom haar) enygerhande wapenen draghen, hoe die genoemt mogen weesen, dair die *lemmer* langher of (van) wesen sal, dan anderhalf vierendeel (4½ R. duim). Ende dair salmen een rinck (ring) toe (voor) maken ende hanghen voir der stede huys (stadhuis). *hoe diep die lemmer dair doer* (door) *gaen sal*, bij III pont ende dat wapen". (d. i.: op verbeurte van III p. e. d. w.). Tot verklaring der beteekenis van den *ring*, als maat voor de gepermitteerde breedte van het mes, kan dienen een keur van 1552, die "doir die meenichfuldicheit" van honden, in *Delft* rondloopende, noodzakelijk werd gemaakt. Daarbij werden alle inwoners der stad gelast binnen 14 dagen zich te ontdoen van hunne honden, die niet zouden kunnen passeren door "*den rinck*", die aan den toren van 't stadhuis gehangen zou worden. Vermoedelijk diende die ring — later, in 1563, waren het "zeeckere *Ringhen*" — ook tot maat van de gepermitteerde breedte van alle honden, *die men wilde opruimen;* want *haeswinden*, *spilgoenen* (een soort van jagthonden, aldus genoemd naar hun *spille*-pooten), *bracken*, *waeterhonden* en alle *bloit*(bloed)*honden* mogten, ongestraft, worden gehouden. Zij, die deze proef doorstonden, zouden kunnen gezegd worden *door een ring te zijn gehaald*, echter niet in den zin der uitdrukking, welke gemeenlijk wordt gebezigd van hen, die de Franschen "*tirés à quatre épingles*" noemen. Het komt mij voor, dat beide maatregelen voornamelijk tegen de geringere poorters en inwoners — wat de *messen* aangaat ook tegen de buitenpoorters, die op 't platte land woonden — werden gericht. Zij toch waren het die *knijven*, (lange messen, die men op zijde droeg) *priemen*, (dolken, ponjaards) *upsteeckers* (een soort van lange zakmessen) en dergelijke droegen en bij de minste oneenigheid van leer trokken, niettegenstaande genoemde wapens onder de *verbodene* behoorden, zoo als o. a. blijkt uit de keur, gemaakt op "*vichten ende onbehoorlicke vergaderingen*", waarbij o. a. "lange felle upsteeckeren, *gheen gemeen* (gewoon) *brootmes* wesende" te dragen, op verbeurte van III L en het wapen, wordt geinterdiceerd, om van andere "instrumenten" tot moord en doodslag uitgedacht niet te gewagen. Bij een *lengte* dus van 4½ R. d. mogten de messen — *brood-* of *zak*messen — niet *breeder* wezen, dan door de *wijdte* van den ring werd bepaald.

In een volgend artikel, waarbij verboden wordt aan hen, die bier tappen of "*gasterye*" houden binnen *Delft*, voor de oogen der gasten het een of ander handwapen te leggen, — waaronder verstaan worden: *piecken*, *stauen* (zwijnstaven, zwijnsprieten of verrejagers), *berdaxen* (een soort van bijlen), *codden* (knuppels: hiervan is *koddebeijer* afgeleid) enz., — geeft het woord *gasterye* mij aanleiding, om het een en ander mee te deelen over de kroegen, wijnhuizen en restauraties van den ouden tijd. Men vindt gewag ge-

maakt van *cameretten*, *openbaer taverne*, *gasterye* en *drooge gasterye*, *cokene*, enz. *Kameretten* vond men o. a. te *Delft* en te *Arnhem*. In 1419, zoo vermeldt van Hasselt, *Geld. maaltijd*, blz. 164, werd in de "*Kameretten*" te *Arnhem wijn* getapt, terwijl in de *Brielsche* keuren van 1440 en volg. jaren gesproken wordt van "*tappers* of die ghene die *camerette* houden." In de *Quicken* van Roemer Visscher, VIIe schock, n°. 7, komt een zamenspraak voor tusschen een jager en een vrijer, waarvan de eerste een haas, de andere een "haesin" zegt te jagen. "Ick jaegh," zoo spreekt de weiman, "met bracks, met winden, met dunne fretten. Van mijn vangst *smul* ick in de *Cabaretten*." De beteekenis van het woord is niet twijfelachtig: thans zou men spreken van kookhuis, restauratie. Het fr. *cabaret* is er van afgeleid en Van der Schueren, die in het midden der 15e eeuw een Duitsch-Latijnsch woordenboek zamenstelde, verklaart het door "*daer men kaickt*" (kookt). *Gasterye*, van gast, dat *vreemdeling* beteekent, afgeleid, was een plaats, waar vooral reizigers zich kwamen verkwikken. In de *drooge* was waarschijnlijk het tappen geen hoofdzaak; daarvoor waren de *openbare tavernen*, waar zij bijeenkwamen, die niet gaarne "op een droogje" zaten. *Braderye* zou men, dunkt mij, 't best door *gaarkeukens* kunnen verklaren; want als ik in een *Delfsche* keur lees, dat niemand, die braderij houdt, te gelijk met de *spijzen*, die hij *bezorgt*, *brood* mag *laten uitdragen* — eene bepaling in 't belang der bakkers — dan komt het mij voor, dat *kookhuizen* en *gaarkeukens* worden bedoeld, en met den wijzen Salomo mag men ook hier weer verkondigen, dat er niets nieuws onder de zon is. Wanneer reeds in de 15e eeuw te *Delft* keuren op de "*braders*" moesten worden gemaakt, is dat een bewijs voor de uitgebreidheid hunner klandizie, die zich niet alleen bepaalde tot het "*uitdraghen van spijsen*" — het uitgeven van porties — maar ook het verkoopen ervan aan huis meebragt, blijkens een keur, die bepaalt, dat "*die braders gheen vernachte spijse*" (die een nacht overgehouden is) mogten verkoopen, of zij moesten de luî te voren waarschuwen. Het toezigt over die restauraties en eethuizen werd door de stedeboden uitgeoefend. Van *cokenen* (keukens) wordt elders gesproken. Het schijnt, dat zij de circulatie op straat wel eens belemmerden, en daarom werd door schout, schepenen en rade der stede *Delft* verboden "*cokenen ouer die straeten*" te hebben, op een boete van XII β aan de boden. Het waren blijkbaar kookinrigtingen in de open lucht. Ten slotte moet ik hier nog vermelden een soort van vrouwen, die met *broodkorven* en "*clareyde*" (ligtrooden wijn, clairet) mogten rond gaan, overal waar zij binnen de vrijheid van *Delft* werden *ontboden*. In "*bruloften*" mogten zij met heur waar te koop loopen, maar die niet langs de huizen venten. Deden zij dit, dan werd de keur op haar toegepast, waarbij een boete van XII β was bepaald. In de "tafel", die den korten inhoud van elk artikel der keur opgeeft, zoowel als in het artikel zelf, heetten zij *uwelsteren*, denkelijk een verbastering van *wt-* (uut, uit) *veilsteren* of *ventsteren*, door welk woord haar bedrijf volkomen wordt aangeduid. Zij waren louter *brood-* en *roodenwijn-slijtsters*. De bakkers en wijnkoopers moesten in die dagen van protectie, beperking en afscheiding, waarin de verschillende gilden, neringen en ambachten bloeiden en de maatschappij oeconomische begrippen koesterde, geheel afwijkende van de hedendaagsche, natuurlijk beschermd worden tegen de nadeelen, welke het onbeperkt slijten van brood en wijn hun zou berokkend hebben. Men is *nu* beter op de hoogte, en de staathuishoudkunde met haar "*laissez faire, laissez passer!*" zal eerlang alle banden en hinderpalen hebben opgeruimd; als wanneer de gouden eeuw moet wederkeeren, waarvan de 19e reeds zwanger gaat; altijd volgens de zoogen. philantropen, die den mensch nemen, zoo als hij *zijn moest* en niet gelijk hij, helaas, *is!*

Dat de *accyns*, in de oude keuren "*excys*" genaamd, in ons vaderland een *historische* belasting is, zal ik hier niet nader aantoonen. Van *bier* en *wijn* werd ze voornamelijk geheven en onder de voorregten, die door burgemeesteren aan sommige poorters werden verleend, behoorde ook de "*vrijdom van*

excys." Behalve degenen, wien het door de vroedschap gegund was, waren te *Delft* de Raden des graven van Holland en de Hoogheemraden van Delfland ontheven van de verpligting van "*excysen ende ongelden*" te betalen. Als een staaltje van geaccordeerden vrijdom vermeld ik hier het volgende: "Alsoo Mr. Cornelis Gerritsen, Doctor in de medecinen de gemeynte deser steede seer *dienstig* is geweest in den lesten tijt van de *Peste*, soo hebben Burgemeesters en Wethouders denselven mr. Cornelis doctor, omme redenen voorseit ende andere respecten (overwegingen), gegunt ende geaccordeert *vrijdomme van excijse* van de *wijnen*, die hij *'t sijnen huyse inleggen* ende *drincken sal.* Ende dit *sijn leven lang geduyrende.* Aldus gedaen in Schepenen camer op den 22sten April 1560." Sommigen dier bevoorregte luiden maakten echter wel eens misbruik van den wijn, die uitsluitend voor de consumptie van den huisheer met zijn gezin, binnen's huis, mogt dienen. Immers zagen enkelen er volstrekt geen been in om als "*smuycktappers*" d. i.: tappers van onveraccijnsden wijn, ongeoorloofde winst te trekken, door hem bijv. aan hunne gasten te verkoopen of vergelding er voor aan te nemen. De verleende vrijdom van accijns hield, althans ten opzigte van den verkochten wijn, natuurlijk terstond op, wanneer een "*vrij persoen*" — zoo noemde men den vrijgestelde — op dergelijke kwade praktijken werd betrapt. De hierop slaande keur luidt aldus: "Voorts wat *priesters* of *meesters in de Godheyt* (doctoren in de theologie) of *poorters*, *die vry weesen willen* — in een lateren keur heette zij: *vrij persoenen* — Inslaen by vaten ende dairof (daarvan) vercoopen buyten hayren huysen of binnen hayren huysen, als sy gasten hebben, ende dair *gelt*, *gifte* of *mye* (belooning, vergelding) of (van) nemen, dair sullen sy excyse of (van) geven." De wijn, die door zusterhuizen of kloosters werd ingeslagen "ende diese seluen droncken binnen hoeren (haar of hun) cloester," daarvan bleven de nonnen en monnikken excysvrij, tenzij — dit wordt in de keur uitdrukkelijk uitgezonderd — dat ze "*wairlicke luyden*" in haar kost hadden, waarvoor zij accijns moesten betalen "van dat dese droncken." Welke die *wairlicke* (wereldlijke) *luyden* al zoo waren, die nu en dan, bij voorkomende gelegenheden, bij de priors en nonnepaters uit *dineren* gingen, kan ik met twee posten uit de *Thesauriers-rekening van Delft* van 1571 duidelijk maken De eerste zegt het volgende: "Betaelt het *Convent van Sint Aechten* binnen deser stede een *maeltijt* ende *wijn*, aldaer gehouden ende geleyt by mijn Heeren den burgemeesteren, ten tijde als mijn Heer den *Commissaris* Quesnoy hier binnen was, omme te hooren *die hooft-Ingelanden van Delfflandt* Als: *den Abt van Egmondt*, *den Commanduyer in Maeslandt*, *die Proost van Coninxvelt*, *mijn vrouwe van Aerenberghe*, *die Hooge Heemraden van Delfflandt* ende andere Heeren, die aldaer *ter requisitie* van mijn Heeren *ghegheten* ende *geteert* hebben *die maeltijt* ende *wijn* gedroncken, ende aldaer an te coste gehadt, blijckende bij de handt van Mr. Corn. Muys, *pater van 't zelve convent*, die somme van XXV L × St."

De andere: "Den eersten Martii (Maart), als mijn Eerw. heer *Lucas de Acerato* den *biechtvader* van den *Hartoge van Alva* alhier ghecomen was, met mijn Heer de Commissaris Mr. Jan Fonck zijn advocact, hebben mijn Heeren den borghemeesteren, mitsgaders eenighe andere Heeren, als mijn Heer den *pastoir* Duncanus, den *Pater* van *Ste Aechten* ende van *Ste Barbara convent*, Int convent vande *Minnebroeders* met hen — luyden gegheeten, die *maeltijt* betaelt ende daeran te coste gehadt, zoo an *broot*, *zeevisch* ende *riviervisch*, mitsgaders *suycker*, *cruyt* (specerijen), *resijnen* ende andere dingen tot de maeltijt dienende, blijckende bij quitancie van Geertgen Willemsdr., de somme van XX L VII β."

Een bewijs, dat het "*patersvaatje*" zijn gunstige reputatie, in spijt van alle troebelen, nog ongeschonden en onvermengd had bewaard. Verder klinkt het in den eersten post wel wat vreemd, dat eenige Heeren niet ter maaltijd, zoo als wij nu zeggen, *geïnviteerd*, maar *gerequireerd* (ter requisitie) aanwezig waren. Beide uitdrukkingen hebben wel is waar de beteekenis van *ver-*

zoeken, maar thans heeft *requisitie* gewoonlijk de kracht van een verzoek, dat men *niet* afslaan *kan* noch *mag*. Het gebruik is een tyran, en iemand, die, in plaats van publieke *gebouwen*, publieke *huizen* zeide, zou men tegenwoordig te regt op den beganen flater wijzen en zijn verdediging, dat men in de 16e eeuw zelfs de *kerken* aldus noemde, zou hem niet baten. — Ik besluit dit onderwerp met een mededeeling, die het bewijs levert, dat in de kunstlievende en kunstvaardige 16e eeuw het privilegie van vrij accijns zelfs ten gunste der edele toonkunst werd toegepast, al werden ook hare dienaars in de hoogere kringen der maatschappij daarmede niet bevoorregt. In het *Camerbouck van Burgemeesteren* vind ik op 9 Oct. 1553 aangeteekend, dat aan "*Christiaen de Sanger*" vrij excys wordt toegestaan van een half vat bier te termijn, "*als hij tapt ende volck set*". Hij mogt dus binnen elken termijn, dat de bieraccijns geïnd werd, een half vat bier *vrij* inslaan, wanneer zijn tapperij of taverne geopend was en hij "volck" zette, d. i. drinkers en spelers ontving. liet zitten. Waarschijnlijk was hij gedurende sommige tijden van 't jaar niet thuis en stond zijn nering stil, als de dienst van *Apollo* hem naar elders riep en de "*tavernier*" voor den "*sanger*" plaats maakte. *Wanneer* en *hoe* hij zijne talenten ten beste gaf blijkt niet, maar als een niet al te gewaagde gissing zou ik durven aannemen, dat op bruiloften, gildemaaltijden en dergelijke festiviteiten de *waardzanger* wel 't meest zal hebben uitgeblonken. Dergelijke en andere combinatiën waren toen niet vreemd en een *burgemeester-brouwer* was te *Delft* evenmin een zeldzaamheid als een *schilder-brouwer*, waarvan Jan Steen o. a. een bekend voorbeeld oplevert. Evenwel mag men daaruit volstrekt niet opmaken, dat de burgemeesters, die een brouwerij hadden, *bierbuysen* waren, evenmin als het beweren opgaat, dat de schilder Jan Steen de beste kalant van zijn biernering was. Zijne werken bewijzen het tegendeel; immers zou een drinkebroêr onmogelijk met zoo'n vaste hand het penseel hebben gevoerd.

In 't algemeen heeft men veel te hooge denkbeelden van de voormalige brouwerijen. Zij waren meestal van kleinen omvang en, voor zoover mij uit het *register van 't haardsteden-geld binnen Delft*, van 1600 en volg. jaren is gebleken, werkten de grootste met 2 *eesten* en 3 *ketels*, de meeste met 2 van ieder, ja zelfs met minder toestel. Vele brouwers consumeerden het grootste gedeelte hunner brouwten met hun huisgezin in een tijd, toen het bier *volksdrank* en het *Delfsche* brouwsel overal beroemd was, zoodat Huig de Groot in 1600 met het volste regt van zijn vaderstad mogt getuigen, dat zij was "*cocto notissima potu*", d. i.: door puik van bier vermaard. Thans is er van al de vroegere grootheid op dat gebied van nijverheid bijna geen schaduw meer over [1], en als er nu een "*Delfsch orakel*" opstond, zou het de voortreffelijkheid van de weleer "*derde stad van Holland*" op een anderen toon moeten bezingen.

[1] In 1869 waren er te *Delft* 2 *brouwerijen*. Hoe groot het getal van bierhuizen en "*bierhallen*" thans is, kan ik niet opgeven. De laatste *Delfsche lakenfabriek* werd onlangs opgeheven — men denke hier aan het weleer zoo beroemde "*Delfsche puyk*" — en, als ik wel ben ingelicht, behooren de *plateelbakkerijen* tot de geschiedenis en hare producten tot de antiquiteiten. Zie den *Catal. d. Delfsche tentoonst. v. Oudh.* in 1863 gehouden.

VERBETERING OP Blz. 261.

Men heeft mij opmerkzaam gemaakt op een vergissing die ik mij haast te verbeteren. De *Keur van Brussel* is door den jongere Serrure aangetoond *geen origineel* te zijn, zoodat de *Middelburgsche* de oudste blijft. Zoo'n *diplomatische mystificatie* is wel *willekeurig* te noemen.

DE KRACHT DER PEN. [1]

"Den mensch moet de penne groot achten
Om haere wonderbaere krachten,
Want al is de penne stom
Zij spreekt klaer alom."

[1] Op den rand der kerkrekening van Zeveren, 1773.

J. B.

KERKUILEN,

DOOR

C^{s}. VAN SCHAICK.

Onder bovengenoemden titel komt in de derde aflevering van *de Oude Tijd* 1870 een artikel voor van den heer Jan Broeckaert te Wetteren, bevattende het bericht dat in zijne woonplaats een post op eene Kerkrekening staat, van den volgenden inhoud:

"Idem betaelt aen Jacques Dhondt over het schieten van eenen huyl in de Kercke den XX Augustus 1647. XII gr."

Soortgelijk iets leest men in een boek van uitgaven der oude kerk van de Hervormde gemeente te Amsterdam en dat wij hier letterlijk meêdeelen:

"12 Nov. 1596. Aen Cornelis Ockersz, ley decker, voor uylen te vangen, 't stuck 6 Stuvers. *f* 1,16."

Bewijs dat deze ongelukkige schepselen hier te lande evenmin welkome gasten waren, als in 't *land van Dendermonde* en elders in Zuid-Nederland. Waartoe die geforceerde jachten op dit onschadelijk gedierte? hebben wij ons dikwijls afgevraagd. Er zijn immers wel andere kerkuilen geweest, die bloed en tranen hebben doen storten, en die in 't geheim en in 't openbaar zooveel ellende hebben gesticht, dat u de haren ten berge rijzen en tot in het diepste der ziel doen ontroeren, . . . die men ongestoord hun gang liet gaan en moest uitgeroeid hebben; kerkuilen, die bij 't licht der XIXe eeuw nog niet verdwenen zijn en, konden zij naar hartelust te werk gaan, hun uilenwerk op groote schaal zouden drijven. Doch ter zake! Geen woord meer over dat geslacht, dat tegen waarheidszonnestralen op den duur niet opgewassen is.

Laat me, op mijn manier, eens over uilen en den aankleve van dien mijmeren en praten. Een uil is een uil; de een is mooier dan de ander, precies zoo als 't onder ons menschen gaat. De uil was, toen er in Griekenland en Rome nog goden en godinnen waren, zeer gerespecteerd. Men denke aan Pallas, of Minerva. Waar zij zichtbaar was, vondt gij ook den uil: symbool van scherpzinnigheid en doorzicht.

Minerva keek over dag uit, en haar *uil* of lijfwacht hield 's nachts de wacht en keek toe. Immers *die* goden en godinnen konden zoo min buiten nachtrust enz. enz. als wij, arme, zwakke en behoeftige stervelingen. Geen wonder dat de uil toen dermate vereerd werd, als hij later werd verguisd, verjaagd en met betaling van een premie doodgeslagen werd, niet om zijn vorm en kleur, maar om zijn geleerde eigenschappen en hatelijk en droefgeestig geluid.

En, wat het laatste betreft, er is niets muzikaalsch in en nog minder wat aantrekt en boeit . . . veeleer iets wat neerdrukt en, als ge niet wel gemutst zijt, of zieken hebt, huiveren doet. Immers als hij zich laat hooren, is 't meestal hoogst onaangenaam weêr — 't zij in de vroege lente, of in den herfst, wanneer de storm raast, gilt, tiert, en regen of hagel tegen uwe vensterglazen klettert — en dan zoo'n uil op den schoorsteen! Foei! 't is om er ik weet niet wat van te krijgen, als hij zich krassend en brommend hooren laat. Voeg er bij: terwijl men weet, dat hij in den donkeren nacht beter ziet dan over dag, of bij helderen zonneschijn. Hondengehuil en uilengebrom en gekras, dat geeft een doode, zegt het spreekwoord.

Arme uil! En daarom zette men een premie op uw leven en lijf. Want dat laatste moest men toonen, als men om de uitgeloofde premie kwam. Gij hadt niets misdaan dan uw vervelend geluid te laten hooren, en . . . men roeide u uit, ter wille van een dwaze, bijgeloovige gril. Het ging er net meê als in vroegere tijden in Suriname, toen er een

prijs was uitgeloofd op weggeloopen Negers. Breng de hand van zoo'n snaak (kop), en gij krijgt van Gouvernementswege uwe moeite beloond. Enfin! . . . dat is voorbij! en . . . Goddank! Ik ben wel geen voorvechter en beschermer van de emancipatie als te Suriname in 1863 heeft plaats gehad, 't had beter kunnen zijn, maar . . . menschenjachten bestaan er niet meer . . . en dat is veel! 't Ontbrekende zal wel volgen, als er maar op flinke schaal en op eerlijke, echt humane wijze, immigratie en kolonisatie wierde bewerkstelligd. Gave God, dat ieder Suriname, het schoone, vruchtbare Suriname, de makkelijk te leiden populatie, zelfs Negers, kende, zoo als ik een en ander heb leeren kennen, en . . . men zou Suriname niet langer zoo stiefmoederlijk behandelen!

Edoch! een streek lager en afgehouden! Wij zeilen te hoog op en zouden buiten koers raken. Wij begonnen met de uilen in Nederland en zijn reeds in Suriname beland.

De uil geschuwd, de uil ten bloede vervolgd! Dit laatste moge tegenwoordig 't geval niet zóó meer zijn als weleer, het eerste is nog wel degelijk 't geval.

Was de uil in den goeden ouden tijd van Griekenland en Rome, zoo als wij ter loops reeds aanmerkten, 't symbool van scherpzinnigheid en doorzicht, in latere eeuwen werd hij een ongeluksvogel en onheilspeller. En dat alleen op zijn melancholisch, eentonig geluid af, in 't nachtelijk uur op stormachtige avonden meestal aangeheven.

Opmerkelijk echter is het, dat dit vooroordeel en volksbijgeloof niet alleen in de Nederlanden heerscht, maar ook aangetroffen wordt te Suriname, vooral bij de plantagebevolking. Met dien verstande echter, dat zij de schendige hand niet tegen dat schepsel opheft en uitstrekt. Stoot de uil te avond of ontijde zijn eentonig, brommend, lang aangehouden, somtijds hortend en stotend geluid uit, dan is in een oogenblik de heele macht in de weer, maakt allerlei geraas met schoppen, houwers en andere ijzeren werktuigen, om den uil aan 't verstand te brengen, dat men bezig is en werks genoeg heeft, dan dat men met hem meê zou gaan ter eeuwige ruste, waar hij ieder toe opwekt, die geene bezigheden heeft. Aldus leest men uit zijn geluid: *Soema di' no habi foe wrokko*, *kan kom na mi.* (Die niet te werken heeft, kan bij mij komen.) En ofschoon de Neger geen de minste vrees voor den dood koestert, wil hij toch niet, uit gebrek aan bezigheid, den grafslaap insluimeren. Voor een doeniet, of leeglooper, die 't leven niet langer waardig is, wil hij niet te boek staan, hoe traag en loom hij voor de rest ook zij.

De Neger ziet in den uil minder een dood-profeet of onheilspeller, dan wel een Godsbode die zich informeert, wie onbruikbaar is voor den arbeid en naar rust verlangt. Hij vreest hem niet zoo zeer, maar koestert eerbied en ontzag voor hem. Waag het niet, als u uwe gezondheid of leven lief is, hem neêr te schieten; allerminst als hij plaats genomen heeft op een *cancantrie*, d. i. gewijden tamarindeboom. Gij en de uwen zoudt het u gewis beklagen. Wij spreken bij ondervinding. Bijna een geheel, zeer achtingwaardig gezin, mij van nabij bekend, werd er, even voor mijn komst in de kolonie, het slachtoffer van. Op dat punt is men daar uiterst nauwgezet. Wat eetbaar is schiet men neêr; trouwens soortgelijke schepselen als de uil enz., die niemand schaden, worden niet straffeloos aangerand. Zij staan onder de onmiddellijke bescherming van den Neger.

Doch, genoeg van die uilenhistorie en de bijgeloovige vrees, of den eerbied elders, daaromtrent gekoesterd. Zoo weinig die arme schepsels op de sympathie des volks mogen rekenen, zoo hoog staat in Europa de *ooievaar* en, in *Suriname*, de *gado-foeloe* of Godsvogel aangeschreven. Het is een donker veelkleurig vogeltje, ter grootte van ons winterkoningje, dat een zacht fluitend geluid afgeeft, snel rondfladdert en zeer mak is. Het kan niet missen of, vliegt hij bij u binnen, hij brengt u geluk aan, of is de bode van goed nieuws. Het is een even welkome gast in de West, als de ooievaar ten onzent — daarom, in sommige streken, ook *heil-leuver* geheeten, en dien men vooral ten platten lande graag een verblijfplaats gunt, ja, er zelfs voor gereed maakt.

Nog herinner ik mij, hoe bedroefd en neêr-

gedrukt eene weduwe, lid mijner gemeente, te Dwingeloo was, toen zij elders den ooievaar op 't nest had gezien, terwijl haar gast zich liet wachten. Het kon niet missen of er hing haar een ongeluk boven 't hoofd. Gelukkig dat langbeen, een paar dagen later, zich ten harent zien liet. Met kinderlijke vreugde werd hij door de goede, angstige ziel begroet.

BOERENLIEDJE.

VERKEERDE VERKEERING BAART SOBERE NEERING.

Een boeren kroeg.

Zang: Spanjolette.

Kees zit van 's morgens vroeg
in de kroeg.
Hij wint met spa en ploeg
niet genoeg.
Daarom zit hij bij 't Tiktakbord en kan van
Trijn, die prij, vrij. En hij maakt zijn ban-
(den als een man.
Als hij schat en rest, staat zijn spel het best,
En hij slaat Jan Piet zijn lopers op het lest,
van 't Oost na 't West.
Zo dat Krelis bij de Heeren
Als een mens meê leert verkeeren,
Maar hij maakt (o spijt) In de kroeg zijn tijd
En ook menig mooije stuiver kwijt.
Trijntje laat hij met zijn koeijen
In het land alleenig knoeijen,
En zij loopt voor hem, om rust en vreê,
Met botter, kaas en stremmelis in stee.
Maar de Landheer trekt vast niet,
En het smart haar dat ze ziet
Dat'er van haar spoet En slooven dat ze doet,
Niet overschiet.

Uit het vermaaklijk Buitenleven of
de zingende en speelende Boerenvreugd.

TOILET- EN KEUKENBOEKEN

Meest al die boeken waren vroeger in het fransch geschreven of uit die taal overgezet. Tot de eerste behoorden *l'Art de mettre sa cravate*, *Le perfect perruquier*, vooral het *Journal des Demoiselles* met gravuren.

Een der hoofdstukken handelt over verschillende nieuw ontdekte roode en witte blanketsels, die een gansche maand vastzitten, en al zweet men nog zoo sterk, in het minst niet veranderen; een ander, over het maken der schoonste mouches, voorstellende Leda met de Zwaan, de naakte Venus, Adonis, Cupido's, tooneelen uit de Mythologie; een ander over de hoepelrokken, en geeft 18 modellen in een ronde figuur, als een klok, ei-rond, botervat, vierkant, driekant enz. Wederom een ander geeft 35 veranderingen, om een Juffer te hullen, en "by aldien ze slechts stil zit, haar in drie uren te kleeden, om op een bal of bruiloft te gaan." Een hoofdstuk handelt "over het maken van allerhande regtaardige en kostelijke kleedjes, voor boulonneezen en andere schoothondjes;" in een ander wordt de toestel van een compleete hultafel beschreven: het register der daartoe benoodigde voorwerpen beslaat eenige bladzijden. Het 64ste handelt over het bereiden van 132 sjeleyen, die elk een bijzondere verw hebben, het 80ste en laatste behelst "een eeuwigdurenden almanak, die op ieder jaargetij en op iederen dag aanwijst wat voor veranderingen men in de hoofdtooisels, halsdoeken, palatijnen, hoepelrokken, polenissen, zijden en kabrinen koussen, moesjes enz. maken moet. "*La revolte des brasselets* of rechtmatige klagten en grieven der armbanden tegen de kleine mofjes, waarin de juffers kwalijk de vingers kunnen bergen, doch door haar over de hand worden geslooten en daardoor de armbanden in haar recht verkorten." Achteraan een dichtkundig aanhangsel over de "eerlyke beeremoffen." Overgezet is: "*De wel onderwezene Beurzesnijder*, bijzondere handgrepen aantonende, om een hairzak naar de vreemde mode te snijden; met aanteekeningen van coccarden, rozen, duivevleugels, zwaluwstaarten en dergelijke, als ook een toegift van de zwarte kunst in het levendige hair.

G. D. J. S.

EEN FEESTMAAL OMSTREEKS 1722.

(Fragment.)

"Kort daarop werd in het naaste vertrek een groote tafel gedekt, en met zulk een menigte spijzen overladen, dat men ze op verschillende plaatsen moest stutten. Ik telde 18 hoofdschotels, daar nog de assietten tusschen ingeschoten waren. In 't midden rees er een groote piramide met alderhande sjeleyen van verschillende verwen, die tegelijk tot een scheidsmuur dienden, nademaal men daardoor de helft der gasten niet kon zien. De meeste schotels waren piramiedsgewijze opgestapeld, en de spijzen zelve en de toebereiding er van zoo menigvuldig, dat ik twijfel of Trimultio op zijn festijn zoo kostelijke en verscheide soorten heeft kunnen opdisschen.

De spijzen werden tweemaal verwisseld, en op 't laatst aan 't eind der tafel een heele gebraden reê, met vergulden mond en ooren, en aan 't ander eind een groote wildezwijnsrug, en een menigte daarbij gelegde faizanten met uitgebreide vergulden vleugelen en bekken, ook aan weêrskanten een schotel met levend gebraden kreeften, opgezet."

Na dit middagmaal begaf men zich naar een ander vertrek, waar koffij en thee werd gedronken, terwijl sommige heeren in de eetzaal de glazen bleven vullen tot ze niet meer konden zien. Na een paar uren met koffij en thee drinken te hebben doorgebragt, werden de gasten aan den avondmaaltijd genoodigd, die weinig minder en slechter was dan het middagmaal en tot omtrent middernacht duurde. Zulke maaltijden hield men bij voorkeur hier en in Duitschland, des Zondags.

G. D. J. S.

VAN "OVER HET IJ."

DOOR

J. HONIG Jz. Jr.

Derde gedeelte.

(Vervolg van blz. 220.)

De weeld is in haar kreits, 't gaet op een hooghtijdt houwen.
Hooft.

"Zie eens wat mij daar zoo even bezorgd is!" en ik toonde mijn' vriend C. een folio-vel fijn schrijfpapier, als een brief gevouwen met een zegel in rood lak er op afgedrukt.

"Moet ik naar dat zegel afgaan, dan zou ik denken, dat u de eer eener aanstelling in deze goede stad ten deel was gevallen; maar als ik dat verguld op sneê van het heldere papier zie, dan zal het wel eene huwelijks-communicatie zijn."

"Geraden! En wie denkt ge, dat Cupido's schicht zoo naar Hymens bootje drijft?"

"Die vraag is moeijelijker. Om ze te beantwoorden, mogt ge mij wel een lijstje uwer goede vrienden er bij overleggen."

"En toch kent gij de onderteekenaars van dezen brief even goed als ik, en gij zult dadelijk op de hoogte zijn, als ik u zeg dat de Sardammer schipper mij dien brief bragt."

"Ha! Dat aardige meisje immers niet en de jonge man, die ons met zijn jagt eens het IJ overbragt?"

"Gij slaat den spijker op den kop, en nu kan het wel niet anders of ik moet de jongelui met hun ondertrouw gelukwenschen, ja, een klein postscriptum in de missive verlangt nog meer van mij."

"Toch niet om als geleijonker van de eene of andere Zaansche schoone...."

"Och kom, op mijne jaren? Voor een jaar of twintig mogt dat een buitenkansje geweest zijn — het "zilver mijner haren" zou de blonde jeugd thans een glimlach afdwingen. Neen, vader Cats moge zeggen "Oud mal gaat bovenal," ik wil den regel niet staven; — maar, om te weigeren de feesten bij te wonen, zooals men vraagt, daartoe ben ik te vrolijk en lustig. En nog iets, mij wordt opgedragen, ook u uit te noodigen."

Veel eer! Maar dat kan immers niet. Heb ik *wel* gehoord, dan is het bij zulke gelegenheden elken dag feest, en als wij ons hoofd en maag in eere willen houden...."

"Moeten we bedanken!..."

"Dat niet, maar den middenweg kiezen. Ik begrijp zeer goed waarom het u te doen is. Gij wilt dolgraag eens een kijkje nemen, hoe het aan de Zaan in dien tijd "vol van weelde, vol van lust" toegaat, en dat moogt gij mijnent halve. Gij zijt meester van uw tijd, ik niet. Gaarne wil ik Zondag met u de jongelui geluk gaan wenschen, maar, om er twee weken te blijven, daartoe heb ik den moed niet. Steeds eten, drinken, zingen, dansen, pretmaken... ik mogt eens vergeten dat er een Amsterdam was..."

"'t Kan zijn dat het moeijelijk zal vallen om er al de gezondheidsregels uit de hoogeschool te Salerno, door Cats zoo geestig berijmd, in het oog te houden. Toch wil ik het wagen en hoop het met eere er af te brengen, om u later een trouw verslag mede te kunnen deelen van hetgeen ik alzoo opmerkte."

De volgende Zondag vond ons tegen den middag voor het bekende huis te Sardam, dat uitwendig door niets de heugelijke gebeurtenis verried, welke er binnen de harten der bewoners vervulde. Waar anders ten platten lande meestal een eereboog voor het huis prijkte en bloemfestoenen en kroonen het den voorbijganger als verkondigden, dat er "een bruid in huis" was, van dit alles viel

hier niets te bespeuren. Alleen woei er een vlag van het pakhuis naast de woning en scheen het ons toe, dat het huis en zijne omgeving wat meer nog dan anders de reinigende hand ondervonden had.

Wij traden binnen en vonden in het ons bekende vertrek een groot gezelschap bijeen. Aan den tooi der gasten konden we al dadelijk zien, tot wien we ons wenden moesten met den wensch, die ons op het hart lag. Bruid en bruidegom, hunne ouders, broeders en zusters, al waren zij niet aan het middenpunt der tafel gezeten, het nieuwe ietwat zwierige gewaad deed ze terstond, door de wolk van tabaksrook heen, onderkennen van het overige gezelschap, dat wel op zijn Zondags uitgedost, echter geene feestelijke kleedij droeg en wat we begrepen dat met hetzelfde doel als wij gekomen was. We zagen dit gezelschap gedurig afwisselen. 't Was of er open hof gehouden werd en het gansche dorp belang stelde in het geluk dat de familie van onzen vriend genoot.

Terwijl we daar zoo op ons gemak zaten en op het gegeven voorbeeld een vaderlandsche pijp rookten, lieten we onze oogen eens ronddwalen, en waar zouden die zich wel anders henen wenden dan naar haar:

"Moy meijsje van der jeugt met sooveel soets (gesegent."

Zij, die thans, in al den glans harer schoonheid, de hoofdpersoon in het huis, de koningin der feesten was? — Hoe blozen hare wangen, hoe glinsteren die oogjes van vreugde en geluk, hoe lief plooit zich dat mondje als het dank zegt voor de wênschen die, met eenige variatiën, steeds klonken op hetzelfde thema: "ik wensch u zegen op uw voornemen en dat het huwelijk ten bestemden tijd voltrokken mag worden." En wisten we nu al ras van ieder, die haar naderde, wat hij of zij zeggen zoude — en hadden we medelijden met haar, die steeds datzelfde eentoonige formulier moest aanhooren — wij hadden daarentegen wel gewenscht om te mogen deelen in wat er op volgde; geen toch, die het bruidje ongekust liet, eene hulde die den bruidegom op zijn beurt van alle de vrouwelijke bezoeksters ontving!

Op de borst der bruid prijkte een sierlijke bloemruiker, niet geplukt uit den tuin, dien we eens bezochten, maar van zilver en gouddraad geweven. Was dit háár onderscheidingsteeken, de bruidegom had het zijne in de met zilveren loovers en bloemen versierde pijp. De moeders van het jonge paar hadden mede groot toilet; de rijkste versierselen uit haar tresoor waren er aan toegevoegd. Wat al juweel en goud dat daar blonk! Maar zeker het kostbaarste in de oogen van hen die het droegen, was de diamanten boot in den karkant om den blanken hals der bruid en de juweelen knoopjes in den das van den bruidegom, — geschenken toch als het waren, door de jongelieden elkander op den dag hunner aanteekening als bruidegom en bruid gegeven.

Op de groote tafel, rondom welke wij zaten, stonden onderscheidene ververschingen, koffij en geestrijke dranken; terwijl gebak en "lekkers" op verlakte blaadjes van tijd tot tijd werd rondgediend. Het beste wat de kasten inhielden, zagen we dat thans in gebruik was. De kolossale koffijkan met haar beide kranen werd meer dan eens gevuld, en de beide speelnootjes hadden druk werk om de vrouwen te bedienen, even als de speelnooten bezigheid genoeg bij de mannen vonden. Aardig was het om op te merken, hoe het getal der bezoekers afwisselde en hoe men berekende, wie er telkens komen konden. We ontdekten, dat die becijfering gebaseerd was op het uitgaan der verschillende kerken, daar velen dier kerkgangers hun bezoek bij het naar huis keeren aflegden. Zoo zagen we dan ook vele vrouwen met hare kerkboeken in de hand binnenkomen, wat in het eerst onze verwondering had opgewekt, doch om de bovengenoemde reden voldoende werd opgehelderd.

't Was een drukte en gewoel, een binnenkomen en vertrekken, dat iemand het hoofd moest omloopen, en mijn vriend zag mij aan, alsof hij zeggen wilde: "Wat hebt gij begonnen?" Het werd al later en later; de bezoekers verminderden, en eindelijk bleef er niets anders over dan de familie.

"Zie zoo," zeide onze gastheer, "dat rust;"

en behagelijk klopte hij zijn pijp uit en stopte op nieuw, als of hij bij het genot daarvan die rust wilde smaken.

"Ik mag u niet beklagen," was mijn antwoord, "want 't is toch een der schoonste dagen uws levens."

"Dat zegt ge teregt, maar 't neemt niet weg, dat het een heele drukte is en wij geheel uit ons doen raken; en 't is nu nog maar het begin. Die pret is verleden week vrijdag al begonnen. 't Zal u wel niet onverwacht gekomen zijn dat berigt van de ondertrouw van onze bruid?" vervolgde hij glimlagchende. "Nu, we waren het schielijk met de oude luî en de bruîgom eens, wanneer en hoe we het huwelijk voltrekken zouden. Ik geloof dat wij naar den zin onzer kinderen handelden om het maar in de Meimaand te doen. Bovendien er kwam een lief huisje open, niet ver van ons af, dat moeder nog al aanstond. 't Is mijn eerste kind, dat het huis verlaat, en wist ik wel dat er wat meê gemoeid is, toch heeft 't mijn idee nog overtroffen. Wat drukte is ons al niet door 't hoofd gegaan, gezwegen nog van de aanvallen die moeder op mijn kas deed. Wel was er aan het uitzet reeds lang te voren gewerkt, maar nu ontbrak er dit en dan weder dat. Verder moest het huis gemeubeld, en ofschoon dit met de oudeluî van den bruîgom voor gemeene rekening gaat, 't kost al weêr geld. Maar dat is tot daar aan toe, wij kunnen het goddank doen, en ons kind is gelukkig. Vrijdag nu heeft de ***aanteekening*** plaats gehad. Zulks geschiedt hier door den schoolmeester, en deze plegtigheid werd door een gezellig avondje besloten, waarbij echter een goed deel van den nacht kwam. Daar is wat afgezongen, dat verzeker ik u, want de kelen waren nog versch. Den volgenden ochtend waren we toch weêr vroeg uit de veêren, om de laatste hand te leggen aan de reeds gereed gemaakte lijsten, om de familie en vrienden op de naburige dorpen en hier op Sardam aan ieder, die maar eenigen naam heeft, of als we zeggen, "huis af, huis aan," *bood* te doen brengen. Hier toe hebben wij onze vaste menschen of "boodbrengers," en hun keel moet 's avonds wel schor zijn van 't honderdmaal uitgesproken berigt: "Van den ondertrouw en dat zondag de eerste huwelijks-af kondiging zal plaats hebben." Zoodra dit besteld was, moesten de adressen op de missiven aan onze handels- en andere bekenden, zoo als gij er ook een ontvangen hebt, geschreven worden. Nooit hebben wij drukker postdag gehad. Ik heb mij dan trouwens ook maar den ganschen dag in de schrijfkamer opgehouden. Jan had het te druk met zijn speelnootschap, en het werk kwam voor *mij* op en mijn vrouw. Nu, die had het meer dan druk, want in deze dagen mag het bruidje niets doen. Bovendien is het hier de gewoonte dat zaturdags na de ondertrouw al de vriendinnen van de bruid haar komen gelukwenschen, even als dat bij den bruîgom *zijne* vrienden en bekenden doen. Ik heb bij beiden eens een kijkje genomen en kan u verzekeren dat er pret was. Om moeder was ik maar blij, dat tegen den avond de gasten scheidden, en nog had zij geen rust, daar voor van ochtend weêr het noodige moest bezorgd worden. Er zijn dan ook een paar "helpen" (noodhulpen) aangenomen, want het goede mensch zou zich over stuur maken. Van daag is het eerste ***gebod*** uit het schoolhuis afgelezen, ten einde ieder, die daarop eenige tegenspraak of iets anders mogt hebben, de gelegenheid te geven om er kennis van te nemen en zijn regt te doen gelden door de ***geboden te stuiten.*** Voor ons paartje zijn alzoo de ***geboden gegaan***, en veertien dagen moet het onder die ***geboden staan***, en zijn wij eigent-

Zaanlandsche dame, uit de kerk komende.

lijk geen meester van onzen tijd, en is het alle dagen feest, zooals gij ondervinden zult."

"Ja, ja," sprak de zoon des huizes, zich bij ons voegende. "Wij hebben u nu hier, en ge zult eens zien hoe we feestvieren, en" voegde hij er schalk bij: "hoe ik voor u met een buurvrouw aan tafel gezorgd heb."

"Als de heer Ceremoniemeester u zóó gunstig behandelt als hij zelf voorzien is," schertste mijn vriend, "dan voorzie ik dat het oude spreekwoord wel weêr bevestigd kan worden."

"En dat is?" vroeg ik als onwetende.

"Wel, dat van trouwen trouwen komt," antwoordde hij met een veelbeteekenenden blik op onzen jongen man.

Deze lachte en zag het meisje aan zijn arm schalks aan. Hare blozende wangen schenen te verraden, dat een aanzoek hier niet onverschillig zou opgenomen worden en. naar ik op het gelaat van den vader meende te lezen, ook deze niet ongevallig zou zijn. Toen zij zich verwijderd hadden, maakte ik daar eene zinspeling op en onze gastheer zeide: "Ja, wat niet is kan worden. Voorshands is daar nog niets van in den molen. Onze speelnoots en hunne meisjes zijn niet altijd vrijer of vrijster, dat moet al gevallig uitkomen. 't Zijn meest broeders of zusters van bruid en bruîgom, en als deze ontbreken, goede vrienden of vriendinnen, die er voor gevraagd worden. Deze niet altijd gemakkelijke taak vindt doorgaans nog al liefhebbers."

"Mij dunkt," zeide ik, toen we, op beleefd verzoek der huisvrouw, die het vertrek wat wilde "opredderen," ons naar buiten begaven en daar op een bank plaats namen: "dat het ook voor jonge lieden, buiten eene gelegenheid als deze, al zeer moeijelijk is om met elkander in kennis te komen."

"Daar is wel iets van aan, en hadden we onze zeiltogtjes en ijsvermaken niet, er zou menig huwelijk ongesloten kunnen blijven. Maar wat zal ik zeggen: genegenheid zoekt gelegenheid. Ik herinner me nog zeer goed, hoe ik kennis aan mijn vrouw kreeg. 't Was van een bezoek bij mijne zuster, dat ik ze naar huis geleidde. Waren later de meisjes uit, ik wist het en was 's avonds trouw op mijn post. Ik heb zoo menig wandelingetje op deze wijze in den maneschijn gedaan, en zag mij beloond. Wij kenden elkander genoeg om dadelijk aan de oude luî *vaste verkeering* te vragen. Dikwijls toch gebeurt het aan een knaap, zin krijgende in een meisje, dat zij hem wel eene verkeering toestaat, doch, wanneer na drie elkander volgende zondagen — de gewone dagen waarop de vrijer zijn vrijster bezoekt — een der partijen of wel beide hare verwachting niet vervuld zien, ze ook weêr in vrede scheiden. 't Gebeurt ook wel, dat vrijers en vrijsters zich tot een "zelschap" vereenigen, en dan kan het er, altijd "in eer en deugd", bout genoeg toe gaan. In die "rondjes" te midden van andere kornuiten leert men elkander ook beter kennen, dan in die stille Zondagavondjes, en menig "losse" verkeering is er door in een "vaste" over gegaan."

"Anders, zou 'k meenen, zoo in den huisselijken kring....."

"Ja, doch als de klokke tien slaat en de oude luî naar bed gaan, blijft ge toch met de dochter alleen en hebt ge vrijheid tot middernacht. Gij glimlacht en zoudt uwer dochter die vrijheid niet ligt toestaan. En toch moet ik u zeggen, dat men van dat "opzitten" hier geen kwaad ziet of ondervindt, en — 's lands wijs 's lands eer. Bij de mindere standen, waar men zooveel minder gelegenheid heeft om met elkander in kennis te komen, geschieden die aanzoeken op een eigenaardige wijs. Wanneer een jongman plan op een meisje heeft, zal hij, gedachtig aan 't oude rijmpje:

> Vrijers die 't mienen,
> Komen tusschen negen en tienen.

om dien tijd aan de deur harer woning kloppen. En als het meisje, dat wel raden kan en ligt hoopt dat 't om haar te doen is, naar voren spoedt en vraagt: "Volk?" en dan geantwoord wordt: "Goed volk," en weêr vraagt: "Wat moet dat volk?" en het dan klinkt: "Trijntje," of gelijk ze heet: "Mag ik mijn pijp eens aansteken?" dan weet ze ook meteen de boodschap. Dit toch is zoo wat de algemeene inleiding tot elke vrijagie onder onze werklieden en meiden. Dikwijls

wordt de stem van den vrijer herkend of is door een reet van de deur of door 't vensterglas zijn persoon eens begluurd; heeft het meiske zinnigheid in den vrager, dan wordt het bovendeel der deur geopend en heeft er over de onderdeur een lang of kort gesprek plaats, al naarmate de personen zijn; en dat eindigt met het digtdoen der deur, of wel — en dit is een goed teeken — gaat het meisje om een test of komfoor te halen, opdat de jonkman aan het kooltje zijn pijp kan aansteken. Wordt dan nog bij het afscheid een zoentje verworven, dat geeft hem goeden moed om den volgenden Zondag zijn aanzoek te herhalen, en is de ontvangst dan even vriendelijk, dan is den derden Zondag zijn overwinning zeker. — Sommige meisjes wachten dien derden Zondag niet eens af, maar laten reeds den eersten den vrijer binnen; doch die op eenig fatsoen staat — en een dienstmeid moet toch altijd permissie van hare vrouw hebben — wacht den tijd af. 't Is niet zeldzaam dat een meisje twee of drie bezoeken op één avond krijgt. — Ge begrijpt wat pret het geeft, als ze reeds bij een ander "opzit". Nu, lach niet om 't woord, dat hier toch geen andere beteekenis heeft, dan dat, in plaats van naar bed te gaan, de persoon in kwestie nog eenigen tijd blijft op zitten en dit wel in zoet gezelschap."

"Zoodat de ronde Roemer ook hier van den lof der blauwe scheen zou kunnen zingen?"

"Naar ge het neemt; ge weet ook wat Roemer zeit:

"Scheenstooten maakt den vrijer voorzichtig en (wijs."

En aan zulk een lesje is 't mogelijk toe te schrijven, dat men er, even als overal, niet veel medelijden mede heeft, wetende, dat als men zich hier gestooten heeft, men ligt elders den balsem vindt."

"Een aardige manier van vrijen!" hervatte mijn vriend. "Ik zou wel eens getuige willen wezen van eene amoureusheid, die zoo nuchter begint."

"Waarom?" antwoordde ik. "'t Is maar een aanleiding, even als in een gesprek over weêr en wind de tong los raakt. Dat opsteken van het pijpje is zoo ongerijmd niet. De hoop ligt er toch in, dat men dat pijpje genoegelijk bij de uitverkorene mag uitrooken. — En ge weet ook wat Huijgens zegt:

Zeker zijn de avondstonden
Altijt zoeter dan het licht;
Altijd handiger bevonden
Tot de lieve vrijersplicht.

Mijn vriend lachte en zeide: "Zoo kunt ge overal poëzie in vinden, en onze gastheer mag zich gelukkig achten u straks aan den disch te zien; dat zal zeker een rijmpje geven. Maar scherts ter zijde. Zijn de huwelijken, die op zulk een wel wat lichtvaardige wijs aangeknoopt worden, wel gelukkig?"

"Waarom niet? Ge moet uitgaan van den regel, dat elk aanklopper het meent, en zij die hem ten antwoord staat, kan het al ligt hooren of begrijpen, of het den vrijer ernst is, of wel dat de linkert maar op een gezellig avondje uit is. Bovendien, op dorpen als het onze kent men elkander, en tusschen dezen en de volgende Zondagen is er gelegenheid te over voor het meisje, om naar den vrijer te onderzoeken. Ik verzeker u, dat menig een op den tweeden Zondag moeite voor niet doet. Maar ook, dat menig meisje wel eens vergeefs zit te wachten; want het zijn niet alle vrijers die 't meenen, al zegt het rijmpje dat ook van hen, die gij om dit uur ons dorp rond ziet gaan."

"'t Zal toch wel eens gebeuren, dat om eenige oorzaak eene vrijerij verbroken wordt?"

"Ongetwijfeld. Niet ieder krijgt wat hem is opgelegd," antwoordde onze gastheer glimlagchend. — "Men zegt wel dat de huwelijken in den hemel gesloten worden, maar wie de regte Jozef is, moet de tijd leeren. Menig vrijer, in wiens omgang het meisje op den duur geen behagen vindt, of wel wiens leefwijs of gedrag afkeuring wekt, krijgt zijn afscheid, of zoo als wij dat noemen *den zak*, en dat meest met *de banden* er bij. Anders toch gebeurt het wel eens dat een dus afgewezen vrijer, gedachtig aan het spreukje "een aanhouder wint" pogingen aanwendt om den verloren grond te herwinnen; doch wanneer hij bij dien zak ook de banden gekregen heeft, dan heeft hij alles wat hij

noodig heeft om zijn verloren heil weg te dragen." [1]

"En hoe lang duurt nu wel de vrijaadje?"

"Ongelijk, naar stand of betrekking is, twee, drie, vier jaar; onder de arbeiders en dienstboden het langst: deze toch hebben meer tijd noodig om voor hun uitzet te zorgen. Die onder de laatsten een goeden dienst heeft, laat hem zoo spoedig niet varen, al hebben ze ook het lagchende vooruitzigt om de beenen eens onder een eigen tafel te steken. Ja, dat eigen baas te zijn, wil wat zeggen, en als ik zoo onze meid aanzie, kan ik wel eens denken, wat verschil ze zal moeten ondervinden, hier, waar haar de kost voor het eten is, en later, als ze met de wekelijksche verdienste van haar man, soms met een heel huishouden, moet omspringen. En toch weten ze dan wonder wel de tering naar de nering te zetten; dan komen de bespaarde kleederen en penningen goed te pas en ziet ge zulke gezinnen meer dan eens tot welstand komen. — Maar ik geloof dat het zoo zoetjes aan onze tijd zal worden om naar de herberg te gaan. Ik heb het oude gebruik moeten volgen, 't welk wil dat de eerste zondag voor rekening van den vader der bruid komt, terwijl de eigentlijke bruiloft door dien van den bruigom bekostigd wordt. Onze familiën zijn nog al groot, en het is ook langzamerhand gewoonte geworden om de bruiloft in de herberg te geven. Ofschoon dit in de rekening, als ge denken kunt, nog al verschil maakt, staat daar een groot gemak voor onze vrouwtjes tegenover. Men kan zich ook wat vrijer bewegen, wat feestelijker aanregten, daar de hospes zich beter op dat werk verstaat en er een Amsterdammer kok te hulpe komt."

Wij ervoeren alras dat onze gastheer wèl gegist had, want de zoon des huizes kwam ons waarschuwen, dat het zoo langzamerhand tijd werd. Haastig rees onze vriend op, daar de zorgvuldige hand der vrouw nog eens, als hij zeide, over zijn feestpak moest gaan. — Wij volgden hem langzaam en vonden, toen we binnen kwamen, het gezelschap gereed. Wij bemerkten dat dit gaan naar de herberg niet zonder ceremonieel geschiedde. Eerst toch ging onze gastheer en vrouw als de "traktanten", dan de ouders van den bruidegom. Op hen volgden de speelnooten, voorafgegaan en gevolgd door een paar neefjes en nichtjes van bruid en bruidegom, die de belangrijke posten vervulden van strooijonker en strooijuffers, of zoo als we ze hier hoorden noemen, strooijer en strooisters, en welke paartjes nog wel als voor- en achterstrooijers naar hunne jaren onderscheiden waren.

Mijn vriend zag mij aan, toen ieder met zijn dame de deur uitging en arm door arm in statigen tred daarheen wandelden, alsof hij vragen wilde: "En gij?" — Maar ik kon het spotachtig lachje bij dien blik best wederstaan, met het antwoord, dat wij zamen den stoet op eenigen afstand zouden volgen, daar we anders als vreemdelingen en zoo ongepaard ligt de opmerkzaamheid en spotlust zouden opwekken. — Ik kon hem dan met een aan de schuit brengen.

"Gij hebt een goed raadsman gehad," zeide hij, "ik gevoel ook weinig lust om me door al die nieuwsgierigen te laten aangapen, die ik ginds aan den weg zie; maar wat me spijt is, dat ik van het genoegen beroofd ben om haar te leeren kennen, die uitverkoren is om door u "opgepast te worden".

II.

In opgewekte stemming verlieten wij het nu stil geworden huis en volgden den ons aangewezen weg. Wij konden uit de hier en daar op bruggen en voor de huizen staande troepjes dorpsbewoners afleiden, hoeveel bekijks de bruidstoet al moest gehad hebben, en door menig woordje dat we opvingen werd bewezen, dat ook hier, even als overal elders, kritiek werd uitgeoefend over kleedij en personen.

Op den Dam was het niet minder vol dan

---

[1] Dit spreekwoord, voor zijn afscheid krijgen, was algemeen en werd niet alleen op de vrijerij toegepast. Iedere dienstbode wie de dienst werd opgezegd, ieder werkman die zijn *Stiek* kwijt geraakte, kreeg den zak, en als hun smeeken, om in betrekking te mogen blijven, niet helpen mogt, zeide de volksstem: "hij, of zij, heeft den zak met de banden er bij."

aan den weg, en wij hadden moeite om de schuit, die juist zou afvaren, te bereiken. Gelukkig kwam mijn vriend nog bijtijds. Wij namen afscheid. Zijn "veel genoegen!" klonk me nog in de ooren, toen ik den steiger weder afging en de mij aangeduide herberg opzocht. Deze was geen der door ons vroeger genoemden, maar eene, die, zoo als mij gezegd was, door de meer aanzienlijke dorpelingen bezocht werd, welke hier hunne zamenkomsten hielden en bruiloften gaven.

De deur werd geopend, zoodra men door de glazen mijn persoon bemerkte, en ik zag aan het uiteengaan der zich wat opdringende menigte, dat een bruiloftsgast bij hen eenig respect genoot — al werd die goede gedachte ook wat getemperd, toen ik een stok zich hier en daar zag bewegen, waarmee een dienaar der H. Justitie de grenslijn als afbakende.

Ik werd door mijn vriend en zijne echtgenoote als de "traktanten" welkom geheeten en door hen aan de zorg der speelnoots overgegeven. Zij geleidden mij naar eene groote kamer, waar ik het gezelschap van dezen morgen wedervond, vermeerderd met eenige mij onbekende personen, doch welke mij alras als ooms, peeten, neven of nichten van het jonge paar werden aangeduid. Toen het gezelschap voltallig was, — ik telde zoo wat honderd personen, — kwam mijn gastheer en vrouw weder binnen. Inmiddels was er koffij en lekkers gepresenteerd, en hadden de mannen den gouwenaar spoedig in brand. Het gesprek werd weldra algemeen. 't Was een lust om de vergenoegdheid op te merken, die op ieders gelaat als te lezen stond. Men kon zien dat deze dag onder de aangenaamsten des levens gerekend werd, en ik hoorde dan ook, dat de uitnoodiging tot zulk een feest als een groote eer beschouwd werd. Op de koffij volgden likeuren en geestrijke dranken, en toen het vier uren werd, klonk het sein om aan tafel te gaan.

Wij kwamen in eene ruime kamer, waar de disch bereid stond, op eene wijze als ik in Amsterdam niet beter had kunnen verwachten. Bij elk couvert lag een naamkaartje [1] en die niet spoedig genoeg zijne plaats vinden kon, zag zich ras door de speelnoots op den weg gebragt. Ik vond de mijne naast eene Peet of moei van den bruidegom, eene deftige juffer, maar die me niet zóó stemmig bleek als het effen gekleurd jak en eenvoudig kapje, even als dat ietwat bleek gelaat wel vermoeden liet. Wij waren schielijk in kennis, en ik mogt goedkeurend knikken op de vraag, die ik in de blikken van den ceremoniemeester meende te lezen, omtrent de dame tot wier "oppassing" hij mij aangewezen had. Zij was eene aardige praatster en bleek me eene goede opmerkster in het leven geweest te zijn. — Ik had het als vreemdeling, onder zoovele met elkander bekenden, niet beter kunnen treffen, en mogt zoo bij mij zelven de opmerking maken, waarom die geestige en inderdaad bevallige dame ongehuwd gebleven was? Te hooger zag ik bij haar op, toen mijn vriend mij later mededeelde, dat zij "gelegenheid genoeg gehad had", maar dat hij, met wien zij op het punt stond te trouwen, plotseling gestorven was; — zooveel liefde had zij voor dien éénen ge-

[1] Van die zoogenaamde bruiloftskaartjes heb ik eens eene merkwaardige collectie gezien. Een gansch geslacht, had daartoe zijne bijdrage gegeven. Opmerkelijk was de verandering door den geest des tijds, er op teweeg gebragt. Waren die van Bruid en Bruidegom steeds onderscheiden door hunne grootte als meerdere sierlijkheid, ook die der overige hoofdpersonen bij het feest muntten steeds, naarmate hunne betrekking tot het echtpaar, boven die der overige gasten uit. Van het eenvoudige papiertje af, tot al zwaarder en zwaarder papier of karton, klom ook steeds sieraad ja pracht, al zouden we niet alles even smaakvol willen noemen. Fraaije kaartjes waren er onder, sommige geteekend en prachtig gekleurd. Dat de symbolen van de echte huwelijkstempels, altaren, cupido's, duifjes, niet ontbraken, spreekt van zelve; evenmin waren de zinnebeelden van handel, scheepvaart, nijverheid vergeten. Van alles leerde men tot sieraad en glans partij te trekken. Zelfs toen de "patriotsche tijd" vrijheidsboomen en nationale kleuren vroeg, waren dat welkome dingen voor de vervaardigers der kaartjes, en moge het *burger* en *burgeres* niet elk even welkom vóór zijn naam geweest zijn, sprekender nog of liever zonderlinger was het kaartje, op welks huwelijkstempel het gepruikte beeld van Vader Hooft nederzag, in den rijk doorvlochten krans, die het prentje omgaf en van welken krans hij als het ware den knoop uitmaakte.

koesterd, dat zij standvastig elk later aanzoek had afgeslagen. Zij bleek mij eene ontwikkelde vrouw te zijn, en mogt ook het verkeer dat zij buiten het dorp gehad had niet zonder invloed op haar gebleven zijn, zij was toch in kleedij geheel de Sardamsche gebleven, en ik kon niet opmerken, dat zij in eenig ding hare meerderheid gevoelen liet. Aan haar had ik inderdaad genoegelijke uren te danken, en ze was me een vraagbaak over hetgeen me in deze omgeving vreemd moest voorkomen.

Wij waren niet gezeten, of de schel van den ceremoniemeester klonk, en uit hetgeen hij sprak, bleek mij dat hij de tafelwet wilde eeren als onze vrome Cats die voorschreef:

Wie feest of maaltijd houdt, dit moet gij niet (vergeten:
Roept God den Schepper aan, eer dat er wordt (gegeten:
Wat gij de vrienden biedt of op uw tafel zet,
En heeft geen zegen in dan na een rein gebed.

En dat dit gebruik hier heerschende was en dus zijne uitnoodiging niets vreemds behelsde, zag ik, daar reeds velen de handen vouwden, toen de schel klonk en menig blik zich naar het einde der tafel wendde. Ook dit laatste begreep ik, toen ik hoorde, dat hij "den goeden vriend" zijner ouders uitnoodigde om in dat gebed de gasten te willen voorgaan. Een man, wien de grijze lokken op de eenvoudig zwarte pij afdaalden, stond op, en terwijl eene plegtige stilte in het vertrek heerschte, vroeg hij Gods zegen niet alleen over hetgeen de gasten zou geschonken worden, maar ook dat die zegen de genoegens van dezen dag kroonen mogt. Het was een kort maar krachtig woord, en toonde dat de man begreep, waar en waarom hij sprak; en toen ik mijne buurvrouw die opmerking maakte, knikte ze mij toe en hoorde ik dat dit wel van hunnen vriend te wachten was; ongestudeerd mogt de vermaner wezen, hij kende te beter de behoeften des tijds en van het oogenblik.

Ik wil niet beschrijven wat geregten ons voorgediend werden. Al miste ik de vreemde schotels die op menig feest in de Amstelstad mij aan de fransche koks herinnerden, ik had daarvoor het voorregt goede hollandsche kost te mogen proeven, die in ruimen overvloed voorhanden was, en een wijntje dat de kenners voldaan zou hebben. De kok had eer van zijne taak en de kastelein voor de bediening.

Van tijd tot tijd deed de ceremoniemeester de voor hem staande schel klinken en verzocht hij de vrijheid om eene "conditie" in te stellen, conditiën die, met bruid en bruidegom beginnende, speelnoten, strooijers en verder de familie in hare verschillende graden volgen lieten, om met "de vrienden" te besluiten. Toen deze "gezondheden" gedronken waren, kon het niet anders of handel en nijverheid moesten volgen, met het welvaren van den grond, die de gasten had zien geboren worden. — Wanneer de voorspeelnoot zijn verlangen voldaan had gezien, luidde ook het schelletje van den achterspeelnoot, en riep hij met heldere stem: "*Zwik!*" — Ik wist eerst niet wat die oproeping beduidde en keek mijne buurjuffer vragend aan. Ik zag dat hare wangen met een blosje overtogen werden en begreep alras de oorzaak en het vreemde woord tevens, toen ik iedereen hier aan de naast hem zittende dame een kus zag geven. Het raadsel was mij nu opgelost, en daar de juffer naast mij al lagchende zeide: "het hoort er bij; een zoentje is maar stof, die 't niet wil hebben veegt het of" — en zich gul naar mij henenboog, kon ik wel niet anders dan het bevel volgen, en bleef verder ook niet in gebreke om er mij aan te onderwerpen. Soms werd er "Zwik overal!" geroepen, en dan had men het voorregt om ook zijne buurvrouw ter linkerzijde te mogen kussen. En daar onze achterspeelnoot nog al pret in zijne waardigheid scheen te hebben, of wel gaarne zijne eigene roepstem gehoor gaf: zijn schelletje luidde nog al dikwijls, en mijne buurjuffer meende van wat àl te druk; anders toch werd er na elke gezondheid niet zoo altijd gezwikt. Daar ik hier voor het eerst zulk eene partij bijwoonde, kon ik den schalk veroordeelen noch vrijspreken, en vergenoegde mij dus als ter veredeling van haar rijmpje van straks haar glimlagchend toe te voegen:

Een kusje met eeren
Kan niemand deeren.

Het tal dier gezondheden en kusjes werd afgewisseld door zang. 't Was ook hierin dat de ceremoniemeester het sein gaf. Ik stond verbaasd over den voorraad liederboekjes die ik zoo eensklaps te voorschijn zag komen, en begreep nu dat de baleinen emmertjes, door de vrouwen medegebragt, niet doelloos waren [1].

"Ik denk wel," zeide mijne buurjuffer glimlagchende, "dat gij niet als onze mans onze liedboekjes kent, en daarom zullen we, als ge wilt, maar zamen zingen." En meteen lag zij een net gebonden Mopsje tusschen ons, op welks zilveren knip haar naamcijfer met een ander gegraveerd was. — Ik vermoedde wat die andere letters beteekenden, al had de ligte trilling der fijne vingers, toen zij het knipje opende, mij in dit boekje niet een lief geschenk in hare vrolijke jeugd doen vermoeden. Zij had dra het opgegeven liedje gevonden, en toen zij aanhief te zingen gevoelde ik wel eenige verlegenheid om dien zoeten klank te volgen.

"Heb geene vrees," zeide zij, mijn aarzelen opmerkende. "Ieder zingt op zijn manier, en we doen het hier niet om den prijs. Zingt men in de kerk ter eere Gods, hier ter wille van het feest; alles op zijn tijd zou 'k meenen; — bij beide moet men meer zien naar de stemming des gemoeds dan naar de zuiverheid der noten. En toch wil ik u wel bekennen dat die zang mij wel eens hindert waaraan alle kunst ontbreekt, en ik oordeele het een groot genot als de stem door eenig muziekinstrument begeleid mag worden. Zie, ik ben meermalen in stad in uwe gezelschappen geweest, en heb het bejammerd dat we hier in de muziek wel wat ten achteren zijn; hoewel de liefhebberij er voor toch gaandeweg bij de jonge lui aanwakkert. Wat onze zamenkomsten daarbij niet winnen zouden!"

Zoo sprekende kortten wij den tijd, als niet door de tafelwetten de aandacht bij andere zaken bepaald werd — en het kon niet anders of ik leidde het gesprek meer dan eens naar de bruiloftsdagen, daar ik dan zeker was van mijne nieuwsgierigheid beloond te zullen zien. Zij verhaalde mij, dat die feesten al wat tijd geroofd hadden en nog zouden rooven. — "Ik wil zwijgen," zeide zij, "van de drukte die het "uitzet" van beide partijen gegeven heeft, en de "kopjes" die er volgen, als de naaste familie en kennissen der bruid ten harer huize komen, om de bruidskleêren te zien. Zie, als in stad, zit de bruid hier niet in staatsie, of ge moest den zondag ochtend er voor willen

[1] Onder die Liederboekjes was wel het meest gezocht: het Groot Hoorns- Enkhuyzer- Alkmaarder- Purmerender Liedeboeck, versiert met veel mooije Bruyloftsliedekens en gesangen. — De inhoud dier liedjes moge men thans wat dartel vinden, toen ergerde niemand van het vrolijke levenslustige volk er zich aan, en zong ze naar hartelust. Wel waren er ook toen stemmen, die zich tegen deze zangen verhieven, en door "zedige en stichtelijke rijmen" de oude liedboekjes trachtte te verdringen, maar de wereldsche wijsjes waarop die gezongen moesten worden, dienden vaak om de oude vrolijke herinneringen levendig te houden.

Het genoemde Liedeboek werd in Noordholland algemeen gebruikt bij bruilofts- en gezellige bijeenkomsten, en is onder den naam van Mopsje het meest bekend, een naam dien het waarschijnlijk dankt aan den herder Mopsus, uit een der reijen in het boekske. — In zijn klein formaat liet het Mopsje zich gemakkelijk mededragen, en het was weelde geworden om fraai gebonden exemplaren te bezitten, die dan nog meestal met zilveren en soms met gouden knippen prijkten. Voegt men bij deze Mopsjes, in enkele en dubbele onderscheiden, de vele andere Liedeboeken uit dien tijd, die hier evenzeer bekend waren, men zal moeten erkennen dat de zanglustigen geen gebrek aan stof hadden, en het wel noodig was om een geschikt middel te bezitten om die bibliotheek mede te voeren. De zanglust aan de Zaan gaf ook den uitgevers Soeteboom te Zaandam en Bogaert te Wormerveer moed, om het getal Liedeboeken te vermeêren en, naar den inhoud te oordeelen, behoorden zij tot de rigting die tegen de Mopsjes partij trok. Soeteboom gaf uit: Sanerdams Bloemecrans 1645, een klein Lusthofken 1649. Bogaert: Zaanderbloem ter eere der Zaanlandsche Zaanders 1633 — het kan niet nationaler, dunkt me, — en Saander Bloemestralen 1649, verder Nieuw Medemblicker Liedboek 1645 en een herdruk van het zoo veelvuldig — ook te Krommenie — herdrukte Rijper Liedtboekske. Al die uitgaven zijn hoogst zeldzaam geworden, terwijl van de Mopsjes nog altijd exemplaren voorkomen.

rekenen, als men feleciteeren komt; maar op die kopjes ziet ge minder hoe het *kleed* zit, maar te beter hoe fraai en deugdzaam die stof en hoe rijk al die sieraden zijn. Dan ziet ge het *pak* voor den eersten en tweeden zondag, en dat voor een pretje in de week, maar ook het gewaad waarin zij trouwen zal. Dat is dan een gekijk. En treft ge het dat er een oudje van dagen bij is, dan kunt ge zeker zijn, om kleêren van jaren her te hooren beschrijven, terwijl anderen u weêr weten te vertellen, wat kleed die of die of zij zelve droeg toen ze trouwde."

"En een prijzen van het oude door de een en beoordeelen der andere over dit of over dat?"

"Ook dàt loopt er wel onder — men moet toch wat praten." Dat zijn voor ons vrouwtjes de pretjes reeds vóór de bruidsdagen. Dan volgen die dagen zelven, en ik vrees van in deze veertien dagen geen enkelen dag thuis te zullen zijn. Dan toch zal er een kopje wezen bij de bruid aan huis, en dan aan dat van den bruîgom. Dat begint 's ochtends om elf-twaalf uur en eindigt drie-vier uren in den namiddag, soms later. Dan is er weêr een avondpartijtje, en soms ook worden we ten eten verzocht. Altijd vraagt men de gansche familie. Bij al die gelegenheden wordt gezongen en dikwijls allerlei gekheid uitgehaald; want we hebben hier even goed onze drink- of gezelschapsliedjes als elders, die het poenitet weten uit te lokken. En dat kan soms erg genoeg gaan, want niet ieder is even bedachtzaam."

"Maar mijn hemel! hoe is dit uittehouden?"

"Dat zult ge ondervinden, mijn waarde heer, nu ge in het geval zijt. Op onze buren- of vriendenkopjes moogt ge al niet tegenwoordig zijn, er zullen toch dagen en avonden genoeg komen dat ge genoôd zult worden. Wees nog tevreden, dat wij in onzen stand de gewoonte niet hebben, als bij de minderen, om na den eten met den ganschen bruiloftsstoet eene wandeling langs het dorp te doen, paar aan paar, bruid en bruidegom voorop. Hij met een versierde pijp, zij soms met een ruiker. Zoo "stroken" de vrolijke gasten voort ten aanschouwe van de gansche gemeente, die hunne vreugde zoowel als hun bruiloftskleed aan kan zien."

"En is die gewoonte alleen daarom in zwang?"

"Och neen, ik geloof veeleer dat het een huiselijke oorzaak heeft. In dien tijd der wandeling toch wordt de kamer weêr opgeruimd en vindt de stoet bij zijn terugkomst de thee gereed."

Ik ondervond alras dat mijne spraakzame juffer over die uitnoodigingen goed gegist had; want tegen het einde van dèn maaltijd stond er een van de gasten op, die in zijne kwaliteit als oom, uit naam der ooms en peten van den bruidegom, het jonge paar en de familie verzocht om aanstaanden Zondag hier weder te verschijnen. Onder het luid gejuich, waarmede deze tijding begroet werd, stond er een ander der gasten op, naar ik hoorde mede een oom, maar nu van de zijde der bruid, die krachtens eene dergelijke procuratie als de vorige spreker, eene uitnoodiging voor een dag in de volgende week deed.

"Ziet ge," fluisterde mijne buurjuffer, "dat is nog maar het begin, en nu komt er zeker nog een dagje bij den grootvader van den bruîgom en de grootmoeder van de bruid, of de beide oudjes moeten het zamen willen doen. — Neen, ik zie het al; vader wil ter eere van zijn naamgenoot alléén aan de drukte, en die zal wel voor een groot deel op mij nederkomen."

"Kon ik maar helpen!" waagde ik te zeggen.

"Och, gij steedsche heeren, wat weet ge daar af van onze gewoonten. Maar ik zal den wil voor de daad nemen.

"Wat zie ik? staat men reeds van tafel op?" viel ze zichzelve als in de rede; "en nog is het afscheidslied niet gezongen? Maar neen! daar staat broêr Klaas al op, en klinkt de schel van de speelnoots."

En alsof ieder van de gasten bij ingeving wist wat er gebeuren zou: als te gelijk werd het door mijne buurjuffer bedoelde lied aangeheven. Op luiden toon en met opgewekten zin klonk de zang, waarin zich vriendschap en dankbaarheid over het genoten onthaal uitsprak, en waarop de traktanten met eenige regels antwoordden.

Men stond van tafel op en de gasten begaven zich in een nevenvertrek, waar welhaast thee en confituren rondgediend werden.

Onderwijl dit gebruikt werd en ieder op zijne wijze van de lange zitting aan tafel verpoosde, had men de eetzaal opgeruimd, en op het sein van den ceremoniemeester begaf men zich weder naar dit meer ruimtebiedend vertrek. Maar dit was, als mij bleek, het doel niet — want de jeugdigen onder het gezelschap begonnen alras een dansje, welk voorbeeld aanstekend scheen te werken, daar allengs zich meer en meerderen bij de vrolijke groepen voegde.

In het eind, de oud-vaderlandsche deuntjes en rondedansen: "Daar ging er een paterke langs den kant", "'k Zou laatst door een boomgaard gaan", en dergelijken lieten geen der gasten op den stoel, ja, grootmoeder en grootvader zelfs werden er door medegesleept en toonden tot algemeene pret in het "patertje" dat zij de dagen hunner jonkheid nog niet vergeten waren.

't Was diep in den nacht, toen ik mijne buurjuffer naar huis geleidde.

(*Wordt vervolgd.*)

AFBEELDING VAN DEN GOUDEN KOP,

door de Staten van Holland en West-Friesland aan Cornelis de Witt, Michiel Adriaensz. de Ruijter en Willem Joseph van Gent, tot een aandenken geschonken, 1667.

Wie onzer lezers, die geen vreemdeling is op het gebied onzer Vaderlandsche Geschiedenis, kent niet de bijzonderheden betreffende den roemrijken togt onzer vloot naar de Teems in het jaar 1667, en waarvoor door de Staten van Holland en West Friesland bij hunne resolutie van 2 Julij 1667 aan de Hoofdbeleiders, den Gevolmagtigde op 's Lands Vloot, Mr. Cornelis de Witt, en de Luitenants Admiralen Michiel Adriaensz. de Ruijter en Willem Joseph Baron van Gent, *niet tot eene belooning*, *maar tot een gedenkteeken in hunne familie en voor de nakomelingschap*, werden vereerd met een gouden Kop, waarop het voormelde feit stond gegraveerd. [1]

Volgens eene aanteekening van den Geschiedschrijver van ons zeewezen Mr. J. C. de Jonge, waren, toen hij zijn werk schreef, nog twee dezer gedenkstukken aanwezig, en wel die van de Ruijter, bij den Graaf van Goltz te 's Gravenhage, en die van de Witt, bij den Heer M. H. P. Hoogh te Dordrecht; terwijl die van van Gent, in 1795 of 1796 in de smeltkroes is gegaan. [2]

Met den kop, aan de Witt geschonken, had een vijftigtal jaren later een zonderling incident plaats. Na de Witt's overlijden bleef dit gedenkstuk in het bezit zijner weduwe Maria van Berckel; na haar dood werd hun eenigste dochter Anna Elisabeth de Witt, gehuwd geweest aan Mr. Simon Muys van Holy, er erfgenaam van. Zij benoemde tot haar eenige en universeele erfgenamen Johannes en Cornelis de Witt,

[1] Of op de beide andere koppen het feit *gegraveerd* werd, is mij onbekend; op den kop, die de Witt is aangeboden echter, die op de tentoonstelling van wapenen enz. ten vorigen jare te Amsterdam gehouden, prijkte, is de gebeurtenis in fraai émail voorgesteld, terwijl voetstuk, knoop en deksel rijk met drijfwerk zijn versierd.

[2] 2de Deel. 2de Uitgave. blz. 200.

zoons van Johan de Witt, in leven Secretaris der stad Dordrecht, en die de oudste zoon van den Raad-Pensionaris Johan de Witt was geweest.

Maar nu ontstond er verschil wie der broeders, Johan of Cornelis, in het bezit van den kop moest komen. — Daar beide broeders in het jaar 1722 een verzoekschrift bij de Staten van Holland en West-Friesland indienden, zijn wij in staat den stand van het verschil te leeren kennen.

Johan vermeende "Dat die kop bij Anna Elisabet de Witt, des Suppl[t]. moeije, als de oudste van de familie van welgem. Cornelis de Witt, is beseten en bewaart geweest, ook na desselfs overlijden in haren sterfhuyse gevonden. Dat den Suppl[t] jegenwoordig het oudste mannelijk hoir van de familie van meergem. Cornelis de Witt, *darom* gemeynt heeft na doode van zijn moeije Anna Elisabet de Witt tot de possessie en de bewaringe van de voorsz. kop gerechtigt te zijn; t' welk hem door zijn jonger broeder tegen gesproken zijnde: *sonder daar eenige reede van te geven*, is den Suppl[t]. genootsaakt geworden sig te adresseren aan haar beyder ordinaire en natuurlijke Rechter. Van de seyde van den Suppl[t]. Eysch gedaan zijnde, en bij zijn broeder aangenomen, de eerste dag na de vacantie te antwoorden, comt den Suppl[t]. niet sonder verwondering van ter seyde te horen, dat zijn broeder adres maakt tot haar Ed. Gr. Mog., tenderende om de decisie van dese saak, de ordinaire justitie te ontrecken.

Waarom den Suppl[t]. zijn recours neemt tot UEd. Gr. Mog. met het uyterste respect versoekende te willen considereren, dat er geen dispuyt is oft vallen kan tuschen den Suppl[t]. en zijn broeder over de sin van gemelde resolutie van den 2 Julij 1667, die allenthalve klaar is, maar alleen:

Of dese kop moet beseten ende bewaart worden bij den oudste van de familie van meergem. Cornelis de Witt:

Ofte moet geset worden op een neutrale plaats, daar den Suppl[t]. en zijn broeder samen acces toe souden hebben:

Dan of in dese possessie ende bewaringe, de jonger broeder boven den oudste soude konnen werden gepresereert.

En dewijl geen van dese drie poincten daar het different over kan zijn, anders specteeren als tot het Meum en het Tuum en bijgevolge privati et non publici juris zijn; denckt den Suppl[t]. van UEd. Gr. Mog. gewoone equiteyt, wegens d' ordinaire manier van judicature hier te Lande gebruykelijk, te mogen hopen en verwagten, gelijk den Suppl[t]. dan ook onderdanig versoekt: Dat UEd. Gr. Mog. niet gelieven te permitteren, dat in deze anders als Ordinario modo mag werden geprocedeert; en dat vervolgens UEd. Gr. Mog. de decisie van dit different sullen laten aan des Suppl[t]. en zijn broeders ordinaire en natuurlijke Rechters, voor de welken het reets gebragt en de proceduren begonnen zijn. 't Welk doende etc."

Hooren wij nu wat Cornelis voor het regt van bezit van den kop ten zijnen voordeele aanvoert. Na alvorens uitvoerig de familie-betrekking tot Anna Elisabeth de Witt uiteengezet, en van het roemruchtig feit, als den togt op den Theems, waarbij dat gedenkstuk aan Cornelis de Witt werd vereerd, gewag te hebben gemaakt, vervolgt hij zijn adres op deze wijze:

"Ende alhoewel hij Suppl[t]. sig hadde geflatteert gehad dat den voorn. sijnen ouder Broeder Mr. Johan de Witt, van de bewaringe van deselve kop soude hebben affgesien, dewijl hij clandestine ende *buiten kennisse van alle sijne vrienden*, *niet alleen het land ende sijne vaderlijke stadt verlaeten*, *ende sig naer Brabandt hadde begeven*, *maer oock aldaer met een paapsche dochter getrouwt was*, *ende selffs hadde affgeswore de ware Christelijcke gereformeerde Religie in dewelcke hij gebore was*, *ende oock sig soodanig hadde doen instrueren*, *dat hij eenigen tijd voor sijn vertreck professie van die religie hadde gedaen*, *soo dat hij op diverse maelen het heylig sacrament vant avontmael gebruyckt hadde*, *ende alhoewel hij sig door die conduites 't eenemael onwaerdig hadde gemaeckt om eenige pretentie 't sij van eygendom ofte oock van bewa-*

ringe van de meergemelde kop te maecken, heeft het denselve Mr. Johan de Witt echter gelieft om den Supplt. op den 28 der voorleden maant (Julij) te doen dagvaerden voor de camere judicieel der stad Dordrecht, ende ten dage dienende te concluderen, ten einde hij Johan de Witt als den oudsten manshoir van de familie van den meergemelde Cornelis de Witt, bij vonnisse soude werden verclaert geregtigt te sijn, omme de voorsz. goude kop, als een gedenckteecken in de familie van meergemelde Cornelis de Witt, voor jegenwoordig in sijn bewaring te nemen, ende sijn leven lang gedurende te behouden; ende dat hij Supplt. sal werden gecondemneert het selve alsoo te gehenge ende te gedogen:

Ende aengesien den Supplt. sig (onder reverentie) niet kan verbeelden dat het de intentie van UEd. Groot Mo. soude sijn, dat soo een illuster gedenckteecken van UEd. Groot Mo. gegeven tot een Eeuwige gedagtenisse van soo een roemrugtig exploit, niet alleen voor de familie van den meergemelde Cornelis de Witt, maer selfs oock voor de posteriteyt, soude vallen in hande ende bewaringe van imand, *dewelcke sig hebbende konne overgeven tot een sporeloose ende onverantwoordelijcke affsweringe van sijn religie*, *wel ligtelijck tot die lachetijd soude vervallen*, *ofte immers in zijn vermogen hebbe omme 't selve aen eenige Roomse kerck off Priester te vereeren*, *immers het selve buyten de familie te doen vervallen;*

Ende aengesien den Supplt. sig dese aengaende, niet gaerne in eenige procedure soude inlaten, dewelcke van een lange train soude konne sijn, ende dat de Supplt. (onder reverente correctie) oordeelt, dat de decisie van dit different, resulterende over een gedenckteecken bij UEd. Groot Mo. soo goetgunstelijck aen de meergemelde Cornelis de Witt, ende desselffs posteriteit gegeven, niet bij de ordinaris justitie, maer bij UEd. Groot Mo. bij forme van interpretatie behoorde getermineert te worden:

Soo neemt hij Supplt. de vrijheyt van UEd. Groot Mo. gansch onderdaniglijck te bidde, ten eynde het UEd. Groot Mo. goede gelieffte mag sijn, het voorn. tusschen hem Supplt. ende sijne gemelde broeder geresen different naer derselver hooge wijsheyt te termineren, ende vervolgens te verclaeren onder wien van hun bijden UEd. Groot Mo. verstaen, dat het meergemelde gedenckteecken sal werden gestelt, ende sijn leven lang gedurende blijven berusten. Twelck Doende etc."

Hoe wel deze adressen onder dagteekening van den 13 en 21 augustus 1722, in handen werden gesteld van de Heeren Gedeputeerden der stad Haarlem, en andere Haar Ed. Gr. Mog. Gecommitteerden tot de zaken van de Justitie, "omme deselve te examineren ende daerop te dienen van hare consideratien en advis", vonden wij deze advizen niet; alleen leest men het volgende op een afzonderlijk, doch ongeteekend stuk, dat bij de adressen behoort:

"Ten genoegen van Haer Ed. Gr. Mog. te stellen sekerheyt, dat de Goude Kop uyt Dordrecht noyt sal gaen, en sal werden gebragt op een sekere plaets, ende dat sijn broeder onder behoorlijk recepisse op solemnele maeltijden daervan het gebruik sal mogen nemen."

Mogelijk is hieraan gevolg gegeven: dat de kop niet naar Belgiën is gegaan, blijkt o. i. hieruit, dat ze ook nu nog wel te Dordrecht zal aanwezig zijn.

Daar er in de adressen een en andermaal sprake is van de resolutie van de Staten van Holland en Westfriesland, waarbij de vereering van een Gouden Kop aan de Witt, de Ruyter en van Gent, werd toegekend, en die, volgens het adres van Cornelis de Witt, "*binnen in het dexel van de voorsz. Kop is gegraveert geworden*," achten wij dat het onze lezers genoegen zal doen, die hier mede te deelen en die in de volgende bewoordingen vervat is:

Extract uyt het Register der Resolutien van de Edele Groot Mogende Heeren Staten van Hollant, ende West Vrieslant, in haer Edele Groot

Mogende vergaderinge genomen op:
Saturdagh den 2 Julij 1667.

Op het geene de Heeren Gecommitteerde Raeden aen Haer Edele Groot Mog. voorgedragen hebben, is, na voorgaende deliberatie goet gevonden en verstaen, dat van wegen Haer Ed. Gr. Mog. bij een missive van danksegginge ende betuyginge van Singulier genoegen *mutatis mutandis* als op den 28e der voorleden Maendt, bij Haer Ho. Mog. is ghedaen aen den Heere Burgemeester de Witt, jegenwoordigh Gedeputeerde ende Gevolmachtighde van Haer Ho. Mog. op 's Landts vloote, midtsgaders aen den Lieutenant Admirael de Ruyter, als Generael derselver vloote, ende nogh aen den Lieutenant Admirael van Gent, als onder de Superintendentie van Haer Ho. Mog. Gedeputeerde ende Gevolmachtighde voornoemt, en chef gecommandeert hebbende het gros van Fregatten, Branders, ende ander kleyn vaertuygh, op den 21, 22 ende 23e der voorlede Maendt, het bekende fameus exploict op de Riviere van Londen, ende op die van Rochester uytgevoert hebbende, bekent gemaeckt sal werden, de Singuliere Satisfactie, die Haer Edele Groot Mogende geschept hebben in haren ijver, couragie ende voorsichtigheyt, beleydt, in ende omtrent de executie van het voorz. exploict allenthalven betoont ende bijgebracht, ende dat voorts aen yder van deselve, uyt den name ende van wegen Haer Edele Groot Mog., sal werden vereert, een goude Kop of ander stuck wercks, daer op het voorsz. exploict, ende verkregen Victorie ten besten uytgebeelt zij, *niet tot eenige recompense*, *maer alleenlijck tot een gedenckteecken in hare Familien*, *en voor de posteriteyt*, ende sulcx te samen ter waerdye van Duysent ponden Vlaems, of daer omtrent; daertoe de Heeren Gecommitteerden Raden mits desen versocht ende gelast werden de vereyschte ordre te stellen.

P. A. LEUPE.

SPREEKWOORD.

Niet om haar velleken,
Maar om haar gelleken.

Dat dit spreekwoord *doorgaans* gebruikt wordt, als men hoort van een vreemdsoortig huwelijk, b. v. van eene jonge vrouw met een ouden man of omgekeerd", zooals in de 6e Afl. van dit Tijdschrift, bl. 200, beweerd wordt, meen ik ten stelligste te moeten tegenspreken. Eene maagd of een jongeling, beide gaan om den wille van het geld menigmaal een huwelijk aan. Maar zij zijn 't niet alleen, die aan den mammon alles ten offer brengen: menschen van allen leeftijd doen dat. En ofschoon dit spreekwoord bijna uitsluitend op de vrouw wordt toegepast, gelijk men meesttijds het woordje *haar*, niet *het* gebruikt, zoo wordt ook het jawoord door eene schoone maagd gegeven, alleen omdat hij, die haar ten huwelijk vroeg, was hij niet rijk aan manlijk schoon, met aardsche goederen ruim bedeeld is.

De woorden *liefhebben*, *vrijen* of *trouwen* worden mede in het spreekwoord opgenomen. Zoo zegt Servilius, in 1545: *Hy heeft lief*, *niet haer velleken*, *maer haer ghelleken;* — een ongenoemde verzamelaar, die zijn boekje, in 1550, te "Campen" liet drukken: *Hy vrijet haer niet om haer velleken*, *maer om haer geldeken;* — Gheurtz, in 1552: *Hy vrydt hoï* [1] *ghelleken*, *en niet hoï velleken;* — en Sartorius, in 1656: *Om haer gelleken trout ghyse*, *niet om haer velleken.*

De drie eerste van de vier aangehaalde verzamelaars van spreekwoorden brengen ons onwillekeurig tot den oorsprong van het spreekwoord. "Aan de Waterlandsche vrijbuiters, 1573—1576, is het spreekwoord zijn oorsprong verschuldigd", wordt ons t. a. p. verzekerd, en de historie van "Fijtje, de eerzame, rijke vrijster", medegedeeld. Fijtje heeft alleen, al "zuchtende", haar' toestand met een bekend spreekwoord uitgedrukt, als zij zeide: "*'t Is niet om mijn velleke*, *maar*

[1] Verkorte schrijfwijze voor *hoir* of *heur*, eene andere uitspraak van *haar*.

om mijn geldeke!" Een spreekwoord, in verzamelingen van 1545, 1550 en 1552 opgenomen, zal toch wel niet uit eene gebeurtenis van 1573—1576 oorspronkelijk zijn.

Dat het spreekwoord niet uitsluitend op *liefde*, *vrijen* en *trouwen*, en dus op het *huwelijk* toepasselijk is, maar ook op de *vriendschap*, blijkt uit de verzameling van denzelfden Servilius, als men er op eene andere plaats leest: *Hi en soecket nz* [1] *sijn velleken*, *maer sijn geldeken.*

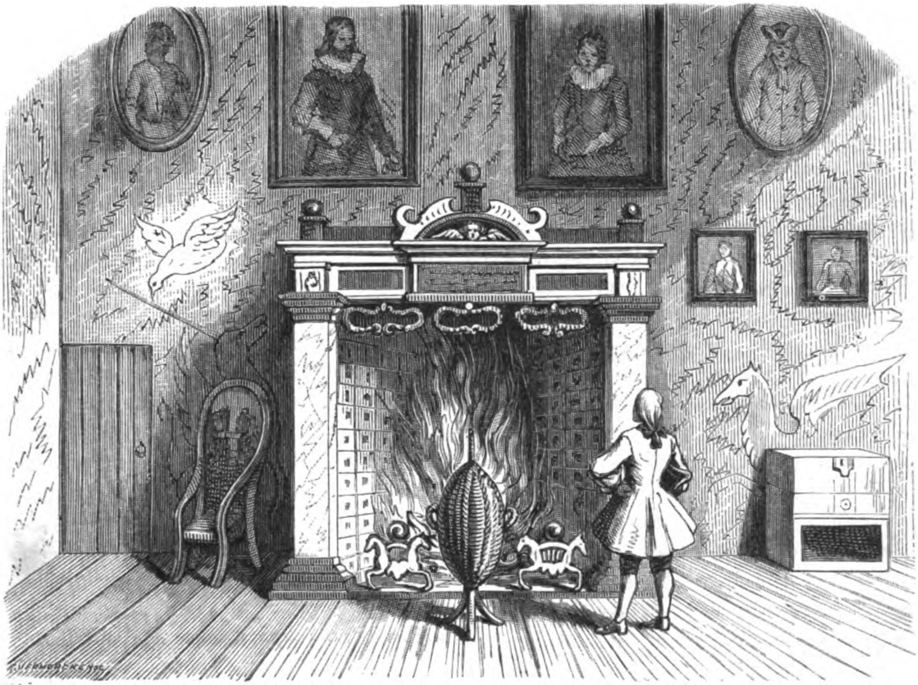
[1] Eene schrijfwijze, oudtijds voor *niet* gebruikt.

P. J. Harrebomée.

DE SCHOORSTEEN OP HET SLOT TE SCHAGEN.

DOOR

C. W. BRUINVIS.

Na het nederwerpen der kasteelen Nieuwburg en Middelburg door het kaas- en broodvolk in 1492, bleven er in Westfriesland geene andere sloten over dan die van Medemblik en Schagen. Het kasteel van Medemblik, door kasteleins bewoond, had slechts beteekenis als sleutel eener zeehaven; dat van Schagen was inderdaad de zetel van een aanzienlijk geslacht, van de bezitters eener uitgestrekte heerlijkheid, en als zoodanig was het het eenige in Westfriesland, waarvan de vlakke en lage bodem en het gemis van geboomte de edelen des lands niet uitlokten tot het stichten van woon- en lustverblijven, zoo talrijk in Kennemerland en in andere met natuurschoon bevoorrechte streken. Het was daar evenwel gansch niet minder om. Eerst in het tweede kwartaal der vijftiende eeuw, gewis uit ruime beurs, door *Willem*, bastaard van hertog *Albrecht van Beieren*, raad van *Philips van Bourgondie*, die hem in 1427 met de

heerlijkheid begiftigde, gesticht, onderscheidde het zich door zijne grootte en door zijnen stevigen en regelmatigen bouw, en, ongerept door brand of belegering, wel veranderd maar niet misvormd, bleef het, zoo niet zijnen luister, toch zijn indrukwekkend voorkomen behouden, totdat het in 1799 door de inlegering der engelsche troepen geschonden en vervolgens in deze eeuw, met uitzondering van 2 torens, afgebroken werd.

Brouërius van Nidek en le Long in hun *Kabinet van Nederlandsche en Kleefsche Oudheden*, van Lennep en Hofdijk in hunne *Merkwaardige Kasteelen in Nederland* beschrijven het Schager slot en verhalen de geschiedenis er van, zoodat zij mij van deze moeite ontslaan. In beide werken komt eene afbeelding voor, jammer genoeg van dezelfde zijde genomen. Had de geestige voorstelling uit de vogelvlucht, in een hoek op den platten grond van Schagen in het *Stedeboek* van Blaeu de aandacht van den heer Hofdijk getrokken, ik meen, dat hij aan eene reproductie daarvan de voorkeur zou hebben gegeven. Zij toont ook het voorhof met de buitenpoort, die in 1668, op last van George van Cats, te gelijk met de binnenpoort, welke toegang tot het kasteelplein gaf, werd nedergeworpen. Ik kan van Cats niet hardvallen, dat hij van het gesloten vierkant zijner burgt een open maakte, en de muren en gebouwen tusschen de binnenpoort en de beide hoektorens door eene balustrade langs de gracht [1] deed vervangen en het voorplein deed beplanten. De tijden waren veranderd, de noodzakelijkheid tot verdediging bestond niet meer, licht en lucht moesten ruimer tot de kerkerachtige binnenplaats doordringen, zou het kasteel een geschikt en aangenaam verblijf aanbieden voor een edelman van die dagen. Ik meen ook, dat hij meer deed om de waardigheid van zijn huis te verhoogen en den bouw der regelmatige gebouwen, die thans nog het voorplein omgeven, aan hem te moeten toeschrijven. Niet aan hem evenwel, maar denkelijk aan zijnen voorganger, was de herstelling te danken van den schoorsteen, welke, naar de overlevering verhaalt, door den stichter van het kasteel versierd was met 2 marmeren zuilen, op zijnen tocht naar het Heilige Land uit de bouwvallen van Carthago [2] huiswaarts gebracht. De vorm toch van dezen schoorsteen, waarvan eene afbeelding boven dit artikel geplaatst is, herinnert geheel aan de zeventiende, geenszins aan het begin der vijftiende eeuw, en het vers van v. Baerle is er waarschijnlijk bij deze herstelling voor geplaatst, welke, den leeftijd van dezen dichter in aanmerking genomen, dan geschied zou zijn gedurende het bestuur van Willem Anthoni, graaf van Warfuse. Nevens den schoorsteen toont onze afteekening eenige familie-portretten, waarvan de groote zaal een aanzienlijk aantal bevatte. Na de slooping van het kasteel werden deze portretten overgebracht in een ruim bovenvertrek van het zoogenaamde oost-paviljoen, een der gebouwen om het voorhof, in de benedenverdieping tot woning bestemd voor den onderrentmeester der heerlijkheid, van wege het adellijke belgische geslacht d' Oultremont. In 1856 was dit de eerzame Sijmen Meijer, een oude stokdoove boer, aan wien een groote kist vol met van het kasteel herkomstige perkamenten en papieren deerlijk in den weg stond, zoodat hij al meermalen, doch te vergeefs, had voorgesteld om "den boel" maar opteruimen. Op mijn verzoek gaf hij mij toegang tot de schilderijen, waarvan er 40 à 50 aanwezig waren, de beeltenissen voorstellende der opvolgende heeren van Schagen en van vele hunner vrouwen en kinderen, eene merkwaardige collectie wegens het aanzien der voorgestelde personen, de oudheid van sommige, de kunstwaarde van andere stukken. Voor eene goede bewaring was niet de minste zorg gedragen; vele doeken toonden gaten, vele

[1] Eene afbeelding hiervan, het kasteel als rechthoekig hoefijzer vertoonende, bestaat vermoedelijk ook in gravure.

[2] Voor het ondernemen van deze reis van Heer Willem "ten heyligen graeve en ... anderen verren landen tot ettelicken heyligen ende weerdighen steeden" pleit de "Recommandatiebrief" van zijnen hertogelijken meester, opgenomen in de *Kronijk* van het *Hist. Gen.* 1853.

paneelen vielen uit de lijsten. De hooge plaatsing der portretten belette mij om de namen der schilders natesporen. Een jaar twee drie later herinnerden zich de d' Oultremonts hunne portret-galerij te Schagen. Zij gaven last een inventaris optemaken en optegeven welke stukken zich als kunstproducten boven de anderen onderscheidden. Het rapport luidde gunstiger dan zij wellicht vermoed hadden, en het gevolg was, dat al de gedesigneerde stukken den weg gingen, in 1821 door de toen op het kerkkoor bewaarde marmeren zuilen gegaan, — naar Brussel. Hun lasthebber had den gelukkigen inval, van de merkwaardigste portretten copiën te teekenen, welke in de verzamelingen der heeren Franken en Fred. Muller te Amsterdam zijn terechtgekomen.

Op het marktplein te Schagen vallen de oost- en west-paviljoenen door hunne hooge daken en de gebouwen, die tusschen hen den toegang tot het oude voorplein vormen, terstond in het oog. Het oostelijk paviljoen wees ik reeds aan als woning van den onder-rentmeester, de huizing daarnaast is eene societeit, en de beide gebouwen aan de andere zijde maken het voornaamste logement van het op de donderdagsche marktdagen zoo druk bezochte dorp uit. In het boschje achter dit logement vermaken zich de Schagers, voor zoo ver hun dit niet belet wordt door de nabuurschap der begraafplaats, op de grondvlakte van het verdwenen kasteel, als bewaakt door de 2 gespaarde torens, die de heugenis van lang vervlogen tijden bewaren.

Men veroorlove mij bij deze gelegenheid eene misvatting van den graveur te herstellen, ten aanzien der op blz. 104 van dezen jaargang voorkomende afbeelding van het ledekantje te Egmond a. d. Hoef. Niet slechts 3, maar alle 4 vakken der tombe behooren de koperen figuren te vertoonen, en op de daarin slingerende banden behooren de letters te staan, door den graveur in een wit veld, zonder meer, geplaatst.

EENE PROMOTIE IN DE ACHTTIENDE EEUW.

DOOR

FREDERIKS.

Johan Samuel Cassa werd den 12 Augustus 1731 te 's Gravenhage geboren. Zijn vader was een van de talrijke bureau-ambtenaren der oude republiek, en vóór hem schijnt zijne familie elders gewoond te hebben of wel behoorden zij tot een' geringeren stand, zooals dit zich in de administratieve geschiedenis van onzen Staat dikwijls voordoet. Johan Samuel werd met zijne broeders als "pennist" opgebracht, volgde reeds op zeventienjarigen leeftijd onzen gezant Graaf Bentinck naar het Congres van Aken, en keerde den laatsten December 1748 van daar terug. In 1750 was hij belast met de administratie der ambassade van Mattheus Lestevenen, Heer van Berkenrode, naar Parijs. Van beide reizen heeft hij een uitvoerig dagboek gehouden. Nadat zijne familie uitgestorven was, kocht ik 's mans memoriën in een pakje. Ofschoon er zeker veel belangrijker gedenkschriften zijn dan die van Cassa, getuigen zijne verhalen van de Akensche en Parijsche reizen van zijne zucht tot bewondering, van zekere eenvoudigheid in waarnemen en denken, van eene niet rijke gave der opmerking en van het diep gevoel dat de twintigjarige had van den afstand tusschen hem en de doorluchtigheden, hoogheden en excellentiën, die hij te zien kreeg. Verder behelst dit HS. eene ruime hoeveelheid van uitstapjes, partijtjes te water en te land, te voet en te paard, door eenige streken van ons land, en in die berichten zijn soms aardige bijzonderheden vermeld. Meer belangrijk is hij, wanneer hij

over plaatselijke gebeurtenissen in den Haag spreekt, over zijne aanneming tot lid van Pictura, en zijne viering van het 100jarig bestaan dier "Konstschilder's Broederschap". Even als in dezen band, vindt men eene proeve van zijne poëzie in den Navorscher, VI, 74. Hij had toen vijftig jaren dienst achter zich, en vond het gepast zich een sonnet te wijden. Het meest heeft hij de historische wetenschap aan zich verplicht door eenige deelen samen te stellen van den Index op de resolutiën der Staten van Holland. Het titelblad vermeldt zijn naam niet op de gewone plaats, maar aan de keerzijde heeft hij in behoorlijke dichtmaat den sluier der anonymiteit kloekmoedig afgeworpen.

Eene buitengewone periode was voor hem het jaar 1751, toen hij in de beide rechten promoveerde. Cassa had toen nog niet zijn' twintigsten jaardag gevierd, en het blijft nog een moeilijk vraagstuk of de matige en korte manier om zulk een graad op dien leeftijd te verkrijgen, alleen het overleg was van den eerbaren jongeling, die wel vreeslijk jammert over de 350 gl. 12 st. promotiekosten, maar niet opzag tegen een diner "in 't overmaassche"; dan of dit eene loffelijke uitzondering was in eene tamelijk somptueuse eeuw.

Ik laat Cassa zelf spreken, en deel misschien later iets meer uit zijn dagboek mede.

s' Haage 15 April 1751. Vertrok mijn Broeder Anthony Commis ter Thezaurie van de Generaliteid met mij des namiddags om twee uuren en Chaise na Leiden, alwaar omtrend half vier aangekomen zijnde wij uit de Chaise stapten aan de stal ter linkerzijde van het inkomen door de Haag-poort geleegen. Vervolgens begaven wij ons te voet na het Huis van de Heer Boyé op de Papegracht, denwelken niet te huis zijnde, wij lieten opzoeken om hem kennis te geeven van mijn voorneemen daar toe tendeerende, dat ik als Doctor in de beide Regten mogt worden gepromoveert. Ten welken einde ik als doe mijn eerste werk te doen had, dat daarin bestond om mij bij den Rector Magnificus (toen ter tijd voor dat jaer F. Oudendorp zijnde) als Student te laaten inschrijven, hetgeen ik aanstonds werkstellig maakte, waervoor ik bij ZijnEd. 3 gls. op de tafel lag. Van desen bij den Heer Boyé geretourneerd, en omtrend de materie tot het disput te neemen gedelibereerd zijnde, spoedden wij ons na de plaets daer de chaise stond om na den Haag terug te keeren al waer wij weder aenkwamen des avonds om 7 uuren, versoekende dhr. Boyé zich te chargeeren met 2 sch. voor de Bedel om in de academie als Student te worden ingeschreven.

1 Mei 1751. Vertrok Broeder Anthony met mij tegen 3 uuren na de middag wederom na Leiden, om te zien of wij haast konden te regt raaken met het Tentamen, Ons dan te Leiden bij de Haagpoort ter linkerzijde bij inkomen van dezelve stad hebbende laaten uitzetten, gongen wij na 't Huis van de Heer Boyé om hem te spreeken en van daar na 't huis van de Heer Professor Schwartz (voor dat jaar Tentateur zijnde) die mij op staande voet tenteerde, en na gedaane tentamen als Candidaat feliciteerde, mij belovende, wanneer wederom retourneerde mij nog eens nader te zullen toetzen. bij het tentamen niets moetende betaald worden, scheidden wij van ZijnEd. na elkanders gezondheid met een glaasje roode wijn te hebben gedronken, en retourneerden ten huize van de Heer Boyé, die alstoen niet 't huis zijnde, chargeerden wij Juffrouw Boyé met een Commissietje om haar Ed. man te communiceeren, dat ik Candidaat geworden was, en dus retourneerden wij wederom na den Haag, ik wel content zijnde over mijne reets gedaane progressen als geadmitteerde tot het Candidaatschap.

N.B. Het berijken van dit mijn oogmerk om gepromoveert te worden kan ligtelijk begreepen worden, dat mij veel moeite gekost heeft, als ik den gantschen dag in mijn post als Clercq ter Comptoire van 's Lands Collective middelen moest fungeeren, dus ik bij nagt en ontijden mij tot het bereiken van mijn oogmerk met niet wijnig hoofdbreeken diende te appliceeren. edog op die grond en dat principium na mijn wit haakende, dat men met moeite te neemen en zig te bevlijtigen kennis van zaaken krijgen kan en dat

alsdan niets onmogelijk was (hetgeen te wenschen was dat door onze jonge luiden beeter wierd in acht genomen als hedendaagsch geschied, want zo dezelve maar so veel raisonnement gebruikten dat na den aard der saaken door haer wierd nagegaen, dat de jonge jaaren de beste tijd is om te leeren, dat dienvolgende dezelve tijd wel moet worden besteed, alzoo daer, zo dezelve tot hooger ouderdom gekomen zijn, niet zo veel occasie toe is, te meer als men zig dan geemployeert vind in zaaken, daer men zig zo in moet afslooven, dat 'er niet veel tijd tot het doen van andere nuttige zaaken overschiet. deeze remarque heb ik gemeend alhier te moeten infereeren, ter gelegenheid van de Conduite die de Heeren Studenten op de Studie houden) ben ik dan mijn wensch magtig gewerden.

6 Mey 1751. Vertrok Broeder Anthony nogmaels met mij na Leiden en wij gingen wederom als voren ten huize van de Heer Boyé, die niet 't huis zijnde begaven wij ons direct ten huize van de Heer Tentator Schwartz, die mij wederom onder faveur van een glaasje rode wijn tenteerde, die eerste ceremonie nu geëindigt zijnde, gong ik met Broeder een kamer huuren op de papegragt over de Heer Boyé ten huize van Mr. Macarty Engelsch ordinaris-houder. Vervolgens ging ik na de vier professooren Juris, als Rucker, Scheltinga en Weis om haarEd. uit naam van dhr. Professor Schwartz derzelver Confrater tegen des anderen daags om twaalf uuren op de academie ter examen te nodigen. Ten huize der geener die niet 't huis waren, liet ik de boodschap aan de knegt of meid; edog naderhand de 2 Heeren Rucker en Scheltinga op een hoek van een straat met malkanderen vindende praaten, gong ik bij hunEd. om haar het gem. compliment te maaken, wanneer ik als doe ook dhr. Boyé rencontreerde. Nu begon de tijd te naderen dat Broeder van mij afscheid nam alzo ik eenige dagen te Leyden diende te vertoeven. Ik bragt ZijnEd. dan na de stal en zag hem afrijden. Doe retourneerde ik na mijn gehuurde kamer, om op het examen mij te prepareeren, en gong vroeg na bed

7 d°. Deeze dag als voren gemeld is, tot het examen bestemd zijnde, gong ik tegen half twaalf uuren na de academie voorzien met *f* 82—10—: voor het Examen moetende betaald worden, en wagte in de bedel's kamer tot dat ik wierd binnen gebeldt. Nadat ik de bedel het geld had toegeteld wierd ik over twaalf uuren binnen geroepen, zittende de vier professooren Juris aan eene ronde tafel naast malkanderen. N.B. Deeze kamer was ter linkerzijde van het inkomen der deur voorzien met portraiten der Professooren. De Heer Professor Schwartz adresseerde mij in substantie het navolgende in het Latijn, geschiedende al het gunt ter materie van de promotie diend in de Latijnsche taal: "dat nadien ik gekomen was om geprovoveert te worden, ik, alvorens tot dit oogmerk over te gaan nog drie examina had uit te staan, te weeten als doe het examen der definitien, op de volgende dag het expliceeren der wetten, en dan eindelijk bij de promotie het defendeeren van het disput." Als nu het eerste dienende verrigt te worden, versogt gem. Heer Professor Schwartz den Hr. Professor Rucker als oudste om daar mede een begin te maaken, dewelke daar toe verlof versogt hebbende, mij begon te interrogeeren: hetgeen vervolgens deed Professor Scheltinga, daertoe als voren verlof versoekende, daerna Professor Schwartz, en eindelijk Professor Weis, deeze beide mede als de voorgaande daartoe verlof verzoekende. Dit verrigt zijnde, wierd ik versogt buiten te staan, en kort daer na weder binnen geroepen, als wanneer Professor Schwartz mij het volgende adresseerde "dat de Juridische faculteid mijne responsiva gehoord hebbende, had goedgevonden mij tot het tweede examen, dat in het expliceeren der wetten bestond, te admitteeren," ten welken einde ik des anderen daags om twaalf uuren aldaer moest reverteeren, mij meede gegeeven wordende twee wetten op een papiertje om te expliceeren den volgenden dag, waar van ik een duplicaat met onderteekening van mijn naam en van bij gem. Heeren Professoren op de academie liet. De Heeren Groenendijk en Eckholt op dezelfde dag mede moetende geëxamineert worden, ging de 1e om een uur binnen, en vervolgens de 2e, zijnde dit alles om half twee verrigt, zo dat ik als

eerste getenteerde de voorrang hebbende, ook de swaarste post had. Doe maakte ik een saluade en gong uit het vertrek en voorts na mijn quartier. Dhr. Boyé mij die middag bij zig ten eeten genodigd hebbende, nam ik van die presentatie mijn gebruik alsmede des avonds.

8 d°. Dit nu was de dag tot het expliceeren der wetten geschikt waer toe ik om mij in staet te bevinden de Heer Boyé geconsulteert had. Ik droeg sorg mij om twaalf uuren op de academie te laaten vinden, bij mij hebbende der Juristen Bijbel, het Corpus Juris, en wagte wederom in de Bedels kamer, tot dat wierd binnen gebeld, als doe maer present zijnde de Heeren Schwartz en Weis. De Curateuren van de Universiteid op die dag &gaderd geweest zijnde, moesten de Heeren Rucker en Scheltinga daar bij adsisteeren. Nadat mij door Professor Schwartz wederom een kort compliment geadresseert was, vroeg dezelve verlof om een begin te neemen, mij interrogeerende, objicieerende op de explicatie die ik van de twee wetten gemaakt had, en bevorens had voorgeleezen, staande voor aan 't hoofd van gen. explicatie een compliment aan gem. Heeren Professoren, behelsende in substantie, dat zij mijn zwak begrip wilden te gemoed koomen. de Heer Schwartz het zijne verrigt hebbende, deed meede Professor Weis als te voren Professor Schwartz gedaan had, en hetzelve ten ende gebragt hebbende, wierd ik weder versogt buiten te staan, doch kort daaraan weder binnen geroepen, de Heer Professor Schwartz mij wederom in substanta het volgende discours adresseerende: dat de Juridische faculteyd als nog mijne responsiven gehoord hebbende, mij tot het derde en laatste examen admitteerde, daer bij voegende, een felicetatie als Candidaat, en dat ik kon promoveeren als ik wilde. Ik een saluade gemaakt hebbende, gong uit de kamer en wagte in de bedel's kamer, tot de twee bovengen. Heeren Groenendijk en Eickholt hun wetten geexpliceert hadden alzo ik met Prof. Schwartz mede na Zijn Ed. huis moest, om aldaer mijn dispuut te haalen, dat ik daer daags te voren ten examinaten gebragt had als mijn promotor zijnde, waarvoor bij Zijn Ed. op de tafel lag als na gewoonte 3 goude ducaaten. Onderwijlen was broeder Anthony mij komen een visite maken, om mij het een en ander, daer om versogt had, te brengen, denzelfden middag met dhr. Boyé bij mij eetende. mijn broeder verliet mij om 6 uuren, en ik vond raadsaam te Leiden te blijven tot dat de Promotie finaal zijn beslag bekomen had.

9 d°. Zijnde Sondag diverteerde ik mij zoo goed ik kon om mij op de finaale promotie te prepareeren, alsmede daags daeraan den 10en zijnde maandag, wanneer ik des nademiddags aan de Huysen der vier Professoren Juris een Exemplaar gong brengen als mede bij den Rector magnificus; hebbende de Bedel middelerwijl sorg gedragen om een getal van 25 Exemplaren bij mijn drukker der disputen te haalen, moetende deselve dan Een dag te voor de promotie bij de respective Heeren Professoren van de Universiteid worden rondgebragt.

11 d°. Als nu de bestemde dag tot de promotie genaderd zijnde ging ik teegen elf uuren, voorzien met ƒ 92—10— in de sak en het Corpus juris, waer in stak een Exemplaar van mijn disput onder den arm na de academie en wederom in de Bedel's kamer mijn geld hebbende afgeteld, wierd ik in de promotie-zaal gescheld, daer alle professoren van de Universiteid vergaderd waren, en mijn Corpus juris voor mij neder gelegd, en de Corrolaria van mijn disput open gelegd hebbende, wagte ik tot mij de Rector magnificus de volgende aanspraak deed, dat terwijl de juridische faculteid mij in staat gevonden had om de 3 Examina uit te staan, en ik nu hier gekomen was om de laetste hand daer aan te leggen, de juridische faculteid versogt wierd mij voor de laatste mael te interrogeeren, waermede de faculteid dan aanvang genomen hebbende, en ik de opjectien op mijne Corrolaria gemaakt gedefendeert hebbende, wierd ik versogt buiten te staan, en kort daerna weder binnen geroepen zijnde, mijn plaats wederom aengewezen voor den Rector magnificus, die mij wederom zeide dat terwijl ik de faculteit in mijne Examina had genoegen gegeeven, de Heer Professor Schwartz versogt

wierd mij te promoveeren; dewelke mij als Doctor utriusque Juris uitgalmde met alle daertoe hoorende privilegien en voorregten. Voorts deed mij de Rector magnificus uit naem van de gantsche Senaet een korte aanspraek van congratielaten en zo dra ik de woorden hoorde *luet abre*, maakte ik een saluade en gong na mijn Logement, eetende dien middag de Heer Boyé voor de laatste mael bij mij; aan tafel zijnde kwam tegen 2 uuren de bedel mijn bul brengen, die ik ook bij mij ten eeten hield, en bij zijn heengaan 3 gls. in de hand stak. Van tafel opstaande gaf ik dHr. Boyé 60 gls. voor zijne assisstentie en nam afscheid van zijn Ed huisvrouw en de Heeren ter zijnen huize gelogeert, en vertrok vervolgens met de schuit van vijf uuren na den Haag, alwaer tegen agt uuren arriveerde, mijn vader met mijn Broertjes vond aan 't Zieken staan om mij af te wagten, en gongen dus samen na huis. Toen was het werk geklaard, en ik was Advocaat geworden, hetgeen niet te geloven is de kosten die op de promotie loopen, zo dat mijn beurs op sterven lag, maer dit wierd versoet door die aangaame qualiteit.

Voor het inschrijven als Student aan den Rector Magnificus . . . . *f*	3 — „ — „
Aan de Pedel voor het laten inschrijven	„ — 12 — „
Voor het examen.	82 — 10 — „
Aan den Tentateur voor het examineeren van het dispût	15 — 15 — „
Voor het promoveeren . .	92 — 10 — „
Aan de bedel voor het brengen van de bul	3 — „ — „
De Hr. Boyé voor desselfs assistentie bedankt met	60 — „ — „
Voor het Eed doen voor 't Hof als Advocaat de Commissie	26 — „ — „
De Deurwaarder	3 — „ — „
De bout de Feu	2 — „ — „
De Dienders	1 — 2 — „
	f 289 — 9 — „

dus mij mijn promotie behalven mijn verblijf te Leijden, mij heeft gekost *f* 289 — 9 — „
en 't drukken van mijn disput . . . . , ... 61 — 3 — „

f 350 — 12 — „

CONTRACT TUSSCHEN DE STAD HAARLEM EN DEN KLOKKENGIETER HEMONY.

MEDEGEDEELD DOOR

Dr. C. EKAMA.

Het is bekend dat Frans Hemony, een beroemd klokkenspelmaker, in het jaar 1661 en 1662 het klokkenspel voor de Groote Kerk te Haarlem vervaardigde voor stads rekening. Het is zeer fraai van toon, bestaat uit 32 groote en kleine klokken, welke met de ijzeren hamers en klepels te zamen wegen 21,000 oude ponden en volgens eene thesauriers-rekening *f* 17,220 gekost hebben De liefhebbers kunnen dit klokkenspel hooren elken Maandag, Woensdag en Vrijdag van 's middags 12 tot 1 uur. Voor eenigen tijd kwam mij het contract, waarna dit klokkenspel gemaakt is, toevallig onder de oogen; ik laat dat hier volgen:

Conditie tusschen die Heeren Burgemn. en heeren Kerckmeesten. van de groote Kerck der Stadt Haerlem ende franzoos Hemony beroempt over het gieten van een klockenspeelwerck als folgt:

1.

Francoos hemony neemt aen voor die Heeren te gieten ende maecken op syne kosten en van sijne spijs een zeker clockengespeel van 32 in getal Madruan, de groost sal syn omtrent 1000 ℔ en de kleynste van 28 ℔ schwaer samentlich tusschen de 19 a 20000 ℔ aen gewicht, op de toon van

de cornette, folgens de specificatie aen Haered. voor desen overgesonden. Met expres Conditie dat dieselve clocken oft Clocken-speel sal sodanig syn van resonants melodie, en goet accordt als he ergens in desen landen, ende elders gemaekt heeft, oft van iemandt anders gemaekt is, ende dat op abprobatie van alle meesters ende musiciens sich des verstaende, die de heeren daerop souden mogen roepen; dat in cas solches niet also bevonden wierde, sal he geobligeert syn dieselve clocken widerome aen sich te nehmen sonder eenigen kosten ende schaede van die Heeren voornoemt.

2.

Den aennehmer sal geobligeert sijn daeraen te beginnen so haest als hie die Heeren van Amsterdam van Haere nodigste affaire sal gedient hebben en daerin te continueren tot dat hetzelve werk voltoijdt sal wesen.

3.

Den aennehmer sal op syne kosten dieselvige nieuwere clocken aen de Waeghe leveren, en dan die heeren op haer kosten dieselvige doen hangen.

4.

Die heeren beloven aen den aennehmer te betaelen naer de leverantie als boven, voor ieder pond 17 strs aen golt, oft sollen hem geven haer ed oude clocken oft een gedeelt daervan in betalinge, so vern als die sollen strecken tegens 46 guldens het 100 ℔ oft tot solcken meerder prijs als de Clockenspijs ten tijt van de Leverantie der nieuwe Clocken voorsz sal mogen gelden, tot wilkeur van de heeren.

5.

Indien die heeren benevens het voorsz groost werk noch een kleyn Clockenspeel soude willen hebben van omtrent 20 à 2700 ℔ schwaer, sal Hemony geobligeert syn te leveren tegens 20 strs ℔ oft tot solchen minderen oft meerdere prijs, als die heeren goet sollen vinden, en dat op solche conditie als bij het groot werk voorsz

6.

Dieselve clockenspeel dan gelevert, geabprobeert en gelaudeert synde als boven, sal op haered. discretie staen te willen geven een vereeringe voor die aennehmer syne huisfrauw en een drinkpenning voor sijne knechten. Sonder argelist in oirkonde de waerheyt is desen uit ten naehmen van die heeren en by den aennehmer fransoos hemony beteykent. Actum den Januar 1658.

(get.) F. VAN HEMONY.

Op de conditien ende voorwaerden hiervooren verluydt, soo hebben de E. Heeren Burgemeesteren der stadt Haerlem het klockengespeel in desen vermelt aengenomen mits het selve completerende actum ter Camere den vij September ano xvj^c een en sestigh present de E. Heeren Andries van der Horn Mr. Johan van Thilt ende Dr. Willem van Teffelen Burgemeesteren.

Mij present
C. VAN LOO.
1661.

GESCHIEDENIS VAN DE KLEEDING IN DE VROEGERE TIJDEN,

DOOR

D. VAN DER KELLEN Jr.

Vervolg van bladz. 256.

Toen in de eerste helft der 14e eeuw geheel Europa geteisterd werd door de vreeselijke pest "de zwarte dood", toen ieder slechts aan sterven dacht en aan het vervolgen, het folteren, het moorden der arme Joden, die men in zijne verblindheid als de oorzaken

van die ziekte aanzag, toen de dweepzieken, haar als een straf Gods over het ontaarde menschdom beschouwende, in groote troepen, zich zelf geeselend, vastend en boetedoenend van stad tot stad trokken, toen elk zich bereidde tot sterven en alle lust voor het wereldsche scheen uitgedoofd, toen was er niemand die er aan dacht, zich door zijne kleeding op te schikken.

Maar nauwelijks was de ziekte geweken, omstreeks de helft der 14e eeuw, nauwelijks kon men om zoo te zeggen, een veer van den mond wegblazen, of het oude leven begon weer, "en", zegt een oud kronijkschrijver, "men maakte weer nieuwe kleedingen", en dat zegt genoeg. Weelde en overdaad drongen weder in de hoogere standen door, ook onder een groot gedeelte der geestelijken, hoe ook het betere deel daar tegen ijverde, ja zelfs in Frankrijk de kleermakers en modemaaksters met den ban bedreigde.

Een verhaal, omstreeks 1400 door een oud Fransch ridder, de la Tour-Laudry, aan zijne dochters medegedeeld, om haar tegen de heerschende kwaal te waarschuwen, veroorlooft ons een juisten blik in dat tijdvak te slaan.

"Er was", zoo verhaalt hij, "een ridder, die drie vrouwen had gehad.

"Bij den dood zijner eerste werd hij nieuwsgierig te weten wat er toch wel van haar zou geworden zijn en waar ze aangeland mocht wezen.

"Hij begaf zich daarom tot zijn oom, een kluizenaar en verzocht hem, God te bidden, dat Hij hem daarover mocht willen inlichten.

"De kluizenaar bad zóólang tot hij in slaap viel, en zich in den droom St. Michel aan de eene en de duivel aan andere zijde van een weegschaal vertoonde, strijdende om de arme ziel van des ridders vrouw, die naakt op de éene schaal zat, terwijl de duivel op die aan zijn kant de kleederen der overledene wierp, welke door het hermelijn en verdere kostbare zware stoffen de schaal bijna ten voordeele van Satan deden overslaan. Ziet ge wel, Sint Michel, sprak hij, deze vrouw had 10 paar kleederen, even zooveel lange en korte, en evenveel bovenrokken; ge weet ook, dat de helft meer dan genoeg voor haar zou geweest zijn. Eén lang kleed, twee korte en twee bovenrokken zijn voor één vrouw genoeg, en zoo zij zich met minder vergenoegd hadde, zoo zouden voor 't geen één harer rokken gekost heeft, nog wel

Kleeding 1350–1430.

vijftig armen gekleed kunnen zijn geworden." En hierop wierp hij al de verdere kleeren en lijfsieraden op de schaal, die in ééns naar zijne zijde oversloeg. Hij had de ziel gewonnen, en bedekte haar met al die kleeren, die inmiddels in brand geraakt waren en haar onophoudelijk in de hel zouden blijven branden.

"Dit alles zag de kluizenaar en vertelde het aan zijn neef.

"Na vijf jaren stierf diens tweede vrouw. Ook van deze kwam oom te weten, hoe 't met haar gegaan was. Eén enkele misstap had haar 100 jaar lijden in 't vagevuur bezorgd.

"Weldra moest hij ook een derde gebed doen, om de lotgevallen der derde vrouw na haar dood te vernemen. En och ja wel, hij zag haar in de klauwen van den duivel, die haar bij hare schoone haren wegsleepte. Daarop nam hij gloeiende naalden en streek haar daarmede over de slapen van 't hoofd, de wenkbrauwen en de wangen, 't geen die arme ziel zulk een pijn veroorzaakte, dat de kluizenaar, op 't gevaar af van afgesnauwd te worden, aan Joost vroeg, waarom zijne nicht zoo mishandeld werd. De duivel amuseerde zich zeker met zijn werk en was daardoor in goed humeur; ten minste hij verwaardigde zich de volgende uitlegging te geven. "Waarom ik dat doe? zei hij: waarom? omdat ze de haren aan de slapen van haar hoofd wegschoor, omdat ze hare wenkbrauwen verfde en de haren uit haar voorhoofd trok, om mooier te zijn en meer bewondering op te wekken."

"Hierop volgde een tweede operatie door een zijner handlangers, die haar het gezicht zóó verbrandde, dat de kluizenaar er van stond te sidderen.

"Ja, ja," sprak de patroon, "die straf heeft ze verdiend, omdat ze zich geblanket heeft en haar gezicht beschilderd, om schooner te schijnen en omdat niets is er, wat God zóó zeer mishaagt." —

En ofschoon ridder de la Tour dit alles aan zijne dochters vertelde, is het niet waarschijnlijk, dat zij er zich iets in 't minst aan stoorden of er een enkel kleed of een verfje minder om gebruikt zullen hebben.

Geen wonder, dat men in de meeste landen en steden deze zucht tot weelde zooveel mogelijk door keuren en verordeningen zocht te beteugelen. Alleen in ons land en in Vlaanderen vindt men die bijna, of in 't geheel niet. Men meene echter niet, dat het bij ons onnoodig zou geweest zijn; dat onze natie eenvoudiger in hare kleeding was dan andere volken; neen, dat in 't geheel niet. De overheden alhier begrepen echter te recht, dat zij in een land, wat bloeit en bestaat door zijne fabrieken en handel, zoo als het met Noord- en Zuid-Nederland het geval was door zijne fabrieken van de schoonste stoffen voor kleeding en van allerlei soorten van voorwerpen van weelde, dat zij daar niet door kleingeestige beperkingen den aftrek van het fabrikaat bemoeielijken en daardoor zijn eigen glazen inwerpen mochten.

In een ander opzicht echter waren die keuren en bepalingen zoo kwaad niet, al ware 't alleen, wijl ze aan de burgerlui de mogelijkheid ontnamen te veel geld aan hunne kleeding te besteden. Immers elke stand wist, hoever hij mocht gaan, en wat hij dragen mocht. Dat het verschil van stand bij ons, in de kleeding vooral, weinig in acht werd genomen, blijkt uit het zeggen van Koningin Johanna van Frankrijk. Toen deze op eene reis Brugge en Gent bezocht en daar de zoo rijk gekleede burgervrouwen zag, kon ze hare verwondering niet bedwingen. "Ik dacht," zei ze, "hier de eenige koningin te zijn, maar ik zie er hier wel over de zeshonderd."

Hoewel de mode reeds voorlang de wereld naar hare pijpen had doen dansen, zoo was het toch eerst in de laatste helft der 14e eeuw, dat ze zich liet kennen in al hare nukken en wispelturigheid en ze elk oogenblik een ander gezicht zette. Elk nieuw jaar bracht ook een nieuw model van kleed, en, zegt een kronijk uit dien tijd, "hij, die vroeger een goed snijder was, deugde toen niets meer", zoo geheel en zoo snel waren het fatsoen en de snit veranderd.

De kleeding der mannen kenmerkte zich vooral door een bespottelijke nauwheid der kleeding. De rok, het hemd of jak, hoe men 't gelieve te noemen, werd vroeger

altijd over het hoofd aangetrokken; dus daardoor kon men dat kleedingstuk nooit zeer nauw maken. Maar nu kwam men op het denkbeeld, het van voren geheel open te snijden en het vervolgens met knoopen of veters dicht te halen. Dat aanhalen werd zóó overdreven, dat de beweging van armen en beenen er geheel door belemmerd werd. Vroeger was het een kenteeken van den heer, de kleederen lang, tot bijna op de voeten te dragen; dit ging thans op den knecht over, terwijl de heer zijn kleed eerst tot aan de knie, later tot op een span onder den gordel verkortte, zoodat het thans een wambuis werd. Dit verkorten was dan ook noodig; want zoolang het kleed lang was, en daarbij zoo schrikkelijk nauw, kon men haast geen been verzetten; de dijen werd geheel gevangen gehouden.

Die dracht was, met zal het begrijpen, zeer onkiesch, wijl bij de engte alle lichaamsvormen dóórteekenden. Niet ten onrechte, dat ze bestraffing uitlokte. Zoo zegt een schrijver van dien tijd: "zoodra een paar ridders een kampspel beginnen, hoort men al dadelijk, "wacht even, houd op, er is mij een veter hier, een veter daar gesprongen." Zoo moest de ridderdeugd wijken voor zulk een schandelijke, verachtelijke kleeding."

Een ander bestraft met meer komische woorden, en verhaalt hoe vrouw Minne een slaapverwekkenden wortel in den mond had genomen en daarop in een slaap gevallen was, die reeds tien jaren duurde. Jufvrouw Schaamte, haar dienares, eindelijk de oorzaak van dien slaap bemerkende, nam den wortel uit den mond, en vrouw Minne ontwaakte. Zij vraagt dadelijk naar hen, die haar vroeger trouw in alle eer en deugd gediend hebben, waarop men haar een ridder, vroeger haar trouwste dienaar binnen brengt; maar:

Vrouw Min ziet lachend op hem neer,
Zijn korte kleed mishaagt haar zeer.
Ze sprak, terwijl haar kleur verschoot:
Wees welkom, gij, heer Billenbloot.
Hoe durft gij zóó u laten zien
En dus een vrouw uw hulde biên,
Ik merk, wel 'k heb te lang geslapen,
In apen zijt gij al herschapen,
Terwijl ik sliep — foei, schaam u wat
en maak u voort.
En hoe de ridder haar ook bad,
Vol toorn heeft zij, die zwakke maagd,
Alleen hem uit haar hof verjaagd.

Ook in de krijgskleeding liet dezelfde mode haren invloed gevoelen. De lange wijde wapenrok, die over het ketting- of malienhemd getrokken werd, en die het wapen van den ridder droeg, (zie blad 116), moest even als het kettinghemd zelf verkort en vernauwd en, het zij van voren of van achteren, zoo eng mogelijk dicht geregen worden. Zóó nauw werd hemd en rok, dat de gordel geheel als snoermiddel ontbeerd kon worden, zoodat het kleine zwaard en de dolk niet meer aan den gordel, maar aan kettingen hingen, die op de borst bevestigd waren. Van een voorwerp van nut, maakte men nu van den gordel een voorwerp van weelde; hij werd dikwijls, in plaats van uit leder, uit ijzeren platen gemaakt, die met scharnieren aan elkaar gezet werden. Daarop konden allerlei versierselen en edelgesteenten aangebracht worden. Daar hij ook wijder was dan die van vroeger, viel hij over de heupen, en werd daar of onder aan den wapenrok vastgehecht.

Als algemeen hoofddeksel voor de mannen mag men de kapoets, de kap, beschouwen, die ook zoo nauwsluitend om het aangezicht werd, dat alleen oogen, neus, mond, een gedeelte van 't voorhoofd en van de kin te zien waren; ja zelfs verborg men het gezicht geheel, door de kap over het gezicht dicht te knoopen, alleen een paar gaten voor de oogen overlatende. In plaats van de kap rond over het hoofd te doen sluiten, eindigde ze in een staart, die gewoonlijk tot op de kuiten, ja zelfs wel tot op den grond hing, en versierd werd met vederen, met gouddraad omwonden, en wat men er verder moois aan wilde hangen.

De broek bleef de eng sluitende, van boven met veters vastgemaakt. De schoen lang en puntig.

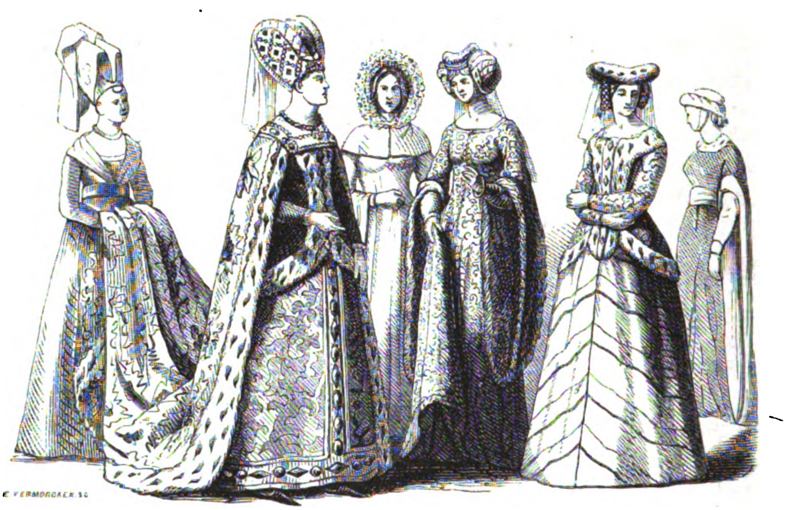
Baarden werden weder meer dan vroeger gedragen; ook begonnen eenigen hunne knevels te laten staan, "even als honden en katten op de wijze der heidenen", zegt een oude kronijk. Aan de haren werd steeds bijzondere zorg besteed; mannen droegen ze lang, en

brandden er met een heet ijzer krullen in.

Wat den mantel betreft, die kon men niet eng om 't lichaam sluitend maken; anders had men het zeker wel gedaan, want slank en mager in allen opzichte was 't wat men zocht. Men naaide den mantel dicht, alleen een opening latende, om het hoofd door te steken. Men noemde dat huiken, en ze werden zoowel door mannen als door vrouwen gedragen. Een ander soort, korter en meer wijd uitstaand, heette klokken, naar den vorm, dien ze hadden. Eindelijk nog droeg men een lang overkleed, tabberd, dat van voren van boven tot onderen werd toegeknoopt.

borst geslagen over den schouder tot op de hoogte van de knie neerviel. Deze lamfer was steeds zeer bont van kleur.

Behalve de bespottelijke staart aan de kaper bracht de mode nog meer wonderlijke dingen te zien aan de kleeding van dien tijd. In de eerste plaats mag men de insnijdingen noemen, die men aan de randen der kleedingstukken aanbracht. In plaats van een rechten omgezoomden kant, werd alles diep ingesneden in den vorm van lange tongen, bladeren of zakken. Voorheen werd dit ook al wel gedragen, maar 't was slechts door reizende muzikanten, kunstenmakers enz., die men

Vrouwenkleeding omstreeks 1400.

De muts, waarvan we op bladz 256 spraken, die honderde hervormingen kon aannemen, al naar men de lappen waaruit ze bestond, draaide of wrong, bleef nog langen tijd in den smaak; maar daarnaast begon ook de vilten hoed zich te vertoonen, dezelfde, die, nu eene met breederen, dan met smalleren rand, nu eens hooger van bol, dan weder lager, tot onzen tijd is overgekomen. Ofschoon er met dien hoed wel niet veel voor de modegekken te beginnen was, wisten ze er toch al weer iets op te vinden, door er een langen sluier, een lamfer of sendaal, aan te verbinden, die eerst eens om den hoed, dan over de

als een luchtig en fladderend volkje beschouwde. Omstreeks 1400 veranderde dit, en zag men dus kaproen, huik, rok, tabbert, in één woord alles waar men 't slechts even kon toepassen met die lappen versierd. De hangmouwen, soms zóó lang dat ze langs den grond sleepten, de lange spitse snavelschoenen en de schellen, die de groote heeren aan hunne kleederen lieten zetten, wellicht om den burger en den minderen man te waarschuwen voor hen uit den weg te gaan — 't waren allen zaken, de een nog bespottelijker dan de andere.

Wat de kleeding der vrouwen kenmerkte, het

was de lengte, die zij aan hare kleederen gaven, *de sleepen*, wier veroorloofde lengte ook al spoedig door de overheden bepaald werd.

Dezelfde nauwheid, die de mannenkleeding had, heerschte ook bij die der vrouwen. Wanneer een vrouw in haar huiskleed was, zoo gaf dit zoo juist mogelijk den vorm van het lichaam aan, niet slechts boven den gordel, maar zelfs tot over de heupen. Ging zij uit, en trok ze daartoe haar overkleed aan, zoo was dit even nauw, met uitzondering van de mouwen, die zeer wijd en uitgetand waren; die van het onderkleed echter waren tot aan de ellebogen opengesneden en vervolgens met knoopjes dichtgemaakt, daar ze door hare engte niet over de hand hadden kunnen getrokken worden. Zoo ook sneden zij het kleed van voren open en sloten zij met een aantal knoopjes, of met veters. De laatsten gebruikten zij meest in de zijden, zoowel aan hemd, als aan onder- en overkleed. Wat we van den gordel bij de mannen gezegd hebben, is ook geheel van toepassing op die der vrouwen.

Het ontblooten van borst en hals, het decolteeren, zeer in zwang komende, trok ook al de opmerkzaamheid der overheid; maar vergeefs zal het wel geweest zijn, dat ze bepaalde, hoe wijd het kleed aan den hals mocht zijn, of hoever het op de schouders moest liggen. Men zag vele vrouwen, wier borsten voor de helft te zien kwamen. Om de fraaiheid en blankheid van borst en rug te doen uitkomen, waartoe het langs den rug loshangend haar in den weg zat, werd dit opgebonden, zoodat dit na 1400 niet weer los werd gedragen. Maar in het midden van 't hoofd gescheiden en in vlechten om het hoofd gewonden, of men liet het in twee vlechten hangen. Die geen genoegzamen voorraad haar had, kocht valsche vlechten, even als 't nu wordt gedaan. Men droeg ook het gevlochten haar in netjes of zakjes aan weerszijden van de slapen van 't hoofd.

Ofschoon de sluier en de kaper nog steeds als hoofdbedekkingen gedragen werden, kwamen daarnaast allerlei anderen, zonderling van vorm en van buitengewone grootte in gebruik. De oudste van dit tijdvak waren een soort van kap, nauwsluitend om het hoofd, die van voren eenigszins op een neepjesmuts geleek, doch drie à vier verdiepingen van neepjes op elkander had. Wat later zag men mutsen, waar, aan beide zijden kussentjes; dan weder mutsen of hoeden, die aan grenadiersmutsen doen denken; in één woord in de meest verscheiden vormen.

Men meene echter niet, dat, zoo wij ons in dit tijdvak konden verplaatsen, we slechts menschen zouden zien, gekleed als we ze hier geschetst hebben. Neen, er waren er altijd nog genoeg overig, die alleen in hoofdvorm de mode volgden, zonder zich met al hare uitspattingen in te laten. Daarom zijn in de beide plaatjes geene van die overdrijvingen weergegeven.

(*Wordt vervolgd.*)

DE KERMIS.

(Vervolg van bladz. 273.)

Wij staan aan de pomp. Laat ons eens zien, wat daarop aangeplakt is. Ha, 't is een tooneelaankondiging.

De Nederduytsche
COMMEDIANTEN

Sullen door gunste ende oorlof van [1] . . . op Zaterdag den 20 Juni 1668 en eenighe navolghende dagen haar Gordijnen openen met de ghedenckwaerdige en waerachtighe gheschiedenisse van de

Belegeringhe ende het ontset
der Stadt
Leyden.

Treur bly-einde Spel.

Het selvighe sal noch heerlycker ofte met

[1] Hier hebben de straatbengels een vlek modder op gegooid.

meer ende raerder Verthooninghen uitgebeelt werden alsser tot Valckenburgh, Weesip, ofte oyt voor desen vertoont sijn geweest.

Ende naer hetselve sal onsen wit-bemeelden Pekelharing [1] tot dubbelt vernoegen van onze Toesinders, alle dagen sijn uytterste vlijt aanwenden om haer met volkomen vreught en vrolyckheit te laten vertrecken.

De Vertoon-plaets is... ja, hier is de rest doorgehaald, en daarboven geschreven: "in de groote Schouburgh op de groote markt" — zou er nog iets van het doorgehaalde te ontcijferen zijn? — ... is ... is ... een seer bequaeme ende... warme... Schuur, in het... Huys ghenaemt... de Doorne-boom, aan ofte op... de Heere-wegh.... over... den Hout;... buyten de... groote... Houtpoort.

Ja dat staat er. Dus dat billet zal ook voor voorstellingen te Haarlem gediend hebben. De rest weder is niet doorgeschrapt; alzoo:

Precijs, Precijs ten twee uuren op het Tonneel.

't Is nu wat laat, om binnen te gaan: weldra zal de commedie geëindigd zijn.

Het spel "van de vier vermaarde kroonen", dat zal beter lukken. Hebt ge lust. daarheen te gaan, zoo vindt ge mij tot uwen dienst bereid. Willen we eens zien, wat daar vertoond zal worden en een strooibillet zoeken machtig te worden? Dat lukt. 't Schijnt me wel, dat ze meer beloven dan ze vertoonen zullen; hoor slechts:

"De groote Italiaensche Konstwerken,

Die door veel kosten vervaerdigt zijn, om nog eenige malen door verzoek van eenige Heeren en Dames te vertoonen veel Italiaensche Postuyren, door veel Konst in Levensgroote gebragt, ende haar in alles beweegen, als levendige Menschen, in veel Italiaensche poetsen ende *Toneelen* van gesleepen Christal en veel soorten van dierbare gesteentens, zo als noyt meer in de Weerelt is gesien. ende dit alles verandert voor d' oogen der Aenschouweren.

"Ende sal hier mede van daeg op Saturdag 20 Juni, op het tooneel vertoont te werden

het treffelijk Treurspel
van *de Tovery van Tarbenon*,

waarbij de zee, met veel andere vertoningen zullen gezien werden. Met Konst- en Vlieg-Werken, alhier noyt vertoont. Waarby sal vertoont werden het wonder-Paleys en Glory van Jupiter.

"Nog sal vertoont werden eenige Wildernissen, met eenige soorten van groote gedierten, die haar als in 't leven vertonen. Tot overvloet sal onse Koddige Monsieur Harlequin het Bly-Spel vertonen van

de *geruineerde Soldaat.*

"Men sal precijs het Toneel openen ten 7 uuren en ten 9 uuren gedaan.

Men sal hier niet meer nemen als van yder Persoon van inkomen 2 stuyvers, ende in de tweede Back 6. Ende in de eerste Back met kussens 10 stuyvers.

"De Vertoonplaats is in de groote Tent, daer de Vier kroonen op staen, die noyt hier is geweest. [1]"

Maar weet ge wel, dat dat spel van de "Vier Kroonen" duurder is dan dat van de "Drie Kroonen?" 't Is wel waar, voor twee stuivers kunnen we ook als van ouds te recht, maar een mensch wil toch gaarn zijn fatsoen houden, en dan dienen we minstens in den 2^{en} bak te gaan zitten, dat is zes stuivers. Maar komaan, we houden niet alle dag kermis. Willen we van avond daar dan maar eens heen gaan? We hebben dan nu nog den tijd om rond te drentelen. Waar heen? Ge wilt toch niet naar het Dolhuis?"

"Wat, naar 't Dolhuis?"

"Ja, weet ge niet, dat zulk een bezoek onder de kermisvermakelijkheden geteld wordt, even als dat op de snijkamer? Het eerste vindt gij even als ik afschuwelijk, dat weet ik, maar voor velen is het hetzelfde, alsof

---

[1] De tegenwoordige Pierrot.

[1] Aan de goedheid van den Heer A. Aarsen zijn wij een afschrift van deze aankondiging verplicht. Wel dagteekent het origineel van 1702; we hebben er echter geen bezwaar in gezien, een jaar of wat den tijd vooruit te gaan. Waarschijnlijk hadden die voorstellingen te Gouda plaats.

ze een beestenspel gaan zien. Een fraai schouwspel! vooral de gevaarlijke krankzinnigen of dollen, woedend over het gemis hunner vrijheid, zich wringende om en langs de traliën hunner hokken, tot razernij gedreven door het gezicht van die vroolijke kermisgasten, wien 't misschien niet voldoende is, stille toeschouwers te zijn, maar die misschien ook nog de ongelukkigen tergen. En waarom niet? 't Is immers de meening van 't publiek, dat het de duivel is, die in die arme schepsels huisvest. En zou het dan niet een verdienstelijk werk zijn dien kwaden geest wat te plagen? Maar ze begrijpen niet, dat zij zelf, reeds alleen door hun bezoek, ware kwelduivels voor de krankzinnigen worden.

En de snijkamer? Dáár eens te kijken doet niemand kwaad; 't kan te midden der kermisvreugde eens aan de vergankelijkheid van al het aardsche herinneren. Maar wie er ook pret in moge vinden, het geraamte van den een of ander beruchten geschavotteerden dief of moordenaar te zien, of eenig misgeboorte in een flesch met spiritus te zien zwemmen, 't heeft voor mij, althans nu, niet de minste aantrekkelijkheid.

"Zoo gij er niets tegen hebt, zoo moesten we, dunkt mij, in die herberg ginds een kannetje bier gaan drinken; 't ziet er daar wel een weinig boersch uit, maar men heeft er een goed gezicht op het kermisgewoel."

(*Wordt vervolgd*).

UTRECHTS ABTSTEDE,

DOOR

D. BUDDINGH.

Sedert drie jaren van mijn ambteloos leven, bewoonde ik, tegenover "*Sonnenburg*," te midden der tuinen, deze bekoorlijke en vruchtbare streek, en heb er, afgescheiden van het gedruisch der wereld op mijn *parva domus*, waar vrede en liefde heerschten, het lief en leed des levens, de genoegens van den zomer, maar ook de eenzaamheid en guurheden van den winter gesmaakt, die mij deze plek en omtrek, met zijne stille wandelpaden, hebben doen lief krijgen.

Op het punt van dezen aangenamen oord met zijne rijke bloem- en moestuinen en vruchtbare akkers, met uitgestrekte wandelpaden en een sterk stroomend rivierspränkje, de *Minnestroom*, doorsneden, te verlaten, en, zoo de Hemel wil, voor mijn laatste verblijf *in* de stad te verwisselen, werp ik vooraf nog een historischen blik op de oude Abtdij, die dezen oord haren naam schonk, en op de Abtstede zelf. *Oudwijk*, de voormalige Abtdij, en de *Abtstede* beide, bezitten historische herinneringen, die als eene bijdrage kunnen beschouwd worden tot de kennis van voormalige toestanden en den geest des ouden tijds.

Oudwijk is oud; eene oude *wijk*, die in zijn oorsprong waarschijnlijk tot den Romeinschen tijd opklimt, waar althans Romeinsche penningen gevonden zijn; terwijl een Romeinsche gedenksteen en altaar, in de nabijheid der Maliebaan gevonden, almede daartoe te betrekken zijn, en dus de benamingen van *Vetus Vicus*, *Aldvica* (bij Matthaeus), *Oltwic* (bij Procurator) en *Alderwijck*, thans *Oudwijck*, volkomen regtvaardigen. Dit zet te meerder gezag bij aan de teekening van 690 op het kaartje van het *Castrum Antonia* of *Castrum Trajectum*, dat ten raadhuize alhier, den oudheidkundigen Schoenmaker tot grondslag of uitgangspunt zijner *Monumenta* (3 fol. dln. in HS.) gestrekt heeft. Op dat kaartje komt ook de teekening van *Oudwijk* voor, welke naam thans slechts nog aan een buitengoed, benevens de *Oudwijker dwarsstraat* in de *Abtstede* kleeft; en ten bewijze schijnt te strekken, dat deze *oude wijk* zich aanvankelijk veel verder, vermoedelijk over de geheele *Abtstede*, dat eenmaal eigen regtbank en regtsgebied bezat, heeft uitgestrekt. Een oud scheepsanker in den vijver van het

voormalige klooster opgegraven, heeft zelfs het vermoeden doen ontstaan, dat eertijds de *oude Vecht* hier zou voorbij hebben gestroomd, zooals Van Asch van Wijck verondersteld heeft, die, even als de *Minnestroom* uit den *Ouden Rijn* zijnen oorsprong zou hebben kunnen nemen, en dan zijn naam van de *A*, de *Fehtn-a*, d. i. *Fechten-a*, — eene vecht, wacht of wachtplaats der Romeinen, — (het oude *Fletio*, d. i. aan de Vliet) ontleende.

Doch hoedanig de loop dier *A* of *Vliet* of *Vecht* hier ook geweest zij, die hier kan voorbij gestroomd hebben, als *oude wijk* (Vicus) uit Romeinschen tijd, strekte zich zijn gebied ontwijfelbaar veel verder uit dan tot eene enkele woning; wij denken over de geheele *Abtstede*, en veronderstellen in dat geval eene zeer natuurlijke naamsverandering.

De *Abtstede* ontleent namelijk haren naam van de *Abtdij*, van adelijke jonkvrouwen of maagden, welke Utrecht's burggravin *Machtildis*, aldaar in 1131 stichtte; zij was de Gemalin van den Burggraaf *Arnoldus*. De aldaar opgenomen adelijke nonnen behoorden tot de orde der *Benedictijnen*. Eerst veertig jaren later, 1171, was daar ook eene kerk aan volbouwd, die door Bisschop Godefridus aan de H. Maagd en den H. Stephanus gewijd werd: eene plegtigheid, die met de inwijding der afgebrande en herstelde St. Martens- of Domkerk in verband gebragt en daarom ook door de Bisschoppen van Keulen, Yperen en nog een ander Bisschop Martinus, bijgewoond werd. Eene afbeelding dier Abtdij en kerk, benevens hare verdere gebouwen, boerderij, duiventil, tuinen en boomgaarden, door breede grachten omgeven, leverde Van der Monde [1], die ook eene afbeelding van de Abtdij geeft, zooals zij er in latere eeuw, tijdens Bisschop David van Bourgondie uitzag. [2]

De *Abtstede* nu, naar deze oudwijker abtdij aldus genoemd, en reeds bij Melis Stoke "*Abtstede*" geheeten, was volgens Joannes de Beka [1], getuige van een verradelijken moord in 1132 op Floris den Zwarte, broeder van den toenmaligen Hollandschen graaf Dirk V, gepleegd, door Godevaart of Godfried van Arlisberg (Arnsberg) en zijn broeder Herman van Kuyk; een moord, die schrikkelijke wraakoefening heeft te weeg gebragt.

De aanleidende oorzaak daartoe was eene liefdesbetrekking en minnehandel, welke Floris onderhield met Hadewich of Heylwich van Rechem (Reekem = Renchem), dochter van Arnoldus van Rechem en Aleyda van Kuyk, over wie genoemde Herman van Kuyk, na den dood harer beide ouders, als voogd was opgetreden; "want hij haer oom was," zegt Beka.

Deze Herman van Kuyk, gesteund door zijne beide broeders, Godfried van Arensberg en Andreas, Bisschop van Utrecht, kantte zich tegen het huwelijk zijner nicht, de rijke Erfdochter van van Rechem (Renchem), met Floris den Zwarte aan, in weerwil zelfs, dat Rechems leenmannen dezen wegens zijne manmoedigheid en deugden tot hun Leenheer verlangden te hebben. Dr. Wap roemt zijne heldhaftigheid, zijn verstand, welbespraaktheid en buitengewone minzaamheid; doch door Kuyk, Arnsberg en den Bisschop in zijne liefde en huwelijksplannen gedwarsboomd, en den moord van Graaf Floris I, door de benden van Herman I van Kuyk, nog niet vergeten zijnde, gordde hij de wapens aan, schaakte Heylwich, en schijnt haar naar Utrecht overgevoerd te hebben, waar hij, door de inwoners geholpen, den Bisschop verdreef. Daarenboven legde hij het slot Lexmond, waarin Andreas bezetting had, in de asch; terwijl hij-zelf zijn verblijf hield in Utrecht, waar hij vrijelijk binnen kwam en uitging, zooals "hem gaedelic was." Arensberg en Kuyk, deswege vergramd, overlegden zamen hem hinderlagen te leggen. Met hunne manschappen heimelijk in de nabijheid der Bisschopsstad gekomen, wachtten zij Floris, die geen kwaad vermoedde en

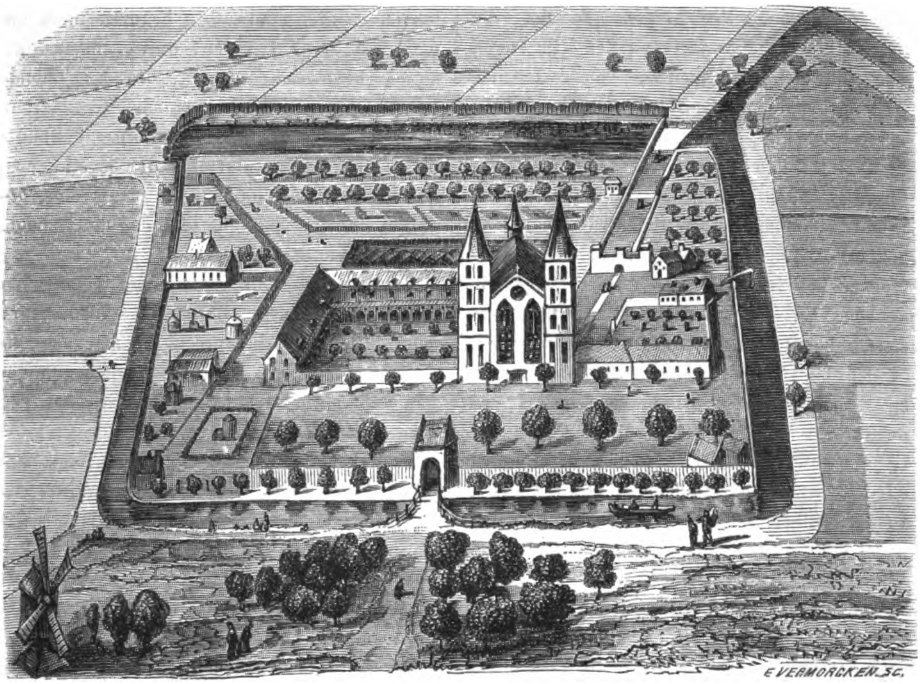
---

[1] Tijdsch. van Utr. V Dl. 1839. Zie hierachter pag. 337.

[2] Id. Tijdschr. VI Dl. 1840, bl. 24. Zie volgende aflevering.

[1] Joh. de Beka, *Chron. Auctius*, bij Matthaeus, *V. A. Analecta*, T. III. fol. 91, 91, enz.

met slechts tien man naar de *Abtstede* ter jagt gegaan was, op, en vielen hem onverhoeds te lijf. Zie hier hoe Beka dat geval met zijn treurigen afloop verhaalt: "Ende als die dach opginc, ende die sonne verlichte die aerde, ende die ripe opten velde lach, quam Floris eerlic uter stadt mit jongelingen, die valckenaers waren, ende quam onverhoeds in synre vianden laghe ende als die niet en wiste. Ende als hy (Floris) dat sach, sloech hy sijn paert mit sporen, ende ruumde hem den breydel, ende keerde hem gaan die hier voorbij, en merken alleen nog aan, dat deze noodlottige liefdesgeschiedenis van Floris en Helwich of Heylwich van Rechem, de stof schijnt uit te maken eener oude *Romance*, die tijdens mijne jeugd nog in de Overbetuwe, door ouden van dagen gezongen werd. Vele moeite heb ik mij evenwel, doch helaas! te vergeefs, gegeven om nog iemand te vinden, uit wiens mond ik dat treffend en roerend lied, 't welk welligt nog in een of ander volks-zangbundel schuilt, had kunnen opteekenen. [1]

De Abtstede.

der stadtwaert. Mer hij storttede tot *Abtsteden* neder mitten paerde, ende sinen vianden vervolgheden ende sloegen (hem) doot, mit grooten nide." [1]

Dr. Wap schetst de rampvolle gevolgen van dezen verradelijken moord voor dit drietal *Kuyksche* broeders, Herman, Godfried en Andreas, zoolang keizer Lotharius leefde; wij

Zooals wij gezegd hebben, bezat de *Abtstede* haar eigen regt en regtbank, hebbende met het geregt der Wittevrouwen, volgens Halma, "een en denzelven Schout, hoezeer het twee afzonderlijke gerechten waren." Allen, die over de *Abtstede* schreven (Halma, Van der Aa enz.) noemen haar "eene zeer vermakelijke buurt; "menigte van menschen komen en gaan er in den zomertijdt zich

[1] Zie Beka's *Cron. Auct.* t. a. pl. ook Dr. Wap, *Het land en de Heeren van Cuyk*, Utr. 1858 in 4, kl. bl. 18.

[1] Ook in de *Navorscher* heb ik er te vergeefs naar gevraagd.

vermeijen," zegt de eerste, "zoo om de aangename vruchtboomen, lustige hoven, als 't bezaaide land en groene weiden.' Zoo was het voor anderhalve eeuw, zoo is het nog; maar thans ongetwijfeld veel meer met bloem- en groetentuinen en uitgestrekte akkerlanden, boomgaarden en woningen, ja, met geheele buurten en straten verrijkt, dan vroeger het geval was. Hare uitgestrektheid kunnen wij niet met juistheid opgeven: als Oudwijker veld schijnt de Biltsche straatweg ten noorden, de Oude Rhijn ten westen en Ameliswaard ten zuiden, misschien de vroegere A, of oude Vechtstroom of Vliet, die zich achter Ameliswaart van den Rijnstroom afscheidde, en, zoo men wil, voorbij de Oude Wijk stroomde, de oostelijke grens te hebben uitgemaakt; zoodat hetgeen thans Maliebaan is tot aan de Biltstraat, met de tegenwoordige Nachtegaalstraat, tuinen en kerkhof aldaar onder het regtsgebied van Oud-Wijk behoorde. Waar nu de Maliebaan is schijnt vroeger het *kerkpad* der Abtdij geloopen te hebben. En waar vroeger geene of slechts eene enkele tuinmanswoning stond, verrezen in den laatsten tijd geheele buurten, straten en steegen, of rijen woningen, zoo als, van de tolbrug of oude Rijnbrug ingaande, de rijen nieuwe woningen op de Nooten-laan, en de daarmede parallel loopende straat, die, voor en achter Marksveld bij het buitengoed Minnevliet uitkomend, naar het thans bezette Vossegat en verder leiden; voorts de Oudwijker dwarstraat, wanneer men tegenover Zonneburg door de Zonsteeg de Abtstede bezoekt, die almede, even als de drie baanstegen, in den laatsten tijd in tal van woningen is toegenomen. Ook de beide Baanzijden en Cingel werden door tal van nieuwe en rijke huizen opgeluisterd, waarbij de voormalige Nachtegaalsteeg, in de laatste jaren, tot straat verbreed, nog voortdurend door deftige woningen verrijkt wordt; terwijl de aanleg van nog één of een paar nieuwe straten, die van het Cingel regt op de Oudwijker dwarsstraat uitloopen, voorspelt, wat men ook van deze zijde nog in de toekomst te verwachten hebbe, waarin een ooster-spoorbaan de Abtstede schijnt te zullen doorsnijden.

Wat wij bij deze nog gedurig toenemende bevolking der *Abtstede* toewenschen is eene *kerk*, voor de groote meerderheid der bevolking van de R. C. godsdienst, benevens eene eigene *school* voor het groot aantal kinderen, dat zich nu, ook in den dikwijls barren winter stadwaarts begeven moet om onderwijs te ontvangen, of wegens den afstand haveloos rondloopt. De toenemende bevolking zal zeker de behoefte daaraan meer en meer doen gevoelen. Menige buurschap of gehucht, dat niet die bevolking en dat getal van kinderen bezit als de *Abtstede*, heeft zijne plattelands buurtschool, maar hier is niets.

Doch wie zal in de *Abstede* daartoe het initiatief nemen? Utrecht's stadsbestuur? eene philantropische vereeniging? of een ondernemend onderwijzer, die er eene aangename standplaats en welbezochte school zou kunnen vinden? Hoe veel nuttig zaad zou hij op het gebied van den geest, daar aan de boorden van Abtstede's ***Minnestroom*** in liefde voor het opgroeijend geslacht, dat na ons zijn zal, kunnen uitstrooijen, — en daarbij te midden van uitgebreide tuinen, voor hem zelf en de zijnen een billijk levensonderhoud kunnen vinden!

Liefde voor de Abtstede noopt mij, bij mijn vertrek stadwaarts, dien wensch hier kenbaar te maken. Moge hij slechts niet vruchteloos voorbij drijven, maar een ijverig, ondernemend man vinden om dien te verwezenlijken!

A. 25 Julij 1870.

HET HEKSEN-WEGEN TE OUDEWATER.

DOOR

H. C. ROGGE.

Aan de markt te Oudewater staat een waag, en, hetzij men dit stadje al of niet bezocht heeft, men heeft toch zeker wel eens gehoord dat aan die waag in vroeger eeuwen niet enkel hennep en kaas, maar ook van tijd tot tijd menschen zijn gewogen, die van tooverij beschuldigd werden. Dat was zeker de eenvoudigste en onschuldigste manier om te onderzoeken of iemand werkelijk beheksd was, vrij wat minder gevaarlijk dan de koudwater-proef, waarbij de aangeklaagde in het water werd geworpen, nadat men hem de duimen aan de groote teenen, kruiselings over elkander, had gebonden; of als de "ketelvang," waarbij de door den duivel bezetene verplicht was den arm tot aan den elleboog te steken in een ketel kokend water. Het spreekt vanzelf dat zulk een proef met de weegschaal altijd goed afliep voor den ongelukkige, die van tooverij werd beticht; zoo men althans eerlijk te werk ging. En dit schijnt te Oudewater altijd het geval geweest te zijn. Omtrent het wegen van heksen, dat nog tot in de vorige eeuw plaats had, willen wij eenige bijzonderheden mededeelen uit een zeldzaam boekje. Het behoort tot eene categorie van boeken, die in de 17de eeuw in het licht verschenen zijn, om aan de gruwelen van de heksen-processen een einde te maken. De schrijver was een roomsch godgeleerde. Men zeide dat hij de biechtvader was geweest van een groot vorst. In elk geval had hij als priester gelegenheid gehad om met velen te spreken, die als toovenaars en toovenaressen gevangen zaten. Hij was, met alle verstandige menschenvrienden van zijn tijd, overtuigd, dat er een eind moest komen aan die onmenschelijke behandeling van zulke ongelukkigen. Het gebeurde met eene van tooverij beschuldigde vrouw te Oudewater, drong den remonstrantschen predikant Nic. Borremans[1] dit oorspronkelijk in het latijn geschreven boekje in 1657 in onze taal uit te geven onder den titel: *Waer-borg om geen quaed hals-gerecht te doen. Dat is: een boek, vertoonende hoe men tegen de toovenaers procedeert.* In eene voorrede brengt deze opzettelijk het wegen van toovenaars te Oudewater ter sprake, waardoor wij de volgende bijzonderheden dienaangaande vernemen.

Het zal nu ongeveer negen jaren geleden zijn — zoo verhaalt hij ons — dat te Oudewater, "een stad die in vermaekelijkheydt binnen en buyten, en in goedtaerdigheydt van borgerye voor geen steden behoeft te wijken," eene zekere vrouw zich aanmeldde om gewogen te worden, daar de jongens en ander lichtgeloovig volk het haar zoo bang maakten, dat zij haar leven niet zeker was. Gedurende de twee jaren, dat ik daar gewoond heb, zijn er verschillende gewogen, om daardoor bevrijd te worden van den laster van tooverij. Men had deze vrouw — zij heette Leentje Willems — reeds meermalen erbarmelijk geslagen, om haar te dwingen een kind te zegenen, dat een vreemd accident had gekregen en, naar het zeggen, door haar betooverd was. Het eenig bewijs dat men hiervoor had was, dat zij, een paar jaren geleden, aan dit kind een stuk zoetekoek had gegeven. De magistraat achtte het onnoodig deze vrouw te wegen, aangezien zij op dat tijdstip zoo dicht onder de stad

---

[1] De Vert. noemt zich N. B. A. Dat hierdoor Nic. Borremans wordt aangeduid kan men zien uit de titels, die ik in mijn *Bibl. v. Remonstr. geschr.* blz. 240 heb opgegeven. Dit blijkt ten overvloede uit de onderteekening van de voorrede, die gedagteekend is "Maeslandt den 18 Dec. 1656;" want van 1650 tot 1679 was hij aldaar predikant. Toen hij het boekje vertaalde, ongeveer 9 jaren vóór de uitgave, stond hij te Nieuwkoop. Terwijl hij predikant was bij deze gemeente schijnt hij, om eene of andere reden, twee jaren in Oudewater te hebben gewoond.

woonde (als ik het wel onthouden heb woonde zij in de Lange Linschoten, ongeveer een half uur van Oudewater), en er bovendien in Holland niemand om tooverij werd verbrand. Maar de regeering zag zich eindelijk gedwongen om toe te geven, ten einde de arme vrouw te redden uit het gevaar dat haar dreigde. Men zeide mij dat zij katholiek was.

Het rechterlijk onderzoek had werkelijk plaats, en Borremans deelt ons bij deze gelegenheid het volgende merkwaardige certificaat mede, dat in de ***Registers van de judiciële en dagelijksche acten der stede Oudewater*** werd opgeteekend, en drie jaren vroeger "in originali" aan eene andere vrouw was uitgereikt.

"Wy Burgemeesteren, Schepenen en Raden der stede Oudewater in Hollandt, doen kont en certificeeren eenen yegelyken mits dezen, ten versoeke van Maria Konings, oudt, zoo sy seydt, omtrent zes-en-twintig jaren, dochter van Geeraerdt Hesseling, anders mede genaemt Geeraerdt Konings, en Anneken ter Brugge, wonende by Barent Konings haren broeder, te Koninkx in Surik in den Kaspel van Boekholdt, in den Gestichte van Munster, op een Hofsteede toebehoorende zyn Hoogheydt, den Heere Prince van Orangien, weesende van deylbaren stature, met een vrattjen aen de rechter zijde van hare kinne, om voorgestelt by Johan Duyst, Burgemeester der voorschreve stadt Boekholdt, volgens sijne acte van certificatie van Burgemeesteren en Schepenen van Boekholdt, ons vertoont en gebleken; dat op huyden voor ons compareerden de E. Willem Pietersz. Tromper en Johan van Rodenburg, beyde Oudt-Burgemeesteren en jegenwoordig Schepenen in dienste, mitsgaders Cornelis Gijsbertsz. Bodegrave, gezworen bedienaer van dezer stads wage, dewelke ter instantie en verzoeke van de voorschreven Maria Konings verklaerden, hoe waer is, dat de voornoemde Cornelis Gijsbertsz. Bodegrave de voorschreven Maria Konings ten haren ernstigen verzoeke en requisitie, in tegenwoordigheydt van hun Comparanten en meer andere persoonen, nae dat sy by Jannetjen Barents, ordinaris Vroedt-vrouwe dezer stede, met voorgaende onderzoek, verklaert was, dat de gemelte Maria Konings tot hare onder-kleederen ontkleedt, en de schoenen uyt-getogen, niet van eenige zwaerte of gewichte by haer was hebbende, met de balance in de ordinaris wage dezer stede Oudewater gewogen, en dat hun Comparanten en allen evidentelijken gebleken is, dat de voornoemde Maria Konings alleenlyk gekleedt en onderzocht zijnde als voren, was wegende hondert vier-en-dertig ponden zoodanige oprechte Troysche wichte, als men ordinaris in de voorschreven wage is gebruykende.[1] Zulkx dat wy mede by dezen certificeeren, dat dezelve wichte met de naturelijke proportie hares lichaems wel is accorderende. En alzoo de voorschreven Maria Konings aen ons verzocht onze opene brieven van certificatie van de voorgenoemde verklaringe, om haer daermede te dienen in tijdt en wijlen, daer en wanneer haer zulx noodig en te raden wezen zal, en men gehouden is de waerheydt te getuygen, inzonderheydt daertoe verzocht zijnde: zoo hebben wy haer 't zelve verzoek niet kunnen noch willen weygeren. Zonder bedrog des 't oirconde hebben wy dezer stede zegel hier onder aengehangen, en by onzen secretaris doen onderteykenen. In den jare onzes Heeren en Zaligmakers Duyzent zes hondert vier en veertig op den XXIIII February. Onderstondt, ter ordinantie van de Heeren voornoemt geteekent"

H. DE HOY.

Van dit certificaat had de Hoy aan Borremans op zijn verzoek een afschrift gegeven, waaraan hij nog het volgende toevoegde:

"'t Voorschreven ge-extraheerde by my onder geschreven, Secretaris der Stede Oudewater, accorderende bevonden met de vordere verklaringe: dat in mijnen voorschreven dienste veele persoonen in-voegen voorzeydt in de wage alhier zijn gewogen, met gelijke ver-

---

[1] Het Troysche of Trojaansche gewicht was dat van Doornik (Troijes), dat vijf ten honderd zwaarder woog dan het gewone gewicht. Het was later meer bekend onder den naam van: het Amsterdamsche gewicht.

klaringe mutatis mutandis als vooren, en specialijken noch in den lest voor-leden jare 1647 drie verscheyden persoonen, onder anderen eene Leentjen Willems, Huys-vrouwe van Jan Aertsz., woonende in de Langelinschoten onder de Parochie van Oudewater. 'tOirkonde geteekent dezen VII January 1648"

H. DE HOY.

Dat er ook nog later te Oudewater van tijd tot tijd vrouwen werden gewogen, die van tooverij waren beschuldigd, blijkt ons uit de naamlijst, die Kinschot in zijne *Beschrijving der stad Oudewater* heeft opgenomen. Zoo werden gewogen 2 Mei 1677 Jacobye Paulus, eene gehuwde vrouw uit Gelderland; 13 Jan. 1681 Marritje Cornelis, eene gehuwde vrouw uit Langerak a/d Lek; 23 Mei 1694 Sybilla Essers, eene jonge dochter uit het dorpje Kleinenbroek bij Zutphen; 25 Sept. 1694 Aaltje Brouwers uit Borculo en 17 Sept. 1710 Maesje Faessen uit t' Waal bij Vianen, beide gehuwd; 23 Maart 1711 Geertruyd Hendriksz. van Beek uit Utrecht, en 15 Mei 1713 Lysbet Jans van Wout uit Montfoort, beide weduwen; 31 Mei 1728 Neeltje Paulus Pols van Honkop, en 21 Juni 1729 Klaas Ariensz. van den Dool en zijne vrouw Neeltje Ariensz. Kersbergen, wonende onder Meerkerk. Dit laatste is het eenige voorbeeld van dien aard. Het schijnt weinig te zijn voorgekomen, dat er mannen op de weegschaal kwamen. Borremans verhaalt nog van een jongman uit Paderborn, die zoo bleek werd als een doek, toen het beslissend oogenblik was gekomen. Hij kwam er, gelijk van zelf sprak, goed af. Toen hij merkte dat hij zwaar genoeg was, had hij vol blijdschap uitgeroepen: "dat is lijf en goet gewinnen!" Deze van den Dool werd, blijkens het certificaat dat Kinschot mededeelt, door den gerechtsbode van de stad tot op zijn hemd ontkleed. Zijne vrouw werd, als naar gewoonte, door de stadsvroedvrouw bijgestaan. Nadat zij door deze "was ontkleedt, schoenen en kousen uitgetoogen, en zulks alleen bedekt met haar hembd en zwarte falie over haar bloote lichaam, hangende het hair los by het hoofd", werd zij bevonden honderd-en-tien pond te wegen, hetgeen overeenkwam "met de natuurlyke proportie des lichaams".

Toen Borremans gereed stond om zijn boek in het licht te geven, verlangde hij iets meer te weten omtrent dat heksen-wegen te Oudewater. Hij schreef daarom aan Willem Tromper, "een man van zonderlinge beleeftheydt, die het burgemeester- en het schepen-ampt te Oudewater verscheyden-malen loffelijken heeft bekleedt," of hij hem dienaangaande nader zou willen inlichten. Meer bepaald verlangde hij te vernemen: 1°. om welke reden Maria Konings en zoovele andere gewogen waren, 2°. of er ook een bepaald gewicht werd vereischt, en 3°. wat de oorsprong was van dit wegen.

Tromper antwoordde op het eerste punt, dat er nooit iemand gekomen was uit de kwartieren van Keulen, Munster, Paderborn en andere plaatsen, of zij hadden eenstemmig geklaagd, dat zij in hun land ten onrechte beschuldigd werden van tooverij. Wanneer zij geen certificaat konden toonen dat zij op de stadswaag van Oudewater gewogen waren, en dat hun gewicht accordeerde met de proportie van hun lichaam, liepen zij gevaar in hun land lijf en goed te verliezen. Zij vertelden dat die in gindsche streken gezegd werden werkelijk te kunnen tooveren, altijd maar een zeer gering gewicht hadden. Doch Tromper was een te verstandig Hollander, een te goed protestant om aan zulke zottigheid te gelooven. De weegschaal van Oudewater had dus in de 17de eeuw een groot crediet, en heeft menigeen, die door de domme menigte voor een toovenaar of heks werd gehouden, een groote weldaad bewezen. Wij kunnen gerust aannemen, dat die heeren van den gerechte in Oudewater in den regel geen oogenblik getwijfeld hebben aan den uitslag van deze weegproef, maar dat zij voldaan hebben aan het verlangen van de beklaagden, om hen van allerlei kwellingen te verlossen.

De overleden secretaris de Hoy — dus schrijft Tromper verder aan Borremans — heeft mij verhaald, dat er gedurende zijn secretariaat het volgende is voorgevallen. Zeker iemand, in bovengenoemde kwartieren woonachtig, was door een ander, met wien

hij twist had, overal voor een toovenaar uitgemaakt. Om zich van dezen blaam te zuiveren gaf men hem den raad, dat hij naar Oudewater zou reizen ten einde zich te laten wegen. Hij kwam hier aan, maar hetzij uit domheid, of uit vrees, of dat men hem verkeerd had onderricht, [1] — hij vertrok zonder gewogen te zijn. In zijn vaderland teruggekeerd verbreidde zich al spoedig het gerucht, dat hij het certificaat niet toonen kon, dat hij zeker gewogen was en te licht bevonden. Nauwelijks was dit den rechter van die plaats ter oore gekomen. of deze stelde onmiddelijk pogingen in het werk om den toovenaar gevangen te nemen. Hij wist echter het gevaar te ontvluchten en kwam gelukkig bij iemand, die vroeger in hetzelfde geval had verkeerd. Deze wist hem te bewegen om nog eens naar Oudewater te gaan. Thans liet hij zich werkelijk wegen en verkreeg hij het certificaat. Hiermede naar zijn vaderland teruggekeerd, vertoonde hij dit aan den rechter, die zijne goederen reeds in beslag had genomen, waarop hij in zijne eer en in zijn eigendom hersteld werd. Hij eindigt dit verhaal met den uitroep: "O arme blinde menschen!"

Op de tweede vraag van Borremans kon Tromper volstaan met eenvoudig naar de certificaten te verwijzen. Er bestond bij de waag volstrekt geene bepaling van eenig gewicht; men beoordeelde alleen de zwaarte van elk gewogene naar de grootte van het lichaam.

Op de derde vraag kon hij geen voldoend antwoord geven. Borremans had reeds vroeger onderzoek gedaan naar den oorsprong van deze gewoonte. Volgens zekeren Mr. Jan, die barbier en stadsbode van Oudewater was, en in deze qualiteit assisteerde bij het wegen van mannen, bestonden er twee berichten, die daarin overeen kwamen, dat Karel V dit privilegie aan de stad zou hebben geschonken. Volgens het ééne bericht zou Karel dit privilegie verleend hebben, toen hij eens in den omtrek van Oudewater was, en bij deze gelegenheid vernam, dat in deze stad nooit iemand om tooverij was verbrand, en dat er tot dusverre ook niemand uit Oudewater geboortig voor zulk een misdrijf elders was te recht gesteld. Het andere bericht luidde aldus: De keizer kwam eens in het dorpje Polsbroek bij Oudewater, juist toen men aanstalte maakte om een persoon wegens tooverij te verbranden. Deze was daar reeds gewogen maar te licht bevonden. Doch men besloot, "om de Majesteyt die eere te doen," het proces nog eens over te doen. Ongelukkig bemerkte zijne Majesteit, dat hier bedrog achter school, en dat de schout en de pastoor in geheime verstandhouding met elkander stonden. En wel in dezer voege: als de schout iemand op de schaal had gebracht om gewogen te worden, kwam de pastoor kwansuis eens zien of alles wel te goeder trouw geschiedde. Dan wist hij de schaal of het touw zoo aan te vatten, dat er een pennetje voor den evenaar schoot, waardoor de schaal niet over kon slaan. 't Zij nu dat die pastoor buiten zijn weten een werktuig was van dien officier, 't zij dat hij voor de bewezen hulp zijn aandeel kreeg van de verbeurde goederen, — genoeg, Karel merkte wat er gaande was. De keizer, "van wien men verhaelt, dat hy voor een spreekwoordt hadde, dat hy liever in het open veldt tegen een wel-gewapent leger van sijne vyanden wilde aengaen, als tegen eenen gekapte monnik", — gaf terstond bevel, dat de van tooverij aangeklaagden van nu aan niet meer dáár, maar te Oudewater gewogen moesten worden, waar men het Troisch gewicht gebruikte."

"Waer dit recht van daen gekomen is," — schreef Tromper terug — "is my onbekent. Dat onze Stadts-wage, zoo verre buyten Provinciën, zoodanigen authoriteyt heeft, blijkt: want het verscheyden-malen gebeurt is, dat die persoonen, die verzochten gewogen te

[1] Om de groote kosten behoefde hij 't niet te laten. Kinschot geeft op, dat de *Leges te betalen by die geene, die in der Stede Waach, uit beschuldiging van tooverij gewoogen werden*, de volgende waren:

Schepenen........	*f* 1 — 16
Secretaris........	„ 2 — 18
Bode............	„ 0 — 12
Waachmeester.....	„ 0 — 12
Vroedvrouw.......	„ 0 — 12
	f 6 — 10

worden, quamen met speciaal verzoek en voorschrijven van hare stadt of plaetze. Van gelijke wete ick ook den zekeren oorspronk niet. Dat U. E. schrijft van den Keyser Carolus Quintus, en van die historie in Polsbroek geschiedt, kan wel waar wezen, en dat het wegen uyt die ofte eenige byzondere oorzake sijn oorspronk genomen heeft. Gelijk ik het ook daer voor houde, alzoo die maniere van weginge geschiedt ten overstaen van Schepenen en onder Stadts-zegel geattesteert word, 't welk in geenderley maniere van weginge alhier geschiedt. Ook is dat gebruyk al out want wy van oude luyden bericht zijn, dat al voor de troubles die maniere van wegen der beschuldigde tovenaers hier in gebruyk is geweest. Dan of, zoo U. E. schrijft, de Keyser Carolus Quintus deze Stadt by Privilegie daer toe zoude hebben geauthoriseert, kan ik niet weten, alzoo alle des Stadts Privilegiën en Schriften in den jare 1575, doen de stadt by de Spanjaerts wierd ingenomen, beneffens de gehele stadt verbrandt zijn."

HET KASTEEL VAN GORICHEM.

De hierbij gaande afbeelding is die van 't kasteel van Gorinchem, een kasteel, beroemd om zijne grootte en niet alledaagsch uiterlijk. Tot onze spijt ontbrak ons de ruimte, om het in zijn geheel te kunnen geven, anders hadden we gaarne de geheele vrij zeldzame afbeelding, door de geestige etsnaald van van der Ulft uitgevoerd, in haar geheel overgenomen.

Als bijna alle burgen en kasteelen, die in de onmiddelijke nabijheid van steden gelegen waren, is ook die van Gorkum reeds voorlang geheel verdwenen.

Oorspronkelijk aangeleid en opgebouwd om de steden en de burgers te beschermen, werden die sterkten later en vooral in de Spaansche onlusten en oorlogen voor den vijand zeer geschikte plaatsen, om zich in te nestelen, van daaruit de steden in bedwang te houden en die zoo noodig te beschieten en te verbranden. Geen wonder dus dat de poorters, zoodra zich de gelegenheid daartoe voordeed, zich met hart en ziel beijverden, die lastige naburen uit den weg te ruimen.

Zoo viel ook het "hoogberoemd" kasteel in 't jaar 1578 met al zijn "voortreffelijke Toorens, Poorten, Muyren, Cingelen, en ander heerlijke gebouwen." 't Schijnt echter, dat men het niet verder sloopte dan noodig was, om het voor den vijand onbruikbaar te maken, want eerst in 1600, zoo lezen we, werd het tot den grond toe geslecht.

Men wil, dat het kasteel in 1412 gesticht zou zijn door graaf Willem den Zesde, toen bij den gesloten vrede Hertog Reinout van Gelder aan Willem afstand deed van zijne rechten op Gorkum en 't land van Arkel, voor een som van honderd duizend fransche kroonen.

Waarschijnlijk echter moet door dit stichten meer het vergrooten en 't versterken van het slot verstaan worden, want dat er reeds vroeger te Gorkum een burg bestond, vinden wij meermalen gemeld; b.v. we lezen, hoe eenige jaren te voren de Hollanders, door de Gelderschen uit de stad verdreven, op den burg weken en dien in bezit hielden.

Hoe het zij, de gedaante, die 't kasteel op onze afbeelding heeft, is niet die, door graaf Willem er aan gegeven; 't was Karel de stoute, toen nog slechts graaf van Charolois, die door zijn vader Philips den goede met Gorkum en 't land van Arkel beleend zijnde, zich te Gorkum vestigend, in 1461 tot die verbouwing en vergrooting overging. Tot de voltooijing van zijn plan in zijn geheel kwam het echter nooit. Wel verrezen twee zware torens door een lange zaal verbonden, de derde echter is nooit tot stand gekomen.

Karel, hoe zeer hij ook met zijn kasteel dweepte, zóó zelfs dat hij op een zijner schitterende feesten, waaraan hij zooveel

schatten verspilde, zijn Gorkumschen burg in 't klein als een middenstuk op tafel bracht en zijnen gasten vertoonde, moest toch, toen hij in 1467 na den dood zijns vaders zelf aan de regeering kwam en zijn uitgestrekt rijk hem handen vol werks verschafte, zijne zorgen aan meer belangrijke zaken wijden, en daaraan kan men het toeschrijven dat de burg onvoltooid bleef.

Wel had hij redenen eenigszins trotsch te zijn op zijn kasteel, want onder de burgen was de zijne een der uitgestrekste en fraaiste. door stallingen voor koeijen en paarden, door de flinke woning van den bouwman, door die voor mindere bedienden en door bergplaatsen voor den wintervoorraad enz. 't Is warm op dit plein, nu de zonnestralen er zoo fel branden, en welkom is ons de schaduw van den welgevulden hooiberg. Nog heerlijker is 't onder dien schoonen lindeboom, die zijne zware takken zoo ver naar alle kanten uitslaat, zoodat men ze reeds door stevige palen heeft moeten ondersteunen. Daaronder zal wel menig uiltje

Kasteel van Gorinchem.

Verplaatsen we ons een oogenblik in zijn tijd en brengen wij een kort bezoek aan zijn verblijf.

Zijn we van de stadszijde langs de Molenstraat over de slotbrug en door de door twee torens verdedigde poort op het beneden- of buitenhof gekomen, zoo voert een ruime breede weg tusschen een muur en een houten staketsel ons naar het boven- of binnenhof. De muur aan de linkerhand heeft gelukkig een opening, en we betreden een ruim plein, aan drie zijden ingesloten geknapt en in den maneschijn menig herdersuurtje gesleten zijn.

We zullen maar niet den moestuin aan de andere zijde van den weg binnentreden; het houten staketsel veroorlooft ons een voldoenden blik daarin te slaan. Gij ziet, er is ruimte genoeg, om toereikenden zomer- en wintervoorraad voor de slotbewoners op te leveren.

Ofschoon het buitenhof voor overrompeling gevrijwaard is en niet zonder slag of stoot genomen kan worden, zou het tòch niet

lang een belegering kunnen uithouden. Dit heeft men begrepen, en daarom ook is het door een gracht van het binnenhof gescheiden, die door twee zware torens bestreken wordt.

Het krioelt op het Binnenhof van groote Heeren; wij zullen het dus maar niet wagen, wij, burgerlui, om ons onder hen te mengen. Daarenboven, op de brug toch kunnen wij reeds genoeg zien wat er te zien is.

Rondom het plein schijnt een pand te loopen, overwulfd, aan de binnenzijde open, en door kolommetjes gesteund. Dáár is de gewone wandelplaats der edele Heeren, die van de open lucht willen profiteeren zonder door zon of regen geplaagd te worden. Op de hoeken van het nagenoeg vierkante plein zien we zware torens, Barbarijen geheeten, op één na, allen rond. Deze laatste, door het volk de Brouwerij genoemd, springt zoowel aan de binnen als aan de buitenzijde van het pand een eind voor; de kanteelen zijn op acht plaatsen halfcirkelvormig uitgebouwd. De kapel biedt van buiten gezien weinigs bijzonders. — Maar, 'k geloof dat wij wijs zullen doen niet verder door te dringen; de ridders schijnen zich gereed te maken om uit te rijden, en dan is het raadzaam, hen niet in den weg te loopen. Daarom, laat ons terug gaan en het voornaamste gedeelte, wat waarschijnlijk de eigenlijke wóning, het heerenhuis, is, slechts van buiten bekijken. 't Zou ons toch niet gelukken binnen te komen.

Welk gevaarte, niet waar, die ronde toren — de blaauwe genaamd, zeker wijl de meeste kasteelen uit rooden steen, en dit uit graauwen arduinsteen is gebouwd. Hij is, zoo als ge ziet, geheel rond en heeft, ik denk door een trap, of door een gang, die door een verdedigbaren muur voor ons oog bedekt is, gemeenschap met het binnenhof, en aan de andere zijde door een brug met den dijk. De muren zijn, naar ik heb hooren zeggen, beneden 36 en boven 29 voeten dik; bezwaarlijk kon dus iemand, die beneden in een der gevangenissen zat, daaruit ontsnappen. Op eene zekere hoogte loopt om den geheelen cirkel een eenigzins vooruitspringende gang, die op korte afstanden verbreed wordt door uitgebouwde torentjes. Van uit dezen gang kon men zonder veel gevaar de belegeraars bestoken, en pijlen, brandende stoffen, steenen op hen werpen.

Daarboven wordt de omtrek van den toren iets geringer en, naar ik meen te zien, twaalfhoekig en een gelijk getal ruime vertrekken vormende, met zolders daarboven, door trapgeveltjes gesloten. De binnenplaats geeft licht aan de andere zijden der vertrekken, terwijl er nog plaats genoeg over is voor een aardig torentje, van waar wij, als 't ons geoorloofd geweest ware, een schoon overzicht over kasteel en onderhoorigheden, zoo wel als over de Merwede en den verderen omtrek zouden hebben genoten.

Dat gelukt ons echter thans niet. Wij moeten genoegen nemen met hetgeen we gezien hebben, al voelen we ons ook nog dikwijls genoopt een blik achter ons te werpen op den blaauwen toren, die, hoe sterk en zwaar dààr waar hij aan aanval blootstaat, daarboven toch vele goed verlichte, luchtige, naar alle kanten uitzicht gevende ruime woonkamers vereenigt en tevens zulk een sierlijk uiterlijk heeft.

HOE DE TAFELS IN DE HOFHOUDING VAN PRINS MAURITS WAREN INGEDEELD.

Medegedeeld door P. A. LEUPE.

Ordre ende Reglement bij Synne V(orstelijke) Gen(ade) goetgevonden ende gearresteert den xxvj April xvj^c vier en twintich, aengaende de personen die Syne V. Gen. verstaet dat in 't huys ordinarie sullen eeten. Welcke ordre ende Reglement den Hoffmeester ende Onder Hoffm. in elck officie van Syne V. Genade Huyse sal insinueren.

Tafel van Syne V. Gen.

Syne Vorstelycke Genade.
Den Capitain van de Guarde.
Ende andere luyden van qualiteyt.

Tafel van den Raedt.

Hofmeester.
Die van den Rade alsse begeeren te comen.
Stalmeester.
Jr. Willem van Nassau.
Jr. Lodewyck van Nassau.
De twee Secretarissen van Syne Excie.

Den Greffier van Syne V. G. Le Saige. Wynants.	Deze hebben een daelder 's daechs in absentie van S. V. G. tot costgelt genoten, ende voor elck haer dienaer vijfftien stuyvers.

Alsser eenige personen van qualiteyt by S. V. Gen. extra ordinaris comen eeten die Edelluyden hebben, sullen deselve aen de tafel van Syne V: Gen. Edelluyden eeten; soo sy Pagien hebben, by S. V. Gen. Pagien; ende soo sy Lacqueyen hebben, bij S. V. Gen Lacqueyen; soo se jongens hebben by de Jonckeren jongens. Doch soo se dienaers hebben, sal haer de tafele van de dienaers aengewesen worden; van gelycken alsser by den Raedt luyden van qualiteyt eeten, sullen de Clercquen aen de tafel van de Clercquen ende de dienaers aen de tafel van de dienaers eeten. Item alsser eenige Jonckers aen de Jonckeren tafel eeten, sullen haer jongens aen de tafel van de jongens der Jonckeren eeten, mits dat sulcx niet ordinaris maer somtyts en geschiede.

Edelluyden Tafel, daeraen sullen comen:

Jr. Beauchastel. Jr. Ninnitz. Jr. de Bie. Jr. Andelo. Jr. Mansard. Jr. Du Tel. Jr. Lier. Jr. Calvart.	Edelluyden van Syn V. Gen.	De Edelluyden hebbin 't jaer 1618 als Syn V. Gen. uyt den Hage was, opt affsetten van de Magistraten, te weten die in den Hage bleven tot costgelt genoten een daelder 'sdaechs, doch syn daer naer noyt niet meer in possessie geweest.

Den Lieutenant van de Guarde.
Den Vendrich van de Guarde.
Focx, Onder Stalmeester.

Pieter Pels, Substituyt-Thresorier. Matheus du Corps. David Coller. Mr. Hendrick, Chirurgyn. Pieter Coenen, Clercq ter Secretarye van Syn V. Gen. Noeil du Brueil, Speelman.	Dese aengetrockene officieren hebben altyts een gulden 's daechs tot costgelt genoten.

T' Samen 27 personen.

Den Taux van dese tafel is thien kannen wijns des middaechs op het noenmael, ende thien kannen wijn op het avontmael.

Aen de Pagien Tafel sullen comen:

Fims. La Vacquerye. Marlot. Eversum. Du Tel. Broechem. Kilgere. (Killegrew?) Hacquet.	De Pagien plachten hare costen daerse gelogeert waren tegen een daelder 's daechs betaelt te worden ofte selffs een daelder te genieten. Doch op den 21 December 1624 heeft Syne V. Gen. geresolveert, dat se maer een gulden 's daechs voortaen sullen hebben.

T' Samen 8 personen.

Aen de Tafel van de Groote Officieren sullen comen:

Guilliaume Fremin, Bottellier. Gerrit Langenhove, Bottellier. Jan Houtmolen, Wijntapper. Hans Rasenburch, Wapenbewaarder. Aert Thomasz. Jan Meeusz. Frits Rooth. Joost Hinnekens, Trompetter. Barent Jansz., Trompetter. Wyngaerd Hendricx, Pasteybacker. Hans Heyligen, Pasteybacker. Louys Oudran, Pasteybacker. Jean Flamaing. Felix Jansz., Cleermaecker.	Dese officieren hebben altijt een gulden 's daechs tot Costgelt genoten.

Den Portier van 't Hoff extra ordinaris ende tot wederroepens.

T' Samen 15 personen.

Den taux van dese tafel is drye kannen Franschen wijn 's middaechs op 't noenmael ende dry cannen wijn op 't avontmael.

Lacqueyen Tafel, daeraen sullen comen:

Sander Kervel.
Pieter Denys.
Heyndrick Elyard.
Jacob Pieck.
Jacob Henderson.
Jan Singel.
Jan Eliard.
Pieter Meeterom.

(Lacqueyen van S. V. Gen.) Deze Lacqueyen hebben altyt vyfftien stuyvers 's daechs tot costgelt genoten.

Twee Lacqueyen van den Cap. ende dat by provisie ende tot naerder ordre.
Twee van den Stalm^r ende dat mede by provisie ende tot naerder ordre.
Twee van J^r. Willem van Nassau.
Een van J^r. Lodewyck van Nassau.
T' Samen 15 personen.

Aen de cleyne Officiers Tafel, daar aen sullen comen:

Philips Doubleth, Hoevenier.
Adriaen Lenaertsz. Onder-Valckenier.
Dirck Hendricksz. Onder-Valckenier.
Abraham Leenaertsz. Onder-Picqueur.
Philips Focqx, Onder-Piqueur.
Hendrik . . . . . Hondejongen.
Gillis . . . . . Hondejongen.
Hendrick Coster.
Hanz Frederick.
Andries Bartholomeus
(Onder-Cockx)

Dese cleyne Officieren hebben altyt vyfftien stuyvers 's daechs genoten.

T' Samen 10 Personen.

Jonckers Jongens Tafel, daeraen sullen comen:

De Jongen van J^r. Beauchastel.
" " J^r. Ninnitz.
" " J^r. de Bie.
" " J^r. Andeloo.
" " J^r. Mansard.
" " J^r. Du Tel.
" " J^r. Lier.
" " J^r. Calvart.

De Jongens van de Edelluyden hebben van gelycken int jaar 1618 tot costgelt genoten 15 stuyvers 's daechs, doch syn mede daernaer noyt in possessie gecomen.

De Jongen van den Lieutenant.
De Jongen van den Vendrich.

De Jongens van den Lieut. en van den Vendrich van de Guarde hebben noyt yet tot costgelt genoten.

De Jongen van de Onderstalmeester.
De Jongen van Matheeu du Corps, Camerling.
De Jongen van David Coller, Camerling.

Ad Idem de Jongens van de Camerlingen. Doch den Jongen van den Onderst^m. heeft altijts 15 st. 's daechs tot costgelt genoten.

T' Samen 13 personen.

Op de Jonckers Sale sullen eeten:

Nicolaes van Nieunaer, Biertapper.
Wouter Jorissen, Saelknecht.
Heyndrich van Wassenhove, Saelknecht.
Thomas Heyndricxsz., Saelknecht.

Deze hebben mede altyt 15 st. tot costgelt genoten; doch is weynich gebeurt alsoo se geduyrich met S. V. Gen. te velde waren, ten ware by sieckte.

T' Samen 4 Personen.

Personen die aen de Tafelen die op de Galerye gestelt syn sullen comen eeten.

Clercquen Tafel.

Jaques de Vries, Despencier.
Dirck Junius
Anthonis de Haes.
Louys Couckelberch.
(Clercken van de Secretarissen.)
Gysbert van Hoogenhouck.
Coernaedt van der Lee.
(Clercquien van de Griffier.)
Laurens Buysero.
Hendrick Emouts, Silverbewaerder.
Casper Leenmans, Deurwaerder van den Raedt.
Isaac Everards, Clerq van de Gardemangé.

Dese hebben altijts een gulden 's daechs tot costgelt genoten.

T' Samen 10 Personen.

Den taux van deze tafel sal syn, twee kannen Fransche wijn s' middaechs op 't noenmael, ende twee kannen Fransche wijn op 't Avontmael.

Aen de Dienaers Tafel sullen comen:

Pieter Willemsz, Gardemanger.
Maerten Lambrechtsz, Tinbewaarder.
Twee dienaers van den Hoffmeester.
Twee dienaers van den Capitain.
Een van den Stalmeester.
Een van Jr. Willem van Nassau.
Een van Jr. Lodewyck van Nassau.
Een Dienaer van Mr. Hendrick, Chirurgyn.
T' Samen 10 Personen.

Dese navolgende sullen in de keucken eeten sonder tafel te decken.

Jan Theunisz, Torffdrager.
Philips Schroot, Ketelschuurder.
De dry keucken jongens.
Ende de twee vrouwen die de schotelen wasschen.
T' Samen 7 Personen.

Den Poortier Claes Lemmekens.

Alsoo hy aen de Poorte moet blyven, sal men in syn houte huysken, staende aen de voorn. Poorte geven. Ende dat tot naerdere last ende ordonnantie
'smiddaechs een schotel spyse.
ende t' savonts een schotel spyse.
Een terwenbroot s' daechs.
Twee Potten bier s' daechs.

Desen taux sal nae gelegentheydt wel vermindert, maer niet vermeerdert worden.

Taux van de Gardelinge, Waschmeysjens ende Concherge, die toegelaten syn uyt te draegen ende dat by provisie tot naerdere ordonnantie, ende tot dat geresolveert sal syn dat se in t' huys sullen eeten.

De Gardelinge, ende ses waschmeysens sullen hebben:

Ses teruwe brooden maeckende 2 dosyn.
Twee schotelen spys s' middaechs.
Twee schotelen spys t' savonts.
Ende 26 Potten bier s' daechs.

Daer en boven sal Maeyken de Villeers, Gardelinge, hebben
Een schotel spijs s' middaechs.
Een schotel spys s' avonts.

Desen taux sal nae gelegentheyt wel vermindert maer niet vermeerdert worden.

De Gardelinge heeft tot costgelt genoten 1 Gl. s'daechs ende de waschm. 15 st.

Concherge.

De Concherge sal hebben s'daechs:

Een teruwen broot en een wittebroot.
Een schotel spys s' avonts.
Een schotel spys s' middaechs.
Ende Acht potten bier s' daechs.

Desen taux sal nae gelegentheyt wel vermindert maer niet vermeerdert werden.

De Concherge heeft tot costgelt genoten 1 Gl. s' daechs ende voor haer meyt 15 stuyvers.

Hellebardiers.

De Hellebaerdiers die s' nachts de wacht gehadt hebben, sullen s' morgens den ontbyt gegeven worden, tot naerdere ordonnantie van S. V. Genade.

Backersse.

Anneken Forcy, Backersse, sal tot wederroepens van S. V. Gen. genieten een schotel spys s' daechs met dry kannen Bier.

Dese navolgende syn de Personen die by consent van S. V. Gen. in t' Huys extra ordinaris eeten.

Don Emanuel Prince van Portugal aen de Tafel van Syn V. Genade.

Don Guillaume Prince van Portugael aen de Tafel van Syn V. Genade.

Ende daeren boven sal extraordinaris te Hove eeten, Een Camerling, Een Pagie ende twee Lacqueyen van Don Emanuel, ende dat elcx aen syn geordonneerde Tafel.

Item Een Camerling ende twee Jongens van Don Guillaume, elcx aen syn geordonneerde Tafel.

Jr. Bramske.
Jr. de Bie.
Jr. Du Pon.
Jr. Aerssen.
} Dese sullen eeten aen de Tafel van Syn V. Genade alsser plaets is, ende geen plaets synde, aen de Tafel van den Hoffmeester.

Ende daerenboven een Dienaer ende Jongen, die aen haer geordonneerde Tafel sullen eeten.

Gedaen in 's Gravenhage den xxvj April xvjc xxiiij C: ende was onderteekent)

MAURICE DE NASSAU.

Lager stondt: Ter ordonnantie van Syn V. Genade (ende was onderteeckent)

P. DE JONGE.

Hadde in Margine een opgedruckten segel in rooden Wassche met een pampieren ruyte overdeckt.

PATERS EN NONNEN IN ÉEN KLOOSTER.

Uit een groot getal kloosterrekeningen blijkt, dat in Vlaanderen, gedurende de middeleeuwen, in vele vrouwenkloosters ook Broeders waren, bestuurd door eenen Prior, en afzonderlijk levende. Aanvankelijk waren deze Broeders in gemelde gestichten geplaatst ter verzorging van den landbouw en ter verdediging der nonnen tegen vreemde indringers. — Weet iemand het tijdstip te bepalen, waarop de Broeders de vrouwenkloosters verlieten, en ten gevolge van welke verordening zulks geschiedde?

TAFELTJE UIT HET LAATST DER 17e EEUW.

E. VERMORCKEN SC.

Onze tijd is een tijd van afbreken. Niet alleen worden onze historische monumenten aan de sloopers prijs gegeven, maar zelfs van zoovele voorwerpen, die als afkomstig van beroemde voorouders vereerd werden, zooveel als het karakter van onze natie zulk een vereering toelaat, wordt thans de hooge afkomst betwijfeld. Het wambuis van Willem I, de pistolen van Balthazar Gerards en honderd dergelijke zaken worden van hare reputatie beroofd en tot de klasse van gewone voorwerpen teruggebracht. Ja zelfs Coster, die altijd door ons als de uitvinder van de boekdrukkunst werd beschouwd en waarvan we zooveel wisten te vertellen, behalve welke broodwinning hij had, daar de een volhield hij moest edelman of kaarsenmaker, de ander weer koster of magistraatpersoon geweest zijn, dienzelfden Coster wil Dr. van der Linde van zijn voetstuk laten stappen en

naast "de spiegel onzer behoudenis" en andere documenten plaats doen nemen in het Haarlemsche Museum als een herinnering aan wat hij noemt de Costerlegende.

Dat de waarheid aan 't licht komt en de dingen bij hunne ware namen genoemd worden, is zeer wenschelijk; maar dat onze monumenten, die, al zijn er ook geene historische herinneringen aan verbonden, als leiddraden voor de geschiedenis van de ontwikkeling en de beschaving van ons volk van zooveel nut zijn — dat deze dikwijls zonder eenige oorzaak moedwillig vernietigd worden, dat pleit noch voor de liefde van onze natie voor hare voorouders, noch voor die voor wetenschap en kunst.

Een der voorwerpen, waaraan ook al een historische titel verbonden was, is het tafeltje, waarvan we hier een afbeelding geven en dat elk, die de stad Utrecht bezoekt, in het Museum van Oudheden op het Raadhuis aldaar kan gaan zien.

Het stond vroeger bekend als "het tafeltje, waarop in 1713 de vrede van Utrecht geteekend was". Sinds het later bleek dat het tafeltje uit een ander gebouw gekomen is als uit dat waarin de vrede van Utrecht geteekend werd, kwam men daarvan terug, en sinds beschreef de catalogus van dat Museum het onder No. 46 als "Ovale tafel, waarop in 1713 te Utrecht de volmagten tot onderhandeling over den vrede van Utrecht werden overgegeven (neergelegd)". Dit laatste is mogelijk, maar zeker nog zeer moeielijk te bewijzen.

Wat nu daarvan waar mag wezen, is ons tamelijk onverschillig. We willen het meubeltje liever beschouwen en bewonderen als werk- of, moest ik niet zeggen, kunststuk? 't Is zoo moeielijk den grens te bepalen, waar het ambacht ophoudt en de kunst aanvangt.

Het tafeltje is uit notenhout gesneden en zal in het laatst der 17e eeuw vervaardigd zijn. Door wien? Op die vraag moet ik het antwoord schuldig blijven; de maker was niet ijdel genoeg, er zijn naam op te zetten.

Het is in zijn geheel 89 N. d. hoog. De voet bestaat uit drie wel wat al te zware pooten, waartegenop hagedissen kruipen en waarvan elk een naakt kindje draagt. Uit den voet rijzen rietvormige, met bloemenguirlanden versierde bladeren op, die, zich van boven uitspreidende, het ovaalvormige tafelblad dragen.

Mocht het onmogelijke mogelijk en de herseschimmen van de het goed meenende vredebond-genooten ooit verwezenlijkt worden, gewis zou het tafeltje fraai en waardig genoeg zijn, om daarop den zoogewenschten eeuwigen vrede te teekenen.

VAN "OVER HET IJ."

DOOR

J. HONIG Jz. Jr.

(Vervolg van blz. 220.)

III.

Zoo was dan de eerste der blijde feesten voorbijgegaan en de daarop volgende dag billijkerwijs aan de rust gewijd, althans voor mij, die, zoo als mijn gastheer boertende zeide, "de netjes kon droogen". Maar voor hem en zijn zoon mogt de "stadreis" er niet bij inschieten. "Een man bij nacht een man bij dag": het werk mag niet om de pret lijden. Daar moet het toch van komen. — De bruigom alleen heeft voor de marktdagen een vrijbrief — maar:

„Als de bruid is in de schuit
Heeft het luie leven uit. —"

Onze bruigom nam dan ook wat er van zijnen "hoogtijd," te genieten viel. Hij kwam

den volgenden ochtend al vroeg "koffij drinken", en tevens om mij wat gezelschap te houden. Ik was er hem dankbaar voor, al genoot ik natuurlijk het kleinste deel; maar nog prettiger vond ik het aanbod om 's middags eens te zeilen: dan zou de bruid hare speelnootjes vragen — wij hadden een aangenaam dagje. Kort na den middag schoot dan ook de boeijer aan wal. Het vaartuig zag er nog eens zoo netjes uit als anders en was met vlag en wimpel versierd. — Die vlaggepraal ter eere van het bruidspaar scheen een algemeen gebruik. Zoowel van het aan wal liggend tentjagtje wapperde een vlag, als van de vaartuigen, wier schippers voor de kantoren mijner vrienden vracht voeren; ja de dorpsveerschuiten bleven niet achter: eene "hulde" — die den knechts in den regel een goede fooi opbragt. Even als van die vaartuigen wapperden van de molens mijner vrienden en der ooms van het bruidspaar een vlag.

"Gij hebt gister zeker geen gelegenheid gehad om het te zien", zeide de bruigom, toen wij een dezer molens voorbij voeren, "hoe mooi die molen stond?"

Ik moest die vraag ontkennend beantwoorden en merkte daarbij op, dat ik de uitdrukking niet begreep.

Hij glimlachte en zeide: "'t Is dan ook alleen in deze streek de gewoonte. — Onze knechts verstaan zich op dat werk, en met zeer eenvoudige hulpmiddelen. Zie, men zet den molen in het kruis, en langs en door de hekken der roeden worden de zeilen heengeslingerd, om aan de "enden" in een O en een hart, 't zij van hout of van de zeilen gemaakt, uit te loopen. Van de boveneinden der roeden hangen lange touwen neder, met kransen en kroonen, van groen en gekleurd papier gemaakt, waartusschen klatergoud gestoken is, dat in den zonneschijn verblindend schittert. Zoo is het doorgaans op den eersten Zondag; maar den tweeden wordt het nog mooijer. Dan spant men tusschen de boveneinden der roeden lijnen, die mede met groen omvlochten zijn, en op de toppen worden vlaggen gezet, of wel engelenbeelden met bazuinen.

Maar de derde Zondag is de pronkdag bij uitnemendheid. Dan kunt ge tusschen die lijnen en hare slingers de naamletters van bruid en bruidegom lezen en is het geheele kruis letterlijk met allerlei sieraad opgepronkt, 't zij altaren, tempels, harten, cupido's, en wat maar in het brein der knechts opkomt. [1] 't Spreekt van zelf, dat al die moeite eenige belooning eischt, en het volk krijgt dan ook een "best vat." Bij die pret zijn wij meestal eenigen tijd tegenwoordig, en ik denk wel dat gij lust zult hebben met ons meê te gaan."

Van mijne toestemming kon hij zeker zijn; zijne beschrijving prikkelde mijne nieuwsgierigheid.

Wij zeilden genoegelijk koutend de Zaan langs tot aan Knollendam, en kwamen nog tijdig genoeg terug om onze marktgangers welkom te kunnen heeten en het nieuws te hooren, dat zij medebragten.

Was deze dag nog al rustig voor mij afgeloopen, van nu aan begon er een andere tijd. — De kopjes of koffij- en theepartijtjes, waarvan mijne buurjuffer mij gesproken had, waren schier dagelijks aan de orde en bij beurten aan de huizen van bruid of bruigom. Dan werd het huis mij wel eens te benaauwd en zocht ik mijn toevlugt in het wandelen of het afleggen van bezoeken.

Wat ik echter niet ontkomen kon, dat waren de partijen door leden der familie gegeven, 't zij dat we ter maaltijd genoodigd werden, of om den avond door te brengen. Ofschoon het meestal met dezelfde personen was en hetzelfde ceremonieel heerschte, was ik er toch met genoegen, daar men steeds met gulheid ontvangen werd en er zich vrij bewoog. Het gevolg was, dat ik in het eind de drinkliedjes even goed kende

[1] Vreemd is het, dat men nooit op het denkbeeld gekomen is eene afbeelding van zulk een mooi gemaakten molen te nemen. — Zoo toch iets tot de eigenaardigheden van deze streek behoort, is het dit. Wij achten ons gelukkig dat een onzer vrienden er ons mede verraste en wij daardoor een schets voor de afbeelding bij dit artikel kregen. Dit zoolanggevolgd gebruik wordt toch al zeldzamer en zal weldra wel geheel ophouden, daar men voor reden geeft dat het den molen te veel benadeelt.

als ieder ander, en het er zonder fout of boete wist af te brengen, ja mij ook niet meer bezondigde tegen het bruidspaar, dat zeer ten voordeele mijner beurs uitkwam. 't Was toch de gewoonte, dat al wie bruid en bruîgom niet met dien titel, maar met hunne namen noemde, een duit in het varken moest storten, welke schatkamer onder bewaring van den voorspeelnoot was en steeds door hem aan diengene der gasten werd aangeboden, wien het noodlottige woord maar even over de lippen kwam. — Ik verzeker u, dat door die gedurige offers het steenen voorwerp duchtig gespekt raakte en het gleufje in den rug menig duitje verdwijnen zag. — Mijn buurjuffer vertelde mij, dat dit pottenen pannengeld voor het bruidje was, en dat het beestje op den avond na de bruiloft geslacht zou worden. Soms gebeurde het wel dat één dezer diertjes niet genoeg was, om al het zondegeld te bewaren. Dit oude gebruik begon echter in hunne kringen al wat te verflaauwen, maar werd door de minderen trouw volgehouden; dezen toch moest elke bijdrage voor hun huishouden welkom zijn.

Ik behoef den volgenden zondag en die dagen waarop er door de ooms, peten en de grootouders "getrakteerd" werd, niet te beschrijven; die feesten toch waren te veel aan het beschrevene gelijk. En om te vertellen hoe lekker, en wat men at en dronk, moge voor hem die het genoten heeft eene genoeglijke herinnering zijn, 't is voor degenen die het niet ten deel viel zeker het tegenovergestelde. En deze zal mij liever volgen naar het "best vat", dat aan de knechts was gegeven.

Wij vinden in een der pakhuizen al degenen, die op de molens werkten of de ouders van het jonge paar in hun bedrijf behulpzaam waren, jong en oud, met hunne vrouwen of meisjes bijeen. Een luid gejuich komt ons te gemoet, en een lied ter eere van bruid en bruîgom wordt luidkeels aangeheven; een lof, dien we mede hebben kunnen lezen in een vers, dat op een groot papier geschreven stond prijkende in het midden van een eereboog voor de deur, welke wij inkwamen. Zoodra zwegen de krachtige stemmen niet, of de oudste der knechts trad uit den kring en droeg een "dicht" voor, dat natuurlijk overvloeide van heil- en gelukwenschen, niet alleen voor het jonge paar, maar ook voor de ouders, die hun allen werk en brood gaven. Het vers eindigde met den wensch, dat deze ook hunne kleinkinderen eens zoo gelukkig mogten zien en dat het steeds wel met de molens en den arbeid gaan mogt. Een luid gejuich steeg nu weêr op, dat niet minder werd, toen er eensklaps een regen van lovers en groen op het jonge paar nederdaalde — en zulks niet uit een hoorn van overvloed, maar uit een voorwerp, dat, voor zooveel we uit het vlaggedoek en groen ontdekken konden, veel gelijkenis met een "schommel" had.

Met het blozende bruidje aan den arm, stapt nu de bruîgom vooruit en dankt met een wakkeren handdruk den spreker voor zijn wensch en zegt: dat het hun goed doet hunne vreugde te zien, dat ieder arbeider zijn loon waardig moge wezen, en hoe er een band moet bestaan tusschen baas en knechts, wil de arbeid voor beide voordeelig worden —; hij hoopt daarom, dat wat tot heden bestaan heeft, zoo mag voortduren.

Wederom gejuich en gezang, en toen trad de spreker van daareven weder uit den kring, doch thans droeg zijn hand een blad met ettelijke glazen bier, waarvan er ons ieder een aangeboden werd. Ik nam ook een teug, doch moest bekennen dat dit brouwsel mij te krachtig zou wezen.

"Dat wil ik g'loven", zeide mijn gastheer lagchend. "Dit biertje wordt voor zulke gelegenheden door onze bierstekers toebereid. 't Is oud bier met suiker en ligt een scheutje brandewijn. 't Zal ons te schielijk naar het hoofd vliegen. Maar ons volkje schijnt daar tegen te kunnen; zie maar eens in dien hoek, waar de boeijerknecht voor bottelier speelt: hij zal nog lang niet aan het laatste vaatje zijn. — Zoo'n mengsel noemt men een best-, een extra vaatje, even als wij een wijntje uit patersvaatje het neusje van den zalm zouden noemen. — Zoo'n best vaatje wordt ook aan de knechts en de timmerlui gegeven, wanneer er verroed of verard is, of eenige andere zware karrewei heeft plaats ge-

had; even als dit aan de scheepstimmerwerven het gebruik is, als er een schip van stapel loopt. Om echter de hoofden niet te schielijk te doen duizelen, door de maag bij voortduring van enkel nat te voorzien, krijgen ze straks nog eene versnapering, tulband, brood met kaas of koek. — Dat sterkt wat; — 't kan en zal er, als wij weg zijn, lustig genoeg toe gaan; maar mijn oude Dirk is een bedaard man, en die mag nog al een woordje zeggen; dies bruid ten dans, en toen deze, het gebruik volgende, daaraan gehoor gaf, kwam de bruigom reeds den schroom der vrouwtjes te gemoet door er eene de hand te reiken, en welhaast sprongen zij en de andere jongelui uit ons gezelschap lustig in het rond.

Toen de dans geëindigd was, werd er nog een paar maal gezongen, eens rondgediend van het krachtige brouwsel, en onder een luid gejuich werd ons een schrede of wat uitgeleide gedaan.

Versierde molen aan de Zaan.

ben ik nog al gerust. 't Is ook daarom dat ik de vrouwtjes er bij heb genoodigd. Dit gebeurt niet altijd, maar ik vind dat de vreugd er bij winnen moet, terwijl ook de pret niet zoo ligt in baldadigheid ontaarden zal. Zie, nu begint reeds een dansje. Let op, ze zullen onze jongelui niet ongemoeid laten."

't Was zoo als mijn vriend gezegd had. Een der mannen trad voor, en verzocht de

Ik hoorde den volgenden dag dat de pret in het pakhuis tot diep in den nacht geduurd had, en men kon gerust wezen dat er niets ergerlijks gebeurd was, daar de nachtwachts bij hunne gewone ronde telkens eens waren komen zien, hoe men het maakte; welke beleefdheid de oude Dirk, die wist hoe het hoorde, niet naliet met een glas bier te beloonen.

Een ander feest was de "bruidstranen"

— weemoedig in naam, maar vrolijk in der daad. — Het bruidje, weenende dat zij den vrijsterstand vaarwel zal zeggen, *getroost* door alle hare vriendinnen over de lotsverandering die haar te wachten staat — hoe zou dit *troosten* beter kunnen geschieden, dan dat ook des bruigoms vrienden, ja al de ongehuwden uit de buurt dien troostenden stoet vergrooten? — Men kan dus begrijpen dat dit "afscheidsmaal" door vele personen bezocht werd. Neven, nichten, vrienden, vriendinnen, buren, niet enkel dorpsgenooten, maar ook andere kennissen werden uitgenoodigd, en de herberg was ter naauwernood ruim genoeg om de gasten te bevatten. Was voor het bruidspaar dit feest zeker niet het minst genoegelijke, voor onze speelnooten was de taak om aan den avonddisch voor ieder knaap en meisje, die nog geen vrijer of vrijster had, degene te kiezen met welke zij "aanzitten" zouden, niet gemakkelijk.

Ik was getuige van het opmaken dier lijst, en ras kon ik opmerken, wie van de vrienden of vriendinnen waren, ja dat er al vertrouwelijke mededeelingen hadden plaats gehad, die niet zonder invloed op het "aanzitten" zouden wezen. Wordt er van een bonte rij aan tafel gesproken, hier kon men dit met het volste regt doen, en het aardigst was, dat slechts zeer weinigen wisten, wie ze tot gezelschap zouden krijgen, tot, toen het tijd was om aan tafel te gaan, de speelnoot ieder paar van zijne lijst aflas. Dat niet ieder kreeg wat hij wel zou verlangd hebben, kon niet uitblijven; maar onze speelnoot was te nobel, om — zooals het wel eens gebeurde, — zonderlinge combinaties te maken; en mogt daardoor soms lach en spot opgewekt worden, zeker dat hij door zijne wijze van handelen meer het algemeen genoegen getracht had te bevorderen.

Wij, ouden van dagen, namen nog eens een kijkje, en het was een lust om zóó de jeugd en de schoonheid in hare opgewektheid des harten gade te slaan. En dat het de gasten zelven naar genoegen was, bewees het late uur van scheiden. Ik zat toch reeds aan het ontbijt, toen de bruigom het bruidje naar huis bragt.

IV.

"Hoe houdt men het uit!" dacht ik meer dan eens; en hoewel het niet in woorden gebragt werd, toch scheen ook bij het jonge paar en mijne vrienden een stil verlangen te komen naar den laatsten Zondag. Die gewigtige dag naderde meer en meer, en men begon te

> overwegen
> Hoe dat het met het feest en gasten is gelegen,
> En hoe men nooden moet en wie en wat getal,
> En hoe men metter eer de bruiloft houden zal,
> De zake dient bedacht.

Ja, vader Cats mag verder zeggen:

> De beste bruiloftsfeest die iemand houden mag
> Bestaat in zedig volk en in een klein beslag,

toch had ik het reeds gezien, dat men aan de Zaan de huwelijksfeesten in volle vreugde vierde en dat, hoe eenvoudig men overigens leefde, er alsdan niet op de penning gezien werd en dat van alles in overvloed en er nergens "krimp" was. Toen ook voor de bruiloft de lijst der genoodigden werd opgemaakt, merkte ik mede op, dat men schroomde om iemand te vergeten, die door familie- of andere betrekking aan het bruidspaar of de ouders verbonden was. De predikant en de schoolmeester werden evenmin als de schout vergeten. 't Was ook al niet als Cats zingt:

> 't Is vrij niet om den wijn, niet om de volle glazen,
> Niet om een los gewoel, niet om het dolle razen;
> 't Is om het naaste bloed te wijzen overhand
> Wat maagschap dat er rijst uyt dezen nieuwen band.
> 't Is opdat ieder wist, indien hij kwam te sterven,
> Wie zijn verspaarden goed eens zoude mogen erven,
> En wie te zijner tijdt en na een droeven val
> Het huijs wanneer het wijkt eens onderstutten zal.

Toch, lag er eene erkenning der familie in en een zucht om het jonge paar bij die familie als in te lijven, zoo egoïstisch was dat jeugdig gemoed in de volheid van zijn geluk niet, noch dachten de ouders er aan, om aan die uitnoodiging de eene of andere mogelijke erfenis te verbinden. Daarvan toch, hoewel er menig erfoom of moei onder de genoodigden voorkwam, ontdekte ik geen spoor, en ik kende ook mijne vrienden te goed,

om te weten dat zulk eene speculatie niet in hunne eere lag. Verre van daar.

Mij was verhaald, en ik zag het hier bewaarheid, dat, aan de Zaan, in dezelfde familie veel onderscheid in fortuin bestond, en de koopman van naam soms minder gezegenden onder zijne bloedverwanten telde. En toch, geen van dezen werd immer bij plegtige familiefeesten over het hoofd gezien.

Toen die lijsten eindelijk in orde waren, werden ze in het net overgeschreven, van een goud papieren omslag voorzien en den boodbrenger ter hand gesteld, die er mede rond ging en in den gebruikelijken term "uit naam van bruidegom en bruid" de uitnoodiging deed. Toen dit gewigtige werk naar genoegen verrigt was, werd de kastelein ontboden en werd in overleg met dezen alles voor de bruiloft geregeld. De man had een dik boek bij zich, waarin hij alle bruiloften in zijn huis tot in de kleinste bijzonderheden had opgeschreven, en dus als van zelve een tarief, waaruit men kiezen kon.

Des Vrijdags avonds vóór den gewigtigen Zondag kwamen de ouders, speelnooten, strooijers en mijn vriendelijke buurjuffer — "daar ik anders zoo alléén zat", als de vrolijke speelnoot zeide — met den bruidegom ten huize der bruid om "mooi te maken". — Manden met palm werden nevens ons gezet; boekjes met goud en zilverblad op de tafel uitgespreid; trommels met gesuikerde amandelen, erwten en kapittelstokken stonden naast twee met bloemen versierde zilveren mandjes. Moest er nu palm geknoopt worden zoo als elders geschiedde?

"Ik zal u weer op den weg helpen", zeide mijn buurjuffer en spreidde een arm vol palm voor mij uit. "Als gij er niet tegen hebt," vervolgde zij, ziende dat ik ietwat verlegen dien groenen berg aanzag, "dan zullen wij zamen werken. Ziet, als gij nu de palm van de takjes knipt en de blaadjes hier voor mij nederlegt, dan zal ik op ieder een strookje zilver of goud plakken, en dan denk ik dat we het der jeugd wel afwinnen en ons mandje het eerst vol zullen hebben."

Zoo gezegd zoo gedaan. Als Hercules aan de voeten van Omphale hanteerde ik het fijne schaartje; de blaadjes vielen in milden overvloed neder, en ik lag ze als in slagorde gestelde krijgslieden voor mijne schoone neder, die ieder met het edel metaal kroonde, zilver of goud, naar het haar inviel.

Zoo werkende, zingende en koutende als de overigen, hadden we toch zeker meer aandacht voor onzen arbeid gehad dan de meesten in het gezelschap; althans mijn juffer had het genoegen om het eerst haar boordevol mandje in de zilveren mand te mogen ledigen.

"Nu iets anders, en dan wil ik u ontslaan!" zeide zij toen ik de pijp opnam, die ik bij den arbeid nedergelegd had. "Ge moet nu bij ondervinding weten wat mooi maken is. Zie, houd nu eens twee of drie, na het uitkomt, van de kapittelstokken bij een, en dan zal ik er dit roode bandje om binden."— "Neen, zóó!" vervolgde ze lagchend, toen ik de aanwijzing niet begreep; "dat zou te veel band kosten en, als gij altijd zulk een getal naamt, zou de voorraad te ras op zijn; ik zal nu straks maar wat eenlingen meer nemen. Zóó; nu is 't goed, en daar ge 't gevat hebt en ik u niet langer van meer mannelijke bezigheden afhouden wil, zal ik een der kleintjes vragen om mij te helpen."

De vrolijkheid werd ras algemeen; scherts en zang wisselden elkander af, en menig proef werd er genomen of het suikergoed wel beantwoordde aan den roep die van den bakker uitging. Ja, toen de voorraad goud en zilver opgeplakt was, daalde het overblijvende palm als voorproef over de hoofden van het bruidspaar niet alleen, maar op menig der jongeren in ons midden. 't Was een "kettig" avondje! Ik had dit mij eerst vreemde woord dezer dagen al zoo dikwijls gehoord, dat het mijzelven reeds uit den mond viel. Ket, kettig — wat was 't anders als ons pret, prettig. En dit woord werd niet alleen, als sommigen den goedgeloovigen willen wijsmaken, voor bruiloftspretjes bij voorkeur gebezigd, maar was van algemeene beteekenis.

V.

Eindelijk was de derde of laatste zondag daar. De geboden waren gegaan, niemand

had ze gestuit, en het consent van den schout was tegen de gestelde betaling van de klasse, waarin de familie gerekend werd te behooren, ontvangen. Niets was er dus wat belette om den trouwknoop te leggen.

Er heerschte dien ochtend in het geheele huis een bijzondere stemming. 't Was een gevoel van vreugde en geluk, ja — maar toch er lag eenige weêmoed onder. Zij toch, die de lust van het huis, de lieveling van allen was, zou den engen kring verlaten. Men gevoelde dat er na dezen dag iets ledigs zou overblijven. Ik zag tranen in de oogen der ouders niet alleen, maar ook in die van de oude getrouwe in den kombof. Ook de oogen van het bruidje waren vochtig, toen zij met hare speelnooten, die haar hadden helpen kleeden, de kamer binnentrad, en de vloed barstte los toen zij hare moeder om den hals viel en dankte voor het goede dat zij in het ouderlijke huis ondervonden had.

De komst van den bruidegom met zijne speelnoots deed weldra een anderen toon aanslaan, en ik maakte van die gelegenheid gebruik om mij door den knecht naar de overzij te laten roeijen, waar ik een der mooi gemaakte molens kon zien. Ik vond dit overeenkomstig de mij gedane beschrijving en had er niets meer bij te voegen, dan eene erkenning van het geduld voor eene versiering die hoogstens een paar dagen genot kon geven. En toch was, naar ik hoorde, ook in dezen de wedijver van de knechts, welke molen de mooiste was, soms verregaande. Toen ik terug kwam, vond ik reeds alle degenen bijeen, wier tegenwoordigheid bij de trouwplegtigheid vereischt werd.

't Was twaalf ure, en de schout verscheen om den echt te sluiten, met een ceremonieel, dat koud zou gelaten hebben, wanneer het eigen gevoel dergenen, wien dit uur voor het leven besliste, niet mede sprak. — En toen het "ja" van hunne lippen klonk, mogt ik met Cats denken:

"Daar is in langen tijd geen man en wijf gepaard
Van zoo gelijken slag en zoo gelijken aard!"

En als dit de voorwaarden van een gelukkig huwelijk zijn, dan voorzeker zouden deze twee het heil deelachtig worden, dat ik hun toebad, toen aan mij de beurt kwam om de jeugdige echtelingen geluk te wenschen.

In statigen optogt ging men nu naar de vermaning, om daar den zegen Gods over het pas gesloten huwelijk af te smeeken. De deur — als we weten alleen bij plegtige gelegenheden geopend — de heilige deur werd ontsloten, en langs een pad van palm, door de voorstrooijers uit de zilveren mand voor hunne voeten gespreid, schreed het jonge paar, door ons allen naar rang en betrekking paarsgewijze gevolgd. Inmiddels was de jeugd, hier even noodig als elders, bezig gehouden met het suikerwerk dat hun te grabbel gegooid werd; een geschenk dat niet alleen hunne snoeplust voldeed, maar tevens den weg voor den stoet wat vrijer maakte, wijl zij eene andere rigting dan deze nemen moesten om den buit meester te worden.

't Was een kort, maar hartelijk woord, dat door den eerwaardigen grijsaard gesproken werd. En dat die rede van den ouden vriend des huizes, die beiden had zien geboren worden, beiden door den doop tot de gemeente gebragt had, en nu hunnen echt mogt bevestigen, indruk maakte op allen die hem hoorden, kon een stil opmerker aan het gelaat der aanwezigen bevestigd zien. — Van hier ging men met dezelfde statigheid, terwijl de weg als bezet was door nieuwsgierigen om den stoet te zien, naar het huis van des bruigoms vader, waar het jonge paar zou "ingehaald" worden. Waren zij *uit*gestrooid uit het huis der bruid, hier werden zij door de achterstrooijers *in*gestrooid. Wij hadden allen het genoegen om weder over een loverpad te gaan, evenals ook weder de jeugd door handen vol suikerwerk bezig gehouden werd; doch dit scheen niet zeer rustig te eindigen, wijl ik den dienaar van den schout, die steeds aan het hoofd van den optogt gefigureerd had, met zijn stok eenige vermaningen zag uitdeelen.

Bij het binnenkomen van het huis werden wij door de ouders van den bruidegom, die met die van de bruid ons voorafgegaan waren, ontvangen. De vader sprak eenige hartelijke woorden tot het jonge paar, en bragt hun daarop een dronk uit een bokaal met rijnwijn en suiker gevuld, waarin een

doorgesneden citroen om een versierden kaneelstok prijkte. Hierop ging die bokaal rond, en zoo alle de wenschen vervuld werden, die toen onder handdruk en kus den jongelui gebragt werden, voorzeker mogt dan hun huwelijk onder de gelukkigsten gerekend worden! En inderdaad, toen die drukte van dat algemeene wenschen en kussen voorbij was en ieder zich weêr om de tafel geschaard had, waarop koffij en lekkers gereed stond, en ik het paar zoo eens aanzag, moest ik bekennen zelden schooner gezien te hebben: hij, de rustige jonge man, met den arm om de slanke gestalte zijner uitverkorene heen geslagen en haar in het van geluk stralend gelaat ziende — ik moest het Huijgens nazeggen:

> Want al is een minlijck ooghjen,
> Nog zoo gaauw, zoo glad van looghjen,
> Het en heeft geen vollen aard
> Voor het wel en is gepaart.

Om denzelfden tijd als te voren begaven we ons, in dezelfde orde als toen, naar de herberg, waar ook weldra de overige genoodigden verschenen, die mede een ganschen stoet uitmaakten, daar het eene gewoonte scheen, dat zij die van denzelfden kant afkwamen, elkander "afhaalden" en gezamentlijk naar het feest opgingen, eene gewoonte die men "aanspreken" noemden.

Terwijl het gezelschap op koffij, morgendrank en lekkers onthaald werd, onder welk laatste de zoogenaamde bitterkoekjes, als het symbool des huwelijks (bitter en zoet) ook nu weder niet ontbraken, wenkte mij de speelnoot en vroeg hij of ik de bruiloftstafel eens wilde zien, waar hij dan met een de plaatsing der gasten wilde regelen, en ik zoo te gelijkertijd de naamkaartjes en vooral die van bruid en bruidegom eens bekijken kon. Ik gaf hieraan gaarne gehoor, en moest ik ze prijzen, niet minder had ik een woord van lof over de versiering der tafel zelve. Ik vernam dan ook dat het eene gewoonte was, om die tafel te laten zien, en dat zeer vele dorpelingen van die vergunning in den loop van den ochtend gebruik gemaakt hadden. — 't Was inderdaad een aangename en vrolijke aanblik. Over het helder witte tafellaken liepen om en tusschen de borden, waarop de servetten kunstig gevouwen lagen, en in het midden der tafel, groene slingers van palm, met bloemen geschakeerd, kunstig dooreen. Op de plaats der jonggetrouwden lag een prachtige ruiker, en hunne wijnglazen waren versierd. Een zoogenaamd "middenstuk" prijkte in het midden van den disch. Ik weet niet meer van welke bouworde die kolossale tempel was, maar wel dat er geen altaren, brandende harten en inscriptiën aan ontbraken. Ook aan de einden der tafel prijkten een paar voorwerpen van pyramidalen vorm, welke met de attributen van handel en nijverheid voorzien waren.

Wij begaven ons aan tafel, waar dezelfde orde en gewoonte als bij de vorige feesten in acht genomen werd. Spijs en wijn was even overvloedig, maar nog iets fijner dan vroeger, terwijl ook de speelnooten het er op schenen gezet te hebben, op dit laatste der groote feesten met allen zwier hunne betrekking te vervullen.

Tusschen den maaltijd en het nageregt werd er een groot paket binnengebragt en aan den vader van den bruidegom overhandigd. Deze gaf het den voorspeelnoot, en ofschoon onze liedboekjes overvloedig stof opleverden, zag ik, toen onder eene algemeene stilte en verwachting het paket geopend werd, een massa papier verguld op sneê zich aan onze blikken vertoonen. Ik fluisterde mijne buurjuffer toe: "Wat nieuws op eene aangename vois?"

"Niet geheel zoo als gij denkt", antwoordde zij. En inderdaad, toen ook ik mijn aandeel kreeg, en het sierlijk gedrukte kwarto boekske van 8 of 10 paginas groot, met zijn gevlamden omslag, opensloeg en het lieve in koper gegraveerd vignet zag en las: "Ter bruilofte van den eerzamen ...... en de deugdrijke ...... getrouwd op Westsardam den .... van .... maand ...." vond ik mij aangenaam verrast, te meer daar ik aan het einde den naam van een mij welbekenden dichter vond.

"Welnu", sprak zij, "is dat wel een liedjen als gij dacht? Vindt ge het geen aardige herinnering? Ik moet zeggen dat mijn

broêr het niet zuinigjes aangeleid heeft ook; al kan dit dicht ook niet halen bij die, welke ik van de familie Calff bezit! Gewoonlijk doet men het met één vel in folio in twee of drie kolommen af. Ik heb een heele verzameling van dit soort van verzen, en als gij lust hebt, moogt ge er wel eens in bladeren. Er zijn er bij, die door onze vermaners of de dominees gemaakt zijn; maar ze worden veelal door bemiddeling der boekverkoopers in stad bezorgd, en menig man van naam leent er dan zijn pen toe."

"Als ik dit en de uitvoering in aanmerking neem, dan moet zulk een bruiloftsdicht soms nog al iets kosten?"

"Dat zegt ge wel. Dit nu is een eenvoudig vignet, dat wel meer gediend zal hebben; maar bij die van Calff, waarover ik u sprak, zijn de titels heele prenten; en daarvan heb ik ook prachtig gekleurde gezien. En toch is dit nog goedkooper dan de gewoonte om trouwpenningen uit te deelen, die hier dan ook weinig navolging gevonden heeft, ofschoon bij zilveren bruiloften wel eens een penning gegeven wordt. Ook hiervan heb ik er eenige, die ge te gelijk met de verzen kunt komen zien."

Dat ik het heusche aanbod dankbaar aannam, zal wel geene vermelding behoeven. [1]

De voorspeelnoot las het gedicht voor, en het liedje dat het slot uitmaakte werd door de gasten gezongen.

Inmiddels was het nageregt opgebragt, en toen men tot het gebruik er van overging, klonk de schel van den speelnoot. Toen op dit teeken eene algemeene stilte volgde, stond hij op, vulde een voor hem nedergezette bokaal, en zeide, dat hij hiermede het voorbeeld geven wilde om bij het rondgaan van dien beker nogmaals het jonge paar geluk te wenschen. Hierop ontrolde hij een papier, door het rood zijden lint, dat er om heen gewonden was, los te trekken, en las een dichtstuk voor, dat, hoe geestig gerijmd het ook mogt zijn, in zijne toespelingen toch de perken niet te buiten ging, waarvan zoo menig ander bruiloftsvers dier dagen niet vrij was, al klonk het ook van de luite onzer beste dichters.

Hij overhandigde de bokaal aan den achterspeelnoot; van dezen ging ze op de strooijers, ouders en bruid- en bruigoms-ooms, en zoo in afdalende linie de gastenrij langs, om met de vrienden te besluiten. Het stond ieder vrij de bokaal zoo vol te schenken als hij verkoos, maar een vers of een wensch moest er zijn en was er dan ook, alles ontegenzeggelijk hartelijk en welgemeend, maar, wat bij dien overvloed wel geene verwondering wekken zal, alles niet even dichterlijk en welsprekend; eene opmerking trouwens, die ik niet *hier* alleen te onderschrijven had.

De beker had zijn rondgang gedaan en kwam weder bij den voorspeelnoot terug, die hem aan den bruidegom overhandigde. Hij en zijne bruid stonden op, en nu volgde er een hartelijk woord aan de gasten voor hunne wenschen, maar inzonderheid een woord van liefde en dank aan hen, die hun hunne dichten geschonken hadden, eene herinnering aan het huis dat beiden verlaten, maar niet vergeten zouden. Mogten zij blijven deelen in aller genegenheid en de familiebanden door dezen echt geknoopt tot genoegen en zegen zijn!

Het nageregt was gedurende het rondgaan van de bokaal voor een goed deel gebruikt, en hoe vele gezondheden we ook gehoord en trouw medegedronken hadden, we waren nog niet ten einde. Altijd waren er, de speelnooten niet het minste, die nog

---

[1] Eene verzameling bruiloftsverzen, als hier bedoeld wordt, meest op groot plano papier gedrukt, in mijn bezit, getuigt niet alleen dat men uit ruime beurs bij die gelegenheden handelde, maar tevens dat aan die vreugde toch nog een ander genot gepaard werd, en men smaak en gevoel voor het schoone had. De bruiloftsdichten van Claas Cornelis Calff en Aafje Pieters, 1702, en Cornelis Cornelisz. Calff en Grietje Klaas Bloem, 1707, prijken beide met eene prachtige gravure van J. Mulder, naar eene teekening van J. Goeree; ze zijn uitgekomen bij Johannes van Oostenrijk te Amsterdam, welke geletterde boekverkooper ook de maker van de gedichten is. — Die bruiloftsgedichten hebben ook nog eene andere waarde: ze doen ons een blik in veler geslachtsboom slaan, en leveren voor de nijverheid en den handel aan de Zaan menig aardige bijdrage. Door de dichters werd niet verzuimd de Stroomnajaden daarover den lof te doen uitgalmen.

iets te zeggen hadden, en de opgewekte stemming deed voorzien, dat er nog zoo schielijk geen einde aan zou komen. Dit einde kwam echter eerder dan ik verwachtte, en even als de vorige malen, gaf het liedje aan de Vriendschap het sein er toe.

Toen wij van tafel waren opgerezen, zag ik dat de meeste gasten, de vrouwelijke vooral, aanstalten tot vertrekken maakten. Ik wilde mijne schoone mijne dienst aanbieden, maar ze voorkwam mij door te zeggen: "'t is nog geen scheidenstijd, we gaan ons slechts "verkleeden." Of denkt ge," vervolgde ze glimlagchend, "dat we met ons beste pak den geheelen nacht hier durven blijven? Doe geene moeite, ik zal mijn weg alleen wel vinden, die trouwens niet verder dan dit huis is; slechts enkele in de buurt wonenden gaan naar hun eigen."

Ik begaf mij nu naar een groepje mannen, die nog lustig onder hun flesch zaten, en was weldra in een druk gesprek gewikkeld, dat als van zelve over de bruiloftsfeesten kwam. De schout van het dorp wist me te verhalen, dat de oude eenvoudigheid allengs afnam en er ook bij deze feesten gedurig meer weelde kwam, even als in kleeding en leefwijze. In zijne jeugd had hij dit anders gekend. En toch, zeide hij, daartegenover staat weder, dat men bij het vieren van bruiloften minder hoort van ongeregeldheden, die de tusschenkomst der regering noodzakelijk maken, dan vroeger. Vooral was dit voorheen noodig bij de zoogenaamde *troostmalen* of bruidstranen. Toen kwamen op den maaltijd dikwijls ongenoodigden en pleegden er moedwil. Zoo ging het ook met het schutten of schatten der bruid, dat nu mede al afgeschaft is. Ge weet niet, wat dat is? Ge weet toch wel tot welke grappen het soms aanleiding gaf, wanneer, gelijk we straks zien zullen, de jonggetrouwden het gezelschap ongemerkt trachten te verlaten. Wat al listen van weerskanten aangewend worden om te ontsnappen en dat te beletten, ja hoe men het bruidje aan den bruigom onthoudt, tot dat eindelijk partijen overeen komen om de jonge vrouw tegen zekere schatting aan haren echtgenoot af te staan. Die schatting nu heeft zoo goed als opgehouden, want de bruigom lost het bruidje door de bruidstranen zoo goed als in. Een ander dergelijk gebruik is 't, wanneer iemand een meisje uit een ander dorp trouwt, dat de knapen uit de buurt daarvoor een losgeld eischen, dat veelal door den bruigom bij wijze van drinkgeld vereffend wordt. Dit gebruik is echter meest onder de arbeidersklasse in zwang geweest. Vraag uw vriend maar eens om de privilegiën van Kennemerland; daar zult ge een en ander in 't breede lezen. [1]

---

[1] In Lam's Handvesten en privelegiën lezen wij dan ook. p 727: Alsoo bevonden worden, datter veel misbruycken werden gedaen, soo in 't *troosten* van Bruyt en Bruydegoms, die daer ongenoodrijkt komen ende veel overdaet bedrijving, alsmede van eenige Bruyts te schatten, ende den Bruydigom alsoo gelt af te dringen ende knevelen, met groote ongeregeltheden: en op Bruyloften ongenoot komen; 't welck niet en behoort, ende omsulks te voorkomen sooveel mogelycken is, soo hebben schout ende schepenen diensvolgens, geordonneert ende gekeurt, ordonneeren en keuren mits dezen. Dat van nu voortaen hem niemant sal veroorloven op eenige Bruyts troostingen of troostmalen ongenoot te komen op poene van de hooghste boeten.

Item, noch op geene Bruyloften ongenoot te komen of te compareren, mede op poene van de hooghste boeten.

Item, Dat hem niemant sal veroorloven eenige bruyts te schatten ofte de Bruydegoms daarvan lastigh te vallen ofte te molesteren, op poene van de hooghste boeten — waarvan de officier binnen 's jaars kennise krijgende van dengene die hem in 't gunt voorsz. staet, te buyten gegaen heeft, hem deselve boeten toegewesen sullen worden, ende alle ende een iegelycken die den schout sulcks bekent maeckt, hem in 't voorsz. te buyten gegaen heeft, de halve boeten daar vooren sal genieten. 31 dec. 1617.

Den 3en Maart 1620 werd nog gepubliceerd: — Alsoo veel ende verscheyde malen klachten voor zijn gekomen van eenige jonge luyden, te weten, als daar eenige jonge Bruydegoms zijn, datter dan dickmaels Roosehoeden en kroonen werden gemaeckt, daerbij groote ontucht [1] ende moetwille wert gepleeght, te weten, dat zij luiden alsdan bij nachte ende anderzints loopen berooven ende benemen de luyden haer bloemen ende kruyden uyt haer Hoven ende Twijnen, dat ze dickmaels niet ofte weynigte daerin laten blijven, tot leetwesen van de eigenaars, 't welck een kwaad

---

[1] Ongeregeldheid.

Gedurende dit gesprek waren langzamerhand de gasten weder binnengekomen, in het "verkleeders pak" gedost, dat het midden hield tusschen het beste en allerbeste, of liever dat het gewone Zondagskleed was. De muzikanten, die reeds aan den disch zich hadden laten hooren, stemden, toen de thee en confituren gebruikt waren, op nieuw hunne speeltuigen. Op die toonen waren de jongelieden ras in beweging, en de jonggehuwden gaven een goed voorbeeld tot den dans. Deze was weldra algemeen, en in dat gewoel wisten de jongelui de zaal te verlaten door de bezorgde moeder gevolgd. Niemand scheen hunne verwijdering opgemerkt te hebben, en ik zag aan het knikje, dat de goede vrouw bij hare terugkomst aan haren echtgenoot gaf, dat het jonge paar behouden naar hunne woning vertrokken was.

Al waren nu de hoofdpersonen uit ons midden, en al mogt er soms een schertsend woordje over dat "gniepige" vertrek vallen, de vreugde bleef er niet te minder om, en de morgen lichtte reeds aan, toen het uur van scheiden sloeg.

VI.

Ik had na zulk een bruiloftspartij, en wie zal mij dat kwalijk nemen, een gat in den dag geslapen en oordeelde het dus te laat om nog een bezoek bij de jonggehuwden af te leggen, en daarna aan mijn plan gevolg te geven om met de schuit te vertrekken. Maar daartoe had ik toch niet kunnen komen, want ik hoorde alras dat het gebruik medebragt, om de jongelui in hunne nieuwe woning geluk te wenschen, en te gaan hooren "hoe zij geslapen hadden", om dan meteen eens te zien welke "boelgaven" er alreeds gekomen waren. Vroeger, en ook nu nog wel, was het de gewoonte, dat de jongelui de eerste veertien dagen van hun huwelijk bij de ouders van de bruid en de tweede bij die van den bruigom logeerden, of, zoo als men dat hier noemde, "te Warschip" waren. Maar mijne gastvrouw verzekerde mij, dat dit haar zin niet geweest was en zij het beter oordeelde dat de jongelui dadelijk op hun "zelve" waren. — "Ieder zijn vrijheid", zeide de goede vrouw, en ik geloof dat zij een waar woordje zei.

't Zag er maar keurig netjes uit in het nieuwe huis, met zijn fonkelnieuwe meubelen, en het jonge vrouwtje toonde al dadelijk door hare ontvangst, dat zij de eer van hare woning wist op te houden. Trouwens, zij had een goed voorbeeld gehad, en moeders oogen blonken van goedkeuring, ja men kon het haar en haar echtvriend aanzien, hoe gelukkig zij waren op dien dag!

Het gezelschap werd allengs talrijker, en de minsten kwamen met ledige handen, en die het waren, hadden in den loop van den dag of in de vorige week hunne offers reeds doen brengen. Menig meubelstuk of voorwerp van huisselijk gebruik werd ons dan ook getoond en, zoo als van zelve sprak, ook door ons bewonderd. Het moet van al die geschenken gezegd worden, dat men steeds een oog voor het nuttige gehad had. Eigenaardig onder al die giften was daarenboven nog een geschenk van bruigomsvader, dat reeds zijne plaats op het hoogje van den schoorsteen ingenomen had: "een bijbel!" "Dat is een oud gebruik bij ons," fluisterde mijn buurjuffer; en ik zag hoe zij verlangde, dat ik er mijne goedkeuring aan hechten zou. Volgaarne kon ik dien wensch voldoen, veel beter dan ik hare vraag kon beantwoorden: "waar nu *mijne* boelgaaf bleef?" In ernst, ik had er niet voor op dit oogenblik aan gedacht, en men moest mij dus maar

---

dingh is ende niet beleden behoort te worden, soo hebben wij schout ende schepenen deshalven geordenneert, gekeurt en gestatueert, ordenneeren, keuren ende statueren mids dezen: Dat hem niemant van nu voortaen en mach vervorderen eenighe Bruygoms Roosenhoet ofte kroon te maken, op te boeten van 42 kennemerschellingen te verbeuren, wie daer handdadigh bevonden ofte binnen een jaartijts betuyght worden sulcks gedaen ofte geholpen te hebben, midtsgaders den Eygenaer, daer alsulcke Roosen-hoeden in de Huysen boven de voordeur te hangen, ofte buyten aen hare huysen, mede sullen verbeuren gelycke boeten als voren, eens in 't etmael te mogen bekeuren. —

Dese laatste publicatie of keur heldert het op, waarom zoo weinig uiterlijk sieraad in de bruidsdagen op te merken viel.

op mijn woord gelooven, dat die niet achterblijven zou.

"O, gij mannen!" schertste zij. "Dat beroemt zich nog al de oud-hollandsche gebruiken te kennen en vergeet wat reeds voor eeuwen her de eerste pligt van een bruiloftsgast was!"

"Ware ik in Amsterdam geweest — maar wie weet of onze jongelui ten slotte van mijn verzuim niet nog voordeel zullen trekken? Een vrouwenoog ziet beter in deze dingen, dan dat des mans met den besten wil zulks kan. Doe me het genoegen en geef mij raad, wat hier het aangenaamste zijn zou, en, om u het gemakkelijk te maken, *dit* moogt gij besteden," en ik fluisterde haar in wat ik het bruidje had toegedacht.

"Kostelijk gesproken. Amsterdams royaal, zoo als we zeggen," voegde zij er glimlachend bij, en ik zag aan haar blosje dat ze 't meende. "Ik hoop met eere aan 't in mij gestelde vertrouwen te beantwoorden."

Dit was dan geschikt, en het lieve vrouwtje maakte zich er een genoegen van om het gezelschap mede te deelen, welk eene procuratie zij had. Gelukkig dat mijn vriend er niet was, anders had ik wat moeten hooren!

Op het eind van den avond werd het steenen varkentje geslagt en met luid gejuich de inhoud in den schoot der jonge vrouw gestort. Vrolijk waren wij bijeen, en het rijmpje mogt klinken:

Als de bruid is in de schuit
Dan is het blije leven uit,

met onophoudelijke variatiën in het bijv. naamwoord. —

't Was een waar woord, wat grootmoeder uit haren Cats een paar maal hooren liet:

De liefde, jonge vrouw, de liefde regt het al,

en

Weest aan uwen Man een regte zonneblom.

Ik moest bij mijn vertrek den jongelui beloven hen eens schielijk met mijn vriend te komen bezoeken, wat ik gaarne deed. Den volgenden dag had ik moeite genoeg om weg te komen. Er waren nog zoovele feesten in het verschiet, waarbij ook voor mij eene uitnoodiging volgen zou. Zoo vele bloedverwanten toch hadden niet in de gelegenheid kunnen komen om het bruidspaar op te wachten. — "Ja, ja", zei mijn vriend, "de speelman zit nog op het dak en zal er in de eerste veertien dagen nog niet afkomen."

Ik wilde het wel gelooven — maar toch mijn besluit stond vast. Ik vertrok met de aangenaamste herinneringen en was daardoor best in staat om de plagerijen van mijn vriend over mijn "bruilofts zwieren" en dat "van trouwen trouwen komt" het hoofd te bieden.

(*Vervolg en slot in de volgende aflevering.*)

DE GENEESHEER IN DE 18de EEUW.

Tot een bewijs, dat nog zelfs in de 18de eeuw de geneesheer in zijne betrekking zeer weinig geacht werd, en dat hem voor de diensten door hem aan kranken bewezen eene geringe belooning werd toegekend, kan het navolgend besluit strekken, hetwelk de kerkeraad der Hervormde gemeente te Zwartsluis den 15den April 1725 genomen heeft.

"Ter oorsake, dat Eusebius Keunink Mr. Chirurgijn den Kerkeraad bedankt hadde wegens de bedieninge van de diaconiearmen van Zwartsluys, en alsoo die plaats wederom met een bequaam Chirurgijn moeste vervult worden: zoo ist, dat de kerkeraad met eenparige stemmen hebben verkoren Wopke Reiskes Mr. Chirurgijn ad vitam; dat hij zal bedienen de diaconiearmen, die geheel van de diaconie gealimenteert worden, dog arm- en beenbreuken met de ganchraena (kanker) zullen uitgesondert zijn, en zal voor zijn dienst des jaars genieten ses ducatons, en de arm- en beenbreuken, nevens

de ganchraena, en die niet geheel van de diaconie gealimenteert worden, zullen naa billijkheid van de diaconie betaalt worden. Hierbij komt nog, dat de gemelde Chirurgijn voor het bestemde geld zal moeten *scheeren alle de manluiden*, die van de diaconie gealimenteert worden."

Hoe karig deze bezoldiging was, blijkt eenigermate, indien men weet, dat de inkomsten en uitgaven der Herv. diaconie te Zwartsluis in die dagen jaarlijks de somma van *f* 3000 à *f* 4000 beliepen. En toch was genoemd contract reeds voordeeliger voor den geneesheer dan het contract in 1703 door den kerkeraad aangegaan. Want in dit jaar werd besloten, "dat Meester Gerrit Luiceveld *alle* de kinderen en oude persoonen, die van de diaconie alhier in 't geheel gealimenteert worden, zal genesen van hare qualen, gebreken en ongemakken, die haar moghten toekomen, hoedanigh die ook souden mogen wesen, geene uitgesondert, en daar toe leveren alle medicamenten en kruiden tot de genesinge dienende; voor welken arbeid sijn E. dan jaarlijks sal genieten de somma van 18 Carol. gld 18 st., waarmede hem vergenoegd sal houden, sonder iets meer te mogen den diakonen in rekeninge te brengen."

G. A. FIJNVANDRAAT.

VERZORGERS VAN PESTZIEKEN.

In 1564 woedde te Knesselare, een dorp in Oost-Vlaanderen, bij de grens van Zeeland, de pest, en verscheidene personen kwamen uit Brugge, om de zieken op te passen. Deze ziekendieners, *reeuwers* en *reeuwegen* geheeten, vonden bij hunnen terugkeer in die stad een zonderling onthaal. De wethouders, vreezende dat zij de besmetting aan de overige bewoners van Brugge zouden medegedeeld hebben, bevalen hun, met hunne huisgenooten op den Halletoren te klimmen, en er niet minder dan zes weken te blijven, alvorens naar hunne woning terug te keeren. [1]

Zonderling genoeg, zal men wellicht zeggen. En nogtans staat deze maatregel met de destijds heerschende begrippen, in zake van volksepidemie, in verband. Inderdaad, de keus der plaats, voor 't houden der quarantaine, was het gevolg der overtuiging, die toen reeds door de geneeskundigen gedeeld werd, dat de besmetting altijd klimt, en nooit daalt, en men meende er op die wijze aan te ontsnappen, door de personen, die verdacht waren er van aangedaan te zijn, eene plaats aan te wijzen op den toren.

FRANS DE POTTER.

HET SLEEPEN DER JAPONNEN

was reeds in de 17e eeuw hier te lande zeer algemeen, doch even als de lange haren sterk gegispt. Hieronymus Vogellius, predikant te Enkhuizen, zong in zijn *Geestelyke Scheyre* (Enckh. 1644.)

Ogh! ghy o vrouw' volk, u te cieren
Niet meer gaet met uw' hayr soo swieren,
Uw halsen hoogh, soo niet uytrekt,
End' armen totten elle-boogh,
Als of men op (met H..ren) toogh!
Veeght niet de straet met sleepend' kleeden,
Wilt sleghs uw' leeden daer met kleeden,
Soo ongedekt by straet niet draeft,
Oft g' u in uyt-koop elk een gaeft.
Siet dat u God niet en ontbloot,
Van sigh, van d' eerbaer man verstoot'.

SCHOTEL.

[1] "Actum 21 Meye 1564".

"Ead. die was ooc gheresolveert te lastenê alle reeuwers ende reeuweghe die hemlieden zullen willen moyen ende ghemeen met te Knesselaere of elders buuten der stede te bestaene en te reeuwene, dat die heurlieden vertrekken met huerlieder huus *up de torre der stede*, sonder in huerlieder huusen weder te keeren, voor andstont zij thende van huerlieder dienste sullen in dezelve torre ghebleven hebben den tijt van zes weken.

(*Secrete Resolutiebouck* 1557--1565. Stads-archief van Brugge).

DE SCHOOLMEESTER IN DEN AANVANG DER 17e EEUW.

Alweer een praatje over den schoolmeester, zal men zeggen: wij hebben er in dit tijdschrift reeds meer dan genoeg over gelezen. Ik begrijp, dat alles wat de school betreft u moet gaan vervelen, want men hoort, behalve over den oorlog, bijna over niets anders. Neem tegenwoordig een courant op, en 'k ben verzekerd dat gij een groot deel er van gevuld zult vinden met berichten over 't stichten van afdeelingen van 't schoolverbond, een schoolverbond *hier*, een schoolverbond *daar*, over 't aankoopen van lokalen of terrein voor 't bouwen van scholen, over 't benoemen van onderwijzers, over examens enz. enz.

Wie bij dat alles het beste staan, 't zijn de schoolleeraars en de schoolleeraressen (is dit niet de voorgestelde titel?), die prachtige woningen en goede traktementen bekomen; ten minste zij, die eene stad of rijksschool verkrijgen; — voor hen die hun eigen zaken doen, die eene bijzondere school houden, wordt het er niet beter op met al die nieuwigheden. We willen den gelukkigen schoolmonarchen hun welvaart niet misgunnen, want waarlijk zij verdienen hun salaris zuur genoeg; de kwade jongens onder de goeden kunnen het hun zóó benauwd maken, dat er een engelengeduld vereischt wordt, om de handen thuis te houden en hun geen lichamelijke tuchtiging te doen ondergaan, iets, wat helaas verboden is.

Neen, in dat opzicht hadden de meesters van vroeger wat voor! *Koningen* waren zij in hun school, rechters en scherprechters tevens. Hun stoel was een troon, de plak en de roede waren schepter en folteringstuig.

't Was dus geen wonder, dat die heeren ook *buiten* de school iets heerschends, iets pedants medebrachten. In school waren zij heer en meester en hadden het woord alleen; dat ze het dus daar buiten ook alleen wilden houden, is immers zeer natuurlijk. Maar *uit* is dat alles; thans mogen de jongens ook een woordje medepraten, hunne opmerkingen en tegenwerpingen maken en ophelderingen vragen.

Door een en ander wordt de tegenwoordige schoolleeraar een geheel ander wezen als de schoolmeester van voorheen.

Om dat goed te begrijpen zullen we eens nagaan, wat de schoolmeester in het laatst der 16e en in de 17e eeuw was, en wat hij moest zijn.

Van vóór dien tijd weten we betrekkelijk weinig over het schoolwezen. Dat in de middeleeuwen het onderwijs grootendeels door de geestelijke broeders en zusters werd gegeven, dat aan vele kerken scholen verbonden waren, dat weten we. Daar deze scholen waarschijnlijk voornamelijk waren opgericht met het oog op de opleiding van toekomstige geestelijken, en er dus vermoedelijk door den geest, die in dat onderwijs heerschte, naar den zin der ouders en der overheid te veel jongelieden opgewekt of overgehaald werden zich aan den geestelijken stand te wijden, werden er al spoedig naast de kerkscholen ook stedelijke scholen opgericht. Reeds in de 13e eeuw bestond er hier en daar zulk een stadsschool, die dan uitsluitend de "groote schole" werd genaamd, om ze te onderscheiden van de kerkscholen.

Dikwijls stonden zoowel "der stede schole" als die der kerken onder het patronaat van 's lands Heer, die er soms zeer willekeurig over kon beschikken, zooals het bv. te Haarlem in 1404 gebeurde. Immers Willem VI gaf de school van Haarlem aan twee zijner hovelingen ten geschenke, om die als belooning voor betoonde diensten tot hun voordeel op zen voordeeligst te verpachten; zeker niet de beste weg, om daaraan de knapste rectoren of schoolmeesters te verbinden.

Op de groote school werd waarschijnlijk naast de landtaal ook het Latijn, misschien ook hier en daar het Grieksch geleerd; want hij immers, die toen der tijd in de wereld vooruit wilde komen, diende de Latijnsche taal te kennen. Wat het Fransch betreft, 't geen ook zeer veel gebruikt werd, of men dat ook al op de "groote schole" onderwees of wel

daarvoor bijzondere scholen bestonden, dat is moeielijk te beslissen.

Ofschoon we uit sommige stedelijke keuren zouden opmaken, dat er naast de genoemde scholen geene bijzondere mochten bestaan, blijkt het toch uit de zorg, door de overheden genomen, om hare school te doen bloeien, dat er wel degelijk bijzondere bestonden. Immers Delft en Haarlem stelden in de 14e en 15e eeuw 3 ponden boete voor hem die zijne kinderen "ter scolen doet gaen, elwaert dan in die stede Scole, ten wair bij goetduncken van der stede Scoelmeesteren"; waarbij Haarlem nog voegde "dat beweren, om de rijkere met de mindere burgerkinderen op ééne school te doen gaan! —Vet smet. — Maar voor den rektor was het het slimste; het schoolgeld was toch al niet veel, een stuiver of 5 in 't vierdeljaars, ofschoon het voor vele ouders nog te bezwarend was, zoodat soms door aalmoezen het schoolgeld aangevuld moest worden voor die kinderen "daer somtijds de beste verstanden onder zijn."

Aan elk stond het vrij een meester aan huis te nemen; anderen dan huisgenooten echter mochten aan dat onderwijs geen deel nemen.

In het laatst der 16e eeuw schijnt het

Schoolvertrek uit de 17e eeuw.

niemant scole houden en moet binnen hairlem."

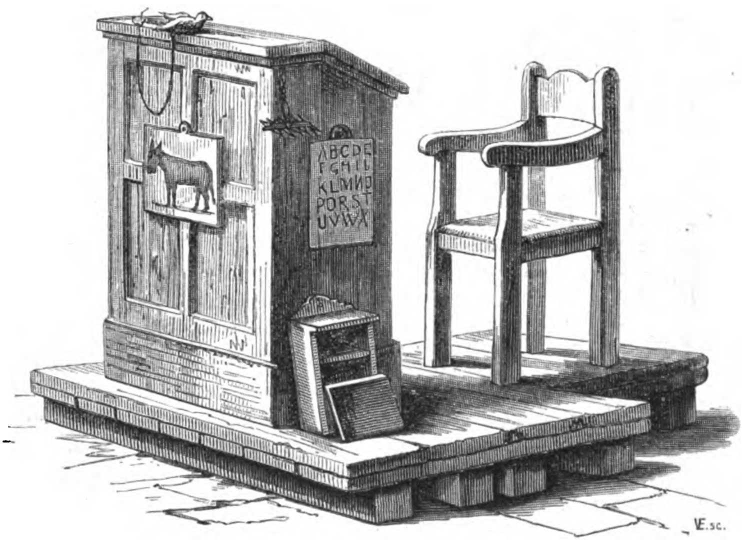
In de 16e eeuw kreeg men hier en daar wel verlof, om zijn kinderen te zenden waar men wilde, mits te betalen aan den rector een zekere vergoeding; b.v. in 's Hage was dit twee carolus gulden 's jaars, in Alkmaar was het een volle stooter!! Zulke bepalingen waren wel noodig, want op sommige plaatsen verliepen de groote scholen geheel, de rijken zonden hunne kinderen naar de bijzondere. Het paste immers niet, evenmin als tegenwoordig, zooals men onlangs zelfs eens in een vergadering van een gemeenteraad hoorde

met het lager onderwijs hier niet vooruitgegaan te zijn. Men beklaagde zich over de plompheid en ongeleerdheid van de Hollandsche, Friesche en Zeeuwsche schoolmeesters. In de steden moge het nog iets geweest zijn, maar op de dorpen zag het er zeer slim uit; en meer zag men er op, welke diensten de meester, behalve zijne lessen, verder ten voordeele van 't dorp zou kunnen verrichten.

Hoe ongelukkig het hier en daar met het onderwijs gesteld was, kan blijken uit het navolgende, ons door den heer Van der Baan medegedeeld:

In den jare 1620 was door Schout en Schepenen, benevens den Kerkeraad van de Hervormde gemeente te Schore en Vlake, tot schoolmeester, voorzanger en koster aldaar benoemd de persoon van Samuel de Laval, op welke benoeming de classis van Zuid-Beveland, na den beroepene *geëxamineerd* en *bekwaam* te hebben bevonden, hare approbatie had verleend.

Na verloop van eenige jaren schijnt er intusschen in de gemeente groote ontevredenheid over dien persoon te zijn ontstaan. Althans het Bestuur beklaagt zich heftiglijk over hem in een verzoekschrift deswege bij syn met desen, en den predicant, ouderlingen ende Dyakenen hebben hem afgevraecht ofte hy gheen schoole wilden houden, heeft voor andtwoort gegheven "*Neen.*" Soodat sy genootsaeckt syn geweest een anderen schoolmeester tot prochielasten te stellen, die de kinderen voorloopigh leert. Daarom syn wy voorss supplianten ootmoedich biddende, dat UEMog. ghelyve hierin te versien, om reeden dat in onse prochiën maar *drye* ofte *vyer gheletterde* menschen en syn, die *leesen* ende *schryffen* conde; quamen die te sterffen, daer en is nyemant de prochie regheeren soude connen." —

Des schoolmeesters troon.

heeren Gecommiteerde Raden van Zeeland ingediend, wat in hoofdzaak inhield het volgende

"Versouck van Schout ende Schepenen der parochie ende heerlyckheyt van Schore en Vlake in Zuyt-Bevelandt, om te mogen hebben een anderen schoolmeester, als hebbende er nu een, die reeds meer dan tyen jaeren sonder vrught voor de jeught is werksaem geweest, door d'onbequaemheyt dat hy niet veel geschrifs *lesen* en can, noch oock *reeckenen met penninghen* noch *sysseren* en can, soodat de prochiën niet gedient en

Dus slechts vier of vijf menschen in zoo'n heele buurt konden lezen en schrijven! En de schoolmeester kon het ook maar zoo zoo.

[1] Wil men den afloop dezer kwestie kennen?

Dit request werd den 12 Dec. 1630 door Gecombineerde Raden van Zeeland gesteld in handen van den Rentmeester Jeronymus van der Straaten, om advis. Op dit advis namen de Gecombineerde Raden den 5 Junij 1631 eene resolutie, waarbij den supplianten wert toegestaen de verkiesinghe te doen van een anderen schoolmeester, laetende den teghenwoordighen het bedienen van 't voorleesen ende voorsinghen, mits

Een der meesteren, maar 't was een uitmuntende, Valcooch genaamd, trachtte in die onbekwaamheid eenige verbetering te brengen. Hij begreep welk gewichtig persoon de schoolmeester is, in wiens handen toch voor een groot deel de toekomst van een volgend geslacht berust; daarom moet hij, zegt Valcooch, ter goeder naam en faam bekend staan, volkomen verstand hebben, om zijne officieën te bedienen, en op zijn zedelijk gedrag moet niets te zeggen vallen. Wat er verder van den schoolmeester geëischt mag worden, leert Valcooch hem in de volgende regelen:

Ten eersten moet ghij met geen hooverdy zijn (beclat,
Manierich, en simpel gaen in u habyt en cleeden;
Met alle borgheren des pleeks houdende vreden;
Geen dronckenschap beminnen, noch overvloe- (dich brassen;
Stadich in school te zitten op de kinderen te passen;
Met gheen lichtveerdich volck handel noch wan- (del bedryven;
Wel geschickt te zijn in *lesen* en *schryven*;

dat de gagie van L 16: 13: 4 of 100 gld. by den voorschreven te kiezen schoolmeester ende den voorleeser halff ende halff, soo langhe de voorschr. voorleeser het voorss. ambt sal bedingen."

De Classis van Zuid-Beveland voelde zich daardoor beleedigd. Zij toch had den man geëxamineerd (misschien was dit examen alleen geweest een onderzoek naar zijne rechtzinnigheid in de leer) en bekwaam bevonden, en nu was in die zaak niet eens haar advies gevraagd. Ze stelde zich dus voor de Laval in de bres, en betoogde aan Heeren Gecommitteerde Raden van Zeeland, dat hij valschelijk van onbekwaamheid beticht werd. Zij had, van de kwestie gehoord hebbende, de Magistraat en de Laval voor de ordin. Class. vergadering, die dat jaar te Vlake werd gehouden, doen komen en de eerste aangemaand, om aan de Laval de school weder in te ruimen en den nieuwen schoolmeester te ontslaan, terwijl Laval had moeten belooven naerstigh te syn in syne bedieninghe. De Classis meent verder, dat met zulk een geringe bezoldiging een bekwaam meester moeielijk te krijgen was, en vooral nu die gagie nog verdeeld werd. Laval was eens bekwaam bevonden, en was "alsnogh sedert dien tyt in het leesen ende schryffen toegenomen." Het schijnt dan ook ten zijnen voordeele beslist te zijn; ten minste tusschen hem en zijn opvolger in 1678 wordt in de Classis-acta geen ander meester genoemd en komt hij, die met hem zijn traktement zou deelen, niet voor.

Weten te *solfaoeren, op noten* de *Psalmen te* (*singen*,
De *Cloc te stellen*, datse de uren op haer tyt (voortbringen;
Die Kerck reyn en suyver van binnen houwen.
Secretelick syn gemeent te dienen met trouwen;
Instrumenten, *brieven*, *requesten* doen *dichten*;
Schrifture doorgronden, om de menschen te (stichten.

hij moet

"Zijn *schrijftuych* op *'t lijf* hebbende, als hij (gaet bij der straten;
Met sijn *Predicant* dickwils *converserende*;
Veel goede exemplen zijn scholieren leerende:
Acht hebbende op der Kercken goeden (goederen).

Wat wordt er al niet van zulk een man geëischt! Behalve zijn hoofdzaak, het onderwijs, wat komt er in de kerk alleen al niet voor hem kijken!

Hij moet de klok luiden — de kerk sluiten en ontsluiten — de kerk en het kerkhof schoonhouden — voor en na de preek de psalmen zingen — de profecien lezen — 't water voor den doop, den wijn en 't brood voor 't Nachtmaal aandragen, benevens tafels, stoelen, kroesen en wat daar verder bij noodig is — den predikant roepen, als die wat lang wegblijft, en hem binnenleiden — het armenzakje bewaren en aangeven — schrijven wat de diakenen hem bevelen, en dit geschrijf geheim houden — de klok opwinden en gelijk zetten — de ladders ophangen — de banken wegbergen — voor het doopboek zorg dragen — honden en boeven uit de kerk jagen — duiven en katuilen vangen, en bij dit alles aan dominé en kerkeraad gehoorzaam zijn — och, och die arme schoolmeester!

't Is veel, niet waar? Thans wordt zulks niet eens geëischt van hem die den eersten rang heeft gehaald. En dan, die arme kinderen, wat zullen die het somtijds erg te bezuren gehad hebben, wanneer meester van dominé of kerkeraad een terechtwijzing had bekomen! Over de kleinen had hij nog al wat macht, en zij moesten hem met allen eerbied behandelen, want "niemant 's morgens of 's middaeghs in der Schole sal mogen komen sonder behoorlycke reverentie te doen." Eens in de school, dan mochten de jongelui hun hoed weer op zetten, doch "alsser eenighe Lieden met eeren ter Schole komen, zoo sullen alle

de scholieren wel revelentelycken den hoedt lichten." Zoo ook hadden de jongens, als ze naar of van de school gingen, wel toe te zien, of zij ook iemand van de Magistraat of eenig ander "eerbaar" persoon tegenkwamen, om die "wel reverentelijck te eeren ende te respecteren, na behooren."

(*Wordt vervolgd.*)

OUDWIJK'S ABTDYE

DOOR

D. BUDDINGH.

Wij keeren uit de *Abtstede*, zooals die thans is, tot de voormalige *Abtdy*, die er het eerst dezen naam aan gaf, en het Oudwijker veld in vruchtbare akkers herschiep, terug. De 453jarige geschiedenis dier Abtdy, is gelijk alle menschelijke, wereldlijke en kerkelijke instellingen, gekenmerkt door voor- en tegenspoed, door opkomst, bloei, verval en eindelijke slooping. Onder de regering van bisschop Rudolph van Diepholt (1423—'55) bereikte zij het toppunt van haren luister: toen voerde de Abtdis Lysbeth van Everdinghen een eigen Abtdy-zegel met den titel: "Wy vrouwe Lysbeth van Everdinghen, by de genade Gods, Abtdis tot Oudwyck", enz. Onder het bestuur daarentegen van David van Bourgondië (1456), toen de fakkel des oorlogs in het Sticht brandde, ondervond de Abtdy al het schadelijke eener burgerlijke verdeeldheid. Toen Maximiliaan in 1483 met een leger van 16,000 man aan de Bilt kwam en het beleg voor de stad sloeg, nam hij zelf zijn intrek in de Abtdy, en dikwijls moesten de adellijke dames het klooster ruimen voor de inlegering der troepen. Ook onder de regering van Lodewijk van Baden (1496), werd het door den Heer van Ysselstein bij afwisseling geteisterd, en strekte zelfs ten verblijfplaats eener bende Geldersche ruiters, toen de Hertog Karel van Gelder was komen opdagen, om de Utrechtenaren den verlangden bijstand tegen hun bisschop Hendrik van Beijeren te schenken. Deze bende ruiters "hielden daar zoo onbezonnen huis, dat de Abtdis, voor het leven en de eer harer jufvrouwen beducht, het convent moest ruimen en in allerijl naar Utrecht vlugten". Later togen zij naar de ridderhofstad Nyenrode, en van daar naar *Leiden*, waar het bagijnhof den vlugtelingen eene veilige schuilplaats verleende [1].

Toen in 1528 de Geldersche krijgsoverste Marten van Rossem zijne wel gedisciplineerde troepen op het Oudwijker veld verzamelde en zijn strooptogt tegen Holland aankondigde, leed het convent geenerlei last. doch toen weldra daarna de Hollanders onder den veldheer Jan van Belzerum het Sticht afliepen, en deze, gelijk vroeger Maximiliaan, zijn intrek in dit vrouwenklooster nam, was de ongebondenheid der troepen zoodanig, dat zij, ondanks hun opperhoofd, onderscheidene gebouwen in den brand staken, alles uitplunderden, met zich voerden of vernielden, en klooster en kerk in den asch zouden gelegd hebben, zoo niet de tegenwoordigheid van geest der gevluchte en verscholen jonkvrouwen den voortgang van den brand gestuit had.

Toen in den voortgezetten krijg reeds de Gelderschen, die de stad bezet hielden, het besluit genomen hadden alle gebouwen binnen een halve mijl buiten de stad af te breken, ontkwam *Oudwijk* dit gevaar nog tijdig door een oploop in de stad, waardoor ditmaal het besluit werd ingetrokken; doch in den spaanschen krijg, na de slooping van het slot Vredenburg, waardoor Spanje's laatste gezag in dit gewest verdween, kon de Abtdy *Oudwijk* het vroeger gedreigde lot niet ontgaan.

Uit vrees voor de terugkomst der Span-

---

[1] V. d. Monde, Tijdschr. VI[e] dl. 1840, bl. 27

jaarden, werden onder Oranje in allerijl bolwerken en torens voor de stad aangelegd, en den 9 Januarij 1584 een verzoekschrift tot slooping van het klooster, opdat de vijand er zich niet in zou kunnen nestelen, aan den Raad der stad ingediend. Eene poging tot uitstel was zonder vrucht; reeds den volgenden dag zag de Raad zich tot dit besluit genoopt: "Alsoo die gemeente seer begeert het afbreken van *Oudwyck*, dreygende tselve in brand te willen steken, soo is geresolveert, dat men om alle confusie te verhoeden, van gemeente uytschryvinge doen sall, dat men de materialen vant Convent van Oudwyck op Dynsdag naist comen vercopen sall, om voirts afgebroken te worden, en dat in 't geheel of in deel en op al sulcken conditiën, als men voir den vercopinge oplesen sal". Zoo was het lot beslist; doch onder dit Raadsbesluit leest men in het dagelijksch Notulenboek deze aanteekening:

"Dit geresolveerd zynde, is de tydinghe gecomen, *dat Outwyck van enige Burgeren in brant gestoken was.*"

Zie daar het einde eener zedelijke instelling, zooals Utrecht, stad en sticht er in den middeleeuwschen kloostertijd velen bezat van onderscheiden regel en orde. In adellijk aanzien wedijverde zij misschien alleen met het adellijke kloosterverblijf van *Rijnsburg* in Holland, en bezat ook nog eene Stichting in de stad *Utrecht* zelf, een Oudwijk in het klein aan de nieuwe gracht, en St. Janskerkhof, met stalling en bergplaatsen, die niet zelden in troebele jaren den nonnen tot toevluchtsoord verstrekte. Hoewel wij den algemeenen zedelijken invloed van kloosters en Abtdijen op godsdienst en beschaving niet mogen ontkennen, zoo is het toch niet wel mogelijk te bepalen, welken invloed deze adellijke jonkvrouwen in beide opzigten in haar tijd hebben uitgeoefend; evenmin alsof zij zich, buiten eigen medidatiën, zooals de Benedictijner Orde voorschreef, veel met onderwijs hebben bezig gehouden; doch landontginning, waarmede de Benedictijner *monnikken* zich bezig hielden, en het vruchtbaar maken van woeste gronden werd ook door de klooster-Abtdis, zoo het schijnt, in het Oudwijker-veld en elders, waar de Abtdybezittingen zich uitstrekten, met ijver gedreven. Van daar dat het grootste vermogen en de rijkdom der Abtdy bestonden in landerijen, veenen, velden, boomgaarden, bosschen enz. meest in haren omtrek gelegen. Zoo bezat de Abtdy onder het bestuur der Abtdis Antonia van Drakenbosch bijna twee duizend morgen lands, waaronder gerekend aanzienlijke hofsteden, als Compostel aan de Biltsche Steenstraat, Scoutenhove en anderen, vele boomgaarden, bosschen, weivelden, veenderijen enz. Uit de huur- of pachtpenningen, meestal door een rentmeester geïnt, benevens de heergewaden (dat zijn opbrengsten van allerlei aard daarenboven — meest levensvoorraad) bestonden de groote inkomsten der Abtdy. Daarenboven was *Oudwijk* in zijn bloeitijd eene kleine wereld op zich zelf, die de meeste levensbehoeften op eigen bodem verwerkte en binnen hare muren toebereidde.

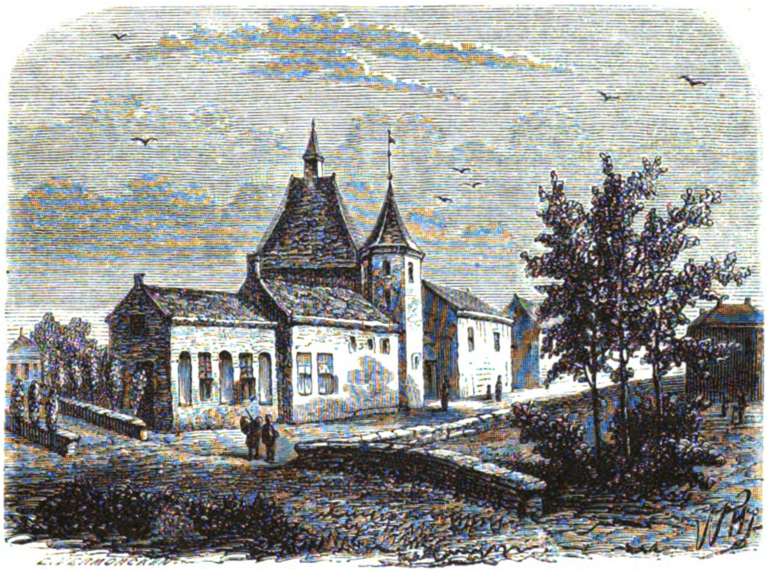
Wat boerderij of bouw- en brouwhuis, bakhuis en stallen benevens duiventil niet voor keuken en tafel opleverden, dat werd door de huurders van boerderijen en pachthoeven aangevoerd; en die behoefte was groot, want ook het personeel, dat deze Abtdy bewoonde, als geestelijke zusters en wereldlijk of dienstdoend personeel, was talrijk. In de bloeijendste jaren telde zij 56 vrouwen: de Abtdis, Priorin, adellijke jonkvrouwen met den sluijer, en die nog in den proeftijd waren, kosterin, kapellaanster, kelderbewaarster, kamerjuffers, dienstjuffers, opper- en onderkeukenmeid, bouwmoeder, melkmoeder, marktmoeder, marktmeid, de bouwsters of bouwmeiden, en wat meer zij; — voorts 14 mannen, waaronder 7 maaijers, en dezulken, die met de paardenfokkerij, de veeteelt en boerderij belast waren.

Voor de consumptie van dat 70tal, vrouwen en mannen, kan men nagaan dat werden aangevoerd 23 ossen, 3 koeijen, 8 veerbeesten, benevens 26 schapen, 4 vette hamels, twee lammeren, behalve de kalveren en varkens, waarvan veel werd gebruik gemaakt. Voeg daarbij 580 pond stokvisch, een vat gezouten en een vat gedroogden zalm,

gedroogde schol, wijting, 3 ton abberdaan, 2 halve vaten gezouten paling, 8 vaten haring, 2 halve stroy tybuckens (IJ-bokkings), een *zeehond*[1], terwijl 575 jonge karpers in de vijvers werden geplant; voorts het gevogelte: ganzen en 156 capoenen, 34 hoenderen, alsmede eendvogels, duiven en ander pluimgedierte. Uit de landerijen te Kamerijk vloeide der Abtdy niet minder dan 4000 ℔. boter, 8 à 10 kazen toe, die, hoe zwaar ook, niet toereikend waren voor het genoemde personeel.

Van het *nageregt*, dat des zomers uit appelen, peren, druiven, besiën (waaronder den. Immers ook hare bezigheden waren niet bezwarend; wij willen er eene schets van geven.

De geestelijke oefeningen, den kloosterzusters opgelegd, schijnen des voormiddags afgeloopen te zijn. Dan zette een ieder zich aan het *spinnewiel*, waarvoor de Abtdis het vlas en de wol leverde; gesponnen zijnde werd alles naar den wever gezonden om gerijd, geweven, gevold, en gebleekt of geverwd te worden. Zoo voorzag men in eigen behoeften van linnen en laken stoffen. Verdere bezigheden bestonden in borduren en stikken voor het altaar en de kerk, misschien ook voor eigen wereldsche kleeding

Oudwijk.

"may besiën"), des winters uit vijgen, rozijnen, gember enz. bestond, kunnen wij geene hoeveelheden bepalen: vijgen en rozijnen werden bij de korf ingeslagen.

Uit dat alles zal men erkennen, dat die adellijke jonkvrouwen, tot wereldsch loon voor hare afzondering en toewijding aan den Hemel, hier reeds een aardsch paradijs van overvloed, een waar lui-lekkerland bewoon-

[1] *Zeehonden-spek* was tijdens de Holl. Graven zelfs eene lekkernij op de vorstelijke tafel, blijkens Van Wijn, *Hist. Avondstonden*, enz.

die des namiddags verwisseld werd voor het geestelijk gewaad. "Tegen het middaguur," zoo lezen wij verder, "verzamelden de jufvrouwen zich in de eetzaal of *reventer* om er het middagmaal te gebruiken. Spaansche stoelen met zwart-lederen zittingen waren om de zware eiken tafels geplaatst, welke behoorlijk gedekt waren, met geblokt tafelgoed, "*cruisbeelt*" genaamt, hetwelk de Abtdis daarvoor liet weven; de aanzittenden waren van *dwals* of servetten van eene mindere soort dezer stof voorzien. Het eten werd in gewone tijden opgedischt in *linnen* scho-

telen; terwijl de borden uit hetzelfde metaal bestonden; "de drinkvaten echter waren van glas, terwijl die der dienstboden uit *tin* waren vervaardigd." —

Wij hebben boven gezien hoeveel er jaarlijks geconsumeerd werd. De gewone drank bestond uit dun of dik bier, d. i. dubbel bier, in eigen brouwhuis gebrouwen, waartoe, even als voor het *brood*, de huurders of pachters van bouwhoeven de noodige garst, tarwe en rogge te leveren hadden. Op hooge feestdagen evenwel had er uitdeeling van *wijn* plaats, waarop wij terugkomen, als wij over uitspanning en het wijngebruik gewagen.

De achtermiddag en avond werden besteed met wandelen in den ruimen kloostertuin, tot het afleggen van bezoeken, en tot het ontvangen van gasten in de Abtdy, of wel in het huis der Abtdis binnen de stad.

Eenmaal in het jaar deed de Abtdis, onder meer kleine uitstapjes met het Convent, een vrolijk togtje met de adellijke jufferschap naar de boeren-hofstede *Mer-loch* (Meerloge) onder *Kamerijk*, in het land van *Woerden* gelegen, waar dan de Steenenkamer voor hare ontvangst was ingerigt.

Dat was dan een ware feestdag voor de kloosterlingen, zoo velen er deel aan namen; want eenige zusters bleven te huis, waarvoor wij geene bepaalde reden hebben kunnen vinden. Dan genoten de deelgenooten aan den togt alle geoorloofde vrijheid en uitspanning, zooals zij om der welvoegelijkheid wille in de Abtdy niet genieten mogten.

Dan ook werd voor een vrolijk makenden drank behoorlijk zorg gedragen; wat de Steenen-kamer zelf niet opleverde werd mede genomen: een *half aam* en 2 *taken* wijn; doch die bleken niet toereikende te zijn om van *Merloch* naar Woerden terug te reizen; want er werden nog *zes kwarters* bijgekocht en gedronken. Te Woerden tafelden de zusters bij den Secretaris, terwijl een speelman de dischgenooten met zijn liefelijk snarenspel verlustigde.

Te Merloch, waar mijn Vrouw sliep, werd almede "*belle cier*" (belle chère) gemaakt, en gelijk in Woerden aan Secretaris en speelman, zoo werd hier den bode eene geldelijke gift of fooi geschonken. Ook het achtergeblevene gedeelte der Jufvrouwen hield onder opzigt der Priorin mede goede sier (*belle cier*), en werd vooral bij de terugkomst van het rijgezelschap vervrolijkt, waartoe de Abtdis muzikanten of "speelluyde voor die jonge Jufferen" had medegebragt. Denzelfden avond onthaalde de Abtdis het geheele convent op wijn; er werden nog 30 quarten gedronken.

Dit overmatig wijn-gebruik zal ongetwijfeld bevreemden, doch men moet daarbij in aanmerking nemen, dat de adellijke vrouwen, behalve hare dagelijksche hop en bier, op hooge feestdagen uitdeelingen van wijn ontvingen, die ten bewijze strekten, dat de wijnkelder der Abtdis steeds rijkelijk voorzien was en de dames schoone gelegenheid hadden zich in het gebruik daarvan te oefenen: koffij en thee waren nog niet in gebruik.

Die feest- of wijn-dagen waren de feestdag van den patroon der Abtdij S. Steven; dan schonk de Abtdis *acht* kannen wijn aan het klooster, *vier* aan de priesters, en een aan den predicator; op kersavond 5 kannen, doch op den kersdag zelven werden niet minder dan 16 kannen gegeven; terwijl één kan *basterd* en één kan *romeny* den kloosterlingen het belangrijke van het hooge feest moesten doen gedenken. Deze waren extra wijnsoorten; de romeny (van *romania*) was eene roode spaansche wijn (*vinum hispaniense*), ook *wijn seck* geheeten, overeenkomende met onze *Malaga*. De bastaertwijn (*vinum passum*) werd om zijn hoogen prijs ook wel *edele* wijn geheeten. Op nieuwe jaar werd wederom 7½ kan uitgedeeld, en zoo ook op S. Martijnsavond, S. Agniet, S. Sacrementsdag, S. Cathrine-avond en Vrouwendag. Daarenboven werden in 1368 onder Anna van Costrum nog ruim 80 maal meer of minder groote hoeveelheden wijn uitgedeeld, waaronder gerekend in de vasten voor iedere jufvrouw en priester *drie* quarten.

Die wijnschenkingen hebben nog tot in 1594 voortgeduurd, doch toen werd daarvoor aan iedere jufvrouw 10 gl. uitgedeeld.

Ten einde de wijnkelder steeds wel voorzien te houden, werd bij sommige pachters

bedongen, boven de bepaalde pachtsom, ook nog zekere hoeveelheid rijnschen wijn te leveren.

Even zoo als het met de uitdeeling van de hoeveelheid wijn gesteld was, zoo ook op hooge feesttijden met de toekenning van zak- of speldegeld, *proven* genoemd, waarvan de hoegrootheid van het meer of minder voordeelig jaarlijksch inkomen van het convent afhing. De gewone *prove* bedroeg 32 stuivers. Sommige waren van 3 gulden, en daarenboven ook nog "8 stuivers voor der Jufferen spelden." De Abtdis ontving gewoonlijk eene dubbele, de Priorin, welke de Abtdis in waardigheid volgde, 1½ prove; terwijl de "kinder", d. z. de Jufvrouwen, die den proeftijd nog niet hadden volbragt, slechts de helft der gewone bedeeling ontvingen en zoo ook met de uitdeeling van wijn.

Wij zouden nog langer, ook bij de *huishoudelijke* inrigting van klooster en keuken kunnen vertoeven, doch het voorafgaande zal ongetwijfeld voldoende zijn, zich eenige denkbeelden over het kloosterleven in den ouden tijd te vormen. De oude tijd, en daarmede de *oude wijk* en *oude* Abtdij en hare adellijke bewoners zijn voorbij gegaan; alles is ook *hier* nieuw geworden, en de voormalige Abtdij, zoo verre zij uit den brand van 1584 en door den tand des tijds was gespaard gebleven, is door een voormalig bewoner Cazius in 1820 verbouwd en in een buitenverblijf herschapen, twelk nog aanwezig is om te getuigen, dat de rusteloos voortgaande tijd alles en allen verandert en den meer of min ontwikkelden geest uitdrukt, welke die verandering in het leven riep.

Ginds sombere kloostermuren, waarachter eene aanzienlijke juffer-schaar zich aan hare natuurlijke bestemming, als hulpe des mans, onttrok en zich aan bespiegelende levensbeschouwingen overgaf; — hier lagchende *villa's*, waarop natuur, wetenschap en kunst in verband treden om het levensgenot van den vrijen bewoner te verhoogen en door de vrouw te veredelen.

Teregt acht men dit thans de roeping van het schoone geslacht! En wij mogen ons alzoo verblijden, dat meer en meer de overtuiging algemeen wordt, dat aan de opleiding en vorming onzer jonge dochters, zullen zij hare echtgenooten eenmaal waardiglijk ter zijde staan en hare schoone en edele roeping vervullen, geene kosten of geldelijke opofferingen en moeiten mogen gespaard worden.

DE JAARMARKT TE BRIELLE IN 1445.

DOOR

Mr. J. SOUTENDAM.

Ik wil volstrekt niet onder de voorstanders van de afschaffing der kermissen geteld worden, al staat het vast dat zij haar tijd gehad en, gelijk mij iemand verzekerde, den raad Gods uitgediend hebben. Alleen ben ik van meening, dat zij haar doel, waarover ik niet zal uitweiden, reeds sedert lang hebben voorbijgestreefd en in plaats van *jaarmarkten*, in den eigenlijken zin van dat woord, langzamerhand in *periodiek terugkeerende gelegenheden om pret te maken* zijn ontaard. De bijzaak werd hoofdzaak, zoo als met meer dingen geschiedde. Wie toch zou thans durven ontkennen — men vergunne mij deze vergelijking — dat de preêk het voornaamste deel van de openbare godsdienstoefening der Onroomschen uitmaakt? En toch was zij dat oorpronkelijk *niet*, en hetgeen nu als bijkomend wordt beschouwd, was vroeger het voornaamste bij het houden van den godsdienst. — "Als het tij verloopt, verzet men de bakens" was een spreekwoord onzer practische voorvaderen, dat zij met zoo vele andere kernachtige gezegden aan hun hoofdbedrijf hadden ontleend: en het ware te wenschen, dat men die spreuk, onder meer zaken, ook toepastte op de kermissen, wier getij reeds lang verloopen is.

Men schijnt er echter nog niets op gevonden te hebben, dat ze geschikt zou kunnen vervangen; men sukkelt voort, schaft af, geeft volksvermakelijkheden, die het door de bank *niet* zijn, en de kermissen sleepen haar bestaan voort en zullen het blijven rekken, tot dat zij ten langen leste van uitputting den geest geven. *Le combat finira*, *faute de combattants.* [1]

Dat wijsgeerige beschouwingen, die mij op het gebied der staathuishoudkunde in verband met volksontwikkeling, zedelijkheid en godsdienst, en wat niet al meer, zouden doen verdwalen, hier niet thuis hooren, begrijpt niemand beter dan ik; en wanneer men zich in den geest ettelijke eeuwen vroeger verplaatst en het gewigt der voormalige jaarmarkten eenigermate beseft, dan vooral komen dergelijke bespiegelingen volstrekt niet te pas. Trouwens is het streven van *de Oude Tijd* voornamelijk er op gerigt, om het leven en het bedrijf van het voorgeslacht op bevattelijke en naauwkeurige wijze zijn lezers voor oogen te stellen, zonder hen met philosophische uitweidingen te vermoeijen en van het ingeslagen pad der vaderlandsche geschiedenis en oudheden af te leiden. — Dus ter zake.

De stad *Brielle* was in de 14e en 15e eeuw een der bloeijendste koopsteden van ons vaderland. De haringvaart en die op kabeljaauw, zoowel als de handel in meekrap, in zout, koorn, enz. verschaften aan velen werk en brood, terwijl het kuipersbedrijf en in 't algemeen de neringen, die in het naauwste verband stonden met haringteelt en visscherij, groote bedrijvigheid onder de Briellenaars verwekten. De *Voirboden* of *Keuren van den Briel* leveren daarvan menig bewijs op, en voorzeker zou het geen onverdienstelijk werk zijn de verzameling dier onuitgegeven keuren, waarvan alleen de korte inhoud door Alkemade en van der Schelling in hunne *Beschrijving van den Briel*, I, bl. 159 v., wordt vermeld, het licht te doen zien. — De 26e voirbode of keur handelt over de jaarmarkt, onder het opschrift: "*Vander Jairmarct ten brielle*," en doet ons zien, wat er in het midden der 15e eeuw bij die gelegenheid alzoo door "*in- ende wtlemse luden*," d. i. door poorters en vreemdelingen, aangebragt en te koop gesteld werd. Het eerste art. bepaalt, dat de jaarmarkt zal ingaan des Zaterdags voor *Ste Katherina-dag* [1] en acht dagen daarna mag duren, terwijl er nog het volgende bij werd gekeurd: "Ende deze marct sal hebben *vier wercke toech daghen*, die wesen sullen ende volghen den Saterdaghe voirsz." Dit beduidt, dat van gezegde *acht* dagen er *vier werk*dagen zouden zijn, waarop tevens *getoogd* of *getoond*, d. i. uitstalling der verschillende koopwaren mogt plaats hebben. Eigenlijk waren er slechts *drie* rust- of VIERdagen, want die aan Ste Katherina gewijd, een *heilige* dag, viel er van zelf af. In het volgende art. wordt de jaarmarkt van den Briel tot een *vrije* verklaard en gezegd, dat "een yghelic mensche vri wesen sal desen marct, varende ende kerende, m. a. w. dat elkeen vrij en ongestraft de jaarmarkt mogt bezoeken en ongehinderd zou wezen in zijn komen en gaan, zonder voor geringe schulden te mogen worden aangesproken. Bleyswijck, *Beschr. v. Delft*, spreekt daarvan bl. 660 en verhaalt omtrent de verschillende jaarmarkten te Delft, dat de meeste er van "met sodanige vrydommen begiftigt (waren), dat op de selfde niemand om *eenige civile schulden* bekommert of gearresteert (mogt) werden; als wanneer men gewoon is een hout Cruysje aen Stads-poorten of Valbruggen te slaen, zijnde een oud overblijfsel en traditie, *alluderende* (zinspelende) *misschien op de vrijmakinge Christi* (*!?*). Zij die zich aan de wetten van den landsheer vergrepen hadden, wegens "*quade fayten*" (misdaden) vervolgd werden, waren van dien vrijdom uitgesloten, terwijl men eindelijk ook aansprakelijk was voor schulden "in die marct" (staande de jaarmarkt) gemaakt. —

[1] Wie meer over de jaarmarkten en kermissen wenschen te lezen, verwijs ik naar het geschrift van Mr. J. J. Brasser, getiteld: *Geschied- en rechtskundige verhand. v. d. week- en jaarmarkten*, *mitsgaders v. d. zoogen. kermissen*, *bijzonder in Zeeland.* Leijden, 1792. 8o.

[1] *Ste Katrijn* valt in op den 25en November.

Dat de draperie of lakennering ook te Brielle werd gedreven blijkt, behalve uit andere bepalingen der voirboden, uit het 3e art. dezer keur, dat over de *wantsnijders* (lakenkoopers) handelt, die tevens *poorters* waren, in tegenoverstelling der *vreemde* wantsnijders, die hunne waar ter jaarmarkt bragten. — *Want* is *laken*, dat in *linnen*, *wollen* en *zijden want* werd onderscheiden, en onder meer verbodsbepalingen op het punt der draperie behoort ook deze: dat geen poorter of poorteresse, of ingezeten van den Briel "enich *laken* sal *doen weven*, tsy *wollen* of *lynnen laken*," dan *binnen* de stad en *buiten* het werkzusterhuis aldaar, enz. Evenmin was het geoorloofd "enyge *laken* te *doen verwen*" elders, dan binnen de vrijheid van den Briel, en voor den zelfden prijs even goed geverwd, "als men te *leyden* of in *den hage* of te *delft* doet." enz. — Voorts werd de jaarmarkt bezocht — men zeide toen ook: de markt *verzoeken* — door hen, die "*mailrie*" verkochten. Wat *mailrie* is wordt in het 5e art. verklaard. "Item alle die ghene die mailrie te copen hebben, dats te verstaen: *scaren* (scharen) *sloten ende dier gheliken*," enz. Wij noemen het *fijn ijzerwerk*, en nog heden ten dage heet een koopman in ijzerwaren, te Goes en misschien ook in andere Zeeuwsche steden, een *maljenier*. Of het woord afgegeleid moet worden van *malie*, fr. *maille*, waarvan maliënkolder, een pantser van *ijzeren ringen*, die in elkaêr gevlochten waren of uit zaamgevoegde *ijzeren kettingjes* vervaardigd, komt mij waarschijnlijk voor. Het maken van maliën, scharen, sloten enz. behoorde tot het ambacht van den smidkunstenaar, en niet onder de werkstukken van den grofsmid. — Naast de maljeniers stonden de *stallen* of kramen van hen, die "*tynnenwerck*" (voorwerpen van tin) te koop hadden; vervolgens die in metaal- en koperwerk, en eindelijk die in "*yzerwerck*" handel dreven, d. i. die zwaarder en grover ijzerfabricaat uitstalden, dat door den *grofsmid* was vervaardigd, die, gelijk Kiliaen het in zijn *Woordenboek* of *Dictionarium Teutonico-Latinum* verklaart, meer massive stukken ijzer smeedt en zich niet van de vijl bedient. — *Schoenekramen*, in onze keur "*scoloots en*" d. i. *scoe-* of *schoen*loodsen genoemd — van *scoe*, het enkelv. van het meerv. *schoen* [1] — ontbraken niet, en "vreemde luden", die *platynen* hadden aangebragt, vond men in dezelfde rei en "elx teghens malcander over." Wat een *peatyn* is, leeren ons de oude woordenboeken, die dit schoeisel door *holsch*, *tryp*, *stilleganck* verklaren. De Franschen noemen het *patin* of *galoche* = des semelles de bois et le dessus de cuir. Omdat ze, even als de muilen der Scheveningsche vischvrouwen, bij het gebruik zoo'n klapperend geluid maakten, gaven onze voorouders schertsend hun den naam van *stillegangers*; *per antiphrasin*, gelijk de geleerden dat noemen, omdat het woord juist het tegenovergestelde aanduidt van het begrip, dat aan zijn natuurlijke beteekenis is verbonden. Zoo spreekt men thans van "*een vrolijke mosch*" of "*een pretmaker-majoor*", terwijl daarmee juist het contrarie, nl. *een saaije broeder* wordt bedoeld; en wie heeft niet dikwijls *een gemeenen kerel* den titel van "*een fijn heer*" hooren geven? — In het 6e art is sprake van hen, "die *Jaircoec* te coep hebben," waarmee de *koekkramers* worden aangeduid. Wat *jaarkoek* is, weet ik niet beter te verklaren, dan door het thans gebruikelijke *kermiskoek*. Vermoedelijk werd hij telken jare bij gelegenheid der jaarmarkt gebakken, en zeker muntte hij door zijn gehalte zoowel als zijn uiterlijk voorkomen boven de gewone en dagelijksche koeksoorten uit. Onze wakkere voorvaderen hielden veel van koek, maar hij moest *gekruid* zijn, en Vader Cats was van 't zelfde gevoelen, toen hij deze les verkondigde:

"Geeft kinders *zoete* koek en vrouwen klaren most,
"*Wat op de tonge bijt* is echte mannekost."

Want stellig dacht hij daarbij aan *cruitkoek*, *peperkoek*, en wat dies meer zij. In oude rekeningen uit de 14e eeuw wordt reeds gewag gemaakt van *peperkoek* en *koekendeeg*, waartoe *peper*, *gember*, *kaneel*, *foelie*

---

[1] Zoo zijn *tee* en *pee* het enkelv. van *teên* en *peên*, meerv. In Zeeland wordt dit verschil nog in acht genomen.

en *nagelen* werden gebruikt, en bij van Hasselt, *Geldersche maaltijden*, wordt van koeken van *Nuys* en van *Venlosche* gesproken. In de *Histor. en Letterk. Avondstonden* van van Wijn komen o. a. voor: *Lovensche* (Leuvensche) koeken, *Cruitkoeken* en *vergulde koeken;* laatstgenoemde werden met *Nieuwejaar* uit Henegouwen aan "miinre lieuer Vrouwen", d. i. aan de gravin, ten geschenke gezonden. Evenzoo werden *wicken* of garstekoeken, die door geheel Duitschland bekend waren, omstreeks *kersmis* aan de vrienden rondgezonden, en ik geloof niet zonder grond te mogen vaststellen, dat de Brielsche "*jaircoec*" op dezelfde wijze als kermis- of jaarmarkts-cadeau aan vrienden en kennissen werd vereerd. In een rekening van 1516 wordt *Knapkoek* vermeld, en ofschoon daarmee ook een muntsoort aangeduid wordt, kan ik uit een Delfsche Thesauriers-rekening van 1570 een voorbeeld bijbrengen, waarin stellig en zeker van *koek* sprake is. "Den iiij maert o. a. XV^{c} LXIX stilo delphico (1570) betaelt Cornelis Jansz., boode, van *zeekere knapkoucken* tot *Bruyssel* aenden *President* gebracht thebben: X sc." Die "president" was Viglius, en behalve den knapkoek — vermoedelijk naauw verwant aan de thans zoogen. "*Delfsche jaapmaatjes*" — kreeg hij nog 2 halve vaten Delflandsche boter van Burgemeesteren ten geschenke, alles met het doel om hem te "*versoeten*" en, zooals de Franschen zeggen, "lui graisser la patte." Maar genoeg over *koek*, die op de tegenwoordige jaarmarkten, zoowel in de stad als ten platten lande, de voornaamste rol speelt. — Op het einde van de rei, door de koekkramers bezet, stonden zij, die "*marcerye*" te koop hadden. Het fr. *mercerie* geeft de verklaring aan de hand, nl. *marchandises de mercier*, *des petites étoffes*, *du fie*, *de la soie*, etc., kortom, alles wat een *marskramer* gewoonlijk vent. — Even als nog in mijn jeugd te Delft geschiedde, mogten in de 15e eeuw te Brielle, "bij consente vanden burghemeesters", alle "comans, die *gout*, *sulver* of *dockenghelike Juwelen*" te koop hadden, staan "In der stede huys", waar zij met hunne kostbaarheden tegen diefstal beter beveiligd waren. Het znw. *dock* beteekent *pop*, en een *dockenkraemer* is volgens het woordenboek van Plantijn = *un quinqualier*, *mercier d'affiquets d'enfans de peu de valeur*, hetgeen wij een *galanterie-* of *snuisterij-kramer* zouden noemen. "Dockenghelike *Juwelen*" zou men, mijns inziens, kunnen verklaren door *gouden* en *zilveren kinderspeelgoed*, dat ook in later tijd, vooral in de vorige eeuw, zeer in zwang was, getuige o. a. de tentoonstelling van oud- en merkwaardigheden in 1863 te Delft gehouden, waar een ontelbare menigte van dergelijke "docken" van allerlei vorm, bewerking en waarde was uitgestald. — Een afzonderlijke plaats was bestemd voor de kooplui in verschillende soorten van *leder*. Vooraan stonden de kramers in *zeem-* of *zemenleder*, d. i.: van zulk leêr, dat door middel van stampen met traan is doordrongen geworden; verderop die in *tasschen*, *riemen*, enz. In de voorboden wordt een afzonderlijke keur "van *scoemakers*" gevonden, waarin bepalingen voorkomen op het maken van "*koyen-*, *calveren-* ende *scapen scoens*". Zij doelt op het vervaardigen van schoenen van koeijenleêr, enz. Behalve de genoemde leêrsoorten maakt de keur ook melding van "*cordewaen*" of *kordewaensch leder*, dat door Kiliaen verklaard wordt: corium Hispanicum (Spaansch leêr), dat van Cordua of Cordova, een stad in Spanje, afkomstig was. In verband met het gildewezen van die dagen wordt aan elken schoenmaker uitdrukkelijk verboden meer dan éene soort van leêr te bewerken, zoodat hij, die "*koyen scoen*" verkocht, geen "*calveren scoen*" te koop mogt stellen, en omgekeerd: elke soort moest op zichzelve blijven. De rei van leêr- en schoenekramen werd gesloten door hen, die "*lynnen laken*" of lijnwaad, wel te onderscheiden van *wollen* laken, te koop boden. — In het volg. art. worden de *schrijnwerkers* en die "*houtwerck*" ter markt bragten vermeld en hun een bepaalde staanplaats aangewezen. Zij handelden in "*bancken*, *stoelen*, *setelen*, *spennen*, *schragen of dier ghelijc*"; ook "*houten scuttelen*" (schotels) en "*lantaernen*" behoorden tot dezelfde cathegorie. *Spennen* zijn *spenden* of *spinden*, kasten, waarin brood en andere eetwaren

werden geborgen en bewaard. — Ten slotte was er ook een plaats bewaard voor hen, die "*peltrye ende bontwerck*", waarvan in de middeleeuwen veel meer gebruik werd gemaakt dan thans, voor de marktbezoekers ten toon stelden, in de hoop op een goed debiet en met het oog op den winter, die, volgens een oude rijmalmanak uit de 15e eeuw, den dag na "Sente Kathelinen" reeds "een magtig man" wordt. Ik lees daar op den 26en, 27en en 28en November: "Nu wert de winter een machtich man; De liede doen meer cleeder an, Omdat hem beghint te nopene tcoude", m. a. w.: omdat de koû hen begint te nijpen, te prikken of te steken. Daar rekenden de bontwerkers of "peltiers" natuurlijk op, en het is wel waarschijnlijk, dat zij op de Delfsche jaarmarkt, die vroeger — reeds vóór 1246 — op *St. Odulphus*, den 12en Junij, inviel en in gezegden almanak "den lancxste dach vanden jare" heet, zoo'n goede kalandisie niet vonden, als in den Briel, waar de jaarmarkt na het begin van den winter [1] gehouden werd en menigeen zich nog van een pelsrok of samaar met bont *gevoederd* — zóó schreef men vroeger — of dergelijk opperkleed wenschte te voorzien. — Nu ik den lezer zoo goed mogelijk op de hoogte heb gebragt van hetgeen er alzoo op de jaarmarkt ten Brielle te koop was, rest mij nog de vermelding van eenige bepalingen van politie op dat stuk. Vooreerst moesten de kramers bij den baljuw en burgemeesters "*cavelen*", welke *plaats* — de keur noemt het "*stede*" — ieder in de hun aangewezen rei innemen of *de hoeveelste* elk in zijn rei wezen zou. Het ww. *cavelen* beteekent *dobbelen*, *loten; met den taerling* (dobbelsteen) of *door het trekken van een nummer*, dat op een *loodje* of iets dergelijks geslagen of gedrukt is. "Ende wye anders dede van enyghen punten, dan voirsz. (voorzeid) is" — zoo eindigt het art. — "die verboerde (verbeurde) een boete van iiij ℔ holl." Dat er ten allen tijde menschen zijn geweest, die van de omstandigheden profiteerden, zelfs ten koste van hun naaste, is een feit van algemeene bekendheid. Het blijkt, dat sommige luî in den Briel er geen been in zagen om *huur* (staangeld) te vorderen, ja zelfs te nemen van de "*comans*", die hier en daar met hunne "*stallen*" op de straat voor de huizen een grootere of kleinere plaats besloegen. Een boete van iij ℔ holl. was hierop gezet, en "wye anders stonde, dan voirsz. is, ende dan *zijn cavel draecht*", d. i.: die in een andere rei en op een andere plaats of *stede* stond, dan bepaald en hem bij loting te beurt gevallen was, verviel in dezelfde boete, welke, naar de geldswaarde van dien tijd berekend, minstens op een bedrag van *f* 30. — N. e. mag gesteld worden. Het art. drukt ten slotte allen nog eens op 't hart, "*te cavelen ende te staen*, *als sy gheset syn*, *malc teghens den anderen* (tegen malkander over), *sonder twy* (zonder twist), op die selve boete". — Vóór dat ik het in 't 12e art. dezer keur las, had ik nooit vermoed, dat het *kermiswenschen* en de daarmee beoogde fooi reeds in het midden der 15e eeuw zoo zeer gebruikelijk waren, dat het op zekere straffen moest worden verboden. Zie hier de geheele bepaling. "Item alle *gherende luyden*" — wij zouden zeggen: *wenschende* l., in de beteekenis van *begeeren*, nl. een kermisfooi — "verbiet men totter luyden huyse te gaen om *hair kercmisse of te eyschen*, of den luden *op die strate te manen* (lastig te vallen), op hair opperste cleet" — dit werd hun door de politie afgenomen — "ende op een Jair die stede" — verbanning uit de stad gedurende een jaar — "ten ware of se yemant mit hem noede (noode), diese mit hem hebben woude", d. i.: tenzij iemand die "manende luyden" uit eigen beweging inviteerde om met hem kermis te gaan houden. — In het laatste art. maken de baljuw en het geregt bekend, dat van alles, wat in de voorgaande keur geschreven staat en te verbeteren valt, de verklaring aan hun collegie verblijft; in deze bewoordingen: "Item alle voirsz. poynten (punten), die in deser ordinancie vander Jairmarct ghescreven staen,

[1] In een Kalender van nog ouder datum dan de bovenvermelde — waarschijnlijk uit het begin der 13e eeuw — worden de jaargetijden aldus verdeeld: *Lente*, 22e Febr.; *Zomer*, 24e Mei; *Herfst*, 23e Augs.; *Winter*, 23e Novr. —

Ende alle ander dinck, dat hier te verbeteren is, dat houden die baliu ende tghemene gherecht tot hoiren verclaren". — En hiermede stap ik van mijn onderwerp af. Moge deze bijdrage, geput uit een verzameling van Keuren, die weinig of niet bekend zijn, den lezers van dit tijdschrift aangenaam wezen en moge zij tevens de overtuiging helpen vestigen, dat er eigenlijk niets nieuws onder de zon is. Wat wij daarvoor houden heeft zijn oorsprong in oude, lang vervlogen tijden, waarvan de studie een der krachtigste middelen is tot opwekking en verlevendiging van den echt nationalen geest, opregte vaderlandsliefde kweekende in de harten van allen, die de vrijheid beminnen en waarderen.

BODENSTAVEN.

Bodenstaf van Arnhem en Tiel.

Herinnert gij 't u nog, bejaarde lezer, hoe in vroeger tijden, wanneer gij uwen burgemeester of schepenen op 't Raadhuis wenschtet te spreken, met hoeveel moeite dit steeds gepaard ging? Hoe er een barricade bestond, die u den toegang tot die Heeren versperde, en het u niet als ten koste van uwe beurs gelukken kon, dat struikelblok uit den weg te ruimen? Dat struikelblok, die barricade, 't was de *bode.*

Door den naam van stadhuis reeds in een stemming gebracht, die u het hart eenigszins angstig deed slaan, werd het u als toegenepen bij het betreden der groote vestibule en holle zalen. Daar staat de deftige man (niet de burgemeester, maar de bode,) in 't volle besef van 't gewicht van zijn post. Streng is de uitdrukking op 't gelaat van dien trouwen wachter. Schoorvoetend nadert gij, den hoed in de hand, en bijna zoudt ge meenen een flauwen schijn van glimlach bij hem waar te nemen, dien hij moeielijk

kan onderdrukken bij de gedachte, hoe gij u als een weerlooze prooi aan hem overgeeft. Uw groet wordt ter nauwernood of in 't geheel niet beantwoord.

"Zou" (hier schrikt gij voor uw eigen stem, die zoo ongepast luid klinkt in die holle zaal, en gij stemt ze onwillekeurig wat lager) "zou er . . . ook . . . mogelijkheid zijn, Zijn Edelachtbare mijnheer den Burgemeester te spreken?"

"Geen mogelijkheid op."

"'t Spijt me, dan zal ik dameê maar eens terug komen."

"'t Zou moeite voor niet zijn, vriend; de burgemeester is den ganschen dag niet te spreken."

"Morgen dan, of overmorgen?"

"'t Helpt je allemaal niets, de burgemeester heeft het zóó druk de geheele week, dat ik je maar raden zou te wachten."

"Wachten? dat *kan* ik niet. Zou er dan *niets* aan te doen zijn?"

Hij heeft u aan zijn hengel, hij wordt fideeler en begint: "Zijn je zaken dan van zóóveel belang? waarover is 't dan wel? misschien zou . . . (hij speelt met den dobber).

"Van *heel* veel belang", zegt gij en zijt meteen zoo dom, hem uwe zaken mede te deelen, even als je 't den burgemeester zult doen.

"Ja wel, nu begrijp ik, dat het je *heel* wat waard zou zijn. Ik zou je graag helpen, maar....

"Zou u wel willen gelooven, dat ik er graag een driegulden voor over had? Als ik u niet beleedigde . . ." En daar hij zijn hand ophoudt, laat ge het geldstuk daarin glijden.

"Nu, ik zal 't probeeren, maar of 't lukken zal . . ." Hij gaat in 's Burgemeesters kamer binnen, en een oogenblik later hebt gij verlof, hem daar te volgen.

Op die wijze was de betrekking van stadhuisbode vrij lucratief, maar tegenwoordig — 't is daarmede ook al uit — er valt ja, nog wel eens wat af, maar de room is van de melk. Ook hadden die boden van vroeger dikwijls wat een invloed op de Heeren Burgemeesters. En waardoor? Vooreerst, burgemeesters en schepenen traden van tijd tot tijd *af*, de bode *bleef; hij* werd op den duur als een stadhuis-meubelstuk beschouwd, men zag van hem wat door de vingers, 't was een oud prater, hij kon aan Burgemeester nog vertellen, hoe Burgemeester A. zaliger deed met dit of dat, wat Burgemeester B. gewoon was te doen — in één woord — hij wist zich onmisbaar te maken. Daarbij, in den ouden tijd viel er voor Burgemeester ook nog wel eens een extratje af, wat hij juist zoo niet altijd weten wou; dus de alwetende bode moest zwijgen, en op zijn beurt mocht hij ook weêr eens wat doen.

Herinnert gij 't u ook nog, hoe gij op uw trouwdag, in statigen optocht naar de trouwkamer tredend, voorafgegaan werd door den bode, die dan een Zondagsch gezicht zette in 't vooruitzicht van een goede fooi? Hoe hij bij 't verlaten van het stadhuis u een weg opende tusschen de gapende medeburgers en straatjongens? Hoe elk met ontzag week voor het wapen, wat hij zoo statig hanteerde, den bodenstaf? En hebt ge opgelet, hoe fraai bewerkt die stok was? Maar wat doe ik daar een malle vraag; wie denkt er op zulk een oogenblik aan, hoe de staf van den bode er uitziet!

Alzoo, ge hebt er niet opgelet, en daarom laat ik u in de hierbijgaande afbeelding twee zulke staven zien. Gewoonlijk zijn ze van zwart of bruin hout (Groningen heeft ze van balein), versierd met een zilveren top, met zilveren banden en ringen.

De eerste is die van de stad Arnhem; van daar de dubbele arend, het wapen der stad, op den top; de tweede behoort aan de stad Tiel, zooals het wapen op het schild van den krijgsman op den top aanduidt, en heeft drie zilveren banden en een dergelijk Christusbeeldje, wat op een voetstukje tegen den middelsten band aanstaat, tot verciering. Het handvatsel eindigt beneden in een bol, van een ring voorzien, waarschijnlijk om den staf te kunnen ophangen. De stad Tiel bezit twee gelijkvormige staven, waarvan de een het jaartal 1631, de andere dat van 1636 draagt. Zij hebben een lengte van 1,19 N. E., terwijl die van Arnhem 1,08 N. E. lang is.

Later zullen wij waarschijnlijk nog de afbeelding van een paar dergelijke staven geven, waaruit op nieuw zal blijken, hoeveel werks men vroeger van alles maakte, en hoe de goede smaak in alles voorzat.

DE LOTERIJEN.

(Vervolg en slot van blz. 227.)

Tot nu toe hadden de loterijen voor een groot deel een min of meer godsdienstige tint gehad; immers ze werden, zooals we gezien hebben, veelal met een menschlievend doel gehouden en gewoonlijk van een mis voorafgegaan, waarom dan ook elk, meenende daarmede een Gode welbehagelijk werk te doen, gaarne er deel in nam.

Toen door de hervorming de missen bij zulk een gelegenheid van zelfs vervielen en de predikanten, die, naarmate hun invloed grooter werd, zich met alles, ook met de loterijen bemoeien en sterk daartegen ijveren gingen, werd de liefhebberij in de loterij merkelijk minder, zoodat in de tweede helft der 17e eeuw er bijna geen gehouden zijn. Op het laatst dier eeuw echter schijnt men er weder meer trek in gekregen te hebben; in 1695 en 1696 toch hielden niet minder dan 24 steden hare loterijen, waaronder die van Arnhem in het laatstgenoemde jaar gehouden belangrijk is, wijl de prijzen daarin uitsluitend uit medailles bestonden. [1]

't Was ook toen, dat de staten-generaal er ernstig over begonnen te denken, om de loterijen tot voordeel der schatkist te doen strekken. Er was al vroeger wel eens een balletje van opgegooid, maar 't werd steeds door het volk slecht ontvangen. Nu echter was ten gevolge van de langdurige oorlogen de schatkist erg uitgeput; dus de nood dwong om naar buitengewone middelen uit te zien.

In 1709 had dan de eerste zoogenaamde Generaliteitsloterij plaats, die eigenlijk meer een loterij-leening was en die door een aantal dergelijke gevolgd werd.

Op de 8000 loten waren 1300 prijzen, die recht gaven op lijfrenten van *f* 30 tot *f* 3000 of op obligatiën, al naar de keuze der trekkers, terwijl zij, wien een der 6700 nieten de beurt viel, van de door hen gestorte *f* 250 (de prijs van een lot) 6 pCt. 's jaars als interest ontving. Eindelijk gaven de het eerst en het laatst uitgekomen nummers een premie van *f* 150 lijfrente.

Die loterij vond zulk een aftrek, dat er liefhebbers te veel waren, zoodat er dadelijk tot een tweede werd overgegaan, die, waarschijnlijk door de wijzigingen in het plan gemaakt, minder goed van de hand ging, en daarom in tweeën gesplitst werd. Met de derde in 1710 liep het zóó slecht, dat men om aan te moedigen de renten van de nieten tot op 7 pCt. verhoogde.

Het laat zich gemakkelijk begrijpen, hoe bij het groot aantal dier loterijen, achtereenvolgend gehouden (van Maart 1709 tot Mei 1710 alleen werden er vier getrokken) de schulden des lands en de uitkeeringen zich onbegrijpelijk snel vergrootten. Daarenboven maakten de Staten der verschillende Provinciën ook afzonderlijke provinciale loterijleeningen, zoodat Holland van 1697 tot 1794 zijne schuld, niettegenstaande er 41 mill. werd afgelost, met ruim 208 mill. vermeerderen, en op ruim 422 mill. gebracht zag, terwijl de jaarlijksche rente bijna 167 tonnen gouds bedroeg.

Men zag spoedig zelf in, dat op dien voet niet kon voortgegaan worden, wilde men niet het land in een finantiëelen afgrond storten. Aan den beroemden financier Willem Kersseboom werd dan ook in 1726 opgedragen een vijftigtal nieuwe plannen na te rekenen en te onderzoeken.

Hij rapporteerde daarop, dat het onmogelijk was op nieuw lijfrenten te negociëeren en recommandeerde daarentegen een klassenloterij, bestaande uit drie klassen, elk van 40000 loten. Inleg en prijzen waren in de eerste klasse hooger dan in de volgende, terwijl elk nummer, in de eerste klasse getrokken, tevens ook diende voor de andere

---

[1] Zie dit tijdschrift, deel 1, bladz. 158.

klassen; trok b. v. N°. 5 den hoogsten prijs in de eerste klasse, dan trokken ook de N°. 5 in de volgende klassen de hoogste prijzen *daar* uit.

Dit plan werd door zekeren Huyskes uitgedacht, die voor zijne uitvinding *f* 500 ontving, maar tevens van alle deskundigen moest hooren, dat zijn plan een prulleplan was en reeds vroeger veel betere door Trouljaert bedacht en door de Staten van Zeeland in praktijk waren gebracht.

Deze eerste generaliteits-klassenloterij kwam dan ook niet vol, waarom alleen de 40000 loten der derde klasse getrokken zijn geworden.

De tweede loterij in 1728 begint al meer op de tegenwoordige te gelijken. Vier klassen, trekkende met tusschenruimten van zes weken — opklimmende prijzen en meerdere duurte der loten bij de latere klassen. — In de drie eerste klassen vrijloten voor de vierde enz.

Deze loterij leverde dan ook door de korting van 10 pCt. op de prijzen *onder* en van 12 pCt. op die *boven* de *f* 1000 voor de schatkist de som op van *f* 183,410, dat was ruim 140 duizend gulden meer dan de vorige.

Wij kunnen niet al de verdere plannen nagaan; alleen willen we hierbij voegen, dat de 43ste loterij, 't was die 1761, en vervolgens al de verdere, allen 2 mill. en meer gulden bedroegen, — terwijl het aantal loten afwisselde van 26 tot 52 duizend. Evenzoo is de som van den hoogsten prijs niet te bepalen, — sinds 1760 tot op onzen tijd was het *f* 100000; alleen de jaren 1807 en 1808 leverden 3 loterijen op, waarvan de hoogste prijs 200000 gulden bedroeg — lager dan *f* 50000 kwam men alleen twee malen, toen de hoogste prijzen slechts op *f* 25000 tot lokaas gesteld waren. Het getal klassen liep van vier tot acht.

Ofschoon in 1726 door de staten-generaal besloten werd, dat met deze generale-klassenloterij alle andere provinciale en particuliere loterijen zouden verboden worden, stemden niet alle provinciën daarmede in; zelfs zij, die haar goedkeuring aan dat besluit hadden geschonken, hielden er zich niet aan, zoodat men voortdurend van provinciale negotatien door middel van loterijen leest.

Vooral voor die van Utrecht was het onmogelijk, hare toestemming en medewerking aan dat besluit te verleenen, daar ze aan de Utrechtsche Provinciale Compagnie van commercie en navigatie (ook al een dier compagnien, die als een uitvloeisel van de speelzucht dier dagen kunnen beschouwd worden) in een der conditien had toegestaan in de Provincie Utrecht zooveel en onverschillig welk soort loterijen te houden, als commissarissen goed dacht, tegen betaling van jaarlijks 8000 gulden aan de Aalmoezenierskamer der stad. Door de compagnie werd van dat verlof dan ook een vrij gebruik gemaakt, daar ze in de 30 jaar van haar bestaan minstens drie en dertig loterijen, waarvan een van niet minder dan zeven en een half millioen, heeft gehouden.

Ook de Staten van Holland hielden zich evenmin aan het besluit, waarvan men een bewijs vinden kan in de loterij van 1748, volgens een plan van de vroegere afwijkende.[1]

Later in 1760 kreeg een andere compagnie, de geoctrooijeerde Societeit, naast die der generaliteit, het monopolie der loterijen. In 1802 trok deze loterij voor 't laatst.

Soms gelukte het den staten-generaal van tijd tot tijd een loterij tegen te houden; het gaf veel haken en oogen, maar over 't algemeen stoorde men zich niets aan al hunne betoogen. Zoo werd een beklagbrief daarover, in 1753 door hen aan de staten van Zeeland gericht, eenvoudig voor kennisgeving aangenomen.

Intusschen ging de generaliteitsloterij, die allerwege ook buitenslands, waar ze veel aftrek had, in een goeden reuk stond, steeds voort, tusschenbeiden van titel veranderend. In 1798 heette ze "de Bataafsche" — onder Koning Lodewijk "koninklijke Hollandsche loterij" — onder Napoleon "la loterie de Hollande", en eindelijk "de koninklijke Nederlandsche loterij", welken laatsten naam

[1] Zie Oude Tijd, deel 1, bladz. 303.

ze, hopen we, zal blijven dragen, totdat ze, wat we ook hopen, afgeschaft zal worden. We moeten echter maar niet er op vertrouwen, dat die afschaffing spoedig gebeuren zal; de liefhebberij schijnt hoe langer hoe grooter te worden als men in aanmerking neemt de ontelbare loterijen, waarmede we overstroomd worden: nu is het voor een volkspaleis, dan voor de weerbaarheid, watersnood of 't roode kruis, societeiten en weeshuizen, onderwijzers- en kunstenaarsvereenigingen, alles krijgt zijn beurt. — De spelers echter krijgen niet elk zijn beurt; een enkele arme mag zich eens rijk spelen, honderde rijken daarentegen spelen zich arm. Laten we ons dus maar van 't spelen onthouden en tevreden zijn met ons lot. Op die wijze gewonnen geld brengt ook niet altijd geluk aan, dat zien we aan dien schoenmaker te Haarlem, die in den Franschen tijd het geluk of ongeluk had drie malen hooge prijzen te trekken. De man was een vlijtig oppassend huisvader, die met hard werken zijn huishouden kon onderhouden. Daar trekt hij een grooten prijs, en de bloed verandert als een blad op een boom; van een knap man wordt hij een verkwistend dronkaard. Gelukkig is 't geld spoedig op, en hem is 't een steen van 't hart. Hij gaat weer werken, past op zooals 't hoort, tot hem weer een gelukje treft. Op nieuw vangt het oude leven aan, met hetzelfde gevolg, en toen ten derde male hem de tijding werd gebracht van zijn nooit gehoord geluk, om drie maal achtereen groote prijzen te trekken, riep de man wanhopend uit: "Och, lieve God! moet dan dat ongelukkige leven weer beginnen!" Hij scheen er niet toe geboren, om rijk te zijn.

VAN "OVER HET IJ."

DOOR

J. HONIG Jz. Jr.

(Vervolg en slot van blz. 361.)

Vierde gedeelte.

I.

In geen half jaar had ik mijne Sardamsche vrienden bezocht, en wilde ik ze voor den winter nog zien, dan werd het meer dan tijd. November gaf nog schoone dagen, dus stapte ik op den laatsten Zondag dier maand met mijnen vriend in de schuit en werd gelukkig overgebragt. Maar tot onze teleurstelling vonden we de vrienden niet te huis, daar ze "bij de kinderen te gast waren".

Meteen voldoen kunnende aan de belofte der jonge vrouw na de bruiloft gedaan, trokken we de stoute schoenen aan, vonden de wederzijdsche familiën bijeen en hoorden, "dat we met den neus in het vet waren gevallen, daar men op de "gebraden haast" uit was. De vader van den jongen man had "geslagt" en, naar gewoonte, was van die eigen geweide koeijen, niet alleen aan de knechts van de molens het hun bij het loon geconditioneerde "voet" vleesch gegeven, maar had ook de zoon zijn deel daarvan bekomen. En daar deze nu juist "jarig" was, had men de gansche familie op het "beste stuk" genoodigd.

Wij moesten blijven, en deden dit gaarne. "Ge moet," zeide het jonge vrouwtje, "het eenvoudige voor lief nemen," en toen mijn vriend opmerkte, dat we al eens ondervonden hadden, in welken zin dit eenvoudige moest opgevat worden, antwoordde ze glimlachende: "Oh, dat was bij moeder thuis. Wij jonge lui kunnen het zoo breed niet laten hangen, want Claes heeft met mij geen kapitaal betrouwd."

"Neen, neen," sprak de vader; "wij geven niet als in de stad een huwlijksgift meê!"

"Neen!" viel de grootmoeder in, "Cats zegt teregt van den jongen man:

Krijgt hij een geldig wijf, wat kan hij meer (begeeren?

"Daarom niet alleen," zei onze vriend, "maar ook wat het huishouden kost, moet verdiend worden. Zoo leert men de tering naar de nering zetten en het zeil niet te hoog ophalen."

hoofdschotel gebraden vleesch met graauwe erwten, en een andere, met suiker en rozijnen toebereid, die een extraatje heeten mogt. Toen we aan het dessert waren, kon het niet anders of de gezondheid van den jarige moest gedronken worden, en toen later die zijner vrouw aan de beurt was, verwijderde zich de vader van onzen gastheer een oogenblik van tafel, om schielijk weder terug te komen met een bokaal in de hand. 't Was een vrij groote beker, en uit de zorg waarmede hij behandeld werd, bleek het dat de man

Sardamsche rouw.

"'t Is zoo," sprak op zijn beurt de jonge man, "maar bovenal is er dan een spaarzaam vrouwtje noodig om de boël regt te houden."

"Als ge wel zegt, Claes! door den schoorsteen gaat zooveel verloren. Ik herinner me nog, dat ik, toen ik trouwde, met minder toe moest dan gij — maar zuinigheid en vlijt — ge kent het spreekwoord wel — deed er ons toch komen."

't Werd tijd voor den maaltijd, die eenvoudiger was dan ik er vroeger bijwoonde. Toch was het een smakelijke disch met zijn

er belang in stelde. Hij vulde het glas, waarin een schip op stapel gesneden was, en sprak:

"Deze bokaal was het eigendom van den vader mijner vrouw, en hij liet hem maken toen het eerste voor hem gebouwde schip van stapel liep, en het "wel afloopen van het scheepje" als hier te lezen staat, is er na dien tijd nog dikwijls uit gedronken. 't Is alzoo een herinnering aan een der bronnen onzer welvaart; maar die wordt ook tevens op eene andere zaak overgebragt. Drinkt men

uit dit glas op het wel afloopen en de goede vaart van het scheepje, waarvan men zoo veel hoopt voor zijn fortuin en zijn handel, men doet het ook, zooals ik thans wil drinken, lieve Aagje! op omstandigheden als de uwe. Mogt hetgeen gij hoopt en verwacht tot uwe en onze vreugde afloopen en Gods zegen daartoe met u zijn!"

En rond ging de beker, en wensch volgde op wensch, bij kwinkslag en boert in het eind om de aandoening der vrouwen weêr in vrolijker stemming op te lossen. Eigenaardig aan het oord waar we ons bevonden kwam ons die dronk voor, en mogt men elders het Hansje in den Kelder, Maaiken in 't Schapraaiken, het Kinnetje in het Spinnetje, het Bolletje in 't Holletje drinken, en die bekers van zilver zijn, nationaler vond ik het fijngeslepen glas mijner vrienden, dat uit het leven des tijds als het symbool er van gegrepen was.

Wel was 't een gewigtige gebeurtenis in hun leven, die de jonggehuwden te gemoet mogten zien, en schertsende mogt ik na den maaltijd de vrouw van mijn vriend toevoegen: "Dat zal een drukte geven, grootmoeder!"

"Dat zal het," zeide zij, glimlachende over een titel dien ik zag dat haar goeddeed. "Moeite — zorg te over — doch dat is niets, als het maar goed gaat. Maar ik merk al waar het u om te doen is. Niet waar, ge zult gaarne willen weten, wat er hier aan die historie al zoo vast is?"

Ik kon het niet ontkennen, en zij was wel zoo vriendelijk mij zóó veel te vertellen, dat ik het niet kon onthouden en dus den lezer verwijs naar deel 2, bladz. 209 van dit tijdschrift, waar hij dat alles lezen kan.

Nog herinner ik mij, hoe zij mij mededeelde hoe druk werk de meid heeft om al de namen van hen, die naar kraamvrouw en kindje komen "vragen" op te schrijven, en hoe er een briefje voor de glazen gezet wordt, waarop ieder lezen kan, dat "kraamvrouw en kind welvarende zijn". Zoo ten minste willen we hopen dat hier het geval zal zijn.

Op den tienden dag heeft het briefje de bijvoeging: "de vragers worden in huis verzocht." Dan komt de gehouden lijst te pas, want ieder opgeschrevene krijgt een glas gesuikerden wijn en een koekje, en daar dat getal vragers soms honderd en meer is, begrijpt ge dat de koekbakker al eens de handen wrijft over de klandisie, en het den kraamheer vrij wat geld kost. Bovendien worden de kinderen uit de familie, van goede vrienden en uit de buurt dien dag onthaald op een boterham met suiker of muisjes; jongens of meisjes; als 't kind een jongen is zijn ze gekarteld, doch is 't een meisje, glad. Dat noemen wij suikerdebollen, gij, stedelingen, als ik 't wel heb, kindermaanstik."

Na dien tienden dag volgen de "kraamkopjes" of de bezoeken van familie, vrienden en buren, die dan plegtig genood worden op de koffij of thee, naar het uitkomt. Op die kopjes ontbreken ook de suikerstukken en muisjes niet, en even als gij thans uit een bokaal het wel afloopen van het scheepje gedronken hebt, wordt er dan op het welzijn van kraamvrouw en kindje gedronken uit bekertjes waarop een heele kraamkamer is uitgesneden.

Doopmalen als in de steden worden hier niet gegeven. Bij ons doet de vrouw haar "kerkgang", en de vermaner dankt voor hare gelukkige herstelling en bidt den zegen af over het kind. De gereformeerden hebben natuurlijk hun doop, en òf de moeder òf de grootmoeder of peet houdt het kind. Wel volgt er dan bij beiden een familie-bijeenkomst, maar dit gaat er steeds eenvoudig toe.

"En hebt ge dan geen peter of meter?"

"Wat gij ten uwent al daaronder verstaat, neen, ofschoon zij of hij, naar wien het kind genoemd is, daarvoor aangemerkt wordt, en die eer dan ook met een pillegift betaalt."

"Ik wil wedden dat er thans reeds uitgezien wordt, *wie* de zilveren bel vereeren moet?" zeide ik schertsend haar aanziende.

Zij bloosde en zeide: "Gaarne zou *ik* hem geven, zooals gij meent, maar nog liever zag ik het kind naar vader vernoemd. Het eerste een jongen, dat is zoo de algemeene wensch."

"Hoe het dan ook zij — laat het mij spoedig hooren."

"Dat beloof ik u, want even goed als er berigt van het huwelijk gedaan is, zullen ze ook van de bevalling wel een brief afzenden."

Wij moesten ons haasten om de schuit te halen. "Een glaasje nog op de valreep!" zeide onze gastheer, en we gaven hem gehoor, daar wij dan meteen hem vriendelijk dank konden zeggen voor zijn onthaal en tevens den wensch uiten, dat de familie gelukkig vermeerderen mogt.

II.

De rouw sitt veeltyts op de slippen van de vreugdt

zegt Cats, en mijne Sardamsche vrienden moesten het ondervinden, (*Ook de vrienden van onzen Sardamschen schrijver moesten dit helaas ondervinden! Zie de laatste noot van dit stuk.*) want er waren ter naauwernood drie maanden verloopen, sinds Aagje gelukkig "bevallen" was van een "jongen" zoon, of ik ontving een zwartgeranden brief, welke het doodsbericht van de moeder van mijn vriend inhield. Een ongesteldheid verhinderde mij om aan de uitnoodiging te voldoen, aan de overledene "de laatste eer" te bewijzen, maar ik achtte het toch mijn pligt, om zoo ras de doctor het mij vergunde, mijn condoleantiebrief door een persoonlijk bezoek te achtervolgen. Wel was er reeds een maand over de droevige gebeurtenis heengegaan, maar nog vond ik de luiken voor het huis mijns vriends aan de zijde der kerk ter halverwege gesloten, en ik vernam dat het de gewoonte was, aan het sterfhuis als bij de naaste betrekkingen, om dit zes weken na de begrafenis vol te houden. Een sombere tint lag over het huisvertrek, dat ik het laatst in zulk een vrolijk licht gezien had.

Ik vond mijn vrienden in rouwgewaad en met geen enkel sieraad aan hunne kleedij. Toen ik mijne deelneming in haar verlies betuigd had, kon het wel niet anders of ons gesprek moest zich tot de overledene bepalen.

Diep in de zeventig, ofschoon men op 't gezigt het levenslustige oudje pas zestig gegeven zou hebben, was zij geene uitzondering op den regel, dat men hier meer oude vrouwen dan mannen ziet. Haar opgeruimd gestel deed nog niet aan haar verscheiden denken. En bovendien, men had de goede brave vrouw nog zoo gaarne willen behouden, en het was zooals mijn vriend zeide: "of hij door haren dood zoo op eens tien jaren ouder scheen geworden."

Van de lieve doode kwam ons gesprek als van zelve op de gebruiken, aan de Zaan bij het sterven en begraven in zwang, en uit de mededeelingen van mijn vriend zamelde ik het volgende op.

Zoodra iemand gestorven is wordt de dorpsklok geluid. Meest geschiedt dit des morgens ten 8 ure, doch voor aanzienlijken ten 11. Aan den duur van dat luiden kan men hooren of er een kind of een volwassene overleden is. Voor langer luiden dan de gewoonte medebrengt, wordt ook iets meer betaald. De familie, in het sterfhuis vereenigd, maakt de lijsten op, welke, met een zwart omslag voorzien, aan de boodbrengers ter hand gesteld worden, om in het dorp "huis af huis aan" en verder zooals de lijst aangeeft, berigt van het overlijden te doen. Wanneer de lijder den laatsten adem heeft uitgeblazen en er geen twijfel meer overgebleven is aan den dood, worden de buren gevraagd om het lijk "uit te strekken", dat is het af te leggen en in het laatste kleed te hullen. Dat gewaad van fijn linnen met zwarte randen krijgt elk kind, dat het ouderlijk huis verlaat, bij zijn uitzet mede: eene stille herinnering voor wat zeker komen zal! Zoo wordt het lijk in de bedstede, soms op stroo, nedergelegd, en aan de buren wordt koffij en brood gegeven.

Nu volgen de condoleantie-bezoeken. Als men dat komen en gaan van familie, vrienden en bekenden opmerkt, die tafel met koffij en koekjes, geestrijke dranken, tabak en pijpen zag, dan zou men, zoo de luiken van dat huis niet gesloten en de bewoners van dat huis niet in rouw gekleed waren, wanen een verblijf der vreugde binnen te treden. "Ik condoleer u met uw verlies en hoop dat gij het op een volmaakte plaats moogt wedervinden", is de formule, die ge door de bezoekers tot in het oneindige hoort herhalen, al mogen er onder zijn die het wagen dien vorm te verbreken, door hartelijke uit den grond des gemoeds opwellende woorden. Al die bezoekers nemen plaats, allen gebruiken iets naar het uur van den dag, en menig rookt zijne pijp alsof hij genoodigd

ware. Allen informeeren zich naar de ziekte en de laatste oogenblikken des overledenen, waarop ook steeds door de treurenden een verhaal moet gegeven worden, dat dikwerf de wonden weder openscheurt, al is 't ook dat die telkens weêromkeerende verhalen het wee als verstompen. Zoo gaat het af en toe, en men wil die gewoonte niet breken, wetende dat het elders niet beter is en overtuigd, dat verre de meesten dit bezoek uit waarachtige deelneming afleggen, en gelooven dat het den bedroefden goed moet doen, menschen te zien en troost te vernemen.

Een dag vijf, zes, eene week soms staat het lijk "boven aarde". Zóólang worden dan ook de visites gemaakt; alleen als de ziekte besmettelijk is gaat men eerder tot begraven over. Den dag vóór die begraving eerst wordt het lijk gekist, het lijk dat ieder der bezoekers bij hun vertrek steeds getoond is geworden bij toestemming der vraag: "Wilt ge den overledene nog eens zien?" Weinigen weigeren dit, en hoogst kwalijk zou men het nemen, als het niet gevraagd werd. Waar dikwerf den levende geen belangstelling getoond is, wordt er thans eene stille aandacht aan den doode gewijd.

Des avonds brengen de timmerlui de "laatste woning". Die doodkist is meestal van het zwaarste en beste eikenhout. Vele houtkoopers hebben dit steeds voor dit doel in voorraad. Sommige handelaren in hout zoeken bij hun leven reeds de planken uit die voor hunne kist moeten dienen, en bewaren ze met zorg, welk voorbeeld bij rijke lieden wordt nagevolgd. Het kisten van het lijk geschiedt mede door de buren, waarna er door de beide naast het sterfhuis wonende vrouwen, als "kleedoplegsters", een zwart laken over gehangen wordt, waarin men aan het boveneinde evenveel plooijen legt, als de overledene jaren telt. Deze lakens of "doodkleeden" behooren aan de wees- of armenhuizen, of aan de kerk, en zijn in drie soorten voorhanden. Voor het gebruik daarvan wordt betaald, naarmate de stof van het kleed is, door den stand van de overledene geëischt. Enkele familiën bezitten een eigen doodkleed.

Is het lijk gekist en het kleed er over gelegd, dan worden de naastbestaanden verzocht om het te "zien". Aan de buren wordt voor hun arbeid weder koffij en brood voorgezet. Den volgenden dag zal de begraving geschieden. De familie is verzocht om den overledene de laatste eer te komen bewijzen, en daar die familie aan de Zaan nog al breed uitgemeten wordt, en alle goede vrienden en bekenden uitgenoodigd worden, zijn bij eene begrafenis alligt honderd personen achter het lijk te tellen. Velen dezer worden echter alleen ter begrafenis verzocht, maar al wat familie is of onder de "goede" vrienden behoort, komt na den afloop weder aan het sterfhuis terug, of, zooals de term van den boodbrenger luidde: "worden als vriend aan huis" verwacht.

De begrafenisplegtigheid geschiedt veelal ten 2 uren 's namiddags. Een uur te voren komen de verzochten aan het sterfhuis bijeen. Zij vinden daar de kist in het "beste end" nedergezet, en om die kist scharen zich de vrouwelijke leden der familie: de naaste van den bloede aan het hoofdeinde, en zoo in afdalende linie; de mannen zetten zich rond het vertrek, en als er geen plaats meer is, in de kamer welke er gemeenschap mede heeft. Aan het benedeneinde der kist staat het pultrum met den folio-bijbel er op, en daarbij plaatst zich "de lezer", die het boek openslaat om tot stichting en stemming der gemoederen eenige kapittels uit het Heilig Woord te lezen. Dikwijls heeft hij daartoe slechts de aanwijzing van den overledene te volgen, die soms reeds bij zijn leven heeft opgeteekend, wat hij begeert op zijne begrafenis gelezen te hebben; en dàt niet alleen, er zijn er die met zekere naauwgezetheid alle de personen opschrijven, die hun lijk moeten volgen, en tevens welke vereering aan de buren, den "lezer" enz. moet uitgereikt worden, ja hoedanig hunne geheele begrafenis moet ingerigt zijn; terwijl weder anderen angstvallig het eveneens willen hebben als het bij man of vrouw, vader of moeder geweest was, en vooral niet minder begraven willen worden dan hunne overledene familie.

Het lezen op de begrafenissen geschiedt bij de Doopsgezinden steeds door de Vermaners, en wordt dan met gebeden begonnen

en geëindigd, terwijl er een troostend woord bij gesproken wordt. Dit behoort anders tot het ambt van den schoolmeester en levert hem een groot deel van zijn salaris op. De dikwijls galmende toon van den man, die leest als of hij voor het bordje in de kerk staat, klinkt niet altijd harmoniesch met den rouw die in de harten huist van hen, die zóó zijne diensten gebruiken moeten.

Zoodra is het uur niet geslagen of de klok begint te luiden, en de naaste der buren, d.i. hij die naar de zijde der kerk woont, treedt, na eerbiedig geklopt te hebben, de kamer binnen en: "vrienden, het uurtje is geslagen! kunnen wij voortgaan het lijk ter aarde te bestellen?" zoo luidt de vorm zijner "opeisching", die dikwijls met haperende stem gesproken wordt; want het besef van 't gewigt zijner taak doet hem vaak het hart kloppen. Hij ziet het zachte knikken niet, maar veronderstelt het als antwoord op zijne vraag, en sluit met de mannen die hem vergezellen de kist. Zij dragen ze door de dooddeur naar buiten, waar reeds van den vroegen ochtend af de baar voor de deur gestaan heeft.

De dragers verrigten dezen dienst uit buurschap. Van elke zijde van het huis worden zes personen gevraagd, terwijl de vrouwen der naastwonenden als "kleedoplegsters" dienen. De buurman aan de zijde der kerk, als de naaste, heeft voor alles te zorgen, en wil dat steeds doen, en de een voor den ander. Ongetrouwden, tenzij ze reeds op jaren zijn, worden altijd door ongehuwde personen grafwaarts gedragen. Niet ieder evenwel vervult dien burgerplicht. Velen laten het door hunne knechts of door anderen, zich daartoe aanbiedenden verrigten en staan dan aan dezen het "uitgedeelde" af, of betalen eene kleinigheid, zoo er geen "draaggeld" gegeven wordt. Dezen dragers wordt vóór de begrafenis steeds een glas bier geschonken.

Zoodra de kist op de baar geplaatst is, wordt het kleed er over gehangen en nemen de dragers den last op de schouders, om er "statig" mede grafwaarts te gaan. De naastbestaanden volgen hen naar graad der verwantschap

De oudste op straat,
De naaste in graat,

en zoo verder, de overigen zooals dit bij zwijgende overeenkomst of regeling geschikt is, "mans vóór vrouwen", doch allen paarsgewijze. De vrouwen gehuld in hare huiken of regenkleeden, zooals ze ook om de kist gezeten hebben. In de kerk is de groeve geopend, en met behulp van den doodgraver laten de dragers de kist er in neder. De naastbestaanden werpen de eerste schoppen zand er op, terwijl de dragers verder die taak vervolgen. Is de kist voor het oog als verborgen, dan zetten zij de baar over het graf en ontblooten het hoofd, ten teeken dat de plegtigheid verrigt is. In dezelfde orde keert de "lijkstatie" terug, doch de dragers gaan nu er *achter*, terwijl bij het verlaten der kerk het luiden ophoudt. Soms gebeurt het, dat lijken van eigenaars van molens of werven door hunne arbeiders gedragen worden, en veelal dat bij hunne begrafenis alle de knechts het lijk volgen. Een enkele maal geschiedt de begraving zonder klokgelui, hetgeen "bijzetten" genoemd wordt.

In het sterfhuis teruggekeerd, wordt door den dominee of vermaner — die met hunne vrouwen steeds bij de begrafenis genoodigd worden — nog een bemoedigend woord gesproken. Als dit geëindigd is, zet men zich om de tafel, waar den mannen tabak en pijpen aangeboden en eerst thee gedronken wordt, en waarna men koffij met wit- en krentenbrood, somtijds koek en gerookt vleesch opzet. Tot negen of tien ure blijft men zoo te zamen, en moge ook dit zamenzijn niet ontaarden in hetgeen van de doodmalen, elders gebruikelijk, wel verhaald wordt, en moet men het goede niet miskennen, dat oorspronkelijk in dit "nablijven" der betrekkingen en vrienden gelegen is, om den treurenden de ledigheid van het huis niet zoo dadelijk te doen gevoelen en hen door deelnemende gesprekken op te beuren en te sterken, toch geven die bijkomende spijzen en dranken alras eene andere wending aan de droevige stemming en worden de gesprekken wel eens van dien aard, dat het doel der zamenkomst als vergeten schijnt, en na het scheiden de ledigheid en het "alleen achterblijven" zich te sterker laten gevoelen.

De treurige plegtigheid is alzoo volbragt. Er moet nu echter nog een pligt der dankbaarheid vervuld worden, eerst aan de buren voor hunne hulp — het uitstrekken, kisten, en dragen, alles wordt afzonderlijk met eene vereering in geld beloond — dan aan den lezer, wien mede eene gift wordt uitgereikt, en eindelijk aan de familie en vrienden, wier belangstelling vergolden wordt door het geschenk van een krentenbrood of koek, welke laatste, onder den naam begrafeniskoek bekend, door vorm of smaak zich van den gewonen onderscheidt. Eene enkele maal worden er ook begrafenis-penningen uitgedeeld. Zeer velen hebben bij hunne laatste beschikkingen aan kerken, weeshuizen en dorp eene som gelds vermaakt, en de achtergeblevenen haasten zich om den wil des overledenen te voldoen. Zoo verzuimen zij ook niet om op de zerk, die de groeve dekt, den naam, ouderdom, ja soms het beroep of kwaliteit van den begravene te doen beitelen, meest met een zinnebeeld op den naam of het beroep, hetwelk bij velen later als wapen wordt aangenomen.

Aan uiterlijke teekenen van rouw ontbreekt het mede niet. Heeft gedurende den tijd, dat het lijk boven aarde staat, de molen van den overledene stil gestaan met het kruis naar het sterfhuis gekeerd en zijn al de windborden van de roeden afgenomen, nà de begraving worden die borden wel weder opgelegd, doch zes weken lang, als windstilte of zondagsrust er toe noopt, wordt de molen in dezelfde rigting gezet, met "de roed vóór de borst". Ook de molens der naastbestaanden "rouwen" in dien tijd; doch hier zijn niet *alle* de borden weggenomen. De graad van bloedverwantschap bepaalt het getal, en de molens staan slechts op den dag der begrafenis stil. Al naar de zwaarte van het geleden verlies wordt de rouw door de betrekkingen gedragen; de mannen toonen dien door een floers om den hoed van smaller of breeder vorm en door het zwarte gewaad; de vrouwen door het meerder of minder zwart harer kleederen. Zoo heeft men den diepen of zwaren rouw, welke een jaar — den halven of ligten rouw, welke den overigen tijd gedragen wordt, om dan nog door telkens flaauwer schakeringen weder in gekleurd over te gaan. Dat rouwdragen duurt voor de meest treffende verliezen van ouders of echtgenoot twee volle jaren, en die lange tijd is wel oorzaak bij vele familiën, dat ze zelden geheel "uit den rouw" komen. [1]

Zóó wordt in de hoofdzaak, bij aanzienlijken zoowel als bij geringen, aan de overledenen "de laatste eer" bewezen; het onderscheid ligt alleen in de uitvoering. [2] —

Wij waren nog druk in gesprek toen de schout mijn vriend kwam bezoeken. Hij was mij op dat pas eene welkome verschijning, want ik herinnerde mij nog zijne mededeelingen op de bruiloft gedaan, en twijfelde ook niet, of hij zou mij ook thans weder eenige bijzonderheden kunnen mededeelen, die hem uit den aard zijner betrekking beter dan mijn vriend bekend konden zijn. Ik had mij dan ook niet bedrogen. — Om het zich gemakkelijk te maken vroeg hij mijn vriend het vroeger genoemde privilegieboek. "Wat vroeger in zwang was," zeide hij, "zult ge hieruit het best kunnen opmerken, want waarom anders die keuren? Ze leeren ons ook, dat de mensch in de ernstigste zaken al spoedig een reden tot weelde vond, en dat de justitie zoowel in 't droevig als in 't blij, den verdoolde teregt moet helpen. Hier heb ik een keur van 18 Mei 1616:

"Alsoo men dagelijks bevinden dat die klock alhier van veel personen, over seekere dooden ofte overledenen, seer enorm ende ongestadigh boven onredelickheyt wort geluyt, waeruyt lichtelijck een ongeluck soude causeren, 't zy om den klock te scheuren ofte andersints, ende oock tot sware las-

---

[1] Het dragen van de huik *na* de begrafenis hield niet lang stand, ofschoon bij de doopsgezinden dat gewaad bij het vieren van het avondmaal tot in het begin der vorige eeuw nog gebruikt werd.

[2] De eersten werden in de kerk, de anderen op het kerkhof begraven onder de groene zoden; beide betaalden kerk- en begrafenisregten naar de klasse waarin zij zich aangeven; de armen werden voor rekening van wien het aanging ter aarde besteld. Toen de graven in de kerken allen particulier eigendom geworden waren, kocht men, als 't noodig was, eene grafruimte op het kerkhof en liet deze met eene zerk dekken. Opmerkelijk is het, dat de graven in het "hekje" om den predikstoel, en in het midden der kerk, bij velen de voorkeur hadden

ten van den Toorn ende datter aenkleeft; omme waerinne te versien, soo hebben Schout ende Schepenen, na voorgaende klachte, gekeurt geordonneert en gestatueert, keuren ordonneere ende statueren mits desen: Dat hem niemant sal vervorderen den voorsz. klock van nu voortaen meer te luyen over Dooden ende andersints, meer dan met drie Mannen ofte oude Personen ende jonge Luyden nae advenant, telckens op de boeten van tien Stuyvers by elck persoon te verbeuren, ende die bekeuringe van die sal meede gedaen mogen worden van de Schoolmeester, die welcke daerinne volkoomelyck sal ghelooft worden, soowel oft de Schovt selver ghedaen hadde." —

"Die schoolmeester is in onze dorpen een gewichtig persoon," merkte de schout met een glimlachje aan. "Behalve dit ambt van stille-verklikker is hij ook doodgraver, al laat hij het werk door anderen doen. Als zoodanig moet hij zorgen voor het kerkhof en de graafgereedschappen, het maken en ruimen der graven; verder houdt hij het begraafboek en ontvangt de regten, die door hem echter weder aan kerkmeesters, wier koster hij almede is, verantwoord worden. Vroeger waren onze graven enkel met steenen bevloerd; in 1619 is echter het leggen van zerken meer in gebruik gekomen.

"Verder lezen we hier nog: "om bij een kind, dat dood over de aarde staat, niet langer te blijven waken als tot 's avonts ten tien ure —"; evenzoo mogten de buren zulks niet doen bij eenig ander lijk. — Des Zondags mogten geene graven in de kerk geopend worden of op het kerkhof "voor en aleer de tweede predikatie gedaen ende sal wesen."

"Niemant, 't zij jonck of oudt, sal hem vervorderen eenige Bloemen, palm of ander kruyt voor Dooden te garen ofte Hoetjes te maecken, noch eenighe Hoetjes aen te hangen". Dit is eene keure van Wormer, die zeker al zeer oud is, althans van het begin der zestiende eeuw. Van geene onzer andere dorpen heb ik eene dergelijke gevonden. Dit gebruik, ook van elders bekend, moet dus in deze buurt alleen op dit dorp in zwang geweest zijn.

"Hier lees ik weêr iets over de kisten, en hoe te Wormer eene keur noodig geacht werd "dat alle timmerluyden en kistemakers gehouden sulle wesen de doodtkisten waterdicht te maken". Zeker werd er de hand wel eens mede gelicht; en toch laten die zaken zich goed betalen. Te Wormer had men eene bepaling, die zeker door den een of ander voor de gezondheid bezorgde vroedschap is genomen. Op boete namelijk werd verboden dat niemant sijn hoet sal mooghen afhouden, terwijl doode begraven worde". *Hier* heeft men meer eerbied voor een doode wanneer hier iemand op straat eene lijkstatie tegenkomt, zal hij steeds het hoofd ontblooten en wachten tot dat de stoet voorbij is. Daar is ook nog een andere keur in zwang geweest, namelijk "dat men geen Doode *onder de hand* sullen mogen ter begraven dragen, 't zij dat de Dooden verdroncken zijn ofte kraemvrouwen, ofte anders (?) maer alle *op de schouders* gedragen sullen moeten worden. Ook hebben wij en de meeste andere dorpen keuren, "om op het kerkhof geen kleeren te bleeken, noch beesten te laten loopen, kalvers noch Hoenders, varkens schapen of honden; geen asch, vuyligheyt of andere materie te smacken ofte brengen." Verder "sal hem niemant vervorderen op het kerckhof te loopen rasen, smacken mit steenen, kluyten of andere ontucht te bedryven, er te loopen jagen en springen over de graven en andere rebelligheid, ja klootschieten, kolven of kaetsen op dat kerkhof of daaromtrent", en dat alles op de boete van 42 kennemer schellingen, de ouders voor haar kinderen te betalen: de Meester voor haer knechts, de Vrouwen voor haer meiskens, die selve aen haer huer sullen mogen korten."

"Van gedenkteekenen in uwe kerken zal wel geene sprake zijn, denk ik?"

"Och neen? Zulke beroemde mannen heeft ons dorp niet voortgebracht, al kunt ge op de zerken een tal van namen lezen van hen, wier handel en bedrijf eene herinnering waardig waren. Het eenige wat onze kerk aan de westzijde bezit en waarom het volk ze de "bulle kerk" heet, is de groote schilderij, ter vereeuwiging eener droevige gebeurtenis daar opgehangen. Hebt gij dit nog niet gezien? Niet? Kent gij ook de platen niet, die men over des Stiers Wreetheydt heeft uitgegeven? Ook al niet? Misschien is u dan ook niets van die geheele geschiedenis

bekend. Welnu, hier hebt ge een versje, wat u in eens op de hoogte brengen zal:

Als men schreef zestien hondert zeven en veertig sict
Is 't Augustus 20 en 9 tot West Sardam geschiedt
Dat een Stier, wreed en boos, niet eens maar menig-
(malen
Zijn Meester werpt om hoog en doet hem aan veel
(qualen.
De Vrouw komt om de Man te helpen in dees nood
Hij doet haar desgelijks en scheurt haar op de schoot,
Waardoor een Jonge Zoon zeer schielijk komt te vooren
Lag van de Moêr in 't veld vier vaam door des stiers
(toren;
Dees Man en zijne Vrouw na zes en dertig uuren
Moesten met groote pijn beide de dood bezuuren
En 't ongeboren kind heeft geleefd maanden negen
Is doen mede gerust; genieten 's Heeren zegen.

(*Navorscher*, 1869).

En verder zal de heer schout, voor wien zich toch alle deuren openen, wel zoo goed zijn u de schilderij te laten zien."

Mijn tijd was echter te beperkt om thans reeds van het vriendelijk aanbod gebruik te maken, doch ik recommandeerde mij voor eene volgende gelegenheid. Ik bleef ook liever dien dag met mijn vriend en de zijnen te zamen, om eens in ruste te praten over het verleden. [1]

De schilderij in de Bullekerk te Zaandam.

[1] Hij vermoedde het niet, onze hooggeachte vriend Honig, dat dit voor hem de laatste maal zou zijn, dat hij met zijne vrienden in ruste zou mogen praten. Onder het zetten toch van deze zijne woorden over begrafenis en rouw, werd hij

zelf na een korte ongesteldheid ten grave gebragt en zijne zoo gelukkige famielie in rouw gedompeld.

Het zou van groote ondankbaarheid getuigen, zoo we niet een woord van hulde aan de nagedachtenis van onzen geachten medewerker toebrachten, die steeds onvermoeid zocht en opspoorde, wat voor de geschiedenis van de Zaanlanden, waar de naam Honig onder de meest bekende klinkt, van eenig belang kon zijn en die tevens, niettegenstaande zijne veelvuldige werkzaamheden, door ambts- en verdere betrekkingen hem opgelegd, gelegenheid wist te vinden, de vruchten van zijn onderzoek aan anderen mede te deelen.

Met weemoed zien wij den man na, van wien nog zoo veel verwacht mocht worden.

Zijne nagedachtenis zal steeds in eere blijven, bij allen, die hem en zijne werken hebben mogen kennen.

V. D. K.

DORDRECHT IN DEN AANVANG DER 17e EN DER 19e EEUW.

DOOR

Dr. G. D. J. SCHOTEL.

(Vervolg van bladz. 249.)

In den aanvang der XVII eeuw waren er in Nederland twee steden, waarin de fraaije kunsten, en bij uitnemendheid de nederduitsche taal en letterkunde, beoefend werden, en die te regt, "setels der sanggodinnen", "tempels der musen", "uytnemende in const-liefde en constenaren", werden genoemd; Amsterdam en Dordrecht, "mededingsters in handel en scheepvaert, susters ghelyckende in excellentie van gaven van musyck ende poesye." In "poesye, waerin jeughdige beminnaers als aen hoogescholen werden geoeffent." Deze hoogescholen kunnen niet anders dan de rederijkkamers *'t bloeyend Eglentier*, *de Bijencorf*, *de witte Lavenderbloem*, te Amsterdam, te Dordrecht *de Fontein* geweest zijn. Al de groote dichters aan Amstel en Merwe waren kweekelingen en leden dier broederschappen. In beide steden hadden de dichters hunne Maecenaten, en wat Muiden voor die van Amsterdam was, was Develstein voor die van Dordrecht. Dààr vereenigden zich des zomers de uitstekendste geesten van den lande: Vossius, Barlaeus, Anna Maria van Schurman, Anna Visscher, gelijk te Muiden, Vondel, Reael, Sweeling, Duarte, Tesselschade, en mogten de van Beverens als geschiedschrijvers en nederduitsche dichters niet bij Hooft vergeleken kunnen worden, zij overtroffen hem als staatslieden en beoefenaars der latijnsche Muse.

Vooral bereikte de geestdrift voor muziek en poezy te Dordrecht haar toppunt, toen Cats er het pensionarisschap bekleedde. Hier schreef hij zelve een menigte gedichten, die in zijne bundels verspreid zijn, doorweefde hij den *Schat der gezondheid en ongezondheid* van Beverwyck met zijne zangen. Zelfs poorten, gestichten en graven gaven er getuigenis van zijne ervarenheid in het punt- en grafdicht. Lydius bragt sommige zijner verzen in de taal van Latium over en dichtte in zijnen trant; Jacob de Witt, de van Nispens, Godewyck, en zoo vele anderen, werden in zijne school gevormd. Doch met zijn vertrek week de Muse niet uit de grijze vest. Alle soorten van poezy werden meer of minder gelukkig beoefend. Reeds gewaagden wij van de dramadichters. In het puntdicht noemde men Overstege "den tweeden Martiael", Joncktys volgde in het minnedicht Janus Secundus na, van den Bos beoefende het heldendicht, Abraham van de Mijle de nederduitsche taal en dichtkunst beide. Simon van Beaumont, Jeremias de Decker, later naar de Amstel vertrokken, Samuel en David van Hoogstraten, Castilleios, Caspar Parduyn, Moesienbroeck, Johannes van Someren, Marie de Witt, Jacob de Witt, later Jan de Witt, voorts Agneta Colvia, Maria Visscher, die zich na haar huwelijk met Adriaan van Wesel te Dordrecht had neêrgezet, tok-

kelden alle de nederduitsche lier. Wij noemen hier slechts enkelen van velen, en dat er tusschen de dichters even als tusschen de schilders een vriendschappelijke band bestond, blijkt uit de menigte liedboekjes, waarin zij onder hun zinnespreuke hunne luimige dichtstukjes plaatsten, uit de lofverzen die zij voor elkanders werken plaatsten, en de gedichten waarmede zij elkanders jaardagen, bruiloften enz. versierden, en de "tranen" en "weeklagten" en "droeve zielebeden" die zij bij elkanders dood en graf uitstortten. Dat ze na de kwijning en eindelijke ontbinding der Fontein nog andere vereenigingen hadden, waarin zij hunne verzen voorlazen, besnoeiden en lekten, of zich onderling over de schoone kunst onderhielden, is wel waarschijnlijk, doch niet zeker. Ten minste ontmoetten wij van de talrijke kunstlievende genootschappen, die zich aan het eind der 17e eeuw schier overal in ons vaderland vormden, er niet één te Dort. Aldaar begon zich, vooral in het laatste gedeelte dier eeuw, allengskens een andere rigting te openbaren. De geestige en luimige zangers uit den aanvang, de meer statige en deftige uit de helft dier eeuw, werden door rijmelaars vervangen, die hunne theologische denkbeelden en hunne drooge en verveelende zedekundige vertoogen en lessen in berijmd proza goten en den "goedgunstigen en dichtlievenden lezer" voorzetten. In het laatst der 17e en het grootst gedeelte der volgende eeuw, ontmoetten wij zelfs niet één dichter, waardig dien naam te dragen, aan de Merwe; doch in het laatste gedeelte er van, begonnen Elikink, van den Breugel, Repelaer, van Steenbergen, Lamme, Joannes en Pieter van Braam, Blussé, schoon alle nog genootschappelijke dichters, betere toonen aan te slaan. De meesten zongen in den geest van Young en Herveij, of gaven navolgingen van Gellert. Vooral bragt het verblijf van Hoeufft te Dordrecht veel toe om de oude zanglust te doen ontwaken. Het was echter eerst in den aanvang der 18e eeuw dat de oude dichteren school aan de Merwe wederom geopend werd, en er zich mannen in vormden, die met de dichters uit den aanvang der 17e konden wedijveren. Wij noemen slechts van Groningen, Kisselius, Schouten, en onder de dii minores Schull, Bosson, Balen, de Jager, van der Meer. Nu werd ook *Diversa sed Una* gesticht. Openlijke vergaderingen werden gehouden, waarin voor een talrijke schaar van vrienden en vriendinnen van het schoone en goede, niet alleen door de genoemde mannen, maar ook door andere begaafde Dortenaren, zooals de advocaat Timmers Verhoeven, wiens elogium op J. de Decker een welverdienden lof inoogstte, de even geleerde als smaakvolle Huet en Vockestaert, en van den Brandeler, die zoowel de nederduitsche als de grieksche, latijnsche en britsche lier bespeelde, de welsprekende kerkredenaren Kist, Wildschut, vooral B. F. Tydeman, even uitstekend dichter als geoefend oosterling, J. G. Veltman, die met Kist en Tydeman lang den presidialen stoel van Diversa bekleedde, de geestige en schrandere Schull, en de als musicus, dichter en mensch hooggeroemde Antoni Kist, de wakkeren oudheidkundige en veelzijdig gevormde Jan Smits Jr., voorlezingen in poezy en proza, over allerlei onderwerpen werden gehouden. De roem van het Genootschap lokte ook vele dichters en geleerden uit andere oorden des vaderlands naar Dordrecht, en ook Scheltema, van der Hoop, Tollens, Gebel droegen er hunne meesterstukken voor.

Waren de openbare vergaderingen ingerigt om het letterlievend publiek aangename en nuttige avonden te verschaffen, de bijeenkomsten der werkende leden verschaften ook een rijke bron van genot. Dáár vereenigden zich des winters op bepaalde tijden de uitstekendste mannen, die Dordrecht toen binnen hare muren bezat, niet slechts om gedichten en prozastukken te hooren voordragen, maar om er hun oordeel over uit te spreken, elkander te oefenen en over alles wat in het rijk van kunst en wetenschap voorviel te onderhouden.

Met verlangen werd steeds naar die winteravonden uitgezien; zeldzaam verzuimde men ze, en nooit ging men onvoldaan van elkander. De uitstekendste voortbrengselen van poezy en proza, welk in die jaren te Dordrecht in het licht verschenen, waren in deze bijeenkomsten voorgedragen en beoordeeld. Ook de

beoefening der physica werd niet vergeten, en het genootschap bezat zoowel een uitstekende verzameling van physische instrumenten als een goede bibliotheek. Behalve deze vereeniging waren er toen te Dordrecht nog anderen. Zoo vormden de voortreffelijke van den Noordaa, ijverig oudheid- en penningkundige, de meermaal genoemde en nooit genoeg door mij gewaardeerde Jan Smits Jz., mijn vader en ik, toen proponent, een historisch antiquarisch kringetje, waarin ons liefhebberij-vak werd besproken, soms penningen en oudheden, ook wel teekeningen en prenten bezigtigd werden. Als ik aan deze gezellige bijeenkomsten denk, dan roep ik nog met Jufvrouw Post uit:

O, die liebe Abendstunde,
Köstlich, herrlich sind sie mir.

Behalve deze bestond er nog een derde vereeniging, waarin over letter- en vooral dichtkunde werd gehandeld. Hiertoe behoorden Schull en van der Hoop, die toen aan hunne *Bijdragen tot Boeken- en Menschenkennis* arbeidden; Van Groningen, Kisselius en anderen, ook ik, werden van tijd tot tijd uitgenoodigd aan die bijeenkomsten deel te nemen.

Wij noemden zoo even J. Smits Jz. Deze was toen de vraagbaak van Dordrecht in al wat geschied- en oudheidkunde betrof. Een zijner vurigste wenschen was met mij een Beschrijving van Dordrecht in het licht te geven. Er was te Dord geen sympathie voor onze onderneming, en de regeering had toen niets voor kunsten en wetenschappen over, gelijk die ten tijde van Goudhoeven, Beverwijck, Balen en van Van der Wall. Wij moesten onzen arbeid staken. Hadden wij hem later begonnen, toen een Lotsy of de Raadt aan 't bewind waren, en de bekwame Secretaris van den Brandeler aan 't hoofd van 't Archief stond, wij zouden beter geslaagd zijn.

Nog ééne opmerking. In de 17e eeuw waren er verscheidenen te Dordrecht, die zich met het vertalen van oude Grieksche of het schrijven van oorspronkelijke romans bezig hielden. Wij herinneren slechts aan de *Grieksche Venus* van van Nispen, de overzettingen van van Someren, het *Tooneel der Jalousyen* van Joncktys, de Arcadia en een reeks van andere romans van van den Bos. Gedurende het tweede gedeelte dier en de geheele 18e eeuw verscheen er niet éen, doch in den aanvang der 19e maakte zich Bruggemans als vertaler, en Maarseveen als schrijver van oorspronkelijke romans, in den geest van Kist, bekend.

En nu meen ik genoegzaam mijne stelling: dat het Dordrecht in den aanvang der 17e en der 19e eeuw den toets der vergelijking door kan staan, bewezen te hebben.

Hoe het thans aan de Merwe gesteld is, kan ik niet beoordeelen. Toch moge ook van mijn geboortestad nooit kunnen gezegd worden:

"Sy is van d'oude deught en eenvoud gautsch ver- (vallen,
"Haer huysen, borgten syn met uytgestreckte hallen,
"Men leeft er fier en trotsch en wint er werelts (goet,
"Men smackt er volop weeld, men handelt in (voorspoet,
"Maer lacy! deeglykheyt en oude goede zeên,
"Gansch zy verdwenen zyn, als wolcken naar ik meên.

GESCHIEDENIS VAN DE KLEEDING IN DE VROEGERE TIJDEN,

DOOR

D. VAN DER KELLEN Jr.

Vervolg van bladz. 333.

Op bladz. 331 is er reeds ter loops gesproken over de schellendracht, eene mode, die in Engeland en Frankrijk weinig, doch in Duitschland grooten opgang maakte. Ook in ons land schijnt men er nog al mee op gehad te hebben; immers op de afbeeldin-

gen der Graven van Holland vindt men die voor een groot deel met schellen getooid.

Daaruit zou men opmaken, dat die dracht gedurende den geheelen duur der grafelijke regeering in de mode was, zoo men niet wist, dat die meeste portretten te gelijker tijd, dat is in het laatst der 15e of in 't begin der 16e eeuw gemaakt zijn en men dus daarvoor de kleeding van zijn tijd, of die men zich uit zijne jeugd herinneren kon, genomen heeft.

Men droeg klokjes en bellen, nu eens aan kettingjes aan den gordel hangende, dan weer had men ze aan een één hand breeden fluweelen band, die over den eenen schouder op de andere heup afhing, op de wijze als de tamboer-

en om te toonen, dat die gekheid aan de narren behoorde? Hoe het zij, *na* dien tijd is de bel een der attributen van den nar gebleven.

Ook aan de snavelschoenen hebben we reeds een enkel woord gewijd. Zij waren in die tijden wel niet iets nieuws, maar toch, toen bereikten zij den hoogsten graad van ontwikkeling. Vroeger waren reeds ze verboden, schoon 't niet hielp; of men ook al de straf liet dragen door den schoenmaker, die ze maakte of door hem die ze droeg, òf ook al als straf des Hemels de bliksem aan een burggraaf en zijne vrouw en anderen de snavels hunner schoenen afsloeg, zonder hen verder iets te

Kleeding in de tweede helft der 15e eeuw.

majoors die banden dragen; er waren er ook, die met een klokje aan een ketting om den hals pronkten. Op een uit dien tijd overgebleven borduurwerk ziet men een ridder, die den onderzoom van zijn kleed geheel met bellen heeft bezet; een weinig boven den zoom loopt een tweede rei bellen; om de schouders volgt een derde rei, terwijl een enkele vrij groote klok hem aan den gordel op den rug hangt. Hoe een verstandig mensch aan zulke gekheid kwam, de Hemel moge 't weten. Was het om de narren na te volgen, of wel gingen de narren, die meestal slimme koppen waren, ze dragen om de mode te bespotten

deeren, men stoorde zich er niet aan. En toch, hoe lastig de dracht was, blijkt daaruit, dat bij meer dan één gevecht de soldaten de punten hunner schoenen afsneden, om zich gemakkelijker te kunnen bewegen. En hoe kon het anders, wanneer men aan zijne voeten schoenen heeft, die wel drie maal de lengte van den voet hebben; wanneer bij het loopen dat overtollige eind nu eens slap heen en weer fladdert, of, zoo het zeer stijf opgestopt en omgekruld is, altijd u een eind voor de voeten vooruitloopt? als gij soms genoodzaakt zoudt zijn, door kettingjes die lange einden aan de knieën vast te

maken? En nog was dit ongemak nog niet alles, maar men droeg daarbij nog bovendien houten onderschoenen, spottender wijs stillegangers genoemd, juist wijl ze door hun geklos veel geweld maakten, daar ze bij al hare groote lengte slechts door een riem, waar men den voet doorstak en later door een riem, die over den voet gekruisd werd, dus vrij los, aan den voet verbonden zat, en daardoor bij elken voetstap een klossend geluid maakte. Aanvankelijk bestonden ze eenvoudig uit een plat stuk hout; later maakte men ze met hakken en klossen onder den bal van den voet, zoodat de snavel, die ook aan hen niet mocht ontbreken, vrij in de lucht stak en die van den eigenlijken schoen daarop kon rusten.

In de tweede helft der 15ᵉ eeuw was het voornamelijk het Bourgondische hof, dat in de mode aan het beschaafd Europa den toon aangaf. Zoowel Philips de goede, maar meer nog zijn zoon Karel de stoute hielden er bizonder veel van, groote pracht en weelde in alles, ook in de kleeding tentoontespreiden. De Nederlanden waren dan ook destijds de rijkste staten, dank zij hunnen handel en nijverheid. De fijnste, kostbaarste stoffen werden er vervaardigd naar de schoone modellen, die de daar zoo bloeijende kunst aan de nijverheid aanbood. De ververijen waren ook zeer beroemd door de frischheid en duurzaamheid van hare kleuren.

De vorsten en de adel maakten een ruim gebruik van al dat moois. Zoo had Karel in den slag van Granson niet minder dan honderd rokken met goud gestikt bij zich. Ze werden daarin in de verte door de burgerij, die bij die weelde zeer goed stond en hoe langer hoe rijker werd, nagevolgd.

De pracht der kleeding van die dagen moge de oogen verblind kunnen hebben, veel smaak in de snede heerschte er echter niet.

Kleeding in de 2e helft der 15e eeuw.

Bij de galakleeding van de groote heeren behoorde destijds een wijde lange overrok, die van voren toegeknoopt kon worden, gevoerd en omzoomd met hermelijn of ander bontwerk. De mouwen waren wijd en somtijds twee aan één arm, waarvan de een aangetrokken werd, de tweede los van den schouder naar beneden hing. Daarentegen droegen anderen weder een wel wijden doch korten rok, die nauwelijks een handbreedte over de heupen of wel tot aan de knieën kwam en aan den gordel dichtgehaald werd, met mouwen, die behalve van onderen ook aan de zijde een lange opening hadden; beide ope-

ningen konden naar verkiezing gebruikt worden. Bij den langen zoowel als bij den korten overrok behoorden de schouders hoog opgestopt of opgepoft te worden, min of meer als de pofmouwen die de dames voor een twintig jaren droegen, om den schouder breeder te toonen. Bij onze heeren echter was het meer te doen om den schouder te verhoogen. 'T was zeer wansmakelijk.

Geen edelman droeg in die tijden een baard, daarentegen lang haar, midden op het hoofd gescheiden, of wel laag op het voorhoofd bijna op de oogen hangend, en daar recht afgesneden. De meest gewone wijze om het hoofd te beschutten was de vilten of kastoren hoed, vrij hoog, eenigsins van boven smaller toeloopend en daar afgeplat. De bekende hoed van Karel was er ook zoo een, doch van geel fluweel; in plaats van het bandje, wat wij om onze hoeden hebben, had hij er een kroontje op van groote en kleine robijnen en saffieren. Verder daarboven nog 3 rijen paarlen, en van voren een groot versiersel van diamanten, robijnen en paarlen, waarin een witte en een roode krullende veder staken. De hoed werd door de Zwitsers buitgemaakt en met nog een diamant voor 4700 gulden verkocht.

Daar de hofetikette toen begon te verbieden, aan het hof den hoed op het hoofd te houden, bedachten de ridders er wat op om hun hoofd voor de koude te beschutten. Ze droegen namelijk onder hun hoed een muts, bijna van den vorm van den hoed en van een kwast voorzien, doch zonder rand. Die hielden ze op 't hoofd, terwijl ze den hoed in de hand hadden of aan een band op den rug lieten hangen.

De vrouwen droegen nog zooals vroeger twee kleederen over elkaar. Weinig echter viel het onderkleed in 't oog; slechts op de borst en aan de voeten, waar het met een breeden rijkgestikten zoom versierd was, kwam het te zien, terwijl dat onderkleed, om den fraai gepunten schoen niet te bedekken, niet al te lang genomen werd. Bovenaan was het van voren wijd opengesneden, om het gemakkelijk te kunnen aantrekken, en 't werd vervolgens met een gouden of kleurigen veter dicht geregen.

Aan het bovenkleed, de robe, besteedde men zeer veel zorg. De bizonder zware stof, waaruit het vervaardigd werd, gaf zeer breede en geknotte plooien. De sleep, soms van ellen lengte, ontbrak niet, zoodat de dames een geduchte vracht aan haar kleed hadden mede te sleepen, waarom zij zich dan ook den sleep door pages lieten nadragen. Alleen aan een vorstin of die van den hoogsten adel was het geoorloofd, dit door vrouwen te laten doen; bij plechtigheden geschiedde zulks bij de eerste door eene adellijke, die zelf van hoogen rang was en dan bij zulk eene gelegenheid haar eigen lang kleed moest laten sleepen. Hoe ver men het destijds in de etikette gebracht had, blijkt uit de volgende staaltjes. Toen de Dauphin van Frankrijk, voor zijnen vader vluchtende aan het hof van Filips den Goede kwam, vond hij daar de dames alleen. Toen de Hertogin hem tegemoet ging, droeg een der hofdames haren sleep, een ridder of jonker die van hare schoondochter, de vrouw van Karel den Stoute. De andere dames droegen de haren zelf. Bij den Dauphin gekomen lieten èn de hofdame èn de jonker de sleepen vallen tot eerbetuiging, en toen later de Hertogin met den Dauphin te zamen gingen, droeg haar eereridder wel den sleep, maar zij zelf hield er steeds de hand aan, alsof zij zelf hem droeg. Zoo ging het een ander maal, toen zij aan de koningin van Frankrijk hare opwachting ging maken. Aan de deur der kamer van de koningin gekomen, nam ze den sleep uit de handen van de eerste hofdame, die hem tot daartoe gedragen had, en liet hem, zoodra zij de koningin ontwaarde, dadelijk vallen.

Bij de hoogste hoffeesten werd ook de mantel omgeslagen, over beide schouders en door een kostbaar lint of band bijeen gehouden. De sleep ontbreekt ook dààraan niet; de stof is van de duurste, de voering hermelijn of ander bontwerk, en de mantel met paarlen en juweelen bezaaid. Voor den mantelsleep waren soms wel twee dames tot dragen noodig.

Het zonderlingste van de vrouwenkleeding bestond in de hoofddeksels. Maakten de mannen veel werk van hun haar, waren zij er

trotsch op lange haren te kunnen toonen, de vrouwen daarentegen deden al haar best, geen enkel haar te laten zien, en wat ze niet bedekken konden, brandden zij af of trokken ze uit. In plaats daarvan vergrootten zij hare hoofddeksels of mutsen (hoe zullen wij ze noemen) uitermate, iets wat het Bourgondische hof van het Fransche overgenomen had, waar koningin Isabella het in de mode gebracht had. Van haar vertelt men, ofschoon 't zeker wat overdreven is, dat de deuren en poorten van het kasteel van Vincennes vergroot moesten worden, om haar en hare hofdames met hare geweldige coiffuren te kunnen doen passeeren. De vrouwen geleken gehoornde herten, die den kop neigen als zij in 't bosch gaan. "Als ze in de kerk gaan," zoo spreekt een der oudjes, "geven ze er geen acht op, of men haar 't wijwater aanbiedt, och neen, zij hebben slechts aandacht voor hare hoorns, en bukken zich, opdat die niet zouden afbreken."

't Is jammer, dat ons niet de namen bekend zijn van al die wonderlijke torens en gebouwen, die de schoone sexe op het hoofd meetorschte. Eene beschrijving er van te geven is ook bijna niet te doen: men had er in den vorm van een suikerbrood, soms van een el lang, uit welks afgeplatte punt een lange sluier hing. Om het haar van het voorhoofd, wat daardoor nog niet bedekt was, onzichtbaar te maken, was aan of onder het suikerbrood een breed lint bevestigd, dat over 't voorhoofd en tot op de schouders hing. Een ander soort bestond uit een geraamte van koperdraad of karkas, waarover de een of andere stof gespannen werd. Maar al 't beschrijven helpt niet veel; een blik op het plaatje op bladz. 392 maakt eenige der vormen duidelijk.

Handschoenen werden aan het Bourgondische hof steeds gedragen. Alleen bij zwaren rouw over vader of echtgenoot liet men ze gedurende den geheelen rouw achterwege.

Na den val van Karel den Stoute schijnt er eene geheele modeloosheid geheerscht te hebben. We zien toch in die jaren allerlei meest uiteenloopende kleedingen naast elkaar; hier de meest nauwsluitende pakken, daar zware en wijde tot op de voeten hangende tabberds; de eene vrouw droeg schouders en boezem bloot tot onder de borsten, de andere bedekte alles zorgvuldig tot aan den hals, ja hulde zich het hoofd in doeken en sluiers, zoodat ter nauwernood het aangezicht zichtbaar bleef. En 't was niet alleen zoo in de Nederlanden, maar in de naburige landen was het eveneens gesteld. In de 16e eeuw echter kwam in alles weder meer orde, zooals we later zien zullen, en 't werd tijd ook, want het stond met alles toen zeer vreemd geschapen, ook met de zedelijkheid, die toen als 't ware met de zedeloosheid strijd voerde.

Hoe het met de laatste stond, kan men daaruit opmaken, dat men zich niet geneerde b.v. bij intochten van monarchen, die te doen ontvangen door geheel naakte meisjes. Zulks geschiedde nog in 1520 bij de intrede van Karel V te Antwerpen. Albert Durer was op zijne reis hier te lande daarbij tegenwoordig en schrijft daarover op zijne naïve wijze aan zijn vriend Melanchton: "De overheid van Antwerpen leide bij den intocht van Karel V allerlei vertooningen op straat aan, waarbij ook voorkwamen de schoonste en voornaamste meisjes uit de stad, bijna geheel naakt, zonder hemd en alleen met een dun floers bedekt."

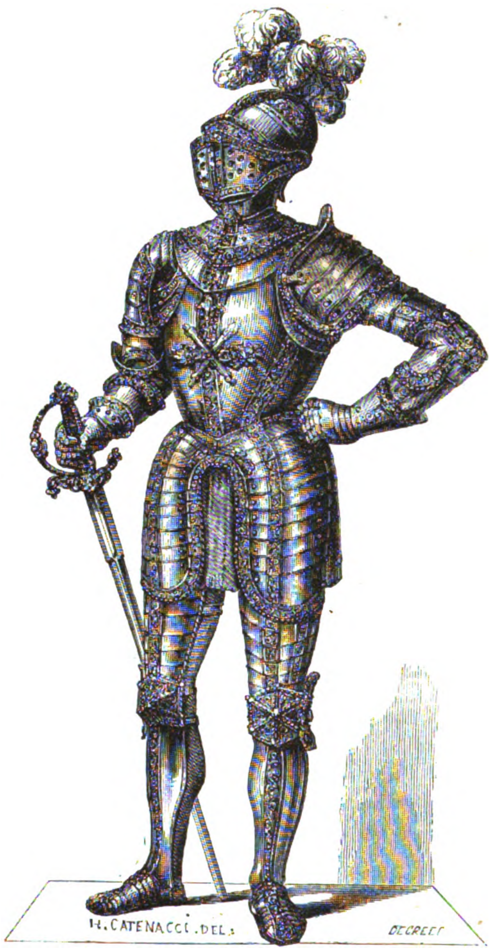
De jonge doch ernstige Karel keek daar niet naar, maar Durer bekent, dat hij er wel degelijk een oogje op geslagen heeft, "omdat hij schilder was", dus voor zijne studie.

Heeft Durer zich niet maar iets wijs laten maken, en waren die dames werkelijk van de voornaamste, dan zat er bij die meisjes niet veel schaamte in, en pleitte het zeker niet voor hare zedigheid.

Bij het mindere volk bleef de kleeding over 't algemeen nog bij het oude. Altijd nog de bloese of hemd, met of zonder gordel, nauwe of wijde broek, die of over de kousen hangt, of in de lange kousen gestoken wordt; lange en korte laarzen of schoenen, lage muts op de kort gesneden haren, een vilthoed, en de nog altijd geliefde kap; op de heupen een groote lederen tasch, en het onontbeerlijk mes in koker aan den

gordel. Zoo zag een man uit het volk er destijds uit. En de vrouwen? Niet gedecolteerd als de hoogere standen hebben we ze ons voor te stellen, maar met vrij nauwsluitende kleederen tot aan den hals dichtgeknoopt of geregen, mouwen niet te wijd en niet te nauw, wijde rokken, kort genoeg om de bewegingen der voeten niet te belemmeren, en daarover een wit schort of boezelaar. Het haar, bij de boerinnen loshangend en niet lang, werd veelal gestrengeld, en gewoonlijk door een doek bedekt, die onder de kin vastgeknoopt of los nederhing. Over het algemeen was de kleeding van vrouw en man meer frisch gekleurd dan vroeger.

Wat de krijgskleeding betreft, daarin was in de laatste tijden groote verandering gekomen. Terwijl de maliënhemden nog altijd een grooten rol gespeeld hadden, werd in het midden der 15e eeuw het gebruik van het plaatijzer meer algemeen. Naarmate het buskruid en het kanon meer in gebruik kwamen, verloor het maliënhemd veel van zijne waarde, — het plaatharnas beschutte beter tegen den schok der kogels. Daarom moet men zich den ridder uit dien tijd voorstellen geheel in 't ijzer. De afbeelding hierboven, voorstellende de wapenrusting van Karel den Stoute, geeft daarvan een duidelijk denkbeeld, terwijl men er tevens uit kan zien, hoe men, door verschillende versieringen, ook daarvan alweder een prachtstuk wist te maken.

CATALOGUS DER SCHILDERIJEN VAN DIEGO DUARTE, TE AMSTERDAM IN 1682, MET DE PRIJZEN VAN AANKOOP EN TAXATIE.

In een tijdschrift aan den "Ouden Tijd" in Nederland gewijd, wordt natuurlijk zóóveel over geschiedenis van kunst en kunstwerken van allerlei aard gesproken, dat ook die der schilderkunst daarin wel eene plaats verdient, hoe weinig ze daarin ook tot nu toe behandeld is. Doch de bescheiden zijn over het algemeen zeer schaarsch; het is niet dan zeer zelden, dat brieven of aanteekeningen van oude schilders gevonden worden, en alleen de lotgevallen der eertijds zoo rijke schilderijkabinetten hier te lande hebben bewezen, hoe veranderlijk de smaak voor, en waarde van kunst is. Overbekend toch is het, hoe rijk ons vaderland in de 17e en 18e eeuw was aan de prachtigste schilderstukken der eerste meesters uit de Italiaansche, Spaansche, Duitsche en Fransche school, hoe in een' tijd, toen buitenslands alles weinig gewaardeerd werd, die overschoone kunst hier een veilig toevlugtsoord vond, tot ze later door volslagen gemis aan kunstzin en eenzijdig patriotismus geheel door Hollandsche kunst verdrongen en voor luttel gelds naar den vreemde ging, zóó zeer dat het alleen in de Galerij van wijlen koning Willem II was, dat men zich aan buitenlandsche kunst vergasten kon, en daarvan eenige kennis kon bekomen.

Een voortreffelijke leiddraad nu in die geschiedenis der kunst, van den smaak en der waardeering van schilderijen, zijn de catalogussen met prijzen van vroegere en latere veilingen, gelijk de heeren Hoet en Terwesten dit in de vorige eeuw terecht begrepen hebben, gelijk hunne *Naamlijst* in 3 dn. aantoont, en hunne Fransche en Engelsche navolgers, nl.: Blanc, in zijn *Cabinet de curiosités*, Defer in zijn *Catalogue de Tableaux* en J. Smith in zijnen voortreffelijken *Catalogue of Pictures*, 9 vol., bewezen hebben. Tot die catalogussen acht ik de volgende lijst een overwaardig toevoegsel, zoowel om het gehalte der beschreven stukken als om de bijgevoegde aanmerkingen, als ook omdat deze lijst nog 2 jaren ouder is dan de eerste, welke Hoet herdrukt heeft.

De lijst is afkomstig uit de Joodsche familie Jessurun Cardozo, en mij eerst voor korten tijd in handen gekomen. Het zal mij aangenaam zijn zoo deze mededeeling gelijksoortige opgaven uitlokt, en tot allerlei opmerkingen, b. v. over de schilderijen en de plaats waar ze thans berusten, aanleiding geeft.

FRED. MULLER.

Register van de Schildéryen, tegenwoordich alhier in huys mij Diego Duarte aengaende tot heden 12en July 1682.

Van Raphael Vrbino.

No. 1. Een Marienbelt. bestaende in ons Lieve Vrouw, St. Anna en Sint Joseph in 't verschiet, gehandelt van Don Emanuel, Prince van Portugal tegen een diamant rinck, de diamant rou cost gld. 2000 mit noch een achtkantich safirken, daerin gegraveert een faustina, en noch een curieus Robyntie, beyde in rinc en te saemen waerdich mit den oncost van de schildery te laeten herplacken en accomoderen gld. 2200[1]

No. 2. Een visioen van Ezechiel, bestaende in 5 figuren en 2 (?) engelen in de lucht en onder een verschietend lantschapken, beteekent de vier Evangelisten gekocht tot Uytrecht in den roep (veiling) van den ouden Grave van Arondel, die dat in zijn leven veul geestimeert heeft cost „ 54

Van Andreas Del Sarto.

No. 3. Een Marienbelt, bestaende in ses figuren Maria, St. Anna, Jesus, S. Jan en twee engelen, tot parys gekocht voor gld. 800

No. 4. Een Maria Magdalena tot aan de knieën (halve figure)............cost „ 45

No. 5. Een S. Jan (halve figure) cost met oncost van te laten vergrooten (?) en accomodeeren........................ „ 50

Deze schilderij schijnt verkocht te zijn

---

1 In een tweede lijst staat dat de robijn en safir te zamen 150 gl. waard waren, — dus kostte het opplakken en accomodeeren 50 gl.

geworden, volgens de kantteekening: "gesonden aen de Vorstin van Nassaw."

No. 6. Een schets of model van 't voorn. Marienbelt in 't kleyn, maer met veranderinge in de ordonnantie....... cost gld. 48

No. 7. Een vrouwe-conterfeytsel onvolmaeckt .... „ 9

Van Titiano.

No. 8. Een Maria Magdaleen met een verschiet gereputeerd voor het eerste origineel .... cost gld. 800

No. 9. Een Musieck van dry vrouwen conterfeytsels en een mans gehouden voor syn eyghen .... „ 255

No. 9*. Een mans conterfeytsel van den vermaarden Bindo Altoni di Romeyn, cost. „ 80

No. 10. Een Model, daer Ste. Lauwereys op de rooster gebraden wort, cost. „ 138

No. 11. Een conterfeytseltien van een Venetiaens vrouwken curieus geschildert „ 38 half (geschildert van Palma al Vecchio).

Van Georgon da Castel-franco.

No 12. Eene St. Jan in de wildernis levensgrootte, komt uyt de collectie Buckingam .... cost gld. 60

No. 13. Een Manskonterfeytsel half lijf met een rode muts in de hant, seggen eenen generaal van een leger is geweest. cost „ 151

No. 14. Een Mans konterfeytsel half lijf in 't harnas met de hant gehantschoent op 't harnas .... cost „ 35

Van franco Parmegiano.

No. 15. Een Marienbelt met 4 figuren Maria, Jesus, S. Jan, S. Magdalena en een verschiet.................... cost gld. 102

No. 16. Een Lucresia, halve figure, hair dootstekend .... „ 60

No. 17. Een cleyn Marienbelt, twee figuerkens........................... .... „ ?

No. 18. Een cleyn Marienbelt met veel figuerkens, in wit en swart geschildert eene groote ordonnantie........... cost „ 54

Van Jacomo Tintoret.

No. 19. Een avontmael van de 12 Apostelen, gehandelt (getroqueerd) van den Prins van Portugal tegen gesteent .. cost gld. 150

No. 20. Een conterfeytsel van Octavius da Struda Jacobi filius............ cost „ 260

Van Lorenzo Bonnon.

No. 21. Een groot stuck. De geboorte Venus uyt het schuym der zee met veele naeckte figuren. Van den Prins van Portugal gehandelt tegen gesteent weert.... gld. 200

Van Palma Vecchio oft den ouden.

No. 22. Een Marienbelt en 't kindeken, St. Gommer (?) en een Maria Magdalena vier figuren.......................cost gld. 100

No. 23. Een conterfeytsel van de vermaerde Bella Laura del Petrarcha .. cost „ 103

Schilderijen van differente Italiaensche meesters.

No. 24. Een groot stuck van een Lucretia met eenen poignairt in de hant heele figuren van Guido Reno...... cost gld. 350

No. 25. Eenen Sint Jan aen een fonteyn halve figuur met een schelpxken in de hant, van Hannibal Carats............ „ 55

No. 26. Eenen noot Godts Marienbelt met twee Engelen van Luca di Cangeadgo cost „ 50

No. 27. Een St. Joriskeu van Jacomo Bassan kompt van Nicolas Lanier...... „ 48

No. 28. Een Jaght met figurken van oft naer Jacomo Bassan en met anderen overgenomen .... „ 30

No. 29. Een Magdaleen van Paris Bordon „ 24

No. 30. Een Pissend Bacchusken van Sementa getroqueert weert............ „ 30

No. 31. Een Stuxken van Druyven en vruchten van Michael Angelo Caravagio oft Angelo Cavalier Mahot............ „ 160

No. 32. Twee stucken Prospectiven van Biviano................. costen beyde „ 40

No. 33. Een stuck van dry figuren een Cortisaen Jongman en Coppelaere van een Italiaensche Meester................. „ 50

No. 34. Een H. Sebastiaen met Engelen van oft naer Guarçin d'achento..... „ 20

No. 35. Een knielend Pristerken oft levit van Spaniolettie............. cost „ 36

No. 36. Een stuck met veele figurkens van nimphen in een boscagie daer Perseus bijkomt om 't Casket te haelen van Carlo Josepho Warner..................... „ 100

No. 37. Twee conterfeytsels van twee bedelaers man (Pelgrim) en vrou tot Roomen geschildert van van Dalen... costen „ 60

No. 38. Een marienbelt met het kint in Italien geschildert van * * * ... cost „ 24

No. 39. Een Italiaens Marienbelt St. Joseph en 't kint in een doncker lantschap van Teniers .... gecocht voor „ 150

No. 40. Een groot stuck van de maeltijt van den vader des huysgesins uit het Evangelio van Joannue Magus, discipel van Raphel Urbin en schilder van Carolus V „ 200

No. 41. Een groot stuck een Godenfeest met veele ciraten van Peleus van George Pens, Discipill van Raphel Urbin cost „ 40

Van Antonio Moro.

No. 42. Een seer groot autaer stuck, voor desen gestaen in ons liuvrouwen Capel in ons livrouwenkerck, bestaende

in figuren en een prospectieve van den Tempel geschildert van den ouden de Vriese op swaer panneel met een swaere vergulde lijst cost me 400 gld. oncost van 't selve repareren en in staat te stellen cost gld. 600

No. 43. Een .Conterfeytsel van den Cardinaal Granvel als i was hier Eersten Minister van Staet .... „ 240

No. 44. Een Conterfeytsel van de koningin Maria van Engeland, huysvrou van Philippus secundus Koninck van Spanien „ 48

No. 45. Een Conterfeytsel van Isabella van Portugal Huisvrouw van Carolus Quintus dit en het voorss. komen uit het kabinet van den Keyser Rudolphi eertyts tot Praag „ 24

No. 46. Een Conterfeytsel van een Vrouwken van ditto Meester....... .. gld. 30

No, 47. Een Cleyn rondeken het Conterfeytsel van hemselven in de figure van S. Paulus. cost..................... „ 12

Van Nederlantsche en andere Schilders

Van Petro Paulo Rubbens.

No. 48. Een groot autaarstuck van dry figuren wat . meer als levensgrootte van Maria Joseph en tkint............ cost gld. 350

No. 49. Een groot schawstuck met tien figuren genaemt d'ottasie (occasie ?) van syn beste manier................ cost „ 2000

No. 50. Een groot schawstuck van elff figuren eenen dronken Silenus. De vruchten van Snyders................. cost „ 1000

No. 51. Een schawstuk met veele figuren het badt van Diana van hem heel overschildert [1] .... cost „ 190

No. 52. Een stuck op paneel heel curieux genaemt het stalleken oft verlooren sone „ 1000

No. 53. Een stuck op paneel den slagh van de Amasoonen vol werckx van syn vroege manier. Het lantschap ofte verschiet is geheel van den fluweelen Breughel ... „ 100

No. 54. Een conterfeytsel van de Infanta van Spanien, de moeder van den teghenwoordigen Kayser in Spanie geschildert.......................... „ 30

No. 55. Het conterfeytsel van een vrouw met een spiegeltje in de hand, 't lijf en hant van Joannes Bonchorst alias Lange Jan .... cost „ 15

No. 56. Het conterfeytsel van den Borgemeester Roekoede. (?) 't Lyf en hant van Lange Jan .... cost „ 15

No. 57. Twee schetsen of modellen, de eene is den roof van de Sabinen de andere daer zy de vrede maecken .... „

1 Dit stuk is blijkens eene kantteekening "versonden aan de Vorstin van Nassau.

No. 58. Het conterfeytsel van Koninck van Vranckryck Louis XIII half lyf van hem naer 't leven................... gld.

Van Antonio v. Dyck.

No. 59. Een stuck met veele figuren kleyn levensgrootte d'historie van d'ontdekking van Achilles .... gld. 100

No. 60. Een groot stuck den Prince Barbançon geharnast te peert in een lantschap met synen pagie dragende syn casquet — levensgroot.................. „ 1200

No. 61. Een conterfeytsel van den selven Prince van hooft tot voet seer fraey en statelyck geschildert .... „ 500

No. 62. Een conterfeytsel van Molyn van Genoa geschildert op de Italiense mode geelect seer goet.................... „ 180

No. 63. Twee conterfeytsels van Engelsche Dames, halff lijff de eene de gravin van Northumberland, de andere van juff. Oyli (?) my en mon frère aengaende. „ 260

No. 64. Een conterfeytsel van den grave Don Carlo (?) my en mon frère aengaende „ 50

No. 65. Een conterfeytsel van een jongen met gekrolt hair tot beneden de schouderen......................... „ 60

No· 66. De Koninexkroone en Schepter van Engeland met de Gloob van hem naar d' leven geschildert, en door Lange Jan met bywerck geappliceert tot een Vanitas cost „ 30

No. 67. Een conterfeytsel van Sir Jan Mints my en mon frère aengaende, van hem oft naar hem .... „ 120

No. 68. Een conterfeytsel van de schoone Hertoginne van Richmond in hair kleet van Staet, levengrootte van hem oft naer hem „ 40

No. 69. Een vrouwen-conterfeytsel met twee handen, sittende in eenen rood fluweelen stoel en een roy gordijn seer fray geschildert gecocht den 6 Oct. 1682 voor „ 134.8

Van den ouden Breugel.

No. 70. Een Boerenbruiloft vol figuren cost gld. 225

No. 71. Een Boerenkarmis waterverf vol figuren .... „ 255

No. 72. Een Lantschapken de vluchting van Egypte.................... „ 280

Van den fluweelen Breugel.

No. 73. Een Paneel van één stuck seer curieux festons van blommen, vruchten, gevogelte en gediert vol werex met een aerdich verschiet en 14 figueren van Gonzalos, Mariabelt Engeltiens en andre, al over 30 jaer van hem geschildert alles zeer curieux..................... cost gld. 1200

No. 74. Een seer curieus stuck daer Volcanus de wapenen van Vranckryck aen

Venus presenteert vol wercks en een aerdich verschiet, de drie figuerken van van Balen seer goet .... cost gld. 360

No. 75. Een offerande van de dry koningen, vol wercks, seer curieux geschildert .... cost „ 370

No. 76. Een Lantschap met veele figurkens 't gesicht van Andelecht my en mon frère aengaende .... „ 250

No. 77. Een weergade tot het voorsv. een lantschap en revier en figurkens my aengaende .... „ 150

No. 78. Een seer curieus lantschapken met een rivier, schepen en vol figurkens. cost „

No. 79. Een curieus lantschapken, 't gesicht van H. Bernard op de rivier schepen en veel figurkens .... „

No. 80. Een boscasiken naar 't leven seer curieus .... „ 180

No. 81. Een cleyn landschapken met figurkens curieus .... „ 150

No. 82. Noch een cleynder met figurken, gesicht van Botchart? seer curieus ..... „ 100

No. 83. Een stuck van wapenen van den fluweelen Breughel, de 3 figuren van La Haye en het lantschapken van Viruli, comt samen te costen .... „ 60

No. 84. Twee copyen lantschapken met veele figurkens, curieus geschildert. costen „ 60

No. 85. Een water met Casteeltien van Rammekens in 't verschiet, en de 3 eerste schepen die naar Oost-Indiën voeren, eenen sonnen onderganck .... „ 190

No. 86. Een blompot achtcantich stuck van groote en cleyne blommekens seer curieus .... cost „ 31

Van Geerard Dou.

No. 87. Eenen Hermiet knielent voor een autaerken daer eenen grooten boeck opleyt met aerdige bywercken seer net en meesterlyck geschildert .... cost „ 500

No. 88. Een vrouwken met een tros druyven in de hant met veel bywerck seer aardich en curieus .... „ 450

Van Mieris.

No. 89. Een nacht met vier figuren en een lanterne keers en maenlicht capitaal en curieus .... gld. 403

No. 90. Een cleynder syn conterfeytsel tien op sen Italiaens gekleet spelende op een Luyt .... „ 170

Van Joannes van der Neer.

No. 91. Een seer curieus stuck van 2 Jongens spelende met een kat en eenen hont met een aardige architecture en prospective vol cleyne figurkens .... cost gld. 400

Van Meester Quinten Matsys.

No. 92. Een curieus stuck van twee groote figuren en vele bywercken genaemt het *wegerken* oft *Jewellier* heel curieus. cost gld. 800

No 92*. Een Marienbelt met het kindeken sittende in een oratoriken, heel curieus. .... „ 200
(verkocht voor 600 gld. aan de vorstin van Nassau).

No 93 Noch een Marienbelt met het kindeken wat cleyner maar heel curieus goet „ 300

No. 94. Noch een biddend Magdaleentjen met eenich bywerck van ditto meester oft iemant anders van die manier... „ 30

Van Wouwermans.

No. 95. Een seer curieus stuck groote paerdemert vol wercx en een aardich verschiet .... cost gld. 528

No. 96. Noch een paerdemert wat cleynder oock vol wercx en verschiet, seer goet. cost „ 400

No. 97. Vijf groote stucken lantschappen van differente gesichten vol wercx seer curieus en van één formaat .... „ 1000

No 98. Een wat cleynder vol figurkens en perdekens die ter jacht gaen heel curieus .... cost „ 460

No. 99. Noch een diergelycke een plundering vol wercx .... „ 240
(in geld 140 guldens met een stuk van Wouwermans, daer de boeren ternooyen te peert.

No 100. Een lantschap van (Jocquier?) met figurkens van den fluweelen Breugel heel goed .... cost „ 200

No. 101. Een conterfeytsel den graaf van Southampton levensgrootte op panneel „ 120

No. 102. Een conterfeytsel half lijf van Hans Holbeen van een man met een swarte muts op, heel curieus van ditto Holbeen oft wel van Quinten Mattij cost „ 100

Van Rottenhamer.

No. 103 Een stuck vol figuren, daer de goden en godinnen van de Riviren op 't drooge sitten en Phaeton geslagen wort van den blixem. Het verschiet van Paul Bril.... .... cost gld. 492

No 104. Een Marienbelt met engelen St. Catharina en een St. Joseph vol werx cost „ 70

No. 105. Een Pan en Siringa, het bosken van den fluweelen Breughel ... cost „ 62

No. 106. Een raer stuck vol figuren daer Theseus van Achilous getracteert wort in een spelonke. De figuren van de Clerck heel curieus ende den gront, verschiet en alle het bywerck van den fluweelen Bruegel cost „ 240

Van Brouwer.

No. 107. Een lantschapken het verloren soontien by de verkens, wat rou maar goet .... cost gld. 90

No. 108. Een kurieus stucxken een Toeback dronkerken en andere figuren cost . „ 40

No. 109. Een conterfeytseltien van Mathias de la Hay met een glas wijn in de hant .... cost „ 72

Van Joannes de Maubeuse.

No. 110. Een stucxken van dry conterfeytseltiens Henricus Octavus met syn twee susters heel curieus, als jonge kinderen waeren .... gld. 80

No. 111. Een conterfeytsel van een man met de handen te saemen biddende een Eel parsoon de wapen achter op 't Paneel geschildert .... cost „ 81

Van Cornelis Poelenburg.

No. 112. Een ons lievrouwen- hemelvaart met veele engeltiens onder een verschiet heel curieus. .... cost gld. 200

No. 113. Een lantschapken oft auroraken naar Elshamer maer met veranderingen „ 42

No. 114. Een cleyn lantschapken met figurken.......................... „ 42

No. 115. Een lievrouwen Hemelvaart vol wercx, grooter als 't eerste maer niet curieus my en mon frère aengaende, cost „ 50

Van den ouden de Heem.

No. 116. Een seer curieusen Blompot, Vruchten en andere aardichheden, synde de vier elementen vol wercx....... cost gld. 330

No. 117. Een stuck met Vruchten heel curieus............................ „ 150

No. 118. Een seer groot stuck de historie van Clelia te peert en veele naeste figuren van langen Jan .... cost „ 300

Van Veerendael.

No. 119. Een groote Cartel met festons van alderhande blommen zen besten oyt gemaect......................... cost gld. 510

No. 120. Noch een cartel, wat cleynder vol werck van allerhande blommen oock heel goet.............................. „ 410

No. 121. Een feston van blommen.. „ 41

Van Adam Elshamer.

No. 122. Een St. Laureyskeu in een lantschapken heel raer en curieus geschildert.......................... cost gld. 306

No. 123. Een lantschapken genaemt het auroraken, dat in print uytgaet.... „ ?

No 124. Een lantschapken seer curieus genaemt den sonnenonderganck........ „ ?

Van Parcellas.

No. 125. Een groot stuck een water met schepen van sijn beste maniere op doeck gld. 240

No. 126. Een Noortzee met schepen op bert. (op bordpapier)................ „ 55

No. 127. Een Spaens Zeeken zeer goet cost „ 200

Van Paulo Bril.

No. 128. Een groot lantschap met gebergte, watervallen en figurkens curieus. gld. 240

No. 129. Een lantschap oft boskasien met Pan en Seringa van syn beste maniere cost „ 200

No. 130. Een cleyn lantschapken seer goet en curieus de figurkens van Elshamer cost „ 61

Van Joannes Fijt.

No. 131. Een seer groot stuck, een wilt swynen Jacht menichte van honden 4 vrouwe en twee mansfiguren te paerde met een lantschap maer de figuren van Tyssens........................ cost gld. 300

No. 132. Een stuck met liggende doode beestiens .... „ ?

No. 133. Een blompot met roosen cost „ 12

Van den ouden en jongen Steenwijck.

No. 134. Een doncker kerke met licht van onder.......................... gld. 70

No. 135. Een wit kercksken curieus cost „ 36

No. 136. Eenen kercker daer St. Pieter door den Engel uyt verlost wort vol werck van den jongen heel raer............. „ 100

Van La Hay.

No. 137. Vyf stucken de vyf sinuen, heele figuren met veel bywercen en ciraten curieus geschildert......... cost gld. 240

No. 138. Noch vyff stucken de vyff sinnen figuren half levens met veele bywercken en curieus .... „ 100

No. 139. Twee conterfetseltiens een Joffrouken en keukenmeysken met veele bywercken curieus .... „ 45

No. 140. Een stuckxken van Danae den gulden regen en een out wyff met bywercken.......... .... cost „ 30

No. 141. Een stuckxken van een Heyder en Heyderinnen by een fonteyn in een lantschap .... „ 30

No. 142. Een stucxken van Bersabe in 't bat met een out man en moorken en een verschiet...................... „ 36

No. 143. Een stucxken van een Joffrouw haer cledende doende een hondeken dansen en een meysken dat haer bedde maeckt en meer wercx.............. „ 36

Van Boyermans.

No. 144. Een offrande van de heydenen aen de Apostels met veele figuren en een verschiet .... „ 140

No. 145. Een cleynder van Meleager en Athalante en het lantschap van Spierincx .... cost „ 30

No. 146. Een geboorte Venus cleyn stucxken met veele figuren net geschildert (my vereert .... „ 18

No. 147. Een stucxken van Apollo vervolgende Daphne het lantschap van Immelraet .... „ 40

No. 148. Een cartel van vruchten met een Marienbelt vol werck .... gld. 48

No. 149. Een cleynder cartel van vruchten met een Soluator wit en swert „ 24

No. 150. Een cleyn stucxken van vruchten .... cost „ 6
(vereert aan de jonge Princes van Nassau)

Van van Pene.

No. 151. Een stuck van twee bedelaars spelende met de terlingen met een verschiet gld. 30

No. 152. De weergade van 3 bedelaers spelende met de kaerte met een verschiet „ 36

No. 153. Een Cleyn van een Toebackdringster .... „ 2

No. 154. Een stuck van vogels, beesten en vruchten tot Parijs geschildert door Boel .... „ 52

No 155. Een seer curieus lantschapken met veele cleyne figurkens en een waterstroom met scheepkens naar 't leven van Harman Saegtleven .... cost „ 50

No. 156. Een Italiaens lantschapken met figurkens van (de) Heusch .... „ 30

No. 157. Noch een cleynder van ?.. „ 5

No. 158. Een groot Marienbelt van W. C. Coxcy .... „ 30

No. 159. Een Moorenconinck oft Prins van Joannes van Eyck .... „ 6

No. 160. Een naeckt vrouken een musika met musikale instrumenten van Jan Hemsen .... „ 20

No. 161. Een conterfeytsel van eenen DomHeer met een purpure muts op 't hooft van Schorel .... „ 20

No. 162. Een stucxken van eenen St. Jeronimus met een Magdalientjen met een verschiettien van Schorel .... „ 6

No. 163. Twee stucxkens antike conterfeytseltien van vrov en man met een verschittien van Schorel .... „ 8

No. 164. Een cleyn conterfeytseltien van Jan van Kalker syn eygen conterfeytsel van hem gedaen .... „ 11

No 165. Een vluchting van Maria met veel figuren en lantschap en beesten van (Gonbare?) .... „ 60

No. 166. Een Marienbelt St. Joseph St. Catharina in een lantschap. van Wouters. „ 36

No. 167. Een oordeeltien vol wercx van Jaq. de Backer .... „ 60

No. 168. Een Hollants Scheepvaart van * „ 35

No. 169. Eenen Droncken Bacchus van van Dalen .... „ 12

No. 170. Een Mercurius met een cupidoken naer antiek geschildert van dito van Dalen .... „ 12

No. 171. Een boerenkermis daer ze dansen met een verschiet vol werex van de Waal en Malo. .... „

No. 172. Een stucxken 't Vonnis van Paris van Biset, het verschiet van Spirincx „ 55

No. 173. Een Lantschap van (Viruls?) cost „ 78

No. 174. Een raer stucxken vol wercx figurkens van Mostaert .... „ 300

No. 175. Een lantschap met figurkens en beesten van Berchem. .... „ 60

No. 176. Een stucxken van een Joffrouken dat op een Clavecingel spelt met bywerck van Vermeer .... „ 150

No. 177. Een lantschap van Artois de figurkens van Minderhout .... „ 87

No. 178. Een cleyn lantschapken van Genoels .... „ 10

No. 179. Twee lantschappen van (Fabri?) naer 't leven geschildert en beyde gestoffeert van Minderhout .... „ 10

No. 180. Een Marienbelt met veele figuren en een antiek lantschap van Lucas van Leyden .... „ 36
(vereert aan de Vorstin van Nassau).

No. 181. Een offerande van Salomon aen de afgodt .... „ 8

No. 182. Een conterfeytsel van de infante Isabella .... „ 30

No. 183. Een conterfeytsel van Mistres Coddringen .... „ 24

No. 184. Een Bachusfeest van figuren van van Balen, het verschiettien van fluweelen Breugel .... „ 100

No. 185. Een fruytstuckie en stilstaende dingen van van den Bronck .... cost „ 14.8

No. 186. Een Boerenkermis vol figurkens, in een lantschap van David Teniers eertijds geschildert voor den Biscop van Gent met syn conterfeytseltien daerin als huysman geleet .... cost „ 200

No. 187. Een Magdalena keerslicht seer goet van van Schalcken gemangelt tegen een lantschapken en . . . . gl. toegegeven cost „ 120

UIT HET 1e MEMORIAEL-BOUCK VAN BURGEMEESTEREN VAN DELFT, LOOPENDE VAN DEN JARE 1537 TOT 1574.

BOOR

Mr. J. SOUTENDAM.

Ofschoon het beweren volkomen juist is, dat de mededeeling van *dorre* uittreksels uit *keurboekeu*, *memorialen* en andere stedelijke registers van vroegeren tijd in "*de Oude Tijd*" niet te huis behoort en voor het meerendeel der lezers van dat tijdschrift zeer vervelend moet wezen, geloof ik toch, dat zij, in hun oorspronkelijk gewaad terug gegeven en met de noodige verklaringen voorzien, zeer geschikt moeten geacht worden om de oude toestanden in hun ware gedaante te doen kennen. Immers verliezen die mededeelingen veel van het eigenaardige, dat haar kenmerkt, zoodra men ze in een modern pak steekt, en indien het gezegde: "*le style*, *c'est l'homme*" waarheid bevat, komt het mij voor, dat men met hetzelfde en misschien meer regt zou mogen aannemen, dat *de stijl het tijdperk kenschetst*, m. a. w.: dat er een onafscheidelijk verband bestaat tusschen de *feiten* en de *wijze*, waarop zij worden voorgesteld. Het bewijs hiervoor zullen de extracten, in de volgende bladzijden meegedeeld, den lezer leveren, dien het vóór alles om *waarheid* te doen is, welke in romans en novellen, die *geschiedkundig* heeten, maar al te vaak en te veel aan de behoeften van het behandelde onderwerp wordt opgeofferd, waardoor noodzakelijk scheeve voorstellingen en valsche begrippen worden geboren en voortgeplant. De oude taal schrikke dus niemand af; zij behoort bij de feiten, even goed als de Spaansche kleeding bij de krachtige gestalten der Nederlanders uit de 16e eeuw.. —

(Fol. XIII ro.) Up huyden den XXVI. nouembri ao. XVc. ende XL, heyt Cornelis Willemsz. die burgemrs. vergadert zijnde in de burgemrs-camer geclaeght, dat tsheren dienaers up dinxsdache lestleden zeer onmanierlick an zijne doeren (deur) clopten, willende bier getapt hebben inder nachte. — Ende alzoe zijnre huysvrou den seluen dienaers antwoirde gheen bier te tappen soe laet, soe zijn die selue dienaers van daen gesceyden, sprekende hair zeer violeynicken (vileinig) toe. Ende zijn wedergecommen tsandernachts tswoensdacs ('s woensdags) omtrent des middernach(t) zeker vijf tsheren dienaren, cloppende ende stoetende zeer onmaenierlick upter doeren, ropende dat zij van tskeysers wegen die duere updoen souden. Ende alsoe zijnre huysvrouwen haestelick ter doeren liep, soe hoerden (hoorde) hij, al eer die selue zijn huysvrou ter doere mochte geraeken, dat die duere up gestoten ofte geslagen worden van die selue dienaers, die zeer quaelick ieghens zijnre huysvrou spraken, seggende: "*ghij bent een mancke hoere*, *alle mans huere*, *vleijshoere*, mit meer diergelijck onbetaemelicken woirders; comende upter cameren voir zijn bedde; daer hij *naecte* (naakt) leggende was, bij namen Jan viscoeper, soghe labbe ende Wouter, ende hebbende elxs een bloot langhmesse in zijnre handt, drigende dair mede hem clager ende sprekende hem zeer quaelicken toe, ropende, "*ghij hebt een huere getrout*, *weet ghij wel wat ghij gedaen hebt*," slaende die voirsz. Wouter hem omme zijn kynnebacken, gaende alzoe entelick, zeer quaet gelaet makende, van daen. —

Den IIIIe decembri ao. XL heyt die voirsz. Cornelis den burgemrn geclaeght, dat voir zijnen huyse gewest (geweest) zijn, upt huyden omtrent VIII uren, Vranck Moyses (de verdere namen zijn niet ingevuld) tsheren dienaers, hem quaelicken toesprekende, dat hij ouer henluyden den burgemrn geclaeght hadde, seggende dat hij 't nimmermeer bewijsen en soude ende hem wel verleeren 't

selue meer te doen. Ende naer veel gelijcke driegende (dreigende) woordens, soe heyt Vranck Moyses entelick geseyt: "*Wij gebieden U vrede te houden ende inne te gaen leggen ieghens ons vijfuen*, *van tskeijsers wegen*, gaende alzoe van daen. —

(Fol. XXVII r°.) Up huyden den VI[en] april a°. XLIII heyt Trijn Ziuerts, huisvrou van Heyndrick Gerritsz. vander Gou, clachtelick den burgemrn. te kennen gegeuen, hoe dat inder nacht die dienaers, als bij namen Vrank Moyses ende langhe Pier hair doir (deur) up geloopen hebben ende hair, leggende bij haer getroude man, Heijndrick Gerritsz, verdoft (verdoofd), ende nair hem genomen, ieghens hair wille, speck, vleijs, tynne (tinnen) vaten ende anders, thoirluyder appetite. Ende noch mit hem dair en tenden genomen tbedde, dekenen, oircussens, dair zij up geleghen hadden, ruckende tselue bedde vuyt (uit) haer naers. Ende nair (nadat) bijsonder Vranck Moyses hier up gehoirt is geweest, soe heyt hij onder andere woerders (woorden) geleden (beleden), dat die vrou bij accordt twe jaeren hem luyden gegeuen hadde tellick jaer II L. hollts. in twe terminen, *omme alzoe te moghen bij den voirsz. man* (te) *blijfuen*, twelk die vrou hoerende (hoorende) heyt tselue bekent gesciet te zijn *omme vexatie te scutten*, etc. Ende nair dat hemluyden gelast was tguet weder te brenghen totte voirsz. vrou, soe en heyt dies iegenstaende die vrouwe tguet niet moeghen (mogen) crighen, dan tselue guet seluer halende ende betalende die knechts noch XV. st. —

(Fol XXII v°.) Fijtgen pietersdr. van Utrecht ontboden zijnde ende gestraft van dat zij dagelixs tapt, sonder consente vander camer (nl. van Burgemeesteren) ende sonder poirtrische (poorteresse, burgeresse) te zijn ende oick contrarie tverbot hair tanderen tijden bij burgemrn. gedaen, bekende zedert dien tijt getapt te hebben, begherende datmen hair tselue vergeuen wilde, ende dat *doir dien mijnheer die scout hair tselue toegelaten ende geconsenteert heyt gehadt*, *die zij ter cause van dien* III. L *heyt te betalen*, te weten XV. st. gereet (contant) betaelt ende die reste pinxsteren naestcomende; bekennende oyck dat hair tselue verboden zijnde, die dienaers hair geraden hebben te gaen bij die scout, omme te duen tgundt zij gedaen hebben. — Actum den lesten april a°. XV[c]. XLIIII. —

Het bovenvermelde doet ons een blik slaan op den toestand van het *polietiewezen* in die dagen. Zoowel de Schout, plaatsvervanger of commissaris van den landsheer Karel V, graaf van Holland, als zijne dienaars maken van hun magt misbruik, om geld af te persen, en verkrachten de keuren en ordonnantiën op het stuk van personen, die "in onechte sittende" bevonden worden, [1] dreigen met verboden wapenen, [2] gebieden vrede te houden met verzuim der vereischte formaliteiten [3] en mishandelen burgers in hun woning. Wat moet men denken van een Schout, die tegen betaling van III L, aan een vrouw toestaat, tegen het uitdrukkelijk verbod van Burgemeesteren in, te tappen, terwijl zijn dienaars haar den weg wijzen, langs welken het consent en de oogluiking kunnen worden verkregen? Van correctie of straf tegen dat verregaand misbruik van gezag uitgesproken wordt niets gemeld. Men begrijpt, dat wanneer schout en dienaars gemeene zaak maken, de toepassing der bij de keuren vastgestelde straffen achterwege moest blijven en dat de mishandelde personen zich te vergeefs over het hun gedane onregt en geweld beklaagden. "*Omme vexatie te schutten*", d. i.: om zich tegen kwelling en overlast van den kant der geregtsdienaars te waarborgen, te beschutten, betaalt een vrouw, die voor een hoer wordt uitgemaakt, jaarlijks II L. bij accoord. Niettegenstaande dat, wordt zij in haar huis, op haar bed liggende, mishandeld, bestolen en nadat den dienaars gelast was het gestolen goed terug te brengen, geschiedde dit niet; integendeel moest zij het zelve gaan halen en bovendien aan de knechts, die het haar thuis bragten, nog als fooi 15 st. betalen. Die goede, oude

[1] Zie: *Keuren en Ordonn. v. Delft*, v. d. aanvang d. 16[e] eeuw tot 1536; Delft, 1870, gr. 8° bl. 89 en 90 ?).

[2] *Ibid.*, bl. 64. —

[3] *Ibid.*, bl. 70 en 71.

tijd! Waarlijk, op 't punt van veiligheid en bescherming van personen en eigendommen liet hij, hoe veel goeds er in vervlogen eeuwen ook bestond en tot stand kwam, nog al wat te wenschen over. De *Crimineel-boeken* en *Schepenvonnissen* kunnen daarvan getuigen, maar tevens leveren zij ook het bewijs, dat alle mogelijke soorten van straffen en boeten weinig of niets vermogen, zonder een goede organisatie der politie, wier dienaren, zoo als boven bleek, weleer uit winstbejag accordeerden met de overtreders der keuren, die zij moesten handhaven.

Enkele uitdrukkingen, in bovenstaande extracten voorkomende, hebben welligt eenige verklaring noodig. — In de middeleeuwen en, gelijk uit de klagt van Cornelis Willemsz. blijkt, ook in lateren tijd, was men gewoon geheel ongekleed te slapen. Om slechts één voorbeeld aan te halen, is het voldoende hier te wijzen op het gedicht getiteld *Reynaert de Vos*, waar sprake is van Tibert den kater, die door een looze streek van Reynaert in den strik loopt, welken "die pape" (de pastoor) in zijn schuur gespannen had. Op het gerucht, dat de vermeende dief gevangen was, liepen allen, die in huis waren, toe en, gaat de dichter voort: "Selve die pape ne wilde niet sparen, Quam uten bedde *moedernaect*". Sparen beteekent hier *dralen*, *wachten*. — De uitdrukking: "zeer quaet gelaet makende" beduidt: *zich zeer kwaadaardig aanstellende*, waarvoor men ook vindt: *hem* (zich) *z. k. gelaten;* van gelaet = *uiterlijk voorkomen*. — "Thoirluyder appetite" kan men 't best verklaren door *naar hun welbehagen*, *hun believen*, het fr.: *selon leur bon plaisir*. — Onze vooronders, die de dingen bij haar naam plagten te noemen en de zoogen. kiesche omschrijvingen meestal niet gebruikten — men denke o. a. aan vader Cats — spraken overal hun moeders taal, en Trijn Ziuerts zeide dan ook ronduit in haar klagt bij Burgemeesteren ingediend, dat de dienaars haar 't bed "*vuyt haer naers*", d. i.: van onder haar, hadden weggerukt.

(Fol. XLVIII r°.) Is bij die camer, als scout en scepenen, geconsenteert Cornelis Aelbrechtsz., als ontfangher ouer die boeten, vallende onder die vroetscappen, te betalen vuyt die penninghen vande selue boeten gecomen, mr. dirc pijnsz, scout, vier rijnsgulden ende XVI. st., die hij ten achteren is, als reste van XV. rijnsguldens ende IIII. st., die hij betaelt heyt *den ytaliaen*, *die vuyt alderbouenste veynsteren van der nyewe kerckсthoren*, *bij een coerde needer*, *upter aerden gedaelt is*, tot voir den huyse van gerrit dirckz den boer, genaempt die Keyser, den XVI. augusti a°. XLVIII.

Mij dunkt, dat die italiaansche *Blondin* voor zijn waagstuk *goed* betaald werd, als men nagaat, dat een latijnsche "*scoelmagister*" (schoolmeester) een jaarlijksch tractement trok van XLII car. gulden, zoowat *f* 75,— van onze munt. Een *rijnsgulden* bedraagt omtrent 30 st. — Zie hier een staaltje van de conditiën, waarop een praeceptor werd aangesteld:

(Fol. XLIX r°.) Florys Outwijnz is angenomen bij burgemrn., omme inde groete [1] (groote) scole die jongkste kynderen te leren lesen ende scriuen (schrijven) ende daer zijnen gehelen tijde, inder schole zijnde, te moeten toe scicken (wijden) ende employeren, sonder daer yet anders te moeghen doen off te handen trecken (ter hand te nemen.) Ende oyck *die kuere* (het koor) in d' een Kercke *te bewaren*, sulxs (zoo als) dat behoirt, mits dat burgemrn. hem jairlixs betaelen sullen voir zijnen arbeyt XLII. carolusse guldens, daer die stadt toe betalen sal XXXVI. car. gul. ende die rectoer (rector) VI. car. guldens. Ende bevindende, dat hij

---

[1] De verlenging van den korten vocaal, thans door verdubbeling van den klinker geschiedende, werd vroeger bewerkt door toevoeging van een *e* of *i*. Het is hier de plaats niet om over dit punt uit te weiden; evenwel moet ik, naar aanleiding van de spelling *groete* waarschuwen tegen een verkeerde uitspraak van de letterverbinding *oe*, die niet altijd een tweeklank vormt, maar dikwijls als een dubbele o moet worden beschouwd en uitgesproken. Geert *Groete* zou men nu *Groote* schrijven; 's mans naam heeft met het znw. *groete* (salutatio, salut) niets gemeen. *Heir*, *meir*, *hair oir*, enz, zijn voorbeelden der verlenging door toevoeging van de *i*. De tweeklank *oe* wordt in de taal der 16e eeuw meestal *ou* geschreven. —

hem zeer wel draghet (gedraagt) in zijnre officie (bediening), soe sal men hem noch *een doeghde tsiaers doen* van III. ofte VI. guldens. Actum den XV^{en} decembri a^{o}. XV^{c}. XLVIII.

Upt huyden den XVIII^{en} decembri a$_{o}$. XV^{c}. XLVIII heyt cornelis arentz. gelient (geleend) florys outwijnz voirsz. een *graewen tabbert* (graauwen tabbert), een *saertse* ende een *koercleet* (een sarge- of sergekleed en een koorkleed), ten bijwesen van michael iansz., burgemr., ende simon heyndricz., twelk oick die selue florys alsulcxs (geheel zoo) vanden voirsz. cornelis bekenden ontfangen te hebben. — Wat "*die kuere bewaren*" beteekent, kan men bij Bleysw., *Besch. v. Delft* vinden. De latijnsche schoolmeesters waren gehouden met hunne leerlingen in het koor mee te zingen, in vereeniging met het koorpersoneel der kerk, dat door de "Sangmeesters" of "*seven-ghetijdemeesters*" werd gedirigeerd; zij toch waren, zooals Bleysw. schrijft, "als Heeren en Meesteren over dese Chore en Musicale Bende ghestelt." — De uitdrukking: "*iemand een doeghde doen*" beteekent, wat men thans een *gratificatie* of *douceur geven* pleegt te noemen. Men hoort nog wel eens zeggen: "het doet mij deugd" voor: het verheugt mij, het doet mij goed. *Deugd* wordt bij Kiliaen overgezet met *beneficium*, weldaad. Om van meer voorbeelden niet te gewagen, haal ik hier alleen Vondel aan, die in zijn *Gijsbr. v. Aemst.*, bedr. I. 2, zegt:

"Gij hebt de stadt en mij geen kleinen dienst gedaen;
Een *deught*, die nimmer zal uit mijn gedachten gaen."

(Fol. LVI v^{o}.) Up huyden ten daghe compareerden inde burgemrncamer bynnen der stede van delf, pouwels claesz. pannebacker ende belie heyndricsdr., zijne huysvrouwe, voir burgemrn. ende enighe hoeftmans (hoofdmans) vander geselscappe vande clovenierders, die tot des selfs comparants versoke (verzoek) vergadert waeren. Ende verclairden die selue comparanten, hoe dat thonis pouwelsz. hoirl. (hunluider) zoon, oudt wesende ontrent VI. jaeren, geweest was den XIIII. Septemb. lestleden inde clovenierders doelen, aldair die scutters scietende waeren die papegaye, omme hooghe upgerecht (op een staak geplaatst). Ende alsoe Jan Jansz. potter, mede scietende als scuttere nae die selue papegaye, hoirl. voirsz. zoene (zoon) *bij onnoselheyt* (zonder boos opzet) *ende ongevalle doirsoeten* (doorschoten) is geweest. Twelck sy seyden langhen tijde ter harten getrocken (genomen) hebbende, niet en hebben connen vergeven. Soe hebben sy nochtans, nu hem beraden hebbende mit God almachtich ende guede (goede) menschen, voir ons verclaert, vervangende allen hoeren (hunne) kynderen, vriendens ende maghen, dat sij vergeven vuytter harten (van harte) ende om goodts willen den voirsz. Jan Jansz. alle tgundt die selue daer enichersins an misdaen ofte misbruyct (verkeerd gehandeld) soude moghen hebben; belovende tselve den voirsz. Jan Potter ofte zijnen kynderen tot ghenen tijden (nimmer) achter te houden (na te houden), te verwiten ofte hem van dien te beclaghen (deswegens aan te klagen) in enygher manieren. Aldus gesciet den X^{en} Octobri a^{o}. XV^{c}. LI, mijn Iegenwoirdich (nl. de secretaris), ter presentie van vranck van der meer pietersz., heyndric Jansz. en adriaan claesz. burgemrn, cornelis aelbrechtsz., pieter pietersz., mr. willem tielmansz., cornelis michielsz., huyg die groot ende simon heyndricz., hoeftmans. —

De manslag, in 't bovenstaand extract meegedeeld, was door onvoorzigtigheid bedreven, en den dader, volgens het oude strafregt, niet toerekenbaar, m. a. w. hij was "*excusabel.*" De tusschen de magen van weerszijden ontstane *veete* werd, nu zij "*mit vrientscappen*" verzoend waren, opgeheven en was voor altijd uit de wereld Het is hier de plaats niet om over de regtspleging, die bij het *treffen van den zoen* plaats had, te handelen; in de *Nederd. regtsoudh.* van Noordewier en in andere werken, als in de *Besch. v. Brielle* door v. Alkemade en v. d. Schelling, is dit onderwerp uiteengezet, dat een voornaam punt van het oud-Holl.- en municipaal- of gemeentelijk regt uitmaakt. Ik meen echter den lezer geen ondienst te doen met de mededeeling

van het volgende, getrokken uit het werk van Joost de Damhouder, "Doctor in beyde de Rechten, ende Raedt Ordinaris van de Keyserlijcke Majesteit Karel de Ve," die in zijn *Practycke in Criminele saecken*, bl. 126 v. het volgende meedeelt: "Item, worden gheexcuseert van doodt-slaghe, alle de gheene die doodt-slagh committeeren (begaan), niet uyt quaden wille oft meynighe, maer *onnooselijck* (in het extract: bij onnoselheyt) by eenigh accident, ende *by onghevalle.* — Ende daerom en wordt sulck mischievelijcke (bij ongeval) ende casueele (toevallige) doodtslagh, den facteur (dader), alwaer hy Priester, niet gheimputeert (toegerekend) tot eenigh irregulariteit (onregelmatigheid in zijn gedrag), ghelijck den text verhaelt van een Priester, die te paerde rijdende (om appetijt te krijghen) dat seer wilt was ende den breydel (teugel) brack, waer by hy 't dan niet regeeren en koste (konde), maer het ontdroegh hem (het ging met hem door), soodat het een kindt doode in sijns Moeders arm; om welck faict (feit) den Priester niet irregulier en was, want hy gheen onbehoorlijcke faict en dede met rijden, ende het dooden van den kinde was misval (ongeval, ongeluk) zonder schult. Een ander exempel verhaelt den text van twee Klercken,[1] daer d' een den anderen in d' aerde (op den grond), by spel en worstelinghe, werpt; ende daer den valder, by ongelucke, in sijn handt hadde een mesken (mesje), daer den werper in viel, hem soo quetste, dat hy daer van sterf; in welcke meschief (ongeval) den onderlegghér, met den messe niet culpable (schuldig) en was. Maer is in dit casueel meschief te noteeren, dat niemandt daer by geëxcuseert en wordt, dan die 't doet onversinnelijck (uit onvoorzigtigheid), sonder intentie (boos opzet), meyninghe oft wille, ende oock in sulcke wercken (bedrijf, handelingen), die sijnen persoon gheoorlooft ende bequaem (overeenkomstig) zijn, ende dat met alder diligentie (naarstigheid) om het perijckel te beletten.—"[2] De *clovenierdersdoelen* was de plaats, waar de schutters die de *coluvre* bij hunne oefeningen en uitspanningen gebruikten, bij elkaêr kwamen. Volgens Bleysw., bl. 562, was de benaming *coluvre* afkomstig van "een Frans woord, beduydende sooveel als een Busse ofte Roer, gelijck 't selfde in die beteekeningh in d' Oude Chronijck van Hollandt dickwils gelesen word." Hetgeen hij verder over de *Schutterijen* en *Doelens* meedeelt is zeer lezenswaardig. Zie hem van bl. 557—572 zijner *Beschrijv.* —

Het 1e *Memoriaelbouck van Burgemrn.* bevat vele ordonnantiën van betaling, door den stads-tresorier te voldoen, betreffende zeer verschillende en curieuse onderwerpen, waarvan ik er eenige wil meedeelen.

(Fol. LX vo.) Heer tresorier pieter vranckz., burgemrn ordonneren u te leveren in handen van cornelis dircz. beest ende arent willemsz., attelgerymgrs (artilleriemeesters), LIIII car. guld., omme daermede inden toecomenden ommeganck te vervallen (te bestrijden) die costen, die alsdan vallen sullen van *bier*, *broot*, *hammen* ende anders voir den personen, die ommegaen sullen en van *pyperen* (pijpers) ende *trommelaers*, naer ouder gewoenten (gewoonte), mits gehouden te zijn guede rekeninghe daer van te doen. Actum den IIen Junij ao. XVc. ende LII.

(Fol. LXIX vo.) Heer tresorier, enz. burgemrn ordonneren uw te leveren in handen van die attelgeriemgrs dezer stede L H. van XL gr. tpont, omme mede te vervallen die

[1] Een *klerck* is een geestelijke. Zij droegen een "cruyn" of ook geen, maar altijd *klerckelicke*, d. i. geestelijke kleeding. Tegenover hen stonden de *leeken.*

[2] Bij gelegenheid dat *de Damhouder* spreekt van de ontoerekenbaarheid van jonge kinderen, laat hij deze klagt hooren: "Ende seecker, wy bevinden, dat de kinderen van onsen teghenwoordighen tijde, snooder ende veel argher (slimmer, boosaardiger) zijn, dan de kinderen van voorleden tijden waren, (Godt betert!)" Men ziet, dat het gezegde: "Il n'y a plus d'enfants!" voor ruim drie eeuwen even waar moet geweest zijn, als in onzen tijd van vooruitgang en ontwikkeling, nu de jeugdige hersenen, eer zij gesloten zijn, ten koste van het teêre ligchaam, worden gepijnigd en opgevuld met begrippen, die de kinderlijke onbevangenheid in "snoodheyt" doen verkeeren. —

costen van den aenstaenden ommeganck, beroerende die *spijs* ende *drank*, die men in den doelen behouen (behoeven) sal voor *tgemeen geselscap* (d. i.: voor al de leden der schutterij), *trommelslagers*, *sluyerdoek* voir die *beveelsluydens* (bevelhebbers, hoplieden), ende diergelijck, mits gehouden te zijn, enz. Actum den X^en Junij a°. XV^c. LIII.

De "*ommeganck*", waarvan in bovenstaande ordonnantiën sprake is, was de vroeger zoo vermaarde groote processie of *Delfsche Ommegangh*, die jaarlijks op den eersten zondag na *St. Olof* of *Odulphus* plaats had. Bleysw. schrijft daarvan o. a. het volgende: "En het schijnt, dat de Burger-wagt ofte Schutteriën van ouds met haer antijks-geweer dese Processie ofte Ommegang mede hebben gevolgt (gelijck in diergelijcke gelegentheyt hedendaegs [nl. in 1667] t'Antwerpen en op andere plaetsen na de moderne wijse geschiet); of dat dese monstering van geweer en wapen-handeling in desselfs plaetse op de Jaer-marcten is geïntroduceert (ingevoerd); want ick dese actie van de Schutterie verscheyde mael en selfs in haer Ordonnantie met de naem van *Ommegang* gementioneert (vermeld) vinde". — Na de Reformatie bleef de oude benaming van *Ommegang* behouden, maar gaf toen niets anders te kennen dan hetgeen Bleysw. een "monstering van geweer en wapen-handeling" noemt. Wij zouden het nu *groote inspectie en parade van de schutterij* kunnen heeten, die tegenwoordig nog door een wandeling langs de voornaamste straten der stad gevolgd wordt. De Schutterij werd na den afloop der plegtigheid, in den Stads Doelen op bier, brood en ham onthaald, waarbij de tamboers en pijpers niet werden vergeten. Met "*sluyerdoeck*" wordt bedoeld de stoffage, benoodigd voor de *sluyers* of *sjerpen* (écharpes) der hoplieden; de kosten daarvan werden door de stad betaald, die den "*beveelsluydens*" van tijd tot tijd nieuwe sluijers, bij wijze van *gratuiteyt*, zoo als men vroeger een *cadeau* noemde, vereerde.

Fol. LXXIII vo. komen drie ordonnantiën voor, die op 't zelfde onderwerp slaan, nl. het verblijf in October 1553 van den *bisschop van Ebron*, *suffragaan* van "mijn heer die bisscop van Utrecht", in de "grijze Govaertsstad", zoo als Delft in dichterlijke bewoordingen dikwijls wordt omschreven; de historie moet er echter protest tegen aanteekenen. De reden waarom heb ik vroeger reeds vermeld. Zie hier de ordonnantiën zelve:

Heer tresorier enz., burgemrn deser stede ordonneren u te leveren in hoeren (hunne) handen XXV L van XL groot tpont, omme dieselve voorts bij (door) hen vuytgereyckt (overhandigd) te worden *mijn heer die soffragaen van Utrecht*, tot een *gratuytee*, van dat hij bynnen deser Stede zekere daghen gevaceert heyt (zich onledig gehouden heeft) mit *d'administreren tsacramentum confirmacionis* (het sacrament van 't vormsel), enz. Zijn hem dese voirsz. penninghen ten voirsz. daghen toegeleyt bij mijn heeren van de Wet, collegialiter (gezamentlijk) vergadert zijnde, enz., omme te betalen die *soffragaen* XX L., die *cappellaen* III L., ende die twe *dienaers* II L., van zijnre voirsz. vacatiën (zittingen). Ende sullen (nl. mijn heeren vande Wet) daer en tenden (daarna) afdoen alle tgundt hij in *zinte Aeghten* verteert heyt, den tijt voirsz. dat hij totter confirmacie gevaceert heeft, ende daer en tenden oick van alle den tijt, dat hij in beyde die Kercken (de *Oude* en de *Nieuwe* Kerk) XIII. daghen gevaceert heyt int *consacreren* (wijden) [van] die *outaers*, etc. — De kosten van wijn en andersins in 't convent van St. Aagten gedaan, beliepen L H. XIIII st., van XL groot vlaems tpondt, en aan mr. Joost heyndricz. werd VIII L. vergoed "vande costen, tzijnen huyse gedaen bij mijn heer die bisscob van ebron, soffragaen van mijn heer die bisscob van Utrecht, mit zijnre familie (gevolg), ten tijt van drie dagen, doen (toen) hij *inde nyewe Kerck vormende was.*"

De *suffragaan*, van het lat. suffraganeus, ook *wijbisschop* geheeten, was de vicaris of plaatsvervanger van den aartsbisschop of metropolitaan van Utrecht en stond dezen in zijn bediening ter zijde, voornamelijk bij het wijden van bisschoppen, dat de aartsbisschop alleen niet doen mogt. — Over het klooster van *St. Aagten* heb ik bij een

vorige gelegenheid reeds gehandeld, als de plaats, waar de hooge geestelijke en wereldlijke Heeren op stads kosten plagten onthaald te worden [1]. Het *refectorium* of *reefter*, waar de kloosterzusters hare dagelijksche maaltijden hielden, bood een uitstekende gelegenheid aan om, gelijk men toen sprak, "*te coste te gaan*".

Behalve *Delflandsche boter*, *Delfsche knapkoek*, *gerookte schapen-* of *lamsboutjes*, *hengstpaarden* enz. gaven Burgemeesters nog andere cadeaux of "*gratuytees*" aan verschillende "goede Heeren", die men verstond, dat aan de stad in deze of gene "*affaire*" goede diensten zouden kunnen en willen bewijzen. In mijne *Mededeelingen uit het archief der stad Delft*, bl. 132 vv., teekende ik er eenige op. Fol. LIIII v°. van het 1e *Memoriael* lees ik nog iets dergelijks: Heer tresorier, enz., burgemrn ordonneren uw te betalen cornelis arentz V L. XII st., van XL gr. tpondt, die hij verleyt heyt (verschoten heeft) van XII *scapen casen*, die onlanxs geleden tot Brusele gesconcken zijn eenighe guede heeren aldaer, enz. Den XXVIIIen novembri a°. XVc. LIII. — In 1556 nam de secretaris, in plaats van mr. cornelis, op zich, "op zijnen bequaemen tijde" (tegen den behoorlijken tijd) te bezorgen eenige "*schapen billekens*, hammen, roeckvleys (rookvleesch) ende tonghen (ossetongen) zoe men die best sal moeghen becommen, omme mit die zelfde te gratificeren enighe heeren." Dergelijke "kleine attenties" namen Burgemeesters te baat, om zich "*vrunden*" (vrienden) uit den onregtvaardigen Mammon te verwerven, die de belangen der stad, vooral bij de "veelheyt van processen," zouden behartigen en voor de "goede expeditie van de justitie" (d. i.: voor een beslissing ten voordeele der stad) veel zouden kunnen uitwerken. De Delfsche magistraat begreep zeer goed — wij kennen het verschijnsel ook, maar passen het geneesmiddel, omdat het *onzedelijk* is, immers nooit meer toe? — dat "praatjes geen gaatjes vullen," "que les petits cadeaux entretiennent l'amitié" en — "que le ventre gouverne le monde." En zóó zal het wel blijven. —

In dezen tijd van oorlog en geruchten van oorlog, waarin *achterladers* en *mitrailleuses* een hoofdrol spelen, komt het mij niet ongepast voor het volgende uittreksel mee te deelen, dat een opsomming bevat van verschillende soorten van geschut, door Burgemeesters van Delft aan den graaf van Bossu, Stadhouder van Holland, gezonden, in het najaar vau 1569.

(Fol. CLXXXVII v°.) Up huyden den XIen Octobris a°. XVc. LXIX sijn bij mijn heeren den burghemrn. deser stede aen den persoon van mijn heer den grave van Boussu, stadthouder van hollandt, bij Willem pietersz. van Wormer ende symon claesz. van amsterdam, beyde schippers ende damloopers (d. i. die met hun schepen den *Leidschen dam* konden passeren), ghesonden ende bestelt (bezorgd) dese naevolgende partijen van geschut, te weten: XII *falquenetten* ende *kleyne serpentynen*, hebbende allegader het delfsche wapen, wesende die selve gheteyckent, het 1e stuck aldus V; noch een stuck met dusdanighe II kerfkens (kerfjes); noch een stuck met dusdanighe I kerfken; noch een stuck met tghetal XI; noch een stuck met tghetal XVI; noch een stuck met XIII; noch een stuck met XII; noch III stucken met het getal 1550; ende noch II stucken zonder ghetal. Ende tot elcken van de voirsz. stucken ghedaen (gevoegd) twe *cameren*, op haer ghetal ende teycken (d. i.: die bij elk stuk behoorden.) Item noch vier *langhe veltstucken* met *loofwerck*, te samen hebbende het delfsche wapen, ghemaeckt bij (door) Johannes Tolhuys, sonder *laeden*. Item noch ses *ysere bassen*, met twe *cleyne bassen* met haer ysere *camers*, ende noch

[1] In Maart 1554 werd de Stads-tresorier gelast aan den *prior van St. Aagten*, van XXVIII *maaltijden*, beloopende LXII car. guld. IV st., en van *wijn* XX car. guld. XVIII st. te betalen; de knecht van den prior kreeg XII st. voor fooi. Die teerkosten werden gemaakt door "mijn heeren *Numan* ende *Hanneman*", Commissarissen van 's Keizers wege gezonden, om de stads-rekening van het vorige jaar na te zien.

IIII *grote veltstucken* ghenaemt (met den naam er op van) *hans poppenreyder*, elcx met zijn teycken, te weten, d'een van *St. Joris*, die IIe *St. Huybrecht*, die IIIe *St. Sebastiaen* ende het IIIIe *St. Cristoffel*; maeckende te zamen XXVIII stucken gheschuts, al te samen bij Karel van Bentynck (als daertoe bij synder Excell^{tie}. gecommitteert) volghende sijnre visitatie gheëligeert ende begeert (d. i: na een door hem gedaan onderzoek uitgekozen en verlangd); met noch tot elcke stucke gheschuts XXV ysere cloten (kogels), makende VII^{c} cloten. Hebben oick mede ter selver tijdt aenden voorn. (voornoemden) Grave van Boussu ghesonden IIII *grote ysere quartierslang* ende XX *ysere bassen*, te samen gheteyckent V. D., toecomende (behoorende aan) de visscherije (d. i.: de haringvisscherij van Delft, die te Delfshaven gevestigd was), ende tot elcken stucke gheschuts II *ysere cameren*, mede gheteyckent als voren ende tot elcke stuck gheschuts een dozijn ysere cloten. —

De benamingen van "*falquenetten*" *cleine serpentijnen*" en "*quartierslangs*" zijn ontleend aan het dierenrijk, nl. aan den *valk* en de *slang*. Men vindt ook gewag gemaakt van kanonnen, die *basiliscus*, *nachtegaal*, *valkhaan* en *coluvrijn* (van *couleuvre*, adder) werden genoemd. Het zou mij te ver leiden hier een beschrijving van het kaliber enz. dier verschillende stukken mee te deelen. In het *Militair woordenboek* van Landolt, Leid. 1861, 8° en in de *geschiedenis d. Nederl. artillerie* van Kuipers, Nijm. 1870, 8° wordt over dit punt breedvoerig gehandeld. — Door "*camer*" wordt aangeduid dat gedeelte der ziel van een vuurmond, dat bestemd is om de lading te bevatten. Bij de oude artillerie was een *camer* een ijzeren cylinder, waarin de lading werd gedaan, en die daarna in de kulas van het stuk werd geplaatst. Zij, die in 1863 en 1869 de tentoonstellingen van oud- en merkwaardigheden en van wapenen, te Delft en Amsterdam gehouden, hebben bezocht, zullen zich misschien den *serpentijn* herinneren, die daar op zijn affuit — men noemde dit oudtijds *lade*, gelijk nu nog de *schaft* der handvuurwapens heet — en met zijn van een handvat voorziene, losse *camer* stond te prijken. — Het "*loofwerck*" werd bij het gieten van 't stuk daarop aangebragt; in musea van artillerie, o. a. in dat te Kopenhagen, vindt men prachtige proeven van kanongieterskunst; het behoorde tot de poëzie van den krijg. -- "*Bassen*", zoo genoemd naar het geluid dat wij gewoonlijk *blaffen* heeten,[1] waren kleine stukken, die nog voortleven in de *draaibassen* der kanonneerbooten. — De kanongieter Johannes of Jan Tolhuys is bekend, al was het maar uit het *Boek der opschriften*, bl. 255 vv. Wie *Hans Poppenreyder* was, is mij niet gebleken. Natuurlijk goot hij de vier groote veldstukken, die in het uittreksel worden genoemd. Zij waren vermoedelijk op kosten van de gilden, wier teeken of merk zij droegen, vervaardigd, en gelijk Bleysw. bl. 637 v. verhaalt van een stuk genaamd *de Kuiper van Delft* (Zie *Boek d. opschr.*, bl. 257), dat aan 't kuipersgilde toebehoorde, zoo zullen de veldstukken respectivelijk aan de broederschappen van de *schutters*, van de *bakkers* (St. Obrecht), van *die van de handboog* en van de *zakke-* en *bierdragers* hebben toebehoord of althans uit de kas van elk der genoemde gilden bekostigd zijn geworden. —

[1] De geleerde *Lipsius* zegt in zijn *Woordenb.* dat *bassa* (basse) beteekent *catulus* (een jonge hond) en dat het wordt afgeleid van *latrare*, dat bassen of blaffen beduidt. Dus: iets dat een *bassend* geluid maakt. Vgl. het woord *baf*, dat kleine kinderen gebruiken om een *hond* aan te duiden.

REGISTER.

A.

B.

C.

D.

E.

F.

G.

LIJST DER PLATEN.

INHOUD.

INHOUD